ARTICLE I.

THE

KĀUÇIKA-SŪTRA

OF THE

ATHARVA-VEDA.

WITH EXTRACTS FROM THE COMMENTARIES
OF DĀRILA AND KEÇAVA.

EDITED BY

MAURICE BLOOMFIELD,

PROFESSOR IN THE JOHNS HOPKINS UNIVERSITY, BALTIMORE, MD.

TO

WILLIAM DWIGHT WHITNEY

THE PIONEER OF VEDIC STUDIES

IN AMERICA

THIS WORK IS DEDICATED

BY HIS FAITHFUL PUPIL AND FRIEND.

Preface.

The materials, upon which this edition of the Kāuçika-sūtra is based, represent as exhaustive a collection of MS. authority, as it was possible for the editor to make. Such MSS. of the text, commentary, paddhatis, and other accessory literature, as are in the possession of libraries or individual scholars in Europe, were used, it is believed, without omitting anything very valuable. And no little effort was expended to secure as much as possible, if not everything, of value, known to exist in India up to the present time.

Thanks are due in many quarters for advice, help, and cooperation: First, to the authorities of the Royal Library in Berlin, and to the Educational Department of the Bombay Government, headed by its director, K. M. Chatfield Esq. Without the enlightened liberality of these two institutions, a work of this sort would have been well-nigh impossible for an American scholar. Professors William Dwight Whitney of Yale College, and Rudolf von Roth of Tübingen granted freely the use of such materials, as were in their hands, along with other aid. Through the disinterested efforts of Rāo Bahadur Shankar Pandurang Pandit, the Oriental translator to the government in India, and honorary member of the American Oriental Society, I was enabled to present in the appendix extracts from the paddhati of Keçava — an exegetical aid second only to the commentary of Dārila. I am also indebted variously to Professors Albrecht Weber of Berlin, and Georg Bühler of Vienna, and

to Dr. Johannes Klatt of the Royal Library at Berlin. His excellency, Dr. Otto von Böhtlingk, Member of the Imperial Academy of Sciences at St. Petersburg, lightened the burden of the work by reading one proof, and he also favored me with many valuable remarks, springing from his exhaustive knowledge of the language, and his keen philological insight. To him I owe an especial debt of gratitude.

Baltimore, May 1889.

MAURICE BLOOMFIELD.

Contents of the Introduction.

Introduction.

i. The materials for the edition of the text.

The following MSS. of the text, commentaries, and other accessory literature were used for this first edition of the sūtra of Kāuçika:

a. Manuscripts of the text.

1. K (Kielhorn). Nr. 86 (p. 55), catalogued in F. Kielhorn's Report to K. M. Chatfield Esq. on the search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency, during the year 1880—1881. A good, carefully written MS. of 126 folios, 8 lines to the page; 1750 çlokas according to a statement upon the wrapper. Colophon: *svasti çrī saṁvat 1708 varṣe kārttikaçuda* (!) *10 ravāu adyeha çrī maphalīpuravāstavyaṁ ābhyaṁtaranāgarajñātīya trivāḍī çrī 5 çivajīsūt jayakṛṣṇena* (Cod. *jeya-*) *svayaṁ likhitam idaṁ* | *çubhaṁ bhavatu* . . . | *adyeha maphalīpuravāstavyaṁ ābhyaṁtaranāgarajñātīya* | *paṁcakalpī gaṇapatyabhrātṛgaṁgādharabhrātṛrāhāghava-* (! for *-rāghava-*?) *jībhrātṛgadādharabhrātṛvidyādharapaṭhanārthaṁ.* For the meaning of *pañcakalpī* see p. LVII.

2. P (Pūna). Collated by Professor Rudolph von Roth in Tübingen in the year 1874, from a MS. of the Pūna Deccan College. The MS. consists of two parts: The first half contains 41 folios and ends with the following colophon: *iti çrīkāuçike saptamo 'dhyāyaḥ samāptaḥ* | *saṁvat 1740 varṣe çāke 1606 pravartamāne adyeha brugu-* (!) *kṣetramāhāprabhusthāne dave çrī 5 jayakṛṣṇasutadevakṛṣṇena likhitaṁ* | . . . *saṁvat sattaraçyālīçavarṣe çāke çolaçe* (!) *saṁpravartamāne phālgunavadi 10 çukreṇa likhitaṁ kāuçikaṁ pūrvārdhaṁ likhitam asti.*

The second part in 44 folios ends: *svasti saṁvat 1740 | varṣe çāke 1606 | pravartamāne cāitraçudi dabudhe adyeha brugukṣetravāstavyaṁ dave çrī 5 jayakṛṣṇasutadevakṛṣṇena likhitam | aparam pustakaṁ vīkṣya çodhanīyam sadā budhāiḥ | hīnādhikāis tarāir varṇāir asmākaṁ dūṣaṇam na hi . . .*

3. Bh (Bharūch). MS. or. fol. 894, nr. 1493 (p. 84) in A. Weber's Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften, vol. ii (Berlin 1886). 67 folios of 10 lines a page. The MS., presented by Professor Bühler to the Royal Library at Berlin, is a copy of a codex from Bharūch, belonging to the government of Bombay (collection of 1870–71). See G. Bühler, A catalogue of Sanskrit Manuscripts contained in the private Libraries of Gujarāt, Kāṭhiāvād, Kachchh, Sindh and Khāndeś. Fascicle i, Bombay 1871, Nr. 178 (p. 172). Saṁvat 1718. In the possession of Deva Narabherāma in Bharūch. P and Bh exhibit identical readings down to the most minute details; KPBh stand out as a group related to one another, and not infrequently they are at variance with the remaining MSS. of the text.

4. Ch (Chambers). A MS. of the Chambers collection (Nr. 119) in the possession of the Royal Library at Berlin; cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek. Erster Band. Verzeichniss der Sanskrit-Handschriften, Berlin 1853, Nr. 362 (p. 85). 143 folios. Colophon: *saṁvat* 1670 | *kāçyāṁ gañgāsamīpaṁ viçveçvarasaṁnidhāu | bhaṭagañgādhareṇa likhitam.* Both the original and a copy in the possession of Professor Whitney were used by the editor. For the character of the MS. cf. Haas, Ind. Stud. v, p. 378.

5. E (Elphinstone). A copy of a MS. of Elphinstone College, made for Professor v. Roth through the mediation of Prof. Kielhorn. Upon this MS. Roth afterwards collated P (Nr. 2) and Bi (Nr. 6), and the readings of these three MSS. were in turn collated by the editor in Tübingen in June 1882 upon a transliterated copy of Ch (Nr. 4), belonging to Professor Whitney, and kindly loaned to him. 43 folios of 13 lines a page. Colophon: *māghakṛṣṇatṛtiyām* (!) *tithāu sāumyavāsare çālivāhanaçāke 1792 tasmin dine idaṁ pustakaṁ samāpitam . . .* The MS. is of inferior value and seems to stand in

some genetic relation to Ch, as it shares many readings and blunders with the latter.

6. Bi (Bikanīr). Collation, made in 1878 by Prof. v. Roth, of Nr. 91 in the library of the Mahārāja of Bikanīr. 91 folios of 8 lines a page. Colophon: *saṁvat 1735* | *varṣe mārgaçīrṣoçudi 4 gurudine çrī pattananagare likhitaṁ* | *graṁthāgraṁ 1800* | *mahārāja anuṁpasiṅhajīvijeṁrājye* (!) *çubhaṁ bhavatu.* A MS. of fair value.

7. Bü (Bühler). A modern copy belonging to the Bombay government, Nr. 150 of the collection of 1879—80. The first few kaṇḍikās are corrected; beyond that it is extremely faulty. Colophon: *likhāvime tā(ṁ)trikam ajītatanayakṛprarāmalikhāvitaṁ kāçipuri madhye idaṁ pustakaṁ paṁcolīrāmakṛṣṇasya dattaṁ kṛṣṇāparṇaṁ çrīr astu.* The number of çlokas, as stated on the wrapper, is 1700.

8. Ku (Kuhn). A fragment embracing the last five adhyāyas (x—xiv) belonging originally to Adalbert Kuhn, and now in the possession of Professor Ernst Kuhn of München.

b. The bhāṣya of Dārila.

9. D (text), and D (schol.). The commentary of Dārila-bhaṭṭa, a single fragmentary codex of which exists in Europe in the Royal Library at Berlin. It forms part of a batch of Atharvan-texts, presented to that institution by Professor Eggeling. Cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek, Vol. v: Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften von A. Weber, Vol. ii, Nr. 1494 (p. 85), MS. or. oct. 343^d. It consists of 136 folios of 11—12 lines a page. The title is *Kāuçika-bhāṣya*, and it extends to the end of the second kaṇḍikā of adhyāya vi (kaṇḍikā 48 in the continuous count). Here the text is treated as though fairly at an end, at least as far as the immediate source of this copy is concerned, inasmuch as the colophon, date and number of çlokas, by which the text is measured, are given at the end: *mahāvedārthavida upādhyāyavatsaçarmaṇaḥ prapāutrasya bhaṭṭadārilakṛtāu kāuçikabhāṣye ṣaṣṭhe 'dhyāye dvitīyā kaṁḍikā samāptā* || *bhagnapṛṣṭikaṭigrīvā stabdhadṛṣṭir adhomukhaṁ* | *kaṣṭena likhitaṁ graṁtha(ṁ) yatnena paripālayet* || *çake 1762 çārvarīnāmasaṁvatsare aṣāḍhaçuklatrayodaçī ravīvāsare samāpto 'yaṁ graṁthaḥ* ||

graṁthasaṁkhyā 3790. Dārila is mentioned frequently in the paddhati of Keçava (Nr. 15), and occasionally in the Atharvaṇīya-paddhati (Nr. 13), but Vatsaçarman, his grandfather, is known hitherto only from Dārila's work: 'pādas of the teacher Vatsaçarman' (*pādā upādhyāyavatsaçarmaṇaḥ*) are cited several times, e. g. at 32. 26 (fol. 101 b, l. 6); 35. 6 (fol. 108 b, l. 8); 46. 48 (fol. 129 a, l. 1); 48. 9 (fol. 136 a, l. 8). Very high praise is bestowed upon Vatsaçarman in a cloka cited at 6. 37 (fol. 34 a, l. 4): *na tena tulyaḥ suhṛd asti kaçcin na sarvakarmapratimo 'sti rājan* | *na mātṛtulyaḥ kvacid asti bandhur na vatsaçarmapratimo 'sti (vi)dvān.* Through the kindness of Dr. Johannes Klatt, the custos of the Indian department of the Royal Library at Berlin, the editor was enabled to obtain a copy of the MS., which was afterwards compared and corrected by himself during his stay in Berlin in the summer of 1884. The copy will be turned over in due time to the library of the American Oriental Society. The text is very corrupt, and the comment often very obscure: no attempt has been made to restore the manifold corruptions in this text, or in any of the paddhatis to be mentioned below. A better picture of the character and value of such an exegetic help is rendered by presenting the text as it is, rather than by attempting to restore it throughout: individual emendations and suggestions, whenever given, are bracketed. On the whole Dārila's work forms the most valuable single factor in the present edition. The MSS. of the text do not divide the sūtras, and that is the principal difficulty in the more obscure parts of the text. For this, for the exegesis of many difficult passages, and for the explanation of many words the text is of paramount importance: cf. p. xlii fg.

11. The same. The only printed notice of the existence in India of a commentary to the sūtra is found in Martin Haug's report on his journey in Guzerat in the winter of 1863—1864, an extract from which is printed in Ind. Stud. ix, p. 174. Haug simply mentions, that he saw in Broach a MS. of the sūtra with the commentary, without stating the name of the commentator. Through the kindness of the Oriental translator to the government, Rāo Bahadur

Shankar Pandurang Pandit, an honorary member of the American Oriental Society, the editor was enabled to compare a second MS. of the bhāṣya of Dārila. The owner is an Atharva-vāidika named Venkaṇ Bhatji Gore, alias Venku Daji, who lives at Sangli in the South Marātha country. The MS. is modern, beautifully written, and carefully corrected, consists of 200 folios of 9 lines to the page, and goes just as far as the Berlin codex, namely to the end of kaṇḍ. 48. Moreover it repeats with such absolute fidelity the portentous mass of corruptions, which characterize that codex, as to render certain the conclusion that both go back to the same source: they seem both to be very faithful copies of the same original. This MS. therefore in no way benefited the edition: there was no occasion to distinguish it from the preceding. The colophon of this MS. is identical with that of the Berlin codex, excepting the date: ... *çake 1751 bhāïpadaçuddhadvitīyāṁ maṁdavāsare samāpto 'yaṁ graṁthaḥ* | *graṁthasaṁkhyā 3790.*

Mr. Shankar P. Pandit also has in use for his forthcoming edition of Sāyaṇa's commentary to the Atharva-Veda another MS. of Dārila, which he compared with the Sangli-MS., sent to me. This also ends at kaṇḍ. 48, and hails from the same source. The natural conclusion to be derived from this noteworthy coincidence would seem to be, either that Dārila did not comment beyond kaṇḍ. 48, or that a part of his work is lost. The former alternative is however set aside by the testimony of Keçava (Nr. 15), who mentions Dārila's opinion (*iti dārilamatam*) on passages beyond, as well as within the first 48 kaṇḍikās: see e. g. 31. 7; 40. 10; 54. 15; 58. 20; probably also at 43. 3, and 120 (under the designation *bhāṣyakāra*). On the other hand it seems growingly unlikely that the complete commentary of Dārila will yet be found. Dārila is probably the only one who wrote a commentary to the Kāuçika in the ordinary sense of the word. Keçava's work is a paddhati: he rarely explains single words or the language of the sūtra in general, but merely aims to make clearer, usually by expansion, the rites enjoined by the sūtra, to readers acquainted with its language. Two *bhāṣyakāras*, named Bhadra and Rudra, are mentioned in the Atharvaṇīya-paddhati (Nr. 13;

cf. J. A. O. S. xi, p. 376, note 5), and very frequently by Keçava; since however several quotations from them are metrical, we may suppose that they were authors of *smṛti*-works, holding perhaps the same relation to Kāuçika, as the Karmapradīpa or Chandogāpariçiṣṭa of Kātyāyana to the sūtra of Gobhila in the Sāma-Veda. The search for a correct and complete MS. of Dārila is therefore of prime importance for the advance of Atharvanic studies.

c. The paddhatis.

12. Daç. Kar. The title of a paddhati to certain selected parts of the Kāuçika is *daça karmāṇi brahmavedoktāni.* It is nr. 153 of the Bombay government's collection of 1879—1880, and restricts itself to those parts of the Kāuçika, which treat strictly speaking of house-ritual only. It begins with the *ājyatantra* (cf. Kāuç. 1-6; 137), and then turns to the *saṁskārās*, from the *garbhādhāna* to the *caturthīkarma* (Kāuç. 53—58; 70—75), citing the mantras in full, and with the regular accent marks in red. Those parts of the Kāuçika, which are more especially Atharvanic in their character (see below under ii), it does not touch upon at any point. The MS. is very modern, and exhibits the following colophon: *saṁvat 1867 kārttikamāse çuklapakṣe 6 bhṛguvāsare adyeha siddhapurvāstavyaṁ udīcyajñātīya çuklasukharāma-ātmajahṛdayarāmalikhitaṁ* | *paṭhanārthaṁ paṅcolīrāmakṛṣṇa* | *idaṁ pustakaṁ vārāṇasīkṣetre kāçyāṁ lipikṛtaṁ* | *ādiviçveçvarasamīpe* | . . . A text called Daça karmāṇi, also a paddhati, describing house-ceremonies, has been published in India, and a copy of it can be found at the Royal Library at Berlin: it has no connection with the Atharva-Veda.

13. Ath. Paddh. The conventional designation Atharvaṇīya-paddhati is the title of a text, of which there are two modern MSS. in the Royal Library at Berlin. Cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek zu Berlin, vol. v: Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften von A. Weber, vol. ii, nrs. 1495 and 1496 (pp. 86, 87); also J. A. O. S. vol. xi, p. 375. The text is a paddhati, considerably more extensive than the Daça karmāṇi, but also almost entirely restricted to *gṛhya*-practices, in the manner of the other

gṛhya-sūtras, omitting in general the Atharvanic rites proper. The text begins with the statement: *atharvavedasya saṁhitāvidher vivaraṇam kriyate*, and adheres in general in its introduction to the text of the paddhati of Keçava: the extracts from the latter, given in the appendix to our edition, pp. 307-308, present a sufficient account of the introduction. This is followed by comments on the paribhāṣā-sūtras at the beginning of the Kāuçika (i. 1—19), while the more important, characteristically Atharvanic paribhāṣās, contained in kaṇḍikās 7, 8, are ignored. Then are treated in the order stated, the *ājyatantra*, here called *bṛhatkuçaṇḍikā* [*iti bṛhatkuçaṁḍikā samāptaḥ* (!): cf. the word *kuçaṁḍikā* in Weber's Verzeichniss vol. i. nr. 1253, p. 350] with its appendix the *uttaratantra*; this is followed by the following *saṁskārās: garbhādhāna*, *puṅsavana*, *sīmantonnayana*, *jātakarma*, *nāmakaraṇa*, *nirṇayana*, *annaprāçana*, *godāna*, *cūḍākaraṇa*, *upanayana*, [with *vedavrata*, *kalpavrata*, *mṛgāruvrata* (!), *viṣāsahivrata* (cf. AV. xvii. 1-5)], *samāvartana*, *vivāha* with the *madhuparka* inserted (as in the Daça karmāṇi, Kāṭhaka-gṛhya, and Mānava-gṛhya*), *caturthīkarma* with the *madughamaṇiprāyaçcitta* as appendix.** Then the *laghuçālākarma* (Kāuç. 23), *bṛhacchālākarma* (Kāuç. 43. 3 fg.), *çāntyudaka* (Kāuç. 9), *saṁpatkāma(-karma)*, *puṣṭikāma(-karma)*, *abhicāra*, *vṛddhiçrāddha*, *dahanavidhi* (with *asthisaṁcayana*), *piṇḍadāna*, *soḍaçopacāra*, and *vṛṣotsarga* (Kāuç. 24. 19 fg.).

The text quotes the usual Atharvan literature: Gopatha-brāhmaṇa, Vāitāna-sūtra, Nakṣatra-kalpa, Āṅgirasa-kalpa, and the pariçiṣṭas; also such stockbooks as Manu and the Karmapradīpa. Further there is mentioned an *ācārya* Upavarṣa, an author of *mīmāṅsa*, a work called the Pañcapaṭilikā (cf. Dār. at Kāuç. 8. 22, note, and Böhtlingk's lexicon, s. v.), and the *paddhati-kāra* Keçava (nr. 15). It also cites Dārila, and two other commentators, Bhadra and Rudra (*dārilo rudrabhadrāu ca trayas te bhāṣyakārāḥ*), and finally Pāiṭhīnasi. For all of these see nr. 15.

---

* See P. A. O. S. for October 1883, p. vii; Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāṭhaka-gṛhyasūtra, Proceedings of the Munich Academy, June 1879, p. 76.

** Cf. Ath. Pariç. 37. 9; Ind. Stud. v. 404.

14. Antyeṣṭi. Nr. 152 of the Bombay government's collection of 1879—1880 is a paddhati on the burial ceremony, bearing on the wrapper the title: *atharvavedasya amtyeṣṭikarma sapiṇḍīkaraṇāntakarmātharvavedasya.* 33 folios oblong, 10 lines a page; 608 çlokas. The MS. hails from Ahmedabad (*amadābāda*) and has the following colophon: *vībhāgapaṁcolīkṛṣṇasut harīharapaṭhanārtham.* On the first leaf: *paṁcolīkṛṣṇavībhāga.* No date. The text bears largely upon adhyāya xi, but it contains also incidentally an account of the *ājyatantra* under the name *kuçaiṅḍikākarma* (cf. above under 13), and the *vṛṣotsarga.*

15. Keçava. Through the kind offices of Mr. Shankar P. Pandit I was enabled to add in the appendix extracts from the paddhati of Keçava, the Keçavī. The MS., to which I had access, is the copy of a codex in the possession of that scholar, which he had made for my use in this work. Though a hasty copy of an apparently far from faultless original, the extracts given, it is believed, exhaust pretty well the contributions to the exegesis of the sūtra, to be derived from this source. My copy consists of 336 folios, of 12–13 lines a page. The comments become shorter and shorter as the work advances, and end with adhyāya xiii, parts of adhyāya xiv having been treated along with earlier chapters of the text, e. g. the *ājyatantra*, Kāuç. xiv. 1 (137), along with Kāuç. 1—6; the *aṣṭakā*-ceremony, Kāuç. xiv. 2 (138), along with Kāuç. 19. 28. The extent, to which the treatment becomes more and more hurried towards the end, may be understood in the light of the fact that adhyāyas i—vii absorb 275 of the 336 folios of the MS. used here. At the end of adhy. xi there is the following colophon: *saṁvat 1680 pravartamāne māghavadi paṁcamī çukre svasya nirīkṣaṇārthaṁ tathātmajagaṇeçasyāvalokanārthaṁ idaṁ saṁhitāvidheḥ kāuçikenoktaṁ bhāṣyaṁ yāhyanagare sāraṁgapuravāsinā tathā çāunakīçākhādhyāyinā gaṇeçenāṁlokhiyādavena ca çrīr astu çubhaṁ bhavatu.* At the end of the codex are the following words: *iti çrī gṛhyapaddhati(ḥ) sampūrṇaḥ samāptaḥ* | *saṁvat 1883 nāmāgasaramāse çuklapakṣe aṣṭamyāṁ ravīvāsare likhitaṁ graṁthasaṁpūrṇaḥ* (!).

The explanations given by Keçava aim at the expansion of the ritual as presented by Kāuçika, rather than towards an explanation of the words: cases are not wanting, however, in which individual words are explained, usually in a satisfactory manner; cf. below p. xLii fg. Occasionally, e. g. at 29. 15; 31. 6, 19; 40. 16, Keçava differs more or less widely with Dārila. Keçava seems to have command of a pretty wide range of authorities, especially of those within the limits of AV. literature. He recognizes the tradition, according to which the schools of the AV. are nine in number (*nava bhedāḥ*: 1. 1), and reports, in accordance with the Ath. Paddh., that th Kāuçika (*saṁhitāvidhi*) is the sūtra of four çākhās, the *çāunakīya* at the head (cf. J. A. O. S. xi. 377). He cites Upavarṣa (1. 8), Manu (6. 28), a *gobhilabrāhmaṇaḥ* (2. 18), Māhaki (fol. 307, l. 1; cf. Ath. Pariç. 24. 10; 46. 3; Vañçabr. 6), the school of the *cāraṇavāidyās* (6. 37: cf. below, p. xxxvi, and Ind. Stud. iii. 277), the five kalpas of the AV. (see J. A. O. S. xi. 376 fg.; Keç. 1. 8; 39. 5—12; 46. 25; 47. 2; 56. 5), the Ath. Pariçiṣṭas (e. g. 7. 10). More important is the fact that he cites familiarly the following four authorities: Dārila, Rudra, Bhadra, and Pāiṭhīnasi. Keç., like Ath. Paddh., states explicitly, that Dārila, Rudra, and Bhadra are the three commentators of the Kāuçika (see adhyāya vi, end: ...*ebhiḥ tribhir bhāṣyakārāiḥ kāuçiko vicāritaḥ*).

The interesting fact that Keçava quotes Dārila not only in the first 48 kaṇḍikās, but also beyond kaṇḍikā 48, has been mentioned above. Rudra and Bhadra seem to be commentaries, somewhat in the style of smṛtis, for metrical passages are quoted from Rudra at 49. 3—27 (p. 352), and from Bhadra at 9, end (p. 312); 36, end (p. 338). Rudra is quoted in addition at 7. 14; 31. 7; 46. 9; 58. 20; Bhadra at 6. 37; 49, end (p. 353); 58. 20. Both are occasionally opposed to Dārila, e. g. at 58. 20. Rudra is quoted also by Sāyaṇa in his commentary to the AV., e. g. in the introduction, p. 27 of Shankar Pandit's edition, and p. 5 of the text. But little has been learned about Pāiṭhīnasi, since attention was drawn to him by the editor in the J. A. O. S. xi. 376. In Ath. Paddh. at Kāuç. 9. 9 — the passage is not excerpted in this edition — he is

spoken of as a *paddhatikāra*; Daç. Kar., Ath. Paddh., and Keç. at Kāuç. 79. 9 cite a çloka of Pāiṭhīnasi (Keç. cites the same çloka also at 34. 14 without ascribing it to this author). He is cited otherwise by Dār. at 6. 29, 30, 37 (fol. 31b, l. 1, 6; 34a, l. 2) etc.; Keç. 8. 16; 45. 19; 51. 1; 58. 19, and Sāyaṇa's commentary pp. 5, 267, without revealing his exact character. Prof. Julius Jolly has kindly drawn my attention to the following places in which Pāiṭhīnasi, the author on *dharma*, is cited: Haradatta's commentary on Āpastamba's Dharmasūtra, vol. ii, p. 80 of Bühler's edition; Kubera's Dattakacandrika; Jīmūtavāhana's Dāyabhāga pp. 108, 210, 273, 276; Vīramitrodaya p. 668; also in the Smṛticandrikā (MS.), Vyavahāramayūkha, and other works. The citations all bear on the law of marriage and heritage, and are partly in prose and partly in verse, which seems to indicate that the Pāiṭhīnasi cited in these texts was the author of a *dharmasūtra*, or a *smṛti*. None of these occur, or are alluded to in the commentaries to the Kāuçika. Pāiṭhīnasi is mentioned further in Ath. Pariç. 4. 3; 17. 13; 43. 4; in the Pravarādhyāya of the White Yajur-Veda, 16 (Verz. d. Berl. Hdschr. i. p. 58, l. 24); in the introduction to Āçārka's or Āçāditya's commentary on the Karmapradīpa (see Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft vol. xxxv, p. 535); Weber's catalogue of MSS., vol. i, nrs. 322, 1028, 1166; Kullūka at Manu ii. 72; Madhusūdana-Sarasvatī, Ind. Stud. i. p. 20, l. 6 from bottom; Raghunandana Āhn. p. 273, l. 11 from bottom. He is everywhere spoken of as an author of *smṛti*, and is mentioned along with the other well-known authors of such works. The question whether Pāiṭhīnasi, the author of the work on *dharma*, stood in especial rapport with the AV. is still an open one. Bühler, Manu iii. 1, note (Sacred Books of the East, vol. xxv. p. 74), remarks, that in the more ancient *dharmasūtra*, only the three Vedas are ordered to be studied. Āpastamba, although he is not one of the earliest sūtrakāras, recognizes the separate position of the AV. in not including it with the *trayī vidyā*, and mentioning it separately at ii. 11. 29. 12, quoting from it at ii. 3. 7. 12—17; cf. Bühler, Introduction to Āpastamba pp. xxiv. xxv. xxix (S. B. E. vol. ii). In Bāuddhā-

yana iv. 3. 4; 5. 1 the Atharvan is apparently on the same level with the other Vedas. Cf. also Manu xi. 33.

d. Accessory literature in manuscript.

16. The Nakṣatrakalpa was accessible to the editor in three MSS., in all of which it stands at the head of a codex of Atharva-pariçiṣṭas (see nr. 18): cf. J. A. O. S. xi. 378. Two of these MSS. belong to the Bombay government and exhibit no distinguishing headings. The third codex is MS. or. fol. 973, an apograph from a Bombay codex, presented by Bühler to the Royal library at Berlin: see Weber, Verzeichniss etc. vol. ii, nr. 1497 (p. 87). This work, as all the following, bears but very indirectly on the Kāuçika: its contents are described by Weber, Die vedischen Nachrichten von den Nakṣatra, part ii. p. 392 (Berlin 1862); and by Sāyaṇa in the introduction to his commentary on the AV., p. 25 of Shankar Pandit's edition.

17. The Çāntikalpa is of very subordinate value. Though quite on a level, as far as its contents are concerned, with the least significant of the pariçiṣṭas, it is, as far as known, never found counted as one of them, but holds a place among the five kalpas of the AV.; cf. J. A. O. S. xi. 379. The MS. used was Chambers 144, Weber's Verzeichniss, vol. 1, Nr. 363 (p. 89). The contents of the text are described by Weber, Nakṣatra ii. p. 392, and in Sāyaṇa's introduction to his commentary on the AV., p. 26. The fifth kalpa of the AV., which is called variously Āñgirasakalpa, Abhicārakalpa, or Vidhānakalpa (cf. J. A. O. S. p. 377—378), was not at the disposal of the editor: no MS. of this text, as far as is known, is to be found in European libraries. That the text is of but small value can be seen from the description of it given by Sāyaṇa, ibid. When found it may elucidate some points in adhyāya vi of the Kāuçika.

18. Ath. Pariç. The collection of texts designated thus goes by the name of Atharva-pariçiṣṭas, occasionally *kāuçikoktānī pariçiṣṭāni*: cf. Ind. Stud. i. 82, note; the caraṇavyūha, Ath. Pariç. 49 (Weber, Verzeichniss, vol. i. p. 92); Weber, Ind. Lit. p. 170. Four MSS. were used: two belong to the Royal Library in Berlin, and are described respectively by Weber, Verzeichniss, vol. i, nrs. 365. 366, p. 89 fg.;

vol. ii, nr. 1497, p. 87 fg. Two more have already been alluded to under nr. 16. Some of the texts of this collection, as the *vṛṣotsarga* (19), the *rājñām indramahotsava* (20), the *gaṇamālā* (34) and the *adbhuta*-texts (67, 70—74), bear directly upon corresponding passages in the Kāuçika; pratīkas of Atharvan mantras are employed very generally. Once, in the appendix to the Nakṣatrakalpa, which figures as the first pariçiṣṭa, there occurs in sakalapāṭha a version of. AV. (Çāunakīya-çākhā) vi. 128, which appears also in the Kashmirian çākhā: see Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 12, note, and the editor, Seven Hymns of the AV. p. 19 fg. (American Journal of Philology, vol. vii. nr. 4, p. 485 fg.). In general the pariçiṣṭas yield but very little, which directly elucidates the text, either of the AV., or its sūtras.

e. Portions of the text previously edited.

Adhyāya x, which contains the wedding-rites has been edited, translated, and annotated by Dr. E. Haas in the Indische Studien, vol. v. p. 267–412. The author's translation and notes are supplemented by Professor Weber. Adhyāya xiii, the book on omens and portents, has been edited, translated, and annotated by Weber, in the transactions the Royal Academy at Berlin, 1859: Zwei vedische Texte über Omina und Portenta, pp. 344 fg. Both scholars are entitled to praise and thanks for their excellent presentations of these parts of the text, based as they were on the single Chambers MS. (nr. 4 above).

ii. The composition of the sūtra.

The sūtra of Kāuçika differs from all other known sūtras in the scope of the practices, which it has elaborated for the use of the members of the school, to which it pertains. It is not a *çrāuta-sūtra*: this function is performed for the school of Çāunaka in the AV. by the so-called Vāitāna-sūtra (or Vitāna-kalpa: cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 378), as may be seen at once by comparing the treatment of the new-moon and full-moon sacrifices, described by each text: Kāuç. 1—6; Vāit. 1—4. The terminology connected with *çrāuta*-practices is wanting: the words *hotar*, *adhvaryu* and *udgātar*, in their technical meanings, do not occur in the entire text of

the Kâuçika, and the *çrâuta*-fires are employed only occasionally and secondarily, e. g. 22. 14; 67. 6; 70. 9—12; 71. 1—6; 77. 23; 80. 18—23; 81. 31, 32; 88. 20; 89. 15. The *agnihotra* is mentioned twice 72. 43; 80. 25.

Nor is the text a *gṛhya-sūtra* in the ordinary sense of the word. It contains, to be sure, all the salient practices, which are regularly treated in such texts, notably the sacraments (*saṁskāra*), from conception, through marriage, to death; also the *madhuparka*, *ājyatantra*, etc. But these do not occupy the most prominent position in the work: they seem to me pretty clearly absorbed, probably in some secondary manner, possibly at a later period, into the main body of the work. This cannot be described otherwise, than by saying that it is a sūtra of the AV., i. e. an account, in sūtra form, of the practices implied along with the recitation of the individual Atharvan hymns: the recitation and the practice, or perhaps, to speak more cautiously, some pratice, of which the sūtra gives a later developed form, of course went hand in hand from earliest times. And even if we should shrink from regarding the Atharva-sūtras as the nucleus of the work, about which the other parts were gathered later, because the gṛhya-sūtras represent a larger proportion of the bulk of its subject-matter, we may at any rate safely speak of the Kāuçika as a mixture of two distinct kinds of sūtras, Atharva-sūtras, and gṛhya-sūtras. This distinction will be adhered to in the following discussion.

No tradition as to time and place of composition is extant. We have only two dates of relative chronology within the literature of the Atharvan itself. First, the mantra or hymnal period is pretty well concluded. The text presupposes the saṁhitā of the Çāunaka-çākhā, as will be shown pretty conclusively below p. xxxvii; it seems also to be acquainted with materials hailing from the Kashmir-çākhā (see Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23). If the report of Keçava and the Atharvaṇīya-paddhati — see the introductions to these paddhatis, and J. A. O. S. xi. p. 377 — that this sūtra contains the practices in vogue in four çākhās of the AV., the Çāunakīya etc., is true, we may go so far as to suppose, that the various redactions of Atharvan materials in most, if not all, the schools

of that Veda were in the main finished, at the time when the practices, reported in the Kāuçika, were put into sūtra-form. Secondly, this sūtra is prior to, and is presupposed by the Vāitāna-sūtra etc. This conclusion has been established beyond doubt, it is believed, by the editor in his article, 'On the position of the Vāitāna-sūtra in the literature of the AV., J. A. O. S. xi, p. 375 fg. The Vāitāna is the çrāuta-manual of the Atharvavedins, composed at a time, when their efforts to establish themselves as an orthodox Vedic school rendered imperative the possession of an independent treatise on the Vedic sacrifices. How long a period elapsed between the redaction of the Kāuçika and that of the Vāitana, it is impossible to state; I would only express the belief, which has grown with prolonged study, that the sūtra of Kāuçika also represents a rather late product of the efforts to put into exact, easily remembered form the traditional practices of the Atharvan. This must not be misunderstood to imply that the practices themselves are necessarily modern: it lies in the nature of this Veda, that recitation and practice go hand in hand; many hymns of the Atharvan become impossible without actual manipulation of the objects mentioned in them.

The redaction of the Kāuçika may have been a single one, i. e. all the materials, which go to make up our text, may at a given period have been collected for the first time into that well-defined collection, which we have before us: I do not venture to assert that there was a time, when there existed a corresponding treatise of approximately the same scope, which would justify us in speaking of an earlier form of the text, or in claiming, that certain parts were added after the text left the hands of the last redactors. But I propose to show, that the materials, which were collected for this sūtra, must have come from different sources, of somewhat individual character, and that these were not worked over by our redaction in a manner so perfect, as to efface the marks of different time and different workmanship.

The thirteenth adhyāya, the book on omens and portents, betrays its individuality chiefly by a certain remoteness of its subject-

matter from that of the saṁhitā. Unlike the Atharvanic parts of the sūtra, which are defined below, it presents its own hymn-material: the mantras from the AV., cited by their pratīkas, play a palpably secondary role in appeasing the ill effects of each separate portentous occurrence. The style of the adhyāya is of a breadth and diffuseness, which is altogether foreign to sūtra works proper: it broaches very closely upon the diction of the prose pariçiṣṭas. One would look in vain in the Atharva-sūtras for an expression like *kapāle 'ñgārā bhavanti* = *añgārakapāla*, 135.1, or *catasro dhenava upakl̥ptā bhavanti çvetā kr̥ṣṇā rohiṇī surūpā caturthī*, 120. 1; 126. 5. The passage *uttaram* (*prāñcam*) *idhmam upasamādhāya* etc. is repeated in full, and only with slight variations, at 94. 10 fg.; 106. 4 fg.; 109. 3 fg.; 111. 1 fg.; 120. 3 fg.; 126. 7 fg.; 135. 4 fg.: proper sūtra style would demand only an allusion to the practice in every passage, succeeding 94. 10 fg. Cf. e. g. 11. 11; 12. 11; 14. 24; 15. 7; 16. 23; 31. 16; 86. 28, 29; 87. 28, etc. At 26. 24; 30. 24 the rites described at 41. 1 fg. seem even to be anticipated in a condensed form. At 97. 7 the passage *ape 'ta etu nirr̥tir ity etena sūktena*, with the hymn given in sakalapāṭha in the following passage, is of a comfortable breadth, out of keeping with sūtra language. The same may be said of *etena sūktena* at 99. 3; 100. 3; 102. 4; 107. 1; 108. 1; 109. 5; 115. 2; 117. 3, 4 (the same phrase twice); 118. 1; 124. 6; 128. 3; 129. 3; 132. 1; 133. 7. At 126. 9 the phrase *etena sūktena* follows the pratīka of v. 17. 4, and seems to indicate the hymn from verse 4 to the end. The same may be said of *etābhyāṁ sūktābhyam* at 104. 3; 113. 3; 123. 1; 133. 2; *etāis tribhiḥ sūktāiḥ* at 133. 1; *ity etābhyām* (sc. *r̥gbhyām*) at 136. 6; *ity etābhiç catasr̥bhir* (sc. *r̥gbhiḥ*) at 112. 1. At 127. 4 the phrase *iti catasr̥bhir* (sc. *r̥gbhiḥ*) is employed, although the hymn contains just four verses, and the ordinary usage of sūtra style would be content to express the same thing by the pratīka of the first verse alone. The laxity of the style, appears pointedly, if we confront *iti tisr̥bhiḥ*, at 120. 5, with *ity etābhiç catasr̥bhiḥ* at 112. 1. A similar breadth and looseness of style will be exhibited below, in connection with other parts of text, which do not belong to what has been styled the Atharva-sūtra proper, but they do

not operate to anything like the extent, to which they appear here: they are especially characteristic of adhyāya xiii. The fact, finally, that this part of the text is introduced by a table of contents in kaṇḍikā 93, would seem to point strongly, towards the independent composition of the book on omens and portents: in that case the work must have been incorporated by the redactors of the text, in its final form. Such, in fact, is the opinion of Professor Weber in his treatise, Zwei Vedische Texte über Omina und Portenta, Transactions of the Royal Academy of Berlin 1858, pp. 345, 384.

I see no reason for doubting this view. It will appear in the sequel that the Kāuçika is composed of various strata, which have not been worked over so evenly by the author of the sūtra, as to efface the marks of separate authorship, although all the materials, hailing as they do from the same or closely kindred schools, have much in common, and although there are evident attempts on the part of the author of the sūtra at assimilating all the materials, which he has incorporated into his work. The familiar employment in adhyāya xiii of the *cātanagaṇa* (136. 9), the *mātṛnāmāni sūktāni* (94. 15; 95. 4; 96. 3; 101. 3; 114. 3; 136. 9), the *vāstoṣpatīyāni sūktāni* (120. 9), proves, either a knowledge of the rest of the work — these gaṇas are described at 8. 23 fg. — or at least a familiarity with the leading technical terms of the school. At 118. 1 a mantra-selection, which does not hail from the Çāunakīya-saṁhitā, is cited with its pratīka only: this can be accounted for only by the fact that it has been quoted previously in sakalapāṭha at 91. 1, i. e. prior to adhy. xiii; cf. the pratīka *bhavataṁ naḥ samanasāu samokasāu* at 133. 7, which is based upon the sakalapāṭha at 108. 2, or elsewhere the pratīka *idāvatsarāya*, at 68. 35, which is based upon the ṣakalapāṭha at 42. 17. This is in all probability an instance, in which the redactor has succeeded in assimilating his materials, whereas he seems to have failed of this result, when he quotes in full the mantra *ayāç ca 'gne 'si* etc. at 97. 4, although it has appeared previously in sakalapāṭha at 5. 13; or, leaving aside adhyāya xiii, when he presents twice in sakalapāṭha the mantra *vaha vapāṁ jātavedaḥ* etc., at 45. 14 and 84. 1. Still less successful was he in

carrying out sūtra methods, when he left in his final redaction the mantra *vratāni vratapataye* in sakalapāṭha, at 42. 16, whereas the pratīka occurs previously at 6. 19: see below p. xxviii. A sūtra-work, in order to be consistent, must have reversed this relation. Another instance of uneven finish is furnished by 137. 30, where the pratīkas of three successive verses are given: at 2. 41 the pratīka of the first of these, followed by *iti tisṛbhiḥ* is quoted under essentially the same circumstances.

Very likely the book on omens and portents once upon a time existed separately somewhere in Atharvan quarters, and was incorporated into the Kāuçika, owing to the general fitness of the subject matter in such a collection. Similarly there were incorporated into Pār. Gṛ. three chapters on omens and portents, which were excluded, perhaps unjustly, by the editor, Professor Stenzler: see Speijer, Bemerkungen zu den Gṛhyasūtra, Tijdschrift voor Ind. Taal- Land- en Volkenkunde, 1879, p. 39 fg. The fusion of this book with the body of the text, though accomplished in a pretty thorough manner, has not removed the traces of this individual character.

It seems very likely, though it is not so superficially evident, that adhyāya xiv also represents a later stratum of the Kāuçika, or at least, that the original redactors themselves added the five very heterogenous chapters of which this book consists, after the main body of the work was concluded. There is, to begin with, no imaginable reason for the insertion of adhyāya xiii between xii and xiv: if xiii is a sort of pariçiṣta, it follows that xiv was added at the same time, or still later. This is pretty well supported by the internal evidence of these chapters. Kaṇḍikā 141 contains an excessively corrupt account of the rules for veda-reading and the intermissions in the same, in mixed prose and verse: its later *smṛti*-character cannot fail to impress itself upon the reader. It seems to be an after-thought, for kaṇḍ. 139 treats of the introduction of pupils to veda-reading in better sūtra style, and the insertion between these chapters of the *indramahotsava*, a *rāja-karma*, would be simply senseless. And kaṇḍ. 139, though its style in general does

not differ from those parts of the work, which deal with house ceremonies proper, is also subject to suspicion, because it deals with materials, which have been treated previously in their proper place at 56. 8 fg. Here the pupil is made to recite the *sāvitrī;* at 139. 10 the *sāvitrī*, and in addition two very characteristic Atharvan mantras, iv. 1. 1, and i. 1 fg. This looks very strongly like an after-thought in the vein of the pariçiṣṭas, and due to the constantly growing desire to vindicate for this Veda by every device a position of unimpugnable strength and orthodoxy among the canonical books; cf. e. g. the extract, Ath. Pariç. 2. 3, 4, reported in J. A. O. S. xi, p. 378, note. A bit of technical evidence, that this kaṇḍikā is not quite of a piece with the main body of the work, seems to be furnished by the word *triṣaptīya* 139. 10. At Kāuç. 7. 8 there is a paribhāṣā-sūtra, which demands that during the rest of the work *pūrvam* (sc. *sūktam*) shall be the handy designation of the *triṣaptīya*-hymn i. 1: this is consistently carried out throughout the work, wherever this hymn is employed; see 10. 1; 11. 1; 12. 10; 14. 1; 16. 5; 18. 1, 19; 32. 28. The fact that this adhikāra is not valid here, shows at any rate the insufficient assimilation of this chapter to the rest of the work, and seems to point pretty strongly, along with the afore-mentioned evidence, to the late character of the chapter.

Similar is the case of kaṇḍ. 138. This contains a broad presentation of the *aṣṭakā*-ceremony, which appears previously, treated in good sūtra style, at 19. 28 fg. Keçava recognizes the essential identity of both accounts, and treats them together in kaṇḍ. 19. I see no reason for doubting, that kaṇḍ. 138 represents a later addendum. And a consideration of the style of kaṇḍ. 140, which deals with the *indramahotsava*, warrants the same conclusion. This also is to all intents a pariçiṣṭa, and it occurs in a very slightly extended form as the 19th of the Atharva-pariçiṣṭas, which proves at least, that there was nothing foreign to such a collection in its style and language. Again I cannot regard the systematic account of the *ājyatantra*, which is presented in kaṇḍ. 137, as anything more than a somewhat extended account of a part of the *darçapūrṇamāsa*-cere-

monies, enriched, to be sure, by precepts for making the *vedi* and the *lakṣaṇam*. Kāuç. 6. 29, 30 reads: *imāu darçapūrṇamāsāu vyākhyātāu* | *darçapūrṇamāsābhyāṁ pākayajñāḥ*. There is therefore no occasion for a corresponding provision at 137. 43: *vyākhyātaṁ sarvapākayajñiyaṁ tantram*. At 137. 37—40 the four long sūtras 3. 5—8 are repeated verbatim: a mere allusion would have sufficed in a concinnate single sūtra work, as e. g. the mantra at 2. 1 is repeated correctly in pratīka at 137. 32. That kaṇḍ. 137 from the standpoint of sūtra-style, is later than kaṇḍ. 1-6, may be seen by comparing the passage 2. 41, *agnir bhūmyām iti tisṛbhir*, with 137. 30, where the pratīkas of all three verses (xii. 1. 19–21) are written out in full. We may add that the paddhatis (Keçava, Daç. Kar., Ath. Paddh. and Antyeṣṭi) implicate almost inextricably passages from one and the other account, in describing either the *darçapūrṇamāsāu* or the *ājyatantra*.

We may therefore believe with as much certainty, as lies in the nature of such deductions, that adhyāyas xiii and xiv represent a later stratum of the work.

Very peculiar is the position of the first six kaṇḍikās of the first adhyāya. After a few very general paribhāṣā-sutras (1—8), which deal with the sources of the work, a set of more special paribhāṣās follow (9—21). These deal with differences between the worship of the *devās* and the *pitaras*, as is frequently the case at the beginning of sūtra works: e. g. Çāñkh. Çr., Āpast. Gṛ. etc. Otherwise the first six kaṇḍikās treat the *darçapūrṇamāsa*-ceremonies only. But the scope of the paribhāṣās 9—21 must have been greater than the first six kaṇḍikās, as no allusion to any form of worship of the manes occurs in these. It would be possible to suppose that these paribhāṣās allude to a later part of the work, and this is no doubt the case; see especially adhyāya xi. But technically there is this difficulty: immediately after the *darçapūrṇamāsāu* there are three kaṇḍikās, containing paribhāṣās of much wider scope; these are applied from that point on, while there is for a long series of chapters no occasion for the action of the adhikāra of 9–21 in the first kaṇḍikā. I cannot withhold the impression, that the first six kaṇḍikās did not

originally stand where they now are found, and that they were placed there in deference to the ordinary habit of the Yajus-saṁhitās (see TS., MS., Kāṭh. S., Kap. S., and VS.), or still more primarily the çrāuta-sūtras (Çāñkh., Āçv., Lāṭy., Kāty., Lāṭy., Āpast.; cf. also Vāit. Sū.), of opening with this performance. And there is not wanting a certain amount of technical evidence in support of this view. The stanza *vratāni vratapataye* is quoted by its pratīka at 6. 18, whereas it occurs in sakalapāṭha at 42. 16. This would seem to indicate, according to the ordinary habit of the Kāuçika and the Vāit. Sū., that 6. 18 originally followed 42. 16. It must be mentioned however, that a similar instance, which does not admit of such an interpretation, appears in the case of the stanza *acyutā* (Keç. *acyutā dyāur iti*), whose pratīka at 35. 12 is followed by the sakalapāṭha at 98. 2. In fact the mantras of adhyāya xiii seem occasionally to be handled, as though they formed a little saṁhitā by themselves; so e. g. the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 29, quotes the mantra at Kāuç. 104. 2 (see the note there) by its pratīka *yā asurā* (!) along with pratīkas of Atharvan verses. The sūtra *pra yacha parçum iti darbhāhārāya dātraṁ prayachati* (5. 24) is followed at 8. 11 by a paribhāṣā-sūtra to the same effect in somewhat modified language. This seems to prove at least, that chapters 1—6 are not constructed in harmony with the chapters following. I do not venture to decide, whether they once stood in some other part of the work, or merely represent a different stratum, worked over by some special hand, or dating from a later period. They might have stood fittingly between kaṇḍikās 52 and 53, immediately after the Atharva-sūtra proper, and at the beginning of the gṛhya-chapters. I am content, however, to point out the peculiarities of this section, without urging any conclusion.

The Atharva-sūtra proper, as it has been styled above, begins at kaṇḍ. 7, and extends to kaṇḍ. 53, though it is interrupted by the passages kaṇḍ. 42. 15 to the end of 45, which are in the style of the gṛhya-sūtras. This part of the work presents the strongest characteristics of Atharvan life, while the remaining kaṇḍikās, up to the end of adhyāya xii, present ordinary gṛhya-practices, treated from the point of

view of the Atharvan, and upon the foundation of Atharvan mantras. The Atharva-sūtras are written in condensed sūtra-style, and contain by far the most original practices: the language of these sūtras is noteworthy for its striking lexical materials, and their value as an aid towards the exegesis of the Atharva-saṁhitā is of a very high order. Cf. the editor's articles, containing contributions to the exegesis of the AV., a list of which is given on p. xlii. They differ moreover from the rest of the work in quoting very few mantras which are not found in the Atharva-saṁhitā. The style of the gṛhya-sūtras is palpably broader than that of the Atharva-sūtras, and there are a number of technical points which differentiate the two divisions. Altogether the impression left upon the perusal of both is, that the final result of the redaction, which we have before us, represents the fusion of an Atharva-sūtra with an ordinary gṛhya-sūtra.

The most salient point which distinguishes the gṛhya-sūtras are the very frequent mantras not derived from the Atharva-saṁhitā, and therefore given in sakalapāṭha. Frequently both pratīka and sakalapāṭha of the same mantra occur together: at 6. 2 the pratīka follows the sakalapāṭha; at 42. 15, 17; 62. 20, 21; 68. 9, 10; 68. 25, 26; 72. 13, 14; 90. 25—91. 1; 92. 30, 31; 97. 7, 8; 107. 1, 2; 108. 1, 2; 117. 3, 4; 128. 3, 4; 133. 2, 3; 139. 25, 26 the pratīka precedes the sakalapāṭha. Occasionally Atharvan pratīkas occur together with mantras in sakalapāṭha: 6. 2; 71. 6; 72. 13; 78. 10; 133. 2. The extent of the mantra-material, not derived from the AV., is very considerable, as may be seen by surveying index C.

The broader style of the gṛhya-sūtras is best recognized through their mode of quoting pratīkas. At the beginning of 68. 27 three successive verses are cited each with their pratīka (cf. also 137. 30). At 54. 9; 57. 7; 75. 24; 79. 17; 90 15; 92. 30 the phrase *iti etayā* (sc. *ṛcā*) is employed in quoting a single verse; at 68. 27 this is extended to *iti sārdham etayā;* at 77. 5 we have *ity etām ṛcam;* at 90. 25 *ity etābhiḥ* (sc. *ṛgbhiḥ*). Similarly the phrase *iti sūktena* occurs at 64. 27; *ity anena sūktena* at 53. 13; *ity etena sūktena* at 54. 5; *ity etāis tribhiḥ sūktāiḥ* at 67. 15; at 65. 9 *iti sūktena* refers only to part of a hymn

(x. 9. 3 fg.). The word *ubhayor* at 81. 20 precedes tautologically the quotation of two pratīkas; the expression *iti drābhyām* (sc. *ṛgbhyām*) at 57. 23 is employed in addition to the quotation of the two pratīkas of vii. 61. 1, 2, while at 54. 7; 56. 1; 57. 1 the same expression is employed, when only the pratīka of the first of the verses is quoted. At 57. 29; 68. 27; 71. 12; 87. 29 we have *iti tisṛbhiḥ* (sc. *ṛgbhiḥ*), or *iti tisraḥ* (sc. *ṛcaḥ*); at 54. 18; 71. 8 *iti catasraḥ* (sc. *ṛcaḥ*); at 54. 10; 75. 11 *iti pañcabhiḥ* (sc. *ṛgbhiḥ*). Expressions of this sort are almost entirely wanting in the Atharva-sūtra; I have only noted the following: at 9. 1; 35. 12 *ity ekā* (sc. *ṛk*) indicates, that only a single verse of the hymns in question is to be recited; at 19. 28 *iti sarveṇa sūktena* seems superfluous. This implies a notable difference in style, and, while it may be in part due to the fact that the mantras in the gṛhya-sūtras frequently represent parts of longer hymns, involving for their subdivisions the need of such special definitions, yet there is at least no occasion for them in many of the cases enumerated.

A somewhat subtile difference in the forms of the root *cam* + *ā* points to the same conclusion. The MSS. agree unanimously in writing *ācamayati* in the Atharva-sūtras (25. 34; 26. 14; 27. 4; 28. 1; 29. 13; 41. 23), but *ācāmayati* everywhere else (44. 5; 109. 8; 110. 6; 111. 8). A similar topical differentiation seems to appear in the occurrence of *juhvad* as nom. sing. masc. of the present participle of root *hu* in the Atharva-sūtra (15. 1): *juhvan* is the form of the gṛhya-sūtras (71. 7; 109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9). Less tangible, and less easy to formulate is the general difference in style between the Atharva-sūtras and the gṛhyasūtras: the latter are broader, naiver; the former severer and more technical. We may point to a few expressions illustrative of the gṛhya-style: *tatrāi 'tat sūktam anuyojayati* (53. 7); *āpas tāsu niktvā taṇḍulān āvapati* (61. 36); *ājyam juhuyāt* (63. 9: *ājyam* is superfluous on account of the adhikāra of the paribhāṣā-sūtra 7. 3); *athā 'ta odanasavānām upācārakalpaṁ vyākhyāsyāmaḥ* (67. 5); *puṅbhyaṁ ekāikasmāi tisrastisras tā adhyadhy udadhānaṁ paricṛtya* (72. 12); *pūrvayor uttarasyāṁ sraktyām* (75. 26: ordinary sūtra-style demands *pūrvottarasyām*), etc. The passage 53.

3 fg.: *idhmaṁ prāñcam upasamādhāya*, etc. is repeated in full at 67. 20 fg.; 139. 3 fg. Its frequent occurrence in full in adhyāya xiii has been stated above, p. xxiii. Similarly, longer passages are given in full twice at 42. 15, 16; 68. 35, 36; at 62. 2 fg.; 68. 18 fg., and at 71. 16 fg ; 86. 19 fg. The style of the gṛhya-sūtras seems to hold an intermediate position between that of adhyāya xiii, which broaches upon the diction of the pariçiṣṭas, and that of the Atharva-sūtras.

I would finally draw attention to the fact, that kāṇḍa xix of the AV., whose relation to the Kāuçika is peculiar (see below p. XL), is never quoted in the Atharva-sūtras.

It lies in the nature of such investigations as the preceding, that they are not equally secure at all points. The ground is not firm, and the opportunities for confusing subjective impression with objective fact are abundant. I shall be content if these remarks have made it clear, that the sūtra ascribed to Kāuçika is a work dating from the later sūtra-period; that it contains various strata not so cunningly assimilated, as to hide their individual character, due either to separate authorship, or varying period of composition; that the distinction between Atharva-sūtras and gṛhya-sūtras is justified by their difference in subject-matter, style and sūtra technique; that adhyāyas xiii and xiv are probably of later origin than the rest of the work, a fact which the final redaction of the work did not quite succeed in covering up; finally, that the first six kaṇḍikās of adhyāya i seem to have formed originally a part of a later stratum of the work.

iii. The relation of the Kāuçika to its saṁhitā.

The student of Atharvan literature is confronted by the unswerving native tradition, that the AV. existed in nine schools, or variations (*çākhā*, *caraṇa*, *bheda*). The chief sources for this tradition are: 1. The two caraṇavyūhas. One, counted as the fifth pariçiṣṭa of the White Yajur-Veda, registers the schools of the AV. in chapter 1; another caraṇavyūha figures as the 49th pariçiṣṭa of the AV., and deals with the same subject in shorter form. — 2. Incidental mention in Pāṇini, in the Mahābhāṣya, and other literature accessory to Pā-

ṇini. — 3. The very late over-systematic reports of the Purâṇas, and other late literature, e. g. the Saṁskāragaṇapati of Rāmakṛṣṇa. — 4. Incidental mention throughout the literature of the Atharvan itself. — The question of the çākhās has been treated often: see Weber, Indische Studien i. 152, 296; iii. 277—278; xiii. 434—435; Omina und Portenta p. 412—413; Indische Literaturgeschichte p. 170 Max Müller, Ancient Sanskrit Literature p. 371; Rajendralālamitra in the introduction to the Gopathabrāhmaṇa p. 6; Çabdakalpadruma, s. v. *veda;* Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 24 fg.; the editor in J. A. O. S. xi. p. 377—378; Simon, Beiträge zur Kenntniss der vedischen Schulen, p. 31.

The native tradition on this subject is analyzed most systematically and critically by Professor Roth in the monograph cited above. He arrives at the conclusion, that five school-names may be securely picked out of the varying reports as authentic; four more he rejects as untrusworthy. I believe however, that a closer adherence to the incidental references to the çākhās, contained in the literature of the Atharvan itself, will serve to purify the collective tradition on this subject to such an extent, as to render it pretty certain what nine schools were regarded by the Atharvavedins themselves in the light of separate çākhās. Just as it was possible for the editor to fuse the variegated reports throughout Hindu literature about the five kalpas of the AV. into a single tenable result — see J. A. O. S. xi, p. 379 fg. — so also is it possible here to reduce the many conflicting accounts to one fundamental one. And there can be no doubt, that of the four sources of our knowledge on this subject the fourth, i. e. the literature of the Atharvan itself, is the most valuable.

The smaller caraṇavyūha (Ath. Pariç. 49) was accessible to the editor in four MSS., whose readings of the passage bearing upon this question may be summarized as follows: *tatra brahmavedasya nava bhedā bhavanti tad yathā | pāippalādās taudā māudāḥ çāunakīyā jājalā jaladā brahmavadā devadarçāç cāraṇavāidyāç ca**. I

* *tāudā* is conjectured: the MSS. read *stāudāḥ*, but the *s* is certainly due to the very frequent false sandhi of final *s* before *t* (पैप्प-

believe, that these nine school names are the nine çākhās of the AV., and that the portentous mass of blundering report, which overcrusts this, is due to false MS. readings, to more or less conscious malformation of these names on the part of later writers, and finally to later additions.

i. The *pāippalāda*, also *pāippalādaka*, *pāippalādi*, *pippallāda*, *pāippala*, *pippala*, *pāippalāyana*, etc. These patronymics go back to the name of an ācārya *pippalādi*. The name occurs in Atharvan literature as follows: The colophons at the end of the kāṇḍas of the MS. of the Kashmirian çākhā of the AV. exhibit the words *ātharvaṇika-pāippalāda-çākhā;* see Roth, ibid. p. 12. At the end of a group of mantras, which wind up the first Ath. Pariç., and are derived according to Roth ibid. from the Kashmir recension: they are printed American Journal of Philology vii. nr. 4, p. 486—487 (Seven Hymns of the Atharva-Veda p. 20–21). In the colophon of the Praçnopaniṣad: *iti çrī pippalādātharvaṇe* (!) *çākhāyāṁ praçnopaniṣat samāptā;* see Weber, Verzeichniss der Berliner Handschriften i p. 86, nr. 346. In the colophons to the second half of the Vāitāna-sūtra (adhyāyas ix—xiv), which contains *prāyaçcitta*-rules, e. g. at the end of adhy. xiv: *ity atharvavede vāitānasūtre prāyaçcittaprasaṁge caturdaço 'dhyāyaḥ . . . çrīmadguru-atharvaṇācārya-pippalāda-çaṁyumātharvaṇāya* (!) *namaḥ . . . çrīmadguru-atharvaṇācārya-pippalāyana* (!) *samāpto 'yam.* The *pippāladiçāntigaṇa*, Ath. Pariç. 34. 20 (cf. Kāuç. 9. 3, note), begins with the pratīka *çaṁ no devī* (vulgata i. 6), which is in all probability the opening verse of the Kashmir çākhā: see below p. xxxvii, and Roth ibid. 16, 17. Further Ath. Pariç. 2. 3, 6; 23. 10; 24. 14; 41. The name is also reported in all other authorities: Pāṇini, gaṇa *kārta.* the Mahābhāṣya (Ind. Stud. xiii. 435), the caraṇavyūha of the White Yajur-Veda, and the Purāṇas: see the authorities cited above, p. xxxii.

ii. The *tāuda* (MSS. *stāuda*). The report of the caraṇavyūha is supported by the parallel patronymic *tāudāyana* (MSS. *stāudā-*

नादाः स्तौदाः). — One MS. reads *jāiṁvālāḥ;* two *jābālāḥ.* — Two MSS. read *divadarçāḥ.* — One MS. reads *cāraṇavidyāç.* —

yana), Ath. Pariç. 23. 3. This is the only occurrence of the name in Atharvan literature, as far as is known at present. From these two forms are propagated a brood of variants, too numerous to report in full; the most interesting are: *tāuta* in the ÇKD.; *tāuttāyana*, *tottāyanīya* in the caraṇavyūha of the White Yajus. Here also belong the *bhūtāyanas* of the Devī-purāṇa (Ind. Stud. iii. 277), etc. The passage, Ath. Pariç. 23. 3, reads; *ā skandhād uraso vā 'pī 'ti stāudāyanāiḥ smṛtā* (sc. *araṇiḥ*).

iii. The *māuda*. The earliest authority for this school, known at present, is Ath. Pariç. 2. 4; 23. 3. At 2. 4 the *māuda* and *jalada* are attacked by the *pāippalāda* and *çāunaka*, as follows: *pāippalādaṁ guruṁ kuryāt çrīrāṣṭrārogyavardhanam | tathā çāunakinaṁ cā 'pi devamantravipaçcitaṁ | ...purodhā jalado yasya māudo vā syāt kathaṁ cana | abdād daçabhyo māsebhyo rāṣṭrabhrañçaṁ sa gachati.* The name *māudāyana*, Ath. Pariç. 24. 10, is the fuller patronymic of the same school; cf. *pāippalāyana*, *(s)tāudāyana*, *jaladāyana*. Pāṇini, gaṇa *kārta*, and the Mahābhāṣya also report the *māuda* in close connection with the *pāippalāda*: see Ind. Stud. i. 152; xiii. 435. The name *damoda*, which is found in several MSS. of the caraṇavyūha of the White Yajus (see Gop. Br. Introd. p. 6; Ind. Stud. iii. 277), has evidently in the confusion of the texts borrowed its first syllable *da-* from the end of *pāippalāda*.

iv. The *çāunakīya* or *çāunakin*. The term *çāunakin* occurs as a school-name at Kāuç. 85. 8. At. Vāit. Sū. 43. 25 a *çāunaka*-sacrifice is mentioned: 'the *çāunaka*-sacrifice is for him who is desirous (of knowing) witchcraft'; in Ath. Paddh. at Kāuç. 1. 6 the Vāitāna-sūtra is cited as *çāunakīya-sūtra*. The title of the published prātiçākhya of the AV. is *çāunakīyā caturādhyāyikā:* see J. A. O. S. vii. 333 fg. At Ath. Pariç. 24. 10 the members of this çākhā are called *çāunakeyāḥ*; the name of an ācārya *çāunaka* occurs ibid. 20. 1; 23. 3; 24. 13; 26. 1, 31; 54. 1; 65. 6; 71; *çāunaki* appears at 1. 4. We have further the explicit statement of Sāyaṇa in the introduction to his commentary on the AV., that the Kāuçika is the ritual book for four çākhās, the *çāunaka* at the head. Shankar Pandit, in the London Academy of June 5,

1880, states, that the four çākhās are the Çāunakīyas, Akṣalas (? Jājalas), Jaladas and Brahmavadas. A similar statement occurs in the introductions to Keçava and the Ath. Paddh.; see J. A. O. S. xi, 377, and above p. xvii. The name occurs very frequently outside of Atharvan literature, e. g. Pāṇ. iv. 3. 106, and in the gaṇa *çāunaka* along with the *devadarçaninaḥ* (! cf. Kāuç. 85. 7, 8). In the outside reports of the Ath. çākhās the name occurs with many corrupt variants, and I believe that the *kāunakhin*, or *kunakhin* (cf. Roth loc. cit. 25), who are frequently mentioned along with the *çāunakin*, are the result of a popular etymology, perhaps with sinister intent (*kunakhin* 'sick-fingers'), based upon the name *çāunakin* itself. Variants of *çāunakin*, which seem to form the bridge between the two names, occur, e. g. *kāunakīyāḥ* in the Chambers Cod. of Ath. Pariç. 49; *sakunakhī*, Gop. Br. Intr. p. 6. Moreover *ç* and *k* are easily interchanged: cf. *lopāça* and *lopāka; çarkoṭa* and *karkoṭaka*, etc.; see KZ. xxv. 125; P. A. O. S. for May 1886, p. xl. No such school as the *kāunakhin* is, as far as known, mentioned anywhere in Ath. literature.

v. The *jājala*. The name occurs only once in the unequivocal passage, Ath. Pariç. 23. 2: *bāhumātrā devadarçāir jājalāir ūrumātrikā* (sc. *araṇiḥ*). In the Mahābhāṣya the school is represented by the name of its ācārya *Jajali* (Ind. Stud. xiii. 435). In Shankar Pandit's statement, quoted in the preceding section, the Akṣalas are pretty clearly a corruption of the same word. Of the many variants, which occur in the later accounts of Atharvan schools, *jābāla* is especially frequent, and is supported by readings of Ath. Pariç. 49: if we distrust with Professor Roth, ibid. p. 25, the name *jājala*, we may perhaps substitute *jābāla*, a name known elsewhere in Vedic literature. I have found nothing to support his surmise, that the ācārya *bhāgali*, Kāuç. 9. 10; 17. 27; Vāit. Sū. 1. 3; 22. 1; 28. 12, is at the bottom of this school-name.

vi. The *jalada* occur in the interesting passage, Ath. Pariç. 2. 3—5, excerpted above under *māuda*. The name is authenticated further by the patronymic *jaladāyana* at Ath. Pariç. 23. 2; *jaladāyanāir vitastir vā* (sc. *araṇiḥ*) *ṣoḍaçe 'ti tu bhārgavāḥ*. According to

Shankar Pandit, loc. cit., the Jalada are one of the çākhās, of which the Kāuçika is the sūtra (*saṁhitāvidhi*).

vii. The *brahmavada*. This name I have not as yet found in any Atharvan work outside of the caraṇavyūha. It is mentioned by Shankar Pandit, loc. cit., and the secondary texts are unanimous in presenting it, or some variant of it more or less corrupt: *brahmavala*, *brahmabala*, *brahmadābala*, *brahmapalāça*, and others still worse.

viii. The *devadarça* or *devadarçin*. At Kāuç. 85. 7 they occur in conjunction with the *çāunakin*, as also in Pāṇini, gaṇa *çāunaka*, in the form *devadarçaninaḥ*. They occur also in Ath. Pariç. 23. 2: see above under *jājala*. In the later sources there are many variants: *divadarça*, *devarṣi*, *vedadarça*, etc.

ix. The *cāraṇavāidya* (var.-*vidya*). The name occurs in Keçava at Kāuç. 6. 37, and in Ath. Pariç. 23. 2: *cāraṇavāidyāir jan̄ghe ca māudenā 'ṣṭān̄gulāni ca* (length of the *araṇi*).

That the preceding sketch reproduces the tradition of the Atharvan schools in reference to their çākhās, may, I think, be regarded as certain. Why these school-names are picked out, while others, e. g. the *bhārgava*, who figure by the side of the *cāraṇavāidya*, *māuda*, and *jalada* at Ath. Pariç. 23. 2, are omitted from this list, it is no more easy to divine than the elevation of the insignificant Çāntikalpa to a place among the five kalpas, by the side of the sūtras of the AV.; cf. J. A. O. S. xi, 378 fg.: in intrinsic interest the Çāntikalpa is excelled by a score or more of the Ath. Pariçiṣṭas. We may take it for granted, that in both cases names of very different importance and scope have been associated on very superficial grounds. And the report quoted above, that the Kāuçika is the *saṁhitāvidhi* of four of these çākhās, excludes the possibility, that these school-differences extend in every case to the saṁhitās themselves, or even to the sūtra of the same saṁhitā.

Hitherto, in fact, there have been found no traces of the existence of saṁhitā-çākhās in addition to the vulgate and the Kashmir recension. Professor Roth in his tract, Der Atharva-Veda in Kaschmir, has associated the latter version with the *pāippalāda*, not with unhesit-

ating assent in every quarter. I see no reason for doubting his conclusion. The fact that the name *pāippalāda* is found occasionally associated rather loosely with Atharvan productions, which seem to have no nexus with that school (cf. above under *pāippalāda* p. xxxiii), is paralleled so frequently in the history of the other Vedas, as to need no special explanation. The surmise, that the vulgate belongs to the school of the *çāunakin* (cf. Gop. Br. Intr. p. 7; Roth, ibid. 27), can now be regarded even as more certain. In the first place there is no reason to doubt the authority of the Ath. Paddh. in naming the Vāitāna-Sūtra a *çāunakīya-sūtra;* the dependence of this upon the Kāuçika is equally certain: the Kāuçika is therefore also a sūtra of the *çāunakin.* The report of Keçava, Ath. Paddh., and Sāyaṇa, that the Kāuçika is *catasṛṣu çākhāsu çāunakādiṣu saṁhitāvidhiḥ*, independently points to the same conclusion. At Kāuç. 85. 7, 8, where a difference of opinion between the *devadarçin* and *çāunakin* is reported, the Kāuçika sides with the latter: this seems to support the same position; cf. J. A. O. S. xi, 377. There is no room for doubt, that both the Kāuçika and the Vāitāna are *çāunakīya.* And the evidence that both these sūtras are based upon the vulgate, in other words that the vulgate itself is of the same çākhā, is fully as strong.

There is in existence in Atharvan literature a persistent tradition, that the Atharva-saṁhitā began with the verse *çaṁ no devīr abhiṣṭaye*, instead of with the verse *ye triṣaptāḥ*, i. 1. 1 of the vulgata. So Gop. Br. i. 29: *çaṁ no devīr abhiṣṭaya ity evamādiṁ kṛtvā 'tharvavedam adhīyate.* In the *brahmayajña*, which contains a list of the initial verses of the Vedas, the Atharvan is represented by the verse *çaṁ no devīr abhiṣṭaye:* see A. Bourquin, Brahmakarma (Paris 1884). Adhyāya v, p. 130, bottom. And, according to Haug, Brahma und die Brahmanen, p. 45, there are MSS. of the vulgate AV., which actually begin with this verse, repeating it in its ordinary place i. 6. 1. Further, according to Haug, ibid., and Bhandarkar, in the Indian Antiquary, May 1874, p. 132, (cf. also Roth, ibid. p. 16), a devotee of the AV. must recite in the morning, when rinsing his mouth, both the verses *ye triṣaptāḥ* and *çaṁ no devī.* In the intro-

duction to the Mahābhāṣya also the verse *çaṁ no devī* is given as the initial verse of the AV.: see Haug, ibid.; Weber, Ind. Stud. v. 78; xiii. 433.* In the Pāippalāda-saṁhitā, which is known at present only through the single MS. in the possession of Professor Roth, the first folio is wanting, but this scholar has surmised, that the opening verse of this saṁhitā was the mantra in question, as it does not occur in any other part of the codex, and the opening verse of the vulgata, *ye triṣaptāh,* occurs at the beginning of the second anuvāka. This may now be considered as nearly certain, for the *pippalādiçāntigaṇa,* Ath. Pariç. 34. 20 (see Kāuç. 9. 7, note) begins with the pratīka *çaṁ no devī*; cf. p. xxxiii.

The Çāunakīya-saṁhitā, on the other hand, begins with the verse *ye triṣaptāḥ.* The MSS. of the Atharvan, which, according to Haug, begin with *çaṁ no devī*, exhibiting the same verse also in its proper place i. 6. 1, owe this addendum to the tradition as reported above. In the *vedavratasyā "deçanavidhi,* Ath. Pariç. 44. 6 fg., the statement is made, that *ye trīṣaptāh* is the opening verse of the AV. In the Vāit. Sū. neither *ye triṣaptāḥ,* nor *çaṁ no devī* happen to be mentioned at all; but the Kāuçika furnishes most unequivocal testimony to the effect that, as far as it is concerned, the words *ye triṣaptāḥ* introduce the first hymn of the collection, upon which it is based. The paribhāṣā-sūtra 7. 8 reads: *pūrvaṁ triṣaptīyam,* i. e. "whenever the word 'first' (sc. hymn) is employed, the *triṣaptīya*-hymn (is to be understood)". Accordingly, in practise, the sūtra employs the word *pūrva* as the short technical designation of this hymn: see above p. xxvi. This is a pretty conclusive indication that the Kāuçika belongs to the vulgata, and that the latter therefore is *çāunakīya*, as is distinctly reported for all its three sūtras: Kāuçika, Vāitāna, and Prātiçākhya.

Further technical points of contact between the two texts are the following: According to Ath. Prātiçākhya i. 81 an *o* before *iti*

* Haug, ibid. p. 43 fg., advances the bold and quite improbable statement, that the AV. is known in the Avesta (Yaçna 9. 24) by the name of *apām aiwisti*, which he identifies with the words *āpo* and *abhiṣṭaye* of this mantra.

which is *anārṣa*, that is, which does not form part of the text of the saṁhitā is *pragṛhya*, i. e. remains unchanged. Whitney, J. A. O. S. vii. 385, naturally recognizes the scope of this rule only in the concurrence in the pada-pāṭha of vocatives in *o* with *iti.* But the diaskeuasts of the Kāuçika seem also to be dominated by this rule, for when a vocative in *o* ends a pratīka, and is therefore followed by *iti* the *o* remains unchanged: e. g. *ābayo iti* 30. 1; *paraṁ mṛtyo iti* 71. 21; 86. 24; at 74. 20 the same sandhi occurs at the end of a passage in sakalapāṭha: . . . *mā riṣāma indo iti.* In fact it would look as though the rule of the prātiçākhya intended to include these cases, if the same sandhi did not occur likewise before other words; at 62. 15 we have *babhrer adhvaryo idaṁ prapām iti*, etc. These cases represent at any rate a point of contact between the two texts. In general the text of the MSS. of the vulgate is carefully reproduced in the Kāuçika; e. g. at 61. 44 the pratīka of xi. 1. 23 is quoted: several MSS. of the Kāuç. repeat the bad variants of several Ath. MSS., reading *aṅsadrīm* for *aṅsadhrīm.* At Kāuç. 71. 16; 86. 19 the MSS. write . . . *sīse mṛḍhvam iti* just like the Ath. MSS.: the editors of the vulgata have emended *mṛḍhvam* to *mṛḍḍhvam.* Especially true is this of the few pratīkas derived from kāṇḍa xix (see below): the ancient blunders of the Ath. MSS. reappear. So *vāñ ma āsyann* (for *āsann*) *iti*, xix. 60. 1 at Kāuç. 66. 1; *avyasaç* (for *avyacasaç*) *ce 'ti*, xix. 68. 1 at Kāuç. 139. 10.

It is morever evident, that the Kāuçika presupposes the vulgata, because the overwhelming majority of the hymns of this saṁhitā are quoted in pratīka: it is therefore assumed, that he who practices the ritual, knows these hymns by heart. Aside from kāṇḍa xix, which will be discussed below, only very few passages, which occur in the saṁhitā appear in full in the sūtra: vi. 85. 2^{ab} at Kāuç. 6. 17; vii. 48. 2^{cd} at 106. 7 (p. 260, note 8, of our text); viii. 2. 9^{cd} at 97. 6; xiv. 1. 13^{cd} at 75. 5. It is evident in every one of these cases, excepting the last, that the mantra is not derived from the saṁhitā at all: the partial identity of the mantra, quoted in full, with the Ath. passage is accidental — a very ordinary phenomenon in comparing mantras

of different schools. The Kāuçika however omits entirely kāṇḍas xv and xx, the former apparently on account of its impractical, allegorical nature (the *vrātya*-book); the latter, either because it was added after the composition of the sūtra, or, as seems more likely, on account of its evident connection with çrāuta-practices: it is, with few exceptions, employed in the Vāitāna-sūtra for use at the *çastras* and *stotras* of the soma-sacrifices; see Vāit. Sū., Index of quotations.

Of special interest is the relation of kāṇḍa xix to the sūtra. Only very few mantras are cited by their pratīkas: xix. 52. 1 at Kāuç. 6. 37; 45. 17; 68. 29: xix. 59. 1 at 6. 37: xix. 60. 1 at 66. 1: xix. 64. 1 at 57. 26: xix. 68. 1 at 139. 10. The rest of the quotations in index D, which refer, to kāṇḍa xix, represent mantras quoted in the in sūtra in sakalapāṭha: they are therefore not derived from the çāunakīya-saṁhitā. Çuriously enough Dārila at Kāuç. 6. 37 substitutes the sakalapāṭha of the entire hymn even for one of the very rare pratīkas: xix. 59. It has been pointed out above that the part of the Kāuçika, which is here styled Atharva-sūtra, does not contain any quotations in pratīka from kāṇḍa xix. Altogether the book occupies in the sūtra an intermediate position between a collection fully established within the saṁhitā of the school, and a body of mantras, distinctly recognized as hailing from a different school. According to Roth, ibid. 18, the materials of kāṇḍa xix occur scattered throughout the pāippalāda-çākhā: we may assume that they were known in the tradition of all the Atharvan schools, that they were left out during a first diaskeuasis, but were afterwards thought worthy of being collected and added. While the Ath. Prātiç. according to Whitney, J. A. O. S. vii. 334, 581, does not as yet recognize the kāṇḍa in question at all, the Kāuçika seems to be in an attitude of hesitance: some mantras are so familiar to its school-fraternity, as to need indication only by pratīka; others it is still thought advisable to present in full. The familiarity with these mantras evidently increases in the later Atharvan literature: in the pariçiṣṭas kāṇḍa xix is on a level with the preceding books, and quotations from it are especially frequent. So e. g. xix. 7 is quoted at Nakṣatrakalpa 10: xix. 9

at Naks. 26, and Ath. Pariç. 4. 4; 6. 2: xix. 16 at 4. 4; 6. 2: xix. 17, 18 at 19. 1; xix. 26 at 13. 1; xix. 38, 39, 47, 49, at 4. 4; xix. 56, 58 at 8. 1, 2. A considerable number of mantras from kāṇḍa xix are quoted in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34.

I can not leave this subject without alluding to the question, which Hillebrandt has raised in his two interesting papers in Bezz. Beitr. viii. 195 fg., and ZDMG. XL. 708 fg. Does the sūtra ever indicate that a given mantra or hymn is, as far as it is concerned, in a different condition from that presented in the saṁhitā? In general the mantras and hymns employed by the sūtra are just those of the saṁhitā, as regards the wording, and the number and arrangement of the stanzas, of which they consist. But the following point is worthy of note in this connection. When an Atharvan hymn is evidently of a composite character, in other words when several hymns have been fused by the redactors of the saṁhitā into one, then the sūtra recognizes this composite character by employing each independently in its proper value. So e. g. AV. iv. 38 is evidently composite in its character. Grill, Hundert Lieder des Atharva-Veda (second ed.), p. 140, remarks in reference to stanza 5-7: '(sie) gehören ursprünglich nicht zum Vorhergehenden, wenn sie auch der Redactor des vierten kāṇḍa damit verband, oder verbunden vorfand'. The Kāuçika supports perfectly this criticism, which is patently justified by the internal evidence of the hymn itself: stanzas 1—4, contain a gambling-charm, and are treated at 41. 13, along with the very similar hymns vii. 50, and vii. 109; cf. Zimmer, Altindisches Leben p. 285. On the other hand stanzas 5—7 are employed at Kāuç. 21. 11 (see Keçava ibid.) in a cattle-charm: so thoroughly are the last stanzas recognized as independent from the preceding ones, as to be endowed with a special technical name, *karkīpravādāḥ* (sc. *ṛcaḥ*). Cf. also Kāuç. 66. 13. In the same manner the palpably composite character of vii. 74 is recognized by the sūtra. At 32. 8 the first two stanzas are rubricated in a performance intended to drive away the kind of sores called *apacit*; cf. the editor in P. A. O. S. for October 1887, p. xv. At 36. 25 stanza 3 is fitly employed in a charm against

jealousy, and stanza 4 is engaged properly at 1. 34 (also Ath. Pariç 10). What depth of incapacity led the Atharvan diaskeuasts to group together mantras of such widely different character it is not always possible to tell. Similarly AV. vii. 76 is divided by the Kāuçika and Vāitāna conjointly into three sections: stanzas 1, 2 at Kāuç. 31. 16: stanzas 3-5 at 32. 11; stanza 6 at Vāit. Sū. 16. 14. That the tradition of the ritual is in all these cases superior to that of the saṁhitā cannot be doubted.

iv. The lexicon of the sūtra and its commentaries.

In various papers the editor has drawn attention to the extraordinarily rich contributions, which accrue to the Vedic lexicon from the sūtra and its commentaries: see especially P. A. O. S. for October 1883 (Journ. vol. xi p. cLxxii); for May 1885 (Journ. vol. xiii, p. xLii fg.); for May 1886 (ibid., p. cxii fg.); for October 1886 (ibid, p. cxxxii fg.); for October 1887 (ibid. p. ccxxvi fg.); American Journal of Philology, vol. vii, nr. 4, pp. 466—488. Cf. also Florenz in Bezzenberger's Beiträge, vol. xiv. p. 178 fg. Not too much, but too little was promised, when the statement was made J. A. O. S. xi. p. cLxxii, that the additions and emendations to the lexicon would amount to from 125—150 numbers: they are more nearly twice that number. But I would not on that account claim anything like a peculiar dialectic position for the cycle of literature which yields these contributions: it is hardly safe to suppose that any word, whose occurrence for the nonce is restricted to a certain text, forms in reality a characteristic feature of that text; it may yet turn up elsewhere, or if it does not, we must suppose that its absence in the great majority of cases is due to a chance restriction of literary documents. So e. g. the words *ākhu-kiri* 'mole-hill', and *antarloma* 'with the hair inside', which v. Schroeder, Māitrāyaṇī-Saṁhitā, vol. i, p. xvi, plausibly regarded as restricted to the school of the Kāṭhas and Māitrāyaṇīyas, occur respectively at Kāuç. 25. 11, and 81. 1. Cf. also Māitr. S. vol. ii, introduction p. x.

It will however be useful to mention briefly the new lexical material resulting from this edition, in order to exhibit its scope,

to facilitate the study of the text, and to call attention to the difficulties still unsolved. The following cases concern the AV. directly:

prā́ç 'debate, dispute', AV. ii. 27; Kāuç. 38. 24; *prátiprāç*, 'opponent, one disputing against another', AV. ibid.; *pratiprāçita* 'one assailed in debate, opponent', Kāuç. 38. 18. Cf. J. A. O. S. xiii, p. xlii fg.; A. J. P. vii, p. 479.

āsrāvá 'diarrhoea' AV. ii. 3; vi. 44. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxii fg.; A. J. P. vii. 467 fg.; Bezz. Beitr. xiv. 179.

sraktyá 'name of a tree, equivalent to *tilaka*' AV. ii. 11. 2; Kāuç. 8. 15, and *srāktyá* 'an amulet from the *sraktyá*', AV. viii. 5. 4, 7, 8; Kāuç. 39. 1. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxxxii fg.; A. J. P. vii. 477.

çakadhū́ma 'weather-prophet, astrologer', AV. vi. 128; Kāuç. 8. 17; 50. 15. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxxxiii; A. J. P. vii. 484. Keçava at Kāuç. 76. 19 corroborates the explanation advanced there by putting *vṛṣākapibrāhmaṇāḥ sūryaṁ paṭhanti*, as an equivalent of *atra sthāne catvāraḥ çakadhūmāḥ sūryapāṭhaṁ kurvanti* of the Ath. Paddh. The emendation of *sūryapāṭham* to *sūryāpāṭham* is to be cancelled.

jarāyu-já 'born of the (cloud-)womb', AV. i. 12. 1. Cf. J. A. O. S. xiii. p. cxiv.

vātābhra-jā́s 'born of the wind and the clouds', nominative, ibid. The text of the vulgata reads *vātabhrajā́s*. The padapāṭha *vāta-bhrajā́s*.

upajīkā = *upadīkā* and *upajihvikā* 'a kind of ant', AV. ii. 3. 4; vi. 100. 2. Cf. A. J. P. vii. 482. In addition to these variants Mahīdhara at VS. xi. 74 reports *upadīpikā*; Ath. Pariç. 67. 2 has *uddīpikā*. Cf. also the Pet. Lex. sub *upadehikā* and *utpādikā*; Grill, Hundert Lieder des Atharva-Veda[2], p. 81. note. Popular etymology is vigorously at play in these variants.

ákṣata 'boil or sore, not caused by cutting', AV. vii. 76. 4 (MSS. *ákṣita*); Kāuç. 31. 11; 32. 11. 12, schol. (MSS. *akṣata*). Cf. J. A. O. S. xiii, p. ccxiv fg.

jāyā́nya has about the same meaning as the preceding: AV. vi. 76; xix. 44. 2. Cf. ibid.

apacit 'sore, pustule, boil, or the like' AV. vi. 25; vi. 83; vii. 74. 1, 2; vii. 76. 1, 2; Kāuç. 31. 17, schol.; 32. 8, schol. The same word occurs at VS. xii. 97 in the form *upacít*, changed by popular etymology. Wise, Digest of Hindu Medicine, p. 315, reports the word in the form *Apachi* (!). Cf. J. A. O. S. xiii, p. ccxvii fg.

jañgiḍá, AV. ii. iv; xix. 34; 35 is explained by Dārila at Kāuç. 8. 15 as *arjunaḥ acalaḥ . . . dākṣiṇātyaḥ*. Keç. *vārāṇasyāṁ prasiddhaḥ*. Cf. Zimmer, Altindisches Leben, p. 65.

tājadbhañga, AV. viii. 8. 3 is glossed by Dārila at Kāuç. 16. 14 by *eraṇḍa* 'ricinus communis'. Cf. Zimmer, ibid. 72. The accentuation in the AV., *tājádbháñga*, is problematic.

bádhaka (*vádhaka*), AV. viii. 8. 3; Kāuç. 16. 14. Dār. *girimālakaḥ* (Cod. *kira-* and *kari-*). Keç. *kṛmimālaka*. Cf. Zimmer ibid.

kūdī, AV. v. 19. 12; Kāuç. 21. 2, 15; 35. 24; 47. 30; 71. 19; 80. 33; 86. 24. The Pet. Lex. translates by 'fussfessel'. Bö. 'reisbündel, bündel'. Both Dār. and Keç. gloss the word with *badarī*.

tārṣṭāghī́, AV. v. 29. 15; Çāntikalpa 21, fem. adj. 'coming from the *tārṣṭāgha*-tree; *tārṣṭāgha* 'name of a tree, whose wood is used as a firewood', Kāuç. 25. 23, 27. Dār. and Keç. *sarṣapa*.

kṣetriyá, 'inherited disease', AV. ii. 8; ii. 10; iii. 7, etc. is discussed in Ind. Stud. xiii. 151; xvii. 207; Zimmer, Altindisches Leben, p. 391. Dār. at Kāuç. 26. 43 (cf. also 27. 7), *kāulo vyādhiḥ*, which palpably correct translation is wanting in the Pet. Lex. and Bö.

talā́çā 'name of a plant', AV. vi. 15. 3; Kāuç. 8. 16. Dār. *mālikā avalī* (!) *prasiddhaḥ*. Keç. *vetasī*.

pūtirajjú 'a rotten rope' AV. viii. 8. 1; Kāuç. 16. 10. Dār. *jīrṇarajjuḥ*. The Pet. Lex. and Bö: 'wohl eine bestimmte Pflanze'. Cf. Zimmer, Altindisches Leben, p. 72.

pāidva. This word has undergone a noteworthy shift of meaning in the sūtra. In RV. i. 116. 6; ix. 88. 4; AV. x. 4 the word evidently means 'the horse of Pedu, which slays serpents'. In Kāuç. 32. 21, 22; 35. 4 the *pāidva* is ground and put into the nose as a cure against snake poison, or hidden in the seam of the garment in case of danger from serpents. Dārila's explanation of the word is corrupt,

but Keçava states explicitly that it is the name of an insect: *pāidvaṁ kīṭakaṁ tāliṇī 'ti lokaprasiddhā* (32. 21); *pāidvaṁ hiraṇyavarṇasadṛçaḥ kīṭaç citrito vāsapāidva ity ucyate* (32.22). It seems that some insect, hostile to serpents, has assumed the name *pāidva*, and is employed as a substitute for the horse.

silāñjālā 'a creeper or weed growing in grainfields', AV. vi. 16. 4 and Kāuç. 51. 16, where the MSS. read *çilā-*. Keç. *sasyavalli*. Cf. *alasālā*, *nīlāgalasālā*, AV. ibid.; *āla*, Kāuç. 25. 18; *asitāla*, Kāuç. 35. 28; *haritāla*, Pet. Lex.

The following are the more interesting words, which have not been found hitherto outside of the Kāuçika, arranged alphabetically:

adhyaṇḍā 'name of a plant', Kāuç. 35. 4. Also cited by lexicographers. Dār. *parṇaphale 'ty aprasiddhā* (?).

anyat-pārçvī, fem. bahuvrīhi adj. 'presenting the other side', Kāuç. 39. 16. See Dār.

apavātā (sc. *gāuḥ*) 'a cow which has lost her love for the calf', Kāuç. 31. 6. Dār. *apagatā gāuḥ vatsavigalitasnehā* . . . Cf. the word *vanana* p. LIII. The text is not absolutely certain.

apāmārgī (sc. *samidh*), fem. adj. 'coming from the *apāmārga*-plant', Kāuç. 46. 49.

abhinigadana 'the act of talking to, or reciting to' Kāuç. 71. 13. Refers to the verb *abhinigadati* at 39. 27.

amamri (v. l. *-mrī*) 'name of a plant', Kāuç. 53. 2, 15; 54. 19. Keç. at 53. 15, *pothikā* (for *potikā*, or *pūthikā*: see Bö.).

ariṣṭaka 'epileptic, possessed', Kāuç. 28. 15; 31. 27 = *ariṣṭagṛhīta* (Dār. ibid.). Dār. *ariṣṭam . . . añgaspandanakalahalabhūtādi*. In Kāty. Çr. xx. 3. 16 (schol.) a disease *ariṣṭaroga* is mentioned.

armakapālikā 'mud from a marsh', Kāuç. 26. 11. See Keç. 26. 11, 12. Dār. corrupt. Cf. Bö. sub *armakapāla*.

alākā 'name of a plant', Kāuç. 31. 28. Dār. *bhṛñgarājaka* (? emended); Keç. *bhṛñgarāja*.

avakara, apparently a designation for plants growing on garbage heaps, Kāuç. 28. 2. Dār. *avakaraḥ ukuraṭikātṛṇāni*. Keç. has the following passage, not given in the extracts in the appendix: *ukariḍikā*

mārjanikātṛṇam avajvālitam ... The word may of course simply mean 'garbage', in accordance with its etymology, the grass being implied in the tradition of the practice.

avagamana 'attachment', Kāuç. 16. 27. Dār. *janapadaḥ tasyā 'vagamanakaram ... anurāgakaram.*

açani, apparently 'hailstone', Kāuç. 38. 8. Dār. *himaçarkarāpaḥ.*

açmayokta 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Perhaps to be emended to *açmayoktra?* Keç. *açmantaka bhṛgukacche prasiddhaḥ.* Dār. apparently also *açmantaka.*

aṣṭakyā 'a cow employed in the *aṣṭakā*-performance', Kāuç. 19. 28. The adjective *aṣṭakya* is known otherwise only in Pāṇ. v. 1. 2.

aṣṭāvara 'epithet of *idhma*' Kāuç. 18. 34. Dār. *idhmāmātrā* (!) *aṣṭasaṁkhyā yasya so 'ṣṭāvara idhmaḥ çukla ity arthaḥ.* Cf. also Keç. ibid., and 47. 27.

asitāla in *asitālakāṇḍā* (sc. *iṣu*) 'a plant, from which the shafts of arrows are made', Kāuç. 35. 28. Dār. *kṛṣṇam alam* (!) ... *yasyāḥ.* Cf. *āla* and *silāñjālā*, p. xLiv.

asitaskandha and *skandhamaṇi* 'amulet made from the skin on the shoulder of a black animal, especially the elephant, and tied on with hair from its tail'. It is employed to strengthen the membrum virile. Kāuç. 40. 17, and 18, note. See Dār. and Keç., and cf. AV. iii. 22. 6; vi. 70. 2.

āhva, in a list of *samidh*, Kāuç. 16. 11. Dār. *palāça.* Keç. *tirṇisamidhaḥ* (! for *parṇa-*?).

ākarṣa 'an instrument for collecting ashes, poker', Kāuç. 36. 9. Dār. *ākarṣaḥ lohakāraṇam* | *aṅgārakarṣaṇārtham* | *kuṭakā* (cf. Bö. s. v. *kuṭaka* 3.). Keç. *aṅkuça.* Cf. *ākṛṣṭa.*

ākṛti-loṣṭa 'a clod from the field, in its natural shape'; Kāuç. 8. 16; 37. 8. Dār. *kṣetraloṣṭa.*

ākṛṣṭa m. 'a magical diagram scratched into the ground?' Kāuç. 36. 8. Dār. *ākṛṣṭaḥ mātṛke 'ti prasiddhābhidhānaḥ.*

āgama-çaṣkulī 'pastry baked for welcoming guests', Kāuç. 23. 8. Cf. *āgama-kṛçara* in the lexicons.

āṅgirasa 'pertaining to witchcraft', Kāuç. 47. 2 (Dār. *ghoradra-*

vyāṇi); fem. *āṅgirasī*, Vāit. Sū. 5. 10. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387. See also Keç. at Kāuç. 14. 30.

āpāna 'a cavity for fluid' Kāuç. 62. 15. Keç. *garta.*

ārka and *ekārkamaṇi* 'amulet made of the *arka-* plant'. Kāuç. 40. 16: *ekārkasūtram ārkaṁ badhnāti*, 'he ties on an *arka*-amulet, tied with a thread from the same *arka*-plant'. Dār. *ekārkaḥ tasya valkalasūtreṇa . . . arkaṁ badhnāti.* In a note to sū. 17 Dār. refers to the same amulet as *ekārkamaṇi.* Keç. *ekaçākhārkamaṇim. . .arkasūtreṇa badhnāti.* Cf. s. v. *arka* in the lexicons.

āla 'name of a creeper or weed in grain-fields', Kāuç. 25. 18. Dār. *godhūmavyādhi* (!). Keç. *yavagodhūmavallī.* Cf. under *silāñjālā* p. xliv, and *asitāla* above.

āvalekhanī, with *pratikṛti* 'image of a person made of clay', Kāuç. 35. 28; 47. 54; 49. 22. Cf. J. A. O. S. xi, p. clxxii.

āvraska 'fissure, place or spot from which something is cut or broken', Kāuç. 44. 36: *āvraskam abhighārya.* Keç. *chedanasthānaṁ ghṛtenā 'bhighārya.* Dār. *yasmād deçād vapām uddhṛtya taṁ deçam abhighārayati.* Thence *āvraskaja* 'grown upon a fissure, or place of cutting', Kāuç. 16. 28. Dār. *āvraskaḥ chinnasya budhnas tato jātāni punaḥ.* Cf. also Keç. ibid.

āsāda in *gṛhapatnyāsāda* 'dining room, kitchen' Kāuç. 23. 5; 24. 15. Dār. *bhaktagṛha.*

āhutī-ṣahi 'strong in sacrifice', Kāuç. 73. 1.

īçāna-hata 'slain by fever', Kāuç. 36. 15. Dār. and Keç. *jvarahata.* Cf. J. A. O. S. xiii. p. cxvi.

idhmābarhiḥ, Vedic dvandva 'fuel and sacrificial straw', Kāuç. 25. 31. Cf. the unquotable *idhmābarhiṣī* in Bö.

iṣīkāñji 'having lines, or stripes like reeds', Kāuç. 32. 17, etc.

iṣū-guha 'hiding arrows', Kāuç. 49. 7. With several variants.

ucchuṣmā 'name of a plant', Kāuç. 40. 14. Dār. and Keç. *kapikacchu.*

udakarakṣikā 'leech', Kāuç. 30. 16. Dār. ibid. *jalūkā* (!). Keç. at 31. 16, *jalāukā.*

udakya 'designation of a water-plant', Kāuç. 22. 10. Dār. *udaçyāmāka.*

udavajra 'a jet, or bolt of water', Kāuç. 38. 2. See Keç. ibid.

upadhāna, perhaps 'cushion', Kāuç. 8. 17; 64. 26. As Dār. at 8. 17 cites 64. 27 (*sopadhānam āstaram!*) as an example (*udāharaṇam*) of the employment of the article in question, the phrase *jaradupā-nahāu* is evidently not referred to, as was surmised in note 9, p. 26. Keç. 8. 17: *vidyāgandhukam* (?).

upamanthana 'the act of stirring up', Kāuç. 40. 8. Refers to *mantham upamathya* at 27. 10.

upolava 'name of a plant', Kāuç. 18. 33. Dār. *tṛṇāni mālaveṣu prasiddhāni*. Cf. Bö. sub *upolapa*.

ula 'name of a plant', Kāuç. 25. 18. Dār. *kasturikā-çāka* (?) Keç. *pāvikā*.

uraḥ-çiraḥ, dvandva cpd., 'breast and head', Kāuç. 47. 45 (MSS. *uraçiras*).

ūrdhvaçuṣī, sc. *samidh*, fem. adj., 'grown dry on the tree', Kāuç. 48. 38. Keç. *ūrdhvaçuṣkavṛkṣasamidhaḥ*. Cf. also Dār. ibid.

ūṣmabhakṣam, absolutive, 'eating while hot', Kāuç. 57. 27.

eṭaka=*eḍaka*. So all MSS. at Kāuç. 41. 6. Dār. *meṣa*.

ojomānī 'name of a plant', Kāuç. 53. 2, 15; 54. 19. Keç. at 53. 15 glosses with *guḍūcī*.

kakuca 'name of a plant or fruit', Kāuç. 48. 32. Dār. *timiraphala*. The reading is not altogether certain.

kadvindu, in *kadvindu-koṣṭha* 'name of a reed-plant?', Kāuç. 48. 30.

kapilalāṭa 'arm' Kāuç. 45. 4. Dār. and Keç. *bāhuḥ*.

karkī 'a white calf', Kāuç. 66. 13. Cf. *karkīpravādāḥ* 21. 11, and AV. iv. 38. 6.

karṣ+*upot*, 'to plough up', Kāuç. 90. 4. Pet. Lex. reads *apotkṛṣya*.

kāṇḍī=*kāṇḍa* 'piece, section' Kāuç. 23. 15. See Dār.

kālpya 'pertaining to *kalpa*, ritual'. Kāuç. 141. 34.

kiṅstya 'conch-shell', Kāuç. 10. 16; 30. 16; 31. 16. Both Dār. and Keç. explain the word by *çaṅkha*.

kiṣkuru (v. l. *kiḥkuru*, *kiṁkuru*), 'staff, club', Kāuç. 38. 3. Dārila's explanation is unintelligible. Keç. several times glosses the word with *lakuṭa*=*laguḍa*.

kuṭaka 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. and Keç. *mālavake prasiddhaḥ.*

kudrīcī apparently = *guḍūcī* 'name of a shrub' Kāuç. 50. 22: *kudrīcīçaphān* . . . Keç. *guḍūcīpādān.*

kṛtayāma 'whose function is performed, useless', Kāuç. 76. 6. According to Keç. at Kāuç. 8. 22 the full wording of the citation is *kṛtayāmaṁ kañkatam avasṛjāmi.* Cf. *yātayāma.*

kṛça 'name of a bird', Kāuç. 10. 2. Dār. *gomeṇaka* (also unknown); Keç. *bhāradvāja* 'lark'. Cf. J. A. O. S. xi. p. CLXXII.

kṛṣnabhakṣa 'eating black grain', Kāuç. 31. 28. Dār. *kṛṣṇatilabhakṣa.* Keç. *māṣatilādikṛṣṇam annam.* Occurs also in Gobh. iii. 2. 14.

kerā, 'name of a plant, used as a *samidh*' Kāuç. 38. 6. Dār. *kerāparṇī 'ti yā surāṣṭre puṇḍarīke 'ti* . . . Keç. *paṭerakasamidhaḥ.* Cf. s. v. *paṭṭeraka* in the lexicons.

keçānī 'name of a creeper', Kāuç. 38. 9. Dār. *prasāriṇī.*

krī + adhi 'to buy up', Kāuç. 33. 7.

kṣitikā 'a certain part of a lute', Kāuç. 32. 12. See Dar. and Keç.

kṣātrāṇa 'name of a demon', Kāuç. 56. 13.

khadā 'a cavity, natural, or dug' Kāuç. 38. 7; 45. 1. Dār. *svabhāvajaḥ gartaḥ*, and simply *gartaḥ*; Keç. *khadāṁ khātvā.* Cf. J. A. O. S. ibid.

khalvaka = *khalva*, Kāuç. 82. 18. Keç. *khalvakān . . . ālabhate.*

khalvañga Kāuç. 27. 14. In J. A. O. S. ibid. this word was translated by 'a certain kind of worm'. But Dārila, the authority for this translation, is somewhat ambiguous: *khalvaṁgāḥ kṛṣṇavarṇakāḥ tān ajyamiçrāñ juhoti.* Keç. ibid. says: ...*kṛṣṇacaṇakān ghṛtamiçrāñ juhoti.* At Kāuç. 27. 26 the rite is again referred to with the word *khalvādīni* 'the performances beginning with *khalva*'. Here again Keç. explains in the same manner as in sū. 14. As *khalva* is a lentil I would now incline to Keçava's explanation of *khalvañga* and *khalva* = *kṛṣṇacaṇaka.*

galāvala 'name of a tree, which grows in the Himālayas', Kāuç. 8. 15.

garhya 'name of a tree, which grows in the Himālayas', Kāuç. 8. 15.

grāmya 'venereal disease', Kāuç. 27. 32. Dār. *grāmyo vyādhir mithunasaṁyogāt.* Keç. somewhat differently.

cikkaça (v. l. *cikkasa*) 'barley-flour', Kāuç. 21. 14. Bö. *cikaça*(?). The word is not known elsewhere in Vedic literature, and is quoted later only from lexical works; the Amarakoṣa iii. 6. 4. 35, and Hemacandra's Abhidhānacintāmaṇi: cf. Pet. Lex. s. v. *cikkasa*. A derivative of this, *cāikkaça* (or *cāikkasa*), 'mixture of barley-flour', occurs at Kāuç. 48. 41. Dār. *prasādayantaṁ çatruṁ y a v ā n ā ṁ prakṛtābhicāraçāntir iyam.*

citi (v. l. *citti*) 'name of a plant' Kāuç. 8. 16. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387. Also Dār. and Keç. at 8. 16.

jāñmāyana, v. l. *jāgmāyana* 'a certain kind of water-vessel', Kāuç. 3. 1; 68. 17; 3. 17, schol.; 6. 17, schol.; 47. 1, schol. It is probably a light water-vessel in common use (*saṁvyavahārārtham*). Cf. J. A. O. S. vol. xi. p. CLXXII. For the writing *jāñmāyana*, a word which seems certainly derivable from a reduplicated form of the root *gam*, cf. *stiñnoti* for *stighnoti* in the Māitrāyaṇī-saṁhitā: see Z. D. M. G. xxxiii. 195; von Schroeder's edition, vol. i. p. xiv.

jīvakoṣaṇī 'skin from a living animal', Kāuç. 26. 43. Dār. *jīvataḥ paçoç carmā 'ñkasthalikā tasyām prakṣipya utsīvya sūcyā badhnāti.* Keç. *jīvataḥ paçoç carma.*

jīvaghātya 'a live animal fit to slay' Kāuç. 7. 24; 18. 5. Dār. *jīvaghātārha, jīvahata.* Cf. also Keç. 7. 24.

jīvī 'name of a plant' Kāuç. 31. 28. Dār. and Keç. *kācamācī.* Keç. seems to explain the word by *jīvantī* also. Cf. Bü. s. v. *jīva*, *jīvikā*, and *jīvantī.*

jyāyu 'bow-string' Kāuç. 23. 10. Cf. J. A. O. S. xi. p. CLXXII.

jvāla 'hot infusion', Kāuç. 27. 29, 33; 28. 2; 30. 8; 32. 10, etc. Dār. glosses the word with *avajvāla* 27. 33; 32. 10. The latter word is not in the lexicons.

tārcha 'name of an amulet', Kāuç. 48. 24. Dār. *asthikamaṇi.* Keç. *palāçamaṇi.*

tunyu 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. See Dār. and Keç.

tripāda 'vessel with three feet', Kāuç. 35. 27. Dār. *tripādaçikya.*

triṣandhi: see Dār. and Keç. at Kāuç. 16. 24.

dividhuvaka 'name of a reed-plant' Kāuç. 40. 2. See Keç. ibid. and at 41. 3, 4.

deçakapaṭu 'mushroom', Kāuç. 48. 10. Dār. *ahichatraka.* Keç. *sarpachatra.* Cf. Bö. s. v. *paṭu* 3. (not quotable).

dā + vyā 'to throw off', Kāuç. 48. 40. Dār. *kṣipati.* Bö. only 'to open'.

dārbhyūṣa, v. l. *-uṣa*, 'epithet of a bow', Kāuç. 32. 8; 35. 28; Dār. at 47. 55. See Dārila's corrupt gloss at 32. 3.

dhāya 'bunch, bundle', Kāuç. 18. 32 (*catvāro dhāyāḥ*). Dar. and Keç. *catvāraḥ pūlakāḥ.*

dhāyine, dual neuter, 'two doors, folding-doors (?)'. Kāuç. 34. 10, *adhyadhi dhāyine āudumbarīr ādhāpayati.* Dār *toraṇaṁ tasyo 'paryupari...* Keç. *dvāryor upari...*

nadī-sīsa 'a mass of river-foam', lit. 'river-lead', 8. 18. Dār. *nadīphenapiṇḍa.* Keç. *nadīphena.*

nava 'new grain', Kāuç. 38. 10 (*dadhi navenāçnāti*). Dār. *navaṁ dhānyam.*

nimuṣṭi 'designation of a measure', Kāuç. 85. 2. The Pet. Lex. s. v. *prakrama* reads *muṣṭi.*

niveṣṭana 'the act of holding back, detention', Kāuç. 36. 5. Dār. *nirodha...* Keç. *bandhanakarma.* Pet. Lex. and Bö. 'das umhüllen, umkleiden'.

nud + upa 'to push against', Kāuç. 35. 22. Bö. notes only *upanunna* 'herangetrieben'.

pañcaparvan, sc. *daṇḍa*, 'a staff made of a reed with five knots', Kāuç. 26. 9. Dār. *pañca parvāṇi yasya daṇḍasya sa pañcaparvā* Keç. *pañcaparvaveṇudaṇḍa.*

paraçu-palāça, 'blade of an axe', Kāuç. 47. 25. Dār. *palāçaṁ kuṭhāramukham.* Differently Keç. *parçuvṛkṣapattram.*

paraçu-phāṇṭa 'a decoction heated by an axe', Kāuç. 36. 27. Dār. *parçunā taptam phāṇṭam.*

parigṛhyā 'designation of a certain kind of *vedi*', Kāuç. 17. 2. Dār. *parigṛhyā parigṛhyavediḥ parigrahaṇam sa yogo*(!). Keç. *vedi.*

paçudāvan=*paçudā*, Kāuç. 72. 18.

puṅsī 'a cow with a male calf', Kāuç. 35. 8. Dār. *puṅvatsā.*

pūtiçapharī 'rotten fish', Kāuç. 27. 32. Dār. *pūtigandhā matsikā.* Keç. *pūtigandhamatsyā.* Cf. Bö. s. v. *çaphara* and *çaphari.* The Pet. Lex. s. v. *çaphara* translates: wol 'eine bestimmte pflanze'.

pṛçnimantha 'a stirred drink, which contains materials coming from a speckled cow', Kāuç. 11. 15, 16.

pratijāpa 'the act of muttering against' Kāuç. 36. 25.

pratyāhuti, adv., 'at each oblation', Kāuç. 48. 40. Also Āpast. Çr. xiv. 29. 3.

pradehana=*pradeha* 'the act of annointing', Kāuç. 31. 25.

praputa 'a large cornucopia', Kāuç. 25. 30. Dār. *puṭaḥ dṛḍhaḥ.*

pramatta-rajju 'a certain kind of rope used by potters', Kāuç. 38. 26. Dār. *cākrikāṇām avalambanarajjuḥ.* Keç. *cākrikasya rajjuḥ.*

pramanda 'name of a plant', Kāuç. 8. 17; 25. 11; 32. 29. Dār. *induka.*

pramehaṇa 'causing flow of urine', Kāuç. 25. 10: *pramehaṇam badhnāti* 'he ties on (as amulet) a substance, causing flow of urine'. Cf. Keç. and Dār. Bö. writes *pramehana,* and translates 'penis'.

praçna 'turban, head-dress', Kāuç. 26. 2, 3 fg.: Dār. *uṣṇīṣam.* Keç. *muñjapraçna . . . māuñja-induka . . . māuñjapraçna.*

prāyaçcitti 'name of a plant', Kāuç. 8. 16. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387, note 3. Also Dār. and Keç. at 8. 16.

prāiṣakṛt, 'the priest who gives the command', Kāuç. 26. 4 etc. Dār. *prāisaṁ dadāti 'ti prāiṣakṛt.*

plakṣodumbara 'name of a tree', Kāuç. 20. 22. Dār. *pipparī 'ti prasiddhaḥ*(!).

phāla-camasa 'a certain part of the ploughshare', Kāuç. 35. 4. Dār. *phālacibukāyāḥ somacamasākāraṁ kṛtvā.* Cf. *cibukā,* p. LV.

phala 'point of on arrow', Kāuç. 28. 3, in *ūrdhvaphalābhyām* (sc. *iṣubhyām*). The word occurs occasionally in the later language.

bāṇāparṇī 'name of a plant', Kāuç. 36. 19, 38. Dār. *çarapuñkhe 'ti prasiddhā.* Keç. *māsikā loke prasiddhā.*

bṛhaspatiçiras 'epithet of a porridge', Kāuç. 49. 15. Keç. *bṛhaspatiçira-odana.*

bhadrāvatī fem. adj., Kāuç. 39. 9.

bhāga-dhāna 'treasury', Kāuç. 38. 15. Dār. *mahādhanagṛham.*

mādānaka 'derived from the *madanaka*-tree', Kāuç. 12. 1. Dār. *mādānakāni phalāṇi madanakaphalaṁ yasya* ...

māhiṣa, plur. *māhiṣāṇi* 'harem, women's apartments'. Kāuç. 17. 6. Dār. *gṛhāṇi...rājñīnām.* Keç. *strīṇāṁ gṛhaḥ.*

mṛḍīcī 'lump or grain (of salt)', Kāuç. 47. 46. See Dār. This meaning is not certain.

yathopapādin, in *yathopapādipaçu,* adj. 'as it happens to turn up' Kāuç. 138. 2. Cf. Bö. s. v. *yathopapādam.*

yugmakṛṣṇala (sc. *maṇi*) 'an amulet made of a pair of *kṛṣṇala*-berries', Kāuç. 11. 19; 52. 18. See Dār. and Keç. at 11. 19.

rajoharaṇa, Kāuç. 13. 11. See Dār. and Keç.

rajju-dhāna 'the spot on the neck of an animal, where the rope is fastened', Kāuç. 44. 23. Dār. *grīvāyā bandhanasthānam.*

rayidhāraṇa-piṇḍa 'lump of earth', Kāuç. 28. 3. Dār. *rayir iti dhananāma dhārayatī 'ti dhāraṇā bhūmis tanmayān piṇḍān.*

riṣ+vi in *viriṣyati,* loc. absol. of the present participle 'when one is hurt', Kāuç. 59. 28; 72. 30. Some MSS. read *variṣyann iti* and *variṣyati.* Keç. at 59. 28, *vināçopasthitam.* Cf. *viriṣṭam* AV. vi. 51. 3, and Dār. at Kāuç. 31. 9.

likh+pari 'to grind up', Kāuç. 25. 7; 26. 43, etc. Dār. *çūrṇīkaraṇam* and *saṁcūrṇya.*

vañgha 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. *sragvañghāu himavata* (!) *iti prasiddhāu.* Keç. *kampakubjo* (?) *prasiddhaḥ.*

vanana 'love, inclination', Kāuç. 41. 18. Dār. *goḥ savatsaṁ saṁbhajaphalaṁ karma.* Cf. also Keç. The word *saṁbhaja* does not appear in the lexicons. See also *apavātā*, p. XLV.

varti (v. l. *varta*) 'urethra', Kāuç. 25. 16. Dār. *vartaṁ mūtrabilam.* Keç. *mūtrapravāhaṁ.*

vārṣmana, sc. *udumbara*. Kāuç. 23. 7. Dār. *varṣma mahat tasmān nivṛto vārṣmanaḥ*. Bö. 'zu oberst befindlich'. Keç. obscure. The word seems to mean 'coming from a height'.

vāçā 'name of a plant', Kāuç. 8. 16; 39. 6. Dār. *vṛṣaka* and *aṭarūṣaka*. The word *rūṣaka* occurs elsewhere only in the Çabdakalpadruma.

vip + ava 'to tremble, to have spasms', Kāuç. 58. 1.

vīdhra-bindu 'rain drops after the clouds have passed', Kāuç. 46. 41. Dār *vigatābhravindūn*... Keç. *ākāçodakam*.

vāidyuddhatī, emended: MSS. *vaidyudvatī*, fem., epithet of a *samidh*, 'obtained from a tree struck by lightning', Kāuç. 48. 36. Dār. *vidyutā hato vṛkṣo vidyuddhataḥ* . . . Keç. *vidyuddhatavṛkṣasya samidhaḥ* . . .

çākavṛṣa (variants *sāka-* and *-mṛṣa*) 'name of a plant', Kāuç. 33. 14. For the interchange of *v* and *m* see J. A. O. S. vol. xiii. p. cxvii fg.

çañku-dhāna 'part of a skin, in which a peg is stuck, in order to fasten it when spread out, used as an amulet', Kāuç. 26. 17; 27. 29. Dār. *çañkudhānaṁ carmaṇo vistārāya kīlakabandhaḥ çañkusthāpanam ity arthaḥ.* Keç. *carmachidramaṇiḥ.*

çamī-lūna 'one (whose hair is) cut with (an instrument made of) *çamī*-wood', Kāuç. 31. 1. Dār. *çamyā lūnāḥ keçā yasya sa çamīlūnaḥ.*

çamakā, 'name of a creeper, found in Nandapura', Kāuç. 8. 16. See Dar. and Keç. ibid. At Kāuç. 31. 1 Dār. seems to identify this plant with the *çamyāka*, but the text is untrustworthy.

çākala, sc. *maṇi* 'an amulet made of chips of wood' Kāuç. 27. 5. Dār. *daçānāṁ çāntavṛkṣāṇāṁ çakalānī 'ti çākalo maṇiḥ.*

çāntivā, fem. adj., personified as a divinity, Kāuç. 39. 9.

çāmyavākā 'name of a plant', Kāuç. 8. 16. See Dār. and Keç.

çūlin 'one who suffers from internal pain, as though a spear stuck in him', Kāuç. 31. 7. See Keç. especially, and also Dār. Cf. Pet. Lex. s. v. *çūlin* 1 b.

çepyā 'the skin which covers the tail', Kāuç. 48. 32. Dār. *vatsa-*

sya çepasaṁveṣṭanaṁ carma. Keç. *vatsakhalvāyāṁ* (?) *kṛtvā.* For *khalvā* cf. Keç. at 36. 26.

çrayaṇī=*çreṇī*, Kāuç. 65. 4. See the editors article 'On Certain Irregular Vedic Subjunctives or Imperatives, A. J. P. vol. v, nr. 1 (Baltimore 1884), p. 27 (p. 12 of the reprint).

sadaṁpuṣpā 'name of a plant', Kāuç, 28. 7; 39. 6. Dār. *trisaṁdhyā.* Keç. *saṁdhyā* (!). Cf. *sadāpuṣpā.*

savaṅçā 'name of a plant', Kāuç. 8. 16. Dār. *çṛṅgālavaṅçaka.* Cf. also Keç.

sahasrātṛṇṇa 'having a thousand holes', Kāuç. 83. 3. Cf. *çatātṛṇṇa* in the lexicons.

sākṣa (*sa*+*akṣa*) 'furnished with a yoke (of oxen)', Kāuç. 37. 6: ...*sīre sākṣe.* Dār. ...*hale gobhyāṁ yukte.* Cf. also Keç. ibid.

sic+*pratyā* 'to pour in again', Kāuç. 58. 1.

sitīvāra (v. l. *sitā-*, *çitī-*; cf. Pet. Lex. under *sitāvara*) 'name of a plant', Kāuç. 39. 6. Dār. *apāmārgasadṛço mahān.*

sipunā 'name of a plant', Kāuç. 8. 15. See Dār. and Keç.

sīra 'ox at the plough', Kāuç. 39. 30: *adhi sīrebhyo daça dakṣiṇā.* Dār. *halagobhyaḥ daça gāvo 'dhikā dakṣiṇā deyāḥ.*

sthānāsana 'the act of standing and sitting' Kāuç. 141. 44.

syandana 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. *madana.* Keç. *himavati narmadāyāṁ prasiddhaḥ.*

svastya, adjective, 'happy'. Kāuç. 137. 26. Daç. Kar. *svastyaṁ panthām.*

sraj 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. *sragvaṅghāu himavata* (!) *iti prasiddhāu.* Keç. *mālavake prasiddhaḥ.*

sraja 'name of a certain forest-plant', Kāuç. 33. 7, 9, 16. See Dār. ibid.

The following lists of words, which occur in the commentary of Dārila and in the paddhatis are worthy of note:

Dārila: *adhyāyitṛ* = *upādhyāya* 10. 7. — *apāna* 'euphemistic expression for rectum', 25. 9: found elsewhere in lexical literature. — *abhyātāna*, Dār. and the paddhatis, designation of the performance described in Kāuç. 137. It is also known as *bṛhatkuçaṇḍikā*: see

137.42, note, and p. xv. — *alaṁbhāva* 2.17 (fol. 19ª l. 11) 'sufficiency': the word is not excerpted. — *āchedanam*, action noun from *chid*+*ā*, 26. 23. — *āruṣīkṛmi* 27. 18. — *ālopana*, action noun from *lup*+*ā*, 26. 23. — *uttaratantra*, designation of the performances described at Kāuç. 5. 5 fg. — *upasaṁhāra*=*prāçana*. So Dār. explains *upasaṁhṛtya* at Kāuç. 22. 15. — *kaṇikvika*, 14. 19= Keç. *kaṇika*. Cf. also *kaṇīka*. — *karvara*=*pṛçni*, 11. 15. Perhaps for *karbura*. Cf. *çarvara*. — *kṛmin* 'affected with worms', 29. 20. — *cibukā* 'an instrument employed as an amulet', 19. 22, 23 (p. 53, notes 10 and 12). Cf. also 35. 4: *phālacibukāyāḥ somacamasākāraṁ kṛtvā* ... — *jyeṣṭhīmadhu*, and *-madhuka*=*yaṣṭimadhu*. So is to be read at Dār. 38. 17. See also Keç. 32. 5; 35. 21, and the paddhatis at 75. 1. — *joṣaṇaṁ* and *joṣaṇā*, 8. 15, 16 (p. 25, note 13, and p. 26, note 7) are glosses explaining *çimbala* 'name of a plant'. — *niravadoṣatva*, 7. 16. — *parāmarçana*, 17. 4 =*grahaṇa*. Cf. *parāmarça*. — *parikiraṇa*, as gloss to *parikirati*, 26. 10. — *pākasthāna*=*çmaçāna*, 48. 17. — *puṭakānuvāsana* 'a funnel-shaped syringe', 25. 12; cf. *puṭaka*. — *puṣṭikarman*, (sc. *mantra*), adj. 'relating to performances, which cause prosperity', 24. 43. — *pṛṣṭi*=*pṛṣṭha*, 16. 29: cf. Bö. s. v. 3. *pṛṣṭi*. — *peṭāka* 'basket', otherwise unquotable, seems to occur 18. 2. — *prapīti* =*prapā* 'drinking place', 19. 3. Keç. *taḍāga*. — *phāṇṭay*, denom. from *phāṇṭa*, 25. 18. — *bhāgapāṭha*, 'quotation of a part (the pratīka) of a mantra', 6. 10. The opposite is *sakalapāṭha* 'quotation of an entire verse'. Neither one is in the lexicons. — *leṇḍikā*, in *aja-leṇḍikāḥ*=*leṇḍa* 'excrements', 48. 32. — *vāri*, in *vāri-stamba*, 'name of a plant?' 19. 12; 29. 4. Keç. 29. 4, *çaṇastamba*. — *viçrāmaṇa*, 16. 25. — *vṛçcita*, perf. part. pass. of *vraçc* 47. 28. — *samāseka*, 'pouring together', 17. 4. — *saṁnayana* 'putting together', 33. 8. — *saṁpātay*, denom. fr. *saṁpāta*, 'to smear with the dregs of an oblation'. The word is very common in Dār. and the paddhatis. — *silisilika* 'rosin', 18. 36: both text and translation are doubtful. — *strī-karmāṇi*, technical designation of the second part of adhyāya iv, beginning at 32. 28. —

Keçava: *andhapuṣpikā* 'name of a flower', 10. 16. — *ucchraya-karmāṇi* 'supererogatory rites', 1.1, and frequently elsewhere. Also Ath.

Paddh. — *udara-gaṇḍulaka* 'a kind of worm', 27. 14, 20. — *odana* = *und-ana*, 53. 18. — *kaṭupā* 'name of a plant (?)', 34. 2. — *tāliṇī* 'name of an insect', 32. 21. — *pūgavyādhi* 'epidemic disease' (?) 26. 36. — *paṭeraka* 'name of a tree', 38. 6; 40. 2, 7. The Pet. Lex. mentions *paṭṭeraka* from the Nighaṇṭa Prakāça, as the name of the cypress. — *paṭākā-toraṇāni* 'folding doors' (?), 47. 2. Cf. *kapāṭa*. – *balāgapātra*, or *balāgamapātra* 39. 5-12. – *mahumada* 'typical name for a Mussalman', 47. 22, etc. — *māṇaka* 'name of a measure', 6. 22: cf. *mānaka*. — *vallanikā* = *titaü*, 26. 31. — *sūryavelā* 'name of a plant', 36. 12. Cf. *suryavallī*. — *vikalpita* 'optional', denominative perfect passive participle from *vikalpa*, 50. 13. — *setikā* 'name of a measure' 6. 22; 46. 33. — *hastāvartaka*, 35. 11 = *parihasta*, AV. vi. 81. —

The remaining paddhatis, etc.: *ākāçaphena* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. 82. 26. Cf. Kāuç. 93. 22; 115. 1. — *karṇa* 'name of a plant', ibid. — *kājala* = *kajjala* (?), Dāç. Kar. and Ath. Paddh. 54. 6. — *paribhāṣay*, denom. of *paribhāṣā*, AV. Anukramaṇī i. 4 (*iti sarvatra paribhāṣyate*). – *puṣpākṣodaka* and *puṣpākṣita* (denom. perf. pass. participle from the same) in *puṣpākṣodakāñjaliṁ pūrayitvā*, and *puṣpākṣitām añjaliṁ pūrayitvā*: of frequent occurrence in Ath. Paddh. and Daç. Kar. — *praçakya*, as gloss to *paritvaramāṇa* 'as one is able', Daç. Kar. 55. 18. — *muktikā* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi 82. 26. Cf. the unquotable *muktikā* in Bö. Keç. seems to read *çuktika*. — *veṣṭay*, denom. of *veṣṭa*, Daç. Kar. 75. 23. — *vrata*: Various special kinds are mentioned in Ath. Paddh. at the end of Kāuç. 57, and Keç. 42. 12—17: *kalpavrata*, *añgiro-vrata*, *yamavrata*, *veda-vrata*, *çiro-vrata*, *mṛgāra-vrata*, *māila-vrata*, *viṣāsahi-vrata* (cf. AV. xvii. 1—5). — *herukā* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. 82. 26. —

In this connection I would draw attention once more to the two words *pañcakalpa* (*pañcakalpin*), and *mātṛkalpika*. In J. A. O. S. vol. xi, p. 378, I expressed the view that the word *pañcakalpa* which is reported by the Mahābhāṣya refers to an Atharvavedin, who is conversant with the five kalpas of the AV: see ibid. This surmise is now rendered certain by the occurrence in the colophon of one

of the MSS. of the Kāuçika (K), used for this edition, of the word *pañcakalpin*, nominative *pañcakalpī*, as a title of the writer: see p. ix. The word means a practicing Atharvavedin. The word *mātṛkalpika*, which also occurs in the Mahābhāṣya (cf. the index Ind. Stud. xiii), I have explained in H. W. Magoun's report on his edition of the Āsurīkalpa, P. A. O. S. for October 1888, p. xiv. The Mahābhāṣya is very familiar with Atharvan literature. If we suppose that this word is Atharvanic, it may be translated by 'one who practices the *mātṛkalpa*'. This may be the title of some minor ritualistic treatise, involving especially the use of the list of hymns, which are known as the *mātṛnāmāni* (sc. *sūktāni*), or *mātṛgaṇa*: see index B, p. 384. What the nature of these performances may have been, it is of course impossible to guess. They may have dealt with a çrāddha for the *mātaras*.

I would finally draw the attention of the lexicographers to the numerous special designations of verses, hymns, and gaṇas of hymns, a list of which is given in index B, pp. 383—385.

v. Grammatical and orthographical notes.

The most salient phonetic peculiarity of the text is the frequent removal by crasis of the hiatus, produced by changes due to sandhi. So unanimous are the MSS. in certain cases in this regard, that it was thought proper to reproduce the practice in the edition, while attention has been drawn every time to its ordinary equivalent in the notes. The first case is: *patnyāñjalāu*=*patnyā(ḥ) añjalāu*, 6. 17: emendation to *patnyañjalāu* suggests itself readily, but this is rendered improbable owing to the similar cases following. These are *dāivateti* for *dāivata iti* (=*dāivate*+*iti*) 6. 34; *talpārṣabham* for *talpa ārṣabham* (=*talpe*+*ārṣabham*) 17. 3; *gartedhmāu* for *garta idhmāu*(=*garte* +*idhmāu*) 49. 23; *anāmayāidhi* (MSS. *anāmayedhi*) for *anāmaya edhi* (=*anāmayas*+*edhi*) 74. 20; *jaghanatāghnantaḥ* for *jaghanata āghnantaḥ* (=*jaghanatas*+*āghnantaḥ*) 81. 21; -*yajñotthāpanībhiḥ* for -*yajña utthāpanībhiḥ* (=-*yajñas*+*utthāpanībhiḥ*) 84. 12, 13: as the sandhi happens between two sūtras, it was not possible to retain it in the text, and its mention in the critical notes is omitted owing to an oversight;

anyatodāhārya for *anyata udāhārya* (= *anyatas* + *udāhārya*) 137. 14; *ṣaṭkṛtvodakam* for *ṣaṭkṛtva udakam* (= *ṣaṭkṛtvas* + *udakam*) 140 5; *agratopasthāntike* for *agrata upasthāntike* (= *agratas* + *upasthāntike*) 141. 40; *dāsāsmākam* for *dāsā asmākam* (= *dāsās* + *asmākam*) 90. 18; *kumbhodadhāne* for *kumbha udadhāne* = (*kumbhe* + *udadhāne*) 93. 43; 136. 1: possibly, however, a compound *kumbhodadhāna* is to be assumed in both places. *deçāvartaḥ* for *deça āvartaḥ* (= *deças* + *āvartaḥ*) 124. 1. The same practice occurs also occasionally in part of the MSS.: at 51. 14 *meti* for *ma iti* (= *me* + *iti*) in three MSS.; at 53. 12 *asmānvārabdhāya* for *asmā anvārabdhāya* (= *asmāi* + *anvārabdhāya*) in three MSS.; at 69. 5 *anvañcetare* for *anvañca itare* (= *anvañcas* + *itare*) in four MSS.: at 106. 7 *nā* for *na ā* (= *nas* + *ā*) in three MSS., as also *sarvāhorātra-* for *sarvā ahorātra-* (= *sarvās ahorātra-*) in three MSS. For the same peculiarity in Āpastamba's dhārmasūtras, etc. see ZDMG. XL. p. 536.

When final *s* preceded by an alterant vowel is followed by *k* or *p* (cf. Whitney Sk. Gr.[2] § 188[b]) the MSS. are hopelessly at variance as to the treatment of *s*: both *ḥ* and *ṣ* appear in the same MS. under essentially the same conditions. The editor has adopted the less archaic writing, *ḥ*. The cases, in which both modes of writing occur, are as follows: *triḥ paryagni* 2. 10; *triḥ pradakṣiṇam* 2. 11; *haviḥ kurvīta* 6. 22; *jyotiḥ kurute* 11. 12; *triḥ pratīhāram* 29. 22; *triḥ parikramya* 31. 3; 38. 7; 46. 14; *triḥ prasavyam* 44. 11; 84. 10; 87. 30; 88. 13; *triḥ paryukṣati* 53. 8; 57. 22, 25; *triḥ kārayamāṇam* 53. 9; *triḥ pramārṣṭi* 53. 19; *triḥ pariṇayati* 76. 20; 77. 22. So also *duṣkṛtam* and *duḥkṛtam* are variants at 17. 6, 7. In the mantra at 6. 10 there occur together *divi ṣīda* and *antarikṣe sīda*.

In the treatment of *n* before *ç* and *j* the MSS. of the Kāuç. like those of AV. (cf. Whitney at Ath. Prātiç. ii. 10, 11, 17) are very much at variance: the sound appears as anusvāra, *ñ* and *n*, the anusvāra predominating. The ç is also occasionally not changed. In this edition the normal euphony, *n* + *ç* to *ñ ch*, and *n* + *j* to *ñ j* has been adhered to. The cases in question occur at 10. 9; 18. 13; 20. 13, 14; 25. 24; 27. 14; 35. 27; 36. 9; 48. 28; 69. 1; 71. 6, 7; 72. 15;

78. 12, 13; 81. 34; 97. 5, 6; 125. 2. The same difference in the treatment of *n* occurs twice before *v* at 64. 5 (*unnahyan vasanena*), and 102. 2 (*prājāpatyān vi*): once it is seen before *sy* at 67. 26 (*çrapayiṣyan syāt*).

The vowel of the particle *oṁ* coalesces with preceding *a* and *ā* to *o*, according to Pāṇini vi. 1. 95; Vopadeva ii. 5. Accordingly we have *svāhoṁ = svāhā + oṁ* 5. 13; *anujñapyoṁ = anujñāpya + oṁ* 9. 9; *coṁ = ca + oṁ* 70. 6. At 90. 18 the MSS. read *puṣṭoṁ*, which has been emended to *puṣṭam oṁ*.

The following instances of Vedic sandhi have been noted: *apādāya ṛṣīṇām* at 2. 18; *saṁpātavatā ṛṣabham* (! most MSS.) 34. 18: see Whitney Sk. Gr.[2] 127[a]. At 58. 7, 8 the MSS. read *ācamyehi = ācamya + ā + ihi* in accordance with Whitney ibid. 127[b]. The fact that *o* of the vocative is *pragṛhya* before *iti*, in accordance with Ath. Prātiç. i. 81, has been pointed out above, p. xxxviii.

The following phonetic peculiarities, or tendencies of the MSS. are worthy of notice: Frequently *s* appears as *ç*, and in general the MSS. illustrate abundantly the confusion between the sibilants in Sanskrit, as discussed by the editor and Dr. E. H. Spieker in P. A. O. S. for May 1886 p. xxxvi fg. At 4. 15 all MSS. read *vaçīyān* for *vasīyān*; at 24. 13; 39. 9; 76. 23 *suçīme* is emended to *susīme*; the majority of the MSS. write *pāñçu* for *pāṅsu* (27. 18; 29 21); at 51. 16 the MSS. have *çilāñjālā*, which is emended to *silāñjālā* in accordance with AV. vi. 16. 4; at 3. 8; 137. 40 *āçiṣpate* is emended to *āsiṣyate*; at 86. 16 the MSS. have a pratīka beginning with *çam*, which has been emended, so as to yield the pratīka of vii. 21. 1: *sam eta*. Conversely at 69. 3 the MSS. read *sāmūla* for *çāmūla*; at 8. 10 *viçaye* for *viṣaye*. The MSS. are divided in the orthography of the words *cikkaça* at 21. 14 with its vṛddhi-derivative *cāikkaça* at 48. 41: both *ç* and *s* are written. The editor has given preference to *ç* on account of the presence of *k* in an adjoining syllable: cf. P. A. O. S. ibid. p. XL. For the same reason the writing *kṛçara* at 34. 13, 20; 35. 5; 66. 16; 84. 3, the prevailing usage of the Kāuçika MSS., has been adopted.

Other variants concerning the confusion of the sibilants are given in the critical notes to the text. — The MSS. frequently write *ts* for *ch*: *avatsādya* for *avachādya*, four MSS. at 24. 10, one at 55. 19, and six at 81. 28; *utsiṣṭa* for *ucchiṣṭa*, one MS. at 26. 18; *utsrayati* for *ucchrayati* one MS. at 61. 21; *itsata* for *ichata* one MS. at 73. 15; *patsaḥ* for *pacchaḥ* four MSS. at 82. 29. — Occasionally *y* is written for *j*: *yunaymi* for *yunajmi* three MSS. at 3. 1; *yāyum* for *jyāyum* one MS. at 23. 10; *yāmyāi* for *jāmyāi* three MSS. at 34. 20; at 42. 17 *āñjmah* is emended upon the basis of the MSS. readings: *āymaḥ*, *āyyaḥ*, *āyaḥ* and *āyamaḥ*; at 64. 17 one MS. reads *anaymi* for *anajmi*; at 120. 1 three MSS. *samayyāyām* for *samajyāyām*; at 133. 6 two MSS. *yajñe* for *jajñe*. Conversely at 126. 9 two MSS. write *vilājyam* and *vilājye*(!) for *vilāyya*. We may mention finally a few cases of Prākritic writing in one or the other of the MSS.: *bhārjaitvā* for *mārjayitvā* at 6. 17; *mūrkhaitvā* for *mūrchayitvā* at 12. 2; *varṣīasi* for *varsīyasi* at 17. 13.

A few cases of haplography occur: *caraṇāninayanejyā* for *caraṇāni ninayanejyā* at 43. 3; *anagnāvabhāsa-* for *anagnāv avabhāsa-* at 93. 37; 130. 1; *vā* at 110. 1 is omitted by most MSS. because it is preceded by *vaḍavā*; *na* is omitted at 135. 9 (p. 285 l. 1) because it is preceded by *annaṁ*.

The MSS. of the text agree in writing *ch* throughout. This has been retained in the edition, except when it represents the product of *t* (*d*) + *ç* (*ch*): then *ccha* was put into the text. The group *n* + *s* appears as *ns* in the MSS., and is represented in the same manner in the edition.

Of formal peculiarities we may mention a few sūtra-optatives, made in accordance with Whitney Sk. Gr.[2] 738[b]; 1043[c]; *upanayīta* at 17. 31, 33; *anvāhvayīta* at 60. 32; *vāpayīta* at 67. 15. — A number of aorists with the Vedic function of completed past time occur: *akṛkṣata* 20. 16; *akṛkṣāma* 20. 17; *āhārṣīs* 20. 18; *prāçiṣam* 22. 2, 3, 4; *acāriṣam* and *açakam* 56. 7. Further a number of modal aorist forms: *çakeyam* 3. 8; 137. 40; *sākṣīya* 45. 16; 47. 16; *svāpsīs*

56. 12; *jīvyāsam* (precative) 68. 1; *gamema* 70. 1; *hiṅsīs* 72. 34; *vyathiṣi* 73. 15; *vadhiṣṭa* 92. 14; *bhūyāsma* (prec.) 92. 25, 29. *vyanaçat* is employed both as prohibitive form and as past tense at 56. 6, 7. All these aorist forms occur of course in quoted passages (mantras, prāiṣas etc.). — The future participle *vibhuñkṣyamāṇa* occurs at 23. 9; 38. 26. — The gerund in *ya* from an uncompounded verbal root seems to appear in *çcotya* at 53. 18; in *kṣipya* at 30. 18; 52. 14: in all three cases it is possible to emend: *adbhi çcotya* to *abhiçcotya*; *ca kṣipya* to *'vakṣipya*. Note also *hasteghṛya* at 76. 10, and possibly *urasigṛhya* at 81. 30; cf. Whitney Sk. Gr.[2] 99[ab]. — In the paddhati of Keçava there are four occurrences of Prākritic causatives: *kārāpayet* at 54. 1; 58. 4; *açnāpayati* 23. 15, 16; cf. Whitney, ibid. 1042[n].

Of isolated formal peculiarities we may mention *-ādayas* at 8. 13, used as accusative plural: cf. J. A. O. S. xi. 383; *bibhetti* a doubtful reduplicated present from root *bhid* at 25. 16; all MSS. write *bhavati* voc. fem. for *bhavatī* nom. at 57. 18: in the edition it has been emended to *bhavatī* (cf. Pār. Gr. ii. 5. 2, 3, 4); at 72. 42 most MSS. read *ātmann* (*eva*), archaic loc. sing. = *ātmany* (*eva*); at 76. 21 occurs the acc. plur. fem. *pracyas* (sc. *lekhās*); at 96. 3 occurs *nānadāitām*, as subjunctive third person dual middle of the intensive; at 99. 2 *bhramayan* a masc. participle agrees with *ugram*, neuter, and at 126. 9 *amum*, a masc. pronoun seems to agree with *navanītam*, a neuter noun.

The text exhibits finally a number of long dvandva compounds, members of which occasionally govern, or are dependent upon words outside of the compound in a manner quite unusual, and sometimes altogether problematic. At 27. 29 the MSS. reads: *hariṇasye'ti bandhanapāyanācamanaçañkudhānajvālenā 'vanakṣatre 'vasiñcati*, i. e. 'with the hymn AV. iii. 7 (an amulet) is tied on to the (sick) person, he is given drink, he is made to rinse his mouth, and the priest sprinkles him with water, warmed by a heated *çañkudhāna* (see above p. LIII). The compound might be readily emended to *bandhanapāyanācamanam*, or *-camanāni*, but for the fact that similar difficulties appear

in others, and it would seem as though the clumsily concise construction were intentional. Cf. *bandhanapāyanācamanapradehanam uṣṇena* at 31. 26, and the still more difficult *kiṅstyaçvajāmbīlodakarakṣikāmaçakādibhyām* at 30. 16, *mālāniṣpramandadantadhāvanakeçam īçānahatāyāḥ* (*niṣpramanda* 'without *pramanda*'?) at 36. 15. See also 25. 11; 27. 33; 28. 2, 16; 37. 3; 38. 9; 39. 6; 41. 6; 52. 16, etc.

Contents of the Sūtra.

Adhyāya iii.

Charms for the prosperity of cattle 19. 1—21.

Amulets to insure prosperity 19. 22—27.

aṣṭakā-festival 19. 28—31.

Ploughing-festival 20.

Cattle-charms 21. 1—11.

Charm for obtaining clothes 21. 12—14.

Rites on dividing an inheritance 21. 15—20.

rasakarmāṇi 21. 21—25.

Various rites for obtaining property, success, and prosperity 22.

Rites on building a house 23. 1—11.

citrākarma (*pāuṣṭikam*) 23. 12—16.

Charm for ploughing 23. 17.

Rite for sowing 24. 1—2.

Various rites for obtaining prosperity 24. 3—10.

Rites before entering upon a journey and upon returning from the same 24. 11—18.

vṛṣotsarga 24. 19—23.

āgrahāyaṇī-ceremony 24. 24—36.

Various rites for obtaining property and prosperity 24. 37-46.

Adhyāya iv.

bhāiṣajyāni, remedial charms for every possible disease and injury, real or fancied, and for driving out demons: the scope of these practices can be seen most readily by following the headings of each performance, as given in the extracts from Dārila and Keçava, 25. 1—32. 27.

strīkarmāṇi, women's rites: obtaining of children, against abortion, *puṅsavanāni*, against sterility, rites for obtaining a husband, *garbhādhānam*, *sīmantakarma*, sleeping-charms, charms for capturing truant women, appeasing or subjecting women, overcoming and damaging rival women, philtres, suppressing jealousy and wrath, suppressing paramours, etc.: for details see the headings, as given by Dārila and Keçava, 32. 28—36. 40.

Adhyāya vi.

ābhicārikāṇi, witchcraft practices 47—49.

Adhyāya vii.

Rites to secure welfare in various conditions of life, while walking, sleeping, waking, etc. 50. 1—11.

Rites to secure safety and good weather for a merchant starting on an expedition 50. 12—16.

Removal of serpents, vermin, etc. from house and lands 50. 17—22.

Rites to obtain security for cowherds, stables, fields, etc. 51. 1—16.

Freeing fields from animals destructive to their products 51. 17—22.

Safety away from home 52. 1—2.

Charms to loosen fetters 52. 3—4.

Protection against fire 52. 5—9.

Safety in boats and ships 52. 10—11.

How to find lost property 52. 12—14.

Rites for security in general 52. 15—17.

Charms for securing long life 52. 18—19.

varcasyāni, charms for securing power 52. 20—21.

godānam 53. 1—54. 14.

cūḍākaraṇam 54. 15—22.

upanayanam 55. 1—57. 30.

medhājananam 57. 31—32.

Against ringing of the ears, and twitching of the eyelids 58. 1—2.

Charms and amulets for securing long life 58. 3—12.

nāmakaraṇam 58. 13—17.

nirṇayanam 58. 18.

annaprāçanam 58. 19—21.

Charms to secure long life 58. 22—25.

Charms to obtain special wishes (*kāmyāni*) 59.

अथर्ववेदस्य कौशिकसूत्रं

रामेण पुष्पक्षेत्रेण श्रोत्रा बल्तिमोराख्ये महानगरे
अमरिकदेशे संशोधितमीशसंवत्सरे
१८८९

॥ ओं ॥

अथ विधिं वक्ष्यामः । १ । स पुनराम्नायप्रत्ययः[1] । २ । आम्नायः पुनर्मन्त्राश्च ब्राह्मणानि च[2] । ३ । तद्यथा ब्राह्मणविधिरेवं कर्मलिङ्गा मन्त्राः[3] । ४ । तथान्यार्थाः[4] । ५ । यथा ब्राह्मणलिङ्गा मन्त्राः[5] । ६ । तदभावे संप्रदायः[6] । ७ ।

---

[1] K P E and Dārila in the introduction पुनराम्नायः°; Ath. Paddh. स पुनराम्नायः । स विधिर्वेदप्रत्ययः । गोपथब्राह्मणप्रमाणकः; D (schol.) . . . आम्नायप्रत्यय इति आभिमुख्येनाभ्यस्यते (Cod. अभि°) इति शिष्टः . . . — [2] D (schol.) सर्वदाभ्यां (!) संयोगाच्चाम्नायः । पुनरित्यवधारणार्थः । मंत्रा इति ये व्यवसितैः स्मृत्यंताः । ब्राह्मणानि ब्रह्म ह वा इदमग्र आसीदित्येवमादीनि (Gop. Br. i. 1. 1). — [3] D (schol.) तत्राम्नाये यथा ब्राह्मणं विदधाति एवं कर्माभिधातारः मंत्रं विदधाति (! for मंत्रा °धाति?) । . . .; Ath. Paddh. यथा संहिताविधेः कर्म उक्तं । वैतानसूत्रे । मंत्रानादिशे लिंगवर्तति भागलिः (Vāit. Sū. 1. 3) । तथा एवंलिंगा मंत्रा अपि भवंति । यथा वाताज्जात इति (iv. 10. 1) शंखं बध्नाति (cf. Kāuç. 58. 8.). — [4] D (schol.) यथा ब्राह्मणमन्यार्थं तथा मंत्रा अन्यार्था भवंति । अन्यार्थत्वं प्रायेण स्तुतिनिंदाः . . .; Ath. Paddh. अन्यार्था अपि मंत्रा भवंति । यथाग्निं ब्रूमो (xi. 6. 1) उतामृतासुः शिवास्त (v. 1. 7; vii. 43. 1) इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति (Kāuç. 46. 1) — [5] D (schol.) ब्राह्मणलिंगमभिधेयं येषां ते ब्राह्मणलिंगमंत्राः; Ath. Paddh. ब्रह्म ह वा इदमग्रासीदित्यादि (! Gop. Br. i. 1. 1) पूर्वब्राह्मणं एवंरूपा अपि मंत्रा भवंति । यत्र तु देवतोक्ता मंत्रा नास्ति (!) । तत्र प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति (vii. 80. 3) युवा कौशिक आह वैतानसूत्रे (1. 3) तथा छंदोगपरिशिष्टे (Karmap. 1. 8. 16) । मंत्रस्य देवतायाश्च अनादेशे प्रजापतिरित्याह कात्यायनः । तथा शौनकीयसूत्रे (Vāit. 1. 3) ओं भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्याचार्याः । समस्ता व्याहृतयश्चेति श्रुतिः । प्रणवादीनां ओंकार इति मूलमंत्र इति स्मृतिः. — [6] D (schol.) तस्याम्नायस्याभावे . . . मन्वादिस्मृतयः . . .; Ath. Paddh. संहिताविधौ यन्नाम्नायते तत् सर्वं स्वशाखायाः . . . संप्रदानेन कर्तव्यं. —

प्रमुक्तत्वाद्ब्राह्मणानाम्[1] । ८ । यज्ञं व्याख्यास्यामो देवानां पितॄणां च[2] । ९ । प्राङ्मुख उपांशु करोति[3] । १० । यज्ञोपवीती देवानाम् । ११ । प्राचीनावीती पितॄणाम्[4] । १२ । प्रागुदग्वा देवानाम् । १३ । दक्षिणा पितॄणाम्[5] । १४ । प्रागुदगपवर्गं देवानाम्[6] । १५ । दक्षिणप्रत्यगपवर्गं पितॄणाम् । १६ । सकृत्कर्म पितॄणां त्र्यवरार्धं[7] देवानाम् । १७ । यथादिष्टं वा । १८ । अभिदक्षिणमाचारो देवानां प्रसव्यं पितॄणाम्[8] । १९ । स्वाहाकारवषट्कारप्रदाना देवाः । २० । स्वधाकारनमस्कारप्रदानाः पितरः[9] । २१ । उपमूललूनं[10] बर्हिः पितॄणाम् । २२ । पर्वसु देवानाम् । २३ । प्र यछ पर्शुमिति[11] दर्भाहाराय दात्रं प्रयछति[12] । २४ । ओषधीर्दान्तु पर्वन्नित्युपरि[13] पर्वणां

---

[1] D (schol.) तत्प्रमाणस्याध्येतृभिः प्रलीनत्वादित्यर्थः; Ath. Paddh. आचारसंप्रदायविषये विस्मृतानि ब्राह्मणानि शिष्ये (!) संप्रदायो रक्षितः. — [2] D (schol.) दर्शादिप्रतिज्ञार्थं अतश्चैताः परिभाषाः सर्वार्थाः; Ath. Paddh. देवानां यज्ञशांतिकपौष्टिकादि । पितॄणां पितृमेधपिंडपितृयज्ञादि. — [3] D (schol.) वितानप्रगतमुख उपांशु . . . मंत्रान् प्रयुंजीत सर्वत्र न चात्र दिग्वाचक (Cod. °चक्र) उत्तरत्रा(!) दिग्विकल्पवचनात् (Cod. दिग्व°); cf. sū. 13 fg. — [4] D (schol.) पित्र्युपवीती; Ath. Paddh. अपसव्यं कृत्वा पितृकर्म कुर्यात्. — [5] Ath. Paddh. केचित् (!) दक्षिणपूर्वमन्तर्देशमभिमुखाः पितृकर्म कुर्युः. — [6] D (schol.): पूर्वस्यां दिशि . . . उत्तरस्यां वा; Ath. Paddh. यथासंख्यं कर्मसमाप्तिः. — [7] Ch अवरार्धं; Bü the same with त्रि added over the line. — [8] D (schol.) दक्षिणहस्तमभिमुखं आचरणं आगमनं देवानां कार्यं । वेदिपरिग्रहणादिषु... पितॄणां प्रगतसव्यहस्तं. — [9] D (schol.) अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा पितृभ्य इत्युदाहरणं (Kāuç. 87. 8). — [10] D (schol.) मूलसमीपे; Ath. Paddh. समूलं बर्हिः पितॄणां. — [11] xii. 3. 31; Bü परशुम्. — [12] D (schol.) कर्ता . . . ग्रहणाविछिन्नदात्रं . . . प्रयछति. — [13] Part of xii. 3. 31[b].

लूत्वा तूष्णीमाहृत्योत्तरतो[1] ऽग्नेरुपसादयति । २५ । नाग्निं विपर्यावर्तेत[2] । २६ । नान्तरा यज्ञाङ्गानि व्यवेयात् । २७ । दक्षिणं जानु प्रभुज्य जुहोति । २८ । या पूर्वा पौर्णमासी सानुमतिर्योत्तरा सा राका[3] । २९ । या पूर्वामावास्या सा सिनीवाली योत्तरा सा कुहूः । ३० । अद्योपवसथ इत्युपवत्स्यद्भक्तमश्नाति[4] । ३१ । मधुलवणमांसमाषवर्जम्[5] । ३२ । ममाग्ने वर्च[6] इति समिध[7] आधाय[8] व्रतमुपैति । ३३ । व्रतेन त्वं व्रतपत[9] इति वा । ३४ । ब्रह्मचारी व्रत्यधः शयीत । ३५ । प्रातर्हुते ऽग्नौ कर्मणे वां वेषाय वां सुकृताय वामिति[10] पाणी प्रक्षाल्यापरेणाग्नेर्दर्भानास्तीर्य तेषूत्तरमानडुहं रोहितं चर्म प्राग्ग्रीवमुत्तरलोम[11] प्रस्तीर्य[12] पवित्रे कुरुते । ३६ । दर्भावप्रछिन्नप्रान्तौ[13] प्रक्षाल्यानुलोममनुमार्ष्टि विष्णोर्मनसा पूते स्थ[14] इति । ३७ । ॥ १ ॥

---

[1] D (schol.) तूष्णीमिति वचनं त्वरया हर (part of xii. 3. 31ª) इत्ययमाहरणे (Cod. °रेणे) लिंगात्मात्. — [2] D (schol.) अग्निं प्राप्य निवर्तमानः कर्ता ब्रह्मा यजमानपत्नी वा प्रतीपमुखा नावर्तेत (!). — [3] This and the next passage occur in Gop Br. ii. 1. 10; D (schol.) उत्तरा पौर्णमासी प्रतिपत् । उत्तरसंबंधात् । संव्यवहाराभावाच्चानर्थकं संज्ञापनं । अर्थयत्न (!) चाक्रियानिमित्तत्वात्. — [4] D (text) उपवसथ्य°; D (schol.) चतुर्दश्या सह संयुक्त (!) पर्वेति । अस्मिन्नहनि उपवसथः । . . . उपवत्स्यद्भक्तमश्नाति यजमानः. — [5] D (schol.) सुरादीनि नित्यप्रतिषिद्धानि. — [6] v. 3. 1. — [7] K समिधम्. — [8] D (text) आदाय; D (schol.) समिध आददाति (!) समिद्ग्रहणं विधिकर्मत्वात्. — [9] vii. 74. 4; Bi Bh K P E D त्वां. — [10] cf. VS. i. 6; TS. i. 1. 4. 1; Tāitt. Br iii. 2. 4. 1; Māitr. S. i. 1. 4. — [11] All MSS, except E Bi प्राग्ग्री°. — [12] E °लोमोपस्तीर्य. — [13] K °प्रछिन्नः; D (schol.) परिभोजनीयमूलदर्भाणामपादाय ...— [14] Gobh. i. 7. 23; cf. VS. i. 12. —

त्वं भूमिमत्येष्योजसा त्वं वेद्यां सीदसि चारुरध्वरे।
त्वां पवित्रमृषयो भरन्तस्त्वं पुनीहि दुरितान्यस्मदिति[1] पवित्रे अन्तर्धाय हविर्निर्वपति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये[2] जुष्टं निर्वपामीति ।१। एवमग्नीषोमाभ्यामिति[3] ।२। इन्द्राग्निभ्यामित्यमावास्यायाम् ।३। नित्यं पूर्वमाग्नेयम्[4] ।४। निरुप्तं पवित्राभ्यां प्रोक्षत्यमुष्मै त्वा जुष्टमिति[5] यथादेवतम्[6]।५। उलूखलमुसलं शूर्पं प्रक्षालितं[7] चर्मण्याधाय व्रीहीनुलूखल ओप्यावघ्नंस्त्रिर्हविष्कृता[8] वाचं विसृजति[9] हविष्कृदा द्रवेहीति[10] ।६। अपहत्य सुफलीकृतान्कृत्वा[11] त्रिः प्रक्षाल्य तण्डुलानग्ने चरुर्यज्ञियस्त्वाध्यरुक्षदिति[12] चरुमधिदधाति।७। शुद्धाः पूता[13] इत्युदकमासिञ्चति।८। ब्रह्मणा शुद्धा[14] इति तण्डुलान्[15]।९। परि त्वाग्ने पुरं

---

[1] D (schol.) त्वं भूमिमिति कल्पजया चर्मणो व्रीहीणां चांतरा कृत्वा . . .; the verse occurs xix. 33. 3, but the सकलपाठ and the scholiast's designation as कल्पजा show that it is regarded as not belonging to the AV. — [2] Up to this point cf. xix. 51. 2; but note the सकलपाठ; the formula occurs in full TS. i. 1. 4. 2; cf. VS. i. 10 etc.; Māitr. S. i. 1. 9 etc. — [3] D (schol.) अग्नय इति स्थाने अग्नीषोमाभ्यामिति. — [4] D (schol.) सर्वदा चाग्नेयं (!) विधिः प्रथमं प्रत्येतव्यं. — [5] D (schol.) चर्मस्थान् व्रीहीन् ... यस्यै देवतायै प्रोक्षति; cf. e. g. TS. i. 1. 5. 1. — [6] Bi °दैवतम्. — [7] D (schol.) यद्यत्कृष्ण इति (xii. 3. 13; cf. Kāuç. 8. 14) मंत्रोक्तप्रक्षालितानि निर्वापचर्मणि स्थापयेत्. — [8] E हविः कृत्वा; P हविष्कृत्वा; D (schol.) हविः कृतो मंत्रेण. — [9] K P °ते; so also Kāty. Çr. ii. 4. 1. — [10] Cf. VS. i. 15^d; Māitr. S. i. 4. 10; also Vāit. Sū. 2. 2; Gop. Br. ii. 1. 1; Kāty. Çr. ii. 4. 4; Âp. Çr. i. 19, etc. — [11] D (schol.) फलीकरणाः तुषबुसाः. — [12] xi. 1. 16. — [13] xi. 1. 17. — [14] xi. 1. 18. — [15] D (schol.) आसिंचति. —

वयमिति[1] त्रिः[2] पर्यग्नि करोति[3] । १० । नेक्षणेन[4] त्रिः[5] प्रदक्षिणमुदायौति । ११ । अत ऊर्ध्वं यथाकामम्[6] । १२ । उत्तरतो ऽग्नेरुपसादयतीध्मम् । १३ । उत्तरं बर्हिः[7] । १४ । अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीतीध्मम्[8] । १५ । पृथिव्या[8] इति बर्हिः । १६ । दर्भमुष्टिमभ्युक्ष्य[9] पश्चादग्नेः प्रागग्रं निदधात्यूर्णम्रदं[10] प्रथस्व[11] स्वासस्थं[12] देवेभ्य[13] इति । १७ । दर्भाणामपादाय ऋषीणां प्रस्तरो ऽसीति[14] दक्षिणतो ऽग्नेर्ब्रह्मासनं निदधाति[15] । १८ । पुरस्तादग्नेरास्तीर्य तेषां मूलान्यपरेषां प्रान्तैरवछादयन्परिसर्पति दक्षिणेनाग्निमा पश्चाधात्[16] । १९ । परि स्तृणीहीति संप्रेष्यति[17] । २० । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूतः[18] प्रशिषा परिस्तृणामीति[19] । २१ । एवमुत्तरतो ऽयुजो धा-

---

[1] vii. 71. 1 (viii. 3. 21). — [2] Bü त्रिष्प॰. — [3] D (schol.) चरुम्. — [4] Bi Antyeṣṭi मेक्षणेन; cf. e. g. Gobh. iv. 1. 6: मेक्षणाभ्यां प्रदक्षिणमुदायुवन्; cf. Kāuç. 87. 12. — [5] Bü D (text) त्रिष्प्र॰. — [6] D (schol.) अतः परं घट्टनमनाघट्टनं वा प्रदक्षिणमप्रदक्षिणं वा. — [7] D (schol.) इध्मस्योत्तरतः. — [8] Cf. Kāty. Çr. ii. 2. 11. — [9] D (schol.) यो मुष्टिः प्रथमो लूनः... निवृत्तिचोदनाल्लवनकाले प्रथमस्य मुष्टेः पृथग्वचनं. — [10] K Antyeṣṭi ऊर्णम्रदं; Ch Bi Bh D ऊर्णमृदं; Bü ऊर्णम्रदं corrected to ऊर्णमृदं — [11] K Ch प्रथस्वः. — [12] D (text) स्वसंस्थं. — [13] Cf. VS. ii. 2[c], 5[d]; TS. i. 1. 11. 1; Tāit. Br. iii. 3. 6. 7; Māitr. S. i. 1. 12. — [14] xvi. 2. 6. — [15] D (schol.) दर्भेभ्यः परिभोजनीयेभ्यः अपादाय दर्भाः प्रदक्षिणतः अग्नेः वेद्यामेव वेदिर्यज्ञस्येति वचनात् (Kāuç. 137. 2) । ... अत्र ब्रह्मवरणं वितानवत् । स वृतो जपतीति । ... अहं भूपतिरिति (Vāit. Sū. 1. 18). — [16] D (schol.) उत्तरवेदेर्मध्यदेशादारभ्यास्तृणाति । आच्छादयन् सर्वतो गच्छति स्तरणाय गच्छति दक्षिणेनाग्नेर्यावत् । पश्चिममर्द्धं यावद्वेदेः. — [17] vii. 99. 1; D (schol.) ब्रह्मा कर्तारं. — [18] Up to this point cf. xix. 51. 2. — [19] D (schol.) वेदिस्तरणार्थबर्हिषः मुष्टिं गृहीत्वानेन मंत्रेण संस्तृणाति. —

तून्कुर्वन्[1] । २२ । यत्र समागच्छन्ति तद्दक्षिणोत्तरं करोति[2] । २३ । स्तीर्णं प्रोक्षति हविषां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति[3] । २४ । नानभ्युक्षितं संस्तीर्णमुपयोगं लभेत । २५ । नैधोऽभ्याधानम्[4] । २६ । नानुत्पूतं हविः । २७ । नाप्रोक्षितं यज्ञाङ्गम् । २८ । तस्मिन्प्रक्षालितोपवातानि निदधाति । २९ । स्रुवमाज्यधानीं च । ३० । विलीनपूतमाज्यं गृहीत्वाधिश्रित्य पर्यग्नि कृत्वोदगुद्वास्य पश्चादग्नेरुपसाद्योदगग्राभ्यां पवित्राभ्यामुत्पुनाति[5] । ३१ । विष्णोर्मनसा पूतमसि[6] । ३२ । देवस्त्वा सवितोत्पुनातु[7] । ३३ । अच्छिद्रेण त्वा पवित्रेण शतधारेण सहस्रधारेण सुप्वोत्पुनामीति[8, 9] तृतीयम् । ३४ । तूष्णीं चतुर्थम् । ३५ । शृतं हविरभिघारयति मध्वा समञ्जन्घृतवत्करायेति[10, 11] । ३६ । अभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्युद्वासयाग्नेः[12, 13] शृतमकर्म हव्यमा सीद पृष्ठममृतस्य[14] धामेति[15] ।३७। पश्चादाज्यस्य निधायालंकृत्य

---

[1] MSS. युजो; D (schol.) यथा दक्षिणे वेद्यर्द्धे संप्रैषादिस्तरणं तमेवमुत्तरे ऽपि वेद्यर्द्धे संप्रैषादिस्तरणं मंत्रोक्तं कर्तव्यं। ...यावंतो मुष्टयो दक्षिणे पक्षे। तावत उत्तरे पक्षे कुर्यादित्यर्थः। उत्तराधिकारेऽयुजवचनमन्यत्रैकत्वं (Cod. युज° त्व) संप्रत्ययार्थं. — [2] Daç. Kar. and Ath. Paddh. यत्र समागच्छंति तत्र दक्षिणोत्तरं करोति; D (schol.) यस्मिन्प्रदेशे स्तरणसंगमो भवति। तद्दक्षिणमुपकारि कार्यं उत्तरस्य. — [3] E. g. TS. i. 1. 5. 1. — [4] D (schol.) एधसः अनभ्युक्षितस्य स्यादनंगता (Cod. अनभ्युक्षित स्याद°). — [5] D (schol.) पूतं केशकीटादिरहितं . . . उल्मुकेन उत्तरतोऽपनीय . . . — [6] Gobh. i. 7. 23; cf. VS. i. 12. — [7] Gobh. i. 7. 25; cf. VS. i. 12. — [8] So emended; all MSS. of the text and the Paddhatis सुपो°. — [9] Cf. VS. i. 3. — [10] Ch B समन्ज°; P Bi Bü and Ath. Paddh. समंज°; KD (text and schol.) and Antyeṣṭi समज°; E समंज्य (!). — [11] Cf. v. 12. 2^b; D (schol.) अनेन मंत्रेण. — [12] So only Bü; the remaining MSS. and Antyeṣṭi °दञ्च उद्वा°; cf. Kāuç. 6. 20. — [13] The word उद्वासयति is omitted in P E D. — [14] K E Bü and Antyeṣṭi पृष्टम°. — [15] Not found in any known Saṁhitā; triṣṭubh metre. —

समानेनोत्पुनाति । ३८ । अदारसृदित्यवेक्षते[1,2] । ३९ । उत्तिष्ठतेत्यैन्द्रम्[3] । ४० । अग्निर्भूम्यामिति[4] तिसृभिरुपसमादधात्यस्मै क्षत्राण्येतमिध्ममिति[5] वा । ४१ । ॥ २ ॥

युनज्मि[6] त्वा ब्रह्मणा दैव्येन[7] हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः ।
इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहृतो
वयं त[8] इति[9] । १ ।

दक्षिणतो[10] जाङ्गायनमुदपात्रमुपसाद्याभिमन्त्रयते[11]
तथोदपात्रं धारय[12] यथाग्रे ब्रह्मणस्पतिः ।
सत्यधर्मो[13] अदीधरद्देवस्य सवितुः सव[14] इति । २ ।

अथोदकमासिञ्चति
इहेत देवीरमृतं वसाना हिरण्यवर्णा अनवद्यरूपाः ।

[1] i. 20. 1. — [2] D (schol.) सूक्तेन उत्तरेण विधिकर्ममंत्रेण बाध्यमानत्वात्. — [3] D (schol.) उत्तिष्ठताव पश्यतेति... तिस्रः (vii. 72. 1–3). — [4] xii. 1. 19—21; D (schol.) तिस्रग्रहणं (!) विधिकर्मत्वात् । चतुर्थपंचमयोर्विकल्पः (cf. note 9) अनयोः श्रुतिकरणभावः । एतयोरेव विकल्पो यथा स्यात्; cf. Dārila in note 9. — [5] vii. 78. 2; x. 6. 35. — [6] K Bü Ch युनंध्म; cf. Kāuç. 64. 17, note. — [7] Up to this point cf. vii. 78. 2^b. — [8] So K Bh (cf. VS., Māitr. S.); Ch त इति corrected to तवेति; E P Bi तवेति. — [9] The verse (कल्पजा according to Dārila and the Antyeṣṭi.) occurs in TS. i. 6. 2. 1; 10. 1; Māitr. S. i. 4. 1; Pañc. Br. i. 2. 1; Lāṭy. Çr. i. 9. 11 (?); D places this passage at the end of the preceding kaṇḍikā: युनज्मि त्वेति पंचमी . . . इध्ममुपसमादधाति; cf. note 4. — [10] Dārila commences the third kaṇḍikā with this word. — [11] So Ch P Bü D (text) and Ath. Paddh.; D (schol.) जाङ्गायनग्रहणं संव्यवहारार्थं अंतरस्यायं धर्मो न भवति; D elsewhere जागमयन° (e. g. fol. 23^b, l. 1 to Kāuç. 3. 17; 29^b, l. 7 to Kāuç. 6. 17); K Bi and Antyeṣṭi जांगमायन°; cf. Kāuç. 68. 17 and 47. 1, note. — [12] Ch Bi and Daç. Kar. धारयति; Bü धारय with ति on the margin. — [13] So K; all MSS. (except K) and Daç. Kar. सत्यधर्मा. — [14] Ch Bü प्रसव; Daç. Kar. सवन; the verse is not found in any known Saṁhitā; D designates it as कल्पजा (कल्पजया दक्षिणतोऽग्नेर्वेद्यां तूष्णीमुपसादनं). —

आपः[1] समुद्रो वरुणश्च[2] राजा संपातभागान्हविषो जुषन्ताम्[3] ॥
इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रसूता अपः समुद्राद्दिवमुद्वहन्तु[4] ।
इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रसूता दिवस्पृथिव्याः[5] श्रियमा वहन्त्विति[6] । ३ ।

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि जातवेद[7] इति सह[8] हविर्भिः पर्युक्ष्य जीवाभिराचम्योपोत्थाय[9] वेदप्रपद्भिः[10] प्रपद्यत ओं प्रपद्ये भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये जनत्प्रपद्य[11] इति । ४ । प्रपद्य[12] पश्चात्स्तीर्णस्य दर्भानास्तीर्याहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकतर[13] इति ब्रह्मासनमन्वीक्षते[14] । ५ । निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना

---

[1] E अपः. — [2] Bi Bü and Daç. Kar. वरुणस्य. — [3] K and Daç. Kar. जुषतां. — [4] For this pāda cf. iv. 27. 4ª. — [5] Ch Bü Bh ॰पृथिव्या. — [6] Not found in any known Saṁhitā; D (schol.) इहेत देवीरिति। द्वाभ्यां कल्पजाभ्यां अथोदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य। तत्रोपसादनमासेचनांतं यथा स्यात्. — [7] Tāit. Br. ii. 1.11.1; cf. Vāit. Sū. 7.4; Âp. Çr. vi. 5. 4; Çāṅkh. Çr. ii. 6. 10,11. — [8] E Bi स. — [9] D (schol) जीवा स्थेति चतसृभिः (xix. 69. 1—4; cf. Kāuç. 90. 22; Vāit. Sū. 1. 19) सकृदपो भक्षयतीति कर्ता ब्रह्मा च उपोत्थितायेति वचनमंत्रसंप्रत्ययार्थं । नवभिः शंतिवेति दशम्योदायुषेति (xii. 1. 59; iii. 31. 10; cf. Kāuç. 24. 31) उपोत्तिष्ठति. — [10] D (schol.) कल्पजैः पंचभिः सह हविर्भिरग्निं मंत्रलिंगात्; cf. Çāṅkh. Çr. vi. 2. 2; Gobh. iv. 5. 7; Gṛhyas. i. 96. — [11] Bü जनः; E जन. — [12] Bü प्रपाद्य; wanting in D. — [13] TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Çr. ii. 1. 22; Vāit. Sū. 1. 20. — [14] K इत्यात्मा॰; Bü ब्रह्मा॰ in the text, but आत्मा on the margin; Daç. Kar. treats the performance described in this sūtra twice, ending the first time with ब्रह्मासनमन्वीक्षते, the second time with आत्मासनं ब्रह्मासनवत्; D (schol.) कर्ता . . . अनेन ब्रह्मणा आसनमन्वीक्षते। अथवा ब्रह्मा आत्मीयमासनमन्वीक्षते। . . . सुखेन होमः कर्तुं शक्यते. The passage beginning with this sūtra and ending with sū. 8 is repeated Kāuç. 137. 36—39. —

निरस्तः सो ऽस्तु यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म[1] इति दक्षिणा तृणं निरस्यति[2] । ६ । तदन्वालभ्य जपतीदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदाम्यृतस्य सदने सीदामि सत्यस्य सदने सीदामीष्टस्य सदने सीदामि पूर्तस्य सदने सीदामि मामृषदेव बर्हिः स्वासस्थं त्वाध्यासदेयमूर्णम्रदमनभिशोकम्[3, 4] । ७ । विमृग्वरीमित्युपविश्यासनीयं[5, 6] ब्रह्मजपं जपति बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आसिषते[8] बृहस्पते यज्ञं गोपाय यदुद्वत[9] उन्निवतः[10] शकेयमिति । ८ । दर्भैः स्रुवं निर्मृज्य निष्टप्तं रक्षो निष्टप्ता अरातयः प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय[11] इति प्रतप्य[12] । ९ । मूले स्रुवं गृहीत्वा जपति

---

[1] Cf. Kāty. Çr. ii. 1. 23; Çat. Br. i. 5. 1. 23; Çāñkh. Çr. i. 6. 6; Lāṭy. Çr. ii. 4. 5; iv. 9. 16; Gobh. i. 6. 14 (Çat. Br., Lāṭy. and Gobh. with the variant परावसुः). — [2] D (schol.) आसनात्तृणं गृहीत्वा दक्षिणतः क्षिपति सव्येन हस्तेन. — [3] Ch E K ऊर्णम्रदम°; Bü Bh the same changed to मृदं on the margin; Bi ऊर्णमृदं; cf. Kāuç. 2. 17. — [4] Cf. Âçv. Çr. i. 4. 7; Çāñkh. Çr. i. 6. 9; Lāṭy. Çr. ii. 4. 5; D कल्पजेन (sc. मंत्रेण). — [5] xii. 1. 29. — [6] D (text) उपविशति; D (schol.) कर्ता ब्रह्मा च. — [7] K P Bi Ch Bh आसनीं; D (schol.) आसनीयवचनं ब्रह्मण अभावे (Cod. आ°) ऽपि कर्तुर्यथा स्यात् । ब्रह्मजपवचनं भवति (Cod. भवेति) च ब्रह्मणो ऽपि विशेषार्थत्वात् । अथवा इंद्रमहे जपप्राप्त्यर्थं ब्रह्मजपग्रहणं. — [8] So emended; MSS. आशिष्यते. — [9] So emended; K P Bi Bü Bh (prim. man.) य उदुद्वत; E Ch Bh (sec. man.) यदुद्वत. — [10] Bi उन्निमतः; Bü: उन्निबतः corrected to उन्नमतः; the remaining MSS. उन्नमतः. Emended according to TS. iii. 2. 4. 4, where a passage corresponding to the latter part of this formula is to be found. Perhaps the MSS. can be sustained by reading यदुद्वत उन्नमतः शकेयमिति and they seem indeed to represent collectively a syncretism of this with the reading accepted above in accordance with the TS.; cf. Kāuç. 137. 39. — [11] Cf. VS. i. 7[ab]; Kāty. Çr. iv. 14. 7; TS. i. 1. 2. 1; 4. 1 etc.; Tāit. Br. iii. 2. 2. 2; Māitr. S. i. 1. 2 etc.; Vāit. Sū. 7. 6. — [12] Ch प्रताप्य. —

विष्णोर्हस्तो ऽसि दक्षिणः पूष्णा दत्तो बृहस्पतेः[1] ।
तं त्वाहं स्रुवमाददे देवानां हव्यवाहनम् ॥
अयं स्रुवो वि दधाति[2] होमाञ्छताक्षरछन्दसा[3,4] जागतेन ।
सर्वा यज्ञस्य समनक्ति विष्ठा[5] बार्हस्पत्येष्टिः शर्मणा दैव्येनेति[6] । १० ।

ओं भूः शं भूत्यै त्वा गृह्णे भूतय इति प्रथमं ग्रहं[7] गृह्णाति[8] । ११ । ओं भुवः शं पुष्ट्यै त्वा गृह्णे पुष्टय इति द्वितीयम् । १२ । ओं स्वः शं त्वा गृह्णे सहस्रपोषायेति तृतीयम् । १३ । ओं जनच्छं[9] त्वा गृह्णे ऽपरिमितपोषायेति चतुर्थम् । १४ । राजकर्माभिचारिकेष्वमुष्य[10] त्वा प्राणाय गृह्णे ऽपानाय व्यानाय समानायोदानायेति पञ्चमम्[11] । १५ । अग्नावग्निर्हदा पूतं पुरस्ताद्युक्तो यज्ञस्य चक्षुरिति[12] जुहोति[13] । १६ । पश्चादग्नेर्मध्य-

---

[1] E and Daç. Kar. बृहस्पते. — [2] Bi and Daç. Kar. दधातु. — [3] Bh होमान्छ°; the rest होमां छ°. — [4] K छताक्षरः श्छन्दसा; Bü छताक्षरः छन्दसा. — [5] All MSS. except Ch विष्टा (cf. VS. xxiii. 57). — [6] The pratīka विष्णोर्हस्तो ऽसि occurs in Çāñkh. Gṛ. i. 9. 3. — [7] E Bi गृहं. — [8] D (schol.) आज्यधान्याः स्रुवेण संस्कृतमाज्यं गृहीत्वोत्थापयति. — [9] MSS. जनछं; Bü corrects on the margin to जनः शं. — [10] Bi °चारके°. — [11] D (schol.) पूर्वस्य हस्तिवसनानीत्याध्यायपरिसमाप्तेः (Kāuç. 14. 1—17. 34) राजकर्माणि । उभयतः परिछिन्नमित्याभिचारिकाणि (Kāuç. 47. 1) । एषु पंच ग्रहा भवंति । ग्रहमंत्रा राज्यवर्धनाय. — [12] iv. 39. 9, 10; v. 29. 1; ii. 35. 5 (xix. 58. 5). — [13] This word is wanting in D (text); D (schol.) एकैका अविधिकर्मत्वात् (Cod. अवधि°) । एतैर्मंत्रैरेकैकेन स्रुवेणाज्यधान्या आज्यं जुहोति. —

देशे समानत्र पुरस्ताद्धोमान्[1] । १७ । दक्षिणेनाग्निमुदपात्र[2] आज्याहुतीनां संपातानानयति[3] । १८ । पुरस्ताद्धोम आज्यभागः[4] संस्थितहोमः समृद्धिः शान्तानामिति[5] । १९ । एतावाज्यभागौ । २० । ॥ ३ ॥

वृष्णे बृहते स्वर्विदे अग्नये शुल्कं[6] हरामि त्विषीमते ।
स न स्थिरान्बलवतः कृणोतु ज्योक्च नो जीवातवे दधात्व-[7,8]

ग्नये स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्ध आग्नेयमाज्यभागं जुहोति । १ । दक्षिणपूर्वार्ध सोमाय

त्वं[9] सोम दिव्यो नृचक्षाः[10] सुगाँ[11] अस्मभ्यं पथो अनु ख्यः[12] ।

---

[1] Bi °द्धोमा; Bü, the same corrected to °द्धोमान्; D (text) °द्धोमा इति; D (schol.) संज्ञाव्यवहारार्थं । पुरस्ताद्धोमाः (!) आज्यभागसंस्थितहोम (!) समृद्धिः शांतानामिति (cf. sū. 19) । संव्यवहारबहुवचनं प्रत्यृचं कर्मभेदार्थं. — [2] Bü D (text) °पात्रमा°; D (schol.) जागमायनं एवं वक्तव्यं लाघवादेव सिद्धिः; cf. sū. 2. — [3] D (schol.) संपाता हुतशेषस्यानयनं. — [4] E °भाग; D (text) पुरस्ताद्धोमाज्यभाग (!). — [5] D (schol.) एषां संपातानयनं शांतानां नाभिचारिकाणां अग्नावग्निर्हृदा पूतं इति (iv. 39. 9, 10; see sū. 16) पुरस्ताद्धोमा वृष्णे बृहत इत्याज्यभागौ (see Kāuç. 4. 1) यदद्य त्वा प्रयतीति (vii. 97. 1; see Kāuç. 6. 3) संस्थितहोमा आकूत्या इति (see Kāuç. 5. 7) एषां संपातानयनं तदुदपात्रे । . . . शांतानामिति पूर्वविशेषणार्थं (cf. Kāuç. 47. 1 note) । तत्सह वेदसंपातसद्भावार्थं । अमृतश्च न पाणितंत्रेषु पुरस्ताद्धोमादीनां संपातः प्रसंगः शांता (!) । अग्ने यत्ते तप इति (ii. 19. 1) पुरस्ताद्धोमाः (see Kāuç. 47. 7; so also Ath. Paddh. आभिचारिकेषु . . . अग्ने यत्ते तप इति पुरस्ताद्धोमां जुहोति वैतानोक्तं!) । तथा तदग्न (v. 29. 2) इत्याज्यभागौ (Kāuç. 47. 8) निरमुं नुद इति (vi. 75. 1) संस्थितहोमा इति (Kāuç. 47. 9). — [6] So K Bh; the rest शुक्लं. — [7] So emended; MSS. दधात्य°. — [8] Not found in any known Saṁhitā; D वृष्णे बृहत इति कल्पजा; Antyeṣṭi कल्पजेन. — [9] K त्वाँ. — [10] Ch E P Bi नृचक्षः. — [11] Bü सुगं; E सुगमस्म°. — [12] E Bü and Daç. Kar. अनुचः —

अभि नो गोत्रं विदुष इव नेषो ऽच्छा नो वाचमुशतीं जिगासि[1]

सोमाय स्वाहेति । २ । मध्ये हविः[2] । ३ । उपस्तीर्याज्यं संहताभ्यामङ्गुलिभ्यां द्विर्हविषो ऽवद्यति मध्यात्पूर्वार्धाच्च[3] । ४ । अवत्तमभिघार्य द्विर्हविः प्रत्यभिघारयति[4] । ५ । यतोयतो ऽवद्यति[5] तदनुपूर्वम्[6] । ६ । एवं सर्वाण्यवदानानि[7] । ७ । अन्यत्र सौविष्टकृतात्[8] । ८ । उदेनमुत्तरं नयेति[9] पुरस्ताद्धोमसंहतां पूर्वाम्[10] । ९ । एवं पूर्वांपूर्वां संहतां जुहोति[11] ।१०। स्वाहान्ताभिः प्रत्यृचं होमाः ।११। यामुत्तरामग्नेराज्यभागस्य जुहोति रक्षोदेवत्या सा यां दक्षिणतः सोमस्य पितृदेवत्या सा[12] । १२ । तस्मादन्तरा

---

[1] So K P Bh; Bü जिगासि corrected to जिगाय; E Bi Ch जिगाय. The mantra is not found in any known Saṁhitā. — [2] D (schol.) पुरस्ताद्धोमाज्यभागयोर्मध्ये प्रधानहविर्जुहोति । तमधिकारात् । न चाज्यभागापेक्षमेव पुरस्ताद्धोमसंहतामिति वचनात् (sū. 9); Antyeṣṭi मध्ये सर्वा होमाः. — [3] D (schol.) कथं हविर्होतव्यं । स्रुचि (Cod. स्तुवि) आज्यमुपस्तीर्य स्रुवेणोपस्तरणम् . . . संबद्धाभ्यामंगुलिभ्यां मध्यमादेशनीभ्यां . .; Antyeṣṭi स्रुचि एकं स्रुवं मुक्त्वा अवदानं अंगुलीद्वयेन... — [4] D (schol.) प्रत्याप्यायतीत्यर्थः; Antyeṣṭi पुनः स्रुवः । अभिघार चरोः. — [5] E यच्यति. — [6] D (schol.) यतो ऽवखंडितं तेन क्रमेण तद्धविः प्रत्यभिघारयति. — [7] D (schol.) उक्तेनावदानधर्मेण प्रत्यृचमवदानानि कर्तव्यानि. — [8] D (text) सौविष्टकृतत्वात्; D (schol.) अनेकहविः संबंधप्रयोगेन प्रत्यवदानमुपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदाय द्विरवत्तमभिघारयतीत्येतन्न (Cod. °तिन्येतन्न) भवति । एकदेवतानां च प्रत्यृचं च कर्मभेदादवदाननिवृत्त्यर्थं । देवताभेदेनावदानवत् । तथा चैकस्विष्टकृत इति दर्शनात् (? Cod. दर्शत). — [9] vi. 5. 1. — [10] D (schol.) अनयर्चा प्रथमाहुतिपुरस्ताद्धोमदेशसंबंधं (!) जुहुयात् । पूर्वस्यां दिशि मध्ये हविरिति वचनात् (sū. 3). — [11] D (schol.) पूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्देशे संहितायाः (!) प्रथमायाः . . . जुहोति. — [12] D (schol.) सौम्यादाज्यभागदेशाज्जुहोति । पितरस्तं भुंजते. —

होतव्या[1] देवलोक[2] एव हूयन्ते । १३ । यां हुत्वा पूर्वामपरां जुहोति सापक्रामन्ती[3] स पापीयान्यजमानो भवति[4] । १४ । यां परांपरां संहतां जुहोति साभिक्रामन्ती[5] स वसीयान्यजमानो[6] भवति । १५ । यामनग्नौ[7] जुहोति सान्धा तया चक्षुर्यजमानस्य मीयते सो ऽन्धंभावुको यजमानो भवति । १६ । यां धूमे जुहोति सा तमसि हूयते सो ऽरोचको यजमानो भवति[8] । १७ । यां ज्योतिष्मति[9] जुहोति तया ब्रह्मवर्चसी भवति तस्माज्ज्योतिष्मति[10] होतव्यम् । १८ । एवमस्मै क्षत्रमग्नीषोमावित्यग्नीषोमीयस्य[11] । १९ । ॥ ४ ॥

अग्नीषोमा सवेदसा सहूती वनतं गिरः ।
सं देवत्रा बभूवथुः ॥
युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् ।
युवं[12] सिन्धूंरभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् ॥
अग्नीषोमा य आहुतिं यो वां दाशाद्धविष्कृतिम् ।
स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्नवत[13] ॥ १ ।

[1] E अन्तरा ऽ अहोतव्या. — [2] P Bh D (text) देवलोकम्; D (schol.) यत्र उभयोर्दोषात्तस्मादंतरा मध्ये होतव्या । आहुतिः कस्तस्य गुणो भवति । उच्यते देवस्थान एव हुता भवति. — [3] K Ch °क्रामंति; P °क्रामति. — [4] D (schol.) यामाहुतिं हुत्वा पश्चिमे देशे यामाहुतिं जुहोति । सापक्रामंती नामाहुतिः । अपक्रमयति . . . न श्रेयसः प्रत्यापयतीत्यर्थः (Cod. प्रत्याव°). — [5] K E Ch (prim. man.) °क्रामंति; P Bi Ch (sec. man.) °क्रामति. — [6] So emended; MSS. वशीयान्; D (schol.) आभिमुख्यं गमनात् स यजमान ईश्वरो भवति. — [7] E यामग्नौ; D (schol.) अग्निरहिते देशे . . . परिभस्मनि. — [8] D (schol.) स यजमानो गुणवानपि अप्रकाशो भवति. — [9] K E Bi Ch D (text) and Ath. Paddh. ज्योतिष्मती. — [10] K E Bi Ch D (text) °ती. — [11] vi. 54. 2. — [12] Ch युवꣳ. — [13] The verses occur RV. i. 93. 9, 5. 3; TS. ii. 3. 14. 1 fg.; Tāit. Br. iii. 5. 7. 2; Māitr. S. i. 5. 1, page 65;

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः।
तद्वां चेति प्र वीर्यम् ॥
श्नथद्वृत्रमुत सनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात्।
इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥
इन्द्राग्नी अस्मान्रक्षतां यौ प्रजानां प्रजावती।
स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्नवत् ॥
गोमद्धिरण्यवद्वसु यद्वामश्वावदीमहे।
इन्द्राग्नी तद्वनेमहि[1] स्वाहेति। २।

ऐन्द्राग्नस्य हविषो ऽमावास्यायाम् । ३। प्राक्स्विष्टकृतः[2] पार्वणौ[3] होमौ समृद्धिहोमाः[4] काम्यहोमाश्च[5]। ४।

---

iv. 10. 1 (end); P marks them १, २, ३, and continues the count (४, ५ etc.) through the following verses. Ch has accent-marks in red for these and the following verses, designating the real circumflex by an oblique line under the syllable (अश्नवत्!) and the dependent circumflex by a horizontal stroke in the line across the syllable; cf. Ind. Stud. xiii. 118. D (schol.) यस्याग्नेयस्य होमविधिः। एवमग्नीषोमीयस्यापि हविषः। उद्देनमुत्तरं नय (vi. 5. 1; cf. Kāuç. 4. 9) अत्रापि देशे (Cod. देश) प्राप्ते मंत्रांतराण्याह। अस्मै क्षत्रमिति (vi. 54. 2; cf. Kāuç. 4. 19) वैदिक एकः कल्पजास्त्र त्रयः समानविधानात्. —

[1] The verses occur: RV. iii. 12. 9; vi. 60. 1; AV. x. 1. 21^{cd} and RV. i. 93. 3^{cd}; RV. vii. 94. 9. Also TS. iv. 2. 11. 1; Tāit. Br. iii. 5. 7. 3. D has only the pratīka: इन्द्राग्नी रोचना दिव इति चतुर्भिः (counting AV. x. 1. 21^{cd} and RV. i. 93. 3^{cd} as one verse). P continues the count (४, ५ etc.) from the preceding sūtra, counting four verses, as D. The accentuation in Ch is the same as in the preceding verse. — [2] D divides after होमौ and therefore reads प्राक्स्विष्टकृतौ. — [4] E Bi D (text) पार्वण; D (schol.) सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदायेत्यादि (sū. 10) चोदितं स्विष्टकृतं। प्रथमं स्विष्टकृतः पूर्णा पश्चादित्येतौ होमौ भवतः (sū. 5). — [4] D (text) reads होमः and divides a sūtra here; D (schol.) आकूत्यै त्वा . . . होमाः पंच (sū. 7). — [5] K P Bh Bi काम्याश्च; Bü has the same in the text, but काम्यहोमाश्च on the margin; E काम्या होमाश्च; D (text) काम्यश्च; D (schol.) पृथिव्यामग्नय इति चेति होमः संबंधार्थः (sū. 8). —

पूर्णा पश्चादिति[1] पौर्णमास्याम् । ५ । यत्ते देवा अकृण्वन्भागधेयमित्यमावास्यायाम्[2] । ६ । आकूत्यै त्वा स्वाहा[3] । कामाय त्वा स्वाहा । समृधे त्वा स्वाहा । आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा स्वाहा ।

ऋचा स्तोमं समर्धय[4] गायत्रेण रथंतरम् ।
बृहद्गायत्रवर्तनि[5] स्वाहा[6] । ७ ।

पृथिव्यामग्नये समनमन्निति[7] संनतिभिश्च । ८ । प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति च[8] । ९ । उपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदाय द्विरवत्तमभिघारयति[9] । १० । न हवींषि[10] । ११ ।

आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम[11] तदनुप्रवोढुम्।
अग्निर्विद्वान्स यजात्स इद्धोता सो ऽध्वरान्स ऋतून्कल्पयात्य-

---

[1] vii. 80. 1; the Daç. Kar. treats the passage beginning here after the चतुर्थीकर्म (Kāuç. 79), and introduces it with the words अथ उत्तरतंत्रमुच्यते; the Ath. Paddh. treats it after the बृहत्कुशंडिका (which ends Kāuç. 137. 41), introducing it by the same words as the Daç. Kar. It is carried through to Kāuç. 6. 23, and ends with the words इत्युत्तरतंत्रं समाप्तं. D (schol.) and Ath. Paddh. पार्वणहोमतंत्रः कृष्णपक्षे; cf. note 4 to the preceding sūtra. — [2] vii. 79. 1. Ath. Paddh. पार्वणहोम इतरपक्षे; cf. note 1, end. — [3] D (schol.) आकूत्यै त्वा स्वाहेति प्रथमे समृद्धिहोमे; Ath. Paddh. आ° त्वा स्वाहेत्यादि पंचभिः समृद्धिहोमः; cf. sū. 4, note. — [4] Ch Bü and Daç. Kar. समृद्धये. — [5] The verse occurs VS. xi. 8^b; TS. iii. 1. 10. 1: iv. 1. 1. 2; v. 1. 1. 3. — [6] D (schol.) समृद्धिहोमेषु संपाताः; Ath. Paddh. पात्रे संपातानानयति. — [7] iv. 39. 1. — [8] vii. 80. 3; D (schol.) सन्नतयः प्रजापतेश्च काम्या उच्यंते (cf. sū. 4, note) । . . . सन्नतिभिराज्यं जुहुयात्. — [9] Cf. D (schol.) to the first part of sū. 4. — [10] D (schol.) इति प्रतिषेधः । सर्वेषामिति हविरभिसंबंधात् । समानदेशेषु कर्मसु एकहविष्टेन (!) सकृदवदानं यथाग्रहणं एकहवींषि. — [11] Bü Bh °च्छक्नुवाम. —

ग्नये[1] स्विष्टकृते स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्धे ऽवयुतं हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तीयान्होमाञ्जुहोति[2] । १२ । स्वाहेष्टेभ्यः स्वाहा[3] । वषडनिष्टेभ्यः[4] स्वाहा[3] । भेषजं स्विष्ट्यै स्वाहा । निष्कृतिर्दुरिष्ट्यै स्वाहा । दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा ।

अयाश्चाग्ने[5] ऽस्यनभिशस्तिश्च सत्यमित्त्वमया[6,7] असि ।
अयासा मनसा कृतो ऽयास्यं[8] हव्यमूहिषे[9] ।
अया नो धेहि[10] भेषजं[11]

स्वाहेत्यों[12] स्वाहा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहों[13] भूर्भुवः स्वः स्वाहेति । १३ । ॥ ५ ॥

---

[1] The verse occurs AV. xix. 59. 3, but the सकलपाठ shows that it is regarded as coming from a different source; cf. RV. x. 2. 3 and TS. i. 1. 14. 3–4. Ch has accent-marks in red, as at the beginning of the kaṇḍikā. — [2] D (schol.) उत्तरपूर्वको यो अवयुतं हुत्वा पृथग्भूतमित्यर्थः । स्विष्टकृतो प्रायश्चित्तीयान्होमान् जुहोति. — [3] This word is wanting in all MSS. except Ch E Bü Antyeṣṭi and Ath. Paddh.; D (schol.) स्वाहेष्टेभ्य इति द्वादश ये मंत्रा (? Cod. द्वादशयोः संमंत्रा!) यन्मे स्कन्नमिति पाठात् । सर्वप्रायश्चित्तीयवचनात् । सर्वप्रायश्चित्तीयग्रहणं जुहोति ग्रहणाच्चाज्यं. — [4] So E Bü Ch; P B K Bh वषणिनष्टेभ्यः; Antyeṣṭi वषड्रिष्टेभ्यः; Ath. Paddh. वषट् निष्टेभ्यः. — [5] Ch E K °ग्नेः; Ath. Paddh. °ग्नेश्चनभिशस्तीश्च! — [6] Ch (prim. man.) सत्वम्; Bü has सत्यम् in the text, सत्वम् on the margin. — [7] So P; all other authorities °त्वम°. — [8] This reading is conjectural; Ch E Bi Bü Bh यास्म॰ here and in Kāuç. 97. 4; K यास्मा॰ in both places; P यस्मा॰ here; यास्मा॰ in kaṇḍikā 97; Antyeṣṭi यासा; Māitr. S. ऽयाः सन्; Çāñkh. Çr. यासं; Weber, Omina und Portenta, p. 357, conjectures ऽयास्त्वं. — [9] K E P Bi Bh ऊहिष आ; Ch Bü and Antyeṣṭi ऊहिषः ।; Ath. Paddh. उहिषः ।. — [10] So emended; Antyeṣṭi अया धेहि; all MSS. and Ath. Paddh. आ नो धेहि; Māitr. S., Kāty. Çr. and Çāñkh. Çr. अया नो धेहि. — [11] E भेषज्यं. — [12] The verse occurs in Kāuç. 97. 4. and with more or less variation in Māitr. S. i. 4. 3; Kāṭh. S. v. 4; Kāty. Çr. xxv. 1. 11, and Çāñkh. Çr. iii. 19. 3. — [13] So all MSS. —

यन्मे स्कन्नं मनसो जातवेदो यद्वास्कन्दद्धविषो यत्रयत्र।
उत्प्रुषो विप्रुषः सं जुहोमि सत्याः सन्तु यजमानस्य
कामाः[1] स्वाहेति ।१।

यन्मे स्कन्नं यदस्मृतीति[2] च स्कन्नास्मृतिहोमौ[3] । २ । यदद्य त्वा प्रयतीति[4] संस्थितहोमाः[5] ।३। मनसस्पत[6] इत्युत्तमं[7] चतुर्गृहीतेन । ४ । बर्हिराज्यशेषेऽनक्ति[8] पृथिव्यै त्वेति मूलमन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं दिवे त्वेत्यग्रम्[9]।५। एवं त्रिः।६।सं बर्हिरक्तमित्यनुप्रहरति[10] यथादेवतम्[11]।७। स्रुवमग्नौ धारयति[12]।८। यदाज्यधान्यां तत्संस्रावयति[13]

संस्रावभागास्तविषा[14] बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा[15] बर्हिषदश्च
देवाः।
इमं यज्ञमभि विश्वे गृणन्तः स्वाहा देवा अमृता
मादयन्तामिति[16]।९।

---

[1] The first hemistich is not found in any known Saṁhitā; the pratīka occurs Vāit. Sū. 16. 17; cf. TS. i. 6. 2. 2; the second hemistich is found in VS. (Kāṇvaçākhā) ii. 20 (Weber's edition, page 58) and in Kāty. Çr. iii. 7. 19. — [2] vii. 106. 1. — [3] D (schol.) यन्मे स्कन्नमित्याज्यहोमः स्कंदने यदस्मृतीति विहितास्मृतौ. Ath. Paddh. पुनर्मैत्विन्द्रियं (vii. 67. 1) च यन्मे etc. as D. — [4] vii. 97. 1. — [5] D Antyeṣṭi. and Daç. Kar. °होमः; Ath. Paddh. संस्थितहोमां जुहोति; D (schol.) यदद्य त्वाष्टर्चं सूक्तं। . . . आज्यसंप्रत्ययः एवं (Cod. एवां) संघाताः (!). — [6] vii. 97. 8. — [7] D inserts संस्थितहोमांते. — [8] D (text) °शेषेणानक्ति; D (schol.) वेदेस्तरुणदर्भमासाद्य . . आज्यशेषे आज्यशेषधान्यां . . . — [9] D (schol.) पृथिव्यै त्वानज्मीति . . . सर्वत्रानज्मीत्यध्याहारः. — [10] vii. 98. 1. — [11] D (schol.) अग्नौ यथादेवतं इंद्रस्थाने प्रयुज्यो (? Cod. °ज्या) अग्निः. — [12] D (schol.) स्थापयति कर्ता. — [13] E °स्रावयंति; Bü °श्रावयति. — [14] Bi °भागा हविषा; E °भागाः हविषा. — [15] K Bü and Daç. Kar. प्रस्तरेष्टा. — [16] The verse occurs, with a good deal of variation, VS. ii. 18; Kāty. Çr. iii. 6. 18; TS. i. 1. 13. 2—3;

स्रुवो ऽसि घृतादनिशितः[1] । सपत्नक्षयणो दिवि षीद । अन्तरिक्षे सीद पृथिव्यां सीदोत्तरो ऽहं भूयासमधरे मत्सपत्ना[2] इति स्रुवं प्राग्दण्डं निदधाति[3] । १० ।

वि मुञ्चामि ब्रह्मणा जातवेदसमग्निं होतारमजरं रथस्पृतम्[4] ।
सर्वा देवानां जनिमानि विद्वान्यथाभागं वहतु हव्यमग्नि-[5]

ग्नये स्वाहेति समिधमादधाति[6] । ११ । एधो ऽसीति द्वितीयां समिदसीति[7] तृतीयाम् । १२ । तेजो ऽसीति[8] मुखं विमार्ष्टि[9] । १३ । दक्षिणेनाग्निं त्रीन्विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णोः क्रमो ऽसीति[10] दक्षिणेन पादेनानुसंहरति सव्यम्[11] । १४ । सूर्यस्यावृतमित्यभिदक्षिणमावर्तते[12] । १५ । अगन्म स्वरित्यादित्यमीक्षते[13. 14] । १६ ।

Tāit. Br. iii. 3. 9. 7; and its pratīka Vāit. Sū. 4. 7; D (schol.) संस्रवणमंत्राद्दक्षिणेन हस्तेन स्रुवधारणं सव्येन आज्यधानीसंस्रावणं. — [1] So K Bü; P Bh Ch °निशीतः; D °निषीतः; Bi and Daç. Kar. °निषीद्; E °नीषतः; Ath. Paddh. °निसीद्. — [2] With this passage cf. VS. i. 29. — [3] D (schol.) वेद्यां क्वचिन्मंत्रस्य भागपाठः (Dārila gives only the pratīka स्रुवो ऽसि घृतादनिषीत!). — [4] So emended; MSS. °स्पृतं. — [5] The pratīka of this verse occurs Vāit. Sū. 24. 7; D designates it as कल्पजा. — [6] E inserts आदाय after समिधम्. — [7] vii. 89. 4. — [8] vii. 89. 4[c]; cf. VS. xx. 23; xxxviii. 25; TS. i. 4. 45. 3; Māitr. S. i. 3. 39. — [9] D (schol.) कर्तात्मनः मुखं. — [10] x. 5. 25 fg. — [11] D schol.) वेद्या जघनादारभ्य विष्णोः क्रमान्क्रमते कर्ता... अनुसंहरति सव्यं पादं पश्चात् संहृतं (Cod. संहतं) दक्षिणस्य हरति क्रमते. — [12] x. 5. 37; D (schol.) अभिदक्षिणावृत्तिवचनं नाग्निं विपर्यावर्तेत प्रतिषेधात् (Kāuç. 1. 26). — [13] D (schol.) अग्निगृहान्निःक्रम्य द्वाभ्यां . . . (Ath. Paddh. पर्यायद्वयेन), xvi. 9. 3, 4. — [14] Antyeṣṭi. and Daç. Kar. निरीक्षते. —

इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य वरुणस्य च।
ब्रह्मणा स्थापितं पात्रं पुनरुत्थापयामसी-[1]
त्यपरेणाग्निमुदपात्रं[2] परिहृत्योत्तरेणाग्निमापो हि ष्ठा मयोभुव[3] इति मार्जयित्वा[4] बर्हिषि पत्न्याञ्जलौ[5] निनयति समुद्रं वः प्र हिणोमीतीदं[6] जनास[7] इति वा। १७। वीरपत्न्यहं भूयासमिति मुखं विमार्ष्टि[8]। १८। व्रतानि व्रतपतय[9] इति समिधमादधाति। १९। सत्यं त्वर्तेनेति[10] परिषिच्योदञ्चि हविरुच्छिष्टान्युद्वासयति[11]। २०। पूर्णपात्रं दक्षिणा[12]। २१। नादक्षिणं[13] हविः[14] कुर्वीत[15] यः

---

[1] The first two pādas are found in vi. 85. 2[ab], but the सकलपाठ points to a different origin. — [2] D (schol.) पश्चादग्नेर्जाग्मायनं सर्वायनं सर्वतः (!) हृत्वा. Cf. Kāuç. 3. 2. — [3] i. 5. 1. — [4] P Bi भार्जयित्वा; E भार्जइत्वा; D (schol.) अभ्युचणं कृत्वा. — [5] K Ch Bi Bü Bh D (schol.) Ath. Paddh. and Daç. Kar. पत्न्यांजलौ (with double sandhi; cf. the introduction); D (text) पत्न्या अंजलौ; E पत्न्यां अंजलौ; P and Dār. in the introd. fol. 9[a] l. 11 पत्न्यंजलौ; Antyeṣṭi. पत्न्याजलो; D (schol.) पत्न्यांजलौ बर्हिः करोति परिभोजनीयं वेदिस्तरणमेकेन तत्र बर्हिःशब्दप्रयोगात्। तस्मिन्नेव च बर्हिषि जाग्मायनमावर्तते. — [6] x. 5. 23; D (schol.) द्वाभ्यां. — [7] i. 32. 1. — [8] D (schol.) पत्नी या आर्द्रेण दचिणपाणिनात्मनो मुखं शोधयति। वीरपत्नीति कल्पजेन प्रधानात्. — [9] The verse is given in full in Kāuç. 42. 16; its pratīka, in Vāit. Sū. 4. 22; D designates it as कल्पजा. — [10] D (schol.) परिषिंचामि जातवेद इति शेषप्रकरणविशेषात्; see Tāit. Br. ii. 1. 11. 1; Çānkh. Çr. ii. 6. 11. — [11] E here adds the formula in full: सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामि जातवेद इति; D (schol.) उदग्गृहीतहविःशिष्टानि (Cod. उदग्रहीत°) स्वीकुर्यात्कर्ता. — [12] D (schol.) ब्रह्मकर्तृभ्यां पोषणसमर्थं पूर्णपात्रं। व्रीह्यादिधान्यदानं। दचिणावचनमन्यदचिणासंशब्दिते पूर्णपात्रस्य निवृत्त्यर्थं; Ath. Paddh. पूर्णपात्रं दचिणा। ततो ब्रह्मा कर्त्रे वाचनं (!)। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते (xix. 63. 1) इत्यृचा ब्रह्मोत्थापयेत्. — [13] D (schol.) introduces this sūtra with the words यः स्वयं करोति तस्य दोषमाह. — [14] K हविष्कु°. — [15] Bi कुर्वति. —

कुरुते कृत्यामात्मनः कुरुत इति ब्राह्मणम्[1] । २२ । अन्वाहार्यं ब्राह्मणान्भोजयति[2] । २३ । यद्वै यज्ञस्यानन्वितं भवति तदन्वाहार्येणान्वाह्रियते । २४ । एतदन्वाहार्यस्यान्वाहार्यत्वम्[3] । २५ । ईड्या वा अन्ये देवाः सपर्येण्या अन्ये देवाः । ईड्या देवा ब्राह्मणाः सपर्येण्याः[4] । २६ । यज्ञेनैवेड्यान्प्रीणात्यन्वाहार्येण सपर्येण्यान् । २७ । ते ऽस्योभे प्रीता यज्ञे भवन्तीति । २८ । इमौ दर्शपूर्णमासौ[5] व्याख्यातौ । २९ । दर्शपूर्णमासाभ्यां[6] पाकयज्ञाः[7] । ३० । अथाप्यपरो[8] हवनयोगो भवति । ३१ । कुम्भीपाकादेव[9] व्युद्धारं[10] जुहुयात् । ३२ । अधिश्रयणपर्ये-

---

[1] D (schol.) परेणैव कारयेत् । यतो ऽयं दोषः श्रूयते । आत्मनः कृत्यां कुरुते । यो दक्षिणां न ददाति । कृत्यावचनं (Cod. कृत्यावनं) हविषो विनाशहेतुत्वात् । उभौ च संधिजौ यौ (Cod. संजौ) वैश्वदेवौ यवृत्विजौ (!) । वर्जयित्वा सर्वाहिषः साह्या यज्ञाः (Cod. यज्ञः) सदक्षिणाः (cf. Kāuç. 73. 4, 13)। ... उपस्थाने जपांगानि मंत्रणादिषु स्वयंकर्तृत्वं । दक्षिणाभावात् । वैश्वदेव इति विश्वानायुःकामो यजते इत्युपतिष्ठते वा (Kāuç. 59. 1) कर्णं क्रोशंतमनुमंत्रयते (Kāuç. 58. 1 and sū. 30, note) उपसीदं (!) जपतीत्युदाहरणानि (Kāuç. 10. 9); Ath. Paddh. तस्मान्नादक्षिणं हविः शक्त्या वा दक्षिणं दद्यान्नातिशक्तिर्विधीयत इति नवमे (Kāuç. 74. 23, end of the ninth adhyāya). — [2] D (schol.) ओदनादिभक्ष्या ब्राह्मणाः . . .; Ath. Paddh. सर्वत्र यजमानापेक्षं ब्राह्मणभोजनं । यस्मात्कोशादित्यन्तः (Kāuç. 139. 25) इत्युत्तरतंत्रं समाप्तं (see Kāuç. 5. 5). — [3] D omits this passage, both in the text and in the commentary. — [4] D introduces this passage with the remark अत्रापि ब्राह्मणं भवति; cf. Kāṭh. S. viii. 13. — [5] E P Bi °पौर्ण°. — [6] D (text) °पौर्ण°. — [7] P °यज्ञः; E यज्ञ; D (schol.) ... शेषप्रकरणात् । पाकेन यज्ञः पाकयज्ञः । अग्निहोत्रवैश्वदेवयोः नाज्येनेति कर्तव्यताविशेषः । उभौ च संधिजाविति प्रतिषेधात् (Kāuç. 73. 4, 13; cf. sū. 22, note). — [8] D आग्नेयाग्नीषोमयोरुभयोरंतरं. — [9] D (schol.) ओदनस्तस्मादेव निर्वापादितंत्रं स्यादिति. — [10] D (schol.) व्युद्धारमिति न मुशलो (!) व्युद्धृत्य कुंभीपाकयोर्देवताभेदे पृथक्क्रिया विशेषत्वात्. —

ग्निकरणाभिघारणोद्वासनालंकरणोत्पवनैः संस्कृत्य[1]। ३३। अथापि श्लोकौ भवतः[2]।

आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्रमूर्ध्वं स्विष्टकृता सह[3]।
हवींषि यज्ञ आवापो यथा तन्त्रस्य तन्तवः[4]।
पाकयज्ञान्समासाद्यैकाज्यानेकबर्हिषः।
एकस्विष्टकृतः[5] कुर्यान्नानापि सति दैवतेति[6]। ३४।

एतेनैवामावास्यो व्याख्यातः[7]। ३५। ऐन्द्राग्नो ऽत्र द्वितीयो भवति। ३६। तयोर्व्यतिक्रमे त्वमग्ने व्रतपा असि[8] कामस्तदग्र[9] इति शान्ताः[10]। ३७। ॥ ६ ॥

[1] D (schol.) अग्ने चरुरिति (Kāuç. 2. 7) अधिश्रयणं। परि त्वाग्ने पुरं वयमिति त्रिः पर्यग्निकरणं (Kāuç. 2. 10)। etc. . . . जुहुयात्. — [2] D (schol.) दर्शपौर्णमासयोरेव श्लोकाविमौ भाष्येते। गोपथब्राह्मणवाक्यात् श्लोकाविहोच्येते। दर्शपौर्णमासयोर्वक्ष्यमाण एव। तत्र च हवनयोगांतरमिति। अथशब्दात्। अपीति ब्राह्मणादस्य संभावेत्यर्थः (!) — [3] Bü सहा. — [4] D (text) तंत्रवः; D (schol.) आज्यभागौ यस्यांते तदाज्यभागानां (! for °भागांतं?)। प्रागधः। कस्य आग्नेयाग्नीषोमयोस्तयोर्भेदो नाम कांचित्वा भेदप्राप्त आह (Cod. आहं)। तंत्रं भवति। सकृत् कृतमुभयोरुपकरोत्यगृह्यमाणविशेषत्वात्। पुरस्ताद्धोमादीनां अंगानामवघातादयर्द्वा (?) वर्तते। दृष्टार्थहेतूनि आग्नेयादीनि आवापो (Cod. आतापो) वेदितव्यः यज्ञे दर्शपूर्णमासयोः यथका . . क्तंतस्य (! for यथातंत्रं तस्य?) मध्ये तंतवः प्रतोतान् क इत्यर्थः (!?). — [5] D (text) एव; Ch E K P B1 एकः; so also four of Stenzler's MSS. of Âçv. Gṛ. (i. 3. 10). — [6] So emended; MSS. देवतेति (with double sandhi; cf. the preface); Âçv. Gṛ. has दैवत इति; D (schol.) पाकयज्ञान् बहूनेकस्मिन् काले आसाद्योपलभ्य यथापवनं व्रतविसर्जनं व्रतसमयः समावृत्याग्नाति। समावर्तनीय इति तानेकाज्यान् (Cod. °द्यान) कुर्यात्। आज्यसाधनात् होमान् सतकुर्यात्। अदृष्टार्थानीत्येवं लक्षयति। वेदिकमध्ये पाकयज्ञहवींषि अंते पार्वणादीनि सकृन्नानादेवतान्वेति हविषा. The second çloka occurs Âçv. Gṛ. i. 3. 10 (तदेषाभियज्ञगाथा गीयते). — [7] D (schol.) एतेनैव पौर्णमासाग्नेयेनामावास्या ऐंद्राग्न्यो व्याख्यातः. — [8] xix. 59. 1; D gives the entire hymn xix. 59 in सकलपाठ. — [9] xix. 52. 1. — [10] D (schol.) तयोर्दर्शपौर्णमासयोरन्यतरातिक्रमायां …शांता इति समिधो संप्रत्ययः। अंबयो यंति वायोः पूत इति शांता इति (Kāuç. 25. 20, and note) अनेन निर्देशसामान्यात्. —

अग्न्यात्यनादेशे स्थालीपाकः[1] ।१। पुष्टिकर्मसु सारूपवत्से[2] ।२। आज्यं जुहोति[3] ।३। समिधमादधाति ।४। आवपति व्रीहियवतिलान् ।५। भक्षयति क्षीरौदनपुरोडाशरसान् ।६। मन्थौदनौ प्रयच्छति ।७। पूर्वं त्रिषप्तीयम्[4] ।८। उदकचोदनायामुदपात्रं[5] प्रतीयात् ।९। पुरस्तादुत्तरतः संभारमाहरति[6] ।१०। गोरनभिप्रापाद्वनस्पतीनाम्[7, 8] ।११। सूर्योदयनतः[9] ।१२। पुरस्तादुत्तरतो ऽरण्ये कर्मणां प्रयोगः[10] ।१३। उत्तरत उदकान्ते प्रयुज्य[11] कर्माण्यपां सूक्तैराप्लुत्य[12] प्रदक्षिणमावृत्याप उपस्पृश्यानवेक्ष-

[1] D (schol.), corrected अत्र संहिताविधौ यस्मिन्यस्मिन्प्रदेशे अग्न्यात्याश्रयतीति वा चोद्यते तस्याश्चोदनायाः स्थालीपाकशेषो विधीयते· — [2] D (text) सारूपवत् । स(!); D (schol.) पूर्वस्य चित्राकर्मेत्यादीनि पुष्टिकर्माणि प्राक् भेषज्यः (!; Kāuç. 18. 19 to 25. 1) । तेषु अग्न्यातिचोदनायां (Cod. °दनां) सारूपवत् । सं(!) स्थालीपाकः प्रत्येतव्यः. — [3] D (schol.) यत्र जुहोतिचोदना न च होतव्यं चोदितं । तत्र घृतं प्रत्येतव्यं· — [4] K E तृषप्तीयं; D (schol.) पूर्वग्रहणेषु ये त्रिषप्ता इति सूक्तं (i. 1) प्रत्येतव्यं . . . त्रिषप्तीयशब्देन संव्यवहारः; in the gaṇamālā (Atharva-pariçiṣṭa 34) this hymn is counted as the 23d gaṇa, and called विश्वकर्मगणः । ये त्रिषप्ता इति विश्वकर्मागणः(! all MSS.) ।२३।· — [5] K Bi उदकमो°; D (schol.) यत्रोदकस्य संस्कारश्चोद्यते तत उदपात्रं प्रत्येतव्यं· — [6] D (schol.) निवासदेशात्संभारमाहर्तव्यः! — [7] E P Bi °प्रायाद्; K Bü °प्रपाद्· — [8] Bü यद्वनस्पतीनाम्; D (schol.) प्रदेश(!) नाभिप्राप्नोति गौस्तस्मात्प्रदेशाद्वानस्पत्या (Cod. °वातस्पत्या) आहर्तव्याः. — [9] E Bi °दयेनतः; D (schol.) सूर्योदयकाले आहरेदित्यर्थः, — [10] D (schol.) निवासस्थानस्य पर्वस्मिन्वा उत्तरस्मिन्वा (the last two words supplied conjecturally) अरण्यदेशे कर्म प्रयोक्तव्यं· — [11] D (schol.) सर्वकर्माणि उदकस्योत्तरे कार्याणि· — [12] D (schol.) अम्बयो यन्ति शम्भुमयोभू हिरण्यवर्णादयः कृष्णं नियानं सस्रुषीर्हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूत इत्यपां सूक्तानि; the pratīkas are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (शम्भुमयोभू according to Dārila to Kāuç. 9. 1 are: आपो हि ष्ठा मयोभुवः शं नो देवीरभिष्टय इति); i. 33. 1; vi. 22. 1; 23. 1; 24. 1; 57. 1. This gaṇa does not occur in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34; cf. Kāuç. 18. 3; 41. 14, etc. —

माणा[1] ग्राममुदाव्रजन्ति । १४ । आश्यबन्ध्याप्लवनयानभक्ष्याणि[2, 3] संपातवन्ति । १५ । सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि[4] । १६ । स्त्रीव्याधितावाप्लुतावसिक्तौ शिरस्तः प्रक्रम्या प्रपदात्प्रमाष्टि[5] । १७ । पूर्वं प्रपाद्य प्रयच्छति[6] । १८ । त्रयोदश्यादयस्तिस्रो[7] दधिमधुनि[8] वासयित्वा बध्नाति । १९ । आशयति[9] । २० । अन्वारब्धायाभिमन्त्रणहोमाः[10] । २१ । पश्चादग्नेश्चर्मणि हविषां संस्कारः । २२ । आनडुहः शकृत्पिण्डः । २३ । जीवघात्यं[11] चर्म । २४ । अकर्णो[12] ऽश्मा । २५ । आप्लवनावसेचनानामाचामयति च[13] । २६ । संपातवता-

---

[1] So P Bi Bh Ch (prim. man.) D (schol.); K °वेक्ष्यमाणा; the rest °पेक्ष° — [2] Ch P Bi °पान°; K °पान° corrected to °यान°; D (schol.) यास्यत इति यानं. — [3] So K; Bü °भक्ताणि corrected to °भक्ष्याणि; the rest भक्ताणि; D (schol.) भक्ष्यते तदि(ति) भक्षं. — [4] K D °मंत्राणि; D (schol.) यावत् किंचिदनुसाधनं सर्वं तदभिमंत्र्य संपातवदसंपातवच्च (Cod. °पातंवंच) सर्वशब्दस्य निरवदोषत्वात्. Cf. Kāuç. 10. 7, note. — [5] D (schol.) स्त्री व्याधिता पुमान्व्याधित आप्लुता स्त्री अवसिक्तः पुमां च्छिरस आरभ्य आ पादाग्रेभ्यः प्रकर्षेण शोधयति. — [6] D (schol.) यत्र प्रपाद्य श्रूयते तत्रायमन्यविशेषः । तत्र च प्रथमं प्रदानं (! for प्रपादनं?) ततो प्रदानं (Cod. °न) मंथयोः (cf. sū. 7) पूर्वग्रहणात्. Cf. Kāuç. 26. 19; 28. 15. — [7] So all MSS. आदयः nominative for accusative! cf. Vāit. sū. 11. 24 and J. A. O. S. xi. p. 383; D (schol.) त्रयोदशीं च चतुर्दशीं चादिग्रहण (!) तासु . . . — [8] Ch °मधूनि; D (schol.) दधिमधुनीत्येकवत्समुच्चयः तत्र स्थापयित्वा. — [9] D (schol.) बद्ध्वा दधिमधुनि(!) कारयितार(!) आशयति कर्ता . . . दधिमधुनामाश्यत्वं प्रतिपाद्यत्वात्. — [10] D (schol.) अन्वारभतीत्यन्वारब्धः कारयिता कर्तरि . . . । कर्ता विषासहिमित्यभिमंत्रयते (xvii. 1—5) । . . . अन्वारंभणं कारयितुश्चतुर्थीनिर्देशात. — [11] D (text) जीवघातं; D (schol.) अधिकर्मसु चर्मग्रहणे बलिनः प्राणिनश्चर्म प्रयोक्तव्यं जीवघातार्हस्य . . . — [12] E P (चर्म) कर्णोश्मा; D (schol.) यत्राश्मा चोद्यते स विप्रशृंगः (Cod. विप्रः) प्रत्येतव्यः । वर्तुल इति यावत्; cf. Kāuç. 47. 32; 53. 2. — [13] D (schol.) द्रव्याणि क्रियासाधनत्वात् । आप्लवनावसेचनानि तेषामाचमयति कारयितार (!) आप्लवनावसेचने करोति. —

मश्नाति न्यङ्क्ते[1] वा । २७ । अभ्याधेयानां[2] धूमं नियच्छति । २८ । शुचिना कर्मप्रयोगः । २९ । ॥ ७ ॥

पुरस्ताद्धोमवत्सु निशाकर्मसु पूर्वाह्णे यज्ञोपवीती शालानिवेशनं समूहयत्युपवत्स्यद्भक्तमशित्वा स्नातो ऽहतवसनः प्रयुङ्क्ते । १ । स्वस्त्ययनेषु च[3] । २ । इज्यानां[4] दिश्यान्बलीन्हरति । ३ । प्रतिदिशमुपतिष्ठते[5] । ४ । सर्वत्राधिकरणं कर्तुर्दक्षिणा[6] । ५ । त्रिरुदकक्रिया[7] । ६ । अनन्तराणि[8] समानानि युक्तानि[9] । ७ । शान्तं संभारम्[10] । ८ । अधिकृतस्य सर्वम्[11] । ९ । विशये[12] यथान्तरम् । १० ।

[1] Ch Bü न्यङ्क्ते; D (schol.) अत्ती अंक्ते वा. — [2] D (text) अभ्याधेनां; D (schol.) यानि विधिकर्माण्यभ्याधेयानि तेषां कारयिता धूममात्मनि बध्नाति. — [3] P Bh वे(ज्यानां); wanting in D (text); D (schol.) to the entire sūtra: स्वस्तिदा ये ते पन्थान इत्यादीनि (i. 21. 1 et al.; vii. 55. 1 et al.; cf. Kāuç. 50. 1 and the स्वस्त्ययनगण, Ath. Pariç. 34. 11, cited under Kāuç. 25. 36) स्वस्त्ययनानि तेषु पुरस्ताद्धोमवत्सु etc. — [4] D (text) ईड्यानां; cf. also the schol. to the next sūtra; D (schol.) स्वस्त्ययनयागदेवताभ्यो बलिं हरति. — [5] D (schol.) ईड्यानां बलिं दत्त्वा (!). — [6] P D (text) कर्तु; D (schol.), very corruptly, न स्वस्त्ययनेष्विवं किं तर्हि सर्वविधिकर्मस्त्री- (Cod. °स्त्रि°) कर्मार्थे हि सर्वशब्दे प्राङ्मुख उपांशु करोति । अधिकरणं कर्तु (!) दक्षिणेत्येव प्रत्येतव्यं (Cod. पतव्यं) । एवं सति शब्दे विधिकर्मसु भविष्यत्युपांशुवत् । . . . अधिकरणाभावे स्वयंकर्तृत्वमुपस्थानादिषु विश्वे देवा इति विश्वानायुःकामो यजत उपतिष्ठतेत्युदाहरणं (! Kāuç. 59. 1) । पूर्णपात्रं तु ब्रह्मणः कर्तृग्रहणात्. — [7] D (schol.) विधिकर्मसु योदकेन चोद्यते क्रिया सा त्रिः कर्तव्येति निश्चयः. — [8] D (text) अंतराणि. — [9] Wanting in D (text); D (schol.) संहितायां यान्यनंतराणि सूक्तानि पठ्यंते तुल्यार्थानि च तानि कर्माणि समुच्चितानि प्रयोक्तव्यानि. — [10] D (schol.) शांतत्वं सभारस्याभिचारिकवर्जमांगिरसं . .; cf. Vāit. Sū. 5. 10. — [11] E Bi सर्व; D (schol.) अधीकृतस्य (!) द्रव्यस्याग्रहण (!) प्रत्येतव्यं । यानमारोहयतीत्येतत्कर्म (Kāuç. 25. 13) विद्मा शरस्येत्यत्र प्रत्येतव्यं (Kāuç. 25. 10) । नोत्तमयोः अधिकृतस्य द्रव्यस्याग्रहणं(!) प्रत्येतव्यं । कथं मह इति मादानकसृतं क्षीरौदनमश्नाति (Kāuç. 12. 1.) । चमसे सरूपवत्साया इति (12. 2) चमसो ऽपि (Cod. चमसापि) मादानक एव. — [12] So emended; MSS. विषये; D (schol.) मंत्रकर्मद्रव्यसंशये यन्निकृष्टं तत्प्रत्येतव्यं. —

प्र यच्छ पर्शुमिति[1, 2] दर्भलवनं[3] प्रयच्छति[4] । ११ । अराती-
योरिति[5] तक्षति । १२ । यत्त्वा शिक्व[6] इति प्रक्षालय-
ति । १३ । यद्यत्कृष्ण[7] इति मन्त्रोक्तम्[8] । १४ । पलाशो-
दुम्बरजम्बुकाम्पीलस्रग्वङ्घशिरीषस्रक्त्यवरणबिल्व- [9, 10, 11, 12]
जङ्गिडकुटकगर्ह्यगलावलवेतसशिम्बलसिपुनस्यन्दना- [13, 14]
रणिकाश्मयोक्तुन्युपूतुदारवः[15, 16, 17] शान्ताः । १५ । चि-
तिप्रायश्चित्तिशमीशमकासवंशाशाम्यवाका- [18, 19, 20, 21]

---

[1] D Ch (prim. man.) परशुम्. — [2] xii. 3. 31. — [3] Ch K Bh D °लवणं. — [4] Cf. Kāuç. 1. 24; 61. 38. — [5] x. 6. 1. — [6] x. 6. 3. — [7] xii. 3. 13. — [8] D (schol.) उलूखलमुसलं प्रक्षालयेत्. — [9] Ch E P Bi Bh जम्बू. — [10] The MSS. write the word with anusvāra, and it is difficult to decide whether they read वंघ or वंद्य; D (schol.) स्रग्वंघौ हिमवत इति प्रसिद्धौ. — [11] P Bi D शरीष; K शरीषः. — [12] D (schol.) स्रक्त्यस्तिलकः। वरणबिल्वौ प्रसिद्धौ. — [13] D (schol.) जंगिडो ऽर्जुनः अचल इति दाक्षिणात्यः कुटको मालवके प्रसिद्धः। गर्ह्यो वेषं। गलावल हिमवति। वेतसः प्रसिद्धः। शिरणोति प्रसिद्धः । शंबल (!) जोषणं विलेभे न्यानतां (and below, sū. 16, note 7: शंबलस्य जोषणेति !)। शल्मलिं करंटकः। अग्निस्वामी सिपुना धायटी प्रसिद्धः (!). — [14] D (schol.) स्यंदन मदन इत्येवं प्रसिद्धः. — [15] अश्मयोक्ता मंतकः। अपटा. — [16] Ch P Bh तुन्यू; D (schol.) तुन्युस्तिनसः (! for तिनिशः ?). — [17] Bü K E पूत°; cf. Kāuç. 58. 15; D (schol.) पूतदारुर्देवदारुः. — [18] K and Ath. Paddh. चित्तिः; Bü Ch E P Bi Bh चित्ति°; Vāit. Sū. 5. 10 चित्यादिभिः. K P Bi Ch Bh and Ath. Paddh. प्रायश्चित्तिः; E °चित्ती; Ch has a colon here; D (text and schol.) चितिः प्रायश्चितिः स्वचितिः प्रायश्चितिः द्वंद्वः ताभ्यामेवंविधाभ्यां वरणेन सिद्धिभूमिस्थ वर्तुल प्रसिद्धे (!)। मित्र प्रायश्चित्तविशेषः (!) । त्रीणित्रीणि सर्वाणि पर्वाणि (!) उभे शतमेजकारे (! for °ेजकारे ?). — [19] So all MSS. of text; Daç. Kar. and Ath. Paddh.[2] शमीका; Ath. Paddh.[1] शमिका; D (schol.) शमका नंदपुरे वार्यपृष्ठतो जाता वरणप्रसिद्धा. — [20] Ath. Paddh. शवंशा; D (schol.) सवंशा शृंगालवंशकः. — [21] Bü श्याम्यवाका; D (schol.) शाम्यवाका अपामार्गसदृशः फलैः स्निग्धैः ह्रस्वतरागतपुष्पं वासकृति स्यात् (!). —

तलाशापलाशवाशाशिंशपाशिम्बलसिपुनर्दर्भापा-[1, 2, 3, 4] मार्गाकृतिलोष्टवल्मीकवपादूर्वाप्रान्तव्रीहियवाः[5, 6] शान्ताः[7]।१६। प्रमन्दोशीरशलल्युपधानशकधूमा[8, 9, 10] जरन्तः[11] ।१७। सीसनदीसीसे[12, 13] अयोरजांसि कृकलासशिरः सीसानि ।१८। दधि घृतं मधूदकमिति रसाः ।१९। व्रीहियवगोधूमोपवाकतिलप्रियङ्गुश्यामाका[14, 15] इति मि-

---

[1] D (schol.) तलाशा मालिका (Cod. म°) अवली प्रसिद्धः. — [2] All MSS. पलाशो. — [3] EB वासा; D (schol.) वासा (?) वृषकः; cf. Kāuç. 39. 6. — [4] P Bi शीशिपा; Bü शंशपा; Daç. Kar. सीसपा; Ath. Paddh. शींशपा; D (schol.) अडोलसा (! for अंडो°?) शिंशापा प्रसिद्धः (!). — [5] P Bh दर्भो ऽपामार्गः; the remaining MSS. and Daç. Kar. दर्भोपा°; Ath. Paddh. दर्भः उपामार्गः; D दर्भः। अपा°. — [6] D (schol.) आकृतिलोष्ट क्षेत्रलोष्टः। वल्मीकवपा वल्मीकमध्य (!). — [7] D (schol.) पुनः शांतग्रहणं वृत्तत्वात्। पूर्वेषामिह चौषधित्वात्। शान्त्युदके आसां विधानयोगः।..शंबलस्य जोषणीति पर्यायो ऽस्ति सो ऽपि संदेहः (cf. sū. 15, p. 25, note 13); Ath. Paddh. ताः शान्ताः गोपथब्राह्मणे (i. 2. 18) द्विविधा उक्ताः। एका आंगिरसीभिः। तत्र दृष्टांतः। स खलु शान्त्युदकं चकाराथर्वणीभिश्चांगिरसीभिश्चेति ब्राह्मणोक्तं। तत्र या आथर्वणी सा कौशिकोक्ता। या आंगिरसी सा वैतानोक्ता (5. 10). — [8] D schol. प्रमंद इंदुकः एवं प्रसिद्धः। वाला उशीर गंधद्रव्यं। शलली श्वावित्शलाक. — [9] K P Bh D (text) उपधानं; Ch उपाधानं; D (schol.) उपधानं उपधानकं; cf. जरदुपानहौ Kāuç. 17, 10; 41. 6; 84, 9? — [10] D (schol.) शकधूम ब्राह्मणः; cf. Kāuç. 50. 16 and Ath. Paddh. to Kāuç. 76. 18 अत्र स्थाने चत्वारो शकधूमाः सूर्यापाठकं कुर्वन्ति. — [11] So Bi; Bü चरंतः corrected to जरंतः; the remaining MSS. चरंतः; D (schol.) एतानि जीर्णानि प्रत्येतव्यानि; cf. जरत्प्रमन्द Kāuç. 25. 11; also 16. 1, note. — [12] K D (text) शीस; Ch Bi सीसं. — [13] K D (text) नदीशीसे; E नंदीसीसे; D (schol.) to the entire sūtra शीसकं सीसं नदीफेनपिंडः। अयोरजः लोहकिष्टः (! for °किट्टः?)। कृकलासः प्राणी प्रसिद्धः तस्य शिरः (cf. Kāuç. 47. 39)। शीसचोदनास्वेतानि प्रत्येतव्यानि। ज्येष्ठस्यांजलौ शीसान्युदाहरणं (!) समासे समुच्चयः। इतरत्र विकल्पश्चित्त्यादिवत् (sū. 16.). — [14] Bh Ch D (text) °पवाकस्ति°; D (schol.) उपवाक इति अभियवाः। सुराष्ट्राणां प्रसिद्धाः. — [15] So P Bh and Daç. Kar; the rest शामाका.

अधान्यानि[1] । २० । ग्रहणमा ग्रहणात्[2] । २१ । यथार्थमुदकान्योजयेत्[3] । २२ । इहैव ध्रुवामिह यातु यमो मृत्युः सत्यं बृहदित्यनुवाको वास्तोष्पतीयानि[4] । २३ । दिव्यो गन्धर्व इमं मे अग्ने यौ ते मातेति मातृनामानि[5] । २४ । स्तुवानमिदं हविर्निस्सालामरायक्षयणं शं नो देवी पृश्निपर्ण्या पश्यति तान्सत्यौजास्त्वया पूर्वं पुरस्ताद्युक्तो रक्षोहणमित्यनुवाकश्चातनानि[6] । २५ । ॥ ८ ॥

अम्बयो यन्ति शम्भुमयोभू[7] हिरण्यवर्णा निस्सालां

---

[1] Ch (sec. man.) and D (schol.) मैश्र°; so also Pet. Lex. sub voce, and Weber, Omina und Portenta, p. 404. — [2] D (schol.) यथार्थ (!) संहितायाः विधि प्रतिज्ञातः तस्माच्च कर्मणि किंपरिमाण अपरिमितायाः प्रयोगे ग्रहणमित्यनियमे प्राप्त इदमुच्यते ग्रहणमा ग्रहणादित्येकं यथार्थवचनात् . . . — [3] E Bi D (text) उदकान्; Daç. Kar. उडकान्; D (schol.) पुनरुक्तप्रयोगः । पंचपटिलिकायामेव कथितः । आर्षो (!) संहितायाः कर्मसंयोगात् । आचार्यसंहिताभ्यासार्थाः । अभ्यासयोगसंहिता तस्याः परिपूर्णमाह (! for °पूरणम°?) । . . . साकांक्षस्य परिसमाप्त्यर्थं वचनमुदर्कः धूममिति धूममनुमंत्रयते (Kāuç. 16. 12.). — [4] The pratīkas are iii. 12. 1; vi. 73. 1; 93. 1; xii. 1. 1. The corresponding gaṇa of the gaṇamālā (Atharvapariçiṣṭa 34. 5) reads as follows: आशानामाशापालेभ्य इहैव ध्रुवामृधङ्मन्त्रो योनिमुत पुत्रः पितरमिन्द्रस्य गृहो ऽसीति चतस्रो दिवे स्वाहाश्मवर्म मे पृथिव्यै श्रोत्रा- याति धन्वानीति द्वे ऊर्जं बिभ्रदिति षड्वत्यं बृहदित्यनुवाको वास्तोष्पतीयानि ॥ ५ ॥ इति वास्तुगणः । The pratīkas are i. 31. 1; iii. 12. 1; v. 9. 1 and 5; v. 10. 1—7; vi. 10. 1; vii. 41. 1; vii. 60. 1; xii. 1. 1. — [5] The pratīkas are ii. 2. 1; vi. 111. 1; viii. 6. 1; cf. Ath. Pariç. 34. 4, दिव्यो गन्धर्व आ पश्यतीमं मे अग्ने यौ ते मातेति मातृनामानि ॥ ४ ॥ इति मातृगणः ॥ The pratīkas are those of the Kāuçika with the addition of iv. 20. 1 between the first and the second. — [6] The pratīkas are i. 7. 1; 8. 1; ii. 14. 1; 18. 3; 25. 1; iv. 20. 2; 36. 1; 37. 1; v. 29. 1; viii. 3. 1; Ath. Pariç. 34. 3 presents the same gaṇa (चातनगणः), adding in their proper order the hymns i. 16. 1; 28. 1; vi. 32. 1; 34. 1. — [7] D °मयोभूर्हि°. —

ये अग्नयो ब्रह्म जज्ञानमित्येका[1] तदेव मृगारसूक्तानि[2] । १ । उत्तमं[3] वर्जयित्वाप नः शोशुचदघं पुनन्तु मा सस्रुषीर्हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शं च नो मयश्च नो ऽनडुद्भ्यस्त्वं प्रथमं मह्यमापो वैश्वानरो रश्मिभिर्यमो मृत्युर्विश्वजित्संज्ञानं नो यद्यन्तरिक्षे पुनर्मैत्विन्द्रियं शिवा नः शं नो वातो वात्वग्निं ब्रूमो वनस्पतीनिति[4] । २ । पृथिव्यै श्रोत्रायेति[5] त्रिः प्रत्यासिञ्चति । ३ । अम्बयो यन्ति शम्भुमयोभू हिरण्यवर्णाः शंतातीयं[6] शिवा नः शं नो वातो वात्वग्निं ब्रूमो वनस्पतीनिति[7] । ४ ।

---

[1] Bü एको corrected to एका. D (schol.) एकाग्रहणं (!) सूक्तप्रसंगात्. — [2] According to Dārila, the hymns called शम्भुमयोभू are आपो हि ष्ठा मयोभुवः शं नो देवीरभिष्टय इति (i. 5. 1; 6. 1); the pratīkas therefore are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; ii. 14. 1; iii. 21. 1; iv. 1. 1. In the beginning of Ath. Pariç. 34. 26 the मृगारसूक्तानि are given exactly as in the Kāuçika; cf. also Pet. Lexicon sub voce. — [3] D (schol.) मृगारूर्ध्वानुवाकौ (!) तयोरनुपर्युक्तानि सूक्तान्यग्नेर्मन्व इत्यादीनि (iv. 23. 1) तेषु सर्वेषु प्राप्तेषु तमहं रुद्रेभिरित्येतद्वर्जयित्वा (iv. 30. 1); but Ath. Paddh. अम्बयो यन्तीत्यादि तावत्पर्यन्तं यावद्यन्मातलीवर्जं (xi. 6. 23; i. e. the last verse of the last hymn in this gaṇa). — [4] The pratīkas are iv. 33. 1; vi. 19. 1; 23. 1; 24. 1; 51. 1; 57. 3; 59. 1; 61. 1; 62. 1; 93. 1; 107. 1; vii. 52. 1; 66. 1; 67. 1; 68. 3; 69. 1; xi. 6. 1; the Ath. Pariç. 34. 26 has the same text (joining on to the मृगारसूक्तानि in the preceding passage), and it ends . . . . अग्निं ब्रूमो वनस्पतीनिति शान्तिगणः ॥ इति सर्वैः सूक्तैः कौशिकोक्तबृहच्छान्तिगणः ॥ २६ ॥ The Ath. Paddh. in its description of the शान्त्युदकं also knows the distinction between बृहच्छान्तिगण and लघुशान्तिगण; cf. sū. 4, note 7. — [5] vi. 10. 1. — [6] K and Ath. Paddh. शंताती. — [7] The pratīkas are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (cf. note 2 on this page); 33. 1; iv. 13. 1 (the शंतातीयं सूक्तं. So according to Dārila: उत देवा इति शंतातीयं, the Ath. Pariç. 34. 27, which has simply the pratīka उत देवा, and the Ath. Paddh. शंतातीमुत देवा सूक्तं); vii. 66. 1; 67. 1; 68. 3; 69. 1; xi. 6. 1. Ath. Pariç. 34. 27 has the same gaṇa, and it is there called लघुशान्तिगण; so also Ath. Paddh. —

पृथिव्यै श्रोत्रायेति[1] त्रिः प्रत्यासिञ्चति । ५ । इति[2] शान्तियुक्तानि । ६ । उभयतः सावित्र्युभयतः शं नो देवी[3] । ७ । अहतवासाः[4] कंसे शान्त्युदकं करोति । ८ । अतिसृष्टो अपां वृषभ[5] इत्यपो ऽतिसृज्य[6] सर्वा इमा आप ओषधय इति पृष्ट्वा[7] सर्वा इत्याख्यात[8] ओं बृहस्पतिप्रसूतः[9, 10]

---

[1] vi. 10. 1; Ath. Paddh. to this and sū. 3: पृथिव्यै श्रोत्रायेति तृचेन शान्त्युदकमध्ये शान्त्युदकं प्रक्षिपति । पुनः पृथिव्यै श्रोत्रायेति तृचेनाग्निं पर्युक्षति प्रत्यृचं. — [2] Ch E have a colon here and not after °युक्तानि; D (schol.) पूर्वो गणः शांतिवाच्य उत्तरो ऽपि शान्तिशब्दवाच्यः समुच्चितानां संज्ञा पूर्वोत्तरा ... सर्वपापप्रशमनयोजनत्वात् शांतिशब्दप्रयोगः संव्यवहारभावात् । एतानि युक्तानि महाशांतिसंज्ञा भवंतीति वाक्यविशेषः महाशांतिमावपति संव्यवहारदर्शनात् (Kāuç. 39. 27; 43. 5). — [3] D (schol.) शांतिराद्यं तयोस्तत्सवितुर्वरेण्यमिति कर्तव्या (RV. iii. 62. 10; also VS. TS. SV. etc.) उभयतः शं नो देवो (i. 6. 1 or ii. 25. 1) ... आचार्यः शांत्युदके मंत्राणां प्राक्सवित्र्या शांत्युदकक्रियामाह; Ath. Paddh. शांत्युदकप्रारंभे समाप्तौ च शं नो देवी सावित्री चेति प्रयोक्तव्या; these two hymns stand at the beginning of the first gaṇa, the शान्तिगण (Ath. Pariç. 34. 1). The remaining pratīkas of this gaṇa are xix. 1. 9 (wanting in the Chambers codex); xix. 1. 10; vii. 69. 1; xix. 12. 1; cf. the two çāntigaṇas above. There is further a पिप्पलादिशान्तिगण in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 20, which contains the latter of these hymns: शं नो देवी शं न इन्द्राग्नी शं नो वातो शान्ता द्यौः पिप्पलादिशान्तिगणः । नुवाक (!). The pratīkas are i. 6. 1 (ii. 25. 1); xix. 10. 1; vii. 69. 1; xix. 9. 1. — [4] Ch E have a colon here and not after देवो. — [5] xvi. 1. 1. — [6] Ch विसृज्य; D omits the passage from the beginning of the sūtra up to this word. — [7] K Bi D (text) and Ath. Paddh. स्पृष्ट्वा; Bü सृष्ट्वा in the text पृ । स्पृ on the margin. — [8] E Bü Ch °ख्याता; D (schol.) ओषधीर्गृहीत्वा । आहारकं पृच्छति । सर्वा इमा ओषधय पृच्छति । ... आहारकः प्रत्याह सर्वा इति सर्वा अपि; Ath. Paddh. प्रथमं कर्ता ब्रह्माणं प्रपृच्छति । सर्वा इमा आप ओषधय इति स्पृष्ट्वा (!) । सर्वा इति ब्रह्माब्रवीत । सर्वा इति किं । चित्यादिभिः सर्वाभिरोषधीभिः । (cf. Kāuç. 8. 16) गंगादिसर्वाभिरद्भिः. — [9] K P Bü and Ath. Paddh. बृहस्पतिः. — [10] Ch प्रसूतप्क°. —

करवाणीत्यनुज्ञाप्योंं[1] सवितृप्रसूतः भवानित्यनुज्ञातः[2] कुर्वीत[3] । ९ । पूर्वया कुर्वीतेति गार्ग्यपार्थश्रवसभागलिकाङ्कायनोपरिबभ्रवकौशिकजाटिकायनकौरुपथयः[4] । १० । अन्यतरया कुर्वीतेति युवा कौशिको युवा कौशिकः । ११ । ॥ ९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] So all MSS. — [2] Ch Bi भवानी°. — [3] Ath. Paddh. कर्ताब्रवीत् । ओं बृहस्पतिप्रसूतः करवाणि । ततो ब्रह्माब्रवीत् । सवितृप्रसूतः कुरुतां भवानिति. — [4] D (schol.) पूर्वया शान्त्या (sū. 2) शान्त्युदकं करोति. —

॥ ओं ॥

पूर्वस्य[1] मेधाजननानि ।१। शुकसारिकृशानां[2, 3] जिह्वा[4] बध्नाति[5] । २ । आशयति[6] । ३ । औदुम्बरपलाशकर्कन्धूनामादधाति । ४ । आवपति । ५ । भक्षयति[7] । ६ । उपाध्यायाय भैक्षं[8] प्रयच्छति । ७ । सुप्तस्य कर्णमनुमन्त्रयते[9] । ८ । उपसीदञ्जपति[10] । ९ । धानाः सर्पिर्मिश्राः सर्वहुताः[11] । १० । तिलमिश्रा[12] हुत्वा प्राश्नाति । ११ । पुरस्तादग्नेः कल्माषं दण्डं निहत्य पश्चादग्नेः कृष्णाजिने धाना अनुमन्त्रयते[13] । १२ । सूक्तस्य पारं[14] गत्वा प्रयच्छति[15] । १३ ।

---

[1] पूर्वं त्रिषप्तीयं (i. 1.); cf. Kāuç. 7. 8. — [2] Bü शारि; E सारिक. — [3] D (schol.) कृशः गोमेणक इति प्रसिद्धाभिधान कृष्णवर्णा दीर्घपुच्छ (!). — [4] E जिह्वां. — [5] D (schol.) मेधामिच्छतः ग्रीवायां बंधनं . . . अयं मे वरण उरसीति (x. 3. 11; cf. Kāuç. 19. 22.) च तथालिंग आश्वादि सूक्तेन संपाताः (cf. Kāuç. 7. 15) आज्याहुतीनां संपातानानयतीति होमः । उभौ च संधिजाविति वचनात् (cf. Kāuç. 74. 13). — [6] Bü आशयंति; D (schol.) यो मेधां कामयते तं कर्ता आशयति । जिह्वामन्यतमां. — [7] With this and the preceding sūtra cf. Kāuç. 7. 5, 6. — [8] E D (text) भैक्ष्यं; D (schol.) अध्यायपित्रे (!) भिक्षानां समूहं ददाति त्रिषप्तीयेनाभिमंत्र्य (i. 1) सर्वाण्यभिमंत्र्याणीति (Kāuç. 7. 16) वचनात्. — [9] D (schol.) यन्मेधाविर्नामिक्षंति रात्रावनुमंत्रणमहनि स्वापप्रतिषेधात्. — [10] MSS. of the text उपसीदं; D (schol.) ब्रह्मचारी स्वाध्यायार्थं गुरुमुपासीदं (!) जपति. — [11] D (text) धाना °मिश्रा; D (schol.) धानाः घृतेन मिश्रिताः जुहोति. — [12] D (text) °मिश्रान्; D (schol.) तिलैः मिश्रितां धानां हुत्वा ब्रह्मचारी. — [13] D (schol.) त्रिषप्तीयेन कारयिता. — [14] D (text) सूक्तस्यांतं. — [15] D (schol.) धाना अजिनेन कर्ता. —

सकृज्जुहोति[1] । १४ । दण्डधानाजिनं ददाति[2] । १५ । अहं रुद्रेभिरिति[3] शुक्लपुष्पहरितपुष्पे किंस्त्यनाभिपिप्पल्यौ[4] जातरूपशकलेन[5] प्राक्स्तनग्रहात्प्राशयति[6] । १६ । प्रथमप्रवदस्य मातुरुपस्थे तालुनि संपातानानयति । १७ । दधिमध्वाशयति । १८ । उपनीतं वाचयति[7] वार्षशतिकं[8] कर्म । १९ । त्वं नो मेधे द्यौश्च म[9] इति भक्षयति । २० । आदित्यमुपतिष्ठते[10] । २१ । यदग्ने तपसेत्याग्रहायण्यां[11. 12] भक्षयति[13] ।२२। अग्निमुपतिष्ठते[14] । २३ । प्रातरग्निं गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिव्या[15] इति संहाय[16] मुखं विमार्ष्टि । २४ । ॥ १ ॥ ॥ १० ॥

पूर्वस्य[17] ब्रह्मचारिसांपदानि । १ । औदुम्बर्यादयः[18] । २ ।

---

[1] D (schol.) अजिनेनैव. — [2] Bü दधाति; D (schol.) ददाति कर्त्रे. — [3] iv. 30. 1. — [4] K नाभिः; D (schol.) किंस्त्यः शंखः तस्य नाभिः. — [5] D (schol.) and Ath. Paddh. जातरूपशकलेन निघृष्य. — [6] D (schol.) इदं जातकविधिकल्पः; Ath. Paddh. and Daç. Kar. introduce the corresponding passages with the words: अथ जातकर्म उच्यते. — [7] D divides a sūtra here; D (schol.) अहं रुद्रेभिरिति सूक्तं (iv. 30. 1) आ यातु मित्र इति गणेति वचनं (iii. 8. 1; cf. Kāuç. 55 17) । उपनीतमितिवचनात्. — [8] D (schol.) यो वर्षशतमायुरिच्छति पुत्रादेः स प्रथम(प्र)वदेवं (!) सर्वं कर्म कुर्यात्. — [9] vi. 108. 1; xii. 1. 53 (D (schol.) द्यौश्च म इदं पृथिवी चांतारिक्षं च म व्यच इति क्रमलिंगाच्च). — [10] Bü °तिष्ठति; D (schol.) अन्यतरेण उपस्थानं. — [11] vii. 61. 1. — [12] Ch Bü D (text) °ग्रहायिण्यां. — [13] D (schol.) मार्गशीर्षपौर्णमास्यां मेधाकामः; this sūtra is wanting in E. — [14] This sūtra is wanting in D. — [15] iii. 16. 1; vi. 69. 1; 125. 2 (ix. 1. 1; xix. 3. 1); D (schol.) दिवस्पृथिव्या इति पंचानुवाकाद्यं. These pratīkas are part of the second वर्चस्यगण, Ath. Pariç. 34. 27; cf. Kāuç. 12. 15 and 12. 10, note. — [16] D (schol.) ब्रह्मचारी निद्रां त्यक्त्वा. — [17] पूर्वं त्रिषप्तीयं (i. 1); cf. Kāuç. 7. 8. — [18] Cf. Kāuç. 10. 4. —

ब्रह्मचार्यावसथादुपस्तरणान्यादधाति[1] । ३ । पिपीलिकोद्वापे[2] मेदोमधुश्यामाकेषीकतूलान्याज्यं[3, 4] जुहोति । ४ । आज्यशेषे पिपीलिकोद्वापानोप्य ग्राममेत्य सर्वहुतान् । ५ । ब्रह्मचारिभ्यो ऽन्नं धानास्तिलमिश्राः प्रयच्छति । ६ । एतानि ग्रामसांपदानि[5] । ७ । विकार स्थूणामूलावतक्षणानि सभानामुपस्तरणानि[6] । ८ । ग्रामीणेभ्यो[7] ऽन्नम् । ९ । सुरां सुरापेभ्यः[8] । १० । औदुम्बर्यादीनि भक्षणान्तानि[9] सर्वसांपदानि[10] । ११ । त्रिर्ज्योतिः कुरुते[11] । १२ । उपतिष्ठते । १३ । सव्यात्पाणिहृदयाल्लोहितं रसमिश्रमश्नाति । १४ । पृश्निमन्थः[12] । १५ । जिह्वाया उत्साद्यमक्ष्योः परिस्तरणमस्तृहणं[13] हृदयं दूर्श उपनह्य तिस्रो रात्रीः पल्पूलने वासयति[14] । १६ । चूर्णा-

---

[1] E ब्रह्मवर्चावसथान्य°. — [2] D (schol.) कीटिकाभिरुत्कीर्णमृदः.... — [3] Ch E Bü °श्यामाके°. — [4] D (schol.) इषीकतूलं (Cod. दूषी°) शरपुष्पं. — [5] D (schol.) इत्यौदुंबर्यादीनि धानानां प्रदानांतानि ग्रामकामेन कार्याणि. — [6] D (schol.) ब्रह्मचारिसांपदेष्वयं विशेषो ग्रामसांपदात् ... समिद्विकारः । उपस्तरणेषु ... उभयविशेषणत्वात् विकार इति वर्तते. — [7] P Bh ग्रामणीभ्यो; E ग्रामणिभ्यो; D (text) ग्रामणिभ्यो; D (schol.) ब्रह्मचारिस्थाने ग्रामीणाधिकारः. — [8] K सुरापैः D (schol.) ये ग्रामीणाः सुरां पिबंति तेभ्यो मद्यं दद्यात्. — [9] Bü भक्षणं. — [10] D (schol.) औदुम्बरपलाशकर्कन्धूनामादधातीत्येवमादीनि (Kāuç. 10. 4 fg.) भक्ष(य)तीत्येवमन्नानि (! for °मन्तानि?) कर्माणि सर्वकामस्य भवंति पूर्वग्रहणमुक्तं (i. 1). — [11] So Bi only: the rest ज्योतिष्कु°. — [12] D (schol.) पूर्वस्य (i. 1) कर्म पृश्निमंथः । पृश्निर्गौः कर्वरा (!) तदंगसाधनो मंथस्तद्ग्रहणं जिह्वादीनां (see the next sū.) पृश्निसंप्रत्ययार्थं. — [13] So K Ch Bi; P Bh °स्त्रहणं; E °स्तृहरणं. Bö. suggests hesitatingly the reading परिस्तरणं मस्तिष्कं comparing Hemac. 625: मस्तिष्को मस्तुलुङ्गकः; cf. note 14. — [14] K E Ch वाचयति: D (text and schol.) जिह्वायानुसाद्यमक्ष्णो (!) परिस्तरणो वृषिकामस्तृणो (!) मेधूलकः । हृदयं प्रसिद्धं । सर्वाणि प्रश्न्यं (!) जिह्वा-

नि करोति[1] । १७ । मैश्रधान्ये[2] मन्थ[3] ओप्य दधि मधुमिश्रमश्नाति । १८ । अस्मिन्वसु यदाबध्नन्नव प्राणानिति[4] युग्मकृष्णलं वासितं बध्नाति[5] । १९ । सारूपवत्सं[6] पुरुषगात्रं द्वादशरात्रं संपातवन्तं कृत्वानभिमुखमश्नाति[7] । २० ।
॥ २ ॥ ॥ ११ ॥

कथं मह[8] इति मादानकशृतं[9] क्षीरौदनमश्नाति[10] । १ । चमसे[11] सरूपवत्साया[12] दुग्धे व्रीहियवाववधाय मूर्छयित्वा[13] मध्वासिच्याशयति । २ । पृथिव्यै श्रोत्रायेति[14] जुहोति । ३ । वत्सो विराज[15] इति मन्थान्तानि[16] । ४ । सहृदयं तदू षु सं जानीध्वमेह यातु सं वः पृच्यन्तां सं वो

दीनि पृश्निमंथ इति गुणविधानात् । सर्वाणीति दूर्शं उपनह्यं (!) बद्धा (Cod. वद्धा) दूर्शं जीर्णवासः तिस्रो रात्रीः पृश्निगोमये प्रक्षिप्य वासयति त्रिरात्रं. —

[1] D (schol.) चतुर्थे ऽहनि जीर्णानि (!) करोति । सह वाससा संवीच्य. — [2] E मिश्र°. — [3] D (text) omits this word; D (schol.) मंथः (!) तत् (sc. मिश्रधान्यानि) चूर्ण (!) उष्णोदकेन कृत्वा मैश्रधान्यो मंथः. — [4] i. 9. 1 (cf. the first वर्चस्यगण Kāuç. 13. 1, note); 35. 1; v. 28. 1. — [5] D (schol.) एतेषां प्रतीकानां समकृष्णलमणिं वासयित्वा । सर्वप्रमुखसाधनमिच्छतो समकृष्णलमिति बहुव्रीहिः। कृष्णला रक्तिकेति (Cod. रक्त°) प्रसिद्धाभिधान अयं च सौवर्णमणिः; cf. Kāuç. 52. 20. — [6] E P सारूषवत्सं; D (text) सोपवसं. — [7] D (schol.) to the entire sūtra, समानवर्णवत्सागोः पयसि शृतमोदनं पुरुषगात्रं पुरुषाकारं कृत्वा द्वादशाहानि संपातवंतं करोति . . . — [8] v. 11. 1. — [9] So all MSS. of the text; D (schol.) मदनकाष्ठवृक्ष- (Cod. °प्रक्ष°) विकार मादानकानि काष्ठानि मदनकफलं यस्य फलं तैः काष्ठैः — [10] D (schol.) संपत्कामः. — [11] E फालचमसे; Ch has फाल on the margin. — [12] E P Bi D (text) सारूप°; D (schol.) प्रस्थितचमसाकारं तत्र सारूपवत्सं पयः कृत्वा. — [13] E मूर्खइत्वा; D (schol.) चूर्णीकृत्वा (!). — [14] vi. 10. 1. — [15] xiii. 1. 33. — [16] D (schol.) त्रिज्योतिः कुरुत इत्यादीनि (Kāuç. 11. 12 fg.) पृश्निमंथ इत्येवं मंथांतानि कर्माणि भवंति. —

मनांसि संज्ञानं न इति सांमनस्यानि[1] । ५ । उदकुलिजं[2] संपातवन्तं ग्रामं परिहृत्य मध्ये निनयति[3] । ६ । एवं सुराकुलिजम् । ७ । त्रिहायण्या वत्सतर्योः[4] शुक्तानि[5] पिशितान्याशयति[6] । ८ । भक्तं सुरां प्रपां[7] संपातवत्करोति[8] । ९ । पूर्वस्य ममाग्ने वर्च इति वर्चस्यानि[9] । १० । औदुम्बर्यादीनि त्रीणि[10] । ११ । कुमार्या दक्षिणमूरुमभिमन्त्रयते[11] । १२ । वपां[12] जुहोति । १३ । अग्निमुपतिष्ठते[13] । १४ । प्रातरग्निं गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिव्या इति[14] दधिमध्वाशयति । १५ । कीलालमिश्रं क्षत्रियं[15] कीलालमितरान्[16] । १६ । ॥ ३ ॥ ॥ १२ ॥

[1] iii. 30. 1; v. 1. 5; vi. 64. 1; 73. 1; 74. 1; 94. 1 (iii. 8. 5); vii. 52. 1. No gaṇa corresponding to this is to be found in the gaṇamālā, or in the list of gaṇas given in the AV. Sarvānukramaṇikā. — [2] E Bi कुलोजं; D (schol.) कुलिजो घटः. — [3] D (schol.) अन्यतमेन सूक्तेन ग्रामं परिजनं परिहृत्य... ग्रामजनस्य मध्य आवर्जयति. — [4] D (text) °हायिण्या वत्सतर्या. — [5] Ch E Bü Bi शुक्त्यानि; P Bh शुक्लानि; D (schol.) शुक्तान्यासुतरसे (Cod. °स्रतरास) कृत्वा. — [6] D (schol.) ये सांमनस्यमिच्छंति अश्नातोति प्रैषः. — [7] D (schol.) भक्तसुरे (Cod. °रा) प्रसिद्धे प्रपा पानीयं (Cod. प्रपायातियं); D (schol.) to Kāuç. 35. 19 भक्तसुरां(!) प्रपां. All MSS. of the text read as above. — [8] D (schol.) धनाशनपाने (! for धाना°?) यथा स्यातां । अकाले क्षुधितस्य मा भूतामित्यर्थः (Cod. भूतामित्यर्थः). — [9] D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं, i. 1; v. 3. 1. The second वर्चस्यगण Ath. Pariç. 34. 27 begins with these two pratīkas, continues with the three in sūtra 15 (iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1), and with the following pratīkas rubricated in Kāuç. 13: iii. 22. 1; vi. 38. 1; 39. 1, and ends with यस्ते गन्ध इति तिसृभिः (xii. 1. 23 fg., the गन्धप्रवादा ऋचः, Kāuç. 13. 12); D (schol.) अनयोः सूक्तयोः दीप्तिफलानि कर्माण्युच्यंते. For the first वर्चस्यगण (Ath. Pariç. 34. 10) see Kāuç. 13. 1, note. — [10] D (schol.) आदधात्यावपतीत्येतानि भक्षणांतानि (Kāuç. 10. 4 fg.). — [11] D (schol.) कुमारीवर्चस्यमेतत्. — [12] D (schol.) शांतस्य पशोः. — [13] D (schol.) प्रकृतयोरन्यतरेण. — [14] iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1 (et al.); cf. sū. 10, note, and Kāuç. 10. 24. — [15] D (schol.) अत्र मित्रां(!) दधिमध्वाशयति... कीलालमिश्रं. — [16] D (schol.) इतरान् . . . अनुलोमजान् मृध्यंतरजान्. —

हस्तिवर्चसमिति[1] हस्तिनम्[2] । १ । हास्तिदन्तं[3] बध्नाति । २ । लोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणापिधाय[4] । ३ । सिंहे व्याघ्रे यशो हविरिति[5] स्नातकसिंहव्याघ्रबस्तकृष्णवृषभराज्ञां[6] नाभिलोमानि[7] । ४ । दशानां शान्तवृक्षाणां शकलानि[8] । ५ । एतयोः प्रातरग्निं गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिव्या[9] इति सप्त मर्माणि स्थालीपाके पृक्तान्यश्नाति[10] । ६ । अकुशलं यो ब्राह्मणो लोहितमश्नीयादिति गार्ग्यः । ७ । उक्तो लोममणिः[11] । ८ । सर्वैराप्ना-

---

[1] iii. 22. 1. The first वर्चस्यगण (Ath. Pariç. 34. 10) contains the following pratīkas, including this one: ये त्रिषप्ता अस्मिन्वसु प्रातरग्निं हस्तिवर्चसं सिंहे व्याघ्रे यशो हविर्यशसं मेन्द्रो गिरावरगराटेषु यथा सोमः प्रातःसवने यच्च वर्चो अक्षेषु येन महानघ्न्या जघनमिति वर्चस्यानि ॥ १० ॥ इति वर्चस्यगणः. The pratīkas are: i. 1. 1; 9. 1; (cf. Kāuç. 11. 19); iii. 16. 1 (sū. 6); 22. 1 (sū. 1); vi. 38. 1; 39. 1 (sū. 4); 58. 1; 69. 1 (sū. 6); ix. 1. 11; xiv. 1. 35, 36. For the second वर्चस्यगण see Kāuç. 12. 10, note. — [2] D (schol.) यदि क्षत्रियमुपतिष्ठते । अग्निमुपतिष्ठते अंतरत्वात्. — [3] D (text) हस्ति° ; D (schol.) हस्तिनो दंतो ऽस्ति दंतस्य विकारो हास्तिदंतः (Cod. हस्ति°)। आज्यतंत्रेण बध्नाति. — [4] D (schol.) बध्नातीति वाक्यशेषः. — [5] vi. 38. 1; 39. 1. Cf. sū. 1, note. — [6] Perhaps वृष्णि is to be substituted for कृष्ण [cf. Kāty. Çr. v. 4. 17, वृष्णे(:) स्तुकाः]; K Bü E P Bi Ch (sec. man.) वृष्ण; Ch (prim. man.) वृष्णा; Bh वृष्ण्य; D (text) कृष्ण; D (schol.) कृष्णवृषभ सिक्तो गो कृषगोः सिक्ताः (!?). — [7] D (schol.) जतुना संदिह्य जातरूपेणापिधाप्य बध्नाति. — [8] D (schol.) पलाशादीनां शकलान्येव तक्षणानि खंडानीत्यर्थः (cf. Kāuç. 27. 5)। जतुना संस्कृत्य बध्नाति. — [9] vi. 38. 1; 39. 1 [D (schol.) सिंहे व्याघ्रे यशो हविरित्येतयोः]; iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1 (et al.); cf. sū. 1, note. D (schol.) सर्वेषां विकल्पः. — [10] Bü D (text) आशयति; D (schol.) सप्त मर्माणि पादमध्यानि नाभिहृदयं मूर्धा चेति सिंहादीनां यंत्राणि . . . स्थालीपाकमिश्रितानश्नाति। तद्देशत्वाद्ग्रहणं मरणप्रसंगात्. — [11] D (schol.) प्रकृतानां प्रतीकानां स्नातकादिलोममणिः. —

वयति[1] । ९ । अवसिञ्चति । १० । चतुरङ्गुलं तृणं रजोहरणं बिन्दुनाभिश्चोत्योपमथ्य[2, 3] । ११ । शुनि किलासमज्जे[4] पलितं तृणे ज्वरो यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तस्मिन्नाजयक्ष्म[5] इति दक्षिणा तृणं निरस्यति गन्धप्रवादाभिरलंकुरुते[6] । १२ । ॥ ४ ॥ ॥ १३ ॥

पूर्वस्य[7] हस्तित्रसनानि[8] । १ । रथचक्रेण संपातवता प्रतिप्रवर्तयति[9] । २ । यानेनाभियाति[10] । ३ । वादित्रैः[11] । ४ । दृतिवस्त्योरोप्य शर्कराः[12] । ५ । तोत्त्रेण नग्नप्रछन्नः[13] । ६ । विद्मा शरस्य मा नो विदन्नदारसृत्स्वस्तिदा अव मन्युर्निर्हस्तः परि वर्त्मान्यभिभूरिन्द्रो जयात्यभि त्वेन्द्रेति[14]

---

[1] D (schol.) पञ्चभिः प्रतीकैः. — [2] Bü °श्चित्यो°. — [3] D (schol.) चतुरङ्गुलपरिमाणं तृणं रजउदकमुच्यते। रद्धरतीति (! for रज उद्धरतीति?) रजोहरणं किंचित् । आकाशोदकबिन्दुना. — [4] P Bh कौ°; Bö. Lex. किलासमये. — [5] D (text) यक्ष्मं. — [6] D (schol.) यस्ते गंध इति तिसृभिः (xii. 1. 23 fg., cf. the second वर्चस्यगण Kāuç. 12. 10, note) अनुलिंपति सुरभिगंधैर्वर्चस्कामिनं; cf. Kāuç. 54. 5. — [7] D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं, i. 1. — [8] D introduces this chapter with the words: राजकर्मक्रमः; cf. Kāuç. 3. 15, note; D (schol.) to this sūtra, पृथिवीविजयस्य हस्तिबले हेतुत्वात् । परसेनाहस्तिनां (Cod. परसेनां) संगकरणे कर्माण्युच्यंते।... हस्तित्रसनानीति फलवचनं वक्ष्यमाणानि त्रसनानीत्याधापयति. — [9] D (schol.) corruptly, परबलहस्तिन (!) युधाय प्रवर्तमानानां दृष्टान्मायां (!) रथचक्रेणायतो (!) पत्या हस्तिनः प्रवर्तयति. — [10] D (text) यानेभियाति; D (schol.) यानं अश्वादि ते(न) संपातसंस्कृतेन परसेनाहस्तिनः अभिमुखो गच्छति. — [11] D (schol.) पुरोधा वादित्रैः अभियाति । भेर्यादीनि वादीनि वादित्राणि भेरीमृदंगझल्लरिकादीनि. — [12] Ch शर्करा; E शर्कबरा; D (schol.) बस्तिरनुवासना (!) चर्म तयोः प्रक्षिप्य शर्कराः ... अन्यतरेणाभिमुखः परहस्तिनां याति. — [13] D (text) नग्नः°; K °प्रक्छिन्नो; Bh °प्रयक्छन्तो; D (schol.) तोत्र (!) हस्तेनोदतः (! for हस्तिनो तुदतो?) वेणुक (Cod. twice वेलुक) इति प्रसिद्धानामा (! for प्रसिद्धनाम?) नग्नश्चासौ प्रवृतश्चेति (!) नग्नः प्रछन्नः । नग्नः प्रावृत इत्यर्थः । तोत्त्रं करणं. — [14] i. 2. 1 (3. 1—5); 19. 1; 20. 1; 21. 1; vi. 65. 1; 66. 1; 67. 1; 97. 1; 98. 1; 99. 1.

सांग्रामिकाणि[1] । ७ । आज्यसक्तूञ्जुहोति[2] । ८ । धनुरिध्मे[3] धनुःसमिधमादधाति[4] । ९ । एवमिष्विध्मे । १० । धनुः संपातवद्विमृज्य प्रयच्छति[5] । ११ । प्रथमस्येषुपर्ययणानि[6] । १२ । दृड्ढ्यात्नीर्ज्यापाशतृणमूलानि[7] बध्नाति । १३ । आरे ऽसावित्यपनोदनानि[8] । १४ । फलीकरणतुषबुसावतक्षणान्यावपति । १५ । अन्वाह[9] । १६ । अग्निर्नः शत्रूनग्निर्नो दूत इति मोहनानि[10] । १७ । ओदनेनोपयम्य फलीकरणानुलूखलेन जुहोति । १८ । एवमणून्[11] । १९ । एकविंशत्या शर्कराभिः [12] प्रतिनिष्पुनाति । २० । अप्वां

The corresponding gaṇa in the gaṇamālā, called अपराजितगणः (Ath. Pariç. 34. 13), contains the following hymns: विद्मा शरस्य मा नो विदन्नदारसृत्स्वस्तिदा संशितं (see sū. 22) त्वया मन्यो यस्ते मन्यो (see sū. 25) एता देवसेना अव मन्युर्निर्हस्तः परि वर्माण्यभिभूरिन्द्रो जयात्यभि त्वेन्द्रेत्यपराजितानि॥ १३॥. The pratīkas are i. 2. 1 (3. 1—5); 19. 1; 20. 1; 21. 1; iii. 19. 1; iv. 31. 1; 32. 1; v. 21. 12; vi. 65. 1; 66. 1; 67. 1; 97. 1; 98. 1; 99. 1; cf. also Kāuç. 16. 4.

[1] Bi संग्रा°; D (schol.) एतेषां सूक्तानां संग्रामसाधनकर्माणि. — [2] D (text) सक्थूञ्जु°. — [3] Bi °ध्मो; D (schol.) धनूंषि इध्मा यस्याग्नेरिति बहुव्रीहिः. — [4] D (text) धनु°. — [5] K P join the word धनुः to the preceding sūtra; D (schol.) संग्रामे वर्तमाने धनुः . . . संपातवत्कृत्वा राज्ञे प्रयच्छति. — [6] D (text) प्रथमस्येति; D (schol.) प्रथमस्य विद्मा शरस्येत्यस्य (i. 2. 1 or 3. 1—5) इषूणां सर्वतोगमनफलानि कर्माण्युच्यन्ते. — [7] K P Bi Bü Bh °पाशस्तृण°; E °पाशः तृण°; cf. Pet. Lex. sub स्तृण; D (schol.) . . . ज्यापाशः तृणानां मूलानि तृणान्यग्रसूकरवालकसंप्रत्ययार्थः प्रसिद्धः (!)। अन्यतमस्य बंधनं संस्कारसाधनत्वात्. — [8] i. 26. 1; D (schol.) अस्य सूक्तस्य कर्माणि शत्रुप्रयुक्तशस्त्राणां प्रतीपकरणफलानि; cf. Kāuç. 42. 22. — [9] D (text) अन्वाहः; D (schol.) अथवा परसेनां. — [10] iii. 1. 1; 2. 1; there is no corresponding gaṇa in the gaṇamālā. D (schol.) स्वपरज्ञानमोहनं. — [11] D (schol.) अणवः कणिक्किकाः. — [12] Bü D (text) शर्कराभि; D (schol.) परसेनां प्रति सूर्यै (!) एकविंशतिशर्कराः. —

यजते[1] । २१ । संशितमिति[2] शितिपदीं संपातवतीमवसृजति[3] । २२ । उद्धृधत्सु[4] योजयेत् । २३ । इममिन्द्रेति युक्तयोः[5] प्रदानान्तानि[6] । २४ । दिग्युक्ताभ्यां[7] नमो देववधेभ्य[8] इत्युपतिष्ठते । २५ । त्वया मन्यो यस्ते मन्यो[9] इति संरम्भणानि । २६ । सेने समीक्षमाणो[10] जपति[11] । २७ । भाङ्गमौञ्जान्पाशानिङ्गिडालंकृतान्संपातवतो ऽनूक्तान्सेनाक्रमेषु वपति[12] । २८ । एवमामपात्राणि[13] । २९ । इङ्गिडेन संप्रोक्ष्य तृणान्याङ्गिरसेनाग्निना[14] दीपयति । ३० । यां धूमो ऽवतनोति तां जयन्ति[15] । ३१ । ॥ ५ ॥ ॥ १४ ॥

ऋधङ्मन्त्रस्तदिदासेत्याश्वत्थ्यां[16] पाच्यां त्रिवृति[17] गोमयपरिचये हस्तिपृष्ठे पुरुषशिरसि वामित्राञ्जुह्वदभि-

---

[1] So P Bi; K Ch अघां; Bü अत्वां (?); E एवां जयते; D (text) अध्वां; D (schol.) अध्वा यजे(!) निर्वापादि बध्वाशब्दयोजनात् (! for अप्वां° ?). — [2] iii. 19. 1; cf. sū 7, note. — [3] D (schol.) शुक्लपदीं मेषीं ... परसेनायामवसृजति पुरोधाः. — [4] So K Bü E P D (text); Ch Bi उद्वृढत्सु; D (schol) उद्वृत (!) उद्वेगः । उद्विग्नेषु शत्रुषु युद्धं योजयेत्. — [5] iv. 22. 1; 23. 1; E has a colon after this word. — [6] D (schol.) आज्यसक्तूनित्येवमादीनि (sūtras 8—11). — [7] E P °मुक्ताभ्यां; D (schol.) ये ऽस्यां स्थ प्राच्यां दिशि प्राची दिगिति दिग्युक्ते (iii. 26. 1; 27. 1) उपस्थानं । मंत्रोक्तानां तृतीयानिर्देशो ऽन्यत्र योगो मा भूत्; Ath. Pariç. 34. 17 (the रुद्रगण) consists of the same hymns. Cf. Kāuç. 50. 13. — [8] vi. 13. 1. — [9] iv. 31. 1; 32. 1; cf. the अपराजितगण, Kāuç. 14. 7, note. — [10] D (schol.) आत्मीयां परसेनां च विनाशलिंगे परसेनायां । आशीर्लिंगे(!) स्वसेनायां. — [11] Bü जयति. — [12] E omits sūtras 28-30. D (schol) . . . परसेनाक्रमेण देशेषु वपति । अनुवाचनमन्यारभणं (for °न्वारंभणं?) मा भूत्. — [13] D (schol.) इंगिडालंकृतानि संपातवंत्यनूक्तानि etc. — [14] D (schol.) आंगिरसो ऽग्निः कल्पोक्तः. — [15] P Bh जयति; D (schol.) यां(!) पुरुषान्नीचैस्तनोति व्याप्नोति तानितरे अव्याप्ता जयंति. — [16] v. 1. 1; 2. 1. — [17] K Bü E P Bh D (text) त्रिवृति. —

प्रक्रम्य[1] निवपति[2] । १ । वराहविहितादाजानो[3] वेदिं कुर्वन्ति । २ । तस्यां[4] प्रदानान्तानि[5] । ३ । एकेष्वाहतस्यादहन[6,7] उपसमाधाय दीर्घदण्डेन स्रुवेण रथचक्रस्य खेन[8] समया[9] जुहोति । ४ । योजनीयां श्रुत्वा योजयेत्[10] । ५ । यदि चिन्नु त्वा नमो देववधेभ्य[11] इत्यन्वाह[12] । ६ । वैश्याय प्रदानान्तानि[13] । ७ । त्वया वयमित्यायुधिग्रामण्ये[14] । ८ । नि तद्दधिष[15] इति राज्ञोदपात्रं द्वौद्वाववेक्षयेत् । ९ । यन्न[16] पश्येन्न[17] युध्येत । १० । नि तद्दधिषे वनस्पते ऽया विष्ठाग्न इन्द्रो दिशश्चतस्र[18] इति नवं रथं राजानं ससारथिमास्थापयति[19] । ११ । ब्रह्म जज्ञानमिति[20] जीवितविज्ञानम्[21] । १२ । तिस्रः[22] स्नावरज्जूरङ्गारेष्ववधाय[23] । १३ ।

---

[1] K °भिक्रम्य. — [2] D (schol.) पात्र्यां तृवृति (!) गोमयपरिचयं कृत्वा . . . तां पात्रीं हस्तिनः पृष्ठे करोति . . . अमित्रान् प्रति अभिक्रमति जुह्वन् (!) । शत्रुप्रयोगः । . . . अहनि समाप्तौ निवपनं पात्र्याः. — [3] D (schol.) सूकरेण खातां मृदमानीय. — [4] D (text) यस्यां; D (schol.) तस्यां वेद्यां. — [5] See Kāuç. 14. 24, note. — [6] KP °हनस्याह्°. — [7] E P D (text) °दहनमु°; D (schol.) एकइष्वा (!) हतो यस्तस्यादहनमुपसमाधाय. — [8] Ch शरवेन; D (schol.) यावता कृशानं न स्पृशति रथस्य चक्रान्तस्य छिद्रेण. — [9] D (schol) अभितः परितः. — [10] D (schol.) संग्रामयोज्यां वाचं श्रुत्वा पुरोधा योजयेत्. — [11] v. 2. 4; vi. 13. 1. — [12] D (schol.) परसैनिकान्. — [13] D (schol.) वैश्याय राज्ञे सक्तूनित्यादीनि; cf. Kāuç. 14. 8—10. — [14] v. 2. 5; D (schol.) प्रदानान्तानि बलाधिकृतत्वात् कुर्यात्. — [15] v. 2. 6; D (schol.) ऋचा पुरोधा राज्ञा सह (Cod. रज्ञरह) द्वौद्वौ योद्धारावपेक्षयेत्. — [16] Bü यंन; the rest यन्न. — [17] K D (text) पश्येन (!); D (schol.) corruptly, यं राजानं (! for राजा न?) पश्येत् उदपात्रे तयोस्ततो न युध्येत राजा. — [18] v. 2. 6; xii. 3. 33; vii. 3. 1; 110. 1; viii. 8. 22. D (schol.) नि तद्दधिष इत्येका । वनस्पत इति सूक्तं । अया विष्ठेत्यादि द्वे . . . — [19] D (schol.) पुरोधाः. — [20] D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमिति महत्कांडिका; iv. 1. 1 (v. 6. 1). — [21] Bü D (text) जीवितज्ञानं; D (schol.) व्याधितो (Cod. °तं) जीविष्यति नेति (! for न वेति?) संशये तत्त्वावधारणविज्ञानं (Cod. °न) कर्ता चिंतयित्वा कुर्यात्. — [22] K Bü Bi E तिस्र. — [23] D (schol.)

उत्कुचतीषु[1] कल्याणम् । १४ । सांग्रामिकमेता[2] व्यादिशति मध्ये मृत्युरितरे सेने[3] । १५ । पराजेष्यमाणान्मृत्युरतिवर्तते[4. 5. 6] जेष्यन्तो[7] मृत्युम् । १६ । अग्रेषूत्कुचत्सु[8] मुख्या हन्यन्ते मध्येषु मध्या अन्तेष्ववरे ।१७। एवमिषीकाः[9] ।१८। ॥६॥ ॥१५॥

उच्चैर्घोष उप श्वासयेति[10] सर्ववादित्राणि प्रक्षाल्य तगरोशीरेण[11] संधाव्य[12] संपातवन्ति त्रिराहत्य प्रयच्छति[13] ।१। विहृदयमित्युच्चैस्तरां[14. 15] हुत्वा स्रुवमुद्वर्तयन्[16] ।२। सोमांशुं[17] हरिणचर्मण्युत्सीव्य[18] क्षत्रियाय बध्नाति[19] । ३ । परि वर्त्मानीन्द्रो जयातीति[20] राजा त्रिः सेनां परियाति[21] । ४ । उक्तः पूर्वस्य[22] सोमांशुः[23] । ५ । संदानं व आदानेनेति[24]

स्नावा स्नायुस्तन्मयीः स्नावरज्जुस्त्वंगारेषु कृत्वा चिंतयेत् । जीवेदयं नेति. —

[1] D (text) उत्कवतीषु; D (schol.) यदि च अंगारस्था ऊर्ध्वं गच्छंति ततो जीविष्यति असाविति ज्ञेयं. — [2] E Bü संग्रामिकम्; Bi °मेना. — [3] D (schol.) corruptly, इति मदीयां सेनां (! for इयं मदीया सेना?) इयं पारक्या (Cod. पारकया) मध्यमा(!) मृत्युरित्येवं संकल्पयति । एवमन्यादेशः. — [4] So P Bh; the rest °जेष्यमाणां. — [5] Ch (prim. man.) D (text) °रति°. — [6] Ch °वर्तंते. — [7] Ch ज्येष्यंतो; D (text) येष्टतो; D (schol.) to the entire sūtra मृत्युर्यानारोहयति ते जीयंते (Cod. जीवंते) ये पुनर्मृत्युमतीत्य वर्तंते ते जयंति नः. — [8] D (schol.) मृत्योरग्रेषु. — [9] K P Bh °मृषीकाः; D (schol.) इषीकास्तिस्रः इत्यादिसंप्रत्ययार्थे. — [10] v. 20. 1; vi. 126. 1. — [11] Ch Bh D (text)°सोरेण; D (schol.) उशीर(!) जोर्ख प्रमंदोशीरेति वचनात् (cf. Kāuç. 8. 17). — [12] Ch संधाप्य. — [13] D (schol.) पुरोधा दमितृभ्यः प्रयच्छेत्. — [14] v. 21. 1. — [15] Ch E °तरान्. — [16] K °वर्तयत्; Ch E वर्तयं; D (schol.) ऊर्ध्वं परिवर्तयन् होमश्चोच्चैः । . . . कल्पांतरे तद्वत्. — [17] K सोमांशु corrected to सोमांशू; P Bh सोमांशू; Ch E Bi Bü सोमाशु; D (text) सोमंशुं which is glossed by सोमलतां(!). — [18] E उत्सीयं; D (text) उत्स्नोर्यः; D (schol.) उद्गृह्य (! for उद्ग्रथ्य?). — [19] D (schol.) अन्यराजनिवृत्त्यर्थं. — [20] vi. 67. 1; 98. 1; cf. the अपराजितगण. Kauç. 14. 7, note. — [21] Ch परी°; D (schol.) राजाभिषिक्तो आसीनां सेनां. — [22] D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं; i. 1. — [23] D (schol.) हरिणचर्मणीत्यादीनि (sū. 3). — [24] vi. 103. 1; 104. 1. —

पाशैरादानसंदानानि[1]। ६। मर्माणि त[2] इति क्षत्रियं संनाहयति[3]।७। अभयानामप्ययः[4]।८। इन्द्रो मन्थत्विति[5]।९। पूतिरज्जुरिति[6] पूतिरज्जुमवधाय[7]।१०। अश्वत्थबधकयोरग्निं[8] मन्थति।११। धूममिति[9] धूममनुमन्त्रयते।१२। अग्निमित्यग्निम्[10]।१३। तस्मिन्नरण्ये[11] सपत्नक्षयणीरादधात्यश्वत्थबधकताजद्भङ्गाह्वखदिरशराणाम्[12]।१४। उक्ताः[13]पाशाः[14]।१५। आश्वत्थानि कूटानि भाङ्गानि जालानि[15]।१६। बाधकदण्डा-

---

[1] D (schol.) आदीयते अनेनेत्यादानं पाशः समुपदीयत(!) इति संदानं पादबंधनं। इंगिडालंकृतां संपातवत इत्यादीनि (Kāuç. 14. 28) आदानसंदानयोः सेनाक्रमेषु (Cod. सनेना°) वपनमादानेतिग्रहणं आदानवपनस्यैव केवलस्य प्रयोगार्थं. — [2] vii. 118. 1. — [3] Ch Bü सन्ना°. — [4] D (schol.) अभयं द्यावापृथिवीत्यादयः एतेषामेतत्कर्म गच्छति (vi. 40. 1, etc.). The first अभयगण of the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 12) contains the following pratīkas: स्वस्तिदा विशां ब्राह्मणेन पर्युक्तासि न ता अर्वा रेणुककाटो अभयं मित्रावरुणावभयं द्यावापृथिवी अस्मै ग्रामाय हतं तर्दं पूषेमा आशा इन्द्रः सुत्रामा मैतं पन्था स्वस्तिदा विशां पतिर्नमस्ते घोषिणीभ्य आ ते राष्ट्रमिदमुच्छ्रेयो यत इन्द्र भयामह इत्यभयानि ॥ १२ ॥. The pratīkas are i. 21. 1; iv. 19. 2; 21. 4; vi. 32. 3; 40. 1, 2; 50. 1; vii. 9. 2; 91. 1; viii. 1. 10; 5. 22; xi. 2. 31; xiii. 1. 5; xix. 14. 1; 15. 1. For the second अभयगण (Ath. Pariç. 34. 29) see Kāuç. 104. 3. — [5] viii. 8. 1; D (schol.) सूक्ते कृते समानादित्वात्। मंथनसमिदाधानयोः प्रयोगार्थं. — [6] viii. 8. 2. — [7] D (schol.) जीर्णरज्जुं . . . अग्निनिपातदेशे अर्धर्चेन. — [8] D (schol.) पिप्पलकिरमालयोः (! for °गिरिमालयोः?). — [9] viii. 8. 2c. — [10] The same अर्धर्च beginning at the second word, अग्निम्. — [11] D divides a sūtra after तस्मिन् and glosses तस्मिन् (sc. अग्नौ) सेनाकर्माणि स्युः. — [12] D (schol.) अरण्ये कर्मेदं न युद्धदेशे . . . वधकः करिमालकः (! for गिरि°?)। ताजद्भङ्ग एरंडः। आह्वः पलाशः। खदिरशरौ प्रसिद्धौ. — [13] Ch E join this word to the preceding sūtra. — [14] D (text) पालाशाः; D (schol.) अस्य सूक्तस्य ये उक्ताः पाशाः ते भवंति भाङ्गमौंजपाशानित्यमी (Kāuç. 14. 28). — [15] Bi D (text) ज्वालानि; D (schol.) कूटं खादानां (for खदानां? cf. Dārila to Kāuç. 38. 7, खदा स्वभावजः गर्तः?) प्राणिबंधनं जल(!) व्याधानां प्राण्यनुरोधनं. —

नि। १७। स्वाहेभ्य[1] इति मित्रेभ्यो[2] जुहोति। १८। दुराहा-
मीभ्य[3] इति सव्येनेङ्गिडममित्रेभ्यो बाधके[4]। १९। उत्तरतो
ऽग्नेर्लोहिताश्वत्थस्य शाखां निहत्य[5] नीललोहिताभ्यां सू-
त्राभ्यां परितत्य[6] नीललोहितेनामूनिति[7] दक्षिणा प्रहाप-
यति[8]। २०। ये बाहव उत्तिष्ठतेति[9] यथालिङ्गं संप्रेष्यति[10]। २१।
होमार्थे पृषदाज्यम्। २२। प्रदानान्तानि वाप्यानि[11]। २३।
वाप्यैस्त्रिषन्धीनि[12] वज्ररूपाण्यर्बुदिरूपाणि[13]। २४। शिति-
पदीं संपातवतीं दर्भरज्ज्वा क्षत्रियायोपासङ्गदण्डे[14] बध्ना-
ति। २५। द्वितीयामस्यति[15]। २६। अस्मिन्वस्विति[16] राष्ट्रा-

---

[1] viii. 8. 24^{c}. — [2] So Bü only; K Ch E P Bi Bh इत्यमित्रेभ्यो; D (text) इत्यमिभ्यो; D (schol.) मंत्रार्थ(!) आत्मीयार्थबलार्थमाज्यं जुहोति. — [3] The remainder of viii. 8. 24^{c}. — [4] D (schol.) वधककाष्ठैः प्रज्वालितबाधकोऽग्निः तस्मिञ्जुहुयात्. — [5] D (schol.) भूमौदरे. — [6] Ch D (text) परितप्य; D (schol.) वेष्टयित्वा. — [7] viii. 8. 24^{d}. — [8] So only E and Ch (sec. man.); K Bü Bi P Ch (prim. man.) D (text) °हावयति; Bh °वाहयति; D (schol.) दक्षिणाद्दूरे(?) प्रकर्षेण त्याजयति. — [9] xi. 9. 1; 10. 1. — [10] D (schol.) अनयोः सूक्तयोर्येषां प्रथविधान- (!)मंत्रास्तैः संप्रेष्यति। मंत्रोक्तासु क्रियासु योक्त्रे या(!) पुरोधा उत्तिष्ठत सं नह्यध्वमुदाहरति सन्नहध्वजकरणयोः (!). — [11] D (schol.) अनयोः सूक्तयोराज्यसक्तूनित्यादीनि (Cod. °सूक्तयोराप्यसूक्तानीत्यादीनि; Kāuç. 14. 8—11) भांगमौंजान्पाशानेवमा- (Cod. °नेयम-)मपात्राणि (Kāuç. 14. 28, 29) आदानसंदानानि (Kāuç. 16. 6) भाङ्गानि जालानि (Cod. भांडानि कालानि; Kāuç. 16. 16). — [12] D (text) वाद्यानि वाद्यैस्त्रिषन्धीनि(!). — [13] D (schol.) पाशादिभिस्त्रिषंधीनि व्याख्यातानि वज्ररूपाणि च अर्बुदिरूपाणि च त्रिषंधीनि छेदाय वज्ररूपाणि भेदाय अर्बुदिरूपाणि च (त्रिषंधीनि छेदाय) पाताय परेषां तिस्रो धार्य एकत्रासंमिताः (?Cod. °संमिताः!)। त्रिषंधानि(!) वज्ररूपाणि पांडुरंगकपालकर्तृका षष्टिचतुष्कं। अर्बुदेरेव रूपं येषां वर्तुलानि सर्वाण्यायसानि सर्वाणि रज्जुप्रतिबद्धानि शृंगडालंकृतानि. — [14] D (schol.) दर्भशुल्बेन . . . क्षत्रियार्थे विश्रामणार्थोर्ध्वजदंडः तत्र बध्नाति. — [15] D (schol.) शितिपदीं संपातवतीं (cf. Kāuç. 14. 22) अभिमंत्रान् (! for अमित्रान्?) प्रति अस्यति. — [16] i. 9. 1; E has a colon after इति. —

वगमनम्[1]।२७। आनुशूकानां[2] व्रीहीणामाव्रस्कजैः[3] काम्पीलैः शृतं सारूपवत्समाशयति[4]।२८। अभीवर्तेनेति[5] रथनेमिमणिमयःसीसलोहरजतताम्रवेष्टितं हेमनाभिं वासितं बद्ध्वा[6] सूत्रोतं बर्हिषि कृत्वा संपातवन्तं प्रत्यृचं भृष्टीरभीवर्तोत्तमाभ्यामाचृतति[7, 8]।२९। अचिक्रददा त्वा गन्निति[9] यस्माद्राष्ट्रादवरुद्धस्तस्याशायां शयनविधं[10] पुरोडाशं दर्भेषूदके[11] निनयति।३०। ततो लोष्टेन[12] ज्योतिरायतनं संस्तीर्य[13] क्षीरौदनमश्नाति।३१। यतो लोष्टस्ततः[14] संभाराः।३२। तिसृणां प्रातरशिते पुरोडाशे ह्वयन्ते[15]।३३।।७।।।१६।।

---

[1] D (schol.) जनपदः तस्यावगमनकरं ... अनुरागकरं; Dārila ends the seventh kaṇḍikā at this point. — [2] So Ch E; K Bü P Bi Bh °सूकानाम्; D (text) अनुसुका°: D (schol.) प्रथमानां सुकानां (!) लूनानां पश्चाज्जातानि सुकानि (!) ततो निवृतानि व्रीहयो ऽनुसुकाः (Cod. नुशुकाः) तेषा व्रीहीणां; cf. Bö. Lex. sub आनुषूक and आनुसूक. — [3] E आव्रजस्कैः; D (text) आव्रस्कः; D (schol.) अपणकाष्ठानि आव्रस्कजानि। आव्रस्कः छिन्नस्य ब्रध्नस्ततो (! for बुध्नस्त°?) जातानि पुनः सारूपवत्सं पुष्टिकर्मत्वात्. — [4] D (schol.) राजानं. — [5] i. 29. 1. — [6] Ch E Bi D (text) बध्नाति; D (schol.) रथचक्रस्य बाह्यपृष्टिस्तदवयवं (cf. पृष्टि 3. in Bö. Lex.) मण्याकारं कृत्वा ... एतैः (अयः etc.) तन्मणिं वेष्टयित्वा... नाभिमणिद्वारं सुवर्णद्वारं कृत्वेत्यर्थः। वासितं त्रयोदश्यादय (Kāuç. 7. 19) इत्युक्तं. — [7] D (text) भ्रष्टय; D (schol.) भ्रष्टि (!) वापय (! for पवय?) इत्यर्थः. — [8] D (schol.) अभीवर्तोत्तमाभ्यां उदसौ सपत्नक्षयण इत्याभ्याम्; i. 29. 5, 6. — [9] iii. 3. 1; 4. 1. — [10] So Ch; P Bh शयनंविधिं; the rest शयनविधिं; D (schol.) यस्माद्देशात्परराजेन निष्कासितः तस्य राष्ट्रस्य आशायाः क्षेत्रात् (Cod. क्षेत्रान्) व्रीह्युदकदर्भादीन् गृहीत्वा निवासदेशे शयनविधिं (!) पुरोडाशं कृत्वा. — [11] Ch E P °दकेषु; D (schol.) दर्भानास्तीर्य संचांतिषूदकेन सह निनयति. — [12] E लोष्ठेन; D (schol.) तस्या आशाया मृल्लोष्टेन चूर्णितेन. — [13] D (schol.) ज्योतिष (Cod. °षु) आयातनं स्थानमन्तरवेदिमवकीर्य. — [14] E लोष्ठ°; D (schol.) साधनानि तत एव ग्राह्याणि यस्माल्लोष्टः. — [15] D (schol.) राष्ट्रिणो जनाः स्वामित्वाय; D ends the eighth kaṇḍikā here, but designates the next one also as the eighth; cf. sū. 27, note. —

भूतो भूतेष्विति[1] राजानमभिषेक्ष्यन्महानदे[2, 3] शान्त्युदकं करोत्यादिष्टानाम्[4]।१। स्थालीपाकं श्रपयित्वा दक्षिणतः परिगृह्यायाः[5] दर्भेषु तिष्ठन्तमभिषिञ्चति[6]।२। तल्पार्षभं[7] चर्मारोहयति।३। उदपात्रं समासिञ्चेते[8]।४। विपरिदधाने[9]।५। सहैव नौ सुकृतं सह दुष्कृतमिति[10] ब्रह्मा ब्रूयात्[11]।६। यो दुष्कृतं[12] करवत्तस्य दुष्कृतं सुकृतं नौ सहेति[13]।७। आशयति[14]।८। अश्वमारोह्यापराजितां प्रतिपादयति[15]।९। सहस्रं[16] ग्रामवरो दक्षिणा।१०। विपरिधानान्तमेकराजेन[17] व्याख्यातम्।११। तल्पे दर्भेष्वभिषिञ्चति[18]।१२।

---

[1] iv. 8. 1; this hymn is called the अभिषेकगण in the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 30): भूतो भूतेष्विति राजानमभिषेको (!) गणः ॥ ३० ॥. — [2] So emended; Ch E P Bi D (text) अभिषेक्यं; Bü अभिषेक्य; D (schol.) अभिषेकेन संस्करिष्यन्. — [3] D (schol.) महानद्यो गंगायमुनासरस्वतीत्याद्याः तासामदूरतद्भावाद्देशो (! for °दूरभवोद्देशो?) महानदः. — [4] D (schol.) पुरोधा मंत्रोक्तानामित्यर्थः । या आपो दिव्याः पयसेत्यत्रोक्तानां (iv. 8. 5) दिव्या मेघा अंतरिक्षादिस्थाः पृथिव्यां नदीसरवप्रादिस्थाः....सर्वासामपां. — [5] D (schol.) परिगृह्या परिगृह्यवेदिः परिग्रहणं स योगो(!). — [6] D (schol.) पुरोधाः. — [7] So conjecturally, as containing double sandhi of तल्पे आर्षभं (cf. पत्न्याञ्जलौ Kāuç. 6. 17; दैवतेति 6. 34, and preface); P Bü Ch E Bi तल्पा ऋषभं; P Bh तल्पाद् ऋषभं(?); D (text) तल्पाद्द(?) ऋषभं; D (schol.) तल्पा खट्वा तत्रार्षभं चर्म कृत्वा (!) तदारोहयति राजानमभिषिक्तं रक्त ऋषभः सेक्ता गौस्तस्य चर्मार्षभं तल्पं कृत्वा. — [8] E °सिंचते; D (schol.) एवमुदकुंभं राजा पुरोधा अभिमुखेन सिंचते समासिके सक्तं. — [9] E विपरी°; Bü दधाते; D (schol.) राज्ञः(!) पुरोधसः परिवर्ति (! for °वर्तति?) पुरोधा राज्ञः परिवर्ते (! for °वर्तते?) सूक्तेन. — [10] Bü दुःकृतम्. — [11] D (schol.) पुरोधा राजानम्. — [12] D(text) दुःकृतम्. — [13] D (schol.) राजा प्रतिब्रूयात्. — [14] D (schol.) स्थालीपाकं । अश्नात्यनादेश इति (Kāuç. 7. 1). — [15] D (schol.) राजानं. — [16] D (schol.) गवां. — [17] E विपरी°; D (text) परिधाना°; D (schol.) परमेश्वराभिषेकस्य मंडलाभिषेकेण विपरिदधाने इत्येवमंतं (see sū. 5) कर्म कथितं ज्ञेयं । भूतो भूतेष्विति (iv. 8. 1). — [18] D (schol.) मंचके दर्भपूर्वविष्टमभिषिंचत्ययं विकारः पुनर्दर्भेष्विति तल्पसंबंधार्थं यदारोहयति तत्. —

वर्षीयसि[1] वैयाघ्रे[2] चर्मारोहयति[3] । १३ । चत्वारो राजपुत्रास्ताल्पाः पृथक्पादेषु शयनं परामृश्य[4] सभां प्रापयन्ति । १४ । दासः पादौ[5] प्रक्षालयति । १५ । महाशूद्र उपसिञ्चति[6] । १६ । कृतसंपन्नानक्षानातृतीयं[7] विचिनोति । १७ । वैश्यः सर्वस्वजैनमुपतिष्ठत[8] उत्सृजायुष्मन्निति[9] । १८ । उत्सृजामि[10] ब्राह्मणायोत्सृजामि क्षत्रियायोत्सृजामि[11] वैश्याय धर्मो मे जनपदे चर्यतामिति[12] । १९ ।

---

[1] D (text) वर्षीयसी; Bh वर्ष्यसि; Ch E वर्षीश्रसि. — [2] D (text) वैय्याघ्रं. — [3] D (schol.) उदपात्रिका (! cf. sū. 4) विपरिधानान्तवचनं (cf. sū. 5) सहैव नावित्यादि (cf. sū. 6) निवृत्त्यर्थं। अशनं चात्र स्थालीपाकातिदेशात् (cf. sū. 8). — [4] D (schol.) राजपुत्रा इति नियमार्थं ताल्पा इति सामर्थ्यप्रतिपादनार्थः। परामर्शनं ग्रहणं. — [5] D (schol.) राज्ञः. — [6] D (text) इति सिञ्चति; D (schol.) महाशूद्रः शूद्राणां बलाधिकृतः. — [7] Bh °न्नातातृतीयं; D (text) °न्नातृतीयं; D (schol.), corruptly, पुष्टिद्यूतार्थं बिभीतकानि चिनोति राजा कृतेन द्यूतं राज्ञः त्रेतादिभिरन्येषां (Cod. °षा) तृतीयं प्रति वर्षेणि (!) सकृत्कृतेन द्यूतं राज्ञः पर्वस्वपणा (!) शूद्रासु (राज्ञोपसिंचति महाशूद्रस्तु; interpolated from sū 16, and commentary) राज्ञः एवं त्रयो पर्वणिनं (!) शूद्रस्य देवनेनाधिकारार्थं। आध्यातृतीयमिति. — [8] So in accordance with the unanimous reading of all MSS. of the text; this can be maintained if सर्वस्वजैनम् is considered as the product of double sandhi from सर्वस्वजः (bahuvrīhi: 'accompanied by all his children' or 'all his property' and एनम्; cf. sūtra 3, note, and preface. Dārila's comment is very corrupt and unintelligible: उत्सृजायुष्मंनिति मंत्र स्वयेन जितं स सर्वयजयोतं कुरुजान (! for कुरुजने?) उपतिष्ठते मंत्रेणाभिवर्धते (!). The Pet. Lex. emends to सर्वस्वयैनम (सर्वस्वया and एनम्, setting up the feminine abstract सर्वस्वा 'entire property' for this passage alone; see preface for the interchange between य and ज. Weber, Ind. Stud. x. 19, emends hesitatingly to सर्वस्त्रजैनम (= सर्वस्त्रजा and एनम्). A simpler emendation yields सर्वस्वेनैनमु°. — [9] E उत्सृज्या°. — [10] K Bi have a colon here; Bü leaves a small blank. — [11] Bi has a colon. — [12] D (text) वर्णामिति; D (schol.) वर्णाश्रमं धर्मचरणव्यवस्थात्रयाणां (Cod. °त्रयाणानां) जितं उत्संकल्प इति शूद्रधनं तु राज्ञः एवं ब्राह्मणादीनां चतुवृत्तीनां (!). —

प्रतिपद्यते[1] ।२०। आशयति[2] ।२१। अश्वमारोह्यापराजितां प्रतिपादयति।२२। सभामुदायाति।२३। मधुमिश्रं ब्राह्मणान्भोजयति।२४। रसानाशयति।२५। माहिषाण्युपयाति[3]। २६। कुर्युर्गामिति[4] गार्ग्यपार्थश्रवसौ[5] नेति भागलिः[6]।२७।इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियं म इति[7] क्षत्रियं प्रातःप्रातरभिमन्त्रयते[8]।२८। उक्तं समासेचनं विपरिधानम्[9]।२९। सविता प्रसवानामिति[10] पौरोहित्ये वत्स्यन्वैश्वलोपीः[11, 12] समिध आधाय । ३० । इन्द्र क्षत्रमिति[13] क्षत्रियमुपनयीत[14]।३१। तदाहुर्न क्षत्रियं सावित्रीं वाचयेदिति[15]।३२। कथं नु तमुपनयीत[16] यन्न वाचयेत्।३३। वाचयेदेव वाचयेदेव[17]। ३४ ।॥ ८[18] ॥ ॥ १७ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे द्वितीयो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] E प्रतिपद्यत इति; D (schol.) वैश्यः प्रतिपद्यते राजानम् (Cod. राजान्) कृतां व्यवस्थां यदाज्ञापयति तद्देव (Cod. तदेव) इति स च वैश्यः सर्वैर्वर्णैरनुज्ञातः... — [2] Wanting in D. — [3] Ch °ण्युपयाति; D (schol.) महिषीगृहाणि (Cod. महिषा°) याति सर्वासां राज्ञीनां गृहाणि याति. — [4] D (schol.) गो(!) मधुपर्कः. — [5] So emended; MSS. °सो; D (schol.) पार्थश्रवसो मन्यते. — [6] D (schol.) स्त्रीणामस्वतंत्रत्वात्. — [7] iv. 22. 1. — [8] D (schol.) पुरोधाः. — [9] So D (text); the rest विपरिद्धानं; D (schol.) अस्य सूक्तस्य उदपात्रं समासिंचेत (? Cod. °चते) । विपरिधान (!) इति च प्रातः (cf. sūtras 4, 5). — [10] v. 24. 1. — [11] D (text and schol.) पौरोहित्यं करिष्यन्. — [12] E P Bi Bh D (text, and introduction to kaṇḍikā 14) वैश्यल्लोपीः; Ch वैश्यल्लोपा; D (schol.) इदं चंद्रमसः सर्वलोपादमावास्या विश्वलोपाः तस्याभावाद्विश्वल्लोपाः(!) ता आदधाति. — [13] vii. 84. 2. — [14] D (text) उपनयति; Bü नयते (Cod. °नयात); D (schol.) आभ्यामुपनयनं (Cod. आज्यामु°; vii. 84. 2, 3) । अस्मिन्वस्वादीनां (i. 9.1 etc.; cf. Kāuç. 55. 17) निवृत्तिः. — [15] D (schol.) ब्राह्मणवाक्यनिर्देशार्थः. — [16] D (text) उपनयेत तस्य. — [17] D omits the second वाचयेदेव. — [18] D ends this chapter with the words अष्टमो कण्डिका, just as in the preceding chapter; cf. Kāuç. 16. 27, note. —

॥ ओं ॥

पूर्वस्य[1] पूर्वस्यां पौर्णमास्यामस्तमित उदकान्ते कृष्णचैलपरिहितो निर्ऋतिकर्माणि[2] प्रयुङ्क्ते । १ । नाव्याया दक्षिणावर्ते शापेटं[3] निखनेत् । २ । अपां सूक्तैरवसिञ्चति[4] । ३ । अप्सु कृष्णं जहाति[5] । ४ । अहतवसन[6] उपमुच्योपानहौ जीवघात्याया उदाव्रजति[7] । ५ । प्रोष्य[8] तामुत्तरस्यां सांपदं[9] कुरुते । ६ । शापेटमालिप्याप्सु[10] निबध्य तस्मिन्नुपसमाधाय संपातवन्तं करोति[11] । ७ । अश्नाति[12] । ८ । आधाय कृष्णं[13] प्रवाहयति । ९ । उपमुच्य जरदुपानहौ स-

---

[1] D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयम् ; i. 1. — [2] D (schol.) निर्ऋतिप्रशमनार्थानि. — [3] D (schol.) इटः (Cod. इतः) पेटाकः चष्यिकः (! for पेटाको ऽत्राष्यिकः ?) दुहक इति यावत् स शापैः कृतः चापेटः (!) । शापानि नदीपूराहृतानि (Cod. °हतानि) दारूणि निखननमवबंधनं निश्चलीकरणमयं चेत्. — [4] i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; 33. 1; vi. 22. 1; 23 1; 24. 1; 57. 1; see Kāuç. 7. 14, note ; D (schol.) शापेटस्थानमन्यो ऽवसिंचति. — [5] D (schol.) यत्परिहितं तदुदके प्रक्षिपति. — [6] D (text) अहतवासः. — [7] D (schol.) जीवहताचर्मणा (!) उपानह (!) कृते उपमुच्य उत्तीर्याव्रजति । अवेक्षमाणस्तं देशं गृहाण्याव्रजति; cf. Kāuç. 7. 14. — [8] K Bü P Bh प्रोक्षः Ch Bi प्रोक्षि; D (schol.) तां रात्रीमुषित्वा. — [9] D (schol.) ब्रह्मचारिसांपदं; Kāuç. 11. 1. — [10] D (schol.) मृदा. — [11] D (schol.) अतः परं नाव्याया दक्षिणावर्त इत्यादि स्यात् (cf. sū. 2). — [12] This sūtra is omitted in D (text), but it is referred to in the comment upon the word उपसमाधाय in the preceding sūtra, उपसमाधानं कृत्वा स्थालीपाकमाश्नत्वात् ; cf. Kāuç. 7. 1. — [13] D (schol.) इटे कृष्णचैलं कृत्वा . . . —

व्येन जरच्छत्त्रं[1] दक्षिणेन शालातृणान्यादीप्य जीर्णे वीरिणमभिन्यस्यति[2]।१०। अनावृतमावृत्य सकृज्जुहोति[3]।११। सव्यं प्रहरत्युपानहौ च[4]।१२। जीर्णे वीरिण उपसमाधायायं ते योनिरिति[5] जरत्कोष्ठाद्व्रीहीञ्छर्करामिश्रानावपति[6, 7]।१३। आ नो भरेति धानाः[8]।१४। युक्ताभ्यां सह कोष्ठाभ्यां तृतीयाम्[9]।१५। कृष्णशकुनेः[10] सव्यजङ्घायामङ्कमनुबध्याङ्के[11, 12] पुरोडाशं[13] प्र पतेत[14] इत्यनावृतं प्रपादयति[15]।१६। नीलं संधाय लोहितमाछाद्य शुक्लं परिणह्य द्वितीययोष्णीषमङ्केनोपसाद्य[16] सव्येन सहाङ्केनावाङप्स्वपविध्यति[17]।१७। तृतीयया[18] छन्नं[19] चतुर्थ्या[20] संवीतम्[21]।१८।

---

[1] D (schol.) गृहीत्वा. — [2] D (schol.) जीर्णमुषीरस्तं (!) परिक्षिपति; cf. Kāuç. 8. 17. — [3] D (text) अनावृत्तं; D (schol.) अनुभूय आवर्तनं यस्यां तदनावृतक्रिया (! for अनावृत्क्रिया?) उत्तरकालमपो ऽभिगमते(!)। आवृत्त्यर्थमनावृद्विशेषणं अनावृदर्थमावृतं कृत्वेत्यर्थः। अतश्चानवेक्ष्यमाणस्तं देशं नाव्यायातिगच्छति (!) सूक्तेन होमः सकृद्वचनात्. Cf. Kāuç. 39. 22. — [4] D (schol.) सव्यहस्तगृहीतं छत्त्रं तत्राग्नौ प्रक्षिपति उपानहौ च तत्र करोति अतः परं नाव्यादि. — [5] iii. 20 1. — [6] D (schol.) जीर्णकोष्ठकात्. — [7] K व्रीहींञ्छर्करा; the rest व्रीहीं छर्करा°. — [8] v. 7. 1; D (schol.) जरत्कोष्ठादिति (Cod. °ष्ठादि) पूर्ववत्. — [9] D (schol.) समुच्चिताभ्यां सूक्ताभ्यां तृतीयामाहुतिं जुहोति। सहैव कोष्ठकाभ्यामावपति. — [10] D (schol.) काकः. — [11] D (schol.) कृष्णलोहमङ्कं. — [12] Ch अनुबन्ध्य. — [13] D (schol.) तत्र पुरोडाशमवलंबयति. — [14] vii. 115. 1. — [15] D (schol.) अनेनाविक्षमाणां (! for अनेनानवे°?) तं देशं गमनं कुर्यादित्यर्थः। अनावृतमिति प्रपातनविशेषनं प्रपादनं…; cf. sū. 11. — [16] D (text) °पससमासाद्य. — [17] D (text) °प्सु प्रविध्यति; D (schol.) to the entire sūtra नोलवर्णवास उत्तरसंगं कृत्वात्मनो रक्तवाससः सह दक्षिणेन बाहुनाछादनं शुक्लवर्णवासः परिणह्या(!) शिरसि द्वितीयया सहांकेन शिरोवेष्टनमुपसाद्य अप्सु समोपे कृत्वा सव्येन हस्तेनाधाय मुख अप्सु प्रतिपत्तिः। सहांकेन या मा लक्ष्मीरिति (vii. 115. 2) अनया लोहितं अंकेनोपसाद्येत्यादि पूर्ववत …। इति नैर्ऋतिकर्माणि समाप्तानि. — [18] vii. 115. 3. — [19] E छिन्नं. — [20] vii. 115. 4. — [21] This sūtra is wanting in D (text and schol.). —

पूर्वस्य[1] चित्राकर्म[2] । १९ । कुलाय मृतं हरितबर्हिषमश्नाति[3] । २० । अन्वक्ताः प्रादेशमात्रीराद्धाति । २१ । नाव्ययोः सांवेद्ये[4] पश्चादग्नेर्भूमिपरिलेखे कीलालं मुखेनाश्नाति । २२ । तेजोव्रतं त्रिरात्रमश्नाति[5] । २३ । तद्भक्षः[6] । २४ । शंभुमयोभुभ्यां[7] ब्रह्म जज्ञानमस्य वामस्य यो रोहित उदस्य केतवो मूर्धाहं विषासहिमिति सलिलैः[8] क्षीरौदनमश्नाति[9] । २५ । मन्थान्तानि[10] । २६ । द्वितीयेन[11] प्रवत्स्यन्हविषामुपदधीत । २७ । अथ प्रत्येत्य । २८ । अथ प्रत्येत्य[12] । २९ । अथ प्रार्थयमाणः[13] । ३० । अथ प्रार्थयमाणः । ३१ । च-

---

[1] D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं; i. 1. — [2] D (schol.) चित्रायाः कर्म कर्तव्यं। चित्राकर्म गुणविधिः। चैत्र्यां पौर्णमास्यां कर्म क्रियत इति कृत्या नित्यं चैतत्; cf. Kāuç. 7. 2, note. — [3] D (schol.) कुलार्थे पक्वस्थालीपाकः कुलाय मृतः . . . हरितबर्हिरस्य स्थालीपाकस्य . . . तमश्नाति साद्धपवत्से पुष्टिकर्मसु साद्धपवत्स इति वचनात् (Kāuç. 7. 2). — [4] D (schol.) ये नद्यौ नावा तार्येते (Cod. तार्यते) तयोः संगमे. — [5] D (schol.) घृताशनं तेजोव्रतं । गुणविधिः । व्रतग्रहणं नित्यभोजनसंप्रत्ययार्थं. — [6] D (schol.) तापेव (!for तावेव?) भक्षो ऽस्य स तद्भक्षः संस्कृतं समस्तं भक्षयेदित्यर्थः. — [7] E ०भूभ्यां. — [8] The pratīkas are i. 5. 1; 6. 1 (see Kāuç. 7. 14, note); iv. 1. 1 (v. 6. 1); ix. 9. 1; xiii. 1. 25; 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1. 1—5. The corresponding gaṇa of the gaṇamālā, Ath. Pariçiṣṭa 34. 22, reads as follows: अम्बयो यन्ति शंभुमयोभुभ्यां ब्रह्म जज्ञानमस्य वामस्य यो रोहित उदस्य केतवो मूर्धाहमिति द्वे सूक्ते विषासहिमिति सलिलगणः ॥ २२ ॥. The pratīkas are the same with the addition of i. 4. 1 (अम्बयो यन्ति) and xvi. 4. 1 (the second of the मूर्धाहमिति द्वे सूक्ते); cf. also the अपां सूक्तानि, Kāuç. 7. 14, note. The Atharvaṇīya-paddhati in its description of the पुष्टिकर्म (cf. Kāuç. 24. 22 fg.) furnishes still another set of pratīkas for the सलिलगण namely: ii. 25. 1; iv. 1. 1 (v. 6. 1); iv. 7. 7; v. 6. 3; ix. 9. 1; xiii. 1. 25, 26 (यो रोहितो द्यर्चे); xiii. 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1. 1 fg.; D (schol.) एतानि प्रतीकानि सलिलान्युच्यंते. — [9] D (schol.) पुष्टिकामः. — [10] D (schol.) त्रिर्ज्योतिः कुरुत इति (Kāuç. 11. 12 fg.; 12. 4) मंथांतानि सलिलैः करोति. — [11] D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता इत्यनेन; v. 6. 1, 2. — [12] D (schol.) प्रत्यागत्य चेदं कुर्यात्. — [13] D (schol.) प्रतिग्रहनिमित्तं प्रवत्स्य (! for प्रवत्स्यन्?) कुर्यात्. —

त्वारो धायाः पलाशयष्टीनां[1] भवन्ति । ३२ । दर्भाणामुपोलवानां[2] चत्वारः । ३३ । तं व्यतिषक्तमष्टावरमिध्मं[3] सान्त्रिके ऽग्नावाधायाज्येनाभिजुहुयात्[4] । ३४ । धूमं नियच्छेत्[5] । ३५ । लेपं प्राश्नीयात्[6] । ३६ । तमु चेन्न[7] विन्देदप्य्[8] सत्त्वस्यायतने[9] यज्ञायतनमिव कृत्वा[10] । ३७ । समुद्र इत्याचक्षते कर्म[11] । ३८ । ॥ १ ॥ ॥ १८ ॥

अम्बयो यन्ति शंभुमयोभुभ्यां ब्रह्म जज्ञानमा गाव एका च म इति[12] गा लवणं पाययत्युपतापिनीः[13] । १ ।

---

[1] D (text) धाय्याः पलाशषष्टीनां; D (schol.) पलाशानां चत्वारो पूलका (Cod. मूलका) यष्टीग्रहणं (Cod. षष्टी°) । . . . आदधाति क्रिया उदुम्बरपलाशकर्कधूनामादधाति (Kāuç. 10. 4) निर्देशसामान्यात्. — [2] So all MSS.; cf. Böhtlingk's Lexicon sub उपोलप; D (schol.) उपोलवे (!) तृणानि मलवेषु प्रसिद्धानि मृदितोद्यास (!) इति आनर्तास्तमोपजाना (! for आनर्तसमीपजाता?) दर्भा उपोलवास्तेषामपि चत्वारो पूलाः प्रथममेव यथा. — [3] Ch °मिष्टावरं; D (schol.) तमेवंप्रकारं पूलकराशिद्वयं व्यतिषक्तं कृत्वा व्यतिषंग एकांतरवचनात्। इध्मामात्रा(!)अष्टसंख्या यस्य सो ऽष्टावर इध्मः शुष्क इत्यर्थः. — [4] D (schol.) सलिलैर्होमः. — [5] D (text) नियच्छेत्; D (schol.) आज्यहोमानंतरं धूमं तांत्रिकाग्नेर्भक्षयति (! for सात्रिका°?). — [6] D (text) प्राश्नीत; D (schol.) पलाशयष्टिरसो ऽग्निसंयोगाद्यः (Cod. ग्निं°) सिलिसिलिक इति यस्तं प्रकर्षेणाश्नीयात्. — [7] Ch E Bi चेन्व. — [8] D (text) reads विंदेत and divides a sūtra here; D (schol). सात्रिकाग्न्यभावे ऽप्युभयं तमु चे (!) न विंदेत्. — [9] Here D (text) inserts यज्ञायतने. — [10] D (schol.) चत्वारो धाया इति (sū. 32) एतत्कुर्यादिति वाक्यशेषः. — [11] D (schol.) सर्वफलमेतत् कर्म एतत् (Cod. कर्मेतत्)। आचार्यो यं अभिदधाति पुष्टयापेक्ष्यं (! for पुष्टय अ°?) समुद्रत्वमिति चेत्. — [12] i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (cf. Kāuç. 7. 14, note); iv. 1. 1 [D (schol.) सप्तर्चकं]; 21. 1; v. 15. 1. The Atharvaṇīya-paddhati in its description of the पुष्टिकर्म (Kāuç. 24. 22 fg.) designates as पुष्टिका मन्त्राः a series of pratīkas, which begin here and extend through the third adhyāya of the Kāuçika, सर्वेषां सूक्तानां ये त्रिषप्ताः (i. 1. 1) सलिलगणः (see Kāuç. 18. 25, note); then come the following pratīkas: iv. 1. 1; i. 4. 1; 15. 1 (xix. 1. 1.); ii. 24. 1; vi. 73. 1; iii. 5. 1 (et al.); viii. 5. 1; x. 6. 1; vi. 15. 1 (et al.); 102. 3; iii. 10. 1; 17. 1; 24. 1 (et al.); vi. 79. 1; iv. 21. 1, 7; 38. 5; v. 1. 3; 1. 1; 2. 1; 3. 1; 26. 1; 27. 1; vi. 4. 1; 141. 1; 33. 1; 142. 1; vii. 14. 1; 39. 1; 60. 1; 111. 1; ix. 4. 1; xii. 1. 1, 38; xiii. 1. 21 । इत्येते मन्त्राः पुष्टिका मन्त्राः. — [13] D (schol.) गोरोगगृहीताः. —

प्रजननकामाः[1] । २ । प्रपामवरुणद्धि[2] । ३ । सं सं स्रवन्त्विति[3] नाव्याभ्यामुदकमाहरतः[4] सर्वत उपासेचम्[5] । ४ । तस्मिन्मैश्रधान्यं शृतमश्नाति[6] । ५ । मन्थं वा दधिमधुमिश्रम्[7] । ६ । यस्य श्रियं कामयते[8] ततो व्रीह्याज्यपय आहार्य क्षीरौदनमश्नाति[9] । ७ । तदलाभे[10] हरितगोमयमाहार्य शोषयित्वा त्रिवृति[11] गोमयपरिचये शृतमश्नाति । ८ । शेरभकेति[12] सामुद्रमप्सु कर्म व्याख्यातम्[13] । ९ । अनपहतधाना[14] लोहिताजाया द्रप्सेन संनीयाश्नाति[15]।१०। एतावदुपैति[16]।११। तृणानां ग्रन्थीनुद्ग्रथ्नन्नपक्रामति[17. 18]।१२। तानुदाव्रजन्नुदपात्रस्योदपात्रेणाभिप्लावयति[19] मुखं वि-

[1] D (text) °कामः; D (schol.) गा लवणं पाययति. — [2] D (schol.) उदकस्य पानं स्तोकमपि गोभ्यो न दद्यात् । प्रपोतय इति क्रियायोगादुदकप्रपाः. — [3] i. 15. 1 (xix. 1. 1.) — [4] Bi has a colon here. — [5] Bü उपासिच(तस्मिन्); Ch उपासिचं; D (text) उपासिचंतः; D (schol.) ये (Cod. यो) नद्यौ नावा जन उत्तरति ताभ्यां गृहीत्वा उदकमाहारयेत्। वितानदेशं; is the last word to be emended to उपासिचयेत्? Bi has a colon here. — [6] D (schol.) तेनोदकेन पयसि मैश्रधान्यः तं शृतमश्नाति. — [7] D (schol.) नाव्योदकालाभे मैश्रधान्यं मंथं दधिमधुमिश्रमश्नाति. — [8] Ch कामयेते. — [9] D (schol.) यस्येश्वरस्य श्रियं हर्तुमिच्छति तस्मादीश्वराद्व्रीहीनाज्यं पयश्चाहारयति। केनचिदुपायेन तैर्व्रीहिभिराहृतैः (Cod. °हृतैः) पयसि शृतं क्षीरौदनमश्नाति. — [10] D (schol.) तेषां व्रीह्यादीनामलाभे. — [11] K P Ch Bh Bü Bi तृवृति. — [12] ii. 24. 1. — [13] D (schol.) शापिटमालिप्येत्यत अप्सु कर्म एव समुद्रशापिटमालिप्य सामुद्रेति (!) निबध्य कर्तव्यं । . . . अतो निर्ऋतिकर्मेदं सहवचनं सूक्ताधिकारार्थं । समुद्रेभ (!for °ज?) सामुद्रं; cf. Kāuç. 18. 7. — [14] D (text) अपहत°. — [15] D (schol.) अनपहतानां यवानां धानाः कृत्वा रक्तवर्णाया अजाया द्रप्सेन समर्थितेन (! for सं°?) धाना आलोड्य अश्नाति पुष्टये. — [16] D (schol.) एतत्परिमाणमेतावत् । समुद्रमप्सुकर्मशूनातं (for सामुद्रमप्सुकर्मा . . .?) कर्म कुर्यात्. — [17] P Bh उद्गृथ्नन्°; Ch E Bi D (text) उद्गृह्णन्°; D (schol.) वारिस्तंवानुद्ग्रथ्नाति (!) बध्नातीत्यर्थः तां वधून्नपक्रामति। अवतरति? — [18] E °न्नुपक्रामति — [19] Ch (sec. man.) D (text) उदाव्रजति; D (schol.) to the entire sūtra, तान्ग्रंथीनुदाव्रजन् सलिलाशयाद्विश्वं वयसि (!for प°?) आप्लावयति। पुष्टि-

मार्ष्टि ।१३। एह यन्तु पशवः सं वो गोष्ठेन प्रजावतीः प्रजापतिरिति[1] गोष्ठकर्माणि[2]।१४। गृष्टेः पीयूषं श्लेष्ममिश्रमश्नाति[3] ।१५। गां ददाति ।१६। उदपात्रं निनयति[4] ।१७। समुह्य सव्येनाधिष्ठायार्धं[5] दक्षिणेन विक्षिपति ।१८। सारूपवत्से शकृत्पिण्डान्गुग्गुलुलवणे प्रतिनीय पश्चादग्नेर्निखनति[6]।१९। तिसृणां प्रातरश्नाति[7]।२०। विकृते संपन्नम्[8] ।२१। आयमगन्नयं प्रतिसरो ऽयं मे वरणो ऽरातीयोरिति[9] मन्त्रोक्तान्वासितान्बध्नाति[10]।२२। उत्तमस्य चतुरो जातरूपशकलेनानुसूत्रं[11] गमयित्वावभुज्य त्रैधं पर्यस्यति[12]।२३। एतमिध्ममित्युपसमाधाय[13]।२४। तमिमं

कामं मुखं विमार्ष्टि। आत्मनः प्रक्षालयति मुखं। तानाशोधयति उत्तीर्य गच्छंति गृहाणि. —

[1] ii. 26. 1; iii. 14. 1; iv. 21. 7 (iv. 21. 1[c]; vii. 75. 1); vi. 11. 3. — [2] D (schol.) वक्ष्यमाणानि कर्तव्यानि. — [3] D (schol.) द्विःप्रसूता (Cod. द्विप्रसूता) गौर्गृष्टिः। तस्याः प्रथमे ऽहनि दुग्धं पीयूषं. — [4] D (schol.) अथवोदपात्रमभिमंत्र्य गोष्ठे आवर्तयति (! for आवर्जयति?). — [5] Ch Bü Bh E P अधिष्टाया°; D (schol.) समुह्य करीषं सिक्तं सव्येन हस्तेन आक्रम्य युज्यं। तस्य पांशुपुंजस्यार्धे (! for °र्धं?) विक्षिपति गोवाटे. — [6] D (schol.) अपणाग्नेः. — [7] D (schol.) चतुर्थे ऽहनि. — [8] D (schol.) विकृते सारूपवत्से गन्धरसरूपैः संपन्नफलं प्रत्येतव्यं। अनश्निते ऽपि अतश्चाविकृतस्याशनं (Cod. अतश्चा°). — [9] iii. 5. 1; viii. 5. 1; x. 3. 1; 6. 1. — [10] D (schol.) मणिद्रव्याणि मंत्राभिहितानि वासितां (!) त्रयोदश्यादिविधानवासितानां (Kāuç. 8. 19) बन्धनं... पुष्टिफलत्वं मह्यं ददतु पुष्टये इति (x. 6. 29[b]) मंत्रलिंगं...। अयमागन्निति पलाशः । अयं प्रतिसर इति सिल्हकः (!?)। अयं मे वरण इति वरणः। उत्तमस्य खादिर्यादिचिबुकायाः प्रतिपत्तिबंधनं वासनसंबंधात्. — [11] E °नूसूत्वं. — [12] D (schol.) अरातीयोरिति (x. 6. 1)। उक्तमणेश्चतस्रः सुवर्णस्रगमणिजतुत्वं (! for °जतुत्वं. cf. x. 6. 4[c]?) नीत्वा सूत्रानुलोमं नीत्वा अवभुज्य कुटिलां (!) कृत्वा एकैकं स्रजं त्रिरावेष्टयति पार्श्वे सर्वतो वेष्टनमायसेन पृथुत्वेनैकशतदक्षिणसुवर्णसूत्रस्य मंत्रलिंगाभ्यां फालाज्जातां (x. 6. 2[b]) इति उग्रं खादिरमिति (x. 6. 6[b]) खादिर्याः चिबुकायाः कर्तव्यः. — [13] x. 6. 35. —

देवता[1] इति वासितमुल्लुप्य ब्रह्मणा तेजसेति[2] बध्नाति[3]।२५। उत्तमो असीति मन्त्रोक्तम्[4]।२६। अक्षितास्त[5] इति यवमणिम्[6]।२७। प्रथमा ह व्युवास सेत्यष्टक्याया[7, 8] वपां सर्वेण सूक्तेन त्रिर्जुहोति[9]।२८। समवत्तानां स्थालीपाकस्य[10]।२९। सहहुतानाज्यमिश्रान्हुत्वा[11] पश्चादग्नेर्वाग्यतः संविशति[12]।३०। महाभूतानां कीर्तयन्संजिहीते[13]।३१। ॥२॥ ॥१९॥

सीरा युञ्जन्तीति[14] युगलाङ्गलं प्रतनोति[15]। १। दक्षिणमुष्टारं प्रथमं युनक्ति[16]। २। एहि पूर्णकेत्युत्तरम्[17]। ३। कीनाशा इतरान्[18]। ४।

---

[1] x. 6. 29. — [2] x. 6. 30. — [3] D (schol.) . . . पुनर्बध्नाति। ग्रहणं शिरसि बंधनकरणं स मायमधि रोहात्विति लिंगात् (x. 6. 31^c, 32^c). — [4] D (schol.) उत्तमो अस्योषधीनां तव वृक्षा इति (vi. 15. 1) अस्य यदुक्तं द्रव्यं तन्मयमणिं बध्नाति। तलाशासोमस्थानयोर्विकल्पः (Cod. °सोमस्था°) साधनत्वात् तलाशा वल्ली पलाश अम्बुकेति (Cod. आम्बु°) केचित्. — [5] vi. 142. 3. — [6] D (schol.) बध्नातीति शेषः। कांडमग्रहणं (! for कांडमणि°?) सुषिरेण सूत्रस्य प्रवेशनार्थं लोममणिसंप्रत्ययश्चासमात्. — [7] iii. 10. 1; cf. Kāuç. 138. 5. — [8] E °ष्टावाक्याया; D (schol.) पूर्वेषां क्रमभेदं बध्नातिप्रकरणात्। अष्टकायां भवा अष्टक्या . . . तस्या (Cod. तस्यां) गोर्वपां जुहोति. — [9] D (schol.) त्रिरित्यानुमती मा भूत्; cf. Kāuç. 23. 4, etc. — [10] D (schol.) समवत्तानि हृदयादीनि तेभ्यो द्विर्द्विरवद्येत्। एवं त्रिः सूक्तेन होमः स्थालीपाकः. — [11] E has a colon here; D (schol.) सह हुता येभ्यस्ते सहहुता वा धानादय (? cf. Kāuç. 138. 2) स्थालीपाके(न) तेन स(ह) हुताः. — [12] Bü Ch °विशंति; D (schol.) अर्थलक्षणं न भाषेत अत एव च रात्रौ अष्टका क्रियते. — [13] D (schol.) महाभूतानां च शब्दा (!) उच्चारयन् निद्रां त्यजति। . . . महाभूतानि पृथिव्यापस्तेजो वायुराकाशमिति. — [14] iii. 17. 1. — [15] D (schol.) युगलांगलमिति द्वंद्वः। प्रतननं (Cod. प्रतनतं) यथादेशकरणं प्रतनोतिर्विस्तारार्थः (Cod. प्रतनोति). — [16] D (schol.) सीरा युंजंतीति (iii. 17. 1) अनया कर्ता दक्षिणस्यां युगधुरि . . . उष्टारं प्रजनयितारं. — [17] D (schol.) उत्तरां (!) युगधुरि सेक्तारमेव एहि पूर्णक इति कल्पजः ततो यदन्या (!) सीराणि स्युस्ततः प्रेष्यति युनक्त सीरा वि युगा तनोतेति (iii. 17. 1^c) अनया कर्षकान्. — [18] ततः कीनाशाः कृषिबलाः ते प्रवर्तंते युंजंते. —

अश्विना फालं कल्पयतामुपावतु बृहस्पतिः ।
यथासद्बहुधान्यमयक्ष्मं बहुपूरुषमिति[1, 2] ॥

फालमतिकर्षति[3]।५। इरावानसि धार्तराष्ट्रे तव मे सत्त्रे राध्यतामिति[4] प्रतिमिमीते[5]।६। अपहताः प्रतिष्ठा[6] इत्यपूपैः प्रतिहत्य कृषति[8]। ७ । सूक्तस्य पारं गत्वा प्रयच्छति[9]। ८ । तिस्रः सीताः प्राचीर्गमयन्ति कल्याणीर्वाचो वदन्तः[10]।९। सीते वन्दामहे[11] त्वेत्यावर्तयित्वोत्तरस्मिन्सीतान्ते पुरोडाशेनेन्द्रं यजते । १० । अश्विनौ स्थालीपाकेन । ११ । सीतायां[12] संपातानानयन्ति । १२ । उदपात्र उत्तरान्[13] । १३ । शष्पहविषामवधाय[14]।१४। सर्वमनक्ति[15]।१५। यत्र संपातानानयति ततो लोष्टं धारयन्तं पत्नी पृछत्यकृक्षतेति[16]।१६।

---

1 All MSS. except Ch (sec. man.) and Bh °पुरुषम्. — 2 Not found in any known Saṁhitā. — 3 The words फालमति are wanting in D (text); D (schol.) अनेन कुशीं हलसमीप आनयति. — 4 Not found in any known Saṁhitā. — 5 So all MSS. except Bü which has प्रतिप्रमिमीते; D (schol.) कुशीं (Cod. कुसीं) फालकपुरे प्रवेशतीत्यर्थः । प्रपूर्वो मिनोतेः (! for मिनोतिः ?) प्रपत्तणार्थः (!) (! for प्रक्षेपणा° ?). — 6 Not found in any known Saṁhitā; D (schol.) अनेन मंत्रेण. — 7 Ch E have a colon here. — 8 D (schol.) अनेन मंत्रेण फालमपूपैः सर्वतो वेष्टयति । अपूपा घृतपक्वमंडकाः । एवं कृत्वा । कृषति लांगलं पवीरवदित्येवमादयो मंत्रा (iii. 17. 3 fg.) अत्र मंत्रोक्तव्याः (!). — 9 D (schol.) कर्ता कर्षकेभ्यः प्रयच्छति हलं (!) तावत् स्वयं कृषति यावत् सक्तं समाप्तं. — 10 D (schol.) अभिवर्षतु निष्पद्यतां बहु धान्यं ब्रूयात् (! for भूयात् ?) आरोग्यमित्येवमादयो वाचः. — 11 iii. 17. 8. — 12 D (schol.) उत्तरस्यां. — 13 Bü Bh Bi Ch E P उत्तरां (छष्प°). — 14 Bi Bh (उत्तरां) छत्रष्प°; Bh शष्प; D (text) शिष्प°; D (schol.) शष्पाणि विरूढं बीजं हवींषि कृतिं (?) शिष्पाणि (!) आज्यस्यापि ग्रहणं. — 15 D (schol.) सर्वं हलं प्रक्षालयति. — 16 Bü प्रक्षत्यः कृत्ततेति: Ch E अकृष्यतेति; D (schol.) पत्नी पृच्छत्यकृष्णामीति (!) । कारयिता संपातान् । देशान् मृत्पिंडं गृहीत्वा धारयति धारयंतं पत्नी स्वामिनी यज्ञस्य पृच्छति अकृष्याम (!) इत्येवं संपातानयनकाले एवैतत्. —

अकृक्षामेति[1]। १७। किमाहार्षीरिति[2]। १८। विर्त्तिं[3] भूतिं पुष्टिं प्रजां पशूनन्नमन्नाद्यमिति। १९। उत्तरतो मध्यमायां निवपति[4] २०। अभ्यज्योत्तरफालं[5] प्रातरायोजनाय[6] निदधाति।२१। सीताशिरःसु दर्भानास्तीर्य प्लक्षोदुम्बरस्य[7] त्रींस्त्रींश्चमसान्निदधाति।२२। रसवतो दक्षिणे शष्पवतो मध्यमे पुरोडाशवत उत्तरे।२३। दर्भान्प्रत्यवभुज्य संवपति[8]।२४। सारूपवत्से[9] शकृत्पिण्डान्गुग्गुलुलवणे प्रतिनीयाश्नाति[10]। २५। अनडुत्संपदम्[11]।२६।॥ ३ ॥ ॥ २०॥

पयस्वतीरिति[12] स्फातिकरणम्[13]। १। शान्तफलशिलाकृतिलोष्टवल्मीकराशिवापं[14] त्रीणि[15] कूदीप्रान्तानि[16] मध्यमपलाशे[17] दर्भेण परिवेष्ट्य राशिपल्येषु[18] करोति।२।

---

[1] Bü अकृष्यामेति; E अकृष्णामीति; Ch D (text) अकृष्यामीति; D (schol.) पतिः (Cod. पतिं) प्रत्याह। अकृष्याम इत्येवं प्रत्याहेति शेषः। प्रश्नसद्भावात्. — [2] Bü किमहार्षीरिति; D (schol.) पत्नी पतिं पृच्छति. — [3] D (schol.) विति (!) वेदार्थविज्ञानं. — [4] D (schol.) मध्यमायां सीतायां लोष्टं धारयति ... उत्तरस्मिन् देशे ... अश्विनौ स्थालीपाकेन यजति वाक्यविशेषः (! for वाक्यशेषः?). — [5] D (schol.) तेनोत्तरसंपादिसंस्कृतेनोदकेन (cf. sū. 15). — [6] D (schol.) द्वितीये ऽहनि यदायोजनं भविता. — [7] D (schol.) प्लक्षोदुम्बरः पिप्परीति (!) प्रसिद्धः. — [8] D (schol.) ये चमसेषु स्थापिताः... तान् दर्भान् कुटिलां (!) कृत्वा चमसानामुपरि करोति. — [9] Bi साल्हपवत्स. — [10] D (schol.) सीरा युंजंतीति सूक्तेन. — [11] D (schol.) अनडुहो (!) बहवो (Cod. व°) भवंत्यनेन कर्मणे (!) तंत्रभेदः. — [12] iii. 24. 1. — [13] D (text) reads प्रकरणं and does not separate this passage from the next sūtra; D (schol.) धान्यस्य वृद्धिकरणमित्यर्थः. — [14] So Ch only; E वायं स्त्रीणि; Bü P D (text) वाप; Bi वपा; D (schol.) चंडवल्मीकराशिवपा (! for वपाद्दि°?) देशसामान्याद्वापग्रहणं... — [15] E has a colon here. — [16] Bü कूदीः; Ch कूटी. — [17] E °पलाश्ये; D (schol.) पलाशस्य मध्यमे पर्णे कृत्वा दर्भेण सर्वतो वेष्टयित्वा गंधपुटकवत्. — [18] E कल्येषु; Bü यलेषु; D (schol.) धान्यराशिषु करोति कोष्ठागारे ... —

सायं भुञ्जते[1]।३। प्रत्यावपन्ति शेषम्[2]।४। आ भक्तयातनात्[3]।५। अनुमन्त्रयते[4]।६। अयं नो नभसस्पतिरिति[5] पल्ये[6] ऽश्मानं संप्रोक्ष्यान्वृचं[7, 8] काशीनोप्यावापयति[9]।७। आ गाव इति[10] गा आयतीः प्रत्युत्तिष्ठति[11]।८। प्रावृषि प्रथमधारस्येन्द्राय त्रिर्जुहोति।९। प्रजावतीरिति[12] प्रतिष्ठमाना[13] अनुमन्त्रयते।१०। कर्कीप्रवादानां[14] द्वादशदाम्न्यां[15] संपातवत्यामयं घास इह वत्सामिति[16] मन्त्रोक्तम्[17]।११। यस्ते शोकायेति[18] वस्त्रसांपदी[19]।१२। तिस्रः कूदीमयोर्णनाभिकुलाय[20] परिहिता अन्वक्ता आदधाति।१३। अत्यन्तेषीका[21] मौञ्जपरिहिता मधुना प्रलिप्य

---

[1] D (schol.) धान्यं मीत्वा सायं ...भुंजते। बहुवचनमतिथ्याद्यर्थं. — [2] D (schol.) मानुषगणनादधिकं कोष्ठागारेषु प्रतिनयेत्। बहुवचनमनियतकर्त्रर्थं. — [3] D (schol.) यावद्भक्तः प्रयत्नस्तद्यत्र प्रत्यावपनादि न प्रथम एवाहनि. — [4] D (schol.) प्रत्यावपने कर्ता. — [5] vi. 79. 1. — [6] MSS. पल्पे — [7] K P Bi Bü Bh Ch संप्रोच्या°. — [8] K P °न्यृचं; E °न्नृचं. — [9] D (schol.) मुष्टीर्निर्वपति (Cod. मुष्टि°) गृहपतिः आवापयत्यन्यं (Cod. °न्यः) धान्यं भृत्यः. — [10] iv. 21. 1. — [11] D (schol.) अटव्यां (! for अटव्याः?) आगच्छंतोः (Cod. °ती) स्त्रीणां चैतत्पुष्टिकर्म न पुंसां मंत्रप्रयोगात्। प्रत्युत्थानं च पूजावृद्धिप्रत्युत्थानवचनात्. — [12] iv. 21. 1[c] (iv. 21. 7). — [13] K Ch प्रतिष्ठमानाम°; D (schol.) अटव्यां गच्छतीः. — [14] Ch E Bi कर्की; D (schol.) कर्कीशब्दं याः प्रवदंति ताः कर्कीप्रवादा तासां कर्मोच्यते। काः ताः सूर्यस्य रश्मीनित्येवमाद्याः (iv. 38. 5 fg.). Cf. Kāuç. 66. 13. — [15] Ch Bü E D (text) °नाम्न्या; D (schol.) द्वादश दामानि यस्या वत्सतर्याः सा द्वादशनाम्नी (!) तस्यां (Cod. तस्या) द्वादशनाम्न्या (!) संस्कृतायां (Cod. °यं). — [16] iv. 38. 7[cd]. — [17] D (schol.) अयं घासो अयं व्रज इति पादेन घासापादानं (Cod. घासपा°) इह वत्सान्यवध्नीम (!) इति पादेन वत्सकाबंधनं. — [18] v. 1. 3. — [19] Bi सांपदा; D (schol.) इयमृग्वस्त्रलाभफला। अतश्चोच्चारणमात्रेणैव वस्त्रोत्पत्तिः. — [20] K Bh Ch (prim. man.) D (text) °नाभिः; D (schol.) गृहकोलीयकस्तस्य (Cod. °स्या) वासक ऊर्णनाभिःकुलाय परिहिता वेष्टित (Cod. व°) घृतेन अन्वक्ता प्रक्षिप्ता आदधाति. — [21] Bü अत्यंत्येषीका; Ch अन्तेषीका; E आयंते-

चिक्कशेषु[1] पर्यस्य। १४। उत पुत्र इति[2] ज्येष्ठं पुत्रमवसाययति[3]। १५। मितशरणः[4] सांपदं कुरुते[5]। १६। अर्धमर्धेनेत्यार्द्रपाणी[6] [7] रसं ज्ञात्वा प्रयच्छति[8]। १७। शान्तशाखया प्राग्भागमपाकृत्य[9]। १८। प्रत्यग्नि परिचृतति[10]। १९। तस्या अमावास्यायां तिस्रः प्रादेशमात्रीरादधाति[11]।२०। त्वे क्रतुमिति[12] रसप्राशनी[13]।२१। रसकर्माणि कुरुते[14]।२२। स्तुष्व वर्ष्मन्निति[15] प्राजापत्यामावास्यायामस्तमिते वल्मीकशिरसि दर्भावस्तीर्णे ऽध्यधि[16] दीपं धारयंस्त्रिर्जुहो-

---

षिका; D (schol.) अतीत्यगता (! for °त्यागता?) अत्यंता (Cod. °त) मौंजमतीत्यागता इत्यर्थः. —

[1] This reading is conjectural and based upon the word चिक्कस 'barley-flour' reported by the Amarakoça; K चिन्नशेषु; P Bh चिन्नसेषु; Ch चित्तशेषु; Bi विक्राशेषु; E D (text) and Böhtlingk's Lex. चिकशेषु; D (schol.) मुंजशकलेन वेष्टिता माचिकेन मधुना प्रलिप्य चिकशेषु सर्वतः (Cod. °तो) प्रचिप्ताः तिस्रः समिध आदधाति. — [2] v. 1. 8. — [3] E P °सायपति(!); D (schol.) ज्येष्ठं पुत्रं पिता अवशानं कारयति। अवशानं गृहं विभक्तमवशाययति (!). — [4] P मितः. — [5] D (schol.) ज्येष्ठो गृहं कृत्वा अत्रैव वेश्मनि अवशानसंस्कारार्थं (!). — [6] v. 1. 9. — [7] So E; the remaining MSS. °द्रपाणि; D (schol.) आर्द्रपाणि (!) भूत्वा प्रचाल्य पाणिमित्यर्थः. — [8] D (schol.) धानार्थं प्रयच्छति। मंत्रार्थं ज्ञात्वा . . . ददामीत्येवं ज्ञात्वा प्रयच्छति. — [9] K P Bi प्राङ्भागम्; D (schol.) शान्तवृचशाखया गवादिभागं नीत्वा प्रयच्छतीति संबंधः। अपाकरणं. — [10] D (schol.) अग्निं प्रति बध्नाति। अत्र कथं न मंत्रः प्रतिपचित्वात्। अपाकरणार्था हि शाखा प्रत्यग्नि परिचृततीति विभक्ता आत्मीया एकाग्निं प्रति शाखं बध्नाति. — [11] D (schol.) तस्याः शाखायाः प्रकृतेन मंत्रेण तिस्रः समिधः . . . — [12] v. 2. 3. — [13] K P Bi Bh °प्राशिनी; D (schol.) रसास्तनया प्राशंत (! for रसा अनया प्राश्यंते?) इति रसप्राशनी. — [14] D (schol.) अन्येषां मंत्राणां यानि रसकर्माणि रससाधनानि (Cod. सर°) करोति. — [15] v. 2. 7; D (schol.) अस्या ऋचः प्रजापतिर्देवता ईड्या तद्विदिता. — [16] Ch (sec. man.) °त्यधि. —

ति[1] । २३ । तण्डुलसंपातानानीय रसैरुपसिच्याश्नाति[2]। २४। एवं पौर्णमास्यामाज्योतान्[3]।२५।॥४॥ ॥२१॥

ऋधङ्मन्त्रस्तदिदासेति[4] मैश्रधान्यं भृष्टपिष्टं[5] लोहितालंकृतं रसमिश्रमश्नाति। १। अभृष्टं[6] प्लक्षोदुम्बरस्योत्तरतो ऽग्नेस्त्रिषु चमसेषु पूर्वाह्णस्य[7] तेजसाग्रमन्नस्य[8] प्राशिषमिति पूर्वाह्णे। २। मध्यन्दिनस्य तेजसा मध्यमन्नस्य प्राशिषमिति मध्यन्दिने[9]। ३। अपराह्णस्य[10] तेजसा सर्वमन्नस्य प्राशिषमित्यपराह्णे[11] ।४। ऋतुमत्या स्त्रिया अङ्गुलिभ्यां लोहितम्[12]। ५। यत्क्षेत्रं कामयते तस्मिन्कीलालं दधिमधुमिश्रम्[13] । ६ । संवत्सरं स्त्रियमनुपेत्य[14] शुक्त्यां रेत आनीय तण्डुलमिश्रं सप्तग्रामम्[15] । ७। द्वादशीममावास्येति क्षीरभक्षो[16] भवत्यमावास्यायां दधिमधुभक्षस्तस्य मूत्र उदकदधिमधुपल्पूलनान्यासिच्य[17]। ८।

[1] D (schol.) दीपः प्रदीपो ऽग्निः… कर्परस्थे ऽग्नौ कृत्वाभ्यासस्तंडुलैः… — [2] Ch उपरिसिच्य. — [3] D (schol.) आज्येनोपसिच्याश्नाति. — [4] v. 1. 1; 2. 1. — [5] Bü भ्रष्ट°; D (schol.) मिश्रधान्यानां भ्रष्टानां(!). — [6] Bü D (text) अभ्रष्टं; D (schol.) अभर्जितं (Cod. °जितं) मैश्रधान्यं पिष्टमेव केवलं. — [7] D (text and schol.) °एहस्य. — [8] D (text) तेजसान्नमन्नस्य. — [9] D (schol.) मध्यमं भक्षयति. — [10] D (text and schol.) °एहस्य. — [11] D (schol.) प्राश्नाति. [12] D (text) स्त्रियामङ्गु°; D (schol.) ऋतुमती (Cod. °तो) गर्भकालयुक्ता तस्या रुधिरं योन्या निःसृतं… प्रदेशनीमध्यमिकाभ्यां कुलपुष्टये अश्नाति. — [13] D (schol.) यत् क्षेत्रं लब्धुमिच्छति तस्मिन् तंत्रं कृत्वा कीलालं दधिमधुभ्यां संमिश्र्याश्नाति. — [14] D (text) स्त्रियमुपेत्य. — [15] D (schol.) संवत्सरांते आत्मीयशुक्रं शुक्त्यां कारयत्युपायेन शुक्तिः प्रसिद्धा सामुद्रा। तद्रेतस्तंडुलैर्मिश्रितं (Cod. तं रेत°) अशितं सप्तग्रामलाभफलं भवति. — [16] D (schol.) द्वादशीमारिदं कृत्वा प्रागमावास्याया इति मर्यादार्थत्वात्। . . . एतानि चोष्णहानि क्षीरमश्नाति. — [17] D (text) उदकैः D (schol.) तस्य भक्षयितुः मूत्रे (Cod. पात्रे!) . . . °पल्पूलनानि प्रक्षिप्याश्नाति. —

क्रव्यादं नाडी प्र विवेशाग्निं[1] प्रजाभाङ्गिरतो[2] मायये तौ[3] ।

आवां देवी[4] जुषाणे[5] घृताची इममन्नाद्याय[6] प्र विशतं

स्वाहेति । ९ । निशायामाग्रयणतण्डुलानुदक्यान्मधुमिश्रान्निदधात्या[7.8] यवानां पक्तेः[9] । १० । एवं यवानुभयान्समोप्य[10] । ११ । त्रिवृति[11] गोमयपरिचये भृतमश्नाति[12] । १२ । समृद्धमिति काङ्कायनः[13] । १३ । ममाग्ने वर्च[14] इति सावित्रिकानग्नीन्दर्भपूतीकभाङ्गाभिः[15.16] परिस्तीर्य गार्हपत्यभृतं[17] सर्वेषु संपातवन्तं[18] गार्हपत्यदेशेऽश्नाति । १४ ।

---

[1] E विवेश्या°. — [2] So K P Ch (prim. man.) for प्रजाभा(:) अङ्गिरतो with double sandhi? cf. the introduction; E Ch (sec. man.) °गिरितो; B °भाङ्गिगिररतो; Bü प्रजानागिरितो. — [3] E माययेतौ. — [4] K Bh D देवीं. — [5] E जुषाणो. — [6] Bü Ch E घृताचीमाम°; Bi °चामाम°; K P घृताचीमम°; D (text and schol.) क्रव्यादमिति गत्रणे मंत्रलिंगात् । आवां देवीं (!) जुषाणे घृताची इति पाठः । अन्नपुष्टये इति मर्यादार्थं अमावास्यायां भक्षणांतरविधानात्. — [7] K Bü D (text and once in schol.) उदक्यान्; Ch E P Bi and D (once in schol.) उदक्यन्. — [8] P निदधात्वा. — [9] D schol.) शरदि यस्यां कस्यां चिद्रात्रौ व्रीहितंडुलानुदश्यामाकांश्च उभयानिति वचनात् । मधुमिश्रितान् कृत्वा उदक्यां (!) कृत्वा निहंति यावद्यवाः (Cod. यावंद्य°) पक्ववशान्ने (! ?) उदके?... — [10] D (schol.) यथा तंडुला निखाता एवं उदंक्यां(!) कृत्वा निदध्यात् आ व्रीहिपंक्तेरुभयान्समोप्य. — [11] K Bü Ch P Bh D (schol.) तृवृति; E तृभि. — [12] D (schol.) इति व्याख्यातं (Kāuç. 15. 1) । सारूपवत्से (Cod. °त्सः) पुष्टिकर्मत्वात् (cf. Kāuç. 7. 2). — [13] D (schol.) सर्वकामस्येदं कर्म इह वचनं सूक्ताद्विकारात् । . . . कांकायनग्रहणं पूजार्थं. — [14] v. 3. 1. — [15] K सावित्रिकान्. — [16] D (schol.) दर्भैर्गार्हपत्यं पूतिकैर्दक्षिणाग्निं भांगया आहवनीयं. — [17] Bi गार्हपत्यः°. — [18] D (schol.) त्रिष्वपि संपातवंतं करोति. —

एवं पूर्वस्मिन्नपरयोरुपसंहृत्य[1] । १५ । एवं द्रोणकलशे रसानुक्रम्[2] । १६ । ॥ ५ ॥ ॥ २२ ॥

यजूंषि यज्ञ इति[3] नवशालायां सर्पिर्मधुमिश्रमश्नाति[4] । १ । दोषो गायेति[5] द्वितीयाम् । २ । युक्ताभ्यां तृतीयाम्[6] । ३ । आनुमतीं[7] चतुर्थीम् । ४ । शालामङ्गुलिभ्यां संप्रोक्ष्य[8] गृहपत्न्यासाद[9] उपविश्योदपात्रं निनयति[10] । ५ । इहैव स्तेति[11] वाचं विसृजते[12] । ६ । ऊर्ध्वा अस्येति[13] वार्ष्णमौदुम्बरं[14] मन्थप्रतिरूपमभिजुहोति[15] । ७ । असंख्याता अधिश्रृत्य सप्तागमशष्कुलीः[16] । ८ । त्वष्टा म इति[17] प्रातर्विभुङ्क्ष्यमाणो[18] ऽश्नाति[19] । ९ । ज्यायुं[20] बध्नाति । १० ।

---

[1] D (schol.) आहवनीयमृतं etc. आहवनीयदेशे ऽश्नाति । उपसंहारः प्राशनं (Cod. °नां) तदपरयोरग्न्योः स्यात्. — [2] D (schol.) द्रोणकलशः सोमपात्रं तत्र रसान् कृत्वा एवमेव करोति । सात्रिकानग्नीन्परिस्तीर्येत्यादि उक्तग्रहणं (cf. sū. 14). — [3] v. 26. 1. — [4] D (schol.) आज्येनांगहोमः प्रधानहोमा(!)सर्पिषा मधुमिश्रेण. — [5] vi. i. 1. — [6] D (schol.) आभ्यां समुच्चिताभ्यां तृतीयामाहुतिं. — [7] D (schol.) अनुमतिः सर्वमिदमिति अनयानुमते स्वाहेति केचित्; Ath. Paddh. अनुमतिः सर्वमित्येकया; vii. 20. 6. — [8] Ch E संप्रोच्य. — [9] D (schol.) भक्तगृहे; cf. Kāuç. 24. 15. — [10] Ch P निनयती. — [11] vii. 60. 7. — [12] Ath. Paddh. इति लघुशालाकर्म समाप्तं; cf. Kāuç. 43. 3. — [13] v. 27. 1. — [14] K Bi वारिष्माणम्; D (schol.) वर्ष्महतः तस्मान्निवृतो वार्ष्मणः . . . उदुंबरः. — [15] Bi मंथं; D (schol.) औदुम्बरात(!) कर्तव्यमित्यर्थः । तं मंथाकारमित्यर्थः । प्रतिरूपमष्टावरेध्मवत् (Kāuç. 18. 34) । चत्वारो धाया इत्यादि (18. 32) चोदनासामान्यात्. — [16] K Bü Pi P Bh शः कुलोः; D (schol.) प्रतिग्रहो पानेन द्रव्यकृताः शष्कुल्यः आगमशष्कुलीस्ता अग्नावपरिमिता अधिश्रयति । तासामग्नौ सप्त करोति अभिजुहोति । इतरा कर्तुरधिश्रपणात्. — [17] vi. 4. 1. — [18] So Ch E Bi Bh P D (text); cf. D (schol.) to the next two sūtras; K °भुंच्चमाणो; Bü विभंच्यमाणो; D (schol.) श्वो विभागं (!) करिष्यन्सारूपवत्समश्नाति; is the word to be corrected to विभज्यमाणो? cf. विभागं in the commentary, and Kāuç. 38. 26, note. — [19] D (text) जपति. — [20] E ज्ञायु; Bü यायूं; D (schol.) अथ प्रातर्विभुंच्यमाणः ज्यायुं बध्नाति । ज्यायुर्ज्याः (!). —

दण्डं संपातवन्तं विमृज्य[1] धारयति। ११। वायुरेना इति युक्तयोश्चित्राकर्मनिशायां[2, 3] संभारान्संपातवतः[4] करोति। १२। अपरेद्युर्वायुरेना[5] इति शाखयोदकधारया[6] गाः परिक्रामति। १३। प्रथमजस्य शकलमवधायौदुम्बरेणासिना लोहितेनेति[7] मन्त्रोक्तम्[8]। १४। यथा चक्रुरितीक्षुकाशकाण्ड्या[9, 10] लोहितं निमृज्य रसमिश्रमश्नाति।१५। सर्वमौदुम्बरम्[11]। १६। यस्येदमा रज[12] इत्यायोजनानामप्ययः[13]। १७। ॥ ॥ ६ ॥ ॥ २३ ॥

उच्छ्रयस्वेति[14] बीजोपहरणम्[15]। १। आज्यमिश्रान्यवानुर्वरायां कृष्टे[16] फालेनोदुह्यान्वृचं[17] काशीन्निनयति[18] निवपति। २। अभि त्यमिति[19] महावकाशे[20] ऽरण्य उन्नते[21]

---

[1] D (text) विसृज्य; D (schol.) प्रातर्विभुंच्यमाणो दंडं . . . विसृज्य (!) धारयति. — [2] D (schol.) त्वष्टा म इत्यनेन योगः, vi. 4. 1; 141. 1. — [3] E सूक्तयोश्चि°. — [4] K P Bh संभरतः; D (schol.) निशायां यत्र चित्राकर्म कृतं तस्याह्नो (Cod. तस्यान्ह) रात्राविदं कर्म संभारान्वक्ष्यमाणकान् संपातवतः करोति।... संभाराः शाखोदकशालादयः साधनत्वात्. — [5] vi. 141. 1. — [6] E °दगधारया; D (schol.) द्वितीये ऽहनि संपातितया शाखया उदकधारां आनयति. — [7] vi. 141. 2. — [8] D (schol.) वर्तमाने संवत्सरे यः (Cod. संवत्सारत्यः) प्रथमो जातो वत्सः तस्य कर्णयोरंधशकलं (! for अधः शकलं?) कृत्वा . . . मिथुनं कर्णयोरित्युभयोः पाटनं करोति. — [9] vi. 141. 3. — [10] Ch काण्डचक्षो°; D (schol.) इक्षुखंडेन काशखंडेन च कर्माभ्यां लोहितं गृहीत्वा . . . कांड्या-(!)समुच्चयः. — [11] D (schol.) शाखाशकलसु (!) आज्यधानी पात्राणि. — [12] vi. 33. 1. — [13] D (schol.) सीरा युंजंतीत्यस्य यानि कर्माणि (Kāuç. 20. 1) प्रततयुक्तान्यस्य (! for प्रतननयु°?) सूक्तस्य भवंति. — [14] vi. 142. 1. — [15] D (schol.) बीजमभिमंत्र्य क्षेत्रं नीयते. — [16] D (schol.) भूमिप्रदेशे. — [17] E °द्रुह्या°; Bi °डुह्या°. — [18] D त्रीन्मुष्टीन्. — [19] vii. 14. 1. — [20] Bh D (text and (schol.) माहा°. — [21] D (schol.) उन्नते देशे. —

विमिते[1] प्राग्द्वारप्रत्यग्द्वारेष्वप्सु[2] संपातानानयति । ३ । कृष्णाजिने सोमांशूर्न्विचिनोति[3] । ४ । सोममिश्रेण संपातवन्तमश्नाति[4] । ५ । आदीप्ते संपन्नम्[5] । ६ । तां सवितरिति[6] गृष्टिदाम[7] बध्नाति । ७ । सं मा सिञ्चन्त्विति[8] सर्वोदके[9] मैश्रधान्यम् । ८ । दिव्यं[10] सुपर्णमित्यृषभदण्डिनो[11] वपयेन्द्रं यजते । ९ । अनुबद्धशिरःपादेन[12] गोशालां चर्मणावछाद्यावदानकृतं[13] ब्राह्मणान्भोजयति । १० । प्रोष्य[14] समिध आदायोर्जं[15] बिभ्रदिति[16] गृहसंकाशे जपति । ११ । सव्येन समिधो[17] दक्षिणेन शालावलीकं संस्थभ्य जपति[18]। १२। अतिव्रज्य समिध आधाय[19] सुमङ्गलि प्रजावति सुसीमे[20] ऽहं वां गृहपतिर्जीव्यासमिति स्थूणे

---

[1] D (schol.) विमितं गृहं. — [2] K P Bü Bi D (text) प्राग्द्वारः; D (schol.) प्राक्द्वार इति । बहुव्रीहिः; cf. Kāuç. 34. 3. — [3] D (schol.) सोमखंडानि विकिरति. — [4] E °श्नात्व°; D (schol.) सोमरसमिश्रेणाज्येन स्थालीपाकं संपातवंतं कृत्वाश्नाति। अभिषवश्च सोममिश्रेणेति (Cod. °णाति) वचनात्। मंत्रलिंगं च सावीर्हि देवेति (vii. 14. 3) वचनात्. — [5] D (schol.) यदि तद्विमितं संपातवंत (! for °वत् ?) काल एवादीप्यते। ततः संपन्नं यच्चिंतयति तत्फलं अपरिसमाप्ताविपरि कर्मणः (?) — [6] vii. 15. 1. — [7] D (text) गृष्टी°; D (schol.) द्विः प्रसूता गौः गृष्टिः. — [8] vii. 33. 1. — [9] Ch D (text) सर्वौदके; D (schol.) यावंत्युदकानि (Cod. यावतीत्युद°) प्रागादिषु तानि गृहीत्वा तस्मिन् सर्वोदके शृतं स्थालीपाकं प्राश्नाति. — [10] vii. 39. 1. — [11] D (schol.) दंडीति गवां सर्वेषां यो बलीयान् ...अस्य वशाधर्माः स्युः (cf. Kāuç. 44. 1 fg.) — [12] So Bü Ch E; the rest शिरस्पा°. Cf. Kāuç. 64. 22; 81. 28. — [13] K Ch E Bi °वत्साद्या°; D (schol.) अधोमुखेनाच्छादयति. — [14] P प्रोच्य; Bh प्राच्य; Bi प्रोच. — [15] K Bi Bh Bü आधायो°; D (schol.) देशांतरं गत्वा प्रत्येत्य आरण्यान् (!) समिधो गृहीत्वा गृहसंकाशे जपति । यत्रयत्रस्थः गृहाणि पश्यति तस्मिन् (Cod. तस्मात्) देशे स्थितः. — [16] vii. 60. 1. — [17] D (schol.) आधाय. — [18] D (schol.) शालायाः वलीकं पटलं संस्तभ्य संस्पृश्य ऊर्जं बिभ्रदिति जपति. — [19] D (text) आदधाति; D (schol.) समिद्ग्रहणं बलिक(!)-निवृत्त्यर्थं. — [20] K Ch P Bh E D सुशीमे; the formula occurs also in Kāuç. 39. 6 and 76. 24. —

गृह्णात्युपतिष्ठते[1] । १३ । यद्वदामीति[2] मन्त्रोक्तम्[3] । १४ । गृहपत्न्यासाद उपविश्योदपात्रं निनयति[4] । १५ । इहैव स्तेति[5] प्रवत्स्यन्नवेक्षते[6] । १६ । सूयवसादिति[7] सूयवसे पशून्निष्ठापयति[8] । १७ । दूर्वाग्रैरञ्जलावप आनीय दर्शे[9] दार्शीभिरुपतिष्ठते[10] । १८ । इन्द्रस्य कुक्षिः साहस्र[11] इत्यृषभं संपातवन्तमतिसृजति[12] । १९ । रेतोधायै त्वातिसृजामि वयोधायै त्वातिसृजामि यूथत्वायै त्वातिसृजामि गणत्वायै त्वातिसृजामि सहस्रपोषायै त्वातिसृजाम्यपरिमितपोषायै त्वातिसृजामि[13] । २० । एतं वो युवानमिति[14] पुराणं प्रवृत्य[15] नवमुत्सृजते[16] संप्रोक्षति । २१ । उत्तरेण पुष्टिकाम ऋषभेणेन्द्रं[17] यजते[18] । २२ । संपत्कामः श्वेतेन[19]

---

[1] D (schol.) पाणिना गृह्णाति· — [2] xii. 1. 58. — [3] D (schol.) संभाषते (Cod. स॰) गृहजनप्रियं· — [4] D (schol.) भक्तगृह उदकपूर्णपात्रं निनयति; cf. Kāuç. 23. 5 — [5] vii. 60. 7 (vi. 73. 3). — [6] K P E Bh ॰वेच्यते; D (schol.) गृहाणि· — [7] vii. 73. 11 (ix. 10. 20). — [8] Bü निष्वापयंति; E P Bi ॰ष्ठापयंति· — [9] D (text) दर्शनं· — [10] D (schol.) दूर्वाग्रैः सहाप अंजलौ कृत्वा दर्शमाग्नयोदियोग्यं (!for ॰ग्नेयादि॰?) दर्शः कतमा दूर्वापरिमिति (!) षडर्चसूक्तत्वात; the दार्श्य ऋचः are not defined by Dārila, but judging from the fact that the hymn containing them consists of six verses (षडर्चसूक्तत्वात), they are probably vii. 81. 1–6. — [11] vii. 111. 1; ix. 4. 1; Ath. Paddh. इन्द्रस्य कुक्षिरित्येकया साहस्र इति चतुर्विंशत्यृचेन आज्यं हुत्वा वृषभं संपात्य । य इन्द्र इव देवेष्वित्येकया (ix. 4. 11) वृषभस्य दक्षिणे कर्णे जपेत् । लोहितेन स्वधितिनेति (vi. 141. 2) वत्सतरीं अनुमंत्रयते . . . — [12] D (text) ॰वसृजति: D (schol.) अनयोः सूक्तयोः सेक्तारं गां आनीय गोष्ठे ऽतिसृजति स्थापयति· — [13] Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. रेतोधायै त्वेति षड्भिः कल्पजैर्मंत्रैः· — [14] ix. 4. 24. — [15] K प्रचृत्य; P प्रचित्य; D (schol.) पुराणो यो गोषु षंडः तमपनीय (Cod. ॰तीय)· — [16] K Bü ॰सृजति· — [17] K Bü Bh and Ath. Paddh. omit इन्द्रं· — [18] D (schol.) यः पुष्टिमिच्छति· — [19] K E श्वितेन; D (schol.) संपदपूर्वलाभः। . . . श्वेतवर्णेन गवा पौर्णमास्यां यजतेंद्रं (!)· —

पौर्णमास्याम् । २३ । सत्यं बृहदित्याग्रहायण्याम्[1] । २४ । पश्चादग्नेर्दर्भेषु खदायां सर्वहुतम्[2] । २५ । द्वितीयं संपातवन्तमश्नाति । २६ । तृतीयस्यादितः सप्तभिर्भूमे मातरिति[3] त्रिर्जुहोति । २७ । पश्चादग्नेर्दर्भेषु कशिप्वास्तीर्य विमृग्वरीमित्युपविशति[4] । २८ । यास्ते शिवा इति[5] संविशति[6] । २९ । यच्छयान इति[7] पर्यावर्तते[8] । ३० । नवभिः शन्तिवेति[9] दशम्योदायुषेत्युपोत्तिष्ठति[10.11] । ३१ । उद्वयमित्युत्क्रामति[12] । ३२ । उदीराणा इति[13] त्रीणि पदानि प्राङ्गोदङ्वा[14] बाह्येनोपनिष्क्रम्य यावत्त इति[15] वीक्षते[16] ।३३। उन्नताच्च[17] । ३४ । पुरस्तादग्नेः सीरं युक्तमुदपात्रेण संपातवतावसिञ्चति[18] ।३५। आयोजनानामप्ययः[19] ।३६। यस्यां सदोहविर्धाने इति[20] जुहोति वरो म[21] आगमिष्यतीति[22] ।३७।

---

[1] xii. 1. 1; D (schol.) मार्गशीर्षपौर्णमास्यां … यस्यां सदोहविर्धाने इति (xii. 1. 38) जुहोतीति (cf. sū. 37) यावद्ग्रहणं। अत्रापि न गन्धप्रवादाः (xii. 1. 23—25; cf. Kāuç. 13. 12) न निष्ठीवाकलिंगमन्यकर्मत्वात् (?!) गंधप्रवादाभिरलंकुर्वते। शुद्धा न आप इति (xii. 1. 30) निष्ठीव्येति च (cf. Kāuç. 58. 7). — [2] Bh °हुत; D (text) °हुतिं; D (schol.) गर्ते दर्भानास्तीर्य स्थालीपाकं. — [3] D (schol.) स्थालीपाकाद्याभिः सप्तभिर्ऋग्भिः सत्यं बृहदित्याभिः । भूमे मातरिति चाष्टम्या; xii. 1. 1—7 and 63. — [4] xii. 1. 29; D (schol.) वेदिस्तरणदर्भेषु कशिपु तृणमयं (Cod. स्तृ°!) प्रस्तरणं (!) गर्गुल्लिकायां (!) तदास्तीर्य. — [5] ix. 2. 25. — [6] D (schol.) कशिपुनि. — [7] xii. 1. 34. — [8] D (schol.) स्वपत्तनमावर्तते. — [9] xii. 1. 1—9 (?cf. sūtras 24—27) and xii. 1. 59. — [10] Bü दशम्यामु°. — [11] iii. 31. 10. — [12] vii. 53. 7; D (schol.) शयनादुत्थित अनया गच्छति. — [13] xii. 1. 28. — [14] Ch E Bi Bü उदग्वा. — [15] xii. 1. 33. — [16] K P Bh वीक्ष्यते. — [17] D (schol.) उत्तरस्थलं तदारुह्य तस्मिन्वीक्षते. — [18] D (schol.) सत्यं बृहदिति संपातमंत्राः प्रकृतत्वात्; xii. 1. 1. — [19] D (schol.) to Kāuç. 23. 17, सीरा युंजंतीत्यस्य यानि कर्माणि (Kāuç. 20. 1) प्रततयुक्तान्यस्य (!for प्रतननयु°?) सूक्तस्य भवंति. — [20] xii. 1. 38. — [21] Bi Ch (sec. man.) मा. — [22] D (schol.) वरो वरणीयो (Cod. °र्या) ऽर्थः मम भवेत्. —

यस्यामन्नमित्युपतिष्ठते[1]। ३८। निधिं बिभ्रतीति[2] मणिं हिरण्यकामः[3]।३९। एवं विद्वा[4]।४०। यस्यां कृष्णमिति[5] वार्षकृतस्याचामति[6,7] शिरस्यानयते[8]।४१। यं त्वा पृषती रथ इति[9] द्यौः पृषत्यादित्यो रोहितः[10]।४२। पृषतीं गां ददाति[11]।४३। पृषत्या क्षीरौदनं सर्वहुतम्[12]।४४। पुष्टिकर्मणामुपधानोपस्थानम्[13]।४५। सलिलैः[14] सर्वकामः सलिलैः सर्वकामः।४६। ॥ ७ ॥ ॥ २४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे तृतीयो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

1 xii. 1. 42; D (schol.) भूमिमुपतिष्ठते आत्मनेपदात्. — 2 xii. 1. 44. — 3 D (schol.) उपतिष्ठते प्रकरणात्। मणिमयः हिरण्यं सुवर्णं (!) — 4 So P Bh E; K वित्वा यस्यां with the syllable द्वान् over the line between the two words; Bi वि त्वा and the syllable द्वां over the line between the two; Bh Bü D (text) विद्वान्; D (schol.) प्राप्यापि मणिं हिरण्यं वाभ्यामेवोपतिष्ठते. — 5 xii. 1. 52. — 6 Bü वारिर्ष°; Bh वार्ष ऋतस्य. — 7 K °चामयति. — 8 Bh °नयति; D (schol). निर्ऋति-वार्षकृतं (Cod. °वावर्ष°) शिरसि करोति पूर्वशेयमतस्यातनमंत्रः (Cod. °स्यानन°). — 9 xiii. 1. 21. — 10 D (schol.) यं त्वा पृषती रथे प्रष्टिर्वहति रोहितेति (xiii. 1. 21[ab])। अत्र का पृषती को वा रोहित इति तत्कथयति। द्यौः पृषती ज्ञेया। आदित्यो रोहितः. — 11 D (schol.) ब्राह्मणाय . . . षड्भिरभिमंत्र्य (xiii. 1. 21—26?). — 12 D (schol.) पृषत्याः क्षीरे ओदनं शृतं सर्वहुतं षड्भिरपि सकृद्धोतव्यः। अत्र देवताविधानं. — 13 D (schol.) पुष्टिकर्माणि येषां मंत्राणां ते पुष्टिकर्माणः। तेषां मत्राणां उपधानोपस्थाने पूर्वाधिकारोक्ते भवतः। चित्राकर्मादीनि (Kāuç. 18. 19) च पुष्टिकर्माणि पूर्वाधिकारात्. — 14 For the सलिलगण see Kāuç. 18. 25, note; D (schol.) तैः समुच्चितैरुपधानोपस्थाने कार्ये सर्वाणि फलानीक्ता.

॥ ओं ॥

अथ भैषज्यानि[1] ।१। लिङ्ग्युपतापो[2] भैषज्यम्[3] ।२। वचनादन्यत् ।३। पूर्वस्योदपात्रेण[4] संपातवताक्ते[5] ।४। वलीर्विमार्ष्टि[6] ।५। विद्मा शरस्यादो यदिति[7] मुञ्जशिरो रज्ज्वा बध्नाति[8] ।६। आकृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य[9] पाययति ।७। सर्पिषालिम्पति ।८। अपिधमति[10] ।९। विद्मा शरस्येति[11] प्रमेहणं बध्नाति[12] ।१०। आखुकिरिपू-

---

[1] E भैषजानि; D (schol.) वक्ष्याम इति वाक्यशेषः (Cod. °विशेषः)। द्विप्रकारा व्याधयः आहारनिमित्ता अशुभनिमित्ताश्चेति। तत्र आहारवैषम्यसमुत्थानां आयुर्वेद (!) चकार... अधर्मसमुत्थानां तु शास्त्रमिदमुच्यते. — [2] D (schol.) व्याधेर्लिंगिन उपतापकर्म. — [3] Bü भिषज्य; Bü भिषज्यं; D (schol.) यद्गमयति तल्लिंगं तद्यस्यास्त्यपि (! for °स्यापि?) व्याधेः स लिंगी तस्योपतापकरणं कर्म भैषज्यमिति ज्ञेयं। उपतापो (! for °प-?) विनाशभैषज्यत्वात्. — [4] D (schol.) ये त्रिषप्तीयेन, i. 1. — [5] K Ch E P Bi D (text) संपातवतांते; Bh °तान्ते; D (schol.) व्याधितमंक्ते प्रोक्षति। सर्वभैषज्यं विषलिंग्यभावात्. — [6] All MSS. बलीर्वि°; D (schol.) बलियनम मार्ष्टि (!)। सर्पादिदृष्टवान् (Cod. °दृष्ट°)। दक्षिणेन पाणिना बलिरोगान्निति च. — [7] i. 2. 1; ii. 3. 1 (et al.) — [8] D (schol.) मुंजशिरः पुंखाधारकाष्ठं सूत्रे प्राप्ते रज्ज्वेत्युच्यते। मुंजरज्जुरेव संनिधानात् । अतिसारभैषज्यमास्रावशब्दस्य (i. 2. 4; ii. 3. 2) तद्वादित्वात् (Cod. तद्वावि°). — [9] D (schol.) परिलिखनं चूर्णीकरणं. — [10] K B D (text) °धमिति; D (schol.) अपाने धमति अतिसारिणां (Cod. सारिणां). — [11] i. 3. 1. — [12] D (schol.) प्रमेहणं हरितक्यादिभेदनीयं द्रव्यं तद्बध्नाति । मूत्रपुरीषप्रतिबंधे. —

तीकमथितजरत्प्रमन्दसाव्रस्कान्पाययति[1, 2]। ११। उत्तमाभ्यामास्थापयति[3]। १२। यानमारोहयति[4]। १३। इषुं विसृजति[5]। १४। वस्तिं विष्यति[6]। १५। वर्तिं[7] विभेत्ति[8]। १६। एकविंशतिं यवान्दोहन्यामञ्जिशानीय द्रुघ्नीं जघने संस्तभ्य फलतोऽवसिञ्चति[9]। १७। आलबिसोलं[10] फाण्टं पाययति[11]। १८। उदावर्तिने च[12]। १९। अम्बयो यन्ति वायोः पूत इति[13] च शान्ताः[14]। २०। उत्तरस्य[15]

---

[1] K E Bi आषु°; P Bh आशु°. — [2] P पूतिक; D (text and schol.) आखुकिरिपूतिमथितजरत्प्रमंदो जीर्णेन्दुकः साव्रस्को द्रव्यांतरे आखुकिरियादिभिः (!) ... अञ्जिरालोड्याभिमंत्र्य. — [3] D (schol.) अस्य सूक्तस्योत्तमाभ्यामृग्भ्यां (i. 3. 8, 9) पुटकानुवासनाद्दाति (! for °वासनमाद्दाति) तस्योपाय आयुर्वेदोक्तः ...। आखुकिर्यादिसाधनप्रत्ययार्थं. — [4] D (schol.) यानमश्वादि तं संप्रत्यारोहयति. — [5] D (schol.) धनुषा व्याधितं प्रति भयोत्पादनाय. — [6] D (schol.) शिश्न(!)निर्वासयति (Cod. °सपति) सूक्तांते मंत्रलिंगात्. — [7] So K P D (text); E वर्ति; Ch Bü Bi D (schol.) वर्तं (cf. i. 3. 7: प्र ते भिनद्मि मेहनं वर्त्रं etc.). — [8] So Bh alone; K Bü Ch E P Bi बिभेति; D (text) बिभेदिति; D (schol.) वर्तं मूत्रबिलं कुमारीवद्विकासयति। सूक्तान्ते. Is the word to be emended to विभिनत्ति or विभेदति, from the root भिद् and preposition वि? — [9] D (schol.) सूक्तांते। ... द्रुघ्नी ययाद्या (! for °द्यो?) शत्रुर्हतस्तां (Cod. °स्त) व्याधितस्य जघने संश्लेष्य यतः फलं ततोऽवसिंचति ... द्रुघ्नी च संस्तंभने संस्कारकर्मत्वात्. — [10] K P E Bi Bh D (text and schol.) विशो°; Ch Bü विसो°. — [11] D (text) पाटं पाटयति (!); D (schol.) आलं गोधूमव्याधिः (Cod. गोधूमो)। विशं पद्मकंदः। उलं कस्तुक- (! for कस्तुरिका-?) शाकं (Cod. °शार्कं) तत्पाटयित्वा (! for फांटयित्वा) पाययति. — [12] D (schol.) उदावर्तो (Cod. °र्ता) यस्य सोऽयं उदावर्ती तस्मै उदावर्तिने। प्रमेहणादीनि कर्माणि भवंति। आच्छादनं च मध्यमपातात्। उदावर्तः पुरीषस्य गोलकभावः. — [13] i. 4. 1; vi. 51. 1; cf. the two शान्तिगण, Kāuç. 9. 2, 4. — [14] D (schol.) समिध आदधाति ... स्त्रीलिंगात्। सर्वभैषज्यं; cf. D (schol.) to Kāuç. 6. 37. — [15] D (schol.) वायोः पूत इत्यस्य (vi. 51. 1) सोममिश्राः समिध आदधाति सर्वभैषज्यं. —

ससोमाः ।२१। चातनानामपनोदनेन[1,2] व्याख्यातम् ।२२। त्रपुसमुसलखदिरतार्ष्टाघानामादधाति[3,4] ।२३। अयुग्मान्खादिराञ्छङ्कूनक्ष्यौ[5] नि विध्येति[6] पश्चादग्नेः समंभूमि[7] निहन्ति[8] ।२४। एवमायसलोहान्[9] ।२५। तप्तशर्कराभिः शयनं[10] राशिपल्याणि[11] परिकिरति ।२६। अमावास्यायां सकृद्गृहीतान्यवाननपहतानप्रतीहारपिष्टानाभिचारिकं परिस्तीर्य[12] तार्ष्टाघेध्म[13] आवपति ।२७। य आगछेत्तं[14] ब्रूयाच्छणशुल्बेन जिह्वां निर्मृजानः शालायाः प्रस्कन्देति[15] ।२८। तथा कुर्वन्ननाद्ये हुवाने[16] ।२९। वीरिणतू-

---

[1] For the pratīkas of the चातनगण see Kāuç. 8. 25. — [2] D (schol.) चातनानां प्रतीकानां अपनोदने (!) कर्म कथितं (Cod. °ते) प्रत्येतव्यं। प्रतीकविकल्पः षष्ठीनिर्देशात् । अपनोदनं आरे ऽसावस्मदस्तु (i. 26. 1) इत्यपनोदनफलत्वात् (Kāuç. 14. 14) । आवपनमात्रनिर्देश एकवचनात् । पिशाचगृहीतभैषज्यं लिंग्युपतापवचनात्. — [3] Bh °घटिर° (for खदिर). — [4] Ch तार्ष्टाद्यानाम्; D (text) तार्ष्टधानाम्; D (schol.) तार्ष्टाद्यः (!) संर्षपः (Cod. सर्पिषः) । . . . द्रव्यविकल्पः साधनत्वात् । पिशाचचातनमेव; cf. Çāntikalpa 21. — [5] Bh खादिरां; the rest खादिरान्छ°. — [6] v. 29. 4. — [7] Ch E P °भूमिं. — [8] D (schol.) निहंति सर्वचातनप्रतीकविशेषः । शेषकर्मत्वात् एतं वो युवानमिति (ix. 4. 24) कर्मवत् (Kāuç. 24. 21). — [9] D (schol.) कीलकान्खादिरवन्निहन्यात् . . . पश्चादग्नेः समंभूमि. — [10] Ch Bü E P Bi शयन. — [11] P °पल्यानि; D (schol.) तप्तशर्कराभिः पिशाचगृहीतस्य शयनं सर्वतः किरति धान्यराशिपल्यं च. — [12] D (schol.) दक्षिणेन हस्तेन तत्संप्रतिहत्याप्रतिहत्य (! for °हृ°?) पिनष्टि ... शरमयं बर्हिः उभयतः परिस्तीर्य (Kāuç. 47. 1). — [13] D (text) तार्ष्टधेप्म; Ch E P Bi तार्ष्टाद्येध्म; D (schol.) तार्ष्टाद्यः सर्षपः । . . . तार्ष्टाद्या (!) इध्मा यस्य अग्निः. — [14] D (text) आगच्छते; D (schol.) आवपने चयमाणो (Cod. °ण) यो ग्रहविशेष आगछेत् स वक्तव्यः (Cod. सक्त°). — [15] D (schol.) अयं मंत्रः प्रैषः. — [16] K कुर्वेननाद्ये; P कुर्वन्यनाद्ये; D (schol.) तथा कुर्वन्नना (?) यदि प्रैषार्थं न (Cod. भ) करोति ततो ऽसौ अना (!) अमुष्यातिवीर्य (Cod. अमुष्यो°) इत्यर्थः । अपगतो ग्रह इति । आवपतीति हविर्ग्रहणे । ग्रहार्थं अना इति तत्पुरुषः । ... हुवानं प्रैषार्थकरणं । करोमि अवचनं. —

लमिश्रमिङ्गिडं प्रपुटे[1] जुहोति । ३० । इध्माबर्हिः शालायामासजति[2] । ३१ । अपरेद्युर्विकृते पिशाचतो रुजति[3] । ३२ । उक्तो होमः[4] । ३३ । वैश्रवणायाञ्जलिं कृत्वा[5] जपन्नाचमयत्यभ्युक्षति[6,7] । ३४ । निश्युल्मुके संकर्षति[8] । ३५ । स्वस्त्याद्यं[9] कुरुते । ३६ । अयं देवानामित्येकविंशत्या[10] दर्भपिञ्जूलीभिर्वलीकैः[11] सार्धमधिशिरोऽवसिञ्चति । ३७ । ॥ १ ॥ ॥ २५ ॥

---

[1] Ch (prim. man.) and Pet. Lex. sub इङ्गिड read प्रपुठेन; D (schol.) पुटः दृढः . . . अहस्तादिहोमत्वात्. — [2] D (schol.) पूर्वस्मिन्नहनि इध्मास्य बर्हिषस्य (!) तस्यां शालायामावध्नाति. — [3] So K Bh; Ch रुर्धागति; P रजत्यत्यु°; Bi रुर्जयित्यु°; Bü E D (text) रुगिति; D (schol.) अन्यथाकारमिध्माबर्हिषः पिशाचात्पीडास्तीति (? Cod. पिशाचान्पीडास्ती) ज्ञेयं। नापगत इति ज्ञेयं तस्मिन्रुजति (Cod. °न्नुजति) पिशाचः (Cod. °चे). — [4] D (schol.) यथांतरवचनात् अस्य होमस्येध्माबर्हिषः शालायामासक्तं (? Cod. क्वालामाशक्तं). — [5] D (schol.) चातनानामेव (Kāuç. 8. 25) नमस्कारं कृत्वा. — [6] D (text) °चामयत्य°. — [7] K °भ्युच्यति; D (schol.) पिशाचगृहीत अभ्युचयति (!) — [8] D (schol.) उल्मुकं योल्मुके परस्परं कर्षति. — [9] D (schol.) निशि स्वस्त्ययनं कुरुते. The gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 11) assembles under the head of स्वस्त्ययनगण the following hymns and verses: अमूः पारे पातं न इन्द्रापूषणा । त्वष्टा मे दैव्यं येन सोमा नमो देववधेभ्यो ऽभयम् (cf. the second अभयगण, Ath. Pariç. 34. 29; Kāuç. 104. 3) । मित्रावरुणावुप प्रागात्सहस्राक्षो ऽनमित्रं नो अधरद्यमो मृत्युर्बृहस्पतिर्नः परि पातु त्यमू षु त्रातारमिन्द्रम् । इन्द्रः सुत्रामा स सुत्रामा आ मन्द्रैरिन्द्र मर्माणि ते । वर्म मे द्यावापृथिवी ऐन्द्राग्नं वर्म गिरयस्ते यत्ते मध्ये यास्ते प्राचीर्मा नः पश्चादिति स्वस्त्ययनानि॥११॥. The pratīkas are i. 27. 1; vi. 3. 1; 4. 1; 7. 1; 13. 1; r. 24. 5; vi. 37. 1; 40. 3; 93. 1; vii. 51. 1; 85. 1; 86. 1; 91. 1; 92. 1; 117. 1; 118. 1; viii. 5. 15 (xix. 20. 4); viii. 5. 19; xii. 1. 11, 12, 31, 32. Daç. Kar. (Kāuç. 137. 4, note) introduces the description of the ājyatantra by a स्वस्तिवाचनं, employing some of the hymns of this gaṇa, namely, vii. 85. 1; 86. 1; 117. 1; 118. 1; xix. 68. 1; cf. also Kāuç. 8. 2. — [10] i. 10. 1. — [11] Ch वलीके; E वलिकैः; D (schol.) सह वलीकैरुपशिरसि अवसिंचति । जलोदरिणं। स्त्रीव्याधितावासुतावदसिक्ताविति स्मर्तव्यं (Kāuç. 7. 17).

जरायुज[1] इति मेदो मधु सर्पिस्तैलं पाययति । १ । मौञ्जप्रश्नेन शिरस्यपिहितः[2] सव्येन तितउनि[3] पूल्यानि धारयमाणो दक्षिणेनावकिरन्व्रजति[4] । २ । सव्येन तितउप्रश्नौ[5] दक्षिणेन ज्यां द्रुघ्नीम्[6] । ३ प्रैषकृदग्रतः[7] । ४ । यत्रैनं व्याधिर्गृह्णाति तत्र तितउप्रश्नौ निदधाति[8] । ५ । ज्यां च[9] । ६ आव्रजनम्[10] । ७ । घृतं नस्तः[11] । ८ । पञ्चपर्वणा

---

[1] i. 12. 1; this pratīka and a number of those occurring in the following kaṇḍikās are collected in the gaṇamālā (Ath. Pariçiṣṭa 34. 7) under the head of the तक्मनाशनगणः ॥ जरायुजः प्रथमो यदग्निरुदगतां दशवृत्त मुञ्च चेत्रियात्त्वा हरिणस्य रघुष्यदो मुञ्चामि त्वा भवाशर्वौ मन्वे वां यो गिरिषु दिवे स्वाहाग्निस्तक्मानमग्नेरिवास्याव मा पाप्मन्सृजाव ज्यामिव वरणो वारयाता इमं यवं विद्रधस्य बलासस्य नमो रूरायेति द्वे शीर्षामयमिति तक्मनाशनानि ॥ ७ ॥. The pratīkas are i. 12. 1; 25. 1; ii. 8. 1; 9. 1; 10 1; iii. 7. 1; 11. 1; iv. 28. 1; v. 4. 1; 9. 1; 22. 1; vi. 20. 1; 26. 1; 42. 1; 85. 1; 91. 1; 127. 1; vii. 116. 1; v. 4. 10. D (schol.) सर्वं सूक्तं मृगारैर्मुचेत्यक्रमभेदात् (cf. Kāuç. 27. 34) भेदानि (?) प्रसिद्धानि । प्रतिद्रव्यं कर्मभेदः; Dārila, fol. 7ª l. 6, जरायुज इत्यादीनां दोषोपशमनमात्रवर्णिकं फलदोषेण संयुज्य विधानात् (Cod. विधात्)। लिंग्युपताप इति भैषज्येषु वचनात् (Kāuç. 25. 2). — [2] D (schol.) मुंजनिवृतेन प्रश्ना (!) शिरसि प्रछादितः . . . प्रश्न उष्णीषं गुग्गुलिकां (!). — [3] So Bü K (prim. man.); K (sec. man.) Ch P Bi Bh D (text) तितऊनि; D (schol.) तितउत्थितानि (!) पूल्यानि . . . तितउ सक्तुगालनं पूल्यानि (Cod. पूज्यानि) जलाः (!for लाजाः?). — [4] D (schol.) ग्रामभुवमरण्यभुवनं च. — [5] Ch (sec. man.) D (text) तितऊ° (in the manner of a Vedic dvaṁdva). — [6] D (schol.) धारयमाणः कर्ता व्रजति। . . . द्रुघ्नों यस्याः च्युतिनेषुना कश्चिंद्यातितः (! for कश्चिद्यातीतः?). — [7] D (schol.) प्रैषं ददातीति प्रैषकृत् । अतस्त्वाव्रजं (!); cf. sū. 7. — [8] D (schol.) व्रजतां यत्र देशे व्याधिः सुष्ठु भवति तत्र तितउप्रश्नौ स्थापयति कर्ता । अतश्च व्याधितः कर्तुरग्रतः (Cod. कुतुर°) प्रैषकृद्गच्छति. — [9] D (schol.) कर्ता स्थापयति तत्रैव. — [10] So P; D (text) आव्रजं (cf. the schol. to sū. 4); the rest आव्रजतम्; D (schol.) प्रैषः प्रैषकृतः प्रवलारावदेशं यावद्गच्छति निधाने मंत्रो मंत्रलिंगाच्छिरोरोगभैषज्यं. — [11] D (schol.) करोतीति वाक्यशेषः (Cod. °विशेषः)। घृतं नस्यं स्यादभिमंत्र्य. —

ललाटं संस्तभ्य जपत्यमूर्या इति[1] । ९ । पञ्चपर्वणा[2] पांसुसिकताभिः[3] परिकिरति । १० । अर्मकपालिकां[4] बध्नाति । ११ । पाययति । १२ । चतुर्भिर्दूर्वाग्रैर्दधिपललं[5] पाययति । १३ । अनु सूर्यमिति[6] मन्त्रोक्तस्य लोममिश्रमाचमयति[7] । १४ । पृष्ठे चानीय[8] । १५ । शङ्कुधानं चर्मण्यासीनाय दुग्धे संपातवन्तं बध्नाति[9] । १६ । पाययति[10] । १७ । हरिद्रौदनभुक्तमुच्छिष्टानुच्छिष्टेना[11] प्रपदात्प्रलिप्य मन्त्रोक्तानधस्तल्पे हरितसूत्रेण सव्यजङ्घासु बद्ध्वावस्नापयति । १८ । प्रपादयति[12] । १९ । वदत[13] उपस्थापयति । २० । क्रोडलोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणापिधाय[14] । २१ । नक्तंजाता सुपर्णो जात इति[15] मन्त्रोक्तं

---

[1] i. 17. 1 (et al.); D (schol.) पंच पर्वाणि यस्य दंडस्य स पंचपर्वा तेन रोगिणं संस्तभ्य ललाटं जपति. — [2] D (text and schol.) omits this word. — [3] K Ch Bi P पांशु°; D (schol.) पांसुवत् स्नक्ष्णधूलिः सिकता वालुका परिकिरणं. — [4] D (schol.) अर्मकपालिकाभिः । संयोगात्पिठरादेः (?)। सकलं पतितं केदारं पर्वट (!) इति केचित्. — [5] D दूर्वाग्रैः सह. — [6] i. 22. 1. — [7] Ch D (text) °चामयति; D (schol.) मंत्रोक्तस्य रक्तवर्णो गौः....तस्य लोमाभिमिश्र्य आचामयति। व्याधितपुरस्कृतं भैषजं. — [8] D (schol.) गोपृष्ठे उदकं संगृहोत्वाचमयति. — [9] D (schol.) शंकुधानं चर्मणो विस्ताराय कोलकबंधः शंकुस्थापनमित्यर्थः । तत्रैव चर्मण्युपविष्टाय क्षीरस्थं संपातवंतं कृत्वासुराय बध्नाति. — [10] D (schol.) तद्दुग्धं पाययति रोगिणं. — [11] Ch उत्सिष्टेन; cf. D (schol.) to Kāuç. 47. 37. — [12] D (schol.) मंत्रोक्तान् तं व्याधितं कानिचित्पदानि कर्मांतरतुल्यत्वात् पूर्वं पपाद्य प्रयच्छतीति परिभाषायाश्चार्थत्वात् (Kāuç. 7. 18). — [13] D (schol.) तत्रतत्रस्थान्मन्त्रोक्तान्वदतः श्रुत्वा उपस्थापयति । सूक्तेन व्याधितं । के मन्त्रोक्ता शुक्लाः (! for शुकाः; cf. i. 22. 4 and Indische Studien iv. 415, end) प्रसिद्वाः (Cod. °द्धः) रोपणाका (Cod. °णांका) हरिद्रवर्णाः स्विटका (!) हरिद्रवर्णाः पीताश्विटकाः (cf. i. 22. 4.) — [14] D (schol. बध्नाति । यथांतरत्वात् । . . . शंकुधानं चर्मण्याधाय दुग्धे संपातवंतं बध्नाति। अत्र बध्नातिग्रहणं कृतं. — [15] i. 23. 1; 24. 1. —

शकृदा[1] लोहितं प्रघृष्यालिम्पति[2] । २२ । पलितान्याछिद्य[3] । २३ । मारुतान्यपिहितः[4] । २४ । यदग्निरिति[5] परशुं जपंस्तापयति[6] क्वाथयत्यवसिञ्चति[7] । २५ । उप प्रागादित्युद्विजमानस्य[8] शुक्लप्रसूनस्य[9] वीरिणस्य चतसृणामिषीकाणामुभयतः प्रत्युष्टं बध्नाति[10] । २६ । त्रिविदग्धं[11] काण्डमणिम् । २७ । उल्मुके स्वस्त्याद्यम्[12] । २८ । मातृनाम्नोः[13] सर्वसुरभिचूर्णान्यन्वक्तानि हुत्वा शेषेण प्रलिम्पति[14] । २९ । चतुष्पथे च शिरसि दर्भेण्ड्वे[15] ऽङ्गारक-

[1] K P Bh Bi सकृदा. — [2] So Ch Bü; the rest प्रकृष्य; cf. Kāuç. 35. 7; 36. 33; D (schol.) मंत्रोक्तं श्रुतं स्विचं (?! for श्वित्रं?)। ततो गोमयेन प्रकृष्य यावल्लोहितं स्वित्रस्थानं (!) आगतं मंत्रोक्तैर्द्रव्यैररुग (?) लिंपति। कानि मंत्रोक्तानि। रमा भृंगरक (! for भृंगारिका?) कृष्णा नोली असिक्नी (Cod. °क्नीः) तिमिरक(!)रजनी मेतिका (! for मेथिका?)। प्रतीकविकल्पः. — [3] D (text) आच्छाद्य; the rest आछिद्य; D (schol.) मंत्रोक्तत्वे ऽपि पलितानां विशेषः। पलितान्याच्छाद्य(!) मंत्रोक्तैरालिंपति। आच्छेदनमालोपनं. — [4] D (schol.) मारुतानि वाप्यानि (! for वाक्यानि?) मरुतदेवत्वात्। समुत्पतंतु प्र नभस्वेति (iv. 15. 1; vii. 18. 1; cf. Kāuç. 41. 1; also Kāuç. 30. 12 etc.) तत्र यानि विहितानि तान्येते सूक्ते गच्छता कर्तृनिर्देशाच्च समुच्चयो मरुतेषु असति (!) कर्तृनिर्देशविकल्पः स्यात् । स्विन्नभैषज्यवत् (! cf. sū. 22, note). — [5] i. 25. 1; cf. the तक्मनाशनगण. sū. 1, note. — [6] E P Bi जपंस्त्नापयति; D (schol.) परशुः कुठारः तत्तापयति. — [7] D (schol.) परशुना क्वाथयत्युदकं . . . तप्तेनोदकेनावसिंचति रोगिणं. — [8] i. 28. 1 (et al.). — [9] All MSS. प्रसूतस्य; D (schol.) उद्विजमानो (Cod. द्वि°) यः निःकारणं त्रसति तदर्थमिदं कर्म शुक्लवासवो (! for शुक्ला अंशवो?) यस्य शुक्लप्रसूतः (!) श्वेतकुष्ठ इत्यर्थः. — [10] D (schol.) इषीकाणामग्राणि (? Cod. °कामग्रामाणि) तासां चतसृणां अवयवान् गृहीत्वा (Cod. गृत्वा) मण्याकरं (Cod. °कारणं) कृत्वा उभयतो दग्धं बध्नाति। पुल्लिंगत्वान्मणिसंप्रत्ययः. — [11] K P Ch Bi तृवृदग्धं; Bü तृवृविदग्धं; D (schol.) त्रिषु प्रदेशेषु (Cod. प्रा°) विदग्धं कांडमणिं बध्नातीति शेषः (Cod. विशेषः)। चतुर्णां काण्डानां मणिः. — [12] D (schol.) निश्युल्मुके संकर्षतीति (Kāuç. 25. 35) एतज्जयः (!) करोति । ततः स्वस्त्ययनं कुर्यात्; for the स्वस्त्ययनगण and the स्वस्तिवाचन hymns see Kāuç. 25. 36, note. — [13] For the मातृनामानि or the मातृगण see Kāuç. 8. 24. — [14] D (schol.) पिशाचग्रहपिशाचगृहीतं. — [15] K Bh दर्भेण्ड्वे; P Bi Bü दर्भेण्ड्वे; Ch दर्भेण्ड्वे. —

पाले[1] ऽन्वक्तानि । ३० । तितउनि[2] प्रतीपं गाहमानो वपतीतरो ऽवसिञ्चति पश्चात्[3] । ३१ । आमपात्र ओप्यासिच्य मौञ्जे त्रिपादे वयोनिवेशने प्रबध्नाति[4] । ३२ । अघद्विष्टा शं नो देवी वरणः पिप्पली विद्रधस्य या बभ्रव इति[5] । ३३ । उपोत्तमेन पलाशस्य चतुरङ्गुलेनालिम्पति[6] । ३४ । प्रथमेन मन्त्रोक्तं बध्नाति[7] । ३५ । द्वितीयेन[8] मन्त्रोक्तस्य संपातवतानुलिम्पति[9] । ३६ । तृतीयेन मन्त्रोक्तं बध्नाति[10] । ३७ । चतुर्थेनाशयति[11] । ३८ । पञ्चमेन वरुणगृहीतस्य मूर्ध्नि संपातानानयति[12] । ३९ । उत्तमेन

---

[1] Bi कपालं; D (schol.) ग्रहगृहीतस्य शिरसि दर्भाधारकं कृत्वा तन्नांगारकपालं (!for तत्रां°) करोति। ततः सर्वसुरभिचूर्णान्यन्वक्तानि कृत्वा शेषेण प्रलिंपति (cf. sū. 29). — [2] So only D (text and schol.); the remaining MSS. तितऊनि. — [3] This division is according to D (text); D (schol.) नद्रोप्रतीपं विलेडयमानो (!for विलोड° ?) तितउनि सर्वसुरभिचूर्णानि वपति सूक्तनेतरो ग्रहगृहीतो ऽवसिंचति (!for °गृहीतमव°?). — [4] D (text) बध्नाति; Bh प्रवबध्नाति; D (schol.) अपक्के मृन्मये पात्रे सर्वसुरभिचूर्णानि प्रक्षिप्यावलिप्य शिक्ये मौंजे वयोनिवेशने प्रबध्नाति । मातृनाम्नोरन्यतरेण सूक्तेन. — [5] ii. 7. 1; 25. 1; vi. 85. 1; 109. 1; 127. 1; viii. 7. 1; the same list of pratīkas occurs in the gaṇamālā (Ath. Par. 34. 24) bearing the title . . . इति गणकर्मागणो (! all MSS.) भैषज्यस्य भवति; D (schol.) एतेषां कर्माणि संपाताभिमंत्रणानि यथा करणभावः. — [6] D (schol.) उपोत्तमं विद्रधस्येति अनेन (vi. 127. 1) पलाशस्य काष्ठेन...पिष्टेनालिंपति विद्रधं पृथक्वचनं लिंगिन उपतापार्थं पंचमाधिकारवचने ऽस्यापि वरुणगृहीतभैषज्यत्वं स्यात्; cf. sū. 39. — [7] D (schol.) अघद्विष्टेत्यनेन सूक्तेन (ii. 7. 1) संपातवंतं यवं कृत्वा पुनः सूक्तेन बध्नाति। फलमणिं पिशाचनाशनं. — [8] D (schol.) शं नो देवो पृश्निपर्णीति (ii. 25. 1) एतेनांशुमत्या (Cod. °सुमत्या?) संपातवत्करणं । ततो ऽनुलेपनं . . . पिशाचनाशनं. — [9] E K P Bh संपातवतावसिंचत्यनुलिंपति. — [10] D (schol.) वरणो वारयाता इत्यनेन (vi. 85. 1) वरणमणिं बध्नाति। . . . यक्ष्मनाशनं. — [11] D (schol.) पिप्पली क्षिप्तभेषजीत्यनेन (vi. 109. 1) पिप्पलीं संपातवतीं कृत्वा पुनः सूक्तेनाशयति । क्षिप्तभैषज्यं. — [12] D (schol.) विद्रधस्य बलासस्येत्यनेन (vi. 127. 1) वरुणगृहीतो जलोदरी (Cod. °रि). —

शाकलम्[1] । ४० । उदगातामित्याप्लावयति बहिः[2] । ४१ । अपेयमिति[3] व्युछन्त्याम्[4] । ४२ । बभ्रोरिति[5] मन्त्रोक्तमाकृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य जीवकोषण्यामुत्सीव्य बध्नाति[6] । ४३ । ॥ २ ॥ ॥ २६ ॥

नमस्ते लाङ्गलेभ्य इति[7] सीरयोगमधिशिरो ऽवसिञ्चति[8] । १ । नमः सनिस्रसाक्षेभ्य इति[9] शून्यशालायामप्सु[10] संपातानानयति । २ । उत्तरं जरत्खाते सशालातृणे[11] । ३ । तस्मिन्नाचमयत्याप्लावयति[12, 13] । ४ । दशवृक्षेति[14] शाकलः[15] । ५ । दश सुहृदो[16] जपन्तो ऽभिमृशन्ति । ६ । क्षे-

---

[1] D (text) उपोत्तमेन शालं(!); D (schol.) या बभ्रव इत्यनेन (viii. 7.1) शकलो बध्यः प्रथमं संपात्य ब्रह्मणा तेजसेति (Cod. तेसेति; x. 6. 30) दशानां शांतवृक्षाणां शकलानीति शाकलः (Kāuç. 13. 5; 27. 5) । यक्ष्मादिभैषज्यं. — [2] ii. 8. 1 (cf. the तक्मनाशनगण sū. 1, note); D (schol.) क्षेत्रियसंगृहीतस्य (Cod. क्षत्रिय°) भैषज्यं गृहाद्बहिः । आप्लावयत्यृचा. — [3] ii. 8. 2. — [4] D (schol.) प्रभातसमये आप्लावयति. — [5] ii. 8. 3. — [6] D (schol.) किं मंत्रोक्तं । बभ्रुवर्णस्यार्जुनस्य तस्य कांडशेषं(! for °विशेषं?) यवपललीति यावतिलपिंजोति तिलकुरुलकः (?) । आकृतिलोष्टवल्मीकौ प्रसिद्धौ । परिलिख्य संचूर्ण्य (Cod. °चूर्ण) जीवकोषणी जीवतः पशोश्चर्मांकस्थलिका तस्यां प्रक्षिप्य उत्सीव्य सूच्या बध्नाति । क्षेत्रियभैषज्यं । क्षेत्रियः कौलो व्याधिः. — [7] ii. 8 4. — [8] D (schol.) हलं युक्तं गोभ्यां । क्षेत्रियरोगिणः शिरस उपरि कृत्वावसिंचत्युदपात्रं. — [9] ii. 8. 5. — [10] D (schol.) शून्ये गृहे. — [11] D (schol.) जीर्णे गर्ते तस्य एव शालायास्तृणानि प्रक्षिप्य उत्तरसंपातानानयति. — [12] E D (text) °चामयति; D (schol.) जरत्खाते अवस्थितं क्षेत्रियगृहीतमाचामयति संपातोदकेन. — [13] D joins आप्लावयति to the next sūtra. — [14] ii. 9. 1; cf. the तक्मनाशनगण Kāuç. 26. 1, note. — [15] D (schol.) दशानां शांतवृक्षाणां शकलानीत्ययं (Cod. शालानी°) शाकलो मणिः (cf. Kāuç. 13. 5 : 26. 40). — [16] E दशसुहृतो, which is accepted by Roth in Grill's Hundert Lieder des Atharva-Veda p. 50 as दशसु हृतो; D (schol.) अथवा दश मित्रा(!) जपंत एतत्सूक्तं (Cod. एतएत्सूत्रं) अभिमृशंति पिशाचगृहीतं (Cod. °तां). —

त्रियास्त्वेति[1] चतुष्पथे काम्पीलशकलैः पर्वसु[2] बद्ध्वा पिञ्जूलीभिराप्लावयति । ७ । अवसिञ्चति[3] । ८ । पार्थिवस्येत्युद्यति[4] पृष्ठसंहितावुपवेशयति[5, 6] । ९ । प्राङ्मुखं व्याधितं प्रत्यङ्मुखमव्याधितं शाखासूपवेश्य वैतसे चमस उपमन्थनीभ्यां तृष्णागृहीतस्य शिरसि मन्थमुपमथ्यातृषिताय प्रयच्छति[7] । १० । तस्मिंस्तृष्णां[8] संनयति । ११ । उद्धृतमुदकं पाययति[9] । १२ । सवासिनाविति[10] मन्त्रोक्तम्[11] ।१३। इन्द्रस्य या महीति[12] खल्वङ्गानलाण्डून्हननान्घृतमिश्राञ्जुहोति[13. 14. 15. 16.] ।१४। बालान्कल्माषे काण्डे[17] सव्यं परिवेष्ट्य संभिनत्ति[18] । १५ । प्रतपति[19] । १६ । आद-

---

[1] ii. 10. 1; cf. the तक्मनाशनगण Kāuç. 26. 1. — [2] D (schol.) व्याधितं गात्रसंधिषु (Cod. गायत्रसंधिषु). — [3] D (schol.) अथवा अवसिंचति. — [4] ii. 29. 1. — [5] K °संहता उप°; P सहतां उप°; Bh संहतावुप°; Ch D (text) संहितामुप°; E Bi सहितामुप°; Bü संहितावुप°; D (schol.) उद्यति भगवति सवितरि व्याधितौ पृष्ठसंबन्धावुपवेशयति. — [6] D does not divide a sūtra here. — [7] D (schol.) वैतसीषु शाखासूपवेशयति व्याधितं वैतसे चमसे सक्तून् कृत्वोदकं प्रक्षिप्य वैतसोभ्यां तृष्णागृहीतस्य शिरस्याधाय चमसमुपप्रश्नाति (! for °प्राश्नाति?) तमुपमथ्याव्याधिताय (Cod. मंथ्याव्याधिता) प्रयच्छति. — [8] K तृष्णान्; Bi तृष्णात्; D (schol.) तस्मिन्नव्याधिते तृष्णां संक्रामयति. — [9] D (schol.) अभ्यावर्तस्य उदकं पाययति । अप्सु वावस्थितं. — [10] ii. 29. 6[c]. — [11] D (schol.) समानवसनौ भूत्वा मंथं पिबेते इत्यर्थः. — [12] ii. 31. 1. — [13] D (schol.) खल्वंगाः कृष्णवर्णकाः. — [14] K अल्गूंडून्; P अल्गांडून्; Bi Bh D (text) अल्गांडून्; D (schol.) अल्गांडवः कृमिविशेषः । एककृमिकमिति प्रसिद्धः । उत्तराणि सर्वक्रिमीणां; Ch B E P and AV. ii. 31. 2, 3, as above; cf. sūtra 26, note. — [15] K P Bü हननाद्घ°; Bi हननात्; Bh हनना. — [16] KBü E P Bi °मिश्रां; Ch D मिश्रान्जु. — [17] D (text) कल्माषं काण्डेन; D (schol.) कृमिणो बालान् गृहीत्वा कल्माषवर्णे शरे (Cod. सरे). — [18] D (schol.) संभिनत्तिः जर्जरीकृतान् (Cod. °ता). — [19] D (schol.) अग्नौ । पुनः सूक्तं. —

धाति[1] । १७ । सव्येन दक्षिणामुखः पांसूनुपमथ्य[2] परिकिरति । १८ । संमृद्नाति[3] । १९ । आदधाति[4] । २० । उद्यन्नादित्य[5] इत्युद्यति गोनामेत्याहासाविति[6] । २१ । मूक्तान्ते ते हता इति[7] । २२ । दर्भैरभ्यस्यति[8] । २३ । मध्यन्दिने च । २४ । प्रतीचीमपराह्णे[9] । २५ । बालस्तुकामाछिद्य[10, 11] खल्वादीनि[12] । २६ । अक्षीभ्यां त इति[13] वीबर्हम्[14] । २७ । उदपात्रेण संपातवतावसिञ्चति[15] । २८ । हरिणस्येति[16] बन्धनपायनाचमनशङ्कुधानज्वालेनावनक्षत्रे[17] ऽवसिञ्चति । २९ । अमितमात्रायाः सकृद्गृहीतान्यवानावपति[18] । ३० ।

---

[1] D (schol.) तान्बालान् सशरान् (Cod. सरसान्). — [2] All MSS. पांस्नून्; D (schol.) उपमंथनं मर्दनं परिकिरति आरुषीक्रिमीणां. — [3] All MSS. संमृध्नाति; D (schol.) तान्पांसून् संमर्द्दयति । प्रकीर्णाति (!). — [4] D (schol.) अथवा समिध आदधाति. — [5] ii. 32. 1. — [6] D (schol.) उद्यति सवितरि कर्ता गोस्वामिनमाह गोर्नाम कथयस्वेति (Cod. °स्वति) विशेषनामाभिप्रायं । असाविति. — [7] D (schol.) सूक्तस्यांते वान्यो ते हताः कृमय इति (ii. 32. 5^{d}) ब्रूयात् कृत्वा प्रागमुखां गां. — [8] D (schol.) वार्तिकवत्. — [9] D (schol.) प्रत्यङ्मुखां गां कृत्वा . . . — [10] So K Bü Bh D (text); E वाला°; P Bi बाला°; Ch वोल°; D (schol.) बालस्तुका वालजटा. — [11] D (text and schol.) आछाद्य व्रणान् (!). — [12] D (text and schol.) खल्वादीनलगंडून् घृतमिश्रान् जुहोति; cf. sūtra 14, note. — [13] ii. 33. 1. — [14] Ch E विबर्हं; D (text and schol.) वीबर्हणं मार्जनं पर्वसु ग्रन्थिविवर्तनमेके. — [15] D (schol.) सर्वभैषज्यं. — [16] iii. 7. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuç. 26. 1, note. — [17] Ch °ज्वालेभाव°; D (schol.) बंधनं (Cod. °न) विषाणहरिणस्य (! cf. iii. 7. 2) तस्यैव पानं आचमनं हरिणलोममिश्रं शंकुधानं कथितं (Kāuç. 26.16) तत्प्रदीप्योदकेन निर्वाप्य तेनोष्णेनापगतनक्षत्रे काले अवसिंचति । वेचित्रयगृहीतं । बंधनादीनां आप (!) ज्वालोद्गम (!) यतश्च षष्ठीसमासपूर्वद्वंद्वः । बंधनं आचमनं च वंधनपायनानि । तेषां शंकुधानज्वालः बंधनपायनाचमनशंकुधानज्वालेनावनक्षत्रे ऽवसिंचति. — [18] D (schol.) अपरिमितपरिमाणाद्यवराशेः (Cod. अपरितपरिमाणाद्यवराशे): सकृद्धस्तेन गृह्णाति यवान् प्रत्यृचमावपति । ग्रहणं तु सकृत्. —

भक्तं प्रयच्छति । ३१ । मुञ्चामि त्वेति[1] ग्राम्ये पूतिशफरीभिरोदनम्[2] । ३२ । अरण्ये तिलशणगोमयशान्ताज्वालेनावनक्षत्रे ऽवसिञ्चति[3] । ३३ । मृगारैर्मुञ्चेत्याप्लावयति[4] । ३४ । ॥ ३ ॥ ॥ २७ ॥

ब्राह्मणो जज्ञे[5] इति[6] तक्षकायाञ्जलिं कृत्वा जपन्नाचमयत्यभ्युक्षति[7] । १ । कृमुकशकलं[8] संक्षुद्य दूर्शजरदजिनावकरज्वालेन[9] । २ । संपातवत्युदपात्र ऊर्ध्वफलाभ्यां[10] दिग्धाभ्यां मन्थमुपमथ्य[11] रयिधारणपिण्डानन्वृचं[12] प्रकीर्य छर्दयते[13] । ३ । हरिद्रां सर्पिषि पाययति[14] । ४ । रोहणीत्यवनक्षत्रे[15, 16] ऽवसिञ्चति । ५ । पृषातकं[17] पाययत्यभ्यनक्ति । ६ ।

---

[1] iii. 11. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuç. 26. 1, note. — [2] Bi Ch (sec. man.) °शफटीभिर°; D (schol.) ग्राम्यो व्याधिः मिथुनसंयोगात् पितादूरिति (?) प्रसिद्धाभिधानः । पूतिसपर्ययः । पूतिगंधामत्तिका । ताभिर्मिश्रमोदनं । भक्तं प्रयच्छतीति प्रकरणं. — [3] D (schol.) अरण्ये तिल अरण्ये शण अरण्ये (Cod. शणारण्ये) गोमयानि शांता ओषधय एतैरवज्वाल अरण्ये तिलशणगोमयशांताज्वालः (cf. शंकुधानज्वालः sū. 29) तेन . . . अवसिंचति विकल्पो ऽवज्वालः. — [4] D (schol.) अनुवाकाभ्यां मुंच शीर्षक्त्या (i. 12. 3) इत्यृक् आप्लवनक्षत्रे? (! for आप्लवनमवनक्षत्रे?) क्रमभेदात् । सर्वभैषज्यविधानाभावात् । ऋचक्रमभेदः सर्वभैषज्यार्थः । मृगारुवद्यथा (!) स्यात्. For the मृगारसूक्तानि see Kāuç. 9. 1; cf. also the Pet. Lex. sub voce, where the मृगारसूक्तानि are identified with iv. 23—29. — [5] K जन्य. — [6] iv. 6. 1. — [7] D (schol.) नमस्तक्षकायेत्युक्त्वा जपन्निदमुत्तरं च सूक्तमनंतरत्वात् (iv. 7) । आचमयत्यभिमंत्र्य विषे रुप्तमभ्युक्षति. — [8] E क्रमुशकलं; P कृमुशकलं; D (text) क्रमुक°; D (schol.) क्रमुकः बंधनः कार्मुक इति यस्य नाम भवति तस्य शकलं क्रमुकशकलं उदकेनाभ्युक्ष्य जीर्णवाससा . . . — [9] D (text) °वकार°; D (schol.) अवकरः उकुरटिका तृणानि अन्यतमेन ज्वालेनावसिंचति विषे रुप्तं. — [10] D (text) ऊर्ध्वकपालाभ्यां. — [11] D (schol.) विषेण पुंखिताभ्यामिषुभ्यामुपमथ्य. — [12] D (schol.) भूमिस्तन्मयान् पिंडान्खात्वा. — [13] D (schol.) विषे रुप्तः. — [14] D (schol.) हरिद्रां चूर्णीकृत्य घृते प्रक्षिप्याभिमंत्र्य सूक्ताभ्यां (iv. 6; 7) विषार्ते. — [15] MSS. रोहिणी°. — [16] iv. 12. 1. — [17] D (schol.) घृतक्षीरं. —

आ पश्यतीति[1] सदंपुष्पामणिं[2] बध्नाति । ७ । भवाशर्वाविति[3] सप्त काम्पीलपुटानपां[4] पूर्णान्संपातवतः कृत्वा दक्षिणेनावसिच्य पश्चादपविध्यति[5] । ८ । त्वया पूर्वमिति[6] कोशेन शमीचूर्णानि भक्ते[7] । ९ । अलंकारे[8] । १० । शालां परितनोति[9] । ११ । उतामृतासुरित्यमतिगृहीतस्य[10, 11] भक्तं प्रयच्छति । १२ । कुष्ठलिङ्गाभिर्नवनीतमिश्रेणाप्रतीहारं[12, 13, 14] प्रलिम्पति[15] । १३ । लाक्षालिङ्गाभिर्दुग्धे[16] फाण्टान्पाययति[17] । १४ । ब्रह्म जज्ञानमिति[18] सूतिकारिष्टकौ प्रपादयति[19] । १५ । मन्थाचमनोपस्थानमादित्यस्य[20] । १६ । दिवे

---

[1] iv. 20. 1. — [2] K Ch सदंपुष्प°; D (schol.) सदंपुष्पा त्रिसंध्या (cf. Kāuç. 39. 6) . . . पिशाचनाशनं. — [3] iv. 28. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuç. 26. 1, note; D (schol.) भवाशर्वौ मृ(ड)तमिति सूक्तेन (xi. 2. 1)? — [4] D (schol.) काम्पीलकपर्णपुटान् सप्त. — [5] D (schol.) व्याधितं सव्येन हस्तेन पुटकमेकैकं अवसिंचति पश्चाद्व्याधितस्य क्षिपति सर्वभैषज्यं. — [6] iv. 37. 1. — [7] D (schol.) मेषशृंग्या (Cod. मेषंशृ°; cf. अजशृङ्गी, iv. 37. 2, 7) फलचूर्णानि फल्या (!) कोशेन भोजन (! for °ने?) प्रक्षिप्याभिमंत्र्य भोजयेत्. — [8] D (schol.) अथवालंकारे चूर्णानि प्रक्षिप्यालंकुर्यात् । पिशाचगृहीताय. — [9] D (schol.) मेषशृंग्या पिशाचगृहं सर्वतो वेष्टयति. — [10] v. 1. 7. — [11] Ch अमित°; Bü D (text) अमिति°; D (schol.) अमतिगृहीत त्रिवर्गशून्यबुद्धिः तस्मै प्रयच्छति. — [12] K Bü E P B D (text and schol.) कुष्ट°. — [13] D (schol.) यो गिरिष्वजायथा इति (v. 4. 1) सूक्तेन अश्वत्थो देवसदन इति द्वे ऋत्वे पूर्वसूक्तम् (! for ऋचे पूर्वसूक्तस्य, v. 4. 3, 4?) आभ्यां समुच्चिताभ्याम्; to v. 4 cf. the तक्मनाशनगण, Kāuç. 26, 1, note. — [14] P E Bü D (text and schol.) °प्रति°. — [15] D (schol.) ज्वरभैषज्यं. — [16] D (schol.) रोहिण्यसीति (iv. 12. 1) सूक्तं रात्री मातेति (v. 5. 1) शब्दस्य लाक्षापर्यायत्वात् (see v. 5. 7). — [17] E आनयति; D (schol.) फांटमुष्णाक्षीरे (!) पाययति । अरूपो (!) भैषज्यं. — [18] v. 6. 1 (iv. 1. 1); D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता य (v. 6. 2) इत्यनेन. — [19] D (schol.) सूतिकां अरिष्टगृहीतं (Cod. सूतिकारि°) च प्रपादयति (cf. Kāuç. 31. 26, note: कामभैषज्यं) कानि चित्पदानि गृहान्निश्चामयति । पूर्वं प्रपाद्य प्रयच्छति (Kāuç. 7. 18) अरिष्टं चामांगस्यन्दनकन्नहनाभूतादि (!). — [20] D (schol.) मंथविशेषो व्या-

स्वाहेमं यवमिति[1] चतुर उदपात्रे संपातानानयति । १७ । द्वौ पृथिव्याम् । १८ । तौ प्रत्याहृत्याप्लावयति[2] । १९ । सयवे[3] चोत्तरेण यवं बध्नाति[4] । २० । ॥ ४ ॥ ॥ २८ ॥

ददिहीति[5] तक्षकायेत्युक्तम्[6] । १ । द्वितीयया[7] ग्रहणी[8] । २ । सव्यं परिक्रामति[9] । ३ । शिखासिचि[10, 11] स्तम्बानुद्ग्रथ्नाति[12, 13] । ४ । तृतीयया प्रसर्जनी[14] । ५ । चतुर्थ्या[15] दक्षिणमपेहीति[16] दंश्म तृणैः प्रकर्षाहिमभिनिरस्यति[17] । ६ । यतो दष्टः[18] । ७ । पञ्चम्या वल्मीकपललज्वालेन[19] । ८ । षष्ठ्या-

---

धिविशेषः (! for विधि°?) । मंथं पाययति । सर्वभैषज्यमथवाचमयति... उपस्थानमादित्यस्योभयोः. —

[1] v. 9. 1 (et al.); vi. 91. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuç. 26. 1, note; D (schol.) दिवे स्वाहा त्रिभिरेको होमः । पृथिव्यै स्वाहेति (v. 9. 2, 6) चतुर्थो होमः । उत्तमाभ्यामृग्भ्यां प्रत्यृचं. — [2] D (schol.) यौ पृथिव्यां संपातौ तौ गृहोत्वोदककलशे नीत्वाप्लावयति । सर्वभैषज्यं. — [3] E P सवये; Bi सय. — [4] D (schol.) इमं यवमित्यनेन (vi. 91. 1) यवं बध्नाति. — [5] v. 13. 1. — [6] D (schol.) ब्राह्मणो जज्ञ इति (iv. 6. 1) एतत्सूक्तं सर्वकर्मातिदेशार्थं इति करणात्; cf. Kāuç. 28. 1. — [7] D (schol.) यत्त अपोदकमिति, v. 13. 2. — [8] D (schol.) ग्रहणी कटकबंध इत्यर्थः. — [9] D (text and schol.) कथं कटकबंध(!)आह । सव्यं परिक्रामति । मृदादितो प्रदक्षिणं रेखां (Cod. रेषां) करोति बंधतः. — [10] K P Bi Bh शिषा°. — [11] Ch Bü °शिचि; Bh °षिचि; E °शिव; D (text) शिखाविषस्तंबान्; D (schol.) द्वितीयया विषरूपाय शिखां बध्नाति । अथ वारिस्तंबान् बध्नाति । एवं ग्रहणीयं. — [12] K Bü स्तंवान्. — [13] Ch °नुद्गृह्णाति. — [14] Bi Bü प्रसर्जुनी; D (text) प्रसूर्जति; D (schol.) वृषा मे रवो (!) इति (v. 13. 3) पादृशाद्राके (? ! for यस्माद्देशाद°?) ... विषमनीयतीत्यर्थ (! for °नीयत इत्यर्थः?) । विसर्जनमामृदादिविपर्ययेण. — [15] v. 13. 4. — [16] vii. 88. 1. — [17] Ch D (text) दंस्म; D (schol.) दंस्म प्रदक्षिणं तृणैः प्रकर्षेण कर्षयित्वा अहिमभिमुखः प्रक्षिपति । तृणानि चक्षुरित्यनया (? Cod. चक्षुरित्व°; v. 13. 4?) अभिमंत्र्य अपेहीत्यस्य विधिकर्म ...; cf. Kāuç. 32. 24. — [18] D (schol.) अह्यभावे यस्माद्देशादित्यादिना दष्टस्तं (Cod. दि°) देशमभिनिरस्यति; cf. Kāuç. 32. 25. — [19] D (schol). कैरात पृश्न इत्यनया

र्त्नीज्यापाशेन[1] । ९ । द्वाभ्यां मधूद्वापान्पाययति[2] । १० । नवम्या श्वावित्पुरीषम्[3] । ११ । त्रिःशुक्लया[4] मांसं प्राशयति । १२ । दशम्यालाबुनाचमयति[5] । १३ । एकादश्या नाभिं बध्नाति[6] । १४ । मधुलावृषलिङ्गाभिः[7] खलतुलपर्णीं संक्षुद्य[8] मधुमन्थे पाययति ।१५। उत्तराभिर्भुङ्क्ते[9] । १६ । द्वारं सृजति[10] । १७ । अग्निस्तक्मानमिति[11] लाजान्पाययति[12] । १८ । दावे लोहितपात्रेण मूर्ध्नि संपातानानयति[13] । १९ । ओते म इति[14] करीरमूलं काण्डेनैकदेशम्[15] । २० । ग्रामात्पांसून्[16] । २१ । पश्चादग्नेर्मातुरुपस्थे

(v. 13. 5) वलोकानि च पललं च . . . तैर्ज्वालो वलीकपललज्वालः तेनावसिंचति दष्टं (cf. Kāuç. 27. 29, 34).

[1] D (schol.) असितस्य तैमातस्येति (v. 13. 6.) अनया आर्त्नीज्यापाशस्तेनार्त्नि (!) बध्नाति । . . . ज्वालेनेत्येके (? Cod. ज्वालेत्येतिके!) प्रकरणात्. — [2] D (schol.) पात्रस्थस्य मधुनो मंडकाकारा मधूद्वापा तां (!) पाययति विलिप्तां (!) । आलिगी चोड्गतंलोपित्याभ्यां (?), v. 13. 7, 8?. — [3] P D (text) °पुरुषं; D (schol.) कर्णा श्वाविदित्यनया (v. 13. 9) श्वावित्पुरीषं पाययति. — [4] D (schol.) श्वाविच्छलाकया . . . जातकर्मवत् । त्रिःशुक्ला जातरूपशकलवत् (Kāuç. 10. 16). — [5] D (schol.) ताबुवमित्यनया (v. 13. 10) अलाबुन्युदकं कृत्वा . . . आचमयति विषरुप्तं. — [6] D (schol) तस्तुवमित्यनया (v. 13. 11) अलाबुनाभिं बध्नाति. — [7] D (schol.) एका च म इति (v. 15. 1) मधुलाशब्दवत्यः यद्येकवृषो ऽसीति (v. 16. 1) वृषलिंगाः. — [8] Bh खलतुपर्णीं; Ch E खलतुलपर्णान्; D (text) खलकुल°; D (schol.) खलकुलपर्णीं काचमादनीं (? Cod. °मादीनां!) मधुनालोडितेषु सक्तुषु जर्जरीकृत्वाभ्यां अभिमंत्र्यान्नं भुङ्क्ते। विषरुप्तः. — [9] Ch उत्तराभिर्भुंक्ते; D (schol.) अन्नं विषरुप्तः. — [10] D (schol.) दंशमनो द्वारं मुखं शस्त्रेण करोति। विषदषनीरुत्तराभिः (! for विषदूषनीभिरुत्तराभिः ?). — [11] v. 22. 1; cf. the तक्मनाशनगण. Kāuç. 26. 1. note. — [12] D (schol.) लाजा. कृष्णव्रीहयः तान् . . . मंडं कृत्वा ज्वरभैषज्यं. — [13] D (schol.) दावे भवो दावाग्निस्तत्र . . . ज्वरितस्य मूर्ध्नि . . . — [14] v. 23. 1. — [15] D (schol.) करीरमूलं कृमिणः साधनं कथं आह कांडेन तस्य साधनकारः कथितो वेदितव्यः कृमिहननफलसामान्यात् । बालान्कल्माषे कांडे सव्यं परिवेष्ट्य संभिनत्ति (Kāuç. 27. 15)। व्रतपत्या आदधाति (Cod. °पात्याद°)। . . . एकदेशं करीरैकदेशं कांडेन . . . — [16] K Bü E P Bi Bh पांशून्; D (schol.) उत्किरति (cf. Kāuç. 27. 18). —

मुसलबुध्नेन नवनीतान्वक्तेन त्रिः[1] प्रतीहारं[2] तालुनि तापयति[3] । २२ । शिग्रुभिर्नवनीतमिश्रैः[4] प्रदेग्धि[5] । २३ । एकविंशतिमुशीराणि भिनद्मीति[6] मन्त्रोक्तम् । २४ । उशीराणि प्रयच्छति[7] । २५ । एकविंशत्या सहाप्लावयति । २६ । आ यं विशन्तीति[8] वयोनिवेशनमृतं[9] क्षीरौदनमश्नाति । २७ । परि द्यामिवेति[10] मधु शीभं[11] पाययति । २८ । जपंश्च[12] । २९ । अस्थिस्रंसमिति[13] शकलेनाप्स्विटे[14] संपातवतावसिञ्चति । ३० । ॥ ५ ॥ ॥ २९ ॥

आबयो इति[15] सार्षपं[16] तैलसंपातं[17] बध्नाति । १ । काण्डं प्रलिप्य[18] । २ । पृक्तं शाकं प्रयच्छति[19] । ३ । चत्वारि शाक-

---

[1] P Bi Bü B Bh त्रिष्प्र° — [2] Ch Bi Bü प्रति°; cf. Kāuç. 28. 13; 58. 12. — [3] D (schol.) अग्नौ प्रताप्य मुसलबुध्नेन...परिहृत्य (!) कुमारं कृमिणं तालुनि तापयति. — [4] D (text and schol.) शग्रुभि°; E P insert नवभिर् after this word. — [5] D (schol.) प्रकर्षेण प्रक्षिपति ओते म इत्यभिमंत्र्य; v. 23. 1. — [6] v. 23. 13^c. — [7] Bü and D (text) add here: एकविंशति and Ch has it on the margin it; is probably a gloss. D (schol.) जीर्णान्युशीराणि एकविंशतिं (Cod. °ति) कृमिणो प्रयच्छति. — [8] vi. 2. 2. — [9] Ch Bü E °निविशने; D (schol.) अस्या ऋचः पक्षिवासकमृतं क्षीरौदनमश्नाति । रक्षोभैषज्यं. — [10] vi. 12. 1. — [11] Bi शीरसं. — [12] Bi जपश्च; D (schol.) एतत्सूक्तं जपन्नाचमयत्यभ्युक्षति । चकारात् । विषघ्नं (cf. Kāuç. 28. 1). — [13] vi. 14. 1. — [14] D (schol.) शांतवृक्षशकलेन. — [15] vi. 16. 1. — [16] Ch सार्षप. — [17] So conjecturally as bahuvrīhi-compound; K Bü Ch P Bi Bh तैलं संपातं; D (text) तैलं संपातवंतं; D (schol.) सूक्तस्य सर्षपविकारः सार्षपस्तन्मणि (!) बध्नाति । सार्षपतैलेनैवत्संपातवंतं (! for तैलेनैव सं°?) करोति । संपातवच्च तैलं गुणविधानार्थं । तंत्रहोमेष्वाज्यमेव । दक्षिणत उदपात्र आज्याहुतीनामित्याज्यग्रहणात् । सार्षप इति तद्धितः तैलस्य बंधनं मा भूत्; cf. also the schol. to the next sūtra. — [18] D (schol.) सर्षपकाण्डं तैलेनाभ्यज्य बध्नातीति प्रकरणात् । संपाता स्युर्बंध्यत्वात्; cf. Kāuç. 7. 15. — [19] D (schol.) सार्षपं शाकं तैलेन मिश्रं प्रयच्छति. —

फलानि[1] प्रयच्छति ।४। क्षीरलेहमाङ्क्ते[2] ।५। अश्नाति[3]।६। अग्नेरिवेत्युक्तं दावे[4] । ७ । इमा यास्तिस्र इति[5] वृक्षभूमौ जाताज्वालेनावसिञ्चति[6] ।८। शीर्षं[7] फाण्टाक्षैः[8]।९। निकटाभ्याम्[9]।१०। कृष्णं नियानमित्योषध्याभिश्चोतयते[10.11]।११। मारुतानामप्ययः[12]।१२। हिमवत इति[13] स्यन्दमानादन्वीपमाहार्य[14] वल्वीकैः[15]।१३। पञ्च च या इति[16] पञ्च पञ्चाशतं परशुपर्णान्काष्ठैरादीपयति[17] । १४ । कपाले प्रशृतं[18] काष्ठेनालिम्पति । १५ । किंस्त्यश्वजाम्बीलोदकरक्षिकामश-

---

[1] D (text) शाकलफलानि; D (schol.) पुनः प्रयच्छति ग्रहणं पृक्तानां मा भूत्. — [2] K Bü Bi Bh आङ्क्ते; D (schol.) अक्षिणी (Cod. अक्षी) अंक्ते. — [3] D (schol.) सर्वाण्यक्षीरोगभैषज्यानि । लिंग्युपतापवचनात्. — [4] vi. 20. 1 (cf. the तक्मनाशनगण, Kāuç. 26. 1 note); D (schol.) दावे लोहितपात्रेण मर्ध्नि संपातानानयति (Kāuç. 29. 19) । ज्वरभैषज्यं. — [5] vi. 21. 1. — [6] Bi जातीज्वाले°; D (schol.) जातवृक्षभूमौ (!) जातास्ताभिरवज्वालिताभिरुदकं तप्तं तेनावसिंचति (cf. Kāuç. 27. 29, 34) । क्षयभैषज्यं. — [7] Bü शीर्षं. — [8] D (schol.) शीर्षमदनं फांटमौषदुष्णमुदकं (Cod. °द्रुष्णमुदकं) । अक्षाः बिभीतकफलानि । एते (!) ज्वालितानवनक्षत्रे ऽवसिंचति. — [9] D (schol.) निकटावनिकटा (?) च निकटे इकटाभ्यां (!?) फांटज्वालेनावनक्षत्रे ऽवसिंचति. — [10] vi. 22. 1; D (schol.) सूक्ताभ्यां गोल्नया (?) ससुषोरिति (vi. 23. 1) लिंग्युपतापात् । अभिवर्षणेषु ग्रहणात् । न इति चेत्नार्थमुक्तत्वात् (!for चेन्नार्थयुक्तत्वात्?) । यथाथर्वाणं पितरमिति (vii. 2. 1) मन्त्रोक्तया अया विष्टेति (vii. 3. 1). — [11] Bi अतिश्चोतयते. — [12] D (schol.) इति मारुतानां मंत्राणां (cf. Kāuç. 26. 24; 40. 7) इत्यस्मिन्कर्मणि अपि तमस्या गमनं भवति । मारुतानां मंत्रा इह गच्छंतीत्यर्थः । कर्तृकर्मणोः कृमीति षष्ठी अतस्स तेषामपि जलोदरभैषज्यम् ... — [13] vi. 24. 1. — [14] K P Bi Bh स्यन्दमाना अन्वीपम्. — [15] Bü वल्नीकैः; D (schol.) जलोदरिणमभिशोतते. — [16] vi. 25. 1. — [17] Ch परश्पर्णान्; all other MSS. परशृपर्णान; cf. परशुपलाश, Kāuç. 47. 25; D (schol.) . . . तेषां पंचाशतकपालकं कृत्वा काष्ठैरादीपयति सूक्तेन. — [18] D (text) प्रसृतं; D (schol.) पर्णरसं (Cod. कर्ण°) काष्ठेन गृहीत्वालिंपत्यवसिंचति । अपविध्यति. —

कादिभ्यां[1, 2] दंशयति[3] । १६ । निश्यव मा पाप्मन्निति[4] तितउनि पूल्यान्यवसिच्यापविध्य । १७ । अपरेद्युः सहस्राक्षायाप्सु बलींस्त्रीन्पुरोडाशसंवर्तांश्चतुष्पथे[5] ऽवक्षिप्यावकिरति[6] । १८ । ॥ ६ ॥ ॥ ३० ॥

यस्ते मद इति[7] शमीलूनपापलक्षणयोः[8] शमीशम्याकेनाभ्युद्य[9] वापयति[10] । १ । अधिशिरः[11] । २ । अन्तर्दाव इति[12] समन्तमग्नेः कर्ष्वामुष्णपूर्णायां[13] जपंस्त्रिः[14] परिक्रम्य पुरोडाशं जुहोति[15] । ३ । प्राग्नये[16] प्रेत[17] इत्युपदधीत[18] । ४ ।

---

[1] K Bü Bi Bh °रक्षिकां°. — [2] D (text) मशकोदिग्भ्यां. — [3] D (schol.) किंस्त्यः शंखः श्वजांबीलः शुनः श्लेष्म । उदकरक्षिका जलूकादिगृहकोलिका । किंस्त्येनालेपनं । श्वजाम्बीलेन वा यवा(?) शंखेनालेपनं। तदा जलूकाया दंशनं । यदा श्वजाम्बीलेन तदा गृहकोलिकयालेपने (!) मंत्राः। दंशने च समाननिर्देशात् । किंस्त्यादीनि चेति बहुवचनं तद्वद्प्रयोगात् । सर्वत्रायोजनामिति (!for °जनानामिति?) यथा. In the introduction Dārila has the following: किंस्त्येनाभिलिप्य उदकरक्षकाया दंशनं खलालयालेपनं (?शलल्या°?) मशकादिभ्यां दंशनं. Is the sūtra to be compared, as far as construction is concerned, with Kāuç. 27. 29? — [4] vi. 26. 1; cf. the तक्मनाशनगण Kāuç. 26. 1, note. This pratīka occurs also in the पाप्मगण, Ath. Pariç 34. 6: वि देवा जरमावृतनप (MSS. °वृतमप) नः शोशुचदघमव मा पाप्मन्निति पाप्महा । इति पाप्मगणः. The pratīkas are: iii. 31. 1; iv. 33. 1; vi. 26. 1. — [5] Bh बलीस्त्री°; Ch वलीभंस्त्रो° (for वलीकांस्त्री°?); D (text) वलींस्त्री°. — [6] So with doubtful emendation; all MSS. च क्षिप्य. — [7] vi. 30. 2. — [8] D (schol.) शम्या लूनाः केशा यस्य स शमोलूनः। पापं लक्षणं यस्य स पापलक्षणः... अनयोर्भैषज्यप्रायश्चित्ते. — [9] All MSS. शमीशमकेना°; D (schol.) शमो च शम्याका च शमीशमके (!) इति द्वंद्वं . . . तेनोदकमिश्रेण शिरो दर्भपिंजूलीभिर्बलीकैः सार्द्धमधिशिरो ऽवसिंचति (Kāuç. 25. 37) . . . केशच्छेदने मंत्रः — [10] Ch °नाभ्युद्वापयति. — [11] D (schol.) दर्भपिंजूलीभिः सार्द्धमधिशिरो ऽवसिंचति. — [12] vi. 32. 1. — [13] K करिष्वाम्; D (text) कृष्णाम्; D (schol.) अग्नेः सर्वतो गर्तं खात्वा. — [14] Ch त्रिःष्प°; the rest त्रिष्प°. — [15] D (schol.) पिशाचनाशनं. — [16] vi. 34. 1. — [17] D (schol.) प्रेतो यन्तीति (! for यन्त्विति); vii. 114. 2. — [18] D (schol.) रक्षचातनं. —

वैश्वानरीयाभ्यां पायनानि[1] । ५ । अस्याद् द्यौरित्यपवातायाः[2,3] स्वयंस्रस्तेन गोशृङ्गेण संपातवता जपन्[4] । ६ । यां ते रुद्र इति[5] शूलिने शूलम्[6] । ७ । उत्सूर्य इति[7] शमीबिम्बशीर्णपर्णावधि[8,9] । ८ । द्यौश्च म[10] इत्यभ्यज्यावमार्ष्टि[11] । ९ । स्थूणायां निकर्षति[12] । १० । इदमिद्वा[13] इत्यक्षतं मूत्रफेनेनाभ्युद्य[14] । ११ । प्रक्षिपति[15] । १२ । प्रक्षालयति । १३ । दन्तरजसावदेग्धि[16] । १४ । स्तम्बरजसा[17] । १५ । अपचित[18] आ सुस्रस इति[19] किंस्त्यादीनि[20] । १६ । लोहितलवणं संक्षुद्याभिनिष्ठीवति[21] । १७ । अन्तरिक्षेणेति[22]

---

[1] D (schol.) वैश्वानरो न ऊतय इत्येताभ्यां (vi. 35; 36) कर्माणि कर्तव्यानि भैषज्येषु पायनानि विहितानि सर्वभैषज्यानि चैतानि. — [2] vi. 44. 1 (vii. 77. 1?). — [3] K Bi °वातायाः; Ch अयावानायाः; Bü E P as above; D (text) अपगतायाः; D (schol.) अपगता गौः वत्सविगलितस्नेहा. — [4] This word is wanting in D (text); E joins it to the next sūtra; D (schol.) स्वयंपतितेन गोशृंगेण संपातसंस्कृतेनाचमयति । अलाबुनाचामयतीति (Kāuç. 29. 13.) । यथा विभक्तिसामान्यात् । गोशृङ्गेण श्चोतयतीति केचित् । ओषध्याभिश्चोतयते (Kāuç. 30. 1) । . . . तत्तकायांजलिं कृत्वा जपन्नाचामयतीति (Kāuç. 28. 1) एकदेशग्रहणात्. — [5] vi. 90. 1. — [6] D (schol.) शूलमायुधविशेषः । क्रमभेदेन कर्मविधानं जपतः संबोधनं यथा स्यात् । शूलमत्स्यास्तीति (! for शूलमस्यास्तीति?) तस्मै शूलं बध्नाति. — [7] vi. 52. 1. — [8] All MSS. except D °बिम्बं. — [9] Thus emended; MSS. शीर्ष°; K P Bi Bh °पर्णाव°; D (schol.) शमीफलगुरोलकः शीर्षपर्णिका शरीषि (! for शिरीषः?) करोति प्रसिद्धा । आभ्यामभिश्चोतते । ओषध्याभिश्चोतयति (cf. Kāuç. 30. 1) । इति निर्देशसामान्यार्थत्वात् । पिशाचनाशनं. — [10] vi. 53. 1. — [11] D (schol.) व्याधितं. — [12] D (schol.) अथवा स्थूणया (!) निकर्षति विरिष्टं घृतेनाभ्यक्तं. — [13] vi. 57. 1. — [14] D (schol.) मानुषमूत्रफेनेन अरुंडं (! for अरुः?) क्लेदयति. — [15] D (schol.) ततो मूत्रं प्रक्षिपति पाणिना. — [16] D (schol.) दंतमलिनालिंपत्यक्षतं. — [17] D (schol.) गरीस्तंबलग्नौ (!) रजः पांसुरित्यर्थः. — [18] D omits this word; E has a colon after it. — [19] vi. 83. 1; vii. 76. 1. — [20] This division is according to E; D does not divide here; cf. Kāuç. 30. 16. — [21] D (schol.) सैन्धवलवणं चूर्णीकृत्यापचितं कृत्वा तमभिमुखे निष्ठीवेत्. — [22] vi. 80. 1. —

पक्षहतं मन्त्रोक्तं चङ्क्रमया[1]। १८। कीटेन धूपयति[2]। १९। ग्लौरित्यक्षतेन[3]। २०। व्रीहि[4] स्वामित्यज्ञातारुः शान्त्युदकेन संप्रोक्ष्य[5] मनसा संपातवता[6]। २१। या ओषधय इति[7] मन्त्रोक्तस्यौषधीभिर्धूपयति[8]। २२। मधूदश्वित्पाययति। २३। क्षीरोदश्वित्[9]। २४। उभयं च। २५। देवा अदुरिति[10] वल्मीकेन बन्धनपायनाचमनप्रदेहनमुष्णेन[11]। २६। यथा मनो ऽव दिव[12] इत्यरिष्टेन[13]। २७। देवी देव्यां यां जमदग्निरिति[14] मन्त्रोक्ताफलं[15] जीवलाकाभ्याममावास्यायां[16] कृष्णवसनः कृष्णभक्षः पुरा काकसंपातादवनक्षत्रे ऽवसिञ्चति। २८। ॥ ७ ॥ ३१ ॥

---

[1] D (schol.) गमनं चंक्रमः(!)...कर्मोक्तं मूत्रफेनेनाभ्युद्येति सर्वकर्मणातिदेशः पक्षहतभैषज्यं. — [2] This sūtra is wanting in D (text and schol.). — [3] vi. 83. 3c; this sūtra is wanting in D (text and schol.); cf. sū. 11. — [4] vi. 83. 4. — [5] D (text) प्रक्षाल्य; D (schol.) अज्ञातकरणमज्ञातारुः तं ... प्रक्षालयति. — [6] D (schol.) तत्र आज्यं हुत्वा। मनसा संकल्पयति। संपातो त (?) मया कृता इति चिंतयति. — [7] vi. 96. 1. — [8] Ch Bü ओषधि°; D (schol.) मंत्रे तु सोम उक्तः तस्य क्षीरिण्य ओषध्यस्ताभिर्धूपयति। पापगृहीतं. — [9] K Ch E D (text and schol.) क्षीरौद°. — [10] vi. 100. 1. — [11] E D (text) प्रदेहम्; Bi प्रदेशहनम्; D (schol.) to the entire sūtra: वल्मीकेन साधयति। बंधनादीनि। वल्मीकं बध्नाति। वल्मीकं पाययति वल्मीकमाचमयति वल्मीकं चोष्णं कृत्वा प्रलिंपति। विषदूषणा. — [12] vi. 105. 1; vii. 107. 1. — [13] D (schol.) अस्य कर्मारिष्टगृहीतेनोक्तं वेदितव्यं। सूतिकारिष्टकौ प्रपादयतीति कासभैषज्यं; cf. Kāuç. 28. 15. — [14] vi. 136. 1; 137. 1; D (schol.) तत्स्थैर्यवृद्धिजन्यार्थं (?) पूर्वं वृद्धिदृंहणार्थमुत्तरमतश्च विकल्पः. — [15] Ch पूलं. — [16] D (schol.) मंत्रोक्ता काचमाची (Cod. वाच°) तस्याः फलं जीव्या सह जीवि (! for जीविका, with haplography?) काचमाची आलाका भृंगकः (for भृंगराजकः?) अनयोरन्यतरया सह मंत्रोक्तफलमवसिंचति (Weber's hesitating emendation to पूलंजी वलीकाभ्याम् [Ind. Stud. v. 379 note] is thus rendered unnecessary) I... केशदोषभैषज्यं. —

यस्ते स्तन इति[1] जम्भगृहीताय स्तनं प्रयच्छति[2]। १। प्रियङ्गुतण्डुलानभ्यवदुग्धान्पाययति।२। अग्नाविष्णू सोमारुद्रा सिनीवालि वि ते मुञ्चामि शुम्भनी इति[3] मौञ्जैः पर्वसु बद्ध्वा पिञ्जूलीभिराप्लावयति[4]। ३। अवसिञ्चति[5]।४। तिरश्चिराजेरिति[6] मन्त्रोक्तम्[7]। ५। आकृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य[8]। ६। पायनानि[9]। ७। अपचितामिति[10] वैणवेन दार्भ्यूषेण[11] कृष्णोर्णाज्येन[12] कालबुन्दै स्तुकाग्रैरिति मन्त्रोक्तम्[13]।८। चतुर्थ्याभिनिधायाभिविध्यति[14]।९। ज्यास्तुकाज्वालेन[15]। १०। यः कीकसा इति[16] पिशीलवीणातन्त्रीं बध्नाति[17]।११। तन्त्या क्षितिकां[18]। १२। वीरिणवध्रौ[19] स्वयंस्रानं त्रिः समस्य[20]। १३। अप्सु त इति[21] वहन्त्योर्मध्ये

---

[1] vii. 10. 1. — [2] D (schol.) जंभो रक्षः। तेन गृहीतः तस्मै मातुः स्तनं प्रयच्छति. — [3] vii. 29. 1; 42. 1; 46. 1; 78. 1; 112. 1. — [4] D (schol.) जंभगृहीतं. — [5] D (schol.) अथवा अवसिंचति. — [6] vii. 56. 1. — [7] D (schol.) तत्पाययति . . . मधुकं मधूद्वापनिर्देशसामान्यात्; cf. Kāuç. 29. 10. — [8] D (schol.) जीवकोषण्यामुत्सोव्य बध्नाति। अयं(!) क्रिया निर्देशसामान्यात्; cf. Kāuç. 26. 43. — [9] D (schol.) अष्टाणां (? Cod. °यां) यानि विषदूषणेषु पायनानि भवंतीह हरिद्रां सर्पिषि पाययत्येतानि पायनानि; cf. Kāuç. 28. 4. — [10] vii. 74. 1. — [11] Ch E D (text) दार्भ्युषेण; D (schol.) धनुषदोर्भ्युषण (! for धनुषा दार्भ्युषेण?) दर्भविकारा दर्भरज्जुः। तया भूष(?) तस्य तदार्भ्युष्यं (!)। दार्भ्युष्यमित्यर्थः; cf. Kāuç. 35. 28. — [12] D (schol.) कृष्णोर्णा ज्या यस्य तस्य तत्. — [13] D (schol.) तेन धनुषा कालवंदैर्वंदा इषवः तैः कृष्णवर्णैः स्तुकाग्रैः। ऊर्णास्तुकाग्रै स्तुका जटोच्यते तैर्मंत्रोक्तं विध्यति। अपचितमित्यर्थः. — [14] vii. 74. 4. — [15] D (schol.) ज्याया स्तुकयावज्वालः। . . . तेनावसिंचति . . . अपचितं; cf. Kāuç. 27. 29, 33. — [16] vii. 76. 3. — [17] D (schol.) अक्षतभेषज्यं. — [18] Ch E क्षितिकान: the rest क्षितिकां; D (schol.) तस्या (Cod. तरस्या) वीणायाः क्षितिकातयैव तंत्र्या बध्नाति क्षितिकारभस्योपरि तृणडंख- (! for °खंड-?) रोह्यादनार्थः(?) — [19] Ch बध्नो: E वंध्री; D (text) वधं; D (schol.) व्रधः. — [20] D (schol.) बध्नाति अक्षतभेषज्यं. — [21] vii. 83. 1. —

विमिते पिञ्जूलीभिराप्लावयति[1]।१४। अवसिञ्चति[2]।१५। उष्णाः संपातवतीरसंपाताः[3]। १६। नमो रूरायेति[4] शकुनीनिवेषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां सकक्षं बद्ध्वा[5]। १७। शीर्षक्तिमित्यभिमृशति[6]। १८। उत्तमाभ्यामादित्यमुपतिष्ठते[7]। १९। इन्द्रस्य प्रथम इति तक्षकायेत्युक्तम्[8]। २०। पैद्वं[9] प्रकर्ष्य[10] दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन दक्षिणस्यां नस्तः।२१। अहिभये सिच्यवगूहयति[11]।२२। अङ्गादङ्गादित्या प्रपदात्[12]। २३। दंश्मोत्तमया[13. 14] निताप्याहिमभिनिरस्यति[15]। २४। यतो दष्टः[16]। २५। ओषधिवनस्प-

[1] D (schol.) वहंत्योर्नद्योर्मध्ये गृहं कृत्वा संपातिताभिरद्भिराप्लावयति वरुणगृहीतं. — [2] D (schol.) अथवावसिंचति. — [3] D (schol.) यासामपां संपातास्ता उष्णाः कर्तव्याः। असंपाता इतराः यासां संपातास्ता सीतास्ताभिरद्भिरवसेचनं। सीताभिरसंपातत्वात्. — [4] vii. 116. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuç. 26. 1, note. — [5] D (schol.) शकुनीनिव (Cod. शकुनी) करोति। मंत्रोक्तमधस्तल्पे हरितसूत्रेण सव्यजंघासु बद्धेत्यादिवत्। ... इषीकेव रेखा यस्य स इषीकांजिः। तान्नीलसूत्रेण (Cod. तात्रील°) लोहितेन च सूत्रेण सह कक्षाभ्यां बध्वा शकुनीनिवे करोति। ज्वरभैषज्यं; cf. Kāuç. 40. 4; 48. 39. — [6] ix. 8. 1. — [7] D (schol.) अस्य सूक्तस्योत्तमाभ्यामृग्भ्यामादित्यमुपतिष्ठते। पादाभ्यां त इत्याभ्यां व्याध्यपरमे (for व्याध्युपरमे?) मंत्राः (ix. 8. 21, 22). — [8] x. 4. 1; D (schol.) इंद्रस्य प्रथम ब्रह्मणो जज्ञ इति (iv. 6. 1) तक्षकायांजलिं कृत्वा जपन्नित्यादीनि (Kāuç. 28. 1; 29. 1). — [9] D (text) पैद्वस्य. — [10] E प्रकर्ष; Bi प्रकर्ष्य; Bü प्रघृष्टा; D (schol.) पैद्वं कंजषाया अधः कच्छपाकारः (?) अहिदष्टस्य (Cod. अहिर्द°) प्रकर्ष्य दक्षिणे नासापुटे (Cod. नाशा°) च्योतयते। दक्षिणहस्तांगुष्ठेन प्रकर्ष्य नस्यं (!) दद्यात् (cf. Kāuç. 35. 4). Is प्रकर्ष्य to be emended to प्रघृष्य? cf. Kāuç. 29. 6. — [11] D (schol.) सर्पभये (?Cod. सर्पाहये) पैद्वं वस्त्रे बध्वा स्थापयति। तस्मिन् वेश्मनि. — [12] x. 4. 25; D (schol.) सर्पदष्टस्या (Cod. °दष्टया) प्रपदाभ्यां प्रकर्षेण मार्ष्टि. — [13] D (text and schol.) दंस्म. — [14] D (schol.) आरे अभूदित्यनया (x. 4. 26). — [15] D (schol.) दंस्म उल्मुकेन (Cod. उलू°) ... अहिमभिमुखं क्षिपति उल्मुकं (Cod. उलूकं)। आरे अभूदित्यनया निरसनं (x. 4. 26); cf. Kāuç. 29. 6. — [16] K (prim. man.) Ch (prim. man.) दृष्टः; D (schol.) सर्पदंशनो (Cod. °दशनो) यत उद्देशे (Cod. उदेशे) दष्टस्तमभिनिरस्यति उल्मुकं; cf. Kāuç. 29. 7. —

तीनामनूक्तान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानाम्[1] । २६ । अंहोलिङ्गाभिः[2] । २७ । पूर्वस्य[3] पुत्रकामावतोकयोरुदकान्ते शान्ता अधिशिरो ऽवसिञ्चति[4] । २८ । आव्रजितायै[5] पुरोडाशप्रमन्दालंकारान्संपातवतः प्रयछति।२९। ॥८॥ ॥३२॥

वषट् ते पूषन्निति[6] चतुर उदपात्रे संपातानानीय[7] चतुरो मुञ्जान्मूर्ध्नि विबृहति[8] प्राचः[9] । १। प्रतीचीरिषीकाः[10] । २।

---

[1] D (schol.) ओषधीनां वनस्पतीनां च वैद्यके पतिषिद्धानि (!for ऽप्रति°?) व्याधिनिदानं (! for °दान°?) संबंधकानि भैषज्यमंत्रैरनूक्तानां (Cod. °नुक्तानां) तद्विहित (Cod. °हीत) एव नियोगो ऽप्रतिषिद्धवचनात् (Cod. प्रतिषिद्ध°) । तस्माद्यथार्थं पानानुलेपनस्नानधूपभोजनानि । सामर्थ्यापेक्षत्वात् । उपभोगस्य भैषज्या मंत्रा भैषज्यकर्मत्वात् ।... — [2] D (schol.) अनूक्तान्यप्रतिषिद्धानीति (Cod. अनु°) प्रकृतत्वात् । पूर्वसूत्रेणैवेदं प्रसिद्धं।... अंहस इत्येवं लिङ्गात् । ताभिः समस्ताभिरायुर्वेदपठितानि द्रव्याणां (!for °णि?) व्याधिहेतुविनाशकानि तद्विहितकर्मस्वेव विनियोज्यानि सर्वभैषज्यानि । ... भैषज्यसंहितायास्तु विधिरुक्तः । ... स्त्रीकर्मसंहितायास्तु कथ्यते. The gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 31) gives the following as the अंहोलिङ्गगणः । य आशानामाशापाला अग्नेर्मन्व इति सप्त सूक्तानि या (Cod. इती सप्त सूक्तान्या!) ओषधयः सोमराज्ञीर्वैश्वानरो न आगमच्छुम्भनी द्यावापृथिवी यदर्वाचीनमग्निं (Cod. °चीमग्निं) ब्रूमो वनस्पतीनिति मुञ्चन्तु मा भवाशर्वौ या देवीर्यन्मातली (Cod. भवाशर्वायदवोर्यन्मालती!) रथक्रीतमित्येताश्चतस्रो वर्जयित्वा अंहोलिङ्गगणः ॥ ३२ ॥ This gaṇa is wanting in Chambers 365 (Weber's Verzeichniss der Sanskrit-Handschriften in Berlin p. 91); it is found in Bühler's codex (MSS. orient. fol. 973 of the same library) and counts as the 23d gaṇa in the Atharva-Sarvānukramaṇī. The pratīkas are: i. 31. 2; iv. 23–29 (अग्नेर्मन्व इति सप्त सूक्तानि); vi. 96. 2; 35. 2; vii. 112. 1 (xiv. 2. 45); x. 5. 22; xi. 6 (omitting verses 7, 9, 22, and 23). — [3] D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयम् (i. 1.). — [4] D (schol.) पुत्रकामाया मृतापत्यायाश्च ... शांता ओषधीरुपरि शिरसो ऽवसिंचति. — [5] D (schol.) गृहाणि प्रत्यागतायै. — [6] i. 11. 1. — [7] D (schol.) पश्चादुदपात्रोपसादनं । प्रथमाः प्रत्यृचं उत्तमास्तिसृभिः । समानोदकत्वात्. — [8] Ch Bü D (text and schol.) °वृहति. — [9] K P Bh प्रातः; so also Ch on the margin; D (schol.) सूक्तेनाभिमंत्र्य चतुरो मुंजान् गर्भिण्याः शिरसि उच्छ्रितान् (Cod. उच्छृ°) करोति प्रागग्रान् (Cod. °ग्रात्). — [10] D (schol.) प्रत्यगग्राः. —

छिद्यमानासु[1] संशयः[2] । ३ । उष्णेनाप्लावयति दक्षिणात्केशस्तुकात्[3, 4] । ४ । शालान्ग्रन्थीन्विचृतति[5, 6] । ५ । उभयतः पाशं योक्त्रमाबध्नाति[7] । ६ । यदि सोमस्यासि राज्ञः सोमात्त्वा राज्ञो ऽधिक्रीणामि यदि वरुणस्यासि राज्ञो वरुणात्त्वा[8] राज्ञो[9] ऽधिक्रीणामीत्येकविंशत्या[10] यवैः स्रजं[11] परिकिरति । ७ ।

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत[12]
सध्रीचीः सव्रता भूत्वास्या[13] अवत[14] वीर्यमिति

संनयति[15] । ८ ।

मा ते रिषन्खनिता यस्मै च त्वा खनामसि ।
द्विपाच्चतुष्पादस्माकं मा रिषद्देव्योषधे[16, 17] ॥

स्रजो नामासि प्रजापतिष्ट्वामखनदात्मने[18] शल्यस्रंसनम् ।

---

[1] D (text) विद्यमानासु. — [2] D (schol.) इषीकासु विभज्यमानासु मरणसंशयः. — [3] P D (schol.) दक्षिणान्. — [4] D (text) °स्तुकान्; D (schol.) दक्षिणान् (!) केशमुंजादारभ्य गर्भस्रंसनफलं. — [5] Bü छालाद्; E D (text) छालात्; D (schol.) सूतिकागृहबंधां छिनत्ति सूत्रांति. — [6] D (text) विवृहति. — [7] D (schol.) शकटयोक्त्रमुभयतः प्रबध्नाति न संपाताः । उपसृष्टत्वाद्गर्भिण्याः गर्भस्रंसनानि. — [8] Ch वरुणाचा; E वरुणाय. — [9] Ch E राज्ञे. — [10] Cf. Gobh. Gṛ. ii. 6. 6, and Āpastamba in Sāyaṇa's comment on RV. x. 145 (Müller's edition p. 225). — [11] K Bh D (text) स्रजन्प°; E Bü सृजं; Ch च्रजं; D (schol.) स्रकुल्वारालिकेति (?) प्रसिद्धा । तामटव्यां (Cod. नामाट°) जातामेकविंशतिपरिमितैर्यवैः सर्वतः किरति. — [12] K Ch E P D उपावतः. These two pādas occur RV. x. 97. 14[ab]; TS. iv. 2. 6. 3; VS. xii. 88[ab]. — [13] So Ch Bü; K P Bi E D भूत्वा अस्या. — [14] So Bü D; the rest °स्याव°; K P Ch Bh °वट. — [15] D (schol.) एकीकरणं सन्नयनं (Cod. °न) विसृताया (!) संहरणमित्यर्थः. — [16] K Bü Ch Bi D मार्षद्दे°; cf. Pañcav. Br. xii. 5. 23. — [17] Cf. RV. x. 97. 20; TS. iv. 2. 6. 5; VS. xii. 95. — [18] K Bü Ch Bh D °ष्ट्वम°. —

तां त्वा वयं खनामस्यमुष्मै त्वा शल्यस्रंसनमित्यस्तामिते[1] छत्त्रेण चान्तर्धाय[2] फालेन खनाति[3]। ९। अत्र तव राध्यतामित्यग्रमवदधाति।१०। इह ममेति मूलमुपयछाति[4]।११। एकसरे[5] ऽनुपलीढे[6] कुमारः। १२। दर्भेण परिवेष्ट्य[7] केशेषूपचृतति। १३। एवं ह विबृहशाकवृषे[8, 9, 10]। १४। अवपन्ने[11] जरायुख्युपोद्धरन्ति। १५। स्रजेनौषधिखननं व्याख्यातम्[12]।१६। चत्वार्युमाफलानि पाणावद्भिः[13] श्चोतयते। १७। संवर्तमानेषु[14] कुमारः। १८। ब्राह्मणायनो ऽङ्गान्यभिमृशति[15]।१९। पुंनामधेये[16] कुमारः।२०।॥९॥ ॥३३॥

इदं जनास[17] इत्यस्यै शिंशपाशाखासूदकान्ते शान्ता

---

[1] D (schol.) to the mantras in this sūtra आभ्यामृग्भ्याम्. — [2] Ch Bü Bi वा°. — [3] Ch खनयति. — [4] D (schol.) अनेन स्रजमूलं गृह्णाति. — [5] Ch एकषडे; Bü एकसेर. — [6] So E P B; K नुफलीठे; Ch Bh नुपलीठे; Bü D (text) नुपलीटे; there is no avagraha in the MSS.; D (schol.) glosses एकतन्तुभिमूले(!) स्रजं अनुपलीट अच्छिन्न इत्यर्थः। गर्भिण्योदरे(!) दारक इति ज्ञेयं. — [7] D (schol.) स्रजामूलं(!). — [8] Ch विवृह; Bü विवृहत्सा°. — [9] All MSS. except D (text and schol.) °साक°. — [10] So (वृषे) Bü Bi; Ch E P Bh D (text) °मृषे; D (schol.) अनेन विधिना विवमूलं(!) खनेत्। शाकमृषा वासकः (cf. Pet. Lex. sub वृष 1.k.) । मृषा रिङ्गणिका काक(जंघासु)- जंघेति केचित्। गर्भस्तनं एव मूलविकल्पः. — [11] E Bh जपन्ने; D (text) अवसन् जपंते; D (schol.) जरायुण्यवपतिते विपंनय (! for °पन्नयं?) मलं केशेभ्यः. — [12] D (schol.) अनेन स्रजः खननविधानात्। ओषधिमूलानां खननविधिः कथितः। प्रत्येतव्यः। यत्र मूलग्रहणं ... तत्र एतत्खननं प्रत्येतव्यं। पाटान्मूलमित्यादुदाहरणं (!cf. Kāuç. 38. 18.). — [13] MSS. °द्भि; D (schol.) ऊमा व्रतमीतस्याश्चत्वारि (?) फलानि जीवानि गर्भिण्या हस्ते कृत्वा ... — [14] D (schol.) संवर्तमान(!) युंजीभवति. — [15] D (schol.) जीवत्पितृकः जीवत्स्थविरभ्रातृको अन्यस्मिन् वा स्थविरतरे जीवति स ब्राह्मणायनः (Cod. °नमः) सूक्ताभिमंत्रितो गर्भिण्या अंगानि स्पृशति. — [16] Ch °ध्येये; D (schol.) स यदि पुंनामानं पादं पाणिं वा ... हन (Cod. °नौ) वा बाहूकर्णौ वा स्पृशेत्। गतकुमार इति विज्ञेयं। अनयोश्च विज्ञानमयोः (! for °मययोः?) प्रसवकाल एव प्रयोगः. — [17] i. 32. 1. —

अधिशिरो ऽवसिञ्चति[1] । १ । आव्रजितायै[2] । २ । निस्सालामित्यवतोकायै[3] कृष्णवसनायै त्रिषु विमितेषु प्राग्द्वारप्रत्यग्द्वारेष्वप्सु[4.5] संपातानानयति । ३ । पलाशे सीसेषूत्तरान्[6] । ४ । सीसान्यधिष्ठाप्याप्लावयति । ५ । निधाय कृष्णं व्रजति[7] । ६ । आदीप्य ब्रह्मा[8] । ७ । एवं पूर्वयोः[9] पृथक्संभार्ये[10] । ८ । शाखासूक्तम्[11] । ९ । पश्चादग्नेरभितः काण्डे[12] इषीके निधायाध्यधि[13] धायिने[14] औदुम्बरीराधापयति[15] । १० । उत्तमाव्रजितायै[16] । ११ । पतिवेदनानि[17] । १२ ।

---

[1] D (schol.) बंध्याया इदं कर्म । प्रसवाय (Cod. °या) शिंशपां शाखां आनीयोदकसमीपे . . . तासु बंध्यामुपवेश्य तस्याः शिरसि ओषधीः कृत्वा . . . अवसिंचति. — [2] D (schol.) आह आव्रजिताया इत्यवयवग्रहणात्। पुरोडाशप्रमंदालंकारान् । संपातवतः प्रयच्छतीति भवति; cf. Kāuç. 32. 29. — [3] ii. 14. 1. — [4] K Ch °द्वारः; D (schol.) प्राक्द्वाः; cf. Kāuç. 24. 3. — [5] D (schol.) प्रत्यङ्द्वारेष्व°. — [6] E शीशेषू°; D (schol.) पलाशे तत्र सीसानि कृत्वोत्तरसंपातानानयति. — [7] D (schol.) तस्मिन्नाप्लवनगृहे यत्परिहितं कृष्णं वस्त्रं तन्मुंचति ततो ऽन्यं (प)-रिधाय पूर्वेण द्वारेण निःक्रामति. — [8] D (schol.) तद्गृहमादीप्याग्निना तेनैव पूर्वद्वारेण निः क्रामयति. — [9] Bi has a colon here. — [10] D (schol.) यथा पश्चिमे कर्म कृतमेवं पूर्वयोर्गृहयोः कर्मणी स्यातां...। पृथक् संभार्यति (! for °ते or °भारयति?). — [11] D (schol.) अस्य सूक्तस्य शिंशपाशाखासूद्कांत इत्येतत्कर्म भवति; cf. sūtra 1. — [12] Ch काष्ठे; D (text) काष्टे; Bü कांणे. — [13] Bü °ध्यति. — [14] E धायिते; D (text) धोयिने; the rest, as above (dual?). — [15] D (text) °रोपाययति; D (schol.) समिदाधानाग्नेः (Cod. °ग्नेः) प्रश्चादग्नेः त्सदशिरेणषीकनीहत्या (?) तोरणाकारेधाग्नेः (!?) धारयति। तोरणं तस्योपरि प्रपरि (! for उपरि?) समीपेन औदुम्बरीः समिध आधापयति । कर्तृमंत्रं अवधान्यवतोका अभित उभयतो निखनेत् । अभित इति ग्रहणं मूलसंयोगात्. — [16] D (schol.) पुरोडाशप्रमंदालंकारान्संपातवतः प्रयच्छतीत्येतदन्नं भवति; cf. Kāuç. 32. 29; 34. 2. — [17] D (schol.) वच्याम इति वाक्यशेषः (Cod. °विशेषः) । पतिलाभफलानि कर्माणि . . .; cf. Kāuç. 74. 7, and the Paddhatis ibid. —

आ नो अग्ने[1] इत्यागमकृशरमाशयति[2] । १३ । मृगाखरादेद्यां मन्त्रोक्तानि संपातवन्ति द्वारे प्रयच्छति[3] । १४ । उदकंसे व्रीहियवौ जाम्यै[4] निशि हुत्वा दक्षिणेन प्रक्रामति[5] ।१५। पश्चादग्नेः प्रक्षाल्य संधाव्य संपातवतीं[6] भगस्य नावमिति[7] मन्त्रोक्तम्[8] । १६ । सप्तदाम्न्यां सपातवत्यां वत्सान्प्रत्यन्तान्प्रचृतन्तो[9] वहन्ति । १७ । अहतेन संपातवता[10] ऋषभमभ्यस्यति[11]।१८। उदर्दयति[12] यां दिशम्।१९। जाम्यै[13] प्र यदेत[14] इत्यागमकृशरम्[15] । २० । इमा ब्रह्मेति[16] स्वस्रे[17] ।२१। अयमा यातीति[18] पुरा काकसंपातादर्यम्णे[19]

---

[1] ii. 36. 1. — [2] So (with श) all MSS.; D (schol.) कृशर ओदनः पुल्लिंगत्वात्। तिलतंडुलोदकैः... — [3] D (schol.) मृगारैर्नित्यं (!) सेवितो देशो मृगाखरः। ततो मृदं गृहीत्वा वेदिं कुर्यात् । अस्यां संपातितं कृत्वा कुमार्यै प्रयच्छति । उच्यते मंत्रोक्तानि। आखर इदं हिरण्यं गुग्गुल्वयमौक्ष-(cf. ii. 36. 7) गंधोदकमित्यर्थः. — [4] D (schol.) जामिक (!) मातृका तस्यैतत् (!) कर्म. — [5] D (schol.) ... तस्य घटस्य दक्षिणेन अपक्रामयति । भगिनीभ्रातरावपक्रामणे (? Cod. °भ्रातानापपक्रा°) मंत्रशेषत्वात्. — [6] E Bi संतपावती. — [7] ii. 36. 5; D (schol.) नावं प्रक्षाल्य... संपातवतीं करोति. — [8] D (schol.) तत्पतिकामायारोहणं (!). — [9] Thus emended; D (text) प्रवृतंते; the rest प्रचृतन्ती; D (schol.) सप्त दामानि यस्या वत्सवत्याः। सा सप्तदाम्नी तस्याः सप्तदाम्न्याः संपाते संस्कृतायाः सप्त वत्सान् पूर्वं प्रमुंचंति कुमार्या अंतप्रतिवत्सः (!). — [10] Bü सपातवतर्षभम्. — [11] D (schol.) नवेन वाससा सपातवता या सेक्तारं (! for यः सेक्ता?) तु गो (!) ऋषभस्तस्यां वहति जानीयात् (? Cod. °यान्) कस्य विशेषो ऽयं आह (?). — [12] K Ch Bi Bh Bü उदर्दति; D (schol.) to the entire sūtra, इति प्रकृतस्यैव कर्मणो ऽस्य विधानात्. — [13] K P Bh यांम्यै; Ch D (text) जाम्यैः. — [14] v. 1. 4. — [15] Bü कृसरम्; Bh कृषरम्; the rest कृशरम्. — [16] v. 2. 8 (xx. 107. 11). — [17] This sūtra is wanting in D. — [18] vi. 60. 1. — [19] Ch अर्यले; Bh E Bi अर्यम्ले. —

जुहोति[1] । २२ । अन्तःस्रक्तिषु बलीन्हरन्ति[2] । २३ । आपतन्ति यतः[3] । २४ । ॥ १० ॥ ॥ ३४ ॥

पुंसवनानि[4] । १ । रजउद्वासायाः[5] पुंनक्षत्रे । २ । येन वेहदिति[6] बाणं मूर्ध्नि विबृहति[7] बध्नाति । ३ । फालचमसे सरूपवत्साया दुग्धे व्रीहियवाववधाय मूर्छयित्वाध्यण्डे[8] बृहतीपलाशविदर्यौ[9. 10] वा प्रतिनीय पैद्वमिव[11] ।४। पर्वतादिव[12] इत्यागमकृशरमाशयति[13] ।५। युगतर्द्मना[14] संपातवन्तं द्वितीयम्[15] ।६। खे[16] लूनांश्च पलाशत्सरून्निवृत्ते[17]

---

[1] D (schol.) यावन्न काकाः । आकाशलकेभ्य (?) उत्तिष्ठंति तस्मिन्काले उषाकाल इत्यर्थः अर्यम्णे जुहोत्याज्यं. — [2] P Bü हरत्य°. — [3] D (schol.) काका आगच्छंति तस्या दिशो वरागमनं ज्ञेयं। . . . इमा यानि पतिवेदनानि समाप्तानि. — [4] Ath. Paddh. and Daç. Kar. पंचमे मासि. — [5] Bü has a colon here. — [6] iii. 23. 1. — [7] So only Bh; the remaining MSS. and Ath. Paddh. विवृहति. — [8] So K Bü Bi Ch (sec. man.) D (schol.); Ch (prim. man.) E and Ath. Paddh. (both MSS.) °ध्यंडे; D (text) °ध्यंगे; P Bh °धेंडे. — [9] So D (text and schol.); the rest बृहति°; one of the MSS. of the Ath. Paddh. has a colon (बृहति।!). — [10] D (text) and Ath. Paddh. विदार्यौ; D फालचिबुकायाः सोमचमसाकारं कृत्वा तत्र . . . व्रीहीन्यवांश्च प्रचिप्य मूर्च्छयित्वा संचूर्ण्य अध्यंडे . . . पर्णफलेत्यप्रसिद्धा । पृषतिपलाशविदार्यौ वा प्रतिनीय पृषती बृहती पलाशं(!)विदारी वेलापत्वाशक इति प्रसिद्धः. — [11] D (schol.) and Ath. Paddh. रजउद्वासाया दक्षिणे नासिकाच्छिद्रे दक्षिणेनांगुष्ठेन नस्यकरणं; cf. Kāuç. 32. 21. — [12] v. 25. 1. — [13] So K P Bi Ch E D (text and schol.); Bü Bh °कृसरम्; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अथ गर्भाधानमुच्यते । स्नातायां चतुर्थे ऽहनि . . . सूक्तेनाज्यं जुहुयात् । भक्तं पात्रे तिलमिश्रं गर्भिणीं प्राशयति. — [14] Before this word Ch E Bü insert तृणानि. — [15] Ath. Paddh. and Daç. Kar. अनेनैव सूक्तेन द्वितीयं भक्तं युगच्छिद्रं संपात्याभिमंत्र्य गर्भिणीं प्राशयति । पुष्पवतीरिति (viii. 7. 27) फलस्नपनं. — [16] So emended; MSS. के. — [17] K निवृत्ते(न्नि°); P Bh निवृत्तें. —

निघृष्याधाय[1] शिश्ने ग्रामं[2] प्रविशति[3] । ७ । शमीमश्वत्थ इति[4] मन्त्रोक्ते ऽग्निं मथित्वा पुंस्याः[5] सर्पिषि पैङ्गमिव ।८। मधुमन्थे[6] पाययति । ९ । कृष्णोर्णाभिः[7] परिवेष्ट्य[8] बध्नाति । १० । यन्तासीति[9] मन्त्रोक्तं बध्नाति[10] । ११ । ऋधङ्मन्त्र इत्येका यथेयं पृथिव्यच्युतेति[11] गर्भदृंहणानि[12]। १२ । जम्भगृहीताय प्रथमावर्जं[13] ज्यां त्रिरुद्ग्रथ्य[14] बध्नाति । १३ । लोष्टानन्वृचं प्राशयति[15] । १४ । श्यामसिकताभिः शयनं परिकिरति[16] । १५ । यामिच्छेद्वीरं जनयेदिति धातव्योभिरुदरमभिमन्त्रयते[17, 18] । १६ । प्रजापतिरिति[19] प्रजाका-

---

[1] K P Bi Bh निकर्ष्या°; Bü निघृकष्या°; Ch निवृष्या°; the rest as above; cf. Kāuç. 26. 22; 36. 33. — [2] P धामं; Bh (शिश्ने)धग्रमं. — [3] D (schol.) चकारः युगतर्द्मना संपातवत्करणार्थस्तस्मात्कर्मभेदः. — [4] vi. 11. 1. — [5] K P Bh पुंष्याः; E Ch पूंस्याः; Bi पुष्पाः; D (schol.) पुंवत्सायाः गोघृतेनाग्निं (Cod. °घृदेनमग्निं) प्रक्षिप्य रजउद्वासाया दक्षिणस्यां नस्य (!) दक्षिणेनांगुष्ठेन; cf. Kāuç. 32. 21; 35. 4. — [6] D (text and schol.) दधि°. — [7] So D (text); Ch E P Bi विष्णोर्णाभिः; K विष्णोर्नाभिः; Bü वृष्णोर्णाभिः; D (schol.) सेक्तारणकस्योर्णाभिस्तमग्निं (!?) परिवेष्ट्य बध्नाति । पुंसवनं. — [8] Ch E P K Bü Bi परिवेष्ठ्यं; D (text) परिवेष्टा; E परिवेष्ठ्य. — [9] vi. 81. 1. — [10] D (schol.) इति शेषः प्रकरणात् । मंत्र उक्तौ परिहस्तौ हस्तैटकाविति (! for हस्तावर्तकाविति?) प्रसिद्धौ. — [11] v. 1. 1; vi. 17. 1-4; the third pratīka is not found in any known Saṁhitā; D (schol.) एकेति सूक्तप्रसंगात् । यथेयं पृथिवीति नार्थसूक्तलिंगात् । उच्यते (! for अच्युतेति?) शिखानंतरीयसूक्तं (! for शाखान्तरीय°?) एतेषां गर्भवर्धनफलानि कर्माणि भवंति. — [12] Ch B गर्भबृंहणानि; Bü गर्भवृ°. — [13] D (schol.) ऋधङ्मन्त्र (v. i. i.) इत्येतामृचं वर्जयित्वा. — [14] K D (text) °द्ग्रंथ्य; E °द्गंथ्य; D (schol.) जंभेन गृहीतो गर्भो यस्या स्त्रियः तस्या ज्यां त्रिगुणां कृत्वा बध्नाति. — [15] D (schol.) मृल्लोष्टानन्वृचाभिमंत्रितान् जम्भगृहीतां प्राशयति । न संपाता उपसृष्टत्वात. — [16] D (schol.) प्रथमावर्जे (v. 1. 1) इत्येवं. — [17] All MSS. धातव्योभिर्; is it to be emended to some word agreeing with ऋग्भिः, and formed upon the basis of the words धाता दधातु, which occur in each of the four verses, vii. 17. 1-4? — [18] E P Bi D उदम्. — [19] vi. 11. 3 or vii. 19. 1. —

माया उपस्थे जुहोति । १७ । लोहिताजापिशितान्याशयति[1] । १८ । व्रपान्तानि[2] । १९ । यौ ते मातेति[3] मन्त्रोक्तौ बध्नाति[4] । २० । यथेदं भूम्या अधि यथा वृक्षं वाञ्च मे यथायं वाह इति[5] संस्पृष्टयोर्वृक्षलिबुजयोः[6] शकलावन्तरेषुस्थकराञ्जनकुष्ठमदुघरेष्ममथिततृणमाज्येन[7. 8. 9. 10] संनीय संस्पृशति[11]।२१।उत्तुदस्त्वेत्यङ्गुल्योपनुदति[12. 13]।२२। एकविंशतिं[14] प्राचीनकण्टकानलंकृताननूक्तानादधाति[15] ।२३।कूदीप्रान्तानि[16] ससूत्राणि।२४। नवनीताभ्यक्तं कुष्ठं[17] त्रिरह्नः[18] प्रतपति[19] त्रिरात्रे[20] । २५ । दीर्घोत्पले ऽवगृह्य[21]

---

[1] Bi लोहितायाः°. — [2] D (schol.) भक्तसुरां(!)प्रपामित्येतानि चास्य कर्माणि भवन्ति; see Kāuç. 12. 9. — [3] viii. 6. 1. — [4] D (schol.) बजः पिङ्गलस्य सर्षपौ मंत्रोक्तौ शुक्लपीतौ संपातवन्तौ कृत्वा दृंहणमंत्रलिङ्गात्। यस्ते गर्भमिति (viii. 6. 18) जातानां रक्षणं अत (?) एव गर्भदृंहणादन्तरविधानं। गर्भदृंहफलां (! for लानि) समाप्तानि; Ath. Paddh. अथ सीमंतोन्नयनमुच्यते। अष्टमे मासि कर्म कुर्यात् । अव्यचसश्च (MSS. अव्यसश्च, xix. 68. 1) इत्यादि अभ्यातानांतं कृत्वा । यौ ते मातेत्यर्थसूक्तेन आज्यं जुहुयात् । रक्तपीतसर्षपरक्षपुट्टलिकां (second Cod. °पुट्टं°) कृत्वा । संपात्याभिमंत्र्य ग्रीवायां बध्नाति। नाभिमात्रं यावत्. — [5] ii. 30. 1; vi. 8. 1; 9. 1; 102. 1. — [6] Ch °लुबुजयोः; E °लिंबुजयोः. — [7] D (text) °स्थकलां°. — [8] All MSS. °कुष्ट°. — [9] Ch °मधुघ°; K °मधदुघ°. — [10] K Bh °मथितं. — [11] D (schol.) अनुरोधनं संवननत्वात्. — [12] iii. 25. 1. — [13] Ch °ङ्गुल्योनुयदति; E °नुदषति; Bi D (text) °पदधति; D (schol.) सूत्रखट्वा (!for सूत्रं खट्वाया?) अंगुल्योप समीपे ऽस्यां (Cod. समीप स्यां) तुदति। वशीकरणमनुलिंगात् (cf. अनुव्रता iii. 25. 4?). — [14] E D (text) एकविंशति°. — [15] D (schol.) या प्लीहानमिति लिङ्गात् (iii. 25. 3) । मदनीकंटकान्पूर्वाग्रान् (Cod. पूर्वाग्रा) सकृदनूच्यादधाति. — [16] D (text) कुदिः; D (schol.) एकविंशतिमेव बदर्याग्राणि (!) लाक्षारक्तसूत्रेण आदधाति प्रकृतत्वात्; cf. Kāuç. 21. 13. — [17] Bü Bh Ch E D (text and schol.) कुष्टं. — [18] K Ch E P B D (text) °स्त्रिर°. — [19] P D have a colon here. — [20] D (schol.) उत्पल कुष्टं (!) नवनीतेनाभ्यज्य त्रिः पूर्वाह्णमध्यंदिनापराह्णेषु कुष्टं(!) त्रिः प्रताप्यादधाति. — [21] Bü Bi अवगृह्य; Ch चगृह्य.

संविशति[1] । २६ । उष्णोदकं त्रिपादे पत्तः[2] प्रबद्धाङ्गुष्ठाभ्यामर्दयञ्छेते[3, 4] । २७ । प्रतिकृतिमावलेखनीं[5] दार्भ्यूषेण[6] भाङ्ग्ज्येन[7] कण्टकशल्ययोलूकपत्त्रयासितालकाण्डया हृदये विध्यति[8] । २८ । ॥ ११ ॥ ॥ ३५ ॥

सहस्रशृङ्ग इति[9] स्वापनम्[10] । १ । उदपात्रेण संपातवता शालां संप्रोक्ष्यापरस्मिन्द्वारपक्षे न्युब्जति[11] । २ । एवं नग्नः[12] । ३ । उलूखलमुत्तरां स्रक्तिं[13] दक्षिणशयनपादं[13] तन्तूनभिमन्त्रयते[14] । ४ । अस्थाद् द्यौरिति[15] निवेष्टनम्[16] । ५ ।

---

[1] D (schol.) मंचकेशे (!?) अधः कृता (!) तत्र संविशति संवेशने मंत्रः । ... भर्तुरिदं कर्म ममैव कृणुतं वशे इति (iii. 25. 6[d]) मंत्रलिंगात् । इति विधानं परपुरुषनिवर्तनार्थत्वात् । स्त्रीकर्मसु विधानं । अनुरोधनमन्यसंपर्कनिरोधः । यंतासीत्यत (vi. 81. 1) आरभ्यानुरोधनाधिकारः; see sūtra 11. — [2] K P Bi Bh पत्तुः; D (text and schol.) पतः; Ch त्रिषादेत्तः. — [3] Bü प्रबध्या°. — [4] K Bü Bh P अर्दयं छेते; E D (text) अर्दयंत्येके; Ch अर्द्दयंत्येके; D (schol.) त्रिपादशिक्ये उष्णोदकं कृत्वा शयनीयस्य पतः (!) प्रकर्षेण बध्नाति । पादांगुष्ठाभ्यामर्दयन्न छिक्यं (!) चालाछेते (! ?). — [5] Bi पथिकृतिम°. — [6] E P Bi Bh दार्भ्युषेण; cf. Kāuç. 32. 8, and D (schol.) to 47. 55. — [7] K P Bh भाङ्ग्व्येन. — [8] D (schol.) तत्प्रतिरूपाकृतिः । आवलेखनीप्रकृतिः । आवलेखनी कुम्भकारवक्त्रादवलिखिता मृत् । ... असितं कृष्णं अलं काणुं (!) यस्याः सा असितालकांडा (sc. इषुः) तया विध्यति; cf. Kāuç. 47. 54; 49. 23. — [9] iv. 5. 1. — [10] D (schol.) इह स्वापनकर्मविधानं । ग्रामवरणार्थत्वात् । मैथुनचरणविघ्ननाशकर्तृत्वादित्यर्थः. — [11] D (schol.) स्त्रीगृहे उदपात्रे(ण) संप्रोच्य उदपात्रशेषं अपरस्मिन् द्वारपत्ते न्युब्जति । द्वारपत्तं कपाटमपरं धुरादितरं सव्यकपाटवुध्नेरावर्जयति (? Cod. °व्रध्नेर°). — [12] E has a colon between एवं and नग्नः; D (schol.) शाकटमपनीय (Cod. °नीयं) पूर्वकर्म करोत्येवंशब्दात्. — [13] D divides sūtras at these points. — [14] D (schol.) उलूखलमभिमंत्रयते । ...शयनीयगृहस्योत्तरकोणं अभिमंत्रयते । ...स्त्रीमंचकपादं दक्षिणमभिमंत्रयते ... — [15] vi. 77. 1 (vi. 44. 1). — [16] D (schol.) नाम प्रद्राविणीव्यभिचारिण्या (Cod. प्रदा°) निरोधमंत्रलिंगात्. —

आवेष्टनेन[1] वंशाग्रमवबध्य मध्यमायां बध्नाति[2]। ६। शयनपादमुत्पले च[3]। ७। आकृष्टे च[4]। ८। आकर्षेण[5] तिलाञ्जुहोति[6]। ९। इदं यत्प्रेण्य इति[7] शिरःकर्णमभिमन्त्रयते। १०। केशान्धारयति[8]। ११। भगेन मा न्यस्तिकेदं खनामीति[9] सौवर्चलमोषधिवच्छुक्लप्रसूनं[10. 11] शिरस्युपचृत्य ग्रामं प्रविशति[12]। १२। रथजितामिति[13] माषस्मरान्निवपति[14]। १३। शरभृष्टीरादीप्ताः प्रतिदिशमभ्यस्यत्यर्वाच्या आवलेखन्याः[15]। १४। भगमस्या वर्च इति[16] मालानिष्प्रमन्ददन्तधावनकेशमीशानहतायाः[17] अनुस्तरण्या वा कोशमुलूखलदरणे त्रिशिले[18] निखनति[19]। १५।

---

[1] K आयवेष्टनेन. — [2] D (schol.) अत्र षड्गमध्यमायां (! for खाङ्गा°?) बंधनं संपाता स्युः. — [3] D (schol.) बध्नाति. — [4] D (schol.) आकृष्टः मातृकेति प्रसिद्धाभिधानस्तस्मिन् शयनपादं बध्नाति। चकारात्. — [5] D (schol.) आकर्षः लोहकारणं। अंगाराकर्षणार्थं। कुटका तेन तिलान् जुहोति. — [6] K Bü D (text) तिलां; the rest तिलान्. — [7] vi. 89. 1. — [8] K Ch E P Bi धारयन्ति; Bü D (text) as above; D (schol.) यां निरोद्धुम् (Cod. या निरोद्धम्) इच्छति तस्याः केशान् धारयति. — [9] vi. 129. 1; 139. 1; vii. 38. 1. — [10] Ch E P D (text and schol.) °मौषधिव°. — [11] K °सूतं; Ch °सून. — [12] D (schol.) स्वजात्। शुक्लप्रसूनं। मूलं दर्भेण परिवेष्ट्य शिरस्युपचृत्य ग्रामं प्रविशति। मूलग्रहणे हि बंधनं स्यात्। अथ ओषधीवत्। सुवर्चला प्रसिद्धा त्रिसंध्यासादृशी शुक्लप्रसूनं कर्मांतरेण मूलविशेषणत्वात्; cf. Kāuç. 33. 13 fg. — [13] vi. 130. 1. — [14] E P K माख°; D (schol.) रथजितामिति त्रीणि (vi. 130-132) शयनांतरत्वात्। माषस्वरानाम (!) उप्तपूर्वेषु अन्यस्मिन् वा अन्य उते (! for उप्ते?) ये माषा जाता ते माषस्वारास्तां निवपति यस्या निरोधमिच्छति। तस्याः शिरसि. — [15] So emended; Ch E P Bi Bh D अर्वाच्यावलेख°; K Bü अर्वाच्या अवले°; D (schol.) अवलेखनी कथिता (Kāuç. 35. 28) अर्वाच्या अधिमुखाः(!) शरफालीस्ताः प्रतिदिशमभिमुखायाः क्षिपति. — [16] i. 14. 1. — [17] Ch E Bi D (text) निप्रमंद. — [18] Ch शिले; cf. sū. 17. — [19] D (schol.) विद्वेषणार्थत्वात्। क्रमभेदः। तस्यां माला शकुनिःप्रमंदः (! for शंकुर्निःप्र°?) क्रीडायवर्गाजेंदुकः (!)। तस्यां

मालामुपमथ्यान्वाह[1] । १६ । त्रीणि केशमण्डलानि कृष्णसूत्रेण विग्रथ्य[2] त्रिशिले[3] ऽश्मोत्तराणि[4] व्यत्यासम्[5] । १७ । अथास्यै भगमुत्खनति

यं ते भगं निचखुस्त्रिशिले यं चतुःशिले ।
इदं तमुत्खनामि[6] प्रजया च धनेन चेति ॥ १८ ।

इमां खनामीति[7] बाणापर्णीं[8] लोहिताजाया द्रप्सेन संनीय शयनमनु परिकिरति[9] । १९ । अभि ते ऽधामित्यधस्तात्पलाशमुपचृतति[10] । २० । उप ते ऽधामित्युपर्युपास्यति[11] । २१ । कामं विनेष्यमाणो ऽपाघेनासंख्याताः शर्कराः परिकिरन्व्रजति[12] । २२ । संमृद्नञ्जपति[13] । २३ । असंमृद्नन्[14] । २४ ।

दतधावनं तस्या एव च केशाः . . . । ज्वरहताया गोः उलूखलदरणे तिस्रः शिला निहत्य तत्र कोशं निहन्यात् । अत उलूखलं निहन्यात् । दरण उलूखले गर्तः । विद्वेषणलिंगात्. —

[1] D (schol.) तस्या एव पुष्पस्रजं विमथ्य (? Cod. विमह्यं ?) अन्वाह तामेव स्त्रियं. — [2] E P Bi Bh K D (text) °गृथ्य. — [3] Ch शिले; cf. sū. 15; D (text and schol.) त्रिशिल्पे; Bi त्रिशिलो. — [4] P ज्मोत्तराणि; Bi श्मान्तराणि. — [5] D (schol.) तस्या . . . पुंजकेशान् कृष्णसूत्रेण बध्वा त्रिशिल्पे (!) गर्ते निहंति । केशमंडलमश्न्येत्येवमश्मोत्तराणि (!) भवंति । व्यत्यासवचनमधस्त्रयाणामपि (Cod. °त्रयमाणाम°) निखननं मा भूत्. — [6] So all MSS.; is the word to be emended to °खनामसि or °खनाम्यहं? — [7] iii. 18. 1. — [8] Ch वाणार्णीं; Ath. Sarvānukramaṇī to iii. 18, वाणापर्णी. — [9] D (schol.) रक्तवर्णाया अजाद्रप्सेन बाणापर्णीं संचुद्य एकीकृत्य वाणापर्णि (!) शरपुंखेति (Cod. °पुखेनि) प्रसिद्धा । तया सपत्न्या शयनमनु परिकिरति. — [10] iii. 18. 6; D (schol.) पादेन शयनाधस्तात् वाणापर्ण्या पत्रं बध्नाति. — [11] iii. 18. 6[b]; D (schol.) पादेनोपरि क्षिपति. — [12] D (schol.) काममिच्छामपनयिष्यन् (Cod. °ष्य!) परपुरुषं (? Cod. °प) यां । अप नः शोशुचदिति (iv. 33. 1) अनेनापरिगणिताः शर्करा अभिमंत्रिताः (cf. Kāuç. 50. 2) । परिकिरन्व्रजति । इह विधानं स्त्रीकामस्य विनियत्वात् । ईर्ष्याविनाशनान्यत एव पठितानि. — [13] MSS. संमृघ्नं; D (schol.) ताः संमर्दयन् जपति; cf. Kāuç. 27. 19. — [14] Bü असंमृध्ना; K Ch E P B असंमृघ्नम्; wanting in D. —

ईर्ष्याया ध्राजिं जनाद्विश्वजनीनात्त्वाष्ट्रेणाहमिति[1] प्रतिजापः[2] प्रदानाभिमर्शनानि[3] । २५ । प्रथमेन वक्षणासु[4] मन्त्रोक्तम् । २६ । अग्नेरिवेति[5] परशुफाण्टम्[6] । २७ । अव ज्यामिवेति[7] दृष्ट्वाश्मानमादत्ते[8] । २८ । द्वितीययाभिनिदधाति[9] । २९ । तृतीययाभिनिष्ठीवति[10] । ३० । छायायां सज्यं[11] करोति[12] । ३१ । अयं दर्भ[13] इत्योषधिवत्[14] । ३२ । अग्ने जातानिति[15] न वीरं जनयेत्प्रान्यानिति[16] न विजायेतेत्यश्वतरीमूत्रमश्ममण्डलाभ्यां[17. 18] संघृष्य[19] भक्ते ऽलंकारे[20] । ३३ । सीमन्तमन्वीक्षते । ३४ । अपि वृश्चेति[21]

---

[1] vi. 18. 1; vii. 45. 1; 74. 3. — [2] Ch E प्रतिजायः. — [3] K P Bh प्रजाना॰; D (schol.) यस्येर्ष्यां विनेतुमिच्छति तमभिमृश्य जपत्यन्यतमं जनादिति द्वे (vii. 45. 1, 2) । प्रदानं यत् किंचिदभिमंत्र्य प्रददाति । अभिमर्शनं यस्येर्ष्यां विनेतुमिच्छति तमभिमृश्य जपति. — [4] D (text) वक्ष्यमणासु; D (schol.) ईर्ष्याया ध्राजिमित्यनेन (vi. 18. 1) हृदये ऽग्निनिर्वापणं । मंत्रोक्तत्वात् । जनाद्विश्वजनोनादित्यृच अध्यातस्य (! for अध्मा॰?) वा हृतेर्मोचनं (Cod. वाहृते॰?). — [5] vii. 45. 2. — [6] Bi पर्शु; D (schol.) पर्शुना तप्तेन कथितं (! for क्वथितं?) फांटं पाययति । प्रमेहणवत् (see Kāuç. 25. 10, 11) । मन्युविनयमिह (Cod. मन्युर्वि॰) विधानं मन्यो स्त्रीविषयत्वात्. — [7] vi. 42. 1. — [8] D (schol.) एकया स्त्रियं दृष्ट्वा पाषाणमादत्ते. — [9] D (schol.) द्वितीयर्चा (vi. 42. 2) भूमौ निदधाति. — [10] vi. 42. 3; D (schol.) तमेवाश्मानं. — [11] K सृज्यं. — [12] D (schol.) त्वन्निमित्तो (! for यन्नि॰?) मन्युस्तस्य छायायां धनुरारोपयति. — [13] vi. 43. 1. — [14] D (schol.) दर्भमूलं दर्भेण परिवेष्ट्य केशेषूपचृतति (Kāuç. 33. 13; 36. 12); । सर्वमन्युविनयनलिंगविशेषात् । यथावश इति (vi. 43. 3c) सर्वत्रोपपत्ते स्त्रीनिमित्तमोषधिनयनं प्रकरणात् । ओषधिवदिति कर्मातिदेशार्थं. — [15] vii. 34. 1. — [16] vii. 35. 1. — [17] Ch विजायन्तेत्य॰; E विज्ञायतेत्य॰; D विजायतेत्य॰. — [18] E Ch (prim. man.) अश्वमण्डलाभ्यां. — [19] Ch संवृश्य; Bi संमृश्य; D (schol.) संकर्ष्य; cf. Kāuç. 26. 22; 35. 7. — [20] D (schol.) अश्वतरी खरी तस्या मूत्रं अश्मसंडलाभ्यां संकर्ष्य तद्भक्ते कृत्वा तत्तस्यै ददाति । अथवास्या अलंकारे; cf. Kāuç. 28. 9, 10. — [21] vii. 90. 1; D (schol.) तृचेन प्रसूताया विटमन्वाह. —

जायायै जारमन्वाह।३५।क्लीबपदे बाधकं धनुर्वृश्चति[1]।३६।
आशये ऽश्मानं प्रहरति[2]।३७। तृष्टिक इति[3] बाणाप-
र्णीम्[4]।३८। आ ते दद इति[5] मन्त्रोक्तानि संस्पृशति[6]।३९।
अपि चान्वाहापि चान्वाह[7]।४०।॥ १२ ॥ ॥ ३६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे चतुर्थो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] D (schol.) खंटपदे (! for षंड°?) कृत्वा छिनत्ति विट(!) पुमान्भवति. — [2] D (schol.) आशाया (! for आशयो?) जारस्य संगमनदेशः (Cod. संगमनं देशं) संकेतकः देशः तत्राश्मानं निक्षिपति. — [3] vii. 113. 1. — [4] D (schol.) शिरपुंखासाशये (! for शरपुखामाशये?) प्रहरति द्वाभ्यां. — [5] vii. 114. 1. — [6] D (schol.) वक्ष्यमाणानि हृदयं मुखमिति मंत्रोक्तानि संस्पृशति जारस्य. — [7] D (text) has the words अपि चान्वाह but once; D (schol.) स्त्रीकर्माणि समाप्तानि. —

॥ ओं ॥

अम्बयो ऽयन्तीति[1] क्षीरौदनोत्कुचस्तम्बपाटाविज्ञानानि[2.3.4] । १ । सांग्रामिकं वेदिविज्ञानम्[5] । २ । वेनस्तदिति[6] पञ्चपर्वेषुकुम्भकमण्डलुस्तम्बकाम्पीलशाखायुगेध्माक्षेषु पाण्यो ऽरेकविंशत्यां[7] शर्करास्वीक्षते[8] ।३। कुम्भमहतेन परिवेष्ट्याधाय शयने विकृते संपातानतिनयति[9] । ४ । अनतीकाशमवछाद्यारजोवित्ते कुमार्यौ[10] येन हरेतां ततो नष्टम्[11] । ५ । एवं सीरे साक्षे[12] । ६ । लोष्टानां कुमारीमाह

---

[1] i. 4. 1; D (schol.) पूर्वादि समाम्नानि । संहिताविधिग्रहे अन्यादीनां प्रतीकानां संहिताविधिरुच्यते। अंबयो यंतीति अस्य सूक्तस्य तत्वज्ञानफलं कर्मोच्यते । कस्य संशये प्राणनागेश्गेगमनाभ्यामभ्यस्य (?) सद्सद्योगाद्व्याधितस्य जीवमरणाभ्यां प्रजनने स्त्रीप्रयोगात् । एवमन्यत्रापि यद्येतदेवं भवेत्तत्रायं विकारो भवेदिति । संकल्पयेन्न चेत्ततो (Cod. चेततो) न कानि पुनस्तानि . . . — [2] D (schol.) उत्कुचस्तिस्रः स्तावरज्जूरिति; Kāuç. 15. 13, 14. — [3] D (text and schol.) पाठा· — [4] D (schol.) विज्ञानानि लोके प्रसिद्धानि भवंति. — [5] D (schol.) जपं जरायत्वावधारणं (?) फलं संग्रामकर्म वेदि (!) कृत्वा प्रकृतेन सूक्तेन (i. 4. 1) अभिमंत्र्य चिंतयेद्विशेषं· — [6] ii. 1. 1. — [7] So emended; Ch एकविंशत्या; the rest एकविंशत्या; D (schol.) उभयोर्हस्तयोरेकविंशतिशर्कराः कृत्वेच्चते। पाण्योरसमासकरणं· — [8] K Bü शर्कराःस्वो°. — [9] Ch अभिनयति; E D (text) आनयति; D (schol.) इत्यतीष्टवेष्टनं नयतीत्यभिमंत्रणनिवृत्त्यर्थं· — [10] D (schol.) कुमार्यै· — [11] D (schol.) विज्ञेयं। सुपर्णादि· — [12] D (schol.) हले गोभ्यां युक्ते एवमेव कुर्यात् । अहतेन परिवेष्ट्य कुमार्यौरिव (! for कुमार्योरिव?) प्राजनं· —

यमिच्छसि तमादत्स्वेति[1] । ७ । आकृतिलोष्टवल्मीकौ कल्याणम्[2] । ८ । चतुष्पथाद्बहुचारिणी[3] । ९ । श्मशानान्निचिरं जीवति[4] । १० । उदकाञ्जलिं निनयेत्याह[5] । ११ । प्राचीनमपक्षिपन्त्यां कल्याणम्[6] । १२ । ॥ १ ॥ ॥ ३७ ॥

जरायुज इति[7] दुर्दिनमायन्प्रत्युत्तिष्ठति[8] । १ । अन्वृचमुदवज्रैः[9] । २ । अस्युल्मुककिष्कुरूनादाय[10, 11] । ३ । नग्नो ललाटमुन्मृजानः[12] । ४ । उत्साद्य बाह्यतो[13] ऽङ्गारकपाले शिग्रुशर्करा जुहोति । ५ । केराकावादधाति[14] । ६ । वर्ष-

---

[1] D (schol.) चतुरो लोष्टान्गृहीत्वा प्रैषं ददाति. — [2] D (schol.) अनयोर्लोष्टयोर्ग्रहणे अभिलिखितार्थसंपत् (Cod. °सपत्). — [3] D (schol.) कुमारी बहून्पुरुषान्गच्छति. — [4] D (schol.) सैव कुमारी श्मशानात् गृहीत्वा हरंति एवं पूर्वत्र. — [5] D (schol.) कुमारी (! for °रीं?) ब्रूयात्. — [6] D (schol.) पूर्वस्यां दिशि अंजलिं क्षिपत्यभिप्रेतफलं। विज्ञानसंहितानि कर्माणि कथितानि । तदंतरा नैमित्तिकप्रतीकानि तस्मात्तेषां विधिः कृतिः. — [7] i. 12. 1. — [8] E P दुर्दिने प्रायन्; D (schol.) दुर्दिनं मेघानां विनाशहेतुः । तद्विनाशायागच्छन् सूक्तं जपन् । प्रत्युत्तिष्ठति गच्छतीत्यर्थः । प्रायश्चित्तं दुर्दिनाश्रयत्वात् । यद्येवं क्रमस्तु किं कृतः उच्यते प्रायश्चित्तत्वात्. — [9] K उदव्रजैर्; E °वजैर्; Bü वज्रैर्; cf. Kāuç. 47. 31: 49. 13; D (schol.) प्रत्युत्तिष्ठति प्रहरणमंत्राः (? Cod. °णामांत्र! x. 5. 15, 42, 50; cf. Dārila to Kāuç. 47. 31) चैतदुदवज्रसंस्कारस्य चिरकालनिष्पत्तिस्ततश्च विनाशः स्यात्. — [10] D (text) उल्मुकः. — [11] K P B Bh किःकुरून्; E Ch विष्कुरून्; D (schol.) to the entire sūtra: प्रत्युत्तिष्ठतीति वाक्यशेषः ।... किंकुरवः मुखीको (!) चीरः । तानादाय प्रत्युत्तिष्ठति दुर्दिनं किष्कुरूणां समासो विकल्पार्थः । नग्नः दुर्दिनं प्रत्युत्तिष्ठतीति शेषः । साकांक्षत्वात्. — [12] D (schol.) नग्नः दुर्दिनं प्रत्युत्तिष्ठतीति शेषः ।... ललाटं तन्मर्दयन्. — [13] D (schol.) गृहपटलमपनीय गृहाद्बहिरवस्थितो (Cod. ग्रहातबहिरवस्थितो) ऽङ्गारपूर्णे कपाले शिग्रुपत्राणि जुहोति । शर्करा वा. — [14] E D (text) करीराकाव्; Ch कराकाव; Bi कोराकाव; D (schol.) केरापर्णीति या सुराष्ट्रे पुवरीकेति (! for पुंडरीकेति?) मालवेषु उच्छाद्य (! for उत्साद्य) वेराकावादधाति (!)

परीतः प्रतिलोमकर्षितस्त्रिः[1] परिक्रम्य खदायामर्कं[2] क्षिप्रं संवपति[3, 4] । ७ । नमस्ते अस्तु यस्ते पृथु[5] स्तनयित्नुरित्यशनियुक्तमपादाय[6] । ८ । प्रथमस्य[7] सोमदर्भकेशानीकुष्ठलाक्षामञ्जिष्ठीबदरहरिद्रं[8, 9] भूर्जशकलेन[10] परिवेष्ट्य मन्थशिरस्युर्वरामध्ये निखनति[11] । ९ । दधि नवेनाश्नात्या संहरणात्[12] । १० । आशापालीयं तृतीयावर्जं[13] दृंहणा-

---

अंगारकपालेन चोभयतंत्रं विकृष्टदेशत्वात्; cf. Dārila fol. 35ª l. 6; (to Kāuç. 7. 4): रेराक्षावादधाति; cf. also अर्कं in the next sūtra. —

[1] K P Bü त्रिष्प॰; Ch तृष्प॰. — [2] E अर्कें. — [3] Ch E संविशति. — [4] D (schol.) to the entire sūtra एवं पर्वत्र अर्कं क्षिप्रं संवपति । वर्षेणातिपीडितो वर्षपरीतः . . . उभयोर्वक्ष्यमाणं (Cod. ॰क्षमाणं) प्रायश्चित्तं त्रिः परिक्रम्य खदायामर्कं (Cod. ॰र्थं) क्षिप्रं संवपति । गर्तः स्वभावजः त्रिः सर्वत्र गत्वा खदायामर्कं समुतजालं (!for समुप्त॰?) प्रकृतेन सूक्तेन पिंडीकृतं क्षिपति. — [5] i. 13. 1; vii. 11. 1. — [6] So Ch E; K Bü Bi Bh P D (text) अशनिं युक्तम्; D (schol.) to the entire sūtra, त्रिष्परिक्रम्य खदायामशनिं(!)युक्तं क्षिप्रं संवपतीति शेषः । साकांक्षत्वात् । सन्निधेः स्यात् । अशनि (!) हिमशर्करापस्तेनाशनिविनाशितं (!) तदशनियुक्तं न शीघ्रं खदायां सूक्तान्ते क्षिपति । अशनिविष्कदुःकाश्मवर्षाणि (!) । अशिन्युपशमफललिङ्गात्. — [7] D (schol.) प्रथमस्य सूक्तस्य, i. 13. — [8] Bh कशानी; D (schol.) केशानी प्रसारिणीति उच्यते। उपकिन्निषु प्राकारे (!for उपखिन्नेषु or उपकीर्णेषु प्राकारेषु?) प्रायेण जायते. — [9] All MSS., except Ch D (text) ॰कुष्ट॰. — [10] K P Bü Bi Bh भुज॰; Ch भज॰. — [11] D (schol.) भूर्जावयवेन सर्वाणि वेष्टयित्वा अधःशिरः छिद्रं कृत्वाभिमंत्र्य सस्यमध्ये निखनति। अशनिरक्षा. — [12] D (schol.) दधि च नवं धान्यं न (! for च) भक्षयेद्यावन्न धान्यं गृहमानीतं. — [13] Ch ततोयया; D (schol.) आशानामाशापालेभ्य (i. 31. 1) इत्यस्य दृंहणान्युक्तानि (? Cod. इत्यस्येंद्रहणि उक्तानि) कर्माणि बहुवचनानुपपत्तिः। ज्योतिरायतनस्य भौमसंबंधात् (Cod. भौमं॰) । उभयान्संपातवत इति द्वितीयतृतीयमेकतोऽन्यं शमनं भौमं जपतीति भौमस्य द्वितीयसंबंधादाशापालीयस्य च विशेषेण जपमात्रेण तृतीयामृचं मुक्त्वा (i. 31. 3) अत एव भौमेन सह एव (cf. sūtras 12–16).

नि। ११। भौमस्य हृतिकर्माणि[1]। १२। पुरोडाशानश्मोत्तरानन्तःस्रक्तिषु[2] निदधाति। १३। उभयान्संपातवतः[3]। १४। सभाभागधानेषु[4] च। १५। असंतापे ज्योतिरायतनस्यैकतो ऽन्यं शयानो[5] भौमं जपति। १६। इयं वीरुदिति[6] मदुघं[7] खादन्नपराजितात्परिषदमाव्रजति। १७। नेच्छत्रुरिति[8] पाटामूलं प्रतिप्राशितम्[9]। १८। अन्वाह[10]। १९। बध्नाति[11]। २०। मालां सप्तपलाशीं धारयति[12]। २१। ये भक्षयन्त इति[13] परिषद्येकभक्तमन्वीक्षमाणो भुङ्क्ते[14]। २२।

---

[1] K Bü हृति°; E D (text) इति°; Ch द्रति°; is the word to be emended to दृढकर्माणि? D (schol.) सत्यं बृहदित्यस्य (xii. 1. 1) यौ- (!for भौम-?) फलानि कर्माणि। उभयोः सूक्तयोः कर्माण्युच्यंते. — [2] D (schol.) पुरोडाशाश्चत्वारः। अभिमंत्र्य न सपाताः शब्दान्तरत्वात्। गृहस्याभ्यंतरकोणेषु (Cod. गृहास्यांभ्यं°) निहंति। एकैकस्य पुरोडाशस्य पाषाणमुपरि कृत्वा. — [3] D (schol.) पुरोडाशानश्मनश्च सपातवत् करोति। निखननं पूर्ववत्. — [4] D (schol.) पूर्वकर्माणि (! for °कर्मणी?) भवतः समाजमेलकस्थानं भागधानं महाधनगृहमिति स्रक्तिष्विति देशनियमः चकारेण सर्वातिदेशात्. — [5] K शयो; D (schol.) to the entire sūtra एकाग्नेरायतनस्य असपातयुक्ते (! for असंताप°) देशे श्मानधोमुखः (! for शयान अधो°?) भौमं (xii. 1) जपति। एकेन पार्श्वेन पर्यावर्तेत आशापालीयं (i. 31) तु शयानो (Cod. शयनो) जपति नियमस्तु भौमस्यैव. — [6] i. 34. 1. — [7] E Bü (prim. man.) मधुघं; K मदुखं (खादन्); D (schol.) जनसमूहं ज्येष्ठीमधुकं(!) भक्षयन् आव्रजने मंत्रः। . . . प्रत्यर्थजपदोषशमनं प्रायश्चित्तं. — [8] ii. 27. 1. — [9] D (schol.) पाटामूलं खादन्नपराजितात्प्रतिप्राशितमाव्रजति लिंगात्. — [10] D (schol.) प्रतिवादिनमन्वाह. — [11] D (schol.) यदि मूलसंप्रत्ययः अन्वाहेति मध्ये किं पठितं। अत्र वचनान्यवधान्यकर्मत्वात् (!). — [12] So Bh D (text); the remaining MSS. of the text धारयंति; D (schol.) पाठास्रजं (!) पर्णां (!) बिभर्ति सर्वस्य धारणस्य बाहौ बंधनमंत्रलिंगात् (cf. ii. 27. 3)। न संपाता शब्दांतरत्वात्। दूष्या दूषिरसीत्यस्यामुक्तास्य (!) विधानं (cf. ii. 11. 1; Kāuç. 39. 1 fg.)। खादन्नपराजितात्परिषदं नाव्रजति। तस्योपजीवनार्थं स्वक्तमेद्यतत् (!for भक्त°?)। सर्वं पुनरुच्यते. — [13] ii. 35. 1. — [14] D (schol.) एकेनैव भुंजत इति। नैकभक्तं परिषद्येकभोजने परिषत्तुल्या समवायमात्रं लोकोपचारादि तामेव परिषदं ग्रासादनंतरमोचमाणाः कन्यांतरे यत्र तद्बहूनां मध्ये एको भुंक्त इति अविशेषणत्वात्. —

ब्रह्म जज्ञानमित्यध्यायानुपाकरिष्यन्नभिव्याहारयति[1] । २३ । प्राशमाख्यास्यन्[2] । २४ । ब्रह्मोद्यं वदिष्यन्[3] । २५ । ममाग्ने वर्च[4] इति विभुञ्जमानः[5] प्रमन्तरज्जुं[6] बध्नाति । २६ । सभा च मेति[7] भक्षयति[8] । २७ । स्थूणे गृह्णात्युपतिष्ठते[9] । २८ । यद्वदामीति[10] मन्त्रोक्तम् । २९ । अहमस्मीत्यपराजितात्परिषदमाव्रजति[11, 12] । ३० । ॥ २ ॥ ॥ ३८ ॥

दूष्या दूषिरसीति[13] स्राक्त्यं बध्नाति[14] । १ । पुरस्तादग्नेः पिशङ्गं[15] गां कारयति[16] । २ । पश्चादग्नेर्लोहिताजम्[17] । ३ ।

---

[1] iv. 1. 1; D (schol.) उपाकर्मसु शिष्यानभिव्याहारयति सूक्तं । कलहपरिहासदोषनाशात् (Cod. °परिहार°) प्रायश्चित्तत्वं. — [2] D (schol.) प्रतिप्रश्नं कथयिष्यन् सूक्तमभिव्याहारयति । . . . प्रतिवादिनो जपनाशात्प्रायश्चित्तत्वं (Cod. जयपनाशाप्राय°). — [3] D (schol.) वाक्यविचारं कथयिष्यन् प्रत्यर्थिना सह प्रतिवादिनो जपनाशात् प्रायश्चित्तत्वं. — [4] v. 3. 1. — [5] K P Bh Bi Ch E विभुंजमानः; cf. Kāuç. 23. 9. — [6] D (text) प्रमत°; D (schol.) प्रमतरज्जुः । चाक्रकाणां (! for चाक्रिकाणां?) अवलंबनराज्ञः (! for °रज्जुः?) तामभिमंत्र्य विभागं करिष्यन्पिता बध्नीयान्न संपाताः शब्दान्तरत्वात् । मालावत् कलहनाशदोषापगमात्. — [7] vii. 12. 1. — [8] D (schol.) क्षीरौदनं . . . सभां प्रविशन्. — [9] D (schol.) सभास्थूणे सूक्तान्ते. — [10] xii. 1. 58; cf. Kāuç. 24. 14. — [11] xii. 1. 54. — [12] Ch E °प्नोति (instead of °व्रजति); D (schol.) यत्रतत्रस्था (!) परिषदमागच्छति. — [13] ii. 11. 1. — [14] D (schol.) अप्रतिहार्यां (?) कृत्वा... प्रत्याहरणमुच्यते । ... एककर्मा (! for °र्मणां?) कांडिका समाप्तः (!) शान्त्युदकान्ते बंधनं । आज्यभागान्ते शान्त्युदकं । तत्र शान्त्युदकक्रियादर्शनात् । पूर्वाह्णे कर्मसृतं उत्तरतंत्रादनंतरम् (Cod. °मे) कृत्यादेः प्रतिहरणात् । अस्य चात्मरक्षार्थत्वात् । अतः कृत्वोत्तरतंत्रं (Cod. °त्तरंत्रं) निशाप्रतिपालनं । स्राक्त्यविकारः । स्राक्त्यमणिः स्राक्त्यस्तिलकः (cf. Kāuç. 8. 15) । कृत्याशमनार्थं. — [15] Ch E पिशाङ्ग°. — [16] D (schol.) मध्यग्नेः (Cod. °ग्रेः) पूर्वस्मिन्देशे कृष्णपिङ्गलवर्णं गां वृषभं कारयति । अन्येन मारयति. — [17] D (schol.) रक्तवर्णच्छागं पश्चिमदेशे (Cod. °शं) कारयति. —

यूषपिशितार्थम्[1] । ४ । मन्त्रोक्ताः[2] । ५ । वाशाकाम्पीलसितीवारसदंपुष्पा[3,4,5] अवधाय[6] । ६ । दूष्या दूषिरसि ये पुरस्तादीशानां त्वा समं ज्योतिरुतो अस्यबन्धुकृत्सुपर्णस्त्वा यां ते चक्रुरयं प्रतिसरो यां कल्पयन्तीति[7] महाशान्तिमावपते[8] । ७ । निश्यवमुच्योष्णीष्यग्रतः[9,10] प्रोक्षन्व्रजति[11] । ८ । यतायै यतायै[12] शान्तायै शान्तिवायै भद्रायै भद्रावति स्योनायै शग्मायै[13] शिवायै सुमङ्गलि प्रजावति सुसीमे[14] ऽहं वामाभूरिति[15] । ९ । अभावादपविध्य-

[1] D (schol.) यूषार्थं गां पिशितार्थं। अजघेषो (! for °यूषो?) रसकाः। पिशितानि मांसानि। न चानयोर्वशाधर्मात्यूषपिशितार्थत्वात् (!). — [2] D (schol.) या मंत्रे उक्ताः। ओषधयः कास्ता आह। दभोपमार्ग (! cf. Kāuç. 8. 16) सह पाठा (!) आमपात्राद्यन्न भवंति. — [3] D (schol.) वाशा आटरूषकः; cf. Kāuç. 8. 16. — [4] K Bh Ch (sec. man.) शितो°; Bü शिति°; D (text) सिता°; D (schol.) सितीवार अपामार्ग(:)सदृशो महान्. — [5] The reading सदंपुष्पा अवधाय is conjectural; E Bü Bi Ch D (text) सदंपुष्पामव°; K P Bh °पुष्पम्°; D (schol.) सदंपुष्पा त्रिसंध्या (cf. Kāuç. 28. 7). — [6] D (schol.) मंत्रोक्तादीनां क्रमोत्तरमवधानमावायनं संयोगात्. — [7] ii. 11. 1; iv. 40. 1; 17. 1; 18. 1; 19. 1; v. 14. 1; 31, 1; viii. 5. 1; x. 1. 1; to this list corresponds the second gaṇa of the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 2), दूष्या दूषिरसीशानां त्वा समं ज्योतिरुतो अस्यबन्धुकृद्ये पुरस्तात्सुपर्णस्त्वा यां ते चक्रुः प्रतीचीनफलो यद्दुष्कृतमयं प्रतिसरो यां कल्पयन्तीति कृत्याप्रतिहरणानि॥ इति कृत्यागणः॥२॥. The pratīkas are: ii. 11. 1; iv. 17. 1; 18. 1; 19. 1; 40. 1; v. 14. 1; 31. 1; vii. 65. 1, 2; viii. 5. 1; x. 1. 1. — [8] D (schol.) महशांतिः कथिताः (! see Kāuç. 9. 6, note) एतानि प्रतीकानि आवपतो महाशान्ति(:) चेति च लोपार्थगते(!?). — [9] K Bü उपमुच्य; so also Dārila to Kāuç. 46. 8; Bi अपमुच्य; D (schol.) रात्राववमुच्योपानहौ इति पृथिव्या घोराणामंतं (Cod. घोराणांमंत) भवति। अत्र सर्वा कृत्या न्यासश्चात्र परिकरणे विहितं तया उपयोगार्थः. — [10] D (schol.) उष्णीषं शिरोवेष्टनं। तस्यास्ति कर्तुः अग्रतः(!). — [11] D (text) प्रोच्यन्. — [12] K Bü Bh D (text) पतायै (bis). — [13] Bü शक्मायै. — [14] MSS. सुशीमे; cf. Kāuç. 24. 14 and 76. 23. — [15] D (schol.) पतायै पतायै (!) शान्तायै इत्यादय इति करणपर्यंत(!); cf. Kāuç. 46. 7, note. —

ति[1] । १० । कृत्ययामित्रचक्षुषा समीक्षन्कृतव्यधनीत्यवलिप्तं[2] कृत्यया[3] विध्यति[4] । ११ । उक्तावलेखनीम्[5] । १२ । दूष्या दूषिरसीति[6] दर्व्या त्रिः साहृपवत्सेनापोदकेन मथितेन गुल्फान्परिषिञ्चति[7] । १३ । शकलेनावसिच्य यूषपिशितान्याशयति[8] । १४ । यष्टिभिश्चर्म पिनह्य प्रैषकृत्परिक्रम्य बन्धान्मुञ्चति संदंशेन[9] । १५ । अन्यत्पार्श्वीं[10] संवेशयति[11] । १६ । शकलेनोक्तम्[12] । १७ । अभ्यक्तेति[13] नवनीतेन मन्त्रोक्तम् । १८ । दर्भरज्ज्वा संनह्योत्तिष्ठैवेत्युन्या-

---

[1] D (text) अभावेपदविध्यति; D (schol.) कृत्याभावे संस्काराणामपक्षेपः कृत्याकलगशिक्याव्यभावे (!?) कल्पोक्तानामिह चोक्तानामभावे संस्कारा वक्ष्यमाणा(!). — [2] v. 14. 9. — [3] So all MSS. Is the word to be emended to कृत्याया? cf. the next note. — [4] D (schol.) मित्रचक्षुषा (! for अमित्र°?) समीक्ष(!) उपप्रशान्नायाः (! for °सन्नायाः?) कृत्याया आलिप्तं प्रदेशं आलेपनं अपहर्गतप्रसादाशान्तसंभारान्(!)कृत्यया कृतव्यधनीत्यनयर्चा विध्यति दार्भ्युषेण (! cf. Kāuç. 32. 8; 35. 28) सांगयेत्येवंविधि(?) उत्तरत्र दर्शनात् । शांतं संभारं कृत्ययामित्रचक्षुषा समीक्षन् भूमस्थितया (! Cod. भूव°) यदि पुनरालिप्ता (Cod. °रलिप्ता) भावः स्तत्र(!). — [5] D (text) °लेखनो; D (schol.) आलिप्तभावे (!) कथितां (cf. Kāuç. 35. 28) प्रकृति (!) कृत्यया. — [6] ii. 11. 1. — [7] D (schol.) ऋगेका विधिकर्मत्वात् । कर्मत्वं तिलदर्व्या साहृपवत्सेनानुदकेन तत्र क्रमेण त्रिः परिषिंचति । कृत्यागुल्फान् बहुवचनं । प्रतिपादं गुल्फद्विवचनात्. — [8] D (schol.) सूक्तेन शकलेन त्रिः शांत्युदकेन कृत्यावसिच्य (!) यूषं पिशितानि चाशयति मुखे प्रक्षेपार्थमाशयतिवचनं यूषपिशिताश(!)न संपाता दूष्या दूषिरसीति (ii. 11. 1) सूक्तेनास्य प्रकरणात् । अश्नातेश्च प्रयोगात्. — [9] E joins this word to the next sūtra; D (schol.) परिक्रम्य बंधदेशं गत्वा . . . आयसेन संदंशेन (Cod. सदनेन) कृत्याया बन्धान्मुंचति प्रैषकृत् हस्तेन. — [10] Ch °पार्ष्णीं; E K Bü °पार्श्वीं. — [11] K Bü Bh P संवेशयंति; D (schol.) तस्मिंश्चर्मणि कृत्यामधोमुखीं (Cod. °खी) संवेशयति । प्रैषकृत्. — [12] D (schol.) शकलेनावसिच्य यूषपिशितान्याशयतीत्येतदुक्तं (cf. sū. 14) उत्तानीं कृत्वावसेकस्य ततो दृष्टत्वात् । उक्तवचनस्यैवमर्थत्वात् । शयनसंयोगाच्च. — [13] x. 1. 25; D (schol.) अभ्यक्ताक्तेति मंत्रे यदुक्तं । तच्च नवनीतेन मंत्रोक्तस्यान्नवनीतशकलेन (!) गृहीत्वांजनाभ्यंजने कृत्यायाः कुर्वति. —

पर्यति[1] । १९ । सव्येन दीपं दक्षिणेनोदकालाबादाय[2] वाग्यताः । २० । प्रैषकृदग्रतः[3] । २१ । अनावृतम्[4] । २२ । अगोष्पदम्[5] । २३ । अनुदकखातम्[6] । २४ । दक्षिणाप्रवणे[7] वा स्वयंदीर्णे[8] वा स्वकृते वेरिणे[9] ऽन्याशायां[10] वा निदधाति । २५ । अलाबुना दीपमवसिच्य यथा सूर्य इत्यावृत्याव्रजति[11] । २६ । तिष्ठंस्तिष्ठन्ती[12] महाशान्तिमुच्चैरभिनिगदति । २७ । मर्माणि[13] संप्रोक्षन्ते[14] । २८ । कृष्णसीरेण कर्षति ।२९। अधि सीरेभ्यो दश दक्षिणा[15] ।३०। अभिचारदेशा मन्त्रेषु विज्ञायन्ते तानि मर्माणि[16] ।३१॥३॥३९॥

---

[1] D (schol.) अधोमुखीमिव दर्भरज्वा बध्नाति । निश्चला (!) कृत्वोत्तिष्ठत्यर्द्धर्चेन (x. 1. 20^c) प्रैषकृदुत्थापयति । कर्ता प्रैषकृत्. — [2] P आलाप्व° ; D (schol.) कर्ता . . . उदकपूर्णामलाबु (!) आदाय उत्थापयति । कर्तृकारयितृप्रैषकृतस्तेषां. — [3] D (schol.) व्रजतीति वाक्यशेषः. — [4] D (schol.) वृतिविसर्जितं (!) । तत्र देशे गच्छेयुः cf. Kāuç. 18. 11, 16. — [5] D (schol.) यत्र गोष्पदं न स्यात्. — [6] D (schol.) पशुनोदकेन खातः एतेषां विशेषाणां समुच्चयः. — [7] D (schol.) दक्षिणा यत्र आपः पतिता आगच्छंति. — [8] D (schol.) न केन चिद्यः खातश्च पूर्वोत्तरविकल्पार्थः. — [9] K P Bi Bh E D (text) वीरिणे; D (schol.) उखर (! for उत्खर?) इत्यर्थः. — [10] E D (text) अन्यशालायां; D (schol.) शंकृत्त्रे (! for शत्रु°?) वा निदधाति । कृत्यां (Cod. °या) प्रतिसूक्तं चेति सर्वविकल्पार्थः. — [11] x. 1. 32. ; D (schol.) कृत्याविधानदेशं एवमलाबुउदकेन (!) निष्य (! for निषिच्य?) यथा सूर्यो मुच्यते । त्यक्त्वागच्छति. — [12] D (text) तिष्ठंस्तिष्ठन् ; D (schol.) तिष्ठन्कर्ता तिष्ठतो येषामपहतानां तिष्ठतश्च शान्तियुक्तानि (Cod. शान्त्युक्तानि) महाशान्तिरिति कथिता (Cod. कवितं) तेषामभिमुखामुच्चैः निगदनमेकश्रुत्या (?) पठंति; cf. Kāuç. 9. 6. note; 43. 5; 44. 6. — [13] P Bh मर्माणि त इति (vii. 118. 1). — [14] Ch E संप्रोच्यंते; the entire sūtra is wanting in D. — [15] D (schol.) हलगोभ्यः दश गावो ऽधिका दक्षिणा देयाः अधिग्रहणमधिकारणानिवृत्तिः । दक्षिणावचनं कर्तृसंप्रत्ययार्थं. — [16] D (schol.) संप्रोक्षंत इत्युक्तं (sū. 28) तानि कान्युच्यंते । ये देशा मंत्रेषु श्रूयंते । चक्रुरित्येषु (v. 31. 1^3, 2^2, 3^2, 4^2, 6^3, 7^3, 8, 9; cf. the hymn in the कृत्यागण above sū. 7?) तानि मर्माणि (Cod. कर्माणि) देशवचनात् । आमपात्रादीनि त्वन्युद्यत्वात (!?) । देश- (Cod. दश-) वचना-

यदद: संप्रयतीरिति[1] येनेच्छेन्नदी प्रतिपद्येतेति[2] प्रसिञ्चन्व्रजति । १ । काशदिविधुवकवेतसान्निमिनोति[3, 4, 5] । २ । इदं व आप इति[6] हिरण्यमधिदधाति । ३ । अयं वत्स[7] इतीषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सकक्षं बद्ध्वा[8] । ४ । इहेत्थमित्यवकया[9, 10] प्रच्छादयति । ५ । यत्रेदमिति[11] निनयति[12] । ६ । मारुतं क्षीरौदनं मारुतशृतं मारुतैः परिस्तीर्य मारुतेन स्रुवेण मारुतेनाज्येन[13] वरुणाय त्रिर्जुहोति । ७ । उक्तमुपमन्थनम्[14] । ८ । दधिमन्थं बलिं[15] हृत्वा[16] संप्रोक्षणीभ्यां

दुपचार्यंते । आमपात्रमिश्रधान्यमांसकृतवाक्यवनजकुरीरिणो क(श)फाद्धथकयां (?) गर्दभमूलवानराविर्यौ गार्हपत्याहवनीया: (! cf. the words corresponding to this corrupt passage in v. 31. 1–4). —

[1] iii. 13. 1. — [2] K P Bh प्रतिपद्येति; E प्रतीपद्यते; D (schol.) येन भूमिदेशेन (Cod. °देशे) नदो गच्छेदिति देशनिर्देशार्थं । तं देशं भूयसोदकेन प्रकर्षेण सिञ्चन्व्रजेत् । कर्ता प्रायश्चित्तं नगरग्रामाद्यपहार्दोषशमनात् । तत्र च खननमर्थादुपप्लवनमर्थात् । उपप्लवे तं देशे निम्न (!) संबध्नातीति सूक्तेनाभिमंत्रणं सर्वाण्यभिमंत्र्याणीति (Kāuç. 7. 16) वचनात् । सर्वसूक्तमुत्तरेषां ग्रहणात्. — [3] Bü काष्टा°; D (schol.) काश: प्रसिद्ध:. — [4] D (text) °दिविधुक°. — [5] K Bü Bh °वेतसां; D (schol.) to the entire sūtra, निमातुमुक्रयणार्थं यत्रैव सूक्तं सर्वं पूर्ववत् । प्रसिद्धा न निर्देशात्. — [6] iii. 13. 7[a]; D (schol.) पादेन सुवर्णं (Cod. सुपर्णं) नदीमुखोपरि स्थापयति. — [7] iii. 13. 7[b]. — [8] D (schol.) अधिदधातीति शेष: । प्रकरणात् । अनेन पादेन इषीकेव रेखा यस्य स इषीकांजि:... नीलेन सूत्रेण लोहितेन च सह कक्षाभ्यां बध्वा कक्षा प्रसिद्धा । हिरण्यस्योपरि दधाति; cf. Kāuç. 32. 17; 48. 39. — [9] iii. 13. 7[c]. — [10] D (schol.) अवका शेषबाल: (! for शेबाल:; cf. शेफालि, शेफालिका, शैबाल, and Âçv. Gr. iv. 4. 8) । तेन मंडूकं प्रच्छादयति. — [11] iii. 13. 7[d]. — [12] D (schol.) उदकं. — [13] D (schol.) येनेच्छेन्नदी प्रतिपद्येत तन्मंत्रं कृत्वा मारुतामिधगा (?) इति मारुतत्वं कृष्णा यागा: गो: (Cod. गौ:) कृष्णवत्साया: पयसि शृतं वैतसै: (Cod. °से!) काष्ठैस्तदाज्येन. — [14] E D (text) उपमन्थं; D (schol.) वैतसे (Cod. वेतसेन) चमस उपमंथनं (! cf. Kāuç. 27. 10) ते च उपमंथान्यवयवांतरत्वात् (! for उपमंथानान्य°?) । उपमंथक्रियामात्रा हिमद्रव्यं (?) ओषधिमंथनं. — [15] Bü Bi Bh बलीं. — [16] E P ऊत्वा; D (text) दत्त्वा; D (schol.) दधिमंथन एव बलि (!)

प्रसिञ्चन्व्रजति । ९ । पाणिना वेत्रेण वा प्रत्याहृत्योपरि[1] निपद्यते । १० । अयं ते योनिरित्यरण्योरग्निं[2] समारोपयति । ११ । आत्मनि[3] वा । १२ ।

उपावरोह जातवेदः पुनर्देवो देवेभ्यो हव्यं वह प्रजानन्[4] ।

आनन्दिनो मोदमानाः सुवीरा इन्धीमहि त्वा शरदां[5] शतानीत्युपावरोहयति[6] । १३ ।

यां त्वा गन्धर्वो अखनद्वृषणस्ते खनितारो

वृषा त्वमस्योषधे ।

वृषासि वृष्ण्यावति वृषणे त्वा खनामसीत्युच्छुष्मापरिव्याधावायसेन[7, 8] खनति । १४ । दुग्धे फाण्टावधिज्यो-

---

वरुणाय बलिहरणं अति मन्वानीति (! for अति धन्वानीति, vii. 41. 1?) संप्रोक्षण्यौ (Cod. °न्यो) निवेशनत्वात् । तत्रैव प्रतिपादनदेशे दधिमंथनशेषणत्का (! for °शेषणान्वक्ताः?) प्रयोगादन्यवचनाच्च । येनेक्षेन्नदी प्रतिपद्येतेति प्रसिंचन्व्रजति । प्रसेकशेषस्य निनयनमति धन्वानीति (Cod. निनयनमित्यधन्वातीनि) द्वाभ्यां (vii. 41. 1, 2) निवेशनत्वात्; cf. sū. 1 and 7, note. —

[1] So E Bi D (text); K P Bh Ch Bü °हृत्योपरि; D (schol.) पाणिना आहत्योदकं (Cod. राहत्यो°) बृहत्प्रतीप आहत्य यत्र षष्ट्या (! for यष्ट्या) वा प्रत्याहत्य उदकस्योपरि निपद्यते. — [2] iii. 20. 1; D (schol.) प्रतापनेनेह विधानं प्रायश्चित्तत्वात् । एका ऋक्कल्पजावत् । मारुतवर्मप्रतीककर्माधिकृते(?). — [3] D (schol.) आत्मशरीरे वा समारोपयति. — [4] Up to this point TB. ii. 5. 8. 8; cf. Çāñkh. Çr. ii. 17. 7; Çāñkh. Gṛ. v. 1. 7. — [5] E शरदा; the rest; शरदं. — [6] D (schol.) कार्यकालसमीपे अवरोहणं । अग्नाविव शरीरे समारोपणे । अग्निसमारोपणे तु मंथनमवतारणं. — [7] Not found in any known Saṁhitā; D (schol.) designates the verse as कल्पजा. — [8] E D (text) उक्कुष्मो°; D (schol.) उक्कुष्मापरिव्याधा इति द्वंद्वः । उक्कुष्मा कपिकच्छुः (Cod. कःविकच्छयु) (!) परिव्याधः सूकरवालकः (? or सुरावालकः; Cod. क्कूकरवालकः) आयसेन फालेन खनति मूलविकल्पसाधनत्वात् सूक्ताद्यपाया

पस्थ[1] आधाय पिबति[2] । १५ । मयूखे[3] मुसले वासीनो यथासित[4] इत्येकार्कसूत्रमार्कं बध्नाति[5] । १६ । यावदङ्गीनमित्यसितस्कन्धमसितवालेन[6] । १७ । आ[7] वृषायस्वेत्युभयमप्येति[8, 9] । १८ । ॥ ४ ॥ ॥ ४० ॥

समुत्पतन्तु प्र नभस्वेति[10] वर्षकामो द्वादशरात्रमनुस्रुष्येत्[11] । १ । सर्वव्रत[12] उपश्राम्यति । २ । मरुतो यजते

खननं कल्पजायसेनाग्निं मंथनकारः पाने सूक्तमधिकारस्येति वचनात् । खननमात्रनिवृत्तिः (Cod. खनंन°) शेषमात्राणां न (? Cod. न्न) कालकर्मत्वात् । प्रायश्चित्तं शेषमंत्रं संचयदोषनाशनत्वात्. —

[1] E Bi फाटावधिज्यमुपस्थ; Bü फाटाववधिज्यमु°; P फाटावधिज्यापस्थ. — [2] D (schol.) corruptly, तत्फांटांश्च फांटं च फांटौ पुमां स्त्रियेति (Pāṇ. i. 2. 67) एकशेषः । उच्छुष्मापरिव्याधा इति द्वंद्वः । परवल्लिंगं द्वंद्वतत्पुरुषयोरिति (Pāṇ. ii. 4. 26) पुल्लिंगवदिह (Cod. °द्विहः!) फांटं चूर्णं इति केचित् चकारात्. — [3] K Bü Ch E Bi मयूषे; P Bh मयूखे; D (schol.) कीलके चोपविष्टो मुशले वोपविष्ट इति. — [4] vi. 72. 1. — [5] D (schol.) ग्रामे नगरे वा एक एकवार्कः (!) । तस्या वल्कलसूत्रेण तद्विकारमर्कं बध्नाति । शेपस्य (Cod. शपंस्य) वृद्धिः । मंत्रलिंगात् । नस्यास्य स्नंस्याश्रयत्वात् (! for पुं°?); cf. D (schol.) to sū. 18, एकार्कमणिं etc. — [6] vi. 72. 3; D (schol.) अनया हस्तिनः कुम्भं तस्यैव हस्तिनः वालेन बध्नाति । सर्पासित (? Cod. सर्पा°) इति केचित्. — [7] vi. 101. 1. — [8] Ch °थेति; Bi °प्य्रेति; E °भयेष्यसि. — [9] D (schol.) एकार्कमणिं (!) स्कंधमणिश्चैतदुभयमप्यस्य भवति. — [10] iv. 15. 1; vii. 18. 1; cf. Kāuç. 26. 24, note. — [11] E °स्रुष्केत्; Ch D (text) °स्रुष्वेत्; D (schol.) यो वर्षं कामयेत्स द्वादशाहानि अनुस्रुष्येत् । त्र्यहं प्रातः त्र्यहं सायमित्येव पश्चात् स्रुष्येत् अन्वप्योपपत्ते (!?)। ननु च कृच्छ्रग्रहणमेककार्यं लघुत्वात् । न पराकादिप्रसंगात्. — [12] All MSS. except D, सर्वव्रत; D (text) सर्वत; D (schol.) सर्वेभ्यः निवृत्तिः सर्वतः प्रधानकाले ऽपि उपप्रयोगात् । श्राम्यति । श्रम(ः)तपसीति (Dhātupāṭha 26. 95) शब्दविधिस्मृतेः सर्वत्र इत्यर्थः । प्राप्तनिवृत्तिः सर्वत्र तल्लोपप्रसंगात् । उपश्राम्यतीति च । शक्त्या ता उपपद्यते । इह काम्यविधिः । कर्मादवर्षणनिवृत्त्यर्थत्वात् (!)। तस्माद्वर्षाकाल एवास्य प्रयोगः; cf. Kāuç. 48. 20. —

यथा वरुणं जुहोति[1]। ३। ओषधीः संपातवतीः प्रवेश्याभिन्युब्जति[2]। ४। विप्लावयेत[3]। ५। श्वशिरएटकशिरःकेशजरदुपानहो[4.5] वंशाग्रे प्रबध्य योधयति। ६। उदपात्रेण संपातवता[6] संप्रोक्ष्यामपात्रं[7] त्रिपादे[8] ऽश्मानमवधायाप्सु निदधाति। ७। अयं ते योनिरा नो भर धीती[9] वेत्यर्थमुत्थास्यन्नुपदधीत[10]। ८। जपति[11]। ९। पूर्वास्वषाढासु गर्तं खनति[12]। १०। उत्तरासु संचिनोति[13]। ११। आदेवनं

---

[1] D (text) omits जुहोति; D (schol.) मरुद्भ्यो यागं कुर्यात्। यथा वरुणमिति कर्तव्यातिदेशः ...। यथासृस्य (! for °सूक्तस्य?) त्रिरभ्यासः पंचमौ प्रथमौ होमौ (Cod. हौमौ) तृतीयः षड्भिरेवं समुत्पतंत्वित्यनेन (iv. 15. 1) मारुतं क्षीरौदनमित्येवमाज्यातिदेशः। दर्भमुष्टि (!) परिभोजनीया यथाप्रकृति दर्भाणां यव (!) परिस्तीर्येति वचनात्। जुहोति मारुतमाज्यमन्यतरेण सूक्तेन; cf. Kāuç. 26. 24; 30. 12; 40. 7. — [2] D (schol.) चित्याद्याः (cf. Kāuç. 8. 16) प्रवेशयत्युदकमध्ये तत्र मुखेन नीची रज्वी (!) प्रवेशयति. — [3] Ch विप्रावयेत; K °ह्लावएत; E D (text) °ह्लावयति; D (schol.) उदकान्त एव नाना क्षिपत्योषधीः. — [4] Ch E D (text) पटक (for एटक; cf. Pet. Lex. sub एडक). — [5] So emended; MSS. °हौ; D (schol.) शुनः शिरः मेषशिरः केशाः प्रसिद्धाः। जीर्णोपानहौ च। वंशाग्रे प्रबध्य एतानि वद्ध (! for बध्वा?) आकाशमाहंति. — [6] D (schol.) अन्यतरेण सूक्तेन (iv. 15, or vii. 18) संपातवत्कृत्वा. — [7] K Ch E Bi D (text) संप्रोद्या°. — [8] D (text) त्रिपादेनाश्मानम°; D (schol.) पाषाणमामपात्रे प्रक्षिप्य तत्सर्वमप्सु निदध्यात्. — [9] iii. 20. 1; v. 7. 1; vii. 1. 1; the same pratīkas make up the उत्थापनगण in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 25, which is also mentioned in the AV. Anukramaṇī i. 3; cf. also Kāuç. 82. 31. — [10] D (schol.) अर्थार्थमीहमानः हविषामन्यतममुपदधीता (!) उपतिष्ठते इहार्थत्वा- (!) संप्रत्ययात्प्रायश्चित्तत्वं प्रसिद्धं द्विदोषशमनत्वात्. — [11] D (schol.) अथवा अन्यतमं जपति। अंबयो यंतीत्यस्यानुक्तास्य (! i. 4. 1) विधानं कस्मात्। अवसेचनस्यार्थोथायने (! for °र्थोत्थापने?) न योगः। क्रमभेदात्. — [12] D (schol.) वृतशालायां गर्तं खनति. — [13] So emended; D (text) स्वचिनोति; Bi संन्विनोति; K Bü Ch संभिनोति; P Bh संमिनोति; E तंमिनाति; D (schol.) उत्तरास्वषाढासु स्थण (! for स्थलं?) गर्तेषु प्रयचिपति (!). —

संस्तीर्य[1] । १२ । उद्भिन्दतीं संजयन्तीं यथा वृक्षमशनिरिदमुग्रायेति[2] वासितानक्षान्निवपति[3] । १३ । अम्बयो यन्ति शंभुमयोभू हिरण्यवर्णा यददः पुनन्तु मा ससुषीर्हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शं च नो मयश्च नो ऽनडुद्भ्यस्त्वं प्रथमं मह्यमापो वैश्वानरो रश्मिभिरित्यभिवर्षणावसेचनानाम्[4] [5] । १४ । उत्तमेन[6] वाचस्पतिलिङ्गाभिरुद्यन्तमुपतिष्ठते[7] । १५ । स्नातो ऽहतवसनो निक्काहतमाछादयति[8, 9] । १६ । ददाति[10] । १७ । यथा मांसमिति[11] वननम्[12] । १८ । वत्सं संधाव्य गोमूत्रेणावसिच्य त्रिः परिणीयोपचृतति[13] । १९ । शिरःकर्णमभिमन्त्रयते[14] । २० । वातरंहा इति[15] स्नाते[16] ऽश्वे

---

[1] D (schol.) द्यूतशालां छादयित्वा. — [2] iv. 38. 1; vii. 50. 1; 109. 1. — [3] D (schol.) अक्षान्बिभीतकान्निर्मुष्यत्वात्कालनियमभावः । ... दधिमधुनोद्वासनं (!cf. Kāuç. 7. 19) यथांतरत्वात् । ... वैश्वानरो रश्मिभिरिति (vi. 62. 1) अस्य बध्यता नैमित्तिकमवशिष्यते। यथामुष्य संहिताक्रममात्रग्रहणा यथा द्यौरिति (ii. 15. 1) गोदाने पठितं द्यूतप्रतिषेधातिक्रमः । दोषनाशात्प्रायश्चित्तत्वं । द्यूतेनार्थमुत्थास्यमानस्य. — [4] i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; 33. 1; iii. 13. 1; vi. 19. 1; 23. 1; 24. 1; 51. 1; 57. 3; 59. 1; 61. 1; 62. 1; cf. the अपां सूक्तानि, Kāuç. 7. 14; also 9. 1 fg. — [5] D (text) °सेचनानि; D (schol.) अभिवर्षणाः फलवत्वाभिवर्षण (!) समुत्पतन्त्वित्यस्य (iv. 15. 1; cf. sūtra 1) यानि कर्माणि विहितानि अवसेच उदकेनाप्लवनं अवसेचनफलमर्थोत्थापनमधिकारात्। प्रतीकानां विकल्पः. — [6] vi. 62. 1. — [7] D (schol.) पु(न)रेहि वाचस्पत इति (i. 1. 2) वाचस्पतिलिंगात् । वाचस्पते पृथिवी नः स्योनेति (xiii. 1. 17) लिङ्गसमवाये ये त्रिषप्तीयं (i. 1) क्रमभेदात् । ... अर्थमुत्थास्यन् (Cod. °स्य) प्रतिग्रहदोषप्रशमात् । प्रायश्चित्तत्वं. — [8] Ch E Bi D (text) नित्या°; D (schol.) प्रक्षाल्य (Cod. प्रक्षा). — [9] K P Bü Bh °छादयते. — [10] This word in wanting in D. — [11] vi. 70. 1. — [12] K P Bh Ch नवनं; D (schol.) गोः सवत्सं संभजफलं कर्मेत्यर्थः. — [13] D (schol.) गोः समीपे बध्नाति। उपवर्तते सूक्त प्रधाननिर्देशात्. — [14] D (schol.) गोः शिरःकर्णाभिमंत्रणं. — [15] vi. 92. 1. — [11] Ch स्नातो. —

संपातानभ्यतिनयति[1] । २१ । पलाशे चूर्णेषूत्तरान्[2] । २२ । आचमयति[3] । २३ । आप्लावयति[4] । २४ । चूर्णैरवकिरति । २५ । त्रिरेकया चेति[5] । २६ । ॥ ५ ॥ ॥ ४१ ॥

भद्रादधीति[6] प्रवत्स्यन्नुपदधीत[7] । १ । जपति[8] । २ । यानं संप्रोक्ष्य विमोचयति[9] । ३ । द्रव्यं संपातवदुत्थापयति[10] । ४ । निर्मृज्योपयच्छति[11] । ५ । उभा[12] जिग्यथुरित्यार्द्रपादाभ्यां सांमनस्यम्[13] । ६ । यानेन प्रत्यञ्चौ[14] ग्रामान्प्रतिपाद्य प्रयच्छति । ७ । आयातः समिध आदायोर्जं[15. 16] बिभ्रदित्यसंकल्पयन्नेत्य सकृदादधाति[17] । ८ । ऋचं[18] सामे-

---

[1] D (schol.) अभ्यातानांते स्नापयत्यश्वत उदपात्रे संपातानानयति. — [2] D (schol.) पलाशवृक्षपर्णातिस्थितेषु सुरभिचूर्णेषूत्तरान्संपातान्. — [3] E P आकामयति; D (schol.) आप्लवनत्वादाचमनं प्राप्तं प्रथमं विधीयते. — [4] D (schol.) अश्वं. — [5] vii. 4. 1; D (schol.) चूर्णैरवकिरत्यश्वं । त्रिरेकया च दशभिश्चेति । अश्वस्य विधिकर्मेदमर्थमुत्थास्यन्निति (cf. sū. 8) प्रकरणात्. — [6] vii. 8. 1. — [7] D (schol.) अर्थमोहमानः प्रवत्स्यन्ननया हविषामन्यतमं जुहुयात्; cf. Kāuç. 41. 8, note. — [8] D (schol.) अथवा जपति. — [9] D (schol.) येन गच्छत्यर्थं तदद्भिः संप्रोक्ष्य विमोचयति । यत्रयत्र विमोचयति प्रैषकृता (Cod. °त्ता!) तत्रतत्रैवं. — [10] D (schol.) विक्रेयद्रव्य(!)प्रतिषिद्धं । द्रव्यग्रहणमविक्रयनिवृत्त्यर्थं । वैश्यकर्त्रोत्त्थापयति । विक्रयार्थं नयनं. — [11] Ch निमृज्यो°; D (schol.) क्रीतं द्रव्यं सुष्ठु शोधयित्वा स्वीकुर्यात् । स्वीकरणे मंत्रप्रधाननिर्देशात्. — [12] vii. 44. 1. — [13] D (schol.) एकया आर्द्रपाणिपादं ययोस्तावार्द्रपाणिपादौ (Cod. यस्योस्ता°) ताभ्यां प्रयच्छति । पण्यामिति(!). — [14] K P Ch D (text) प्रत्यंचो; Bi प्रत्यंचा; D (schol.) यानेन पार्श्वान्मुखे (! for पश्चान्मुखौ? cf. Kāuç. 44. 2, note) प्रतिपादयति सांमनस्यं बहूनामपि भवति । अर्थोत्थापनप्रकरणादिह सांमनस्यवचनं सह वाणिज्येन कलहो न स्यात्. — [15] Ch P Bh D (text) आधायो°; D (schol.) प्रत्यागच्छन् पथि याः समिधस्तान (!) गृहीत्वा. — [16] vii. 60. 1. — [17] D (schol.) ऊर्जं बिभ्रदित्यर्चेनासंकल्पयन् गृहविशेषं साधारणो देशे सकृदादधाति । प्रत्यृचं न प्रतिवाणिजमुत्तमं पुरुषप्रयोगे ऽपि चैतार्णिकारे. — [18] vii. 54. 1; D (schol.) वेदार्थाभिज्ञ इत्यर्थः । तस्येदं कर्म ऋचं सामेति द्वाभ्यां प्रत्यृचं होमं आज्येन च जुहोति. —

त्यनुप्रवचनीयस्य जुहोति। ९। युक्ताभ्यां तृतीयाम्। १०। आनुमतीं[1] चतुर्थीम्। ११। समावर्तनीयसमापनीययोश्चैषेज्या[2]। १२। अपो दिव्या इति[3] पर्यवेतव्रत[4] उदकान्ते शान्त्युदकमभिमन्त्रयते। १३। अस्तमिते समित्पाणिरेत्य तृतीयावर्जं[5] समिध आदधाति[6]। १४। इदावत्सरायेति[7] व्रतविसर्जनमाज्यं जुहुयात्। १५। समिधोऽभ्यादध्यात्। १६।

[1] vii. 20. 6 (cf. Kāuç. 23. 4); D (schol.) इत्यथोनुमत्या (! for इत्यर्थानु° ?) विधिरनुमतये स्वाहेति; Daç. Kar. adds: ततः दोषो गायेति (vi. 1. 1) सूक्तेन आगमकृशरं चरु संपात्याभिमंत्र्य ब्रह्मचारी प्राशयति; Ath. Paddh.: दोषो गायेति आथर्वणं समावृत्याश्नाति। अभ्यातानाद्युत्तरतंत्रं; cf. Kāuç. 59. 25. — [2] Ch चैषज्या; E चोषेज्या; Bi चैषज्या; D (text) चौषेज्या; D (schol.) समावर्तनमर्हति। यो ब्रह्मचारी सन्समावर्तनीयः (Cod. सत्स°)। वेदार्थविज्ञ (Cod. °र्थाविज्ञ) इत्यर्थः। समापनमर्हति यः। . . . तयोरुभयोरपि एषैव क्रिया कार्यविशेषस्तु ईड्या (!) यात इत्यर्थः। वरुणयागवत् दर्शपूर्णमासाभ्यां पाकयज्ञा इति देशवचनात् (Kāuç. 6. 30)। अव्यक्तचोदनाधर्मत्वं। देवताभावात्। समावर्तनस्य नित्यत्वं समापनी(य)योरिति युक्तं वक्तुमकल्पांतरत्वात्। बह्वचरस्य पूर्वनिपातः (cf. Pāṇ. ii. 2. 34) वचनांतरं मा भूत्। अधिकारसंप्रत्ययात्। अतश्च समावर्तनीयं समापनवत्. — [3] vii. 89. 1 (x. 5. 46); Ath. Paddh. आपो हि ष्ठा इति चतसृभिः (i. 5. 1—4) शान्त्युदकमभिमन्त्रयते। अपो दिव्या इत्यनुयोजयति। मातल्यंते (xi. 6. 23; cf. Kāuç. 55. 1, note)। ततो अभ्यातानानि जुहोति; Daç. Kar. सनुच्छिष्टैरिति (xi. 7. 3?) अपो दिव्या नानुयोजनं (!) etc., like Ath. Paddh. — [4] D (schol.) परिसमाप्तब्रह्मचर्यव्रतस्य शिरोव्रतपरिसमाप्तौ परिमोच्या उदकसमीपे वपनार्थं शांत्युदकमभिमंत्रयते. — [5] Ath. Paddh. अपो दिव्या इति द्वाभ्यां एधो ऽसीत्येकया तिस्रः समिधः; vii. 89. 1, 2, 4. — [6] D (schol.) इह विधौ न मंत्रप्रकरणात्। एत्येति वचनात्। परिमोच्यांगसमिदाधानं. — [7] D (schol.) परिधापनांते पार्थिवस्य मा प्र गामेति (ii. 29. 1; xiii. 1. 59) जपित्वा अभ्यातानानि हुत्वा इदावत्सरायेत्यादिभिः कल्पजाभिः चतसृभिराज्यं जुहुयात्। संहितायामभा(वा)न्मंत्रपाठः; Ath. Paddh. चतसृभिः कल्पजा(भिः); Daç. Kar. कल्पजैः चतुर्भिः. The verse AV. vi. 55. 3 is therefore not referred to by this pratīka; cf. the verses following, as also TS. v. 7. 2. 4, and Weber, Nakṣatra ii. 298, note 1.

इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय[1] प्रतिवेदयाम एनत्[2]।
यद्व्रतेषु दुरितं निजग्मिमो दुर्हार्दं तेन शमलेनाङ्मः[3]॥
यन्मे व्रतं व्रतपते लुलोभाहोरात्रे[4] समधातां[5] म एनत्।
उद्यन्पुरस्ताद्भिषगस्तु चन्द्रमाः सूर्यो रश्मिभिरभिगृणा-
यद्व्रतमतिपेदे चित्त्या[6] मनसा हृदा। [त्वेनत्॥
आदित्या रुद्रास्तन्मयि वसवश्च समिन्धताम्॥
व्रतानि व्रतपतय उपाकरोम्यग्नये।
स मे द्युम्नं बृहद्यशो दीर्घमायुः कृणोतु म इति[7]

व्रतसमापनीरादधाति[8]। १७। त्रिरात्रमरसाशी[9] स्नातव्रतं चरति[10]। १८। निर्लक्ष्म्यमिति[11] पापलक्षणाया[12] मुखमुक्षत्यन्वृचं[13] दक्षिणात्केशस्तुकात्। १९। पलाशेन[14] फलीकरणान्हुत्वा शेषं प्रत्यानयति[15]। २०। फलीकरणतु-

---

[1] Wanting in Ch. — [2] Ch Bü एतत्. — [3] So emended; K Bi शमलेनाघ्मः; E Ch °नाघ्यः; P Bh °नायः; Bü °नायमः. — [4] So emended; Bü Bi P नुलोभा°; Ch नलोभा°; E तुलोभा°; K नुलोभा अहोरात्रे; Bh नुलोभा ऽहोरत्रे; Daç. Kar. लाभा आहो. — [5] E समाधातां; Daç. Kar. समिधातां. — [6] MSS. चित्या. — [7] The pratīka of this verse occurs Kāuç. 6. 19, where Dārila designates it as कल्पजा; also Vāit. Sū. 4. 22. — [8] D (schol.) समिध इति संनिधानात्. — [9] D (schol.) प्रथमाह्न आरभ्य त्रीण्यहानि रसवर्जमश्नाति। लवणरहितं. — [10] Ch E D (schol.) स्नातकव्रतं; Ath. Paddh. adds: यस्मात्कोशादिति (xix. 72. 1) जपेत्. — [11] i. 18. 1. — [12] K Bü Ch (sec. man.) D (text) पापलक्षणया; D (schol.) या स्त्री पापलक्षणा अनिष्टफलसूचकं (!) चिह्नं यस्याः सा पापलक्षण (!) दुर्भगेति केचित्। तस्या मुखं सिञ्चत्युदकेन दक्षिणकेशस्तुकादारभ्य निर्लक्ष्म्यमिति सूक्तेनान्वृचं सूक्तक्रमभेदः अर्थोत्थापनाधिकारनिवृत्त्यर्थः। तस्मादधर्मतः क्षणफलमिदं कर्म अहोमत्वादन्वृचंवचनं — [13] Ch उख्यति; E उख्यंति. — [14] D (schol.) पलाशेन पात्रेण प्रकृतेन सूक्तेन. — [15] D (schol.) फलीकर (!) कुक्कुसाः (Cod.

षबुसावतक्षणानि सव्यायां पादपार्ष्णौ[1] निदधाति।२१। अपनोदनापाघाभ्यामन्वीक्षं प्रतिजपति[2, 3]।२२। दीर्घायुत्वायेति[4] मन्त्रोक्तं बध्नाति[5]।२३।॥ ६ ॥ ॥ ४२ ॥

कर्शफस्येति[6] पिशङ्गसूत्रमरलुदण्डं यदायुधम्[7]।१। फलीकरणैर्धूपयति[8]।२। अति[9] धन्वानीत्यवसाननिवेशनानुचरणानि[10] निनयनेज्या[11]।३। वास्तोष्पतीयैः[12]

कुकु०) . . . एवमेव बुसस्य होमः । प्रत्यानयने एकमेव तत् चणहोमः । . . . चतुः सूक्तस्यावृत्तिः द्रव्यभेदात्. —

[1] Ch ०पार्ष्णौ; D (schol.) पापलक्षणायाः. — [2] D (schol.) आरेऽसावित्यपनोदनानां (i. 26. 1; cf. Kāuç. 14. 14) अप नः शोशुचदघमित्यपाघप्रतीकविकल्पौ (iv. 33. 1) ऽपनोदनक्रमविधानात्. — [3] So K only; Ch E Bü D (text) अन्वीक्षन्प्र०; P Bh Bi अन्वीक्ष्यं. — [4] ii. 4. 1. — [5] D (schol.) जंगिडमणिं जंगिडो अर्जुनः पिशाचचातनमंत्रलिंगत्वात्. — [6] iii. 9. 1. — [7] D (schol.) पिशंगकपिलावर्णवद्वर्णौ (!) दारुक (!) स्यात् । अरलुक इति प्रसिद्धाभिधानः । पिशाचनाशनं दंडं विसृज्य (! for ०मृज्य? cf. Kāuç. 23. 11) धारयति । भूदंडमरलुकदंडं (? Cod. भूदंड अ०!) संपातवंतं विमृज्य धारयतीत्येकोदशग्रहणात् । यदायुधं धारयति तत्संपातवंतं विमृज्य धारयति । विष्कंधदूषणं (Cod. ०भूषणं). — [8] D (schol.) विष्कंधं (!) धूपनं जुष्ट (!) धूपने मंत्रः । फलीकरणां कथितां (!) मंत्रनियमात् दोषनाशनं. — [9] vii. 41. 1. — [10] K (sec. man.) Ch (sec. man.) D (text and schol.) ०वशान०. — [11] Thus emended; MSS. (with haplographia?) ०चरणानिनयनेज्या; D (schol.) अति धन्वानीति द्व्यर्चं इहैव ध्रुवामित्यष्टभिर्धारयति (iii. 12. 1; cf. Kāuç. 8. 23) । अति धन्वानीति कस्मादुच्यते । ईड्यायाः (!) वशाशमनार्थत्वात् । एवंस्थिते (Cod. एव०) निनयनानुचरणायार्थयासंख्यत्वात् (!?) अवशानं (!) निधानदेशनिवेशनं गृहं । अवशाने (!) अनुचरणं । निवेशननिनयनं अनुचरणं । शान्त्युदकेन संप्रोक्षणनिनयनमुदकावर्जनं (Cod. ०नियन०) । ईड्यायाः श्येनदेवता मंत्रलिंगात् । एवमस्य सूक्तस्य प्रयोगात्तु गृहस्थाने श्येनेनेज्याति धन्वानीति द्वाभ्यां होमः । पाकयज्ञतंत्रे; Ath. Paddh. अथ बृहच्छालाकर्म उच्यते (cf. Kāuç. 23. 6) । अ० ध० इति उदपात्रमभिमंत्र्य भूमौ निनयति । यत्र गृहं करिष्यति तत्र विघ्नं शमयति । श्येनदेवतापाकयज्ञविधानेनाज्यभागांत (MSS. सेन०) कृत्वा । . . . चरुं जुहोति । भूमिस्थाने यत्र गृहं करिष्यति । अथवा नवे गृहे श्येनयागः कर्तव्यः. — [12] For the वास्तोष्पतीयगण see Kāuç. 8. 23. —

कुलिजकृष्टे[1] दक्षिणतो ऽग्नेः संभारमाहरति[2]। ४। वास्तोष्पत्यादीनि[3] महाशान्तिमावपते[4]। ५। मध्यमे गर्ते दर्भेषु[5] व्रीहियवमावपति। ६। शान्त्युदकशष्पशर्करमन्येषु[6]। ७। इहैव ध्रुवामिति[7] मीयमानामुच्छ्रीयमाणामनुमन्त्रयते[8, 9]। ८। अभ्यज्यर्तेनेति[10] मन्त्रोक्तम्[11]। ९। पूर्णं[12] नारीत्युदकुम्भमग्निमादाय प्रपद्यन्ते[13]। १०। ध्रुवाभ्यां[14] दृंहयति। ११। शंभुमयोभुभ्यां[15] विष्यन्दयति[16]। १२।

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो न एधि।

---

[1] Bü कुलिंज°; D (schol.) अग्नेर्दक्षिणतः कुलीयेन (!) कर्षति; Bi has a colon here. — [2] D (schol.) व्रीहियवौषधिस्थूणादि संभारादि अभिमंत्र्य स्थापयति. — [3] D (schol.) इहैव ध्रुवामित्यादीनि (cf. Kāuç. 8. 23) पंचगणानां तृप्रप्रभृतीनि (!for मातृप्रभृ°?) प्रतीकान्यावपते; Ath. Paddh. अत्र स्थाने इहैव ध्रुवामित्येवमादीनि चत्वारि(!) गणैः कौशिकोक्तैः (the four gaṇas beginning with the वास्तोष्पतीय, Kāuç. 8. 23). — [4] D (schol.) नडमा रोहेति (xii. 2) अनुवाकं महाशान्तिमावपते (cf. Kāuç. 9. 6, note; 39. 27; 44. 6) ... शांत्युदके शांत्युदकस्योत्तरतंत्रवचनात्; Ath. Paddh. ततः सावित्री पुनः शं नो देवी (ii. 25. 1; cf. Kāuç. 9. 7) शान्त्युदकेन तेन शालां संप्रोक्षति. — [5] D (schol.) प्रधानस्थूणागर्ते। दर्भाणामुपरि. — [6] D (text) °शर्कराम°; D (schol.) शांत्युदकविरूढशर्कराश्चावपति; Ath. Paddh. अन्येषु स्थूणागर्तेषु प्रक्षिपति. — [7] iii. 12. 1. — [8] K P Bh D (text) नीयमानाम्; D (schol.) मध्यमस्थूणां; Ath. Paddh. मीयमानां शालां. — [9] Ch °च्छ्रीयमाणामनु°. — [10] K P Bh भ्यज्यर्तेति; Ch ऽभ्यज्यर्तेति; iii. 12. 6. — [11] D (schol.) वंशमारोपयति; Ath. Paddh. स्थूणावंशावारोपयति (Cod. °वंशारो°!). — [12] iii. 12. 8. — [13] D (schol.) एकया उदकपूर्णघटं गृह्णाति। उत्तरयाग्निं ताभ्यामग्रस्थिताभ्यां सर्वाणि मानुष्याणि गृहं प्रविशंति; Ath. Paddh. एकया उदकुम्भसहितां पत्नीमनुमन्त्रयते। गृहे प्रविशति। यजमानपुरुषो ऽग्निं गृहीत्वा अन्ये प्रविशंति। एकैकांगकर्मत्वात्। अत एवाविधिकर्मत्वात्. — [14] Ath. Paddh. इहैव ध्रुवामिति द्वाभ्यामृग्भ्यां (iii. 12. 1, 2) वृष्टिं कारयति. — [15] i. 5. 1; 6. 1; cf. schol. to Kāuç. 9. 1. — [16] D (schol.) उदकेन क्लेदयति गृहभुवं; Ath. Paddh. उदकुम्भं गृह आच्छादयति. —

यत्त्वेमहे[1] प्रति नस्तज्जुषस्व चतुष्पदो द्विपद आ वे-
शयेह[2] ॥

अनमीवो[3] वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन्[4] ।

सखा सुशेव एधि न इति[5]

वास्तोष्पतये क्षीरौदनस्य जुहोति । १३ । सर्वान्नानि ब्राह्मणान्भोजयति । १४ । मङ्गल्यानि[6] । १५ । ये अग्नय इति[7] क्रव्यादनुपहत इति पालाशं[8] बध्नाति । १६ । जुहोति[9] । १७ । आदधाति[10] । १८ । उदञ्चनेनोदपात्र्यां[11] यवानद्भिरानीयोल्लोपम्[12] । १९ । ये अग्नय[13] इति पालाश्या दर्व्या मन्थमुपमथ्य काम्पीलीभ्यामुपमन्थनीभ्याम्[14] । २० । शमनं च । २१ । ॥ ७ ॥ ॥ ४३ ॥

य आत्मदा इति[15] वशाशमनम्[16] । १ । पुरस्तादग्नेः

---

[1] Thus emended; MSS. यत्तेमहे. — [2] Cf. RV. vii. 54. 1; TS. iii. 4. 10. 1; Çāṅkh. Çr. ii. 16. 1; Pār. Gṛ. iii. 4. 7; Âçv. Gṛ. ii. 9. 9; Çāṅkh. Gṛ. ii. 14. 5; iii. 4. 8; Gobh. iv. 7. 32; Mantrabrāhmaṇa ii. 6. 1; Ath. Paddh. designates this and the next verse as शांखायिकीये ऋचे; also as कल्पजे. — [3] K P Ath. Paddh. अनामीवा. — [4] Ch °विशं. — [5] Cf. RV. vii. 55. 1; Nirukta 10. 17; Pār. Gṛ. iii. 4. 7; Çāṅkh. Gṛ. iii. 4. 7. — [6] D (schol.) ब्राह्मणस्वस्तिवाचनं । बहुधान्यबहुपुत्रआयुष्यवर्चस्वित्यादि (!) । बलादारकादीन्यपि (Cod. °नेपि) वाचयेयुः. — [7] iii. 21. 1. — [8] Bü पलाशं; D (schol.) सप्त ऋग्भिः । पालाशमणिं बध्नाति । यदि जीयात् क्रव्यादनुपहतः विनाशोयेति (!?). — [9] D (schol.) अथवाचैव निमित्त (!) जुहोत्याज्यं. — [10] D (schol.) अत्रैव. — [11] E Bi Ch (sec. man.) D (text) °दकपात्र्यां. — [12] E P °योलोंपं; D (schol.) उल्लोपं आलोपात्र्या (! for आलोड्य पात्र्यां?) यवां जुहोति । क्रव्यादनुपहत इत्येवं. — [13] K D (text) अग्न; iii. 21. 1. — [14] D (schol.) पूर्वत्रैव निमित्तप्रतीकग्रहणं सूक्तार्थं. — [15] iv. 2. 1. — [16] D (schol.) वशाया अतस्वार्थतस्तद्विनियोगः शांतत्वात् . . . वशा गौर्या गर्भं न गृह्णाति तस्या दोषशमनार्थं पाकयज्ञिकं तंत्रं. —

प्रतीचीं धारयन्ति[1] । २ । पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्यान्वारब्धायै[2] शान्त्युदकं करोति[3] । ३ । तच्चैतत्सूक्तमनुयोजयति[4] । ४ । तेनैनामाचामयति च संप्रोक्षति च[5] । ५ । तिष्ठंस्तिष्ठन्तीं महाशान्तिमुच्चैरभिनिगदति[6] । ६ । य ईशे पशुपतिः पशूनामिति[7] हुत्वा[8] वशामनक्ति शिरसि ककुदे जघनदेशे । ७ । अन्यतरां स्वधितिधारामनक्ति[9] । ८ । अक्तया[10] वपामुत्खनति । ९ । दक्षिणे पार्श्वे दर्भाभ्यामधिक्षिपत्यमुष्मै त्वा जुष्टमिति यथादेवतम्[11] । १० । निस्सालामित्युल्मुकेन[12] त्रिः[13] प्रसव्यं परिहरत्यनभिपरिहरन्नात्मानम्[14] । ११ । दर्भाभ्यामन्वारभते[15] । १२ । पश्चादुत्तरतो ऽग्नेः प्रत्यक्शीर्षीमुदक्पादीं[16, 17] निविध्यति[18] । १३ । समस्यै तन्वा भवेत्य-

---

[1] D (schol.) आज्यभागांते पूर्वस्मिन्देशे अग्नेः पश्चान्मुखीं धारयति प्रैषकृता. — [2] D (schol.) वशानयनादुपविश्येतिवचनं (Cod. °विष्य°). — [3] Cf. Kāuç. 53. 6. — [4] D (schol.) तस्मिन् शांत्युदके एतद्य आत्मदा (iv. 2. 1) इति. — [5] D (schol.) तेन शांत्युदकेनैतां न कारयितारं… — [6] D (schol.) तां तिष्ठन् मूर्ध्नो ऽवस्थितस्तिष्ठंतीं वशां कृत्वा महाशांतिमुच्चैः प्रकर्षेण अभिनिगदनादिकश्रुत्या; cf. Kāuç. 9. 6, note; 39. 27; 43. 5. — [7] ii. 34. 1. — [8] E inserts here जुष्टमिति यथादेवतम्; cf. sū. 10. — [9] D (schol.) उभयधारायाः क्षुरिकायाः अन्यतरां धारां प्रक्षिपति. — [10] K P Bi D (text) उक्तया; D (schol.) अक्षितया (! for अधिक्षिप्तया?) धारया वशायाः वपामुद्धरति. — [11] D (schol.) वशाया (Cod. वशा) दक्षिणे पार्श्वे दर्भाभ्यामाहंति प्रजापतये त्वा जुष्टमधिक्षिपामीति. — [12] ii. 14. 1. — [13] Bü Ch °त्रिष्प्र. — [14] D (schol.) वशां परिहरति। प्रसव्यं आत्मनो वशां पश्चांतरेणोल्मुकहरणं। … परिहार्य वशां संस्कार्यत्वात्. — [15] D (schol.) शामित्रदेशं नीयमानां पश्चादवस्थितां दर्भाभ्यां स्पृशति। परिभोजनीयाभ्यां. — [16] Ch (prim. man.) °शीर्षां; P Bh °शीर्ष; D (schol.) पश्चिमशिरसाम(!). — [17] D (text and schol.) °पादां. — [18] D (schol.) पातयंति. —

न्यतरं दर्भमवास्यति[1] । १४ । अथ प्राणानास्थापयति प्रजानन्त इति[2] । १५ । दक्षिणतस्तिष्ठन्रक्षोहणं जपति[3] । १६ । संज्ञप्यमानायां जुहोति

यद्वशा मायुमक्रतोरो[4] वा पद्भिराहत[5] [6] ।

अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वंहस इति[7] । १७ ।

उदपात्रेण पत्न्यभिव्रज्य मुखादीनि गात्राणि प्रक्षालयते । १८ । मुखं शुन्धस्व देवयज्याया इति । १९ । प्राणानिति नासिके[8] । २० । चक्षुरिति चक्षुषी । २१ । श्रोत्रमिति कर्णौ । २२ । यत्ते क्रूरं यदास्थितमिति[9] समन्तं रज्जुधानम्[10] । २३ । चरित्राणीति पादान्समाहृत्य[11] । २४ । नाभिमिति नाभिम् । २५ । मेढ्रमिति मेढ्रम् । २६ । पायुमिति पायुम् । २७ । यत्ते क्रूरं यदास्थितं[12] तच्छुन्धस्वेत्यवशिष्टाः[13] पार्श्वदेशे ऽवसिच्य यथार्थं व्रजति[14] । २८ ।

---

[1] D (schol.) याभ्यां दर्भाभ्यां वशान्वारब्धा (Cod. वशामन्व°) तयोरन्यतरं (!) दर्भविधिः कार्यः । वशाया अधः क्षिपति. — [2] ii. 34. 5. — [3] D (schol.) मार्यमाणाया दक्षिणत ऊर्ध्वः सन् रक्षोहणमनुवाकं (the anuvāka beginning with viii. 3. 1; cf. Kāuç. 8. 25) जपति । . . . संज्ञप्यमानायां. — [4] Bü E मायुनक्र°; Ch Bi P Bh मायुंमक्र°; D cites only the pratīka यद्वशा मायुरिति (!). — [5] K Ch E पांड्भिर°. — [6] Bü Ch (sec. man.) °हतः. — [7] Cf. TS. iii. 1. 4. 3; Kāty. Çr. xxv. 9. 12; Çāñkh. Çr. iv. 17. 10; Gobh. iii. 10. 28; Mantrabr. ii. 2. 8. — [8] D (schol.) प्राणानिति नासिकाप्राणान् शुन्धस्व देवयज्याया इति (so also the following passages are filled out) सर्वत्रोदकः साकांक्षत्वात् । यथार्थमुदकानिति वचनात् (Kāuç. 8. 22). — [9] D (schol.) शुंधस्व देवयज्यायै; cf. VS. vi. 15 fg. — [10] D (schol.) ग्रीवाया बंधनस्थानं (Cod. बंधनं°) समन्तं सर्व इत्यर्थः. — [11] D (schol.) एवं पादानेकीकृत्य प्रक्षालयति सकृत्. — [12] Cf. VS. vi. 15 f. — [13] D has a colon here, though it continues the sūtra to व्रजति; so also K P Bh. — [14] D (schol.) ततः शुंधस्व देवयज्याया इति अनेनावशिष्टा अपः (Cod. आपः) पार्श्वदेशे ऽवसिच्य कर्ता यथाप्रयोजनमवश्यकार्यार्थं गच्छति. —

वपाश्रपण्यावाज्यं[1] स्रुवं स्वधितिं दर्भमादायाभिव्रज्योत्तानां[2,3] परिवर्त्यानुलोमं नाभिदेशे दर्भमास्तृणाति[4]। २९। ओषधे त्रायस्वैनं स्वधिते मैनं हिंसीरिति[5] शस्त्रं प्रयच्छति। ३०। इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः[6] पुत्रस्य प्राणापानावपकृन्तामीत्यपकृत्य[7]। ३१। अधरप्रव्रस्केन लोहितस्यापहृत्य। ३२। इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः[8,9] पुत्रस्य प्राणापानौ निखनामीत्यास्ये[10] निखनति। ३३। वपया द्यावापृथिवी प्रोर्णुवाथामिति[11] वपाश्रपण्यौ वपया प्रछाद्य[12]। ३४। स्वधितिना प्रकृत्योत्कृत्य। ३५। आव्रस्कमभिघार्य[13]। ३६। वायवे[14] स्तोकानामिति दर्भाग्रं प्रास्यति[15]। ३७। प्रत्युष्टं रक्ष इति[16] चरुमङ्गारे[17] निदधाति। ३८।

---

[1] D (schol.) ययोः शाखयो स्थापिता वपा श्रप्यते वपाश्रपण्यौ. — [2] K P Bü °तिव्रज्यो°. — [3] D (schol.) शामित्रे (Cod. °त्रं) वशामुत्तानां कृत्वा. — [4] Bi °स्त्रिणाति; D (schol.) लोमानुगतां नाभिलक्षिते देशे वशाभिमुखमास्तृणाति. — [5] Cf. VS. iv. 1; v. 42; Kāty. Çr. v. 2. 15; Âçv. Gṛ. i. 17. 8; Çāñkh. Gṛ. i. 28. 12; Pār. Gṛ. ii. 1. 10; Gobh. ii. 9. 14; Mantrabr. i. 6. 5; Kāuç. 92. 18. — [6] K Bü Bh °ममुष्यायणस्या°. — [7] D (schol.) प्रथमेन मंत्रेण नाभिदेशं छिनत्ति. — [8] K Bh °पहतोदम्; E °पहति इदम्; P Bi °पतीदम. — [9] K Bü Bh D (schol.) °ममुष्यायणस्या°; cf. Kāuç. 47. 22; also AV. x. 5. 36, etc — [10] So E alone; K P Bü Bh Bi Ch आस्येने; D (text) आश्येन; D (schol.) स दर्भेण दर्भस्याधरेण (Cod. °धारेण) खंडेन लोहितं स्पृष्ट्वा (Cod. खंडेतन्नोहितं स्पृष्ट्र) द्वितीयेन मंत्रेण दर्भखंडं लोहितलिप्तं श्लेष्मश्रपणे निहितं। आश्यस्थानं (!) वा इतरशब्दस्य गतिवचनात्. — [11] Bü Ch प्रोर्णुवाथाम्; cf. VS. vi. 16[d]. — [12] D (schol.) वपाश्रपण (!) एवंकशाखाद्विशाखे पूर्वत्र गृहीते। वपया प्रच्छाद्य. — [13] D (schol.) यस्माद्देशात् वपामुद्धृत्य (Cod. वपोद्धृत्य) तं (? Cod. न्नं) देशमभिघारयति. — [14] K P Bh वायोवे; Bü त्रायोवे. — [15] Thus emended; K प्राशयति; Ch प्राश्नाति; E प्रश्नाति; P Bi Bh प्राश्यति: D (schol.) to the entire sūtra, अग्नौ नाभिदेशनिहितं दर्भाग्रं अनियते देशे क्षिपणमेवं. — [16] Cf. VS. i. 7; TS. i. 1. 2. 1 etc.; Kāuç. 3. 9. — [17] So only E D (schol.); K Bi Bü Ch चरुमंगारे; P Bh चरुमंगारे; D (text) चरामंगारे. —

देवस्त्वा सविता श्रपयत्विति श्रपयति । ३९ । सुशृतां[1] करोति । ४० । ॥ ८ ॥ ॥ ४४ ॥

यद्यष्टापदी स्याद्गर्भमञ्जलौ सहिरण्यं सयवं वा य आत्मदा इति[2] खदायां[3] त्यरत्नावग्नौ सकृज्जुहोति । १ । विशस्य समवत्तान्यवद्येत् । २ ।

हृदयं जिह्वा श्येनश्च दोषी पार्श्वे च तानि षट् ।
यकृद्वृक्कौ गुदश्रोणी[4] तान्येकादश दैवतानि[5,6] । ३ ।
दक्षिणः कपिललाटः सव्या श्रोणिर्गुदश्च यः ।
एतानि त्रीणि त्र्यङ्गानि स्विष्टकृद्भाग एव[7] । ४ ।

तदवद्य[8] प्रज्ञातानि श्रपयेत् । ५ । होष्यन्द्विर्द्विर्देवतानामवद्येत्[9] । ६ । सकृत्सकृत्सौविष्टकृतानाम् । ७ । वपायाः समिद्ध[10] ऊर्ध्वा अस्येति[11] जुहोति । ८ । युक्ताभ्यां तृतीयाम् । ९ । आनुमतीं[12] चतुर्थीम् । १० ।

जातवेदो वपया गछ देवांस्त्वं हि होता प्रथमो बभूथ[13]।

---

[1] D (text) सुशृतं. — [2] iv. 2. 1. — [3] D (schol.) खदा गर्तः. — [4] Ch गुदं. — [5] All MSS. except D, देवतानि. — [6] Cf. Kāty. Çr. vi. 7. 6; D (schol.) तान्येकादशान्यंगानि। अन्यतरयोर्द्वयोः श्रोण्योः। स्विष्टकृत्संयोगादेकादशत्वं; the last pāda is hypercatalectic. — [7] D (schol.) एवंयोगाद्देवता (Cod. एवयोगादे°) भुङ्क्ते। अतश्च (Cod. अनश्च) द्विदेवतानामपि हविः। एतेषां संप्रत्ययवृक्कयोर्भेदः एकादशत्वात्। दक्षिणकपिललाटो बाहुः सव्यश्रोणी सक्थिनी गुहश्च एतानि त्रीणि त्र्यंगसंज्ञानि वितानवत्प्रेतानि . . .; the last pāda is catalectic. — [8] So all MSS; is the word to be emended to अवदाय or अवदाप्य? D (schol.) सचिह्नानि श्रपयेत्। एकस्यां स्थाल्यां अवद्यति देवतानि (!) आविःकृताणि चेति यथा स्यात्. — [9] MSS. °श्रपयेद्धोष्यं; D (schol.) हवनकाले हृदयादिभिः द्विर्द्विरवखंडयेत्. — [10] K Bü E P Bi समिध. — [11] v. 12. 1 (et al.); 27. 1. — [12] D (schol.) अनुमतिः सर्वमित्यनया, vii. 20. 6. — [13] Bü K (prim. man.) बभूव. —

घृतस्याग्ने तन्वा[1] सं भव सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः
स्वाहा[2]। ११ ।

ऊर्ध्वं नभसं मारुतं गच्छतमिति वपाश्रपण्यावनुप्रहरति । १२ । प्राचीमेकशृङ्गां[3] प्रतीचीं द्विशृङ्गाम्[4]।१३। पित्र्येषु

वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यत्रैतान्वेत्थ[5] निहितान्पराके ।
मेदसः कुल्या उप तान्स्रवन्तु[6] सत्या एषामाशिषः
सन्तु कामाः[7]

स्वाहा स्वधेति वपायास्त्रिर्जुहोति[8] । १४ । समवत्तानाम्[9] । १५ । स्थालीपाकस्य सम्राडस्यधिश्रयणं नाम सखीनामभ्यहं[10] विश्वा आशाः साक्षीय । कामो ऽसि कामाय त्वा सर्ववीराय सर्वपुरुषाय सर्वगणाय सर्वकामाय जुहोमि[11] ।

अन्वद्य नो ऽनुमतिः[12] पूषा सरस्वती मही ।
यत्करोमि तदृध्यताम-

नुमतये स्वाहेति जुहोति । १६ । क इदं कस्मा अदात्का-

---

[1] Ch E तन्वाः; P Bh तन्वः; K तन्व१. — [2] Pādas ab occur in TS. iii. 1. 4. 4; D (schol.) स्वाहाकारान्तया सकृदाज्यं जुहोति. — [3] Ch E D (text) प्राचीनमे°; D (schol.) प्रागग्रम्. — [4] K Ch E द्विःशृ°; D (schol.) to the entire sūtra, अग्नौ क्षिपति. — [5] P Pi Bü यत्रैनान्. — [6] K P Bi Bü Bh ताः; Ch ता; E तां. — [7] Cf. VS. xxxv. 20; Âçv. Gṛ. ii. 4. 13; Çāñkh. Gṛ. iii. 13. 3; Pār. Gṛ. iii. 3. 9; Gobh. iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16; Kāuç. 84. 1. — [8] D (schol.) इमं यमेति (xviii. 1. 60) वमाय (! for यमाय?) चतुर्थीमिति. — [9] D (schol.) समवत्तेभ्यः जुहोति. — [10] So emended after Ch E सखिनामभ्यहं; K Bü Bi P मखिनामव्ययं. — [11] So Ch only; the rest जुहोति. — [12] Cf. vii. 20. 1.

मस्तदग्रे यदन्नं पुनर्मैत्विन्द्रियमिति[1] प्रतिगृह्णाति । १७ । उत्तमा सर्वकर्मा[2] । १८ । वशया[3] पाकयज्ञा व्याख्याताः । १९ । ॥ ९ ॥ ॥ ४५ ॥

उतामृतासुः शिवास्त[4] इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति[5] । १ । द्रुघणशिरो[6] रज्ज्वा बध्नाति । २ । प्रतिरूपं पलाशायोलोहहिरण्यानाम्[7] । ३ । येन सोमेति[8] याजयिष्यन्साद्रूपवत्समश्नाति[9,10] । ४ । निधने यजते[11] । ५ । यं याचामि यदाशसेति[12] याचिष्यन्[13] । ६ । मन्त्रोक्तानि पतितेभ्यो देवाः कपोत ऋचा कपोतममून्हेतिरिति[14] महाशान्तिमाव-

---

[1] D (schol.) क इदमिति द्वे । कामस्तदग्र इति सूक्तं । यदन्नमिति सूक्तं । पुनर्मैत्विंद्रियमित्येको; iii. 29. 7, 8; xix. 52. 1; vi. 71. 1; vii. 67. 1. — [2] Ch E P Bi सर्वकामा; D (text) सर्वकर्मासु (!); D (schol.) पुनर्मैत्विंद्रियमिति (vii. 67. 1) यं (!) सर्वकर्म यावंति विधिकर्माणि सर्वाण्यस्यां भवंति विधिकर्माणि. — [3] So Ch (prim. man.) D (text); Ch (sec. man.) and the rest वशायाः; D (schol.) अनया वशया पशुपाकयज्ञाः कथिता वेदितव्या इति. — [4] v. 1. 7; vii. 43. 1 (et al.). — [5] D (schol.) प्रतिषिद्धकर्मकर्तृत्वेनाभिशस्तः अभ्याख्यातः तस्मै मंथनौ (! for मंथौदनौ? cf. Kāuç. 7. 7) प्रयच्छति प्रायश्चित्तं. — [6] D (schol.) द्रुघणं रथकारोपस्करः । द्रुममयो घनः (cf. Nirukta 9. 23). — [7] D (schol.) द्रुघणशिरःसदृशः पालाशः (!) प्रसिद्धः । अयः कृष्णलोहं । ताम्रं हिरण्य(ः) सुवर्णमेतेभ्यः द्रुघणशिर इव कृत्वा बध्नाति । अभ्याख्यातप्रायश्चित्तं. — [8] vi. 7. 1. — [9] D (schol.) आर्त्विज्यं करिष्यन्. — [10] D (schol.) adds: आज्यतंत्रेण याजनकृतमेनः स्पृशति। आ नो भरेत्यनुक्ता (v. 7. 1) येन सोमेति अस्य विधाने क्रमभेदः किमर्थं उच्यते। आ नो भरेत्यस्य यत्रतत्रस्थस्य सूक्तं संप्रत्ययार्थं। नास्य ग्रहणमा ग्रहणादि(ति) निवृत्तिः (cf. Kāuç. 8. 21). — [11] D (schol.) याजनसमाप्तौ यजते सोमो देवता मंत्रलिंगात् । नादित्यादिभ्यो नैघंटुकत्वात्. — [12] D (schol.) यं याचामीत्यत आरभ्य सूक्तशेषेण (v. 7. 5–10) यदाशसेति द्वे (vii. 57. 1, 2). — [13] P Bh याचयिष्यन्; D (schol.) प्रार्थं करिष्यन् . . . अनयोरभ्यंतरेण प्रतिग्र(ह)कृतमेनः स्पृशति । निधने याचनवचनात्. — [14] vi. 27. 1; 28. 1; 29. 1. —

पते[1]। ७। परीमे ऽग्निमित्यग्निं[2] गामादाय निशि कारयमाणस्त्रिः शालां परिणयति[3]। ८। परो ऽपेहि यो न जीव इति[4] स्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्ष्टि। ९। अतिघोरं दृष्ट्वा मैश्रधान्यं पुरोडाशमन्याशायां[5] वा निदधाति। १०। पर्यावर्त इति[6] पर्यावर्तते[7]। ११। यत्स्वप्न[8] इत्यशित्वा वीक्षते[9]। १२। विद्म ते स्वप्नेति[10] सर्वेषामप्ययः। १३। नहि ते अग्ने तन्व[11] इति ब्रह्मचार्याचार्यस्यादहन उपसमाधाय त्रिः[12] परिक्रम्य पुरोडाशं जुहोति[13]। १४। त्रिरात्रमपर्याव-

---

[1] D (schol.) मंत्रोक्तार्थं उलूककपोताः तेभ्यः अनुचितदेशगतेभ्यो यद्शर्मातं (!) निष्क्रियायेदमुच्यते। ... कृत्याप्रतिहरणवत्। तं तुल्यनिर्देशस्त्वोभयोः समानकर्मत्वात्। विषये (! for विशये; cf. Kāuç. 8. 10) यथान्तरमिति तस्मादग्रतः प्रोचन्नित्यादि- (Kāuç. 39. 8) कृत्याप्रतिहरवन्मा भूदिति (! cf. 39. 9, end) अस्मात्. — [2] vi. 28. 2. — [3] D (schol.) कारयमाणो ऽग्निं गां चाददाति (Cod. च°)। मंत्रस्तं कर्तुः सामर्थ्यात्। निशीत्यवयवग्रहणं कृत्याप्रतिहरणं ग्रंथस्य निश्युपमुच्य (Kāuç. 39. 8) इत्यादि मा भूदित्यकस्मात् (! cf. 39. 9, end) कर्तुः सोमो यस्या (!) मंत्रोक्तानि पतनं. — [4] vi. 45. 1; 46. 1; these and the following pratīkas occur in the दुःस्वप्ननाशनगण, in the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 8): दौष्वप्न्यं दौर्जीवित्यं परो ऽपेहि यो न जीवो ऽसि पर्यावर्ते दुष्वप्न्याद्यत्स्वप्ने अन्नमश्नामि यो न स्तायद्दिप्सति यो नः सुप्तां जाग्रतो यन्मे मनसो दुष्वप्न्यं काम स्वप्नं सुप्त्वा विद्म तेति (!) त्रयः पर्याया दुःस्वप्ननाशनानि॥ ८॥. The pratīkas are; iv. 17. 5; vi. 45. 1; 46. 1; vii. 100. 1; 101. 1; 108. 1, 2; ix. 2. 2, 3; x. 3. 6; vi. 46. 2 or xvi. 5. 1–3. — [5] Ch E अन्याशालायां; D (schol.) शत्रुत्ति त्रे वा मंत्रलिंगात्। यथासंख्यं विमार्जनेन योगः। ग्रहणस्यान्यार्थ(त्वा)त। सांग्रामिकवत्; cf. sū. 14, note. — [6] vii. 100. 1. — [7] D (schol.) येन पार्श्वेन सुप्तेन दृष्टः ततो ऽन्येन पार्श्वेन शेते। नहि ते अग्न तन्व (vi. 49. 1) इत्युत्का वा पर्यावर्तते इत्यस्योच्यते स्वप्नसामान्यात्. — [8] vii. 101. 1. — [9] K मोचते; D (schol.) मंत्रांते निहालयते। (! for निद्रां लभते?) अन्नमिव भुत्का. — [10] vi. 46. 2 (or xvi. 5. 1); D (schol.) अस्य पर्यायस्य (cf. the end of the दुःस्वप्ननाशनगण, above sū. 9, note) सर्वाणि स्वप्नप्रायश्चित्तानि भवंति। अनुक्रमभेदविशेषसामान्यादेव. — [11] vi. 49. 1. — [12] Bü Bh त्रिष्प°. — [13] D (schol.) जुहोतिग्रहणं अन्याशायां वा निदधातीति मा भूत्. —

र्तमानः शयीत[1]।१५।नोपशयीतेति[2] कौशिकः।१६।स्नानीयाभिः[3] स्नायात् । १७ । अपर्यवेतव्रतः प्रत्युपेयात्[4]।१८। अवकीर्णिने[5] दर्भशुल्बमासज्य यत्ते[6] देवीत्यावपति[7]।१९। एवं संपातवतोदपात्रेणावसिच्य[8]। २०। मन्त्रोक्तं शान्त्युदकेन संप्रोक्ष्य[9] । २१ । सं समिदिति[10] स्वयंप्रज्वलितेऽग्नौ[11]। २२। अग्नी रक्षांसि सेधतीति[12] सेधन्तम्[13]। २३। यदस्मृतीति[14] संदेशमपर्याप्य[15]। २४। प्रत्नो हीति[16] पापनक्षत्रे जाताय मूलेन[17]। २५। मा ज्येष्ठं तृते देवा इति[18] परिवित्तिपरिविविदानावुदकान्ते मौञ्जैः पर्वसु बद्ध्वा पिञ्जूलीभिराप्लावयति[19]।२६। अवसिञ्चति । २७ । फेनेषूत्त-

---

[1] D (schol.) गुरुपार्श्वैनेत्यर्थः। आदहनाभिमुखो (Cod. °खा) गौरवात्। आदहनसमीप उपशब्दात्. — [2] D (schol.) तस्माद्गोत्रेणाभिधानं कुतः अशुचित्वात्. — [3] K Bü Ch E D (text) स्नानीयाभि; D (schol.) अपो दिव्या (vii. 89. 1, et al.) इत्यासां. — [4] D (schol.) असमाप्तब्रह्मचार्ये (Cod. असमाप्तं) पुनरुपनयनं कारयेत्. — [5] Ch अवीकर्णे. — [6] vi. 63. 1. — [7] D (schol.) ग्रीवायां आवपति। व्रीहियवतिलानां अन्यतमं विकल्पेन (cf. Kāuç. 7. 5). — [8] D (schol.) यत्ते देवीति सूक्तेन . . . उदपात्रे दर्भशुल्बमेवासज्य (Cod. °सव्य) ग्रीवायामावपति. — [9] D (schol.) शुल्ब इत्युदकेनोपसिच्य। यत्ते देवीत्यत्र विमोक उक्तस्तं करोति। तत्ते वि ष्यामीति (vi. 63. 1^c) पूर्वं शान्त्युदकेनोपसिच्य ग्रीवास्थं शुल्बं . . . — [10] vi. 63. 4. — [11] D (schol.) अनया यदि काष्ठैर्विनांगारावस्थं ज्वलति तत अग्नौ सकृज्जुहोति. — [12] viii. 3. 26. — [13] D (text and schol.) अग्नी रक्षांसि सेधतीति सेधं (!) हस्तं तमिवाग्निमुपतिष्ठते. — [14] vii. 106. 1. — [15] D (schol.) अग्निमुपतिष्ठते. — [16] vi. 110. 1. — [17] D (schol.) मूलेन कर्म व्याख्यातं मूलवा (!) फलवानिति एत (!) मूलजातस्येदमेव पापनक्षत्रत्वात् ज्येष्ठादीनि पापनक्षत्राणि. — [18] vi. 112. 1; 113. 1. — [19] Ch E D (text) °परिविविदानानु°; D (schol.) परिवित्तिष्ठः (! for °वित्तिर्ज्येष्ठः ?) परिविविदानः कनीयान्परिणीतः (Cod. णतः) ज्येष्ठेनापरिणीतेन . . . उदकसमीपे मौंजैः पाशैः शरीरसंधिषु बध्वा संपाताभिरद्भिः पिंजूलीभिराप्लावयति . . . —

रान्पाशानाधाय नदीनां फेनानिति[1] प्रप्लावयति[2] । २८ । सर्वैश्च प्रविश्यापां सूक्तैः[3] । २९ । देवहेडनेन[4] मन्त्रोक्तम्[5] । ३० । आचार्याय[6] । ३१ । उपदधीत[7] । ३२ । खदाशयस्यावपते[8] । ३३ । वैवस्वतं यजते[9] । ३४ । चतुःशरावं ददाति[10] । ३५ । उत्तमर्णे मृते तदपत्याय प्रयच्छति[11] । ३६ । सगोत्राय[12] । ३७ । श्मशाने निवपति[13] । ३८ । चतुष्पथे च[14] । ३९ । कक्षानादीपयति । ४० । दिवो नु मामिति[15] वीध्रबिन्दून्प्रक्षालयति[16, 17] । ४१ । मन्त्रोक्तैः स्पृशति[18] । ४२ । यस्योत्तमदन्तौ पूर्वौ जायेते यौ[19] व्याघ्रावित्यावपति । ४३ । मन्त्रोक्तान्दंशयति[20] । ४४ । शान्त्युदकमृतमादिष्टानामाश-[21]

---

[1] vi. 113. 2c. — [2] D (schol.) नदीफेनेषु तान्मौञ्जान्पाशानास्थापयति (Cod. तन्मौं°) । कथं उत्तरोत्तरपाशयोर्यन्यं (?Cod. °पाशोयर्यन्य?) पाशमित्यशेषकिल्बिषप्रवणस्य (Cod. °वाणस्य?). — [3] D (schol.) अंबयो यन्तीति गणः (i. 4. 1, etc.; cf. Kāuç. 7. 14, note) निवेशनं प्रविश्य कर्ताप्लावयति. — [4] D (schol.) यद्देवा देवहेडनमिति सर्वो ऽनुवाकनाम्नाभिधानात्; vi. 114. 1 fg.; cf. Kāuç. 60. 7. — [5] D (schol.) कुर्यादिति शेषः । . . . मेदस्वता स्रुचाज्यं जुहोति (cf. vi. 114. 3) गार्हपत्ये मातापित्रोश्चित्यामारोप्यमानयोः जेहीं सिमेति (! for जिहिंसिमेति? cf. vi. 120. 1) लिंगात्. — [6] D (text and schol.) आचार्याय च । मंत्रोक्तं कुर्याद्वचनाच्चतुर्थनिर्देशादिति गार्हपत्ये अथ जीवति स्यात्. — [7] D (schol.) हविषामन्यतमं जुहुयात । देवहेडनेन. — [8] D (schol.) खदायां (? Cod. वदायं) शेते (Cod. °ति) यद्धान्यं (Cod. °द्धान्यं). — [9] D (schol.) विवस्वते खदाशयचरुं कुर्यात्. — [10] D (schol.) खदाशयधान्यस्य… ब्राह्मणाय दद्यात् । …खदाशयस्य कर्माणि त्रीणि… आवापादीनि. — [11] D (schol.) देवहेडनेन अभिमंत्र्य. — [12] D (schol.) अपत्याभावे. — [13] D (schol.) सगोत्राभावे. — [14] D (schol.) श्मशानाभावे. — [15] vi. 124. 1. — [16] K P Bü Bi °ते. — [17] D (schol.) विगताभ्रबिन्दून् पतितां शरीरे प्रक्षालयति द्वाभ्यां. — [18] D (schol.) अथवा वृक्षोत्पतितैः फलैः आम्रादिभिः (Cod. आभ्रा°). — [19] vi. 140. 1. — [20] D (schol.) व्रीह्यादीन्. — [21] व्रीह्यादीनामन्यतमं. —

यति।४५। पितरौ च।४६। इदं यत्कृष्ण[1] इति कृष्णशकुनिनाधिक्षिप्तं[2] प्रक्षालयति। ४७। उपमृष्टं[3] पर्यग्नि करोति।४८। प्रतीचीनफल[4] इत्यपामार्गेध्मे ऽपामार्गीरादधाति[5]।४९। यदर्वाचीनमित्याचामति[6]।५०। यत्ते भूम[7] इति विखनति।५१। यत्त ऊनमिति[8] संवपति[9]।५२। प्रेहि प्र हरेति कापिञ्जलानि[10] स्वस्त्ययनानि भवन्ति। ५३।

प्रेहि प्र हर वा दावान्गृहेभ्यः[11] स्वस्तये।
कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपत्त्राभि नो वद॥
भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद।
भद्रं पुरस्तान्नो वद भद्रं पश्चात्कपिञ्जल॥
शुनं[12] वद दक्षिणतः शुनमुत्तरतो वद।
शुनं पुरस्तान्नो वद शुनं पश्चात्कपिञ्जल॥
भद्रं वद पुत्रैर्भद्रं वद गृहेषु च[13]।
भद्रमस्माकं वद भद्रं नो अभयं वद॥
आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद तूष्णीमासीनः सुमतिं
चिकिद्धि नः[14]।

---

[1] vii. 64. 1. — [2] D (text) ०नाचिप्तं; D (schol.) कृष्णशकुनिः काकः अधिक्षेपः. — [3] Ch Bh अपमृष्टं; E अमृष्टं; D (text) अमृतष्टं; D (schol.) कृष्णशकुनिस्पृष्टं. — [4] vii. 65. 1. — [5] D (schol.) अपामार्गसमिधः. — [6] x. 5. 22; D (schol.) अनृतमुक्त्वा . . . — [7] xii. 1. 35. — [8] xii. 1. 61[c]. — [9] D (schol.) अनया गर्तादिपूरणं। मृदन्तरयोगात्। पृथिव्यूनप्रतिपूरणे प्रायश्चित्तत्वं. — [10] K कपिञ्जलानि; D (schol.) कपिञ्जलः तित्तिरे (:) सदृशः। तित्तिरिर्वेत्यपरे कपिंजलवासितानि तान्यशोभनानि अपि शाम्यंत एवं यदा न शमितानि तानि तदा स्वस्त्ययनानि भवंति. The Nakṣatrakalpa, kaṇḍikā 36, has the following passage: सेनां चेदभ्युत्थितां कपिञ्जलः प्रतिवदेद्भद्रं वदेति तिस्रः कापिञ्जलानि स्तवनानि वदंति. — [11] Thus emended: all MSS. दावा. — [12] Ch E here, and in the following pādas, शुभं. — [13] Bü नः. — [14] Cf. RV. ii. 43. 3. —

यदुत्पतन्वदसि कर्करिर्यथा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः[1] ॥
यौवनानि महयसि जिग्युषामिव दुन्दुभिः ।
कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपत्त्राभि नो वदेति
कापिञ्जलानि स्वस्त्ययनानि भवन्ति । ५४ ।

यो अभ्यु बभ्रुणायसि[2] स्वपन्तमत्सि[2] पुरुषं शयानम-गत्स्वलम्[3] ।
अयस्मयेन ब्रह्मणाश्ममयेन वर्मणा पर्यस्मान्वरुणो दधादित्यभ्यवकाशे[4] संविशत्यभ्यवकाशे संविशति[5] । ५५ ।
॥ १० ॥ ॥ ४६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे पञ्चमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] Cf. RV. ii. 1. 16, etc. — [2] So Nakṣatrakalpa, kaṇḍikā 36, in two codices from Pūna, and in the Berlin MS. orient. fol. 973; the Chambers codex of the Nakṣatrakalpa, as also Bi Ch K (prim. man.), यो अभ्यबभ्रुणार्यसि; E K (sec. man.) यो अभ्यबभ्रूणायसि; Bü यो-भ्यबभ्रूणायसि; Bh यो अभ्वभभ्रूणायसि; D या अभ्यबभृणायसि. — [2] So Ch alone; Nakṣatrakalpa, ibid. (all MSS.) and Bü °मत्स; E °मुत्स; Bi °मस्य; K P Bh °मत्स्य. — [3] So K Bü Bh; Ch E Bi P and all MSS. of the Nakṣatrakalpa, °गस्वलम्; is the pāda to be emended to शयानमागन्स्वलं? — [4] E दधादि°. — [5] D (schol.) पुनः कापिंजलानि स्वस्त्ययनानि भवंति। ... या अभ्यबभृणायसि(!) अभ्यवकाशे अंबरे आकाशे च अन्यस्मिन् वा लोकगर्हिते दोषसंयोगात्। दोषशमना(!) यस्या जपः. —

॥ ओं ॥

उभयतः परिछिन्नं शरमयं बर्हिराभिचारिकेषु[1] । १ । दक्षिणतः संभारमाहरत्याङ्गिरसम्[2] । २ । इङ्गिडमाज्यम्[3] । ३ । सव्यानि[4] । ४ । दक्षिणापवर्गाणि[5] । ५ । दक्षिणाप्रवण ईरिणे[6] दक्षिणामुखः प्रयुङ्क्ते । ६ । साम्नीनि[7] । ७ । अग्ने

---

[1] D introduces this adhyāya as follows: विधिर्नैमित्तिकः (Cod. विश्विनै°) प्रोक्तः संहिताक्रमहेतुकः । क्रमप्राप्तो ऽभिचारस्य संहिताया इहोच्यते । ननु च परविनाशप्रतिषेधादकर्तव्यस्योपदेशो वक्तव्यः । नैवाभिचारः प्रतिषिध्यते प्रत्युत विधीयते । न ब्राह्मणो वेदयतेत्यादि मनुः पठति; D (schol.) to the sūtra: बर्हिर्वेदिस्तरणार्थः । अन्यत्र दर्भशब्दप्रयोगात् । अपरेणाग्नेर्दर्भानास्तीर्येत्यादि (Kāuç. 1. 36) अतश्च परिभोजनीयान् दर्भानेव। उभयतः सर्वच्छिन्नमूलाग्राभिप्राया शराः प्रसिद्धाः। तन्मयं वेदिस्तरणाय स्यात् (Cod. स्या) अभिचारप्रयोजनान्याभिचारिकाणि कर्माणि आभिचारिकेष्वाज्यतंत्रं पुरस्ताद्धोमादयो मंत्रांतराम्नात् (!for °तराम्नानात्)।जाङ्गायने (cf. Kāuç.3.2) संपाताभावः शांतानामिति विशेषणात् (cf. Kāuç. 3. 20) सबर्हिः साज्या इति या विशेषविधानात् । अत्र चर्वादिभिः (Cod. चरा°) संभारैः सामान्याधिकारात् प्रसव्यं स्तरणं प्रसव्यानीति (!for सव्यानीति; see sū. 4) । न पार्वणसमृद्धिकाम्याः शांतानामिति विशेषणसामर्थ्यात्. Cf. Kāuç. 116. 4. — [2] D (schol.) कल्पबहिरध्यायपठितः (!for °बर्हि° ?) आंगिरसः सप्तवर्गपठितः कल्पः बहिरध्यायिकश्चातनारभ्यवादात् (!) । ननु वेदिकरणवचनात् । दक्षिणस्यां दिशि अंगिरस (!) अग्निनियमादसिद्धत्वं । यथावितानमिति वचनात् (Kauç. 137. 1) । घोरद्रव्याणां चाहरणविधानात्. — [3] D (schol.) श्लोहितादिप्रसंगे इंगिडनियमाच्च वर्पावस्तंबनिवृत्तिः (!) नोत्पवनं कर्ममध्यसंयोगात् । यथादिष्टं बर्हिः प्रस्तीर्येत्यत्रोत्पवनविधिः — [4] D (schol.) अभिचारिकाणि. — [5] D (schol.) दक्षिणस्यां दिशि परिसमापनीयानि. — [6] D (schol.) दक्षिणानिम्नदेशे ईरिणे वा । उभयविशिष्ट इति केचित्. — [7] K साम्नीति; D (schol.) किं चान्यदाभिचारिकाणां आह ।

यत्ते तप[1] इति पुरस्ताद्धोमाः । ८ । तथा तदग्ने कृणु जातवेद[2] इत्याज्यभागौ । ९ । निरमुं नुद इति[3] संस्थितहोमाः ।१०। कृत्तिकारोकारोधावाप्येषु[4]।११। भरद्वाजप्रव्रस्केनाङ्गिरसं दण्डं वृश्चति[5]।१२। मृत्योरहमिति[6] बाधकीमादधाति[7] । १३ । य इमामयं वज्र इति[8] द्विगुणामेकवीरान्संनह्य[9, 10] पाशान्निमुष्टितृतीयं[11] दण्डं[12] संपातवत्[13] । १४। पूर्वाभिर्बध्नीते[14] । १५ ।

साग्नीनि। न सर्वाणि यानि साग्नीनि अन्यत्र वचनेत्थं (!) नियमः। यज्ञोपवीत्यादि च नियमात् । न चाभिचारिकाणि पित्र्याणि· —

[1] ii. 19. 1; D (schol.) पंच सूक्तानि (ii. 19–23); cf. the पंचापत्यगण, Ath. Pariç. 34. 21, अग्ने यदिति पंच सूक्तानि पंचापत्यानि पांचजन्यानि भवंति· Cf. Kāuç. 3. 19, note. — [2] v. 29. 2; D (schol.) द्वे ऋचे (v. 29. 2, 3); cf. Kāuç. 3. 19, note. — [3] vi. 75. 1; D (schol.) सूक्तं; cf. Kāuç. 3. 19, note. — [4] D (text) omits the syllables: °कारो°; D (schol.) अभिचारप्रयोगकालविधिः। कृत्तिकासु नक्षत्रे अरोधः कृष्णपक्ष अरोधकः अवाप्य समावास्या (!for सा°?) एषु कालेष्वभिचारः कार्यः कृत्तिकासु चारोधे च (? Cod. कृत्तामुचरोधेचारोधे वा!) अवाप्यग्रहणमा विधानात्समाप्तेः (!for °नसमाप्तेः?) अवाप्यग्रहणमा अंत्यविमोकात्· — [5] D (schol.) द्यावापृथिवी उर्वंतरिक्षमिति सूक्तं (ii. 12) भरद्वाजप्रव्रस्कं भरद्वाजसंप्रत्ययार्थं । आंगिरसग्रहणं पूर्वं चकार असंप्रयोग अंगिरसप्रसंगादेव सूक्त द्वयांते (ii. 12. 2) च्छेदनं तृतीयाश्रावणात् (ii. 12. 3). — [6] vi. 133. 3. — [7] D (schol.) व्याधिघातिकसमिधमादधाति . . . ये ऽमावास्यामिति (i. 16. 1; cf. sū. 23) च क्रमकोपः प्रधानादित्वादस्यांगत्वात्; cf. sū. 48. — [8] vi. 133. 1; 134. 1. — [9] E Bi एकवीरात्; K Ch D (text) °वीरान्; P °वीरान्त्स°; Bü °वीरा· — [10] संनह्य only in E and D (text): cf. the word संननाह, vi. 133. 1; the rest संव्यृह्य· — [11] So K P Bh Bü Bi; D (text) पाशां निमर्ष्टि°; Ch E पाशान्य°, which is followed in D by the gloss: मुंडहस्तः. — [12] The words तृतीयं दंडं are wanting in D (text). — [13] D (schol.) उभयं (Cod. °य) मेखलां (Cod. °ला) दंडं च य इमा इति सूक्तेन मेखला । अयं वज्र इति सूक्तेन दंडं संपातवंतं करोति· — [14] D (schol.) मेखलां य इमामिति तिसृभिर्ऋग्भिः (vi. 133. 1-3) स्त्रीलिंगनिर्देशात्· —

वज्रो ऽसि सपत्नहा त्वयाद्य वृत्रं साक्षीय।
त्वामद्य वनस्पते वृक्षाणामुदयुष्महि[1] ॥
स न इन्द्र पुरोहितो विश्वतः पाहि रक्षसः[2]।
अभि गावो[3] अनूषताभि द्युम्नं बृहस्पते ॥
प्राण[4] प्राणं त्रयस्वासो असवे मृड।
निर्ऋते निर्ऋत्या नः पाशेभ्यो मुञ्च[5] ॥

इति दण्डमादत्ते।१६। भक्तस्याहुतेन मेखलाया[6] ग्रन्थिमालिम्पति[7]।१७। अयं वज्र इति[8] बाह्यतो दण्डमूर्ध्वमवाग्रं तिसृभिरन्वृचं निहन्ति[9]।१८। अन्तरुपस्पृशेत[10]।१९। यदश्नामीति[11] मन्त्रोक्तम्[12]।२०। यत्पात्रमाहन्ति फड्ढतो[13] ऽसाविति[14]।२१। इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः[15] पुत्रस्य प्राणापानावप्यायच्छामीत्यायच्छति[16]।२२। ये ऽमावास्यामि-[17]

---

[1] K वृत्राणाम्॰. — [2] Thus emended; MSS. रक्षतः (cf. विश्वतः in the same pāda). — [3] Cf. for this pāda, RV. ix. 32. 5ª. — [4] K प्राणः. — [5] So only K (sec. man.) and AV; K (prim. man.) Bü Bh Ch E P Bi मुञ्चत; the verse ending here occurs at xix. 44. 4. — [6] So emended; all MSS. except D, मेखलया; D (text and schol.) मेखला॰. — [7] Ch ॰लिम्पयति; D (schol.) मेखलायंथो (!) सुष्ठु लिंपति। ग्रंथ्यालेपनादि प्रत्यहं. — [8] vi. 134. 1. — [9] D (schol.) प्रेरयत्यधः. — [10] D (schol.) सदः प्रविश्य उदकमुपस्पृशेत्. — [11] vi. 135. 1. — [12] D (schol.) अशनं पानं च कुर्यात्। यथार्थलिंगप्रयुक्तस्य भक्तस्याहुतेनेत्येवमादि आदौ तु सकृत्। दंडदानत्वं प्राग्योगात्। अग्ने व्रतपत इति (Kāuç. 6. 19; 42. 16) योगविमुक्तस्य पुनः सर्वां (!) आह च आचमनं सकृद्योगात्। भक्तादिप्रत्ययपरिविमुक्तस्य पुनः सर्वं संकीर्णे ऽपि विधौ तदा. — [13] K Ch Bh P फड्ढतो; Bü फठतो; E फद्तो. — [14] D (schol.) यद्भोजनपात्रं तदाहंति। फठतो (!) राम इत्यमुना. — [15] K Bü Ch P Bi Bh ॰ममुष्यायण॰; cf. x. 5. 36; Kāuç. 44. 31. — [16] D (schol.) दंडं गृह्णाति। इदमहं रामस्य.... प्राणापानावप्यायच्छामीति ... — [17] i. 16. 1. —

ति संनह्य सीसचूर्णानि भक्ते ऽलंकारे[1] । २३ । पराभूतवेणोर्येष्ट्या बाहुमात्र्यालंकृतयाहन्ति[2] । २४ । द्यावापृथिवी उर्विति[3] परशुपलाशेन दक्षिणा धावतः पदं वृश्चति[4] ।२५। अन्वक्त्रिस्तिर्यक्त्रिः[5] ।२६। अक्ष्णया[6] संस्थाप्य ।२७। आव्रस्कान्यांशून्पलाशमुपनह्य[7, 8] भ्रष्ट्रे[9] ऽभ्यस्यति । २८ । स्फोटत्सु स्तृतः[11] ।२९। पश्चादग्नेः कर्ष्वां[12] कूद्युपस्तीर्णायां द्वादशरात्रमपर्यावर्तमानः शयीत[13] ।३०। तत उत्थाय त्रिरह्न[14] उदवज्रान्प्रहरति[15] । ३१ । नद्या अनामसंपन्नाया अश्मानं प्रास्य-

---

[1] D (schol) सीसानि कथितानि (Kāuç. 8. 18) । तानि चूर्णीकृत्य . . . पुटे बद्धानि तानि भक्त आवपेद्द्वेष्यस्य । अथवा द्वेष्यालंकारे. — [2] D (schol.) द्वेष्यं. — [3] ii. 12. 1. — [4] D (schol.) पलाशं कुठारमुखं दक्षिणायां दिशि धावतः द्वेष्यस्य पादस्थानं छिनत्ति. — [5] D (text and schol.) छेदनविधिमाह । अन्वक्त्रिः । अनुपदरेखाभिः तिर्यक् त्रिः (Cod. तिर्यक् । त्रिः) । पृथुत्वेन त्रिभिः. — [6] So emended; Ch (sec. man.) D (text and schol.) अक्ष्णयां; K Bü E P Bi Bh Ch (prim. man.) अयक्ष्णयां; D (schol.) अक्ष्णः कोणः कोणे न समापनं कोण द्वित्वा (! for कोणे छित्वा?) द्वयो रेखयोः क्रिया प्रतिरेखं (Cod. °षं) सूक्तावृत्तिः । संस्थाप्येति वचनं प्रतिव्रश्चनग्रहणं मा भूत्. — [7] D (text) आवृस्का°. — [8] P B °पांश्यून्प°; Bh °पाश्यून्प°; Ch (prim. man.) °यांसून्प°; Ch (sec. man.) °पांसून्प°; D (text) °यासून्प. Is the passage to be emended to आव्रस्कात्पांसून्पलाशमुपनह्य? — [9] So Bü Bh Ch (sec. man.); K E P Bi Ch (prim. man.) D (text and schol.) भ्रष्टे; cf. Dārila to Kāuç. 48. 11. — [10] D (text) न्यस्यति; D (schol.) वृश्चिता अदन्यांशून् (for वृश्चितादन्यांशून्) गृहीत्वा वधकपर्णे (Cod. व°) बध्वा भ्रष्टे (!) लोकप्रसिद्धे क्षिपति क्षेपणे मंत्रः प्रधानवदभिधानात्. — [11] So only E Bi; K P Bh शृतः; Bü सृतः; Ch स्तुतः; D (text) स्मृतः; D (schol.) शब्द अंशुषु मृतो द्वेष्य इति ज्ञेयं; cf. sū. 38 and 48. 21. — [12] So emended; K Ch P Bi Bh D (text) कर्ष्वा; Bü करीर्वा; E कर्षा. — [13] D (schol.) न चेच्छब्दः । . . . . पश्चादग्नेः कूद्योपस्तृणाति कूदी बदरी . . . शयीत प्राप्ते संवशने ऽयं विधिः भक्तस्याकृतेर्नेति (see sū. 17) प्रत्यहं. — [14] Ch E तर°. — [15] D (schol.) ततः कर्ष्वां त्रिः उदवज्रान् क्षिपति । दिवस्य त्रिःकर्मविधिः नामधेयात्स्वर्यमिंद्रस्यौज इति (x. 5. 1; Kāuç. 49. 2) यो व आपो ऽपां यं वयं अपामस्मै वज्रमिति (x. 5. 15. 42, 50; Kāuç. 49. 11) प्रहरणमंत्राः । प्रत्यहं इदमंगकर्म; cf. also Kāuç. 38. 2. —

ति[1] । ३२ । उष्णे ऽक्षतसक्तूननूपमथितानुच्छ्वसन्पिबति[2] । ३३ । कथं त्रींस्त्रीन्काशीं स्त्रिरात्रम्[3] । ३४ । द्वौद्वौ त्रिरात्रम्[4] । ३५ । एकैकं षड्रात्रम्[5] । ३६ । द्वादश्याः प्रातः क्षीरौदनं भोजयित्वोच्छिष्टानुच्छिष्टं बहुमत्स्ये प्रकिरति[6] । ३७ । संधावत्सु स्तृतः[7] । ३८ । लोहितशिरसं कृकलासममून्हन्मीति हत्वा सद्यः कार्यौ भाङ्गे शयने[8] । ३९ । लोहितालंकृतं[9] कृष्णवसनमनूक्तं[10] दहति । ४० । एकपदाभिरन्यो ऽनुतिष्ठति[11] । ४१ । अङ्गशः[12] सर्वहुतमन्यम्[13] । ४२ । पश्चा-

[1] So emended; K Bü P Bh D (text) प्राश्यति, cf. also Dārila to Kāuç. 48. 20; Ch E Bi प्रहरति; D (schol.) यस्या नद्या विशेषनाम नास्ति तस्या अश्मानं गृहीत्वा अपरा न संप्रत्ययात् । एतत् त्रिरहः प्रकरणात् । द्यावापृथिवी इति सूक्तेन (ii. 12. 1; cf. sū. 25) दक्षिणतः दक्षिणामुख इति (see sū. 6) वचनात्. — [2] So Ch; Bü अनूच्छ्रसंन्पि°; Bi अनुच्छूसन्; K Bh अनुच्छूसं; P अनूक्सं; E अनूकूसं; D (text) °नूष्वसं; D (schol.) अनुत्खासं पिबति कर्ता. — [3] K Bh त्रिस्त्रीन्का°; Bü त्रिंस्त्रीन्का°; D (schol.) त्रीनेकैकस्मिन्नहनि (Cod. त्रिने°) त्रीण्यहानि. — [4] D (schol.) अनुच्छूसं (Cod. अनूक्सं) पिबतीत्यादि (Cod. °बत्यादि) भक्तस्याकृतेनेति (see sū. 17) स्मर्तव्यं. — [5] D (schol.) एकैकमुच्छिष्टमहन्यहनि एवं षडहानि प्रत्यहं द्यावापृथिवी (ii. 12. 1) इत्यनुमंत्रणम्. — [6] D (schol.) क्षीरौदनं भोजयति द्वेष्यं . . . । उच्छिष्टं भोजनपात्रस्थं अनुच्छिष्टं कुम्भीस्थं बहवो यत्रोदके मत्स्या तत्र प्रकर्षेण क्षिपति. — [7] So Bi K (prim. man.); Ch Bü E D (text) सृतः; K (sec. man.) P Bh स्मृतः; D (schol.) यदि मत्स्याः पङ्क्तितो; (Cod. पा°) धावंति । तमन्नं ततो मृतः शत्रुरिति ज्ञेयं; cf. sū. 29 and 48. 21. — [8] D (schol.) रक्तवर्णशिरसं चामून्हन्मीति मंत्रेण मारयित्वा सद्यः कार्यमिति वक्तव्यं। अभिचारिकप्रकरणात् . . . भांगिकशयने कृकलाशं करोति; cf. Kāuç. 8. 18. — [9] E °कृतो. — [10] Ch E °वस्त्रम°; D (schol.) कृष्णवस्त्रपरिहितं. — [11] So K Bü P Bi; Ch D (text) अन्योन्यवत्तिष्ठति; E अन्यन्यव°; D (schol.) प्रकृतमेवैकावसानाः कार्या (!) । अन्योन्यकर्ता (!) अनुष्ठानं। समूहनं सद्यः समानकालमेव हननं (Cod. °न) अनुतिष्ठति । वचनं देहोपचारार्थं. — [12] Ch मंगलशः; E अंगलशः. — [13] D (schol.) अन्यं लोहितशिरसं कृकलासं अमून्हन्मीत्येवं हत्वा सद्यः कार्यौ (Cod. कार्ये) . . . —

दग्नेः शरभृष्टीर्निधायोदग्व्रजत्या[1] स्वेदजननात्[2]।४३। निवृत्य[3] स्वेदालंकृता जुहोति[4]।४४। कोश उरःशिरो[5] ऽवधाय[6] पदात्पांसून्[7]।४५। पश्चादग्नेर्लवणमृडीचीस्तिस्रो[8] ऽशीतीर्विकर्णीः[9] [10] शर्कराणाम्[11]।४६। विषं शिरसि[12]।४७। वाधकेनावागग्रेण प्रणयन्नन्वाह[13]।४८। पाशे[14] स इति[15] कोशे ग्रन्थीनुद्ग्रथ्नाति[16]।४९। आमुमित्यादत्ते[17]।५०। मर्मे-

---

[1] K P Bh भृष्टीन्नि°. — [2] D (schol.) उत्तरतंत्रे (Cod. °त्र) प्रवृत्ते दीर्घाः शराः स्फाटिताः शरभृष्ट्याः स्थिताः शरभृष्टीः स्थापयित्वा उदग्मुखो . . . यावत्प्रस्विन्नस्तावद्व्रजति. — [3] D (text) निवृत्त्य. — [4] D (schol.) अभ्यक्ता शरभृष्टोर्जुहोत्यष्टौ प्रत्यृचं (ii. 12. 1–8) . . . अभ्यातानांते. — [5] Thus emended; MSS. उरशिरो. — [6] K बंधाय; Bh बधाय. — [7] All MSS. except E पांशून्; D (schol.) अवनीतमांसास्थिकृकलासशरीरं (Cod. °र) कोश उरः (Cod. °र) शिरश्च उरशिरः तदुरसि सं (! for स?) कोशे प्रवेशयति । . . . द्वेष्यस्य पादात्पांशून्कोशे ऽवधाय. — [8] E °मृडीची तिस्रो; Bi °मृडी। वास्तिस्रो (!). — [9] So emended; Ch E °शीति वि°; D (text) °सीति वि°; P Bi °त्तीतिर्वि°; K Bü °शीतिर्वि°. — [10] So (°कर्णीः) emended; MSS. °कर्णी. — [11] D (schol.) कोशे ऽवधाय। मृडीचीशब्दः अल्पपर्यायः (Cod. °पूर्यायः) लवणरुजकाः (! for रुचकः? cf. Pet. Lex. sub रुचक. end) कल्प (! for अल्प?) इत्यर्थः। तिस्र इति संख्या अशीतिरिति च। विकर्णी (!) शर्कराणां चेति सामर्थ्या (!?) विगतकर्णानां(? Cod. °माणानां) च। शर्कराणां तिस्रो ऽशीति (!) कोशे ऽवधाय.— [12] D (schol.) कोशे शिरसि विषमवद्धाति। असमासः लवणशर्कराणामिति। द्वंद्वः संदेहाद्विशेषणसंबंधार्थं च. — [13] E Ch (prim. man.) D (text) प्रणयनम°; D (schol.) व्याधिघातकदंडेन (cf. sū. 12) प्रेरयन्मर्मं प्रतिकोशं अन्वाह। प्रकृतेन सूक्तेनावागग्रेण. — [14] K P Bh पाशं. — [15] D (schol.) पाशे स बद्ध इत्यर्द्धर्चेन; ii. 12. 2c. — [16] D (schol.) पाशाकाशान् (! for पाशकोशान्; ाका for को?) कथं तत्र दंडेना (!) दंडं स्यात्। ततः प्रणयन इत्येवं कर्म प्रथमं प्रणयनं कस्मादुच्यते सूक्ते ऽनुच्यमाने पाशे स इत्यस्य क्रमे कथमुद्ग्रथ्नीयाद् (Cod. °ग्रथ्नाद्) इत्यस्यादित्य (?) न प्रणयनविधानं प्रथमं गृहीतस्य वनपयनासंभवात् (?)। तद्देश एवादानं। तमनुवचनात्. — [17] So emended; MSS. अमुम्; ii. 12. 4d; D (schol.) वाममादत्त इति। अनेन गृह्णाति। दंडेन ततो न यं(!) ब्रूयात्। इह सूत्रन्यासा उद्ग्रंथितग्रहणं (Cod. उदग्रं°) यथा स्यात्. —

णि[1] खादिरेण स्रुवेण गर्तं खनति[2] ।५१। बाहुमात्रमतीव य[3] इति शरैरवज्वालयति[4] । ५२ । अवधाय संचित्य लोष्टं स्रुवेण समोप्य[5] । ५३ । अमुमुन्नैषमित्युक्त्वावलेखनीम्[6.7] । ५४ । छायां वा[8] । ५५ । उपनिनयते[9] । ५६ । अन्वाह[10] । ५७ । ॥ १ ॥ ॥ ४७ ॥

भ्रातृव्यक्षयणमित्यरण्ये[11] सपत्नक्षयणीरादधाति[12] । १ । ग्राममेत्यावपति[13] । २ । पुमान्पुंस[14] इति मन्त्रोक्तमभिहुतालंकृतं बध्नाति[15]।३। यावन्तः सपत्नास्तावतः[16] पाशानिङ्गिडालंकृतान्संपातवतोऽनूक्तान्ससूत्रांश्चम्वा[17] मर्मणि

---

[1] Ch E D (text and schol.) मर्माणि. — [2] D (schol.) मर्माणि मंत्रोक्तानि ।... खादिरस्रुवः तेन गर्तं खनति; cf. Kāuç. 48. 4. — [3] ii. 12. 6. — [4] D (schol.) गर्तं शरैस्तापयति मंत्रलिंगात्. – [5] D (schol.) गर्तें कोशे प्रक्षिप्य । लोष्टं संचयनीकृत्य (Cod. लोष्टसंचनी°) गर्तें । खातान्पांसून् गर्तें कृत्वा. — [6] So (अमुमुन्नैषम्) only Bü; Ch E D (text) अममुन्नै°; K P Bi Bh (समोप्या)मुन्नैषम्. — [7] Bü E D (text) °लेखनी; D (text and schol.) अममुन्नैषमिति अनेन मंत्रेण (where?) । उक्त्वावलेखनीं । अस्य सूक्तस्य प्रतिकृतिमावलेखनीमिति वेधांतकर्म (see Kāuç. 35. 28; 49. 23). — [8] D (text and schol.) छायां वा द्वेष्यस्य (Cod. द्वेष्य) । छायां वा दार्भ्युषेण विध्यति; see Kāuç. 32. 8; 35. 28. — [9] D (text) उपनीयते; D (schol.) द्वेष्यसमीपेनोदकं मार्जयति. — [10] D (schol.) भरद्वाजप्रव्रस्केन (Cod. भार°), ii. 12; see sū. 13. — [11] ii. 18. 1. — [12] D (schol.) समिधः संज्ञानिर्देशात् । अश्वत्थबधकताजद्भंगाह्लखदिरशराणां समिधस्तत्र विकल्पः; cf. Kāuç. 16. 14. — [13] D (schol.) जनस्थानमागत्य व्रीहियवतिलानावपति (Kāuç. 7. 5) । तंत्रविकल्पः । प्रत्यृचं दक्षिणाप्रवणादेव. — [14] iii. 6. 1. — [15] D (schol.) खादिराज्जातो (!) अश्वत्थमणिं बध्नाति । अभिहुतं कृत्वा अभिहवनं । स्रुवदंडे बध्वा (!) होमः । अलंकरणं घृतेन बंधनमभिचरतः. — [16] So emended; MSS. तावन्तः. — [17] Bh °स्राम्वा; D (text) च (!). —

निखनति[1]।४। नावि प्रैणान्नुदस्व कामेति[2] मन्त्रोक्तं[3] शाखया प्रणुदति[4]।५। ते ऽधराञ्च इति[5] प्रप्लावयति[6]।६। बृहन्नेषामित्यायन्तं[7] शप्यमानमन्वाह[8]।७। वैकङ्कतेनेति[9] मन्त्रोक्तम्[10] ।८। ददिहीति[11] साग्नीनि[12]।९। देशकपटु[13] प्रक्षिणाति।१०। ते ऽवदन्निति[14] नेतॄणां पदं वृश्चति[15]।११। अन्वाह[16]।१२। ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह[17]।१३। चेष्टाम्[18]।१४। विचृतति[19]।१५।

---

[1] D (schol.) यावतामभिचारं (Cod. यावंताम॰) कर्तुमिच्छंति तावत्परिमाणान्पाशानिंगिडालंकृतान् संपातवत्कुर्यात्।... प्रकृतेनैव सूक्तेनानूक्तान्सह सूत्रेण संबंधं कृत्वा मर्माणि (!) निखनति (cf. Kāuç. 47. 51). — [2] iii. 6. 8; ix. 2. 4. — [3] D (text) मंत्रोक्ता. — [4] D (schol.) पूर्वसूक्तेन पाशात् सकृत् ... (the MS. has a lacuna). — [5] iii. 6. 7. — [6] D (schol.) ... अश्वत्थशाखया (Cod. ॰यां) प्रेरयति अनया ऋचा नावमुदकेन पूरयति. — [7] iv. 16. 1. — [8] D (schol.) द्वेष्यो यद्वाकृष्यमाणो अभिमुख आगच्छेत्ततः अन्वाह. — [9] v. 8. 1. — [10] D (text) joins the word मन्त्रोक्तम् to the next sūtra; Bi divides explicitly as above; D (schol.) स्रुवेण होमः. — [11] v. 13. 1. — [12] So K E D (text); Bü P B Bh Ch साग्निं नि; D (schol.) कर्मातिदेशः कानि तानि। अत्रोपाध्यायवत्सशर्मणः पादाः पठंति। कृकलाशशरभृष्टिसपत्नचयणावारमणेः (!) पाशमंत्रोक्तहोमानां साग्नित्वात् (cf. Kāuç. 47. 39 to 48. 3). — [13] So K Ch P; Bi ॰कषटु; E ॰कपदु; Bü the same or ॰कपटु; D (text) दशकपटु; D (schol.) यत्रायंतम् (Cod. यत्रयातम्) अहिछत्रकं तत्रैव विनाशयति सूक्तांतेन; see Bö. Lex. sub पटु 3. — [14] v. 17. 1. — [15] D (schol.) ब्राह्मण (!) गोनेतॄणां वृश्चति। उक्तेन विधानात्। भ्रष्ट्रे (Cod. भ्रष्टे) ऽभ्यस्यतीत्येवमंतं; cf. Kāuç. 47. 25-28. — [16] D (schol.) अथवान्वाह नेतॄन्. — [17] Here E inserts the passage यं ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह. P Bi the same words without यं; D (schol.) नैतां ते देवा इति सूक्ते (v. 18. 1; 19. 1) एका ब्रह्मगवी। (Cod. omits the colon) श्रमेण तपसेत्यन्या (xii. 5. 1) । आभ्यां ब्रह्मगवीभ्यां नेतॄनन्वाह. — [18] D (schol.) अन्वाहेति त्रिशेषः (!for वाक्यशेषः?)। चेष्टा हननमारणकर्तनविशसना- (Cod. ॰विसना-) धिश्रयणपचनभक्षणाद्या द्वेष्यगवि या चेष्टा ब्रह्मगव्यायां (!for ॰गवीभ्यां?) चेष्टासमाख्यानात्। ब्रह्मगवीति (v. 19. 4?) मार्यमाणामिति (Cod मार्थं॰; is this a pratīka?) च तथा कल्पांतरे हतगव्यामनुवचनसंयोगः। जीवत्यजीवत्याः (Cod. ॰त्यानीवत्यः) भोगसंयोगात्. — [19] D (schol.) वध्ये हविः कृतत्यर्थः (!)। कः क्रिया अन्वाह. —

ऊबध्ये[1] । १६ । श्मशाने[2] । १७ । त्रिरमूंन्हनस्वेत्याह[3] । १८ । द्वितीययाश्मानमूबध्ये[4] [5] गूहयति[6] । १९ । द्वादशरात्रं सर्वव्रत उपश्राम्यति[7] । २० । द्विरुदिते स्तृतः[8] । २१ । अवाग्ग्रेण निवर्तयति[9] । २२ । उप प्रागादिति[10] शुने पिण्डं[11] पाण्डुं[12] प्रयच्छति । २३ । ताष्ठं[13] बध्नाति । २४ । जुहोति[14] । २५ । आदधाति । २६ । इदं तद्युजे यत्किं चासौ[15] मनसेत्याहिताग्निं प्रतिनिर्वपति[16] । २७ । मध्यमपलाशेन फलीकरणाञ्जु-

---

[1] D (schol.) द्वेष्यमनसि कृत्वा सप्तमीनिर्देशात्. — [2] D (schol.) पाकस्थाने ऊबध्यवत्. — [3] D (schol.) त्रिरिति क्रियाभ्यावृत्तौ प्रत्ययस्मृतेर्ब्रह्मगवीभ्यां वक्तव्यं (Cod. °व्य) कल्पजासबंधस्य त्रिरिति संख्यायाः पूर्वाभिधानादमूंन्हनस्वेति त्रिरित्येवं वक्तव्यं। कल्पजया सबंध एतानमूंन्हनस्वेति। आहरिति (! for आहुरिति?) सबंधः समं हनस्व रामं हनस्वेति प्रदर्शनं. — [4] Ch श्मशानम्; D (schol.) श्मशाने (see note 6); cf. sū. 17. — [5] Thus (°मूबध्ये) emended; MSS. °मूबध्य. — [6] Ch (sec. man.) गूहति; Bü गूहे; D (text and schol.) corruptly, ऊबध्यग्रहे (!) श्मशाने (!) चोभयंन्नानुवचनं (!); cf. schol. to sū. 22. — [7] D (schol.) अश्मानं प्राश्य (!for प्रास्य or प्रास्यति; cf. Kāuç. 47. 32 and note) सर्वव्रत इत्यर्थः । प्राप्तनिवृत्तिशक्त्यापेक्षा। नातिशक्तिर्विधीयते इति वचनं (cf. Kāuç. 74, end) । उपश्राम्यतीति वचनत्वात्; cf. Kāuç. 41. 2. — [8] So Bü; P Bi Bh K (prim. man.) स्त्रितो; K (sec. man.) स्मृतो; D (text) स्मृतेः; Ch सृतो; E ततो; D (schol.) द्वादशरात्रादूर्ध्वं द्विः सवितरि उद्गते (Cod. उद्गाते) नष्टः शत्रुरिति ज्ञेयं। ततश्चानुवचनं प्रयोजनाभावात्; cf. Kāuç. 47. 29 and 38. — [9] E Ch (sec. man.) निवर्तति; D (schol.) अवाग्ग्रेण दंडेनावपनपत्य-(!)श्मानमूबध्यग्रहाद् (? Cod. श्नान°; cf. schol. to sū. 19) द्विरुदितांते. — [10] vi. 37. 1. — [11] C P Bi Bh पिण्ड. — [12] P पांडु; D (text) पांडं; D (schol.) उप प्रागादित्युदितार्थं यथांतरवचनात् । पिंड (!) भक्तस्य पांडः (!) श्वेतलोकः (! for °गोलः?). — [13] E ताष्ठों; D (schol.) अस्थिकर्माणं बध्नाति । अभिशस्ते ऽभिचारो मंत्रलिंगात्. — [14] D (schol.) to this and the following sūtra, जुहोति अथ चांगिरसीरादधाति (Cod. °सिर°!) । न ताक्ष्ठं जुहोति व्यवधानात्. — [15] vi. 54. 1; vii. 70. 1. — [26] D (schol.) प्रतेर्लक्षणार्थत्वादहिताग्नेरुत्तरतो दक्षिणामुखत्वा (!) कल्पांतरे द्वेष्यस्योत्तरत इति तद्वत्. —

होति[1]।२८। निरमुमित्यङ्गुष्ठेन[2] त्रिरनुप्रस्तृणाति[3]।२९। शरं कद्विन्दुकोष्ठैरनुनिर्वपति[4, 5]।३०। लोहिताश्वत्थपलाशेन[6] विषावध्वस्तं[7] जुहोति[8]।३१। त्वं वीरुधामिति[9] मूत्रपुरीषं वत्सशेप्यायां[10] ककुचैरपिधाय[11] संपिष्य[12] निखनति[13]।३२। शेप्यानडे[14, 15]।३३। शेप्यायाम्[16]।३४। यथा सूर्ये[17] इत्यन्वाह।३५। उत्तरया यांस्तान्पश्यति[18]।३६। इन्द्रोतिभिरग्ने जातान्यो

---

[1] K Bü °करणां; Ch D (text) °करणान्. — [2] vi. 75. 1. — [3] D (schol.) अग्निपश्चात्त्रिगुणं स्तृणाति. — [4] Ch (prim. man.) ककिद्विन्दु°; E किद्विंदु°; D (text) कध्विंड°. — [5] Ch E Bü Bh D (text) °कोष्टैर°; D (schol.) शरबिंदुः (!) शरमयं प्रस्तरणं (cf. Kāuç. 47. 1) तुट्टीकेति (!for तुण्डकेति?) प्रसिद्धाभिधानात् । इंड (! for इंगिड?) ओडेककोष्टं (! for ओडिका°?) धान्यभाजनमेतेषामन्यतमेन निर्वर्तयति तमुत्तरवेदिस्थापनात् । पृथक् करोति पूर्वेण च होमस्तरणादृते (? Cod. °दृते) अनुप्रपूरणानुनिवर्तयोस्तु मंत्रे योगार्थं प्रत्यचं विधानं. — [6] E Ch (prim. man.) °श्वत्यस्य. — [7] So emended; Bü विषाववधस्तं; K Bi विषाबध्वस्तं; P Bh विषाबस्तं; Ch विषाबंध्वस्तं; E विषाबधस्तं; D (text) विषाबंधस्तं. — [8] D (schol.) अनुनिवर्तिते ऽग्नौ निरमुमिति (vi. 75. 1) प्रत्यृचं एवमंतमेकं कर्म लोहिताश्वत्थो लोहितावृश्चनं. — [9] vi. 138. 1. — [10] K Bü शेय्यायां; Ch (prim. man.) शेषायां; D (text) शंय्यायां; cf. note 13. — [11] E बकुचैर°; D (text and schol.) कक्रचै° (!for क्राक°?). — [12] K Ch E D (text) संपिष्य; so also D (schol.) to the next sūtra. — [13] D (schol.) वत्सस्य शेपसंवेष्टनं चर्म वत्सशेप्या (Cod. °शेष्याः) तस्या अंतः (!for अन्तर्) मूत्रपुरीषं कृत्वा कक्रचै (!) तिमिरफलैः । अजालेंडिकाभिर्वातस्याभिमुखं पूरयित्वा बाधकेन संपिष्य (Cod. संपिष्य!) संचूर्ण्य द्वेष्यस्य चर्मणि खनति (!for मर्मणि निखनति? cf. Kāuç. 47. 51; 48. 4) निखनने मंत्रः. — [14] K Bü D (text and schol.) शेय्या°. — [15] E °नेडे; D (schol.) मूत्रपुरीषचूर्णं (!for °पूर्णं?) शेय्यानडेति (!) प्रवेश्य बाधकेन संपिष्य (!) निखनतीति प्रकृतत्वात्. — [16] D (schol.) नडं च मूत्रपुरीषचूर्णं (!for °पूर्णं) शेय्यायां प्रवेश्य बाधकेन संपिष्य (!) निखनति. — [17] vii. 13. 1; D (schol.) यथा सूर्यो नक्षत्राणामिति अनया द्वेष्यानन्वाह. — [18] D (schol.) यावंतो मा सपत्नानामिति (vii. 13. 2) । अनया आगच्छेद्वेषामनुवचनं कृतं तां छत्रूमपश्यं (!for छत्रून°?) मंत्रोक्तेन. —

न स्तायद्दिप्सति यो नः शपादिति[1] वैद्युद्वतीः[2] ।३७। सांतपना[3] इत्यूर्ध्वश्रुषीः[4] ।३८। घ्रंसभृतं पुरोडाशं घ्रंसविलीनेन[5] सर्वहुतम् ।३९। उदस्य[6] श्यावावितीषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां सकक्षं बद्ध्वोष्णोदके व्यादाय[7] प्रत्याहुति मण्डूकमपनुदत्यभिन्युब्जति[8] ।४०। उपधावन्तमसदन्गाव इति[9] काम्पीलं संनह्य क्षीरोत्सिक्ते[10] पाययति[11] लोहितानां चैक्कशम्[12] ।४१। अशिशिषोः[13] क्षीरौदनम्[14] ।४२। आमपात्रमभ्यवनेनेक्ति[15] ।४३। ॥२॥ ॥४८॥

---

[1] vii. 31. 1; 34. 1; 108. 1; 59. 1; vi. 37. 3. — [2] Thus emended; MSS. वैद्युद्वतीः; D (schol.) विद्युता हतो वृक्षो विद्युद्धतः तस्माद्विद्युद्धतीः (!) अरण्य आदधाति। ग्राममेत्यावपति (sū. 2)। इत्येवमनुलिंगसामान्यात्। यो नः शपादित्युभयोः समानादित्वात्. — [3] vii. 77. 1. — [4] D (schol.) ततो राजा ऊर्ध्वश्रुषोरादधाति । तिसृभिः. — [5] Ch E D (text and schol.) °विलीलेन; D (schol.) उष्णपक्कं पुरोडाशमातपविलीलेन (!) नवनीतेन इंगिडकार्यें घ्रंसविलीलेन (!) सर्वहुतं नावदानहोमः. — [6] vii. 95. 1. — [7] Bü व्याहाय. — [8] D (schol.) मुंजेषीकेव रेखा यस्य स इषीकांजिमंडूकः तं नीललोहितेन च सूत्रेण सह बहुभ्यां बध्वा (!) उष्णोदके क्षिपति।... आहुतीमग्नौ कृत्वानंतरं तयैवर्चा मंडूकं नुदति ततस्तयैवाभिन्युब्जत्युष्णोदकेन अदर्शनं करोति; cf. Kāuç. 32. 17; 40. 4. — [9] vii. 96. 1. — [10] Ch P Bi E D (text) क्षीरौसिक्ते. — [11] Bi and D (text) have a colon here. — [12] So emended, as vṛddhi-derivative from चिक्कश (see Kāuç. 21. 14); K P Bh चैक्तस; Ch Bü Bi चैक्तसं; E वैयक्तसं; D (text) चैक्क (!); D (schol.) प्रसादयंतं शत्रुं (Cod. °त्रु) यवानां प्रकृताभिचारशांतिरियं. — [13] K P असिशिषोः; D (text) अशिषोः. — [14] D (schol.) भोजयित्वोच्छिष्टानुच्छिष्टमित्यर्थः। कर्मैकदेशग्रहणात्। उदस्य श्यावावित्यस्य सूक्तस्याभिचारिकप्रकरणात् (sū. 39) । असदन्गाव इति चास्य प्रकृताभिचारशांत्यर्थत्वात्। त्रिप्रकरणत्वमिति. — [15] D (schol.) पार्थिवमपक्वभाजनं। उदस्य श्यावाविति शत्रुमभि चेन्निनेक्ति प्रक्षालयति। अस्य च प्रधानकर्मत्वे ज्ञापकमशिशिषोः क्षीरौदनादीनि (Cod. °नादी) क्षीणीति (Cod. °णिति; cf. Kāuç. 49. 20). Here ends the commentary of Dārila. —

सपत्नहनमित्यृषभं[1] संपातवन्तमतिसृजति।१। आश्वत्थीरवपन्नाः[2]।२। स्वयमिन्द्रस्यौज[3] इति प्रक्षालयति।३। जिष्णवे योगायेत्यपो[4] युनक्ति।४। वातस्य रंहितस्यामृतस्य योनिरिति प्रतिगृह्णाति।५। उत्तमाः प्रताप्याधराः[5] प्रदायैनमेनानधराचः[6] पराचो ऽवाचस्तपसस्तमुन्नयत[7,8] देवाः पितृभिः संविदानः प्रजापतिः प्रथमो देवतानामित्यतिसृजति।६। इदमहं यो मा प्राच्या दिशो ऽघायुरभिदासादपवादीदिषूगुहः[9,10] तस्येमौ प्राणापानावपक्रामामि ब्रह्मणा।७।दक्षिणायाः प्रतीच्या उदीच्या[11] ध्रुवाया व्यध्वाया ऊर्ध्वायाः[12]।८। इदमहं यो मा दिशामन्तर्देशेभ्य इत्यपक्रामामीति[13]।९।एवमभिष्ठ्वा[14]।१०।नापोहननिवेष्टनानि सर्वाणि खलु शश्वद्भूतानि।११। ब्राह्मणाद्वज्रमुद्यछमानाच्छङ्कन्ते[15,16] मां हनिष्यसि[17] मां हनिष्यसीति[18] तेभ्यो ऽभयं वदेच्छमग्नये शं पृथिव्यै शमन्तरिक्षाय शं वायवे शं दिवे

---

[1] ix. 2. 1. — [2] So Bü; the rest °वपन्ना before स्वयं. — [3] x. 5. 1 fg. — [4] x. 5. 1ᵇ fg. — [5] E Ch (sec. man.) °धरा. — [6] So K Bü Bi Bh; Ch E P °मेनाधराचः. — [7] K °वांचस्त°. — [8] So Bü; K तमूंनयत; Ch E तमूनयन्त; Bi तमून्नयत; P Bh तमून्नयत. — [9] Bh दिशाघायु°. — [10] P Bi Bh Bü as above; E इषुगूहः; Ch K (prim. man.) इषुगुहः; K (sec. man.) इषूगूहः. Bü has a colon after this word; is the passage up to this point metrical (eight syllables)? Cf. v. 10. 1; iv. 40. 1. — [11] E उदीच्यां प्रतीच्यां. — [12] Cf. v. 10. 2-6; iv. 40. 2-7; cf. Kāuç. 116. 3. — [13] K Bü Ch °पक्रामी°; E °त्युक्रामामी°; cf. AV. v. 10. 7; iv. 40. 8. — [14] So Ch P B; K Bü E °भिष्टा; is the word to be emended to एवमनिष्ट्वा? — [15] So emended; K Bü Ch P Bi उद्यच्छमानाः(शं); E उद्यछमाना; cf. the reading जनः शं for जनच्छं. Kāuç. 3. 14. E alone has a colon here. — [16] E त. — [17] Ch हनिष्यति. — [18] Ch E हनिष्यतीति. —

शं सूर्याय शं चन्द्राय शं नक्षत्रेभ्यः शं गन्धर्वाप्सरोभ्यः शं सर्पेतरजनेभ्यः[1] शिवं मह्यमिति ।१२। यो व आपो ऽपां यं वयमपामस्मै[2] वज्रमित्यन्वृचमुदवज्रान् ।१३। विष्णोः क्रमो ऽसीति[3] विष्णुक्रमान् ।१४। ममाग्ने वर्च[4] इति बृहस्पतिशिरसं पृषातकेनोपसिच्याभिमन्त्र्योपनिदधाति ।१५। प्रतिजानन्नानुव्याहरेत्[5] । १६ । उत्तमेनोपद्रष्टारम् । १७ । उदेहि वाजिन्नित्यर्धर्चेन[6] नावं मज्जतीम् । १८ । समिद्धो ऽग्निर्य इमे द्यावापृथिवी[7] अजैष्मेत्यधिपाशानादधाति । १९ । पदेपदे पाशान्वृश्चति[8] । २० । अधिपाशान्बाधकाञ्छङ्कूस्तान्संक्षुद्य संनह्य भ्रष्ट्रे[9] ऽभ्यस्यति[10] । २१ । आशिशिषोः क्षीरौदनादीनि त्रीणि[11] ।२२। गर्तेध्मावन्तरेणावलेखनी[12, 13] स्थाणौ निबध्य द्वादशरात्रं संपातानभ्यतिनिनयति ।२३। षष्ठ्योदवज्रान्प्रहरति[14] । २४ । सप्तम्याचामति[15, 16] । २५ । यश्च गामित्यन्वाह[17] । २६ । निर्दुर्मण्य[18] इति संधाव्याभिमृशति । २७ । ॥ ३ ॥ ॥ ४९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे षष्ठो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] Bi has a colon here. — [2] x. 5. 15, 42, 50; cf. Dārila to Kāuç. 38. 2; 47. 31. — [3] x. 5. 25. — [4] v. 3. 1. — [5] Ch E Bü P प्रतिजानंना°. — [6] xiii. 1. 1a. — [7] xiii. 1. 28 (et al.); 3. 1 (et al.); xvi. 6. 1. — [8] Cf. Kāuç. 47. 14, 25. — [9] K Bi भ्रष्टे; E भ्रष्टे वा (भ्यस्यति); Ch भ्रष्ट्रे वा; cf. Kāuç. 47. 28 and Dārila to 48. 11. — [10] K Bi (भ्रष्टे)भ्यः स्यति. — [11] Cf. Kāuç. 48. 42 and Dārila to 43. — [12] All MSS. गर्तेध्माव° for गर्त इध्माव° with double sandhi; see the introduction. — [13] For आवलेखनी see Kāuç. 35. 28; 47. 54. — [14] x. 5. 6; cf. Kāuç. 47. 31. — [15] x. 5. 7. — [16] Ch °चामयति. — [17] xiii. 1. 56. — [18] xvi. 2. 1. —

॥ ओं ॥

स्वस्तिदा ये ते पन्थान[1] इत्यध्वानं दक्षिणेन प्रक्रामति । १ । व्युदस्यत्यसंख्याताः[2] शर्कराः[3] । २ । तृणानि छित्त्वोपतिष्ठते । ३ । आरे ऽमूः पारे पातं नो य एनं परिषीदन्ति[4] यदायुधं दण्डेन व्याख्यातम्[5] । ४ । दिष्ट्या मुखं विमाय संविशति । ५ । त्रीणि पदानि प्रमायोत्तिष्ठति । ६ । तिस्रो दिष्टीः[6] । ७ । प्रेतं[7], पादावित्यवशस्य[8] । ८ । पाययति । ९ । उपस्थास्त[9] इति त्रीण्योष्यातिक्रामति । १० । स्वस्ति मात्र इति[10] निश्युपतिष्ठते[11] । ११ । इन्द्रमहमिति[12] पण्यं संपातवदुत्थापयति । १२ । निमृज्य[13] दिग्युक्ताभ्यां[14] दोषो गाय पातं न इति[15] पञ्चानडुद्भ्यो यमो मृत्युर्विश्वजि-

---

[1] i. 21. 1; vii. 55. 1 (xii. 1. 47). — [2] Bi has a colon here. — [3] Cf. Kāuç. 36. 22. — [4] i. 26. 1; 27. 1; vi. 3. 1; 76. 1; cf. the **स्वस्त्ययनगण**, Kāuç. 25. 36, note; E Bi have a colon here. — [5] This division in E; cf. Kāuç. 23. 11. — [6] Ch **दिष्टा**; E **दिष्टोः**. — [7] i. 27. 4. — [8] So emended: 'reciting down upon'? MSS. **अवसस्य**. — [9] xii. 1. 62. — [10] i. 31. 4. — [11] K Bü Bh **॰पतिष्ठते(न्द्रम॰)** with double sandhi. — [12] iii. 15. 1. — [13] Thus emended; MSS. **निमृज्यं**. — [14] D (schol.) to Kāuç. 14. 25: **ये ऽस्यां स्थ प्राच्यां दिशि प्राची दिगिति दिग्युक्ते** (iii. 26. 1; 27. 1); cf. the note ibid., and the **रुद्रगण**, Ath. Pariç. 34. 16. — [15] vi. 1. 1; the hymns vi. 3-7. —

च्छकधूमं भवाशर्वावित्युपदधीत[1] । १३ । उत्तमेन[2] सारू-पवत्सस्य रुद्राय त्रिर्जुहोति । १४ । उपोत्तमेन[3] सुहृदो ब्राह्मणस्य शकृत्पिण्डान्पर्वस्वाधाय शकधूमं[4] किमद्याहरिति पृच्छति । १५ । भद्रं सुमङ्गलमिति प्रतिपद्यते । १६ । युक्तयोर्मा नो देवा यस्ते सर्प[5] इति शयनशालोर्वराः[6] परिलिखति । १७ । तृणानि युगतर्द्मना संपातवन्ति द्वारे प्रचृतति । १८ । ऊबध्यं[7] संभिनत्ति । १९ । निखनति । २० । आदधाति । २१ । अपामार्गप्रसूनान्कुद्रीचीशफान्पराचीनमूलान्[8.9] । २२ । ॥ १ ॥ ॥ ५० ॥

उदित इति[10] खादिरं शङ्कुं[11] संपातवन्तमुद्गृह्णन्निख-

---

[1] vi. 59. 1; 93. 1; 107. 1; 128. 1; iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9). The दिग्युक्ते सूक्ते (cf. p. 145, note 14), three of the pratīkas in this sūtra, one in sū. 18, and two in 51. 7 occur in the रौद्रगण, Ath. Pariç. 34. 17: रौद्रः । रुद्र जलाषभेषज ये ऽस्यां प्राची दिगुदितस्त्रयो (two MSS. °स्त्रयो वा) अक्रमन् भवाशर्वौ मन्वे वां ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार एव ग्रीष्मो हेमन्तो ऽनड्वांस्त्वं मह्यमापो वैश्वानरो यमो मृत्युर्या ते रुद्र (Bühler's Codex ends here: यां तेति रौद्रगणः!) यो अग्नौ रुद्रो (this word is wanting in the Chambers Codex) भवाशर्वौ मृडतं भवाशर्वाविदं ब्रूमो यस्ते सर्पस्तस्मै प्राच्या दिशो अन्तर्देशादिति रौद्रगणः ॥ १७ ॥. The pratīkas are: ii. 27. 6; iii. 26. 1; 27. 1; iv. 3. 1; 28. 1; v. 6. 1; v. 6. 2; v. 6. 3; vi. 55. 2; 59. 1; 61. 1; 62. 1; 93. 1; 90. 1; vii. 87. 1; xi. 2. 1; 6. 9; xii. 1. 46; xv. 5. 1. — [2] iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9). — [3] vi. 128. 1. — [4] Dārila, fol. 42b, l. 4 (to Kāuç. 8. 17) शकधूम (!) ब्राह्मणः; cf. also Ath. Paddh. to Kāuç. 76. 19. — [5] iv. 28. 1; vi. 128. 1; vi. 56. 1; xii. 1. 46. For the last cf. the रौद्रगण, sū. 13, note. — [6] So all MSS.; is the text to be emended to शयनशालामुर्वराः? — [7] E P Bi ऊवध्यं. — [8] E alone reads °प्रसूनान्कु°; the rest °प्रसूनाकु°. Is the word to be emended to °प्रसूता°? — [9] E (prim. man.) गृहीची; E (sec. man.) गृहीवा? Is the word (कुद्रीची) to be emended to गुडूची? — [10] iv. 3. 1. — [11] K शंकून्; Bü शंकु. —

न्गा[1] अनुव्रजति । १ । निनयनं समुह्य चारे[2] साह्रपव-त्सस्येन्द्राय त्रिर्जुहोति । २ । दिश्यान्बलीन्हरति । ३ । प्रतिदिशमुपतिष्ठते । ४ । मध्ये पञ्चममनिर्दिष्टम् । ५ । शेषं निनयति । ६ । ब्रह्म जज्ञानं भवाशर्वावित्यासन्नमरण्ये[3] पर्वतं यजते । ७ । अन्यस्मिन्भवशर्वपशुपत्युग्ररुद्रमहादेवेशानानां पृथगाहुतीः । ८ । गोष्ठे च द्वितीयमश्नाति[4] । ९ । दर्भानाधाय धूपयति । १० । भूत्यै वः पुष्ट्यै व इति प्रथमजयोर्मिथुनयोर्मुखमनक्ति । ११ । तिस्रो नलदशाखा वत्सान्पाययति । १२ । शाखयोदकधारया गाः परिक्रामति[5] । १३ । अश्मवर्म[6] म इति[7] षडश्मनः संपातवतः स्रक्तिषु पर्यधस्तान्निखनति[8] । १४ । अलसालेत्यालभेषजम्[9] । १५ । त्रीणि सिलाञ्जालाग्याण्युर्वरामध्ये[10] निखनति । १६ । हतं[11] तर्दमित्ययसा सीसं कर्षन्नुर्वरां[12] परिक्रामति । १७ । अश्मनो[13] ऽवकिरति । १८ । तर्दमवशिरसं[14] वदनात्केशेन[15] समुह्योर्वरामध्ये निखनति । १९ । उक्तं

---

[1] K °न्निगनं गा; Bü निखनंन्गा; E निखन गा; P निखन् गा. — [2] E चोर. — [3] iv. 1. 1 (v. 6. 1); iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9); cf. the रौद्रगण. Kāuç. 50. 13, note. — [4] For अश्नाति see Kāuç. 7. 1. — [5] Cf. Dārila, fol. 80ª l. 7 (to Kāuç. 23. 13) . . . संपातितया शाखया उदकधारां आनयति. — [6] E °मर्म. — [7] K Bü Bh मेति (with double sandhi); v. 10. 1. — [8] Bü स्रक्तिषूपर्य°. — [9] vi. 16. 4. For आल cf. Dārila fol. 86ª l. 9 (to Kāuç. 25. 18). आलं गोधूम- (Cod. °मो) व्याधिः. — [10] So (सिला°) emended in accordance with AV. vi. 16. 4; MSS. of the text शिला°. — [11] vi. 50. 1. — [12] K कखंनु°; Bü E कर्षंनु°; Bi कर्षनु°; Ch कर्षनुर्वरान्. — [13] K Bü अश्मन्नो. — [14] K Ch P तर्द्मम°. — [15] Ch E वननात्. —

चारे[1] । २० । बलीन्हरत्याशाया आशापतयेऽश्विभ्यां क्षेत्रपतये । २१ । यदेतेभ्यः कुर्वीत वाग्यतस्तिष्ठेदास्तमयात् । २२ । ॥ २ ॥ ॥ ५१ ॥

ये पन्थान इति[2] परीत्योपदधीत । १ । प्रयच्छति[3] । २ । यस्यास्ते यत्ते देवी विषाणा[4] पाशानित्युन्मोचनप्रतिरूपं[5] संपातवन्तं करोति । ३ । वाचा बद्धाय[6] भूमिपरिलेखम्[7] । ४ । आयन इति[8] शमनमन्तरा हृदं[9] करोति[10] । ५ । शाले च । ६ । अवकया[11] शालां परितनोति । ७ । शप्यमानाय प्रयच्छति । ८ । निदग्धं प्रक्षालयति । ९ । महीमू ष्विति[12] तरणान्यालम्भयति । १० । दूरान्नावं[13] संपातवतीं नौमणिं बध्नाति । ११ । प्रपथ इति[14] नष्टैषिणां प्रक्षालिताभ्यक्तपाणिपादानां दक्षिणान्पाणीन्निमृज्योत्थापयति[15, 16] । १२ । एवं संपातवतः । १३ । निमृज्यैकविंशतिं[17] शर्कराश्चतुष्पथेऽवक्षिप्यावकिरति[18] । १४ । नमस्कृत्येति[19] मन्त्रोक्तम् । १५ । अंहोलिङ्गानामापो[20] भोजनहवींष्यभिमर्शनोपस्थानमा-

---

[1] See sū. 2. — [2] vi. 55. 1. — [3] Ch has a colon here. — [4] vi. 84. 1; 63. 1; 121. 1. — [5] P °न्म्वोचन° (!). — [6] So P Bi Bh K (sec. man.) Ch (sec. man.); Bü E K (prim. man.) Ch (prim. man.) बधाय. — [7] K °लेखनं. — [8] vi. 106. 1. — [9] E Ch (prim. man.) हृदं; P Bh हृदयं. — [10] Bi has a colon here. — [11] D (schol.) to Kāuç. 40. 5, अवका शेषबालः (! for शेबालः; cf. शेफालि, शेफालिका, शैबाल, and Āçv. Gṛ. iv. 4. 8). — [12] vii. 6. 2. — [13] Ch दूरां; Bü दूरांन्न°. — [14] vii. 9. 1. — [15] K Bh दक्षिणात्प°. — [16] Ch Bh Bü K पाणीं. — [17] K P Bh निर्मृ°. — [18] Thus (ऽवक्षिप्या°) emended; E बदक्षिप्य; the rest च क्षिप्य. — [19] vii. 102. 1. — [20] For the अंहोलिङ्गगण see Kāuç. 32. 27, note; 58. 22, etc. —

दित्यस्य । १६ । स्वयं हविषां भोजनम् । १७ । विश्वे देवा[1] इत्यायुष्याणि । १८ । स्थालीपाके घृतपिण्डान्प्रतिनीयाश्नाति ।१९। अस्मिन्वसु यदाबध्नन्नव प्राणानिति[2] युग्मकृष्णलमादिष्टानां[3] स्थालीपाक आधाय बध्नाति । २० । आशयति । २१ । ॥ ३ ॥ ॥ ५२ ॥

आयुर्दा इति[4] गोदानं[5] कारयिष्यन्संभारान्संभरति[6] । १ । अमम्रिमोजोमानीं[7] दूर्वामकर्णमश्ममण्डलमानडुहशकृत्पिण्डं[8, 9] षड् दर्भप्रान्तानि कंसमहते[10] वसने शुद्धमाज्यं शान्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम्[11] ।२। बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं प्राञ्चमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिरुदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य[12] । ४ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च । ५ । पश्चादग्नेः प्रा-

---

[1] i. 30. 1; cf. the आयुष्यगण, Kāuç. 54. 11, note; also 59. 1. — [2] i. 9. 1; 35. 1; v. 28. 1; cf. the first वर्चस्यगण, Kāuç. 13. 1, note. — [3] Cf. D (schol.) to Kāuç. 11. 19. — [4] ii. 13. 1. — [5] Ath. Paddh. अथाब्दिके गोदानिकं कर्म; Daç. Kar. अथ संवत्सरे; both texts treat the गोदानं immediately after the अन्नप्राशनं (Kāuç. 58. 11). — [6] Ch करिष्यन्त्स°. — [7] So P Bh; Bü Bi and Ath. Paddh. अमंमृमो°; K अमंम्रिमो°; Ch अमंम्रीमो°; E अमम्रीमो°; cf. sū. 15, and 54. 19. — [8] For अकर्ण cf. Kāuç. 7. 25, and D (schol.) ibid. — [9] Ch E Bü °मानडुहं; cf. Kāuç. 7. 23, and D (schol.) ibid. — [10] E कंस्य°. — [11] Ath. Paddh. adds as follows: इध्माबर्हिः । व्रीहियवौ । शमीपर्णिका (cf. Āçv. Gr. i. 17. 3) एतान्संभारान्समुद्धृत्य । अव्यचसश्चेत्यादि (AV. xix. 68. 1; MSS. अव्यसश्चे°) गोदानिकं तन्त्रं. — [12] Ath. Paddh. ततः यदग्ने तपसा तपो ऽग्ने तपस्तप्यामह इति द्वाभ्यां (vii. 61. 1, 2) परिसमूहयति (see Kāuç. 57. 23) । सं मा सिंचन्त्विति (vii. 33. 1) त्रिः पर्युक्षति (see ibid. sū. 22). The passage contained in this and the next sūtra is repeated at Kāuç. 67. 20 fg.; 94. 11 fg.; 135. 4 fg., etc. —

ङ्मुख उपविश्यान्वारभ्याय[1] शान्त्युदकं करोति । ६ । तच्चैतत्सूक्तमनुयोजयति[2] । ७ । त्रिरेवाग्निं[3] संप्रोक्षति[4] त्रिः[5] पर्युक्षति । ८ । त्रिः[6] कारयमाणमाचामयति च संप्रोक्षति च । ९ । शकृत्पिण्डस्य स्थालरूपं[7] कृत्वा सुहृदे ब्राह्मणाय प्रयच्छति । १० । तत्सुहृद्दक्षिणतोऽग्नेरुदङ्मुख आसीनो धारयति । ११ । अथास्मा अन्वारभ्याय[8] करोति । १२ । आयुर्दा इत्यनेन[9] सूक्तेनाज्यं जुह्वन्मूर्ध्नि[10] संपातानानयति । १३ । दक्षिणे पाणावश्ममण्डल उदपात्र उत्तरसंपातान्स्थालरूप आनयति[11] । १४ । अमम्रिमोजोमानीं[12] चोदपात्रेऽवधाय । १५ । स्थालरूपे दूर्वां शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधाभिसमासिच्य[13] । १६ । आयमगन्सविता क्षुरेणेत्युदपात्रमनुमन्त्रयते[14] । १७ ।

---

[1] Ch E °न्वारभ्यायै; cf. Kāuç. 44. 3. — [2] Ath. Paddh. and Daç. Kar. आयुर्दा इति सूक्तेनानुयोजनं. — [3] Daç. Kar. °ग्नीन्सं°; K P Bh °ग्नीं. — [4] Ch प्रोत्तति; Daç. Kar. यन्मातली (etc., xi. 6. 23 in full) सर्वा इमा आप ओषधय इति (Kāuç. 9. 9) त्रिरेवाग्नीन्संप्रोत्तति (!). — [5] So K; the rest त्रिप्यु°. — [6] Bü त्रिष्क°. — [7] E स्थाली°. — [8] K Bh Ch (prim. man.) अथास्मान्वारभ्याय (with double sandhi). — [9] ii. 13. 1. — [10] Ath. Paddh. कुमारस्य मूर्ध्नि. — [11] Ath. Paddh. पुनस्तेनैव सूक्तेन जुहुयात् अश्ममण्डले । पुनस्तेनैव जुहुयात् उदपात्रे । . . . तस्मिन्स्थालरूपं कृत्वा उत्तरसंपातान्सर्वानानयति. — [12] So P Bh; Bü Bi अमंमृमो°; K अमंम्रिमो°; Ch E अमम्रोमो°; Daç. Kar. अमंमृमगलोसहित (?) उदपात्रे; Ath. Paddh. अमंमृमोजोमानीयसहिते (!) उदपात्रे; cf. sū. 2, and 54. 19. — [13] K P Bh चैकधाभिः°; cf. Kāuç. 54. 19. — [14] vi. 8. 1; Ath. Paddh. and Daç. Kar. आयमगन्सविता चुरेणेति तिसृभिः. But Daç. Kar. in citing the verses in full substitutes viii. 2. 17 for vi. 68. 3; cf. the following sūtras.

अदितिः श्मश्रु वपत्वित्युन्दति[1]।१८। यत्क्षुरेणेत्युदकपात्रं[2,3] क्षुरमद्भिः श्चोत्य[4] त्रिः[5] प्रमार्ष्टि । १९। येनावपदिति[6] दक्षिणस्य केशपक्षस्य दर्भपिञ्जूल्या केशानभिनिधाय[7] प्रछिद्य स्थालरूपे करोति । २० । एवमेव द्वितीयं करोति । २१ । एवं तृतीयम् । २२ । एवमेवोत्तरस्य केशपक्षस्य करोति[8] । २३ । ॥ ४ ॥ ॥ ५३ ॥

अथ नापितं समादिशत्यक्षण्वन्वप[9] केशश्मश्रुरोम परिवप नखानि च कुर्विति[10]।१। पुनः प्राणः पुनरैत्विन्द्रियमिति[11] त्रिर्निमृज्य[12]।२। त्वयि महिमानं सादयामीत्यन्ततो योजयेत्[13]।३। अथैनमुप्तकेशश्मश्रुं कृत्तनखमाप्लावयति[14]।४। हिरण्यवर्णा[15] इत्येतेन सूक्तेन गन्धप्रवादाभिरलंकृत्य[16]।५। स्वक्तं म[17] इत्यानक्ति[18]।६। अथैनमहतेन

---

[1] vi. 68. 1; K श्मश्रृत्यु°. — [2] viii. 2. 17. — [3] K Bü Bh Ch (sec. man.) उदकपत्रं; Bi P Ch (prim. man.) उदकपात्रं; E उदकपात्रं. — [4] So all MSS. except K, which reads °ड्भिः श्चोत्य; Ath. Paddh. क्षुरश्चोतनं करोति. — [5] So K; the rest त्रिष्प्र°. — [6] vi. 68. 3. — [7] Ath. Paddh. दर्भपिञ्जूलीसहितान्केशान्. — [8] Ath. Paddh. ततो दक्षिणस्य केशपक्षस्य उत्तरस्य केशपक्षस्य उंदनं पुनःपुनः तृप्तः (! for उप्तः?) । सकृत्सकृत्तंत्रः. — [9] Ath. Paddh. and Daç. Kar. अथ नापितप्रैषः. — [10] Cf. Pār. Gṛ. ii. 1. 21; Āçv. Gṛ. i. 17. 17. — [11] vi. 53. 2; vii. 67. 1. — [12] K P Bü Bh निर्मृज्य; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अर्धमुण्डिते शिरसि एताभ्यां पुनः क्षुरसंस्कारः. — [13] Ath. Paddh. देवदत्तशर्मणि त्वयि महिमानं (MSS. मयिमानां!) सादयामि. — [14] Thus emended; KBüBhPCh and Daç. Kar. कृत°; E Bi कृंत°. — [15] i. 33. 1. — [16] Ath. Paddh. and Daç. Kar. हिरण्यवर्णा इति सूक्तेन कलशोदकमभिमंत्र्याप्लावयति यस्ते गन्ध इति तिसृभिः (xii. 1. 23-5) गन्धपुष्पाद्यभिमंत्र्य; cf. Kāuç. 13. 12. — [17] vii. 30. 1. — [18] Ch °त्यनक्ति; these two words are wanting in E; Daç. Kar. and Ath. Paddh. कज्जलमभिमंत्र्य (MSS. काजल°) अक्षिणी (!) अंजनं करोति. —

वसनेन परिधापयति परि धत्तेति द्वाभ्याम्[1] । ७ । एह्यश्मानमा तिष्ठेति[2] दक्षिणेन पादेनाश्ममण्डलमास्थाप्य प्रदक्षिणमग्निमनुपरिणीय।८। अथास्य वासो निर्मुष्णाति[3] यस्य ते वास इत्येतया[4] । ९ । अथैनमपरेणाहतेन वसनेनाछादयत्ययं वस्ते गर्भं पृथिव्या इति पञ्चभिः[5] । १० । यथा द्यौर्मनसे चेतसे धिय इति[6] महाव्रीहीणां स्थालीपाकं श्रपयित्वा शान्त्युदकेनोपसिच्याभिमन्त्र्य प्राशयति[7]।११। प्राणापानावोजो ऽसीत्युपदधीत[8] ।१२। तुभ्यमेव जरिमन्निति[9] कुमारं मातापितरौ त्रिः संप्रयछेते[10] । १३ । घृतपिण्डानाशयतः[11] ।१४। चूडाकरणं[12] च गोदानेन व्या-

[1] ii. 13. 2, 3. — [2] ii. 13. 4. — [3] Bi has a colon here; Daç. Kar. आचार्य (!) वस्त्रं समर्पयति; Ath. Paddh. उत्तरवास अदत्तं गृह्णात्युपाध्यायः. — [4] ii. 13. 5. — [5] xiii. 1. 16-20. — [6] ii. 15. 1; vi. 41. 1. For the first of these pratīkas and several others, following in this and the next four chapters, cf. the आयुष्यगण, Ath. Pariç. 34. 4: यथा द्यौः प्राणापानावोजो ऽसि तुभ्यमेवाचीभ्यां ते मुंचामि त्वोत देवा आवतस्त उप प्रियमन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो (MSS. नम) विषासहिमित्यायुष्याणि ।४।. The pratīkas are: ii. 15. 1; 17. 1; 28. 1; 33. 1; iii. 11. 1 (i. 10. 4); iv. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. Kāuç. 52. 18; 57. 31, etc. — [7] Daç. Kar. माणवकं (Cod. माणकं). — [8] ii. 16. 1; 17. 1; cf. the preceding note. — [9] ii. 28. 1; cf. note 6. — [10] Daç. Kar. परस्परं प्रयछेते (Cod. °यछति) । प्रथमं पिता मातुः । द्वितीयं माता पितुः तृतीयं पिता मातुः; Ath. Paddh. षट्सूक्तावृत्तिः. — [11] Daç. Kar. पुनरनेनैव सूक्तेन त्रीन्घृतपिण्डान्प्रत्येकंप्रत्येकं संपात्याभिमंत्र्य कुमारं प्राशयति । ततः पूर्वोक्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, and the notes to Kāuç. 58. 16, 17, and 18) । इति गोदानं; Ath. Paddh. . . . . कुमारपित्रोः (Cod. कुमारं पि°) प्राश्नाति (!) . . . पूर्वोक्तानि च चत्वारि परिदानानि ददाति। इति गोदानं समाप्तं. Both paddhatis treat the नामकरणं, of which ceremony the परिदानानि form a part (see Kāuç. 58. 18, note), before the गोदानं. — [12] Ch K P B चूडकरणं. —

ख्यातम् । १५ । परिधापनाश्ममण्डलवर्जम्[1] । १६ । शिवे ते स्तामिति[2] परिदानान्तानि[3] । १७ । पार्थिवस्य मा प्र गामेति[4] चतस्रः सर्वाण्यपियन्ति । १८ । अमाम्रिमोजो- मानीं[5] च दूर्वां च केशांश्च शकृत्पिण्डं चैकधाभिसमा- हृत्य[6] । १९ । शान्तवृक्षस्योपर्यादधाति । २० । अधिकरणं ब्रह्मणः कंसवसनं गौर्दक्षिणा । २१ । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेप्स- न्ति । २२ । ॥ ५ ॥ ॥ ५४ ॥

उपनयनम्[7] । १ । आयमगन्निति मन्त्रोक्तम्[8] । २ । यत्क्षुरेणेत्युक्तम्[9] । ३ । येनावपदिति[10] सकृदपिञ्जूलि[11] । ४ ।

---

[1] Ath. Paddh. adds: शेषं गोदानवत् । तुभ्यमेवेति (ii. 28. 1) अनुयोजनं शान्त्युदके (cf. Kāuç. 53. 6); Daç. Kar. treats the चूडाकरणं in full (अथ संवत्सरे द्विसंवत्सरे वा चूडाकरणमुच्यते), agreeing with the Ath. Paddh. in employing ii. 28. 1 in connection with the शान्त्युदकं. — [2] viii. 2. 14. — [3] Cf. Kāuç. 58. 18, note; Daç. Kar. इति चूडाकरणं. — [4] ii. 29. 1; xiii. 1. 59; cf. for the second pratīka the आयुष्यगण, sū. 11, note. — [5] So P Bh; K Bi Bü अममृमो°; Ch E अमस्रीमो°; cf. Kāuç. 53. 2, 15. — [6] Ch E °कधाभिः समाहृत्य; Bi °कधासिः; cf. Kāuç. 53. 16. — [7] Daç. Kar. and Ath. Paddh. गर्भपंचमे गर्भाष्टमे वा गोदानिकं तंत्रं। आज्यभागांते शान्त्युदकं करोति। आ यातु मित्र (iii. 8. 1; cf. sū. 18) इति सूक्तेनानुयोजनं । मातली (xi. 6. 23) अंते । ततो ऽभ्यातानानि जुहोति । तत्र माणवकं आत्मसमीपे प्राङ्मुख उपविश्य (!) । आयुर्दा इति सूक्तेन (ii. 13) आज्यं जुहोति । कुमारस्य मूर्ध्नि दक्षिणे पाणावश्ममण्डले उदपात्रे । उत्त- रसंपातान्स्थालरूपे आनयति । त्रिः सूक्तावृत्तिः; cf. Kāuç. 53. 6 fg. — [8] vi. 68. 1; Daç. Kar. and Ath. Paddh. दूर्वां शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधा कृत्वा आयमगन्निति उदपात्रमनुमंत्रयते; cf. Kāuç. 53. 16, 17. — [9] viii. 2. 17; Daç. Kar. and Ath. Paddh. क्षुरमार्जनं उष्णेनेति (vi. 68. 1^b) उदकं गृह्य । आदित्या इति (vi. 68. 1^{cd}) अदितिः श्मश्रु इत्येकया (vi. 68. 2) उंदनं; cf. Kāuç. 53. 17 fg. — [10] vi. 68. 3. — [11] Thus Bü alone; the rest °पिञ्जली; Daç. Kar. and Ath. Paddh. वपनं करोति (Ath. Paddh. केशच्छेदनं) सकृत् । दर्भपिञ्जूलीवर्जं; cf. Kāuç. 53. 20. —

लौकिकं च समानामा परिधानात्[1] । ५ । उपेतपूर्वस्य नियतं सवान्दास्यतो[2] ऽग्नीनाधास्यमानः[3] पर्यवेतव्रतदीक्षिष्यमाणानाम् । ६ । सोष्णोदकं शान्त्युदकं प्रदक्षिणमनुपरिणीय पुरस्तादग्नेः प्रत्यङ्मुखमवस्थाप्य[4] । ७ । आह ब्रूहि[5]।८। ब्रह्मचर्यमागमुप मा नयस्वेति[6]।९। को नामासि किंगोत्र इत्यसाविति[7] यथा नामगोत्रे भवतस्तथा प्रब्रूहि[8] । १० । आर्षेयं मा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनय[9] । ११ । आर्षेयं त्वा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनयामीति[10] । १२ । ओं भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्यञ्जलावुदकमासिञ्चति[11]।१३। उत्तरोऽसानि ब्रह्मचारिभ्य इत्युत्तमं पाणिमन्वादधाति[12]।१४। एष म[13] आदित्यपुत्रस्तन्मे गोपायस्वेत्यादित्येन समीक्षते[14]।१५। अपक्रामन्पौरुषेयाद्वृणान[15] इत्येनं बाहुगृहीतं प्राञ्चमव-

---

[1] Daç. Kar. and Ath. Paddh. give the लौकिकं in full, as at Kāuç. 54. 1–7: अथ नापितप्रैषः (Ath. Paddh. अथ नापितं समादिशति) etc. — [2] E सवा; K Bü Ch P Bh सवां; cf. Kāuç. 60. 1; 67. 6. — [3] E Bh Ch (sec. man.) °धास्यमान. Is the passage to be emended to ऽग्नीनाधास्यमानस्य? Or are these words an interpolation from Kāuç. 60. 1 (अग्नीनाधास्यमानः सवान्वा दास्यन्संवत्सरं ब्रह्मौदनिकमग्निं दीपयति)? — [4] Ath. Paddh. उपवेशयति. — [5] Bh ब्रूउहि; Ath. Paddh. and Daç. Kar. तावदाचार्यो ब्रूयात् । आह ब्रूहि. — [6] Ath. Paddh. and Daç. Kar. ब्रह्मचारी वदति. — [7] Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुनराचार्यो वदति. — [8] Daç. Kar. पुनः ब्रह्मचारी। अमुकगोत्र अमुकनाम (!) अमुकशर्मो ऽहं अमुकप्रवरो ऽहं. — [9] Ch (sec. man.) inserts मा between उप and नय, but this is again erased. — [10] Ch omits इति. — [11] Daç. Kar. and Ath. Paddh. ... अञ्जलिं पूरयित्वा। आदित्याय अर्घ्यं ददाति. — [12] Daç. Kar. ब्रह्मचारिणं पाणौ गृहीत्वा; Ath. Paddh. दक्षिणं पाणिं गृहीत्वा. — [13] So emended; all MSS. of the text and Ath. Paddh. मा; Daç. Kar. मादित्य°. — [14] So all MSS., except Ch (sec. man.): °दित्यमीक्षते; but this correction is again cancelled, so that °दित्येन समीक्षते is the final reading of the MS.; Daç. Kar. एष मादित्यपुत्रः। उद्वयं तमसस्परि (vii. 53. 7) आदित्यं निरीक्षते. — [15] vii. 105. 1. —

स्थाप्य दक्षिणेन पाणिना नाभिदेशे ऽभिसंस्तभ्य जपति[1]। १६। अस्मिन्वसु वसवो धारयन्तु विश्वे देवा वसव आ यातु मित्रो ऽमुत्रभूयादन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो विषासहिमित्यभिमन्त्रयते[2]। १७। अथापि परित्वरमाण[3] आ यातु मित्र इत्यपि[4] खल्वेतावतैवोपनीतो[5] भवति[6] । १८ । प्रछाद्य त्रीन्प्राणायामान्कृत्वावछाद्य[7, 8] वत्सतरीमुदपात्रे समवेक्षयेत्[9]। १९। समिन्द्र नः सं वर्चसेति[10] द्वाभ्यामुत्सृजन्ति[11] गाम् ।२०। ॥६॥ ॥५५॥

श्रद्धाया दुहितेति द्वाभ्यां[12] भाद्रमौञ्जीं मेखलां बध्नाति[13] ।१। मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रयछामीति पालाशं दण्डं[14] प्रयछति[15]।२। मित्रावरुणयो-

[1] Ath. Paddh. तं ब्रह्मचारिणं बाहुं गृहीत्वा प्राङ्मुख उपविशति उपाध्यायः । दक्षिणेन पाणिना नाभिदेशे संस्तभ्य जपति । आचार्यः । दक्षिणेन हस्तेन ब्रह्मचारिनाभिदेशे (Cod. ब्रह्मचारी°) संस्पृश्य जपति. — [2] i. 9. 1; 30. 1; iii. 8. 1; vii. 53. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1–5; cf. the आयुष्यगण. Kāuç. 54. 11, note; Ath. Paddh. पंचपटलिकायां यथादिष्टान्तथा पठितान्सूक्तान्. — [3] Ch °चरमाणो. — [4] iii. 8. 1. — [5] E °तावतो°; Ch (prim. man.) °तावती°. — [6] Ath. Paddh. and Daç. Kar. यद्याचार्यत्वरा भवति (Daç. Kar. अथ च आचार्यः प्रशक्यः)। तदा आ यातु मित्र इति सूक्तं गणस्थाने जपति। आचार्य उपनयमान इत्येकया (xi. 5. 3) जपति। अहं रुद्रेभिरिति सूक्तेन (iv. 30) पादंपादं वाचयति ब्रह्मचारिणं. — [7] E °प्राण°. — [8] K °वत्साद्य; Daç. Kar. °वसाद्य. — [9] So only E; the rest वत्सतर्युदपात्रे; Daç. Kar. अवसाद्य (!) उदपात्रे वत्सतरीमुखं निरीक्षयेत्; Ath. Paddh. अवछाद्य वत्सतरी (!) उदपात्रेण मुखं निरीक्षते (!) ब्रह्मचारी (!). — [10] vii. 97. 2; vi. 53. 3. — [11] Ath. Paddh. (both MSS.) उत्कृजन्ति. — [12] vi. 133. 4. 5. — [13] Ath. Paddh. and Daç. Kar. कटिप्रदेशे बध्नाति। पुनर्मैत्विन्द्रियमिति (vii. 67. 1) यज्ञोपवीतं ददाति. — [14] Wanting in K. — [15] Daç. Kar. treats this and the following two sūtras as follows: मित्रावरुणयोस्त्वा . . . प्रयछामि यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपन-

स्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामि । सुश्रवः[1] सुश्रवसं मा कुर्ववक्रो ऽविथुरो ऽहं भूयासमिति प्रतिगृह्णाति । ३ । श्येनो ऽसीति[2] च । ४ । अथैनं व्रतादानीयाः समिध आधापयति[3] । ५ । अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तत्समापेयं तन्मे राध्यतां तन्मे समृध्यतां तन्मे मा व्यनशत्तेन[4] राध्यासं तत्ते प्रब्रवीमि तदुपाकरोमि अग्नये व्रतपतये स्वाहा[5] । ६ । वायो व्रतपते । सूर्य व्रतपते । चन्द्र व्रतपते । आपो व्रतपत्न्यो । देवा व्रतपतयो । वेदा व्रतपतयो । व्रतानां व्रतपतयो व्रतमचारिषं[6] तदशकं तत्समाप्नं तन्मे राद्धं तन्मे समृद्धं तन्मे मा[7] व्यनशत्तेन राद्धो ऽस्मि तद्वः प्रब्रवीमि तदुपाकरोमि व्रतेभ्यो व्रतपतिभ्यः स्वाहेति[8] । ७ । अथैनं बद्धमेखलमा-

ह्यामोति माणवकस्य दक्षिणबाहुमुद्धृत्य वामस्कन्धौ वै धारय (!) श्येनो ऽसि . . . ब्रह्मचारी (Cod. ब्रह्मचारिणो) दंडं प्रतिगृह्णाति सुश्रव . . . भूयासम् । तूष्णीं कृष्णाजिनं ददाति; Ath. Paddh. . . . दण्डं प्रतिगृह्णाति ब्रह्मचारी असितचैलेनं (!both. MSS.) ददाति । प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति (vii. 80. 3). —

[1] Thus emended; MSS. and Daç. Kar. सुश्रव; cf. Pār. Gr. ii. 4. 2; Āçv. Gr. i. 22. 21; Gobh. Gr. ii. 10. 41. — [2] vi. 48. 1. — [3] E आदापयति; Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुष्पाक्षितां अंजलिं (Daç. Kar. पुष्पोदकाञ्जलिं) पूरयित्वा । आज्येनाभिघार्य । ब्रह्मचारिव्रतं द्वादशवर्षिकं वा षड्वर्षिकं वा त्रिवर्षिकं वा एकवर्षिकं वा अहोरात्रं वा रोमनखधारणं । अक्षारक्षीरभोजनं । अधःशयनं । यथाशास्त्रविहितं यथा स्मर्यमाणधर्मकं । यथाशक्त्या चरिष्यामि तदग्नौ निवेदयामि । अग्नये स्वाहा । तत्र मे ऽविघ्नमस्तु तथा अस्तु इति ब्रूयात् । अग्नये स्वाहा । पुनरञ्जलिं पूरयित्वा उदकेनाभिघार्य । यथाप्राक्पठितं तद्गुरवे निवेदयामि तत्र मे ऽविघ्नमस्तु । एवं गुरवे नमः । अग्ने व्रतपत इत्यादि अष्टौ समिध आदधाति. — [4] Daç. Kar. (twice) व्यनशस्तेन. Are the words to be emended to विनशत्तेन or नीनशत्तेन? cf. sū. 7. — [5] Cf. VS. i. 5; ii. 28; Māitr. S. iv. 9. 24; TS 1. 5. 10. 3; Tāit. Ār. iv. 41. 3–6; Çāñkh. Çr. iv. 8. 6; 12. 8. — [6] Bi अचार्षं. — [7] Is the word to be emended to न? cf. sū. 6. — [8] Ch has

हितसमित्कं[1] सावित्रीं वाचयति ।८। पच्छः प्रथमम् ।९। ततो ऽर्धर्चशः ।१०। ततः संहिताम् ।११। अथैनं संशास्त्यग्नेश्चासि ब्रह्मचारिन्मम चापो ऽशान कर्म कुरूर्ध्वस्तिष्ठन्मा दिवा स्वाप्सीः[2] समिध आधेहि[3] ।१२। अथैनं[4] भूतेभ्यः परिददात्यग्नये[5, 6] त्वा परिददामि ब्रह्मणे त्वा परिददाम्युदङ्ग्राय[7] त्वा शूल्वाणाय[8] परिददामि शत्रुंजयाय त्वा क्षात्राणाय परिददामि मार्त्युंजयाय[9] त्वा मार्त्यवाय[10] परिददाम्यघोराय त्वा परिददामि तक्षकाय त्वा वैशालेयाय परिददामि हाहाहूहूभ्यां त्वा गन्धर्वाभ्यां[11] परिददामि यो-

---

the numbers २, ३ etc. before the colons; Daç. Kar. fills out as follows, in accordance with sūtra 6: वयो व्रतपते (Cod. °पतये) व्रतं चरिष्यामि वायवे (Cod. वायो) व्रतपतये स्वाहा ।२। सूर्य व्रतपते (Cod. °पतये) व्रतं च° सूर्याय व्रतपतये स्वाहा ।३। etc. इति अष्टौ व्रतानि; Ath. Paddh. . . . इत्यष्टौ मंत्राः कल्पजाः. Cf. TS. i. 6. 6. 3. —

[1] E °समित्तं. — [2] P Bi ष्वाप्सीः. — [3] Daç. Kar. अथाचार्य आचारं कथयति। स्वस्थाने उपविश्य अग्नेश्चासि ब्रह्मचारिन्मम गौरवों (!) कुर्याः (Cod. °यात्) । . . . मा दिवा स्वाप्सीः । नित्यं भोजनकाले अपो ऽशान कर्म कुरु। ऊर्ध्वस्तिष्ठन्मा कूपं निरीक्षयेः (Cod. °येत्)। मा वृक्षारोहणं कुरु । मा यज्ञायं (!) कुरु । बाढमिति । इत्येवमादि आचारान्कथयति । करवाणीति ब्रह्मचारी वदति. Cf. Āçv. Gr. i. 22. 2; Çāṅkh. Gṛ. ii. 4. 5; Gobh. Gṛ. ii. 10. 34; Pār. ii. 3. 2; Çat. Br. xi. 5. 4. 5. — [4] Ath. Paddh. अथैनं भूतेभ्यः परिददामीति षोडश परिदानानि ददातीति; Daç. Kar. ततः षोडश परिदानानि ददाति। अथैनं भूतेभ्यः परिददाम्यग्नये etc. as above. — [5] Thus emended. All MSS. and Daç. Kar. (cf. the preceding note) परिददाम्य°; it is probably an old error, due to the subsequent occurrences of the word in the formula. — [6] Ch °ग्ने; Bh °ग्नए. — [7] Daç. Kar. उदक्याय. — [8] KBü शूल्वबाणाय; Daç. Kar. शूक्ष्माणाय. — [9] So emended; K P Bh Bi मार्तुंजयाय; Ch E Bü and Daç. Kar. मार्तुंजयि; Pet. Lex. emends to मार्त्युंजय्यै (dative of मार्त्युंजयी). — [10] So emended; K P Bh Bi E मार्त्तव्यैः; Ch Bü and Daç. Kar. मार्त्तव्यै; this latter reading is emended to मार्त्यव्यै by the Pet. Lex. to match the emended मार्त्युंजय्यै; see the preceding note. Cf. also viii. 10. 23. — [11] Ch here inserts त्वा, above the line. —

गक्षेमाभ्यां त्वा परिददामि भयाय च त्वाभयाय[1] च[2] परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा[3] भूतेभ्यः परिददामि सप्रजापतिकेभ्यः[4] । १३ । स्वस्ति चरतादिहेति मयि रमन्तां ब्रह्मचारिण इत्यनुगृह्णीयात् । १४ । नानुप्रणुदेत् । १५ । प्रणीतीरभ्यावर्तस्वेत्यभ्यात्ममावर्तयति[5] । १६ ।

यथापः प्रवता[6] यन्ति यथा मासा अहर्जरम्[7] ।
एवा मा ब्रह्मचारिणो धातरायन्तु[8] सर्वदा ॥

स्वाहेत्याचार्यः समिधमादधाति[9] । १७ । ॥ ७ ॥ ॥ ५६ ॥

आङ्गाया दुहितेति द्वाभ्यां[10] भाद्रमौञ्जीं मेखलां ब्राह्मणाय बध्नाति । १ । मौर्वीं क्षत्रियाय धनुर्ज्यां[11] वा । २ । क्षौमिकीं वैश्याय । ३ । मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां

---

[1] E and Daç. Kar. भवाय च त्वाभवाय. — [2] Wanting in K. — [3] Daç. Kar. reads the passage beginning here as follows: सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यस्त्वा । सुल्बाणाय (! for शूलबाणाय?) त्वा । सप्रजापतिकेभ्यः परिददामि । व्रीहियवशमीमिश्रोदकेन अभिमंत्र्य मूर्ध्नि दद्यात् । इति परिदानं. — [4] Cf. Çat. Br. xi. 5. 4. 3; Āçv. Gṛ. i. 20. 8; Çāṅkh. Gṛ. iv. 18. 2. — [5] vii. 105. 1; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्धर्चेन आत्मसंमुखं करोति. — [6] Bü प्रपता; Daç. Kar. पर्वता. — [7] P °जुरं. — [8] Ch धारयन्तु; Daç. Kar. reads the last two pādas as follows: एवा वा ब्रह्मचारिणो धातरायूंषि कल्पतां (!); Ath. Paddh. यथापः प्रवता यंत्येकया कल्पजया. Cf. Tāitt. Ār. vii. 3. 3; Tāitt. Up. i. 4. 3. — [9] Daç. Kar. and Ath. Paddh. add here: ततः अभ्यातानानि जुहोति । वाताज्जात (iv. 10. 1; cf. Kāuç. 58. 9) इति शङ्खमणिं संपात्याभिमंत्र्य ग्रीवायां बध्नाति । ततः संध्यावदनं करोति; Ath. Paddh. संध्यालोकषट्करोति (! for संध्यां वषट्करोति?); cf. Kāuç. 57. 16, note. — [10] vi. 133. 4, 5. — [11] Ch Bi धनुर्या. —

प्रसूतः प्रशिषा प्रयच्छामीति पालाशं दण्डं ब्राह्मणाय प्रयच्छति । ४ । आश्वत्थं क्षत्रियाय । ५ । न्यग्रोधावरोहं वैश्याय।६। यद्यस्य दण्डो भज्येत यच्चृते चिदभिश्रिष[1] इत्येतयालभ्याभिमन्त्रयते । ७ । सर्वत्र शीर्णे भिन्ने नष्टे ऽन्यं कृत्वा पुनर्मैत्विन्द्रियमित्यादधीत[2, 3]। ८। अथ वासांसि।९। ऐणेयहारिणानि ब्राह्मणस्य।१०। रौरवपार्षतानि[4] क्षत्रियस्य । ११ । आजाविकानि वैश्यस्य । १२ । सर्वेषां क्षौमशाणकम्बलवस्त्रम्[5, 6] । १३ । काषायाणि । १४ । वस्त्रं चाप्यकाषायम्[7, 8] ।१५। भवति[9] भिक्षां देहीति ब्राह्मणश्चरेत्[10] ।१६। भिक्षां भवती ददात्विति क्षत्रियः।१७। देहि भिक्षां भवतीति वैश्यः । १८ । सप्त कुलानि ब्राह्मणश्चरेत्त्रीणि क्षत्रियो द्वे वैश्यः।१९। सर्वं ग्रामं चरेद्भैक्षं स्तेनपतितवर्जम् । २० । मय्यग्र इति [11]पञ्चप्रश्नेन जुहोति । २१ । सं मा सिञ्चन्त्विति[12] त्रिः[13] पर्युक्षति[14] । २२ । यदग्ने तपसा तपो ऽग्ने तपस्तप्यामह इति द्वाभ्यां[15] परि-

---

[1] xiv. 2. 47. — [2] vii. 67. 1. — [3] K E °ददीत. — [4] K P Bi Bh °पारिषतानि. — [5] E Ch (sec. man.) °शाणः. — [6] Ch °वस्त्र. — [7] K याघका°. — [8] K P Bh °काषायों (! for °काषायं ओं, the latter belonging to the next sūtra?). — [9] Ch P have a colon here, perhaps misunderstanding भवति as the verb, and joining it to the previous sūtra? — [10] Ath. Paddh. and Daç. Kar. अत्र स्थाने सन्ध्यालोकषट्करोति (cf. Kāuç. 56. 17, note) । भिक्षां च । माता प्रथमं भिक्षां ददाति । ओं स्वस्ति गृहीत्वा । भिक्षां ब्रह्मचारी गुरवे निवेद्य । भिक्षां भो इति मन्त्रेण । आचार्यः प्रतिगृह्णाति । सुभिक्षां भोरिति (!). — [11] vii. 82. 2. — [12] vii. 33. 1. — [13] Bü Ch E Bi त्रिष्प°. — [14] Ath. Paddh. and Daç. Kar. ततो अग्निकार्यं करोति। अव्यचसश्चेति (Cod. अव्यसश्चेति; xix. 68. 1) जपति । सं मा etc. as Kāuçika. — [15] vii. 61. 1, 2. —

समूहयति।२३। इदमापः प्रवहतेति[1] पाणी प्रक्षालयते[2]।२४। सं मा सिञ्चन्त्विति[3] त्रिः[4] पर्युक्षति[5]। २५। अग्ने समिधमाहार्षमित्यादधाति चतस्रः[6]। २६। एधो ऽसीत्यूष्मभक्षं भक्षयत्या निधनात्[7]।२७। त्वं नो मेध[8] इत्युपतिष्ठते[9]।२८। यदन्नमिति[10] तिसृभिर्भैक्षस्य जुहोति। २९। अहरहः समिध आहृत्यैवं सायंप्रातरभ्यादध्यात्।३०। मेधाजनन आयुष्यैर्जुहुयात्[11]।३१। यथाकामं द्वादशरात्रमरसाशी भवति[12]। ३२। ॥ ८ ॥ ॥ ५७ ॥

---

[1] vii. 98. 3. — [2] Bi °त्तालयति. — [3] vii. 33. 1. — [4] Bü Ch E Bi त्रिष्प°. — [5] Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुनः त्रिः पर्युत्तति। अग्नये त्वा जुष्टं प्रोत्तामि. — [6] xix. 64. 1; Ath. Paddh. and Daç. Kar. चतसृभिः प्रत्येकं समिधमादधाति. Then follow in Daç. Kar. four verses corresponding to xix. 64. 1–4 with the following variants: Verse 1[d], यच्छति for यच्छतु; 2[c], भोजय for वर्धय, and at the end of the verse there is added दीर्घमायुः कृणोतु मे; 4[d], आचार्याय for आ शंसय. — [7] vii. 89. 4; E निधानात्. — [8] vi. 108. 1. — [9] Ath. Paddh. अग्निं. — [10] vi. 71. 1–3; Daç. Kar. cites the verses in full, substituting vi. 53. 2[cd] for vi. 71. 3[cd]: वैश्वानरो(नो) अदब्धस्तनूपा अन्तस्तिष्ठाति दुरितानि विश्वा. — [11] For the आयुष्यगण see Kāuç. 54. 11, note; for the मेधाजनन, Kāuç. 10. 1 fg. — [12] The Ath. Paddh. adds a chapter of वेदव्रतानि, to wit: त्रिषवनं। अनस्तमिते भोजनं। अधःशयित्वं। मैलव्रतं (! for मौन°?) द्वादशरात्रं चरेत्। तत्रभावात् द्विजानां नार्हं इति वचनात् ॥ अथाब्दिके वेदव्रतं करोति। . . . स्थण्डिले ऽग्निं स्थापयित्वा वपनं करोति। पुष्पाचिताञ्जलिं पूरयित्वा आज्येनाभिघार्य। वेदव्रतं सांवत्सरिकं रोमनखानि (!) धारणं यथाशास्त्रविहितं। यथास्मार्यमाणधर्मकं। यथाशक्त्या चरिष्यामि etc. (as in Kāuç. 56. 5, note) . . . तथास्त्वित्याचार्यो ब्रूयात्। अग्नये व्रतपतय इत्यष्टौ समिध आदधाति। इति वेदव्रतग्रहणं समाप्तं॥ अथ वेदव्रतदीत्तणमुच्यते। इदावत्सरायेति चतसृभिः कौशिकोक्तैः (42. 1) आज्यं जुहुयात्। समिधो ऽभ्यादध्यात्। एतदनन्तरं सर्वं पूर्ववत्करोति। अभ्यातानाद्युत्तरतंत्रं। इति वेदव्रतं समाप्तं॥ अथ कल्पव्रतं षण्मासिकं करोति। ग्रहणमुद्दीत्तणं वेदव्रतवत्करोति॥ अथ मृगारव्रतं (! both MSS.) उच्यते। षड्रात्रमध्ये अव्यचसश्च (MSS. अव्यसश्च; xix. 68. 1) जपति। स्थण्डिले ऽग्निं

भद्राय कर्णः क्रोशतु भद्रायाक्षि वि वेपताम् ।
परा दुःष्वप्न्यं[1] सुव यद्भद्रं तन्न आ सुव ॥
अक्षिवेपं[2] दुःष्वप्न्यमार्तिं पुरुषरेषिणीम्[3] ।
तदस्मदश्विना युवमप्रिये प्रति मुञ्चतम्[4] ॥
यत्पार्श्वादुरसो मे अङ्गादङ्गादववेपते ।
अश्विना पुष्करस्रजा तस्मान्नः पातमंहस[5]

इति कर्णं क्रोशन्तमनुमन्त्रयते।१। अक्षि वा स्फुरत्[6]।२। वि देवा जरसोत देवा आवतस्त उप प्रियमन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो विषासहिमित्यभिमन्त्रयते[7.8]।३। ब्राह्मणोक्तमृषिहस्तश्च।४। कर्मणे वां वेषाय वां सुकृताय वामिति[9] पाणी प्रक्षाल्य।५। निर्दुरर्मण्य[10] इति संधाव्य।६। शुद्धा न आप इति[11] निष्ठीव्य जीवाभिराचम्य[12.13]।७। एहि[14] जीवमित्याञ्जनमणिं बध्नाति।८। वाताज्जात[15] इति

स्नापयित्वा वपनं करोति। मेखलायज्ञोपवीतदण्डादानं यथोक्तं करोति (Kāuç. 56. 1 fg.)। पुष्पाञ्चिताञ्जलिं पूरयित्वा। मृगारव्रतं अनस्तमिते भोजनं। अधःशयित्वं त्रिषवणं अस्तमिते भोजनं। अक्षीरभोजनं। रोमनखानि धारणं (!)। यथाशास्त्रविहितं etc. (like the वेदव्रत above)। इति मृगारव्रतं ॥ विषासहिव्रतं त्रिरात्रं वा चतूरात्रं ग्रहणं उद्दीक्षणं। मृगारव्रतवत्करोति॥ यमव्रतं द्वादशरात्रं मृगारवत्करोति। व्रतांते धेनुर्दक्षिणा। ब्रह्मचारी ददाति· —

[1] Ch E P Bi दुष्वप्नं. — [2] K ०वेषं. — [3] K Bh ०रेषणीं· — [4] K मुञ्चतां· — [5] K B Ch E Bi पातु०. — [6] Ch स्फरत्; E प्फुरत्. — [7] iii. 31. 1; iv. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. the आयुष्यगण, Kāuç. 54. 11, note. — [8] E has a colon here. — [9] VS. i. 6; TS. i. 1. 4. 1; Tāitt. Br. iii. 2. 4. 1; Māitr. S. i. 1. 4; cf. Kāuç. 1. 36. — [10] xvi. 2. 1. — [11] xii. 1. 30. — [12] D (schol.) to Kāuç. 3. 4, जीवा स्थेति चतसृभिः (xix. 69. 1-4). — [13] MSS. ०चम्येहि, with Vedic sandhi (Whitney 127, end). — [14] iv. 9. 1. — [15] iv. 10. 1; cf. the Paddhatis, Kāuç. 56. 17, note. —

कृशनम्।९। नव प्राणानिति[1] मन्त्रोक्तम्।१०। घृतादुल्लुप्तमा त्वा चृतत्वृतुभिष्ट्वा मुञ्चामि त्वोत देवा आवतस्त उप प्रियमन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो विषासहिमित्यभिमन्त्रयते[2. 3]।११। निर्दुरर्मण्य[4] इति सर्वसुरभिचूर्णैररण्ये ऽप्रतीहारं[5] प्रलिम्पति।१२। अथ नामकरणम्[6]।१३। आ[7] रभस्वेमामित्यविच्छिन्नामुदकधारामालम्भयति[8. 9]।१४। पूतुदारु[10] बध्नाति[11]। १५। पाययति[12]। १६। यत्ते वास[13] इत्यहतेनोत्तरसिचा प्रच्छादयति[14]। १७। शिवे ते स्तामिति

---

[1] v. 28. 1. — [2] v. 28. 14, 12, 13; iii. 11. 1; iv. 13. 1; vii. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1–5; cf. the आयुष्यगण, Kāuç. 54. 11, note. — [3] Ch °मन्त्रयति. — [4] xvi. 2. 1. — [5] Ch E Bü प्रति°; cf. Kāuç. 28. 13. Or is प्रतीहारं the right reading as in Kāuç. 29. 22? — [6] Daç. Kar. and Ath. Paddh. एकादशे ऽहनि द्वादशे वा त्रयोदशे वा मासे वा प्रथमवदस्य मातुरुपस्थे। तालुनि संपातानानयति दधिमध्वाशयति (Daç. Kar. °शमयति; cf. Kāuç. 10. 17, 18) । शतरात्रं वा नामकरणमुच्यते। यथाकुलधर्मेण वा. — [7] viii. 2. 1; cf. the आयुष्यगण Kāuç. 54. 11, note. — [8] K °वच्छिनामु°. — [9] Ath. Paddh. and Daç. Kar. आ रभस्वेत्यर्थसूक्तेन माणवकस्य दक्षिणहस्ते °धारां निनयति।. Then follow in the Daç. Kar. verses 1–10 of viii. 2, in full. — [10] K Ch (prim. man.) पूत°; cf. Kāuç. 8. 15. — [11] Daç. Kar. and Ath. Paddh. देवदारुमणिं (Ath. Paddh. शालमणिं) संपात्याभिमंत्र्य निघृष्य बध्नाति. — [12] Daç. Kar. and Ath. Paddh. पाययति। ततः पुण्याहांते नाम करोति। द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा। मन्यसंयुक्तं (! for मनुष्य°?) देवतासंयुक्तं वा। हिरण्यमन्तर्धाय पिता माणवकस्य दक्षिणतस्करौ (! for °तः कर्णे ?) नाम कथयति. — [13] viii. 2. 16. — [14] Ath. Paddh. and Daç. Kar. यत्ते वास इत्यृचा यंत्रनिर्मुक्तवस्त्रेण उदग्दशेन आच्छादयति ततः चत्वारि परिदानानि ददाति। शिवे ते स्तामिति द्वाभ्यां (viii. 2. 14, 15; but Daç. Kar. cites in full only viii. 2. 14, 15ab, dividing the whole into two verses after ते हृदे, at the end of the second line of verse 14) पार्थिवस्येति द्वाभ्यां (ii. 29. 1, 2) मा प्र गामेति द्वाभ्यां (xiii. 1. 59, 60) व्रीहियवौ शमीप्रान्तानि उदकं च। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि (both MSS. of Ath. Paddh. °ददाति;

कुमारं प्रथमं निर्णयति[1] । १८ । शिवौ ते स्तामिति[2] व्रीहियवौ प्राशयति[3] । १९ । अह्ने[4] च त्वेत्यहोरात्राभ्यां परिददाति । २० । शरदे त्वेत्यृतुभ्यः[5] । २१ । उदस्य केतवो मूर्धाहं विषासहिमित्युद्यन्तमुपतिष्ठते[6, 7] । २२ । मध्यंदिनेऽस्तं यन्तं सकृत्पर्यायाभ्याम् । २३ । अंहोलिङ्गानामापो भोजनहवींष्युक्तानि[8] । २४ । उत्तमासु यन्मातली रथक्रीतमिति[9] सर्वासां द्वितीया । २५ । ॥ ९ ॥ ॥ ५८ ॥

---

cf. Kāuç. 54. 14, note; 54. 17) । कुमारस्य मूर्ध्नि ददाति पुनः । शिवौ ते स्तामिति द्वाभ्यां (viii. 2. 18, 19) पार्थिवस्येति द्वाभ्यां मा प्र गामेति द्वाभ्यां व्रीहियवाभ्यां त्वा परिददामि । अह्ने च त्वेत्येकया (viii. 2. 20) पार्थिवस्येति द्वे मा प्रगामेति द्वे अहोरात्राभ्यां त्वा परिददामि । शरदेत्येकया (viii. 2. 22) पार्थिवस्येति द्वे व्रीहियवौ शमीपत्रिका उदकं च । ऋतुभ्यस्त्वा परिददामि । माणवकस्य मूर्ध्नि ददाति । अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं । . . . इति नामकरणं समाप्तं —

[1] viii. 2. 14; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अथ चतुर्थे मासि निष्क्रमणमुच्यते । शिवे ते स्तामिति द्वाभ्यां कुमारस्य गृहाद्बहिर्निःक्रामयति । उद्वयं तमसस्परि इत्येकया (vii. 53. 7) आदित्यं निरीक्षते । एवं कुमारस्य पूर्वोक्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, note) । अभ्यातानाद्युत्तरतंत्रं जुहोति । निर्णयनं समाप्तं — [2] viii. 2. 18. — [3] Daç. Kar. and Ath. Paddh. अथ षष्ठे (Ath. Paddh. अष्टमे) मासि अन्नप्राशनमुच्यते । अव्यचसश्च (MSS. अव्यसश्च; xix. 68. 1) इत्याद्यभ्यातानान्तं कृत्वा । भूमे मातरित्येकया (xii. 1. 63) कुमारं भूम्यामुपवेशयति । शिवौ ते स्ताम् etc. आभ्यां (viii. 2. 18, 19) व्रीहियवावभिमंत्र्य निघृष्य पाययति सर्वान्नाद्यं पूरयति । स्रुक्स्रुवं पुस्तकं द्रव्यं ददाति पूर्वोक्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, note, and 20) स्वस्ति न इन्द्रोर्मिति (!) कुमारमन्नं प्राश्य । अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं । इत्यन्नप्राशनं समाप्तं — [4] viii. 2. 20. — [5] viii. 2. 22; for this and the preceding sūtra cf. sū. 17, note. — [6] xiii. 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1–5. — [7] P °तिष्ठंते. — [8] Cf. Kāuç. 52. 16. For the अंहोलिङ्गगण see Kāuç. 32. 27, note; cf. 52. 16. — [9] xi. 6. 23; cf. the end of the अंहोलिङ्गगण Kāuç. 32. 27, note. —

विश्वे देवा[1] इति विश्वानायुष्कामो यजते[2]। १। उपतिष्ठते। २। इदं जनास[3] इति द्यावापृथिव्यौ पुष्टिकामः। ३। संपत्कामः। ४। इन्द्र जुषस्वेतीन्द्रं[4] बलकामः। ५। इन्द्रमहमिति[5] पण्यकामः[6]। ६। उदेनमुत्तरं नय यो ऽस्मानिन्द्रः सुत्रामेति[7] ग्रामकामः। ७। ग्रामसांपदानामप्ययः[8, 9]। ८। यशसं मेन्द्र इति[10] यशस्कामः। ९। मह्यमाप इति[11] व्यचस्कामः। १०। आगछत इति[12] जायाकामः। ११। वृषेन्द्रस्येति[13] वृषकामः। १२। आ त्वाहार्षं ध्रुवा द्यौरिति[14] ध्रौव्यकामः। १३। त्यमू षु त्रातारमा मन्द्रैरिति[15] स्वस्त्ययनकामः। १४। सामास्त्वाग्ने ऽभ्यर्चतेत्यग्निं[16] संपत्कामः। १५। पृथिव्यामिति[17] मन्त्रोक्तम्। १६। तदिदास धीतो[18] वेतीन्द्राग्नी[19]। १७। यस्येदमा रजो ऽथर्वाणमदितिर्द्यौर्दितिः पुत्राणां बृहस्पते सवितरित्यभ्युदितं[20, 21] ब्रह्मचारिणं बोधयति[22]। १८। धाता दधातु प्रजापतिर्जनयत्यन्वद्य नो

---

[1] i. 30. 1; cf. Kāuç. 52. 18. — [2] Dārila, fol. 5ª l. 5, describing the contents of chapter 59, विश्वे देवा इति विश्वानायुःकाम इति काम्यानि. — [3] i. 32. 1. — [4] ii. 5. 1. — [5] iii. 15. 1. — [6] Ch (sec. man.) पुण्य°; cf. Kāuç. 50. 12. — [7] vi. 5. 1; 6. 1; vii. 91. 1. — [8] Ch ग्रामसंपदाम°; E °संपदानाम°. — [9] Cf. Kāuç. 11. 7. — [10] vi. 58. 1; cf. the first वर्चस्यगण, Kāuç. 13. 1, note. — [11] vi. 61. 1. — [12] vi. 82. 1. — [13] vi. 86. 1. — [14] vi. 87. 1; 88. 1. — [15] vii. 85. 1; 86. 1; 117. 1; cf. the स्वस्त्ययनगण, Kāuç. 25. 36, note. — [16] ii. 6. 1; vii. 82. 1. — [17] iv. 39. 1. — [18] v. 2. 1; vii. 1. 1. — [19] E °ग्निं. — [20] vi. 33. 1; vii. 2. 1; 6. 1; 7. 1; 16. 1; for vii. 6. 1, as also for vii. 46. 1 of the next sūtra cf. the पत्नीवंतगण (!), Ath. Pariç. 34. 19: अदितिर्द्यौः सिनीवालि कुहूं देवीमिति (vii. 47. 1) त्रीणि सूक्तानि पत्नीवंतः। इति पत्नीवंतगणः॥ १९॥. Cf. Vāit. sū. 1. 16. — [21] Bi has a colon here. — [22] E Ch (prim. man.) °ते. —

यन्न इन्द्रो ययोरोजसा विष्णोर्नु कमग्नाविष्णू सोमारुद्रा सिनीवालि बृहस्पतिर्नो यत्ते देवा अकृण्वन्पूर्णा पश्चात्प्रजापते ऽभ्यर्चत को अस्या न इति[1] प्रजापतिम् । १९ । अग्न इन्द्रश्चेति[2] मन्त्रोक्तान्सर्वकामः । २० । य ईशे ये भक्षयन्त[3] इतीन्द्राग्नी लोककामः ।२१। अन्नं ददाति[4] प्रथमम् । २२ । पशूपाकरणमुत्तमम् । २३ । सर्वपुरस्ताद्धोमा[5, 6] युज्यन्ते ।२४। दोषो गायेत्यथर्वाणं[7] समावृत्याश्नाति ।२५। अभयं द्यावापृथिवी श्येनो ऽसीति[8] प्रतिदिशं सप्तर्षीनभयकामः । २६ । उत्तरेण[9] दीक्षितस्य वा ब्रह्मचारिणो वा[10] दण्डप्रदानम् । २७ । द्यौश्च म इति[11] द्यावापृथिव्यौ विरिष्यति[12] ।२८। यो अग्नाविति[13] रुद्रान्स्वस्त्ययनकामः[14] स्वस्त्ययनकामः । २९ । ॥ १० ॥ ॥ ५९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे सप्तमो ऽध्यायः समाप्तः[15] ॥

---

[1] vii. 17. 1; 19. 1; 20. 1; 24. 1; 25. 1; 26. 1; 29. 1; 46. 1; 51. 1; 79. 1; 80. 1; 80. 3; 82. 1; 103. 1; E has a colon here. — [2] vii. 110. 1. — [2] vii. 110. 1. — [3] ii. 34. 1; 35. 1. — [4] E has a colon here. — [5] K सर्व°; E सर्व. — [6] Ch °द्धोमाय्युज्यन्ते. — [7] vi. 1. 1; cf. Daç. Kar. and Ath. Paddh. to Kāuç. 42. 12, note. — [8] vi. 40. 1; 48. 1; cf. the first अभयगण, Kāuç. 13. 1, note. — [9] vi. 48. 1. — [10] Bi has a colon here. — [11] vi. 53. 1. — [12] So Ch Bü E Bi K (prim. man.); P Bh K (sec. man.) वरिष्यन्निति; cf. Kāuç. 72. 30. — [13] vii. 87. 1. — [14] Ch ends here; E inserts ओँ; cf. Kāuç. 25. 36, note. — [15] K P Bh here divide the text into two halves: इति पूर्वार्धः समाप्तः —

॥ ओं ॥

अग्नीनाधास्यमानः सवान्वा[1] दास्यन्संवत्सरं ब्रह्मौद-
निकमग्निं दीपयति । १ । अहोरात्रौ वा । २ । याथा-
कामी वा । ३ । संवत्सरं तु प्रशस्तम् । ४ । सवाग्निसे-
नाग्नी तादर्थिकौ निर्मथ्यौ वा भवतः । ५ । औपासनौ[2]
चोभौ हि विज्ञायेते[3] । ६ । तस्मिन्देवहेडनेनाज्यं[4] जुहुयात्
। ७ । समिधो ऽभ्याद्ध्यात् । ८ । शकलान्वा । ९ । तस्मि-
न्यथाकामं सवान्ददात्येकं[5] द्वौ सर्वान्वा । १० । अपि वै-
कैकमात्माशिषो दातारं वाचयति । ११ । पराशिषो ऽनु-
मन्त्रणमनिर्दिष्टाशिषश्च[6] । १२ । दातारौ कर्माणि कुरुतः
। १३ । तौ यथालिङ्गमनुमन्त्रयते । १४ । उभयलिङ्गैरुभौ
पुंलिङ्गैर्दातारं[7] स्त्रीलिङ्गैः पत्नीम् । १५ । उदहृत्संप्रेषव-
र्जम्[8, 9] । १६ । अथ[10] देवयजनम् । १७ । तद्यत्समं
समूलमविदग्धं[11] प्रतिष्ठितं प्रागुदक्प्रवणमाकृतिलोष्टव-

[1] Dārila, fol. 5ª l. 5: अग्नीनाधास्यमानः सवानिति सवाः (Cod. सर्वां इति सर्वाः). — [2] So Ch Bi Bü (prim. man.); K P Bh Bü (sec. man.) उपासनौ. — [3] K विज्ञायते. — [4] D (schol.) to Kāuç. 46. 30, यद्देवा देवहेडनमिति सर्वो ऽनुवाकः (vi. 114. 1 fg.). — [5] MSS. सवां. — [6] E has a colon here. — [7] Thus emended; MSS. पुल्लिंगै°. —. [8] Bh उदरहृत्सं°. — [9] Cf. sū. 25. — [10] E अथैतद्. — [11] Ch has a colon here. —

ल्मीकेनास्तीर्य दर्भैश्च लोमभिः पशूनाम् । १८ । अग्ने जायस्वेति[1] मन्थन्तावनुमन्त्रयते[2] । १९ । पत्नी मन्त्वं संनमयति । २० । यजमानं च[3] । २१ । कृणुत धूममिति[4] धूमम् । २२ । अग्ने ऽजनिष्ठा इति[5] जातम् । २३ । समिद्धो अग्न इति[6] समिध्यमानम् । २४ । परेहि[7] नारीत्युदहृतं[8] संप्रेष्यत्यनुगुप्तामलंकृताम् । २५ । एमा[9] अगुरित्यायतीमनुमन्त्रयते । २६ । उत्तिष्ठ नारीति[10] पत्नीं संप्रेष्यति[11] । २७ । प्रति कुम्भं गृभायेति[12] प्रतिगृह्णाति । २८ । ऊर्जो भाग इति[13] निदधाति । २९ । इयं महीति[14] चर्मास्तृणाति[15] प्राग्ग्रीवमुत्तरलोम[16] । ३० । पुमान्पुंस इति[17] चर्मारोहयति । ३१ । पत्नी ह्वयमानम्[18] । ३२ । तृतीयस्यामपत्यमन्वाह्वयति[19] । ३३ । ऋषिप्रशिष्टेत्युदपात्रं[20] चर्मणि निदधाति । ३४ । तदापस्पुत्रास इति[21] सापत्यावनुनिपद्येते[22] । ३५ । ॥ १ ॥ ॥ ६० ॥

प्राचींप्राचीमिति[23] मन्त्रोक्तम् । १ । चतसृभिरुदपात्रमनुपरियन्ति[24] । २ । प्रतिदिशं ध्रुवेयं[25] विराडित्युपतिष्ठन्ते । ३ । पितेव पुत्रानित्यवरोह्य[26] भूमिं[27] तेनोदकार्था-

[1] xi. 1. 1. — [2] Ch E मन्थन्तामनु°. — [3] च is wanting in K. — [4] xi. 1. 2. — [5] xi. 1. 3. — [6] xi. 1. 4. — [7] xi. 1. 13. — [8] E °दहृतं; Ch °हितं; Bi has a colon here. — [9] xi. 1. 14. — [10] xi. 1. 14^b. — [11] Ch संप्रेख्यति; E °प्रेन्त्यति. — [12] xi. 1. 14^d. — [13] xi. 1. 15. — [14] xi. 1. 8. — [15] E has a colon here. — [16] MSS. प्राग्रोव°. — [17] xii. 3. 1 (iii. 6. 1). — [18] E हृयमानं. — [19] तृतीयस्यां sc. ऋचि; xii. 3. 3? — [20] xi. 1. 15^b. — [21] xii. 3. 4. — [22] So only Bü; K °त्यावनुपद्यते; the rest °नुनिपद्यते. — [23] xii. 3. 7. — [24] xii. 3. 7–10. — [25] xii. 3. 11. — [26] xii. 3. 12. — [27] E has a colon here. —

न्कुर्वन्ति । ४ । पवित्रैः संप्रोक्षन्ते । ५ । दर्भाग्राभ्यां चर्महविः[1] संप्रोक्षति । ६ । आदिष्टानां सानजानत्यै[2] प्रयच्छति । ७ । तांस्त्रेधा[3] भाग इति[4] व्रीहिराशिषु निदधाति । ८ । तेषां यः पितॄणां तं श्राद्धं करोति । ९ । यो मनुष्याणां तं ब्राह्मणान्भोजयति । १० । यो देवानां[5] तमग्ने सहस्वानिति[6] दक्षिणं जान्वाच्यापराजिताभिमुखः प्रह्वो वा मुष्टिप्रसृताञ्जलिभिः[7, 8] कुम्भ्यां निर्वपति । ११ । कुम्भ्या वा चतुः । १२ । तान्सप्त मेधानिति[9] सापत्यावभिमृशतः । १३ । गृह्णामि हस्तमिति[10] मन्त्रोक्तम् । १४ । त्रयो वरा इति[11] त्रीन्वरान्वृणीष्वेति । १५ । अनेन कर्मणा ध्रुवानिति[12] प्रथमं वृणीते । १६ । यावपरौ तावेव[13] पत्नी । १७ । एतौ ग्रावाणावयं ग्रावेत्युलूखलमुसलं[14] शूर्पं प्रक्षालितं चर्मण्याधाय । १८ । गृहाण[15] ग्रावाणावित्युभयं गृह्णाति । १९ । साकं सजातैरिति[16] व्रीहीनुलूखल आवपति । २० । वनस्पतिरिति[17] मुसल-

---

[1] E has a colon here. — [2] So (सा + अनजानत्यै) K P Bh Ch Bü (prim. man.); Bü (sec. man.) आदिष्टानंशान°; B E आदिष्टानांशान°. — [3] K P Bh तंस्त्रे°. — [4] xi. 1. 5. — [5] E has a colon here, after इति, and after मुखः. — [6] xi. 1. 6. — [7] E मुष्टिं; Ch (prim. man.) मुष्टिः. — [8] K has a colon here; cf. Kāuç. 67. 26 — [9] xii. 3. 16. — [10] xii. 3. 17^c. — [11] xi. 1. 10^c. — [12] Thus with very doubtful emendation: some verb like आप्नुयाम् or the like must be supplied, if it be correct; K Bü Ch P कर्मणो ध्रुवानिति; Bi कर्मणा ईवानिति; E कर्मणा ध्रुवानीति. Upon the basis of the last Roth suggests, on the margin of E, the emendation कर्मणोद्भवानीति, 'may I get to be uppermost through this rite'. — [13] K Ch E Bh तानेव. — [14] xi. 1. 9; xii. 3. 14. — [15] xi. 1. 10. — [16] xi. 1. 7. — [17] xii. 3. 15. —

मुच्छ्रयति[1] । २१ । निर्भिन्ध्यंशून्याहिं[2] पाप्मानमित्यवहन्ति । २२ । इयं ते धीतिर्वर्षवृद्धमिति[3] शूर्पं गृह्णाति । २३ । ऊर्ध्वं प्रजां विश्वव्यचा[4] इत्युदूहन्तीम्[5] । २४ । परा पुनीहि तुषं पलावानिति[6, 7] निष्पुनतीम्[8] । २५ । पृथग्रूपाणीत्यवक्षिणतीम्[9, 10] । २६ । त्रयो लोका[11] इत्यवक्षीणानभिमृशतः । २७ । पुनरा यन्तु[12] शूर्पमित्युद्वपति । २८ । उपश्वस[13] इत्यपवेवेक्ति । २९ । पृथिवीं त्वा पृथिव्यामिति[14] कुम्भीमालिम्पति[15] । ३० । अग्ने चरुरित्यधिश्रयति[16] । ३१ । अग्निः पचन्निति[17] पर्यादधाति । ३२ । ऋषिप्रशिष्टेत्युदकमपकर्षति[18] । ३३ । शुद्धाः पूताः पूताः पवित्रैरिति[19] पवित्रे अन्तर्धाय।३४।उदकमासिञ्चति।३५। ब्रह्मणा शुद्धाः संख्याता स्तोका[20] इत्यापस्तासु[21] निक्ता[22] तण्डुलानावपति । ३६ । उरुः प्रथस्वोद्योधन्तीति[23] श्रपयति । ३७ । प्र यच्छ पर्शुमिति[24] दर्भाहाराय दात्रं

---

[1] Ch उत्स्रयति. — [2] xi. 1. 9^{b}; xii. 3. 18. — [3] xi. 1. 11; xii. 3. 19^{c}. — [4] xi. 1. 9^{d}; xii. 3. 19. — [5] So emended; Bü Bi Ch (sec. man.) °हतीं; Ch (prim. man.) °हन्तीं; K °दूहति; E °द्वहंतो; P Bh °दूहती. — [6] K Bü Ch Bi पलावामिति. — [7] xi. 1. 11^{c}; xii. 3. 19^{d}. — [8] K निष्पुन्नतीं; E °पुनंतो; Bi Bh पुनती. — [9] xii. 3. 21. — [10] Ch °चिन्णती; E °चणंतीं. — [11] xii. 3. 20. — [12] xii. 3. 20^{d}. — [13] xi. 1. 12; Ch उप श्वासय (cf. AV. vi. 126. 1). — [14] xii. 3. 22. — [15] Ch Bü (sec. man.) °लिम्पयति. — [16] xi. 1. 16. — [17] xii. 3. 24. — [18] xi. 1. 15^{b}. — [19] xi. 1. 17; xii. 3. 25. — [20] xi. 1. 18; xii. 3. 28. — [21] So (इत्यापस्तासु) E only; Ch Bü इत्यायस्तासु; so also D (schol.) to Kāuç. 2. 9; K P Bh Bi इत्यायस्त्वासु. — [22] So emended; K P Bh Bü Bi नीत्का; E नीत्का. — [23] xi. 1. 19; xii. 3. 29. — [24] Ch परशुर्मिति; xii. 3. 31. Cf. Kāuç. 1. 24; 8. 11. —

प्रयच्छति । ३८ । ओषधीर्दान्तु पर्वन्नित्युपरि[1] पर्वणां लुनाति । ३९ । नवं बर्हिरिति[2] बर्हि स्तृणाति । ४० । उदेहि वेदिं धर्ता[3] ध्रियस्वेत्युद्वासयति । ४१ । अभ्यावर्तस्वेति[4] कुम्भीं प्रदक्षिणमावर्तयति[5] । ४२ । वनस्पते स्तीर्णमिति[6] बर्हिषि प्राचीं[7] निदधाति । ४३ । अंसध्रीमित्युपदधाति[8] । ४४ । उप[9] स्तृणीहीत्याज्येनोपस्तृणाति । ४५ । उपास्तरीरित्युपस्तीर्णामनुमन्त्रयते[10, 11] । ४६ । ॥ २ ॥ ॥ ६१ ॥

अदितेर्हस्तां सर्वान्समागा इति[12] मन्त्रोक्तम् । १ । तत उदकमादाय पात्र्यामानयति[13] । २ । दर्व्यां[14] कुम्भ्यां[15] । ३ । दर्विकृते[16] तत्रैव प्रत्यानयति[17] । ४ । दर्व्योत्तममपादाय[18] तत्सुहृद्दक्षिणतो ऽग्नेरुदङ्मुख आसीनो धारयति । ५ । अथोद्धरति । ६ । उद्धृते यदपादाय धारयति तदुत्तरार्ध आदधाति । ७ । अनुत्तराधरताया ओदनस्य यदुत्तरं तदुत्तरमोदन एवौदनः[19] । ८ । षष्ठ्यां शरत्स्विति[20] पश्चादग्नेरुपसाद-

---

[1] xii. 3. 31^b. — [2] xii. 3. 32. — [3] xi. 1. 21; xii. 3. 35. — [4] xi. 1. 22. — [5] Ch E ०वर्तते. — [6] xii. 3. 33. — [7] K प्राचीन्नि०. — [8] K P Bh Bü (prim. man.) अंसद्रीमि०; xi. 1. 23^c. — [9] xii. 3. 37. — [10] xii. 3. 38. — [11] Ch ०स्तीर्णम०. — [12] xi. 1. 24; xii. 3. 36. — [13] Bi has a colon here; for this and the following five sūtras cf. Kāuç. 68. 18–23. — [14] Thus Ch (sec. man.); Ch (prim. man.) and the remaining MSS. दर्व्या; cf. Kāuç. 68. 19. — [15] K कुम्भां; cf. Kāuç. 68. 19. — [16] E दर्वी०; Ch ०कृत्ते. — [17] Ch E have a colon here. — [18] P ०मुपादाय; Bh ०मूपा०; E व्यादाय. — [19] Ch ०दनं (cf. AV. xi. 3. 31); E एवौदन; K P Bh have ॥ here, as at the end of metrical passages; is the passage beginning with यदुत्तरं a half çloka? — [20] xii. 3. 34. —

यति । ९ । निधिं निधिपा इति[1] त्रीणि काण्डानि करोति । १० । यद्यज्जायेति[2] मन्त्रोक्तम् । ११ । सा पत्यावन्वारभते । १२ । अन्वारब्धेष्वत ऊर्ध्वं[3] करोति । १३ । अग्नी रक्ष इति[4] पर्यग्नि करोति । १४ । बभ्रेरध्वर्यो इदं[5] प्रापमित्युपर्यापानं[6] करोति । १५ । बभ्रेर्ब्रह्मन्निति[7] ब्रूयादनध्वर्युम् । १६ । घृतेन गात्रा सिञ्च सर्पिरिति[8] सर्पिषा विष्यन्दयति[9] । १७ । वसोर्या धारा आदित्येभ्यो अङ्गिरोभ्य इति[10] रसैरुपसिञ्चति । १८ । प्रियं प्रियाणामित्युत्तरतो[11] ऽग्नेर्धेन्वादीन्यनुमन्त्रयते । १९ । तामत्यासरत्प्रथमेति यथोक्तं दोहयित्वोपसिञ्चति[12] । २० ।

अत्यासरत्प्रथमा[13] धोक्ष्यमाणा[14] सर्वान्यज्ञान्बिभ्रती वैश्वदेवी ।[15]
उप वत्सं सृजत[16] वाश्यते गौर्व्यसृष्ट[17] सुमना हिंकृणोति[18, 19] ॥

---

[1] xii. 3. 42. — [2] xii. 3. 39. — [3] K Bü ऊर्ध्व. — [4] xii. 3. 43. — [5] xi. 1. 31; xii. 3. 45. — [6] So K Bü P Ch (prim. man.); Ch (sec. man.) उपर्यानं; Bi उपर्यायानं; E उपर्याप्यायनं; cf. Kāuç. 66. 7. — [7] Modification of xi. 1. 31. — [8] xi. 1. 31ᶜ; xii. 3. 45ᶜ. — [9] P Bi विष्यन्दयति. — [10] xii. 3. 41, 44. — [11] xii. 3. 49. — [12] E P दोहायित्वो°. — [13] Bü प्रथमो. — [14] So K; the rest धोक्षमाणा. — [15] The colon is wanting in K. — [16] Bü E सृजति; Ch (prim. man.) सृजति न; Ch (sec. man.) सृज न. — [17] K P Bi Bh व्यसृष्टः. — [18] P Bh Bü (sec. man.) Ch (prim. man.) सुमनाभिहिंकृणोति; this perhaps stands for सुमना अभिहिंकृणोति, a reading which goes against the metre, but seems rather more suitable to the sense. Is सुमना हिंकृणोति the product of emendation, arising from the better metrical feeling of the scribe? — [19] The colon is wanting in K. —

बधान वत्समभि धेहि भुञ्जती निज्य[1] गोधुगुप[2] सीद[3] दुग्धि ।
इरामस्मा ओदनं पिन्वमाना कीलालं घृतं मदमन्नभागम् ॥
सा धावतु यमराज्ञः सवत्सा सुदुघां पथा[4] प्रथमेह दत्ता ।
अतूर्णदत्ता[5] प्रथमेदमागन्वत्सेन गां सं सृज विश्वरूपामिति ॥ २१ ॥
इदं मे ज्योतिः समग्नय इति[6] हिरण्यमधिदधाति । २२ । एषा त्वचामित्यमोतं[7] वासो ऽग्रतः[8] सहिरण्यं निदधाति । २३ । ॥ ३ ॥ ॥ ६२ ॥

यदक्षेष्ववति[9] समानवसनौ[10] भवतः । १ । द्वितीयं तत्पापचैलं भवति तन्मनुष्याधमाय दद्यादित्येके । २ । शृतं त्वा हव्यमिति[11] चतुर आर्षेयान्भृग्वङ्गिरोविद उपसादयति । ३ । शुद्धाः पूता इति[12] मन्त्रोक्तम् ।४। पक्वं क्षेत्राद्वर्षं वनुष्वेत्यपकर्षति[13] । ५ । अग्नौ तुषानिति[14] तुषानावपति । ६ । परः कम्बूकानिति[15] सव्येन पादेन फलीकरणानपो-

---

[1] E निज्ये; Bü नित्य. — [2] Bü गोमधुगुप. [3] K सेद. — [4] E यथा; Ch (sec. man.) पथां; Ch (prim. et tert. man.) as above; so also the remaining MSS. — [5] Bi अकृष्टदत्वा or °दन्वा. — [6] xi. 1. 28; xii. 3. 50. — [7] xii. 3. 51. — [8] K Bh अग्रतः. — [9] xii. 3. 52. — [10] K समानवत्सनौ. — [11] xi. 1. 25. — [12] xi. 1. 27. — [13] xi. 1. 28ᵇ; xii. 3. 53. — [14] xi. 1. 29. — [15] xi. 1. 29ᵇ.

हति[1] । ७ । तन्वं स्वर्ग[2] इत्यन्यानावपति[3] । ८ । अग्ने प्रेहि समाचिनुष्वेत्याज्यं[4] जुहुयात् । ९ । एष सवानां संस्कारः । १० । अर्थलुप्तानि निवर्तन्ते । ११ । यथासवं[5] मन्त्रं संनमयति । १२ । लिङ्गं[6] परिहितस्य लिङ्गस्यानन्तरं कर्मकर्मानुपूर्वेण लिङ्गं परीक्षेत[7] ।१३। लिङ्गेन वा[8] । १४ । कर्मोत्पत्त्यानुपूर्वं[9, 10] प्रशस्तम्[11] ।१५। अतथोत्पत्तेर्यथालिङ्गम् । १६ । समुच्चयस्तुल्यार्थानां[12] विकल्पो वा । १७ । अथैतयोर्विभागः।१८।सूक्तेन[13] पूर्वं संपातवन्तं करोति।१९। श्राम्यत[14] इतिप्रभृतिभिर्वा सूक्तेनाभिमन्त्र्याभिनिगद्य[15] दद्याद्दाता वाच्यमानः ।२०। अनुवाकेनोत्तरं[16] संपातवन्तं करोति । २१ । प्राच्यै त्वा दिश[17] इतिप्रभृतिभिर्वानुवाकेनाभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्दाता वाच्यमानः ।२२। यथासवमन्यान्पृथग्वेति[18] प्रकृतिः । २३ । सर्वे[19] यथोत्पत्त्याचार्याणां[20] पञ्चौदनवर्जम् । २४ । प्रयुक्तानां पुनरप्रयोगम्[21] ।२५। एके सहिरण्यां[22] धेनुं[23] दक्षिणां[24] । २६ । गो-

---

[1] K P Bh °ह्रयति. — [2] xii. 3. 54. — [3] K इति तन्वान°; Bi Ch (sec. man.) इत्यन्वान°. — [4] iv. 14. 5; xi. 1. 36. — [5] K Ch यथासव. — [6] Ch लिङ्ग. — [7] Bi has a colon here. — [8] This word is wanting in K. — [9] K कर्मोत्यत्या°; Bi °त्पत्या°. — [10] K °पूर्वें; Bh °पूर्व्यं. — [11] Ch (prim. man.) प्रशस्तमम°. — [12] Thus emended; Ch समुच्चयः; the rest समुच्चय. — [13] xi. 1. 1 — xi. i. 37? — [14] xi. 1. 30 fg. — [15] Bü °भिगद्य. — [16] xiii. 3. 1 — xiii. 3. 60? — [17] xii. 3. 55 fg. — [18] K पृथक्केति; Bh पृथग्मे°. — [19] K सर्विं; Bi has a colon here. — [20] MSS. यथोत्पत्या°. — [21] Bi पनः प्रयोगम्. — [22] Bi सहिरण्या. — [23] K Bi धेनुर्द°. — [24] K Bi दक्षिणांन्गो°; Bü °णान्गो°. —

दक्षिणां[1] वा कौरुपथिः । २७ । संपातवतो[2] ऽभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्दाता वाच्यमानः । २८ । एतं भागमेतं सधस्था उलूखल इति[3] संस्थितहोमाः । २९ । आवपते । ३० । अनुमन्त्रणं च[4] । ३१ । ॥ ४ ॥ ॥ ६३ ॥

आशानामिति[5] चतुःशरावम् । १ । यद्राजान[6] इत्यवेक्षति[7] । २ । पदस्नातस्य पृथक्पादेष्वपूपान्निदधाति[8] । ३ । नाभ्यां पञ्चमम् । ४ । उन्नह्यन्वसनेन[9] सहिरण्यं[10] संपातवन्तम् । ५ । आ[11] नयैतमित्यपराजितादजमानीयमानमनुमन्त्रयते । ६ । इन्द्राय[12] भागमित्यग्निं परिणीयमानम् । ७ । ये नो द्विषन्तीति[13] संज्ञप्यमानम् । ८ । प्र पद इति[14] पदः प्रक्षालयन्तम् । ९ । अनु छ्य श्यामेनेति[15] यथापरु[16] विशसन्तम्[17] । १० । ऋचा[18] कुम्भीमित्यधिश्रयन्तम् । ११ । आ[19] सिञ्चेत्यासिञ्चन्तम् । १२ । अव[20] धेहीत्यवदधतम् । १३ । पर्याधत्तेति[21] पर्यादधतम् । १४ । शृतो[22] गछत्वित्युद्वासयन्तम् । १५ । उत्क्रामात इति[23]

---

[1] K Bh °दच्चिणान्वा. — [2] Ch Bü °वन्तो. — [3] vi. 122. 1; 123. 1; x. 9. 26. — [4] Ch वा. — [5] i. 31. 1. — [6] iii. 29. 1. — [7] Bü Bi इत्यवेः चति; E इत्यविमीचते; cf. iii. 29. 1 fg., and the Anukramaṇī to the hymn (अविदेवत्यम् . . . उद्दालको ऽनेन . . . शितिपादमविमस्तौत्). — [8] P Bh पृथक्पादेष्य°. — [9] Bü पंचमनुनह्यं; K पचमुन्नुन्नह्यं; the rest पंचममुन्नह्यं. — [10] P सहिरण्यसने or °सेने. — [11] ix. 5. 1. — [12] ix. 5. 2. — [13] ix. 5. 2^{c}. — [14] ix. 5. 3. — [15] ix. 5. 4. — [16] Ch (prim. man.) °परु. — [17] Ch E °शंसन्तं. — [18] ix. 5. 5. — [19] ix. 5. 5^{b}. — [20] Part of ix. 5. 5.^{b}. — [21] Ch पर्याधत्त इति; ix. 5. 5^{c}. — [22] ix. 5. 5^{d}. — [23] ix. 5. 6. —

पश्चादग्नेर्दर्भेषूद्धरन्तम् । १६ । उद्धृतमजमनज्मीत्याज्येनानक्ति[1] । १७ । पञ्चौदनमिति[2] मन्त्रोक्तम् । १८ । ओदनान्पृथक्पादेषु निदधाति । १९ । मध्ये पञ्चमम् । २० । दक्षिणं पश्चार्धं यूषेनोपसिच्य[3,4] । २१ । शृतमजमित्यनुबद्धशिरःपादं[5,6] त्वेतस्य चर्म । २२ । अजो हीति[7] सूक्तेन संपातवन्तं यथोक्तम् । २३ । उत्तरो[8] ऽमोतं तस्याग्रतः सहिरण्यं निदधाति । २४ । पञ्च रुक्मेति[9] मन्त्रोक्तम् । २५ । धेन्वादीन्युत्तरतः[10] सोपधानमास्तरणं वासो हिरण्यं च । २६ । आ नयैतमिति[11] सूक्तेन संपातवन्तम् । २७ । आञ्जनान्तं[12] शतौदनायाः पञ्चौदनेन व्याख्यातम् । २८ । ॥ ५ ॥ ६४ ॥

अघायतामित्यृच[13] मुखमपिनह्यमानमनुमन्त्रयते । १ । सपत्नेषु वज्रं ग्रावा त्वेष इति[14] निपतन्तम् । २ । वेदिष्ट इति[15] मन्त्रोक्तमास्तृणाति । ३ । विंशत्योदनासु श्रयणीषु[16] शतमवदानानि वध्रीसंनद्धानि[17] पृथगोदनेषूपर्यादधाति[18] । ४ । मध्यमायाः प्रथमे रन्ध्रिण्यामिक्षां[19] दशमे ऽभितः[20]

---

[1] K °मनध्मी°; iv. 14. 6. — [2] iv. 14. 7. — [3] K Ch यूपेणो°; Bh पूपेनो°. — [4] Bi has a colon here. — [5] iv. 14. 9. — [6] K Bü Bh °शिरस्पादं; cf. Kāuç. 24. 10; 81. 28. — [7] iv. 14. 1 (ix. 5. 13). — [8] K inserts उक्तम् between this and the preceding word Is it a gloss? Cf. Kāuç. 62. 23. — [9] ix. 5. 25 (26). — [10] Cf. Kāuç. 62. 19. — [11] ix. 5. 1. — [12] Bü (sec. man.) आंजनानांतं; the performances ending with sū. 17. — [13] x. 9. 1. — [14] x. 9. 1^b, 2^d. — [15] x. 9. 2. — [16] So K Bi Bh (sec. man.); Ch श्रपणीषु; Bü (prim. man.) श्यिणीषु; E P Bh श्रेणीषु. — [17] So emended; Bü Bh वद्ध्री°; the rest वध्रि°. — [18] K पृथगोदने पर्या°. — [19] P °ण्यमिचां; Bi °ण्यमिच्यां; E °ण्याभिषां. — [20] K दशभितः. —

सप्तसप्तापूपान्परिश्रयति । ५ । पञ्चदशे[1] पुरोडाशौ । ६ । अग्रे हिरण्यम् । ७ । अपो देवीरित्यग्रत[2] उदकुम्भान् । ८ । बालास्त इति[3] सूक्तेन संपातवतीम् । ९ । प्रदक्षिणमग्निमनुपरिणीयोपवेशनप्रक्षालनाचमनमुक्तम्[4] । १० । पाणावुदकमानीय । ११ । अथामुष्यौदनस्यावदानानां[5] च मध्यात्पूर्वार्धाच्च द्विरवदायोपरिष्टादुदकेनाभिघार्य जुहोति सोमेन पूतो जठरे सीद ब्रह्मणामार्षेयेषु नि दध[6] ओदन त्वेति[7] । १२ । अथ प्राश्नाति । १३ । अग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामि बृहस्पतेर्मुखेन । इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि वरुणस्योदरे[8] । तद्यथा हुतमिष्टं प्राश्नीयाद्देवात्मा त्वा[9] प्राश्नाम्यात्मास्यात्मन्नात्मानं मे मा हिंसीरिति प्राशितमनुमन्त्रयते । १४ ।

यो ऽग्निर्नृमणा[10] नाम ब्राह्मणेषु प्रविष्टः ।
तस्मिन्म एष[11] सुहुतो ऽस्त्वोदनः स मा मा हिंसीत्परमे व्योमन्[12] ॥

सो अस्मभ्यमस्तु परमे[13] व्योमन्निति दातारं वाचयति । १५ । वीक्षणान्तं शतौदनायाः प्रातर्जपेन व्याख्यातम् । १६ । ॥ ६ ॥ ॥ ६५ ॥

---

[1] Bü °दश; Ch (prim. man.) °दशेषु. — [2] x. 9. 27 (i. 4. 3). — [3] x. 9. 3. — [4] Bü Bh °चमनयुक्तम्. — [5] MSS. °मुष्योदनस्या°. — [6] Ch दधत. — [7] xi. 1. 25c, 33a. — [8] Cf. up to this point VS. (Kāṇva-çākhā) ii. 3. 5, 7 (p. 58 of Weber's edition); Kāty. Çr. ii. 2. 20. — [9] Thus emended; P Bh Bü देवात्मा (without त्वा); K Ch E Bi देवा त्वा. — [10] K नृम्णा. — [11] Ch एतत्सु°; Bü एत. — [12] The colon here only in Bü. — [13] The passage from परमे in the preceding line up to this word is omitted in K. —

वाङ्म आसन्निति[1] मन्त्रोक्तान्यभिमन्त्रयते[2] । १ । बृहता मनो द्यौश्च मे पुनर्मैत्विन्द्रियमिति[3] प्रतिमन्त्रयते[4] । २ । प्रतिमन्त्रिते व्यवदायाश्नन्ति । ३ । शतौदनायां द्वादशं शतं दक्षिणाः[5] । ४ । अधिकं ददतः[6] काममप्रं[7] संपद्यते । ५ । ब्रह्मास्येत्योदने[8] हृदान्प्रतिदिशं[9] करोति । ६ । उपर्यापानम्[10] । ७ । तदभितश्चतस्रो[11] दिश्याः कुल्याः । ८ । ता रसैः[12] पूरयति । ९ । पृथिव्यां[13] सुरयाङ्गिराण्डीकादिवन्ति[14, 15] मन्त्रोक्तानि प्रतिदिशं निधाय । १० । यमोदनमित्यातिमृत्युम्[16, 17] । ११ । अनड्वानित्यनड्वाहम्[18] । १२ । सूर्यस्य रश्मीनिति[19] कर्की[20] सानूबन्ध्यां[21] ददाति । १३ । आयं गौः पृश्निरयं सहस्रमिति[22] पृश्निं[23] गाम् । १४ । देवा इमं

---

[1] MSS. आस्यन्निति (as in the Atharvan-MSS.); xix. 60. 1. — [2] K मंत्रोत्तयभिमंत्रयते; Bü E Bi °भिमृशते. — [3] v. 10. 8; vi. 53. 1 (et al.); vii. 67. 1. — [4] For this and the next sūtra cf. Kāuç. 68. 33, 34. — [5] So, दक्षिणा (अधिकं), all MSS. except Ch (sec. man.): दक्षिणाधिकं. — [6] E ददत्तः. — [7] K E कामः प्र; P Bi Bh कामप्रः; cf. x. 9. 4. — [8] iv. 34. 1. — [9] K E P हृदान्. — [10] Cf. Kāuç. 62. 14. — [11] Ch E तदभृतश्च°; K तदभितश्च तिस्रो. — [12] P कुल्यासारसौ. — [13] E Ch (sec. man.) पृथिव्या. — [14] K Ch E P Bi सुराया°. — [15] °राण्डीकादिवन्ति is a doubtful conjecture; K Bü (prim. man.) °रांडीकादिवत्य; Bü (sec. man.) °हांडी° (!); Ch (sec. man.) °रांडीकांदिवत्य; Ch (prim. man.) °रांडैकांदिवत्य; E °रांडिकांदिवत्य; P °रंडिकादिवन्य; Bh °रंडीकादिवत्य; Bi रांडिकादिवत्य; or is an emendation to °वत्यां (sc. पृथिव्यां) to be preferred? Cf. iv. 34. 5. — [16] iv. 35. 1. — [17] P Bh °त्यातिमृत्युम्. — [18] iv. 11. 1. — [19] iv. 38. 5. — [20] E P कर्कां; Bi कक्की; Ch कक्कीं; Bü ककीं. — [21] So K Bh; P Bi सानूवन्ध्यां; Bü सानुवध्यां; Ch E and Pet. Lex. sub कर्क read सानी वन्ध्यां; cf. also Kāuç. 21. 11. — [22] vi. 31. 1; vii. 22. 1. — [23] E Bh Ch (sec. man.) पृश्नि°. —

मधुना संयुतं यवमिति[1] पौनःशिलं[2] मधुमन्थं सहिरण्यं संपातवन्तम् । १५ । पुनन्तु मा देवजना इति[3] पवित्रं कृशरम्[4] । १६ । कः[5] पृश्निमित्युर्वराम् । १७ । साहस्र[6] इत्यृषभम् । १८ । प्रजापतिश्चेत्यनड्वाहम्[7] । १९ । नमस्ते जायमानायै ददामीति[8] वशामुदपात्रेण संपातवता संप्रोक्ष्याभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्दाता वाच्यमानः । २० । भूमिष्ट्वेत्येनां[9] प्रतिगृह्णाति।२१। उपमितामिति[10] यच्छालया सह दास्यन्भवति तदन्तर्भवत्यपिहितम् । २२ । मन्त्रोक्तं तु[11] प्रशस्तम् । २३ । इटस्य ते वि चृतामीति[12] द्वारमवसारयति । २४ । प्रतीचीं त्वा प्रतीचीन[13] इत्युदपात्रमग्निमादाय प्रपद्यन्ते । २५ । तदन्तरेव सूक्तेन संपातवत्करोति । २६ । उदपात्रेण संपातवता शालां संप्रोक्ष्याभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्दाता वाच्यमानः । २७ । अन्तरा द्यां च पृथिवीं चेत्येनां[14] प्रतिगृह्णाति।२८। उपमितामिति[15] मन्त्रोक्तानि प्रचृतति।२९। मा नः पाशमित्यभिमन्त्र्य[16] धारयति।३०। नास्यास्थीनीति[17] यथोक्तम् । ३१ । सर्वमेनं समादायेत्यद्भिः[18] पूर्णे गर्ते प्रविध्य[19] संवपति।३२। शतौदनां[20] च । ३३ । ॥ ७ ॥ ॥ ६६ ॥

---

[1] vi 30. 1. — [2] K Bi पौन°. — [3] vi. 19. 1. — [4] K Bh Ch (sec. man.) कृसरं; cf. Kāuç. 84. 3. — [5] vii. 104. 1. — [6] ix. 4. 1. — [7] ix. 7. 1. — [8] x. 10. 1; xii. 4. 1. — [9] iii. 29. 8 (v. 28. 5). — [10] ix. 3. 1. — [11] This word is wanting in Ch. — [12] ix. 3. 18. — [13] ix. 3. 22. — [14] ix. 3. 15. — [15] ix. 3. 1. — [16] ix. 3. 24. — [17] ix. 5. 23. — [18] ix. 5. 23^c. — [19] Ch (prim. man.) प्रवृद्ध. — [20] Ch (prim. man.) शतौदानां; E शतौददनीं. —

संभृतेषु साविकेषु संभारेषु ब्राह्मणमृत्विजं वृणीत । १ । ऋषिमार्षेयं सुधातुदक्षिणमनैमित्तिकम् । २ । एष ह वा ऋषिरार्षेयः सुधातुदक्षिणो यस्य त्र्यवराध्यीः[1] पूर्वपुरुषा विद्याचरणवृत्तशीलसंपन्नाः । ३ । उदगयन इत्येके । ४ । अथात ओदनसवानामुपाचारकल्पं[2] व्याख्यास्यामः । ५ । सवान्दत्त्वाग्नीनादधीत[3] । ६ । सार्ववैदिक[4] इत्येके[5] । ७ । सर्वे वेदा द्विकल्पाः[6] । ८ । मासपराध्यी[7] दीक्षा द्वादशरात्रो[8] वा । ९ । त्रिरात्र इत्येके । १० । हविष्यभक्षा[9] स्युर्ब्रह्मचारिणः । ११ । अधः शयीरन् । १२ । कर्तृदातारावा समापनात्कामं[10] न भुञ्जीरन्संततावश्वेत्स्युः[11] । १३ । अहनि समाप्तमित्येके[12] । १४ । याचार्थं दातारौ वा दाता केशश्मश्रुरोमनखानि[13] वापयीत । १५ । केशवर्जं पत्नी । १६ । स्नातावहतवसनौ सुरभिणौ व्रतवन्तौ कर्मण्यावुपवसतः[14] । १७ । श्वो भूते यज्ञोपवीती शान्त्युदकं कृत्वा यज्ञवास्तु च[15] संप्रोक्ष्य ब्रह्मौदनिकमग्निं मथित्वा । १८ । यद्देवा

---

[1] Ch त्रिवराध्यीः; K त्र्यराध्यीः. — [2] For the variant °पचार° see Kāuç. 140. 1. — [3] D (schol.) in the introduction fol. 7[a] l. 4, अथ सवान्दत्वाग्नीनादधीतेति तस्यां चोदनायामग्नेः संस्कारफलं तदंगत्वात् । ब्रह्मौदनवत् । अनंगभूतानां स्वर्गः । अन्ये मात्रवर्णिकं फलमिच्छंति पुष्टिग्रहणात् — [4] Bi °वैदिकं; Bū (sec. man.) सावर्वैदिक. — [5] Ch brackets the passage beginning with sū. 5 and ending here. — [6] Ch सर्ववेदद्वि°. — [7] Bh माससप°. — [8] Thus emended (cf. Pāṇini ii. 4. 29); P Bh °रात्रि, the rest °रात्रौ. — [9] E °भक्ष्या. — [10] E Ch (prim. man.) समापना. — [11] P सतता°. — [12] K Bh Bū (prim. man.) समाप्त इत्येके. — [13] E °लोम°. — [14] Thus emended; K Ch E °वसथ (श्वो); Bū °वसनः; the rest °वसथः. Cf. Kāuç. 140. 4. — [15] Wanting in K P Bi. —

देवहेडनं यद्विद्वांसो यदविद्वांसो ऽपामित्यमप्रतीत्तमित्येतै-
स्त्रिभिः[1] सूक्तैरन्वारब्धे दातरि पूर्णहोमं जुहुयात् । १९ ।
पूर्वाह्णे बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं प्राञ्चमुपसमाधाय[2,3]
। २० । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिरुदपात्रमुपसाद्य
परिचरणेनाज्यं परिचर्य । २१ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हु-
त्वाज्यभागौ च । २२ । पश्चादग्नेः पल्पूलितविहितमौक्षं
वानडुहं वा रोहितं चर्म[4] प्राग्ग्रीवमुत्तरलोम[5] परिस्तीर्य
।२३। पवित्रे कुरुते ।२४। दर्भावप्रच्छिन्नप्रान्तौ प्रक्षाल्यानु-
लोममनुमार्ष्टि।२५। दक्षिणं जान्वाच्यापराजिताभिमुखः
प्रह्वो वा मुष्टिना प्रसृतिनाञ्जलिना यस्यां श्रपयिष्य-
न्स्यात्तया[6,7] चतुर्थम्[8] । २६ । शरावेण चतुःशरावं देवस्य
त्वा सवितुः प्रसव ऋषिभ्यस्त्वार्षेयेभ्यस्त्वैकर्षये त्वा जुष्टं
निर्वपामि । २७ । ॥ ८ ॥ ॥ ६७ ॥

वसवस्त्वा गायत्रेण छन्दसा निर्वपन्तु । ऊर्जमक्षित-
मक्षीयमाणमुपजीव्यासमिति दातारं वाचयति । १ ।
रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन छन्दसा । आदित्यास्त्वा जागतेन छन्द-
सा । विश्वे त्वा देवा आनुष्टुभेन छन्दसा निर्वपन्तु । ऊ-
र्जमक्षितमक्षीयमाणमुपजीव्यासमिति[9] दातारं वाचयति
।२। निरुप्तं सूक्तेनाभिमृशति।३। स्वर्गब्रह्मौदनौ तन्त्रम्।४।

---

[1] vi. 114. 1; 115. 1; 117. 1. — [2] Ch E Bü insert इध्मं after प्राञ्चम्; cf. Kāuç. 53. 3. — [3] E has a colon here. — [4] Bi has a colon here. — [5] K Bh प्राग्रीव°. — [6] Thus emended; MSS. श्रपयिष्यं. — [7] K Bü स्योत्तमया; Bb स्यात्तमया; Ch स्योत्तया. — [8] Cf. Kāuç. 61. 11. — [9] Cf. Māitr. S. iii. 12. 19; VS. xxiii. 8, also VS. i. 27; v. 2. —

संनिपाते[1] ब्रह्मौदनमितमुदकमासेचयेद्विभागम्[2, 3, 4] । ५ । यावन्तस्तण्डुलाः[5] स्युर्नावसिञ्चेन्न प्रतिषिञ्चेत् । ६ । यद्यवसिञ्चेन्मयि वर्चो अथो यश इति[6] ब्रह्मा यजमानं वाचयति । ७ । अथ प्रतिषिञ्चेत् । ८ । आ प्यायस्व सं ते पयांसीति द्वाभ्यां[7] प्रतिषिञ्चेत् । ९ ।

आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् ।
भवा वाजस्य संगथे ॥
सं ते पयांसि समु यन्तु वाजाः सं वृष्ण्यान्यभिमातिषाहः ।
आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि धिष्वेति । १० ।

तत्र चेदुपाधिमात्रायां नखेन न[8] लवणस्य कुर्यात्तेनैवास्य तद्वृथान्नं संपद्यते । ११ । अहतं वासो दक्षिणत उपशेते । १२ । तत्सहिरण्यम् । १३ । तत्र द्वे उदपात्रे निहिते भवतः । १४ । दक्षिणमन्यदन्तरमन्यत्[9] । १५ । अन्तरं यतोऽधिचरिष्यन्भवति । १६ । बाह्यं जाङ्गायनम्[10] । १७ । तत उदकमादाय पात्र्यामानयति[11] । १८ । दर्व्या[12] कुम्भ्याम्[13] । १९ ।

---

[1] Ch संपाते. — [2] Bü ब्रह्मौदनौ°; E Ch ब्रह्मौदनो°. — [3] Ch °मित उदक°. — [4] P Bi °मासिञ्चयेद्वि°. — [5] So Bü E; the rest तण्डुला. — [6] vi. 69. 3. — [7] RV. i. 91. 16, 18; TS. iii. 2. 5. 3; iv. 2. 7. 4; TB. iii. 5. 12. 1; 7. 13. 4; TĀr. vi. 6. 3; VS. xii. 112, 113; Māitr. S. ii. 7. 14; Kāṭh. S. xvi. 14; Kap. S. xxv. 5; Tāṇḍya Br. i. 5. 8. — [8] Ch E and Pet. Lex. sub उपाधि omit न; Bh त. — [9] Bi °दुत्तरमन्यत्. Is this to be taken into the text? cf. the next sūtra. — [10] K जागमायनम्; cf. Kāuç. 3. 1. — [11] For this and the following four sūtras cf. Kāuç. 62. 2-7. — [12] Thus emended; MSS. दर्व्यां; cf. Kāuç. 62. 3. — [13] K कुम्भ्यां, as in Kāuç. 62. 3. —

दर्विकृते तत्रैव प्रत्यानयति । २० । दर्व्योत्तममपादाय तत्सुहृद्दक्षिणतो ऽग्नेरुदङ्मुख आसीनो धारयति । २१ । अथोद्धरति । २२ । उद्धृते यदपादाय धारयति तदुत्तरार्ध आधाय रसैरुपसिच्य प्रतिग्रहीत्रे[1] दातोपवहति । २३ । तस्मिन्नन्वारब्धं दातारं वाचयति[2]।२४। तन्त्वं सूक्तं पच्छः[3] स्नानेन[4] यौ ते पक्षौ यदतिष्ठः । २५ ।

यौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणौ याभ्यां रक्षांस्यपहं-
स्योदन[5] ।

ताभ्यां पथ्यास्म[6] सुकृतस्य लोकं यत्र ऋषयः प्रथ-
मजाः पुराणाः[7] ॥

यदतिष्ठो दिवस्पृष्ठे व्योमन्नध्योदन[8] ।

अन्वायन्सत्यधर्माणो[9, 10] ब्राह्मणा राधसा सह।२६।

क्रमध्वमग्निना नाकं पृष्ठात्पृथिव्या अहमन्तरिक्षमारुहं स्वर्यन्तो नापेक्षन्त उरुः प्रथस्व महता महिम्नेदं मे ज्योतिः सत्याय चेति तिस्रः समग्रय इति[11] सार्धमेतया । २७ । अत ऊर्ध्वं वाचिते हुते संस्थिते ऽमूं[12] ते ददामी-

---

[1] So emended; MSS. प्रतिगृहीत्वे दातो°; cf. Pet. Lex. sub प्रतिगृहीतृ and प्रतिग्रहीतृ. — [2] E has a colon here. — [3] Bü K E Ch Bi पच्छ. — [4] Bi has a colon here. — [5] So emended; MSS. °स्योदनः. — [6] K P Bi Bh पथ्यास्मत्सु°; VS. and TS. पतेम. — [7] Cf. VS. xviii. 52; TS. iv. 7. 13. 1. — [8] K P Bh °ध्यौदनः. — [9] K P Bh Bü अन्वायंत्स°. — [10] Ch E °धर्माणौ. — [11] iv. 14. 2, 3, 4; xi. 1. 19, 28; xii. 3. 46–48, 50. — [12] E मुं; Ch (sec. man.) मू. —

ति नामग्राहमुपस्पृशेत् । २८ । सदक्षिणं कामस्तदित्यु-
क्तम्[1] । २९ । ये भक्षयन्त[2] इति पुरस्ताद्धोमाः । ३० ।

अग्ने त्वं नो अन्तम उत त्राता शिवो भवा वरूथ्यः[3] ।
तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः[4] ॥
गयस्फानो अमीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः ।
सुमित्रः सुमनो भवे-[5]

त्याज्यभागौ । ३१ । पाणावुदकमानीयेत्युक्तम् । ३२ । प्र-
तिमन्त्रणान्तम्[6] । ३३ । प्रतिमन्त्रिते[7] व्यवदायाश्नन्ति
। ३४ । इदावत्सरायेति व्रतविसर्जनमाज्यं जुहुयात्[8] । ३५ ।
समिधो ऽभ्यादध्यात् । ३६ । तत्र श्लोकौ ।

यजुषा मथिते अग्नौ यजुषोपसमाहिते ।
सवान्दत्त्वा[9] सवाग्नेस्तु कथमुत्सर्जनं भवेत् ॥
वाचयित्वा सवान्सर्वान्प्रतिगृह्य[10] यथाविधि ।
हुत्वा संनतिभिस्तत्रोत्सर्गं[11] कौशिको ऽब्रवीत् । ३७ ।

प्राञ्चो[12] ऽपराजितां[13] वा दिशमवभृथाय व्रजन्ति
। ३८ । अपां सूक्तैराप्लुत्य[14] प्रदक्षिणमावृत्याप उप-

---

[1] xix. 52. 1. — [2] ii. 35. 1. — [3] RV. v. 24. 1[ab]; SV. i. 448; ii. 457; VS. iii. 25[a]; xv. 48[a]; xxv. 47[a]; TS. i. 5. 6. 2; iv. 4. 4. 8; Māitr. S. i. 5. 3, 10; ii. 13. 8; Kāṭh. S. vii. 1, 8; Kap. S. v. 1. — [4] RV. v. 24. 2[cd]; VS. iii. 26[a]; xv. 48[c]; xxv. 47[c]; TS. Māitr. S. ibid. — [5] RV. i. 91. 12; Māitr. S. iv. 10. 4; 12. 4; Kāṭh. ii. 14; TS. iv. 3. 13. 5, all with the variant सोम नो for सुमनो. — [6] Cf. Kāuç. 66. 2, 3 for this and the following sūtra. — [7] E प्रतिमन्त्रयते. — [8] For this and the following sūtra cf. Kāuç. 42. 15, 16. — [9] K Bü Bh Ch (sec. man.) सवां दत्वा. — [10] K Bh सवांत्स°. — [11] K Bh Ch (prim. et tert. man.) insert हि after this word. — [12] Bi प्राचो. — [13] Bi पराजिता. — [14] For the अपां सूक्तानि see Dārila to Kāuç. 7. 14. —

स्पृश्यानवेक्षमाणाः[1] प्रत्युदाव्रजन्ति । ३९ । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेप्सन्ति । ४० । यथोक्ता दक्षिणा यथोक्ता दक्षिणा । ४१ । ॥ ९ ॥ ॥ ६८ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे ऽष्टमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] Ch ॰पेच्चमाणाः; K ॰वेच्यमाणाः; cf. Kāuç. 7. 14; 140. 18. —

॥ ओं ॥

पित्र्यमग्निं शमयिष्यञ्ज्येष्ठस्य[1] चाविभक्तिन[2] एकाग्निमाधास्यन्[3]।१। अमावास्यायां पूर्वस्मिन्नुपशाले गां द्विहायनीं रोहिणीमेकरूपां बन्धयति[4]।२। निशि शामूलपरिहितो[5] ज्येष्ठो ऽन्वालभते।३। पत्न्यहतवसना ज्येष्ठम्।४। पत्नीमन्वञ्च इतरे[6]।५। अथैनानभिव्याहारयत्यध्रिगो शमीध्वम्। सुशमि शमीध्वम्। शमीध्वमध्रिगा३उ इति[7.8] चिः[9]।६। अयमग्निः सत्पतिर्नेडमा रोहेत्यनुवाकं[10] महाशान्तिं च शान्त्युदक आवपते[11]।७। अग्ने अक्रव्यादिति[12] भ्रष्ट्राद्दीपं[13] धारयति।८। भूमेश्चोप-

---

[1] Thus emended; MSS. शमयिष्यं; Bi has a colon here. — [2] P Bh वा°. — [3] Dārila, fol. 5[a] l. 6, पित्र्यमग्निं शमयिष्यन्निति क्रव्याच्छमनं. — [4] E P बधयति. — [5] Thus emended; MSS. सामूल°. — [6] So Bi; Ch E K Bü अन्वंचेतरे; P Bh °न्वचैतरे; cf. the introduction. — [7] K Bi °ध्रिगा ओ इति; Bü P °ध्रिगा ओ (or उ) इति; Bh °ध्रिगा उ इति; Ch °ध्रिगा३ओं इति; Nirukta 5. 11 °ध्रिगर्वति; Āit. Br. and Āçv. Çr. as above. — [8] Bi has a colon here. — [9] The formula occurs: Tāit. Br. iii. 6. 6. 4; Āit. Br. ii. 7; Āçv. Çr. ii. 3. 1; Nirukta 5. 11 (commentary p. 62; introduction p. xxxviii); cf. VS. i. 15; TS. i. 1. 5. 2; Māitr. S. i. 1. 6. — [10] vii. 62. 1; xii. 2. 1 (the अनुवाक beginning with this pratika). — [11] Cf. Kāuç. 39. 7; 43. 5; 46. 7. — [12] xii. 2. 42. — [13] K भ्रष्टादी°; E भ्राष्ट्रादी°; cf. Kāuç. 47. 28; 49. 21. —

दग्धं समुत्खाय । ९ । आकृतिलोष्टवल्मीकेनास्तीर्य । १० । शकृत्पिण्डेनाभिलिप्य । ११ । सिकताभिः प्रकीर्याभ्युक्ष्य । १२ । लक्षणं कृत्वा । १३ । पुनरभ्युक्ष्य । १४ । पश्चाल्लक्षणस्याभिमन्थनं निधाय । १५ । गोऽश्वाजावीनां पुंसां लोमभिरास्तीर्य व्रीहियवैश्च शकृत्पिण्डमभिविमृज्य प्राञ्चौ दर्भौ निदधाति । १६ । वृषणौ स्थ[1] इत्यभिप्राण्यारण्यौ[2] । १७ । तयोरुपर्यधरारणिम् । १८ । दक्षिणतो मूलान् । १९ । पश्चात्प्रजननामुर्वश्यसीत्यायुरसीति[3] । २० । मूलत उत्तरारणिमुपसंधाय[4] । २१ । पृतनाजितमित्याहूय[5] । २२ । अभिदक्षिणं ज्येष्ठस्त्रिरभिमन्थत्योँ भूर्गायत्रं छन्दोऽनुप्रजायस्व त्रैष्टुभं जागतमानुष्टुभमोँ भूर्भुवः स्वर्जनदोमिति[6, 7] । २३ । अत ऊर्ध्वं यथाकामम् । २४ । ॥ १ ॥ ॥ ६९ ॥

मन्थामि त्वा जातवेदः सुजातं जातवेदसम् ।
स नो जीवेष्वा भज[8] दीर्घमायुश्च धेहि[9] नः ॥
जातो ऽजनिष्ठा[10] यशसा सहाग्ने[11] प्रजां पशूंस्तेजो रयिमस्मासु धेहि[12] ।

---

[1] VS. v. 2b; TS. i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 29; Çat. Br. iii. 4. 1. 21. — [2] So E Bi; K °प्राण्यारराण्ये; Ch P Bü Bh °प्रारण्यारण्यौ. — [3] VS. v. 2cd; TS. i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 30; Çat. Br. iii. 4. 1. 22. — [4] Ch E have a colon here; K has a double colon in the middle of the word after उत्तरा°. — [5] vii. 63. 1. — [6] K Bh °दोऽ३मिति. — [7] Cf. VS. v. 2f, etc.; TS. i. 3. 7. 1; Kāṭh. iii. 4; Lāty. iii. 5. 5; Kāty. Çr. v. 1. 28; Çat. Br. iii. 4. 1. 23. — [8] K Ch भजद्दो°. — [9] E देहि. — [10] So K Bi Ch (sec. man.); E Ch (prim. man.) जनिष्वा; P Bh जनिष्टा; Bü जनिष्या. — [11] K Bü Ch P °ग्नेः. — [12] Cf. Çāṅkh. Çr. ii. 17. 8. —

आनन्दिनो मोदमानाः सुवीरा[1] अनामयाः सर्वमायुर्गमेम ॥

उद्दीप्यस्व जातवेदो ऽप सेदिं[2] तृष्णां[3] क्षुधं जहि ।
अपास्मत्तम उछत्वप ह्रीतमुखो[4] जह्यप दुर्हार्द्दिशो[5] [जहि ॥
इहैवैधि धनसनिरिह त्वा समिधीमहि ।
इहैधि पुष्टिवर्धन इह त्वा समिधीमहीति । १ ।

प्रथमया मन्थति । २ । द्वितीयया जातमनुमन्त्रयते । ३ । तृतीययोद्दीपयति । ४ । चतुर्थ्योपसमादधाति । ५ । यत्त्वा क्रुद्धा[6] इति चों[7] भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्यङ्गिरसां त्वा देवानामादित्यानां व्रतेना दधे[8] । द्यौर्मह्नासि[9] भूमिर्भूम्ना[10] तस्यास्ते देव्यदितिरुपस्थे[11] ऽन्नादायान्नपत्याया[12] दधदिति[13] । ६ । लक्षणे प्रतिष्ठाप्योपोत्थाय । ७ । अथोपतिष्ठते । ८ । अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वयाग्ने गृहपतिना भूयासम् । सुगृहपतिस्त्वं मयाग्ने गृहपतिना भूयाः । अस्थूरि णौ गा-

---

[1] K Ch (prim. man.) °वीराः. — [2] K P Bb शेदं; B शेदि. — [3] K B धिष्णान्; P धिष्णां; the omission of the word perfects the metre. — [4] E ह्रीत°. — [5] So with doubtful emendation; Ch E दुर्हार्दिशो; Bü दुहर्दिशो; E दुहाद्दिश्शो; P Bh दुर्हाद्दशो; K दुर्हार्दशो. — [6] xii. 2. 5; cf. TS. i. 5. 3. 1; Māitr. S. i. 7. 1. — [7] So all MSS. — [8] K Bü Bi ददे; Bi only has the colon. — [9] So emended; K Bü Ch मन्नासि; E P Bi Bh भूम्नासि; Māitr. S. i. 6. 1 (end), as above. — [10] So emended according to Māitr. S. (ibid.) and TS. i. 5. 3. 1; MSS. भूमेर्भू°. — [11] So Ch P Bh; K °दितेरुप°; E Bi °दितरुप°; Bü °दित उप° (so also Māitr. S. ibid.). — [12] So E and Māitr. S.; K Bü Ch Bi न्नापत्वा; P न्नपतयत्वा; Bh न्नपतयत्या. — [13] Cf. VS. iii. 5; TS. 1. 5. 3. 1; Māitr. S. i. 6. 1 (end), 2. —

र्हपत्यानि दीदिहि शतं समा इति[1] । ९ । व्याकरोमीति[2] गार्हपत्यक्रव्यादौ समीक्षते । १० । शान्तमाज्यं गार्हपत्यायोपनिदधाति । ११ । माषमन्थं[3] क्रव्यादम् । १२ । उप त्वा नमसेति[4] पुरोऽनुवाक्या । १३ । विश्वाहा त[5] इति पूर्णाहुतिं जुहोति । १४ । यो नो अग्निरिति[6] सह कर्त्रा[7] हृदयान्यभिमृशन्ते । १५ । ॥ २ ॥ ॥ ७० ॥

अंशो राजा विभजतीमावग्नी[8,9] विधारयन्[10] ।
क्रव्यादं निर्णुदामसि[11] हव्यवाडिह तिष्ठत्विति

विभागं जपति । १ । सुगार्हपत्य इति[12] दक्षिणेन गार्हपत्ये[13] समिधमादधाति । २ । यः क्रव्यात्तमशीशममिति[14] सव्येन नडमयीं क्रव्यादि[15] । ३ । अपावृत्येति[16] मन्त्रोक्तं बाह्यतो निधाय । ४ । नडमा रोह समिन्धत इषीकां जरतीं[17] प्रत्यञ्चमर्केमित्युपसमादधाति[18] । ५ । यद्यग्निर्यो अग्निरविः कृष्णा[19]

मा[20] नो रुरोः[21] शुचद्विदः[22] शिवो[23] नो अस्तु भरतो
ररणः ।

---

[1] Cf. RV. vi. 15. 19; VS. ii. 27 (and Kāṇva-çākhā, p. 59 of Weber's edition); TS. 1. 5. 6. 4; Māitr. S. i. 4. 2 (end); i. 15. 14 (end); Çāñkh. Çr. iv. 12. 14; Çat. Br. i. 9. 3. 19. — [2] xii. 2. 32. — [3] K P Ch (prim. man.) माख॰. — [4] iii. 15. 7. — [5] Bü न; Bi ॰हांत; iii. 15. 8. — [6] xii. 2. 33. — [7] Ch कर्ता; Bü कर्त्ता. — [8] So emended; MSS. ॰तीमाम॰. — [9] Bi ॰ग्नि. — [10] E Ch (prim. man.) ॰धरयत. — [11] K P have a colon here. — [12] xii. 2. 45[c]. — [13] K P Bh Ch prim. man.) गाहपत्यं. — [14] Bh ॰सीसमम्; cf. iii. 21. 9. — [15] These words are wanting in Ch E. — [16] xii. 2. 34. — [17] P Bi जरंतीं; E जरंति. — [18] xii. 2. 1, 11, 54, 55. — [19] xii. 2. 4, 7, 53. — [20] E यां. — [21] So with doubtful emendation; E रुरोह; Ch रुटो; Bi रूरो; the rest रुरो; the word is then to be regarded as an augmentless subjunctive from the reduplicated root रु. — [22] K P have a colon here. — [23] E शिवा. —

अतिव्याधी व्याधो[1] अग्रभीष्ट[2] क्रव्यादो अग्नीञ्छमयामि[3.4] सर्वानिति शुक्त्या माषपिष्टानि[5] जुहोति । ६ । सीसं दर्व्यामवधायोद्यथ्य[6] मन्थं जुह्वञ्छमयेत्[7] । ७ । नडमा रोहेति चतस्रोऽग्ने अक्रव्यादिमं क्रव्याद्यो नो अश्वेष्वन्येभ्यस्त्वा हिरण्यपाणिमिति[8] शमयति । ८ । दक्षिणतो जरत्कोष्ठे[9] शीतं भस्माभिविहरति[10] । ९ । शान्त्युदकेन सुशान्तं कृत्वावदग्धं समुत्खाय[11] । १० । परं मृत्यो[12] इत्युत्थापयति । ११ । क्रव्यादमिति[13] तिसृभिर्ह्रियमाणमनुमन्त्रयते[14] । १२ । दीपाद्याभिनिगदनात्प्रतिहरणेन व्याख्यातम्[15] । १३ । अविः कृष्णेति[16] निदधाति ।१४। उत्तमवर्जं[17] ज्येष्ठस्याञ्जलौ सीसानि । १५ । अस्मिन्वयं यद्रिप्रं सीसे मृड्ढ्वमित्यभ्यवनेजयति[18.19] । १६ । कृष्णोर्णया पाणिपादान्निमृज्य[20] ।१७। इमा जीवा उदीचीनैरिति[21] मन्त्रोक्तम् । १८ । त्रिः सप्ते-

---

[1] E व्याध्रौ. — [2] Ch अग्रभिष्ट. — [3] So emended; K अग्नी शम°; Bh अग्नि शम°; the rest अग्निं शम°. — [4] E शमयासि. — [5] K Bh माख°. — [6] K Bü Bh Ch °ग्रंथ्य. — [7] Bh जुह्वंन्; the rest जुह्वं. For the irregular form जुह्वन् cf. Kāuç. 109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9. — [8] xii. 2. 1-4, 42, 43, 15, 16; iii. 21. 8. — [9] P Bü °कोष्टे. — [10] Ch भस्मावि°. — [11] So K P Bh Bü (prim. man.); Bi Bü (sec. man.) समुत्खापयति; E समुत्खातयति; Ch समुत्थापयति or समुत्खापयति (?). — [12] xii. 2. 21. — [13] xii. 2. 8-10. — [14] Ch (prim. man.) ह्रिय°. — [15] For दीपाद्याभिनिगदनात् cf. Kāuç. 39. 20-27? — [16] xii. 2. 52. — [17] The सीसानि, barring the कृकलासशिरः; cf. Kāuç. 8. 18. — [18] xii. 2. 13, 40, 19; MSS. मृड्ढम्. — [19] E अभ्यवनयति; the passage beginning here and continued to the end of the kaṇḍikā is repeated with slight modifications at Kāuç. 86. 19 fg. — [20] Bü निर्मृज्य. — [21] xii. 2. 22, 29. —

ति[1] कूद्या पदानि योपयित्वा[2] नदीभ्यः । १९ । मृत्योः पदमिति[3] द्वितीयया नावः । २० । परं मृत्यो इति[4] प्राग्दक्षिणं कूदीं प्रविध्य । २१ । सप्त नदीरूपाणि कारयित्वोदकेन पूरयित्वा । २२ । आ रोहत सवितुर्नावमेतां सुत्रामाणं महीमू ष्विति[5] सहिरण्यां सयवां नावमारोहयति । २३ । अश्मन्वती रीयत उत्तिष्ठता प्र तरता सखाय[6] इत्युदीचस्तारयति । २४ । ॥ ३ ॥ ॥ ७१ ॥

उत्तरतो गर्त उदक्प्रस्रवणे[7] ऽश्मानं निदधात्यन्तश्छिन्नम्[8] । १ । तिरो[9] मृत्युमित्यश्मानमतिक्रामति । २ । ता अधरादुदीचीरित्यनुमन्त्रयते[10, 11] । ३ । निस्सालामिति[12] शालानिवेशनं संप्रोक्ष्य[13] । ४ । ऊर्जं बिभ्रदिति[14] प्रपादयति । ५ । वैश्वदेवीमिति[15] वत्सतरीमालम्भयति । ६ । इममिन्द्रमिति[16] वृषम् । ७ । अनड्वाहमहोरात्रे इति[17] तल्पमालम्भयति । ८ । आ[18] रोहतायुरित्यारोहति । ९ । आसीना[19] इत्यासीनामनुमन्त्रयते[20] । १० । पिञ्जूलीराञ्जनं सर्पिषि पर्यस्येमा नारीरिति[21] स्त्रीभ्यः प्रयच्छति । ११ । इमे

---

[1] xii. 2. 29c. — [2] So emended in accordance with AV. xii. 2. 29c, 30; Bü लोपयत्वा; K Ch E P B लोपयित्वा; cf. Kāuç. 86. 22. — [3] xii. 2. 30. — [4] xii. 2. 21. — [5] xii. 2. 48c; vii. 6. 3, 2. — [6] xii. 2. 26, 27. — [7] Bü °प्रश्रस्रवणे. — [8] So Bü; Bi अन्तःछिन्नं; Ch अंत्तछिन्नं; K P Bh अंतछिन्नं; E अनुछिन्नं. — [9] xii. 2. 23d. — [10] K P Bh °दीचीनैरि° (cf. xii. 2. 29). — [11] xii. 2. 41. — [12] ii. 14. 1. — [13] Ch E संप्रोचत्यू(र्जं); K संप्रोच्च्यो(दर्ज्यं). — [14] vii. 60. 1. — [15] xii. 2. 28. — [16] xii. 2. 47. — [17] xii. 2. 48, 49. — [18] xii. 2. 24. — [19] xii. 2. 30c. — [20] So all MSS. Is the passage to be emended to इत्यासीनाननु°? — [21] xii. 2. 31. —

जीवा अविधवाः सुजामय इति[1] पुंभ्य[2] एकैकस्मै तिस्र-स्तिस्रस्ता[3] अध्यध्युदधानं[4] परिवृत्य[5] प्रयच्छति । १२ । परं मृत्यो व्याकरोम्या रोहतान्तर्धिः प्रत्यञ्चमर्कं ये अग्नयो नमो देववधेभ्यो ऽग्ने[6] ऽभ्यावर्तिन्नग्ने जातवेदः सह रय्या[7] पुनरूर्जेति[8] । १३ ।

अग्ने ऽभ्यावर्तिन्नभि न आ ववृत्स्व ।[9]
आयुषा वर्चसा सन्या[10] मेधया प्रजया धनेन ॥
अग्ने जातवेदः[11] शतं ते सहस्रं त उपावृतः ।
अधा[12] पुष्टस्येशानः पुनर्नो रयिमा कृधि ॥
सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया ।
विश्वप्स्न्या विश्वतस्परि ॥
पुनरूर्जा ववृत्स्व[13] पुनरग्न[14] इषायुषा[15] ।
पुनर्नः पाह्यंहसः[16] ॥ १४ ।

---

[1] Cf. xii. 2. 22, 31[a]; the passage seems to be a jagatī-pāda from an unknown source. — [2] Bü E Ch (prim. man.) कुंभ्य. — [3] Ch तिस्रस्तिस्रः स्रस्ता (so also Pet. Lex. sub. चर्त + परि); Bü तिस्तृस्तिस्रस्ता; E तिस्रः स्ति-स्रस्ता; Bh तिस्रः स्तिस्रः स्ता. — [4] So only K; the rest अध्यध्युद्-धानं; the Pet. Lex., ibid., अध्युद्धानं. — [5] Bü E Ch (sec. man.) परिवृत्य. — [6] Ch Bh अग्ने. — [7] Ch (sec. man.) रज्या; E रच्या. — [8] xii. 2. 21, 32, 24 (48), 44, 55; iii. 21. 1; vi. 13. 1; TS. iv. 2. 1. 2, 3; VS. xii. 7-10; Māitr. S. i. 7. 1; ii. 7. 8; Kāṭh. S. xvi. 8; xix. 11; xxii. 12; Lāṭy. iii. 5. 11. — [9] So K B; the rest, as also TS. and VS., omit the colon and the vowels coalesce. — [10] Ch सन्न्या; Bü संन्या. — [11] The reading of TS. VS. and Māitr. S. (अङ्गिरः) perfects the metre. — [12] Ch अध. — [13] TS. VS. and Māitr. S. read नि वर्तस्व for आ ववृत्स्व. — [14] E पुनरुग्न. — [15] E Bü (prim. man.) इषा (omitting °युषा). — [16] K पात्वंहसः. —

शर्करान्स्वयमातृस्णाञ्छणरज्जुभ्यां[1] विबध्य धारयति।१५। समया खेन जुहोति[2]।१६। इमं जीवेभ्य इति[3] द्वारे निदधाति।१७। जुहोत्येतयर्चा। आयुर्दावा धनदावा बलदावा पशुदावा पुष्टिदावा प्रजापतये स्वाहेति ।१८। षट्संपातं माता पुत्रानाशयते[4]।१९। उच्छिष्टं जायाम् ।२०। संवत्सरमग्निं[5] नोद्वायान्न हरेन्नाहरेयुः।२१। द्वादशरात्र इत्येके।२२। दश दक्षिणा।२३। पश्चादग्नेर्वाग्यतः संविशति।२४। अपरेद्युरग्निं चेन्द्राग्नी च यजेत[6]।२५। स्थालीपाकाभ्यामग्निं चाग्नीषोमौ च पौर्णमास्याम्।२६। सायंप्रातर्व्रीहीनावपेद्यवान्वाग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति।२७। सायं सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति।२८। प्रातर्द्वादशरात्रे ऽग्निं पशुना यजेत[7]।२९। स्थालीपाकेन[8] वोभयोर्विरिष्यति[9]।३०। संवत्सरतम्यां[10] शान्त्युदकं कृत्वा[11] ।३१। घृताहुतिर्नो[12] भवाग्ने[13] अक्रव्याहुतिर्घृताहुतिं त्वा वयमक्रव्याहुतिमुपनिषदेम[14] जातवेद इति चतुर उदपात्रे संपातानानीय।३२। तानुल्लप्य।३३। पुरस्तादग्नेः प्रत्यङासीनो जुहोति।

---

[1] K Bü Bi E P °तृणां शण°; Bh °तृसां शण°; Ch °तृसान्शण°. — [2] Cf. Kāuç. 15. 4. — [3] xii. 2. 23. — [4] E Bi °ति; P पुत्रान्प्राशयते. — [5] P Bi Bh °ग्नि(नो°). — [6] E यजेत्. — [7] E यजेत्. — [8] Ch E स्थालोपाकेनोभयो°. — [9] So K P Bh Bi; Bü °र्द्विरिष्यति; Ch E °र्वरिष्यति; cf. Kāuç. 59. 28. — [10] E Bü Ch (sec. man.) °तस्यां. — [11] K Bü (prim. man.) omit this word. — [12] Ch E Bü घृताहुतिं नो. — [13] E भवाग्नेयः क्रव्या°. — [14] Ch E °हुतिरुपनिषदेम. —

हुते रमस्व हुतभाग एधि मृडास्मभ्यं मोत हिंसीः प-
शून्न इति[1] । ३४ ।

यद्युद्वायाद्गस्मनारणिं[2] संस्पृश्य तूष्णीं मथित्वोद्दीप्य । ३५ ।
पूर्णहोमं हुत्वा । ३६ । संनतिभिराज्यं[3] जुहुयाद्व्याहृतिभिर्वा
। ३७ । संसृष्टे चैवं जुहुयात् । ३८ । अग्नावनुगते जायमाने[4]
। ३९ । आनडुहेन शकृत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि[5] परिलिप्य । ४० ।
होम्यमुपसाद्य । ४१ । प्राणापानाभ्यां स्वाहा समानव्या-
नाभ्यां स्वाहोदानरूपाभ्यां स्वाहेत्यात्मन्येव[6] जुहुयात् । ४२ ।
अथ प्रातरुत्थायाग्निं निर्मथ्य यथास्थानं प्रणीय यथा-
गुरमग्निहोत्रं जुहुयात् । ४३ । सायमाशप्रातराशौ यज्ञावृ-
त्विजौ[7] । ४४ । ॥ ४ ॥ ॥ ७२ ॥

पुरोदयादस्तमयाच्च पावकं प्रबोधयेद्गृहिणी[8] शुद्ध-
हस्ता ।
समतीते संधिवर्णे ऽथ हावयेत्सुसमिद्धे[9] पावक आ-
हुतीषहिः[10, 11] । १ ।

---

[1] Some of the verses cited in full in this chapter, according to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23, are found in the Kashmir-çākhā of the Atharvan. — [2] E °ज्जायाभस्म°; Ch (prim. man.) °ज्जायाद्गस्म°. — [3] E For the संनति-verses cf. Kāuç. 5. 8. — [4] K (prim. man.) जायमाने (आनडुहेन); Ch (prim. man.) जयमाना; Ch (sec. man.) जयमान. — [5] So K E Bh; the rest °यतनं — [6] So Bü E; K omits these two words reading °रूपाभ्यां स्वाहेति जुहुयात्; the rest °त्मन्नेव. Cf. Lāty. iv. 11. 12 for the entire passage. — [7] Ch °वृत्तिजौ. — [8] K Ch E P Bh गृहणी. — [9] E हावयेत सु°. — [10] E आहुति°; Bü °सहि. — [11] The passage is metrical, four times twelve syllables. —

अग्नये च प्रजापतये च रात्रावादित्यश्च दिवा प्रजापतिश्च[1] ।

उदकं च समिधश्च होमेहोमे पुरो वरम्[2,3] । २ ।

होम्यैः[4] समिद्भिः पयसा स्थालीपाकेन सर्पिषा ।

सायंप्रातर्होम[5] एतेषामेकेनापि सिध्यति[6] । ३ ।

अभ्युद्धृतो हुतो[7] ऽग्निः प्रमादादुपशाम्यति ।

मथिते व्याहृतीर्जुहुयात्पूर्णहोमौ यथर्त्विजौ[8,9] । ४ ।

वनस्पतिभ्यो वानस्पत्येभ्य ओषधिभ्यो वीरुद्भ्यः सर्वेभ्यो देवेभ्यो देवजनेभ्यः पुण्यजनेभ्य इति[10] प्राचीनं तदुदकं निनीयते । ५ । स्वधा प्रपितामहेभ्यः स्वधा पितामहेभ्यः स्वधा पितृभ्य[11] इति दक्षिणतः । ६ । तार्क्ष्यायारिष्टनेमये ऽमृतं मह्यमिति पश्चात् । ७ । सोमाय सप्तर्षिभ्य इत्युत्तरतः । ८ ।

परिमृष्टे परिलिप्ते च[12] पर्वणि व्रातपतं हावयेदन्नमग्नौ ।

भूयो दत्त्वा[13] स्वयमल्पं च भुक्त्वापराह्णे व्रतमुपैति याज्ञिकम्[14] । ९ ।

---

[1] Metrical: 12 + 11 syllables. — [2] Bü वरम (! without colon). — [3] Metrical: 8 + 8 syllables. — [4] E हौम्यैः; P हौंम्यैः; Bü has a colon after the word. — [5] E °र्होमे. — [6] Metrical: four times eight syllables. — [7] Bü अभ्युद्धृताद्गतो. — [8] So with doubtful emendation; MSS. here and in verse 13, यवृत्विजौ. So also Dārila to Kāuç. 6. 22 (fol. 30[b] l. 3 fg.). Or is यावृत्विजौ the correct reading? Compare furthermore Kāuç. 72. 44. — [9] The first line is metrical: 8 + 8; the second seems to contain one hypercatalectic and one regular pāda of the same metre. — [10] Cf. viii. 8. 14; xi. 9. 24. — [11] P here inserts the word स्वधा. — [12] E चः. — [13] MSS. दत्वा. — [14] Metrical: 12, 11, 11, 12.

अनशनं ब्रह्मचर्यं च भूमौ शुचिरग्निमुपशेते[1] सुगन्धिः[2] ।१०।

अग्नीषोमाभ्यां दर्शेन इन्द्राग्निभ्यामदर्शने ।
आग्नेयं तु पूर्वं नित्यमन्वाहार्यं प्रजापतेः[3] ।११।

अर्धाहुतिस्तु[4] सौविष्टकृती सर्वेषां हविषां स्मृता ।
आनुमती[5] वा भवति[6] स्थालीपाकेष्वथर्वणाम्[7, 8] ।१२।

उभौ च संधिजौ यौ वैश्वदेवौ यथर्त्विजौ[9] ।
वर्जयित्वा सबर्हिषः साज्या[10] यज्ञाः सदक्षिणाः[11, 12] ।१३।

यथाशक्ति[13] यथाबलं[14] हुतादो ऽन्ये[15] अहुतादो ऽन्ये[16, 17] ।
वैश्वदेवं हविरुभये संचरन्ति[18, 19] । १४ ।

ते सम्यञ्च इह मादयन्तामिषमूर्जं यजमाना यमिच्छत[20] ।
विश्वे देवा इदं हविरादित्यासः सपर्यत ।

---

[1] K has a double colon after the syllables शुचिर°. — [2] Metrical: 11, 11. — [3] Metrical: four times eight syllables. — [4] E आर्धहुतिषु; P आर्धहुतिस्तु. — [5] K अनु°. — [6] Bi has a colon here. — [7] E स्थालीपाके ह्य°. — [8] Metrical: anuṣṭubh-pādas; the first is irregular. — [9] So emended hesitatingly; cf. verse 4. Bi धर्त्विजौ; E थवृत्तिजौ; the rest here as also in verse 4, and in Dārila to Kāuç. 6 22 थवृत्विजौ. Cf. also Kāuç. 72. 44. — [10] So Bi only; Bü साजा; K E Ch Bh P, and Dārila to Kāuç. 6. 22, साह्या. — [11] D (schol.) to Kāuç. 6. 30 (fol. 32^b l. 6) cites the beginning of this verse: अग्निहोत्रवैश्वदेवयोः नाज्येनेति कर्तव्यताविशेषः । उभौ च संधिजाविति प्रतिषेधात्; cf. also Kāuç. 10. 2. note. — [12] Metrical: four anuṣṭubh-pādas. — [13] So emended; MSS. यथाशक्तिर्य°. — [14] Ch Bi have a colon here. — [15] Ch E न्ने. — [16] Ch E न्ने. — [17] Cf. TS. v. 4. 5. 1; 5. 10. 5; Māitr. S. i. 4. 6; Āit. Br. 7. 19; Gop. Br. ii. 1. 6. — [18] E संचरिष्यंति. — [19] Metrical: the first line, 8. 8; the second would be a pāda of eleven syllables, if the word हविर् is omitted. — [20] K यमिक्कथ; Bi यमित्सत. —

अस्मिन्यज्ञे मा व्यथिष्यमृताय[1] हविष्कृतम्[2] । १५ ।
वैश्वदेवस्य हविषः सायंप्रातर्जुहोति ।
सायमाशप्रातराशौ[3] यज्ञावेतौ स्मृतावुभौ[4] । १६ ।
अप्रतिभुक्तौ शुचिकार्यौ[5] च नित्यं वैश्वदेवौ जानता यज्ञश्रेष्ठौ[6] ।
नाश्रोत्रियो नानवनिक्तपाणिर्नामन्त्रविज्जुहुयान्नाविपश्चित्[7] । १७ ।
बीभत्सवः शुचिकामा हि देवा नाश्रद्दधानस्य हविर्जुषन्ते ।
ब्राह्मणेन ब्रह्मविदा तु हावयेन्न स्त्रीहुतं शूद्रहुतं च देवगम्[8,9] । १८ ।
यस्तु विद्यादाज्यभागौ यज्ञान्मन्त्रपरिक्रमान्[10] ।
देवताज्ञानमावृत[11] आशिषश्च कर्म स्त्रिया अप्रतिषिद्धमाहुः[12] । १९ । ॥ ५ ॥ ॥ ७३ ॥

तयोर्बलिहरणम् । १ । अग्नय इन्द्राग्निभ्यां वास्तोष्प-

---

[1] E व्यथिष्यन्नमृताय; B व्यथिष्ठामृताय. — [2] These three lines contain a mantra-citation: triṣṭubh and jagatī-pādas in the first line; anuṣṭubh in the remaining two lines. — [3] Ch has a colon here. — [4] Metrical: eight-syllables; the second pāda catalectic. — [5] So E; the rest शुचिः कार्यौ. — [6] K यज्ञः°. — [7] Four triṣṭubh-pādas, the first hypercatalectic. — [8] So emended; MSS. दैवगं. — [9] Metrical: 11, 11, 12, 12. — [10] Bi °क्रमात्; Ch यज्ञानमन्त्रपरिक्रमात्; E यज्ञान्परिक्रमान्. — [11] P °वृत्त. — [12] Metrical; the first line 8, 8; the second line 11, 11, with crasis of °वृत and आशि° in the first pāda. —

तये प्रजापतये ऽनुमतय इति हुत्वा । २ । निष्क्रम्य बहिः[1] प्रचीनं[1] ब्रह्मणे वैश्रवणाय[2] विश्वेभ्यो देवेभ्यः[3] सर्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यो भूतेभ्यः सर्वेभ्यो भूतेभ्य इति[4,5] बहुशो बलिं[6] हरेत् । ३ । द्विः[7] प्रोक्षन्प्रदक्षिणमावृत्यान्तरुपातीत्य द्वारे । ४ । द्वार्ययोर्मृत्यवे धर्माधर्माभ्याम्[8] । ५ । उदधाने धन्वन्तरये समुद्रायौषधिवनस्पतिभ्यो द्यावापृथिवीभ्यामिति । ६ । स्थूणावंशयोर्दिग्भ्यो ऽन्तर्देशेभ्य इति । ७ । स्रक्तिषु वासुकये चित्रसेनाय चित्ररथाय तक्षोपतक्षाभ्यामिति । ८ । समन्तमग्नेराशायै श्रद्धायै मेधायै श्रियै ह्रियै विद्याया इति[9] । ९ । प्राचीनमग्नेः[10] गृह्याभ्यो[11] देवजामिभ्य इति[12] । १० । भूयो ऽभ्युद्धृत्य[13] ब्राह्मणान्भोजयेत् । ११ । तदपि श्लोको वदति[14] ।

माब्राह्मणाग्रतःकृतमश्नीयाद्विषवदन्नमन्नकाम्या[15,16] ।

---

[1] Bi has a colon here. — [2] Ch वैश्वरणाय. — [3] E has a colon here. — [4] Bi has a colon here. — [5] Cf. for this and the following sūtras: Çāṅkh. Gṛ. ii. 14. 4; Pār. Gṛ. i. 12. 3; ii. 9. 2; Āçv. Gṛ. i. 2. 1; Gobh. Gṛ. i. 4. 4, 9; Kāṭh. Gṛ. xliv. 2 fg.; Viṣṇu 67. 3; Mān. Gṛ. ii. 12 (cf. Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāṭhakagṛhya, pp. 31 and 80). — [6] Ch बलीन्हृ°; E बलीनहृ°; Bh बलि. — [7] So, (हॅरे)द्विः प्रो°, E only; the rest °द्विप्रो°. — [8] Ch °धर्माभ्यांमुद°. — [9] Bi has a colon here. — [10] Ch has a colon here. — [11] Bi गृह्याभ्यो. — [12] Bi has a colon here. — [13] P Bi °द्धृत्य. — [14] So Ch E; the rest श्लोकौ वदतः. — [15] Thus emended according to Ch, which reads °ग्रत°; E °ग्रतमश्नी°; the rest °ग्रकृतमश्नो°; Ch's reading is accepted as the basis of the reading above, as it makes good metre, after अन्नकाम्या, which is apparently a later gloss, is removed. — [16] E विषवतदंनमंनकामाभ्या; the rest as above; अन्नकाम्या is a gloss, metrically superfluous. —

देवानां देवो ब्राह्मणो भावो नामैष देवतेति । १२ । आग्रयणे शान्त्युदकं कृत्वा यथर्तु तण्डुलानुपसाद्य । १३ । अप्सु स्थालीपाकं श्रपयित्वा पयसि वा । १४ । सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरग्नये स्वाहा[1] । सजूरिन्द्राग्निभ्यां सजूर्द्यावापृथिवीभ्यां सजूर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूः सोमाय स्वाहेत्येकहविर्वा[2] स्यान्नानाहवींषि वा । १५ । सौम्यं तन्वच्छ्यामाकं[3] शरदि । १६ । अथ यजमानः प्राशित्रं गृह्णीते[4] । १७ । प्रजापतेष्ट्वा[5] ग्रहं गृह्णामि[6] । मह्यं भूत्यै मह्यं पुष्ट्यै मह्यं श्रियै मह्यं ह्रियै मह्यं यशसे मह्यमायुषे मह्यमन्नाय मह्यमन्नाद्याय मह्यं सहस्रपोषाय मह्यमपरिमितपोषायेति[7] । १८ । अथ प्राश्नाति ।

भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट[8] देवास्त्वयावसेन[9] समशीमहि त्वा ।
स नः पितो[10] मधुमाꣳ[11] आ विवेश शिवस्तोकाय तन्वो
न एहीति[12,13] । १९ ।

---

[1] The colon is exhibited in KPChE. — [2] Cf. Āçv. Gṛ. ii. 2. 4. — [3] So emended; MSS. तन्वछामाकं. — [4] Ch गृहीते; E गृण्होते. — [5] Ch (prim. man.) पजापते ध. — [6] The colon appears in KP. — [7] Cf. Çāñkh. Gṛ. iii. 8. 2. — [8] So emended according to TS. etc. (see note 13); P Bi Bü समन इ्ष्ट; K समनसा इ्ष्ट; E सुमन इ्ष्ट; Ch समन्न इ्ष्ट. — [9] Ch E °वश्नेन; cf. the critical note to Çāñkh. Gṛ. iii. 8. 3. — [10] So all MSS. including Ch (prim. man.); Ch (sec. man.) स्तुतो. — [11] Ch E मधुमं. — [12] Ch E नयेहोति; cf. Ind. Stud IV. 252. — [13] Cf. TS. v. 7. 2. 4; Tāit. Br. ii. 4. 8. 7; Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāñkh. Gṛ. iii. 8. 3; Pār. Gṛ. iii. 1. 4; Gobh. Gṛ. iii. 8. 16. —

प्राशितमनुमन्त्रयते ।

अमो ऽसि[1] प्राण तदृतं ब्रवीम्यमासि[2, 3] सर्वाङसि प्रविष्टः ।

स मे जरां रोगमपनुद्य शरीरादनामयैधि[4] मा रिषाम[5] इन्दो[6] इति[7] । २० ।

वत्सः प्रथमजो ग्रीष्मे वासः[8] शरदि दक्षिणा । २१ । शक्त्या वा दक्षिणां दद्यात् ।२२। नातिशक्तिर्विधीयते नातिशक्तिर्विधीयत इति[9] । २३ । ॥ ६ ॥ ॥ ७४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे नवमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] So Ch (sec. man.) Āçv. Çr. and Çāñkh. Gṛ. (see note 7); K E Bi Ch (prim. man.) आडोसि; Bü आडोसि; P आडो°, or आजो°; Bh आजो°. — [2] E ब्रवीत्य°. — [3] So all MSS. of Kāuç. and Āçv. Çr.; Çāñkh. Gṛ. °मोसि. — [4] So emended on the supposition that अनामयैधि is for अनामय एधि with double sandhi; cf. the introduction. The MSS. unanimously read अनामयेधि, which might be emended in accordance with Āçv. Çr. and Çāñkh. Gṛ. to अमा मयेधि (for अमा म एधि), the latter representing the peculiar sandhi of मे, which is paralleled by the reading of Ch E in sūtra 19 (नयेहि for न एहि); cf. also Kāuc. 135. 9 (the reading °स्तायिमं for °स्ता इमं) and Ind. Stud. IV. 252. — [5] Ch माष्टाम (?); E मर्षाम. — [6] B Ch ईंदो. — [7] Cf. Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāñkh. Gṛ. iii. 8. 4. — [8] Bi ग्रीष्मो वास; both words are wanting in E. — [9] Ch विधीयते without इति. —

॥ ओं ॥

अथ विवाहः[1]। १। ऊर्ध्वं कार्त्तिक्या आ वैशाख्याः। २। याथाकामी वा। ३। चित्रापक्षं तु वर्जयेत्। ४। मघासु हन्यन्ते गावः फल्गुनीषु व्युह्यत इति[2] विज्ञायते[3] मङ्गलं च[4]। ५। सत्येनोत्तभिता पूर्वापरमित्युपदधीत[5]। ६। पतिवेदनं च[6]। ७। युवं भगमिति[7] संभलं सानुचरं प्रहिणोति[8.9]। ८। ब्रह्मणस्पत इति[10] ब्रह्माणम्[11]। ९। तद्विवृ-

---

[1] Daç. Kar. and Ath. Paddh.: अथ विवाह उच्यते।; the former continues: तत्र संभारान्संभृत्य। आगमकृशरं। संपुटं। प्लक्षशाखा। कलश। सर्वौषधि। दधि। ज्येष्टीमधु (! for यष्टीमधु?)। विष्टरास्त्रयः। अर्घपात्र। मधुपर्कपात्र। धुंसरं (! for धूसरं?)। जोत्र (! for योक्त्रं)। एतान्संभारान्संभृत्य। अव्यसश्चेति (! for अन्यचसश्चेति, xix. 68. 1) बर्हिर्लवनादि। अभ्यातानांतं कृत्वा ... — [2] xiv. 1. 13[cd]. — [3] Ch has a colon here. — [4] Bi has a colon here. — [5] xiv. 1. 1, 23; Daç. Kar. and Ath. Paddh. सत्येनोत्तभिता इति षोडश (xiv. 1. 1–16) पूर्वापरमिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 23, 24) एताभिरष्टादशभिराज्यं जुहुयात्। उपदधीतेति वचनात्. — [6] Daç. Kar. and Ath. Paddh. आ नो अग्न इति सूक्तेन आगमकृशरम् (Ath. Paddh. परगृहात् भक्तं तिलमिश्रितमाहृत्य) संपात्याभिमंत्र्य कुमारीभत्तं (! for °रीं भक्तं) प्राशयति; cf. Kāuç. 34. 12 fg. — [7] xiv. 1. 31[a]. — [8] K प्रहिणोमि. — [9] Daç. Kar. अर्धर्चेन संपुटमभिमंत्र्य सानुचरं वरं प्रतिप्रेषयति; Ath. Paddh. अर्धर्चेन शोभनमलंकृतं पुरुषं (? Cod. पुरीषं) संचरहस्तं (?) सानुचरं प्रहिणोति. — [10] xiv. 1. 31[c]. — [11] Daç. Kar. अर्धर्चेन ब्रह्माणं प्रेषयति कुमारीसमीपे वरस्य गुणान्कथयति; Ath. Paddh. अर्धर्चेन ब्रह्माणं। कुमारीपार्श्वं गत्वा वरस्य गुणान्कथयति. —

हाच्छङ्कमानो[1] निशि कुमारीकुलाद्बलीकान्यादीप्य[2] ।१०। देवा अग्र इति[3] पञ्चभिः सकृत्पूल्यान्यावापयति[4]।११। अनृक्षरा इति[5] कुमारीपालं प्रहिणोति[6,7] । १२ । उदाहारस्य प्रतिहितेषुरग्रतो जघनतो ब्रह्मा[8] । १३ । यो अनिध्म[9] इत्यप्सु लोगं[10] प्रविध्यति[11] । १४ । इदमहमित्यपोह्य[12] । १५ । यो भद्र[13] इत्यन्वीपमुदच्य[14] । १६ । आस्यै ब्राह्मणा[15] इति प्रयच्छति[16] । १७ । आव्रजतामग्रतो ब्रह्मा जघनतो ऽधिज्यधन्वा[17] । १८ । बाह्यतः प्लक्षोदुम्बरस्योत्तरतो ऽग्नेः शाखायामासजति[18] । १९ । तेनोदकार्थान्कुर्वन्ति[19] । २० । ततश्चान्वासेचनमन्येन[20] । २१ । अन्तरुपाती-

---

[1] P विबृहा°; Bü has a colon after the syllables विबृहा°. — [2] Ch (prim. man.) °द्ब्लीकान्या°. — [3] xiv. 2. 32—36. — [4] Ath. Paddh. कुमारी एकामाञ्जतिं पूल्यां जुहोतीति; for Daç. Kar. see note 7. — [5] xiv. 1. 34[a]. — [6] K P Bh प्रहिणोमीति; Ch (prim. man.) प्रहिणोमिति; Ch (sec. man.) °णोमीति; Ch (tert. man.) as above. — [7] Daç. Kar. अर्धर्चेन कुमारीरक्षार्थं प्रेषयति । यदि वा दशवर्षाधिका कन्या तदा देवा अग्रे पञ्चभिः कुमारी एकामाञ्जतीं लाजां जुहोति (cf. sū. 11); Ath. Paddh. कुमारीरक्षार्थे धनुर्धरं पुरुषं प्रहिणोति. — [8] Daç. Kar. (अग्रे) धनुर्धरः पृष्ठे आचार्यो मध्ये उदकहारः; Ath. Paddh. उदकहरणार्थे पुरुषस्य (Cod. पुरुषो) गच्छतः अग्रे धनुर्धरो भवति । पृष्ठत आचार्यो मध्ये उदकहारः; cf. Kāuç. 26. 4; 82. 5. — [9] xiv. 1. 37. — [10] Ch E Ku लोष्टं. — [11] Ath. Paddh. and Daç. Kar. उदकसमीपे गत्वा . . एकया मृत्तिकां प्रक्षिपति. — [12] xiv. 1. 38[a]. — [13] xiv. 1. 38[c]. — [14] K P Bh °दच्य; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्धर्चेन घटमुदकेन पूरयति. — [15] xiv. 1. 39[a]. — [16] Daç. Kar. and Ath. Paddh. उदकहाराय. — [17] Daç. Kar. and Ath. Paddh. . . मध्ये उदकहारः. — [18] Bi °संजति; Daç. Kar. and Ath. Paddh. वेदिबाह्यतः . . . प्लक्षशाखोपरि कलशं स्थापयति. — [19] Bi उदकार्थान्नकु°; Daç. Kar. and Ath. Paddh. तेनोदकेन सर्वाण्युदककार्याणि करोति. — [20] Daç. Kar. and Ath. Paddh. यदि स्वल्पोदकं कलशे भवति तदान्येनोदकेनावसिञ्चति. —

त्वार्यमणमिति[1,2] जुहोति । २२ । प्र त्वा मुञ्चामीति[3] वेष्टं विचृतति[4] । २३ । उशतीरित्येतया[5] चिराधापयति[6] । २४ । सप्तभिरुष्णाः[7,8] संपातवतीः करोति । २५ । यदासन्द्यामिति[9] पूर्वयोरुत्तरस्यां स्रक्त्यां तिष्ठन्तीमाप्लावयति[10,11] । २६ । यच्च वर्चो यथा[12] सिन्धुरित्युत्क्रान्तामन्येनावसिञ्चति[13] । २७ । ॥ १ ॥ ॥ ७५ ॥

यद्दुष्कृतमिति[14] वाससाङ्गानि प्रमृज्य कुमारीपालाय प्रयच्छति[15] । १ । तुम्बरदण्डेन[16] प्रतिपाद्य[17] निर्व्रजेत् । २ । तद्वन आसजति[18] । ३ । या अकृन्तंस्त्वष्टा वास[19] इत्यहतेनाच्छादयति[20] । ४ । कृत्रिम इति[21] शतदन्तैषीकेण[22,23] कङ्क-

---

[1] Daç. Kar. and Ath. Paddh. (to अन्तरुपातीत्य), वेद्यां प्रविशति. — [2] xiv. 1. 17. — [3] xiv. 1. 19. — [4] Daç. Kar. कुमारीं केशान्वेष्टयति. — [5] xiv. 2. 52. — [6] Ath. Paddh. तिस्रः समिध आधापयति । मंत्रणं कुमारी. — [7] Daç. Kar. and Ath. Paddh. उशतीरिति सप्तभिः, xiv. 2. 52-58. — [8] Ch (sec. man.) उष्णीः; Ch (prim. man.) and the remaining MSS. as above. — [9] xiv. 2. 65. — [10] Ch °ते. — [11] Ath. Paddh. पूर्वोत्तरकोणे स्रक्त्यामूर्ध्वस्तिष्ठन्कुमारीं (Cod. °री) स्नापयति. — [12] xiv. 1. 35, 43. — [13] Ath. Paddh. तस्य स्थानादुत्क्रान्तामन्यस्थाने शीतोदकेनावसिञ्चति. — [14] xiv. 2. 66. — [15] Ath. Paddh. यद्दुष्कृतमिति द्वाभ्यां (!) वस्त्रेण अंगानि प्रमृज्य शिरःप्रभृति कुमारीं. — [16] So K Ch Daç. Kar. and Çāntikalpa 22. 1; Bü तुम्बुरु°; Ath. Paddh. तुंबरु°; Bi Ku तुम्वर°; P उदुम्बर°; E औदुम्बर°; cf. Ind. Stud. v. 383, note 1. — [17] Daç. Kar. and. Ath. Paddh. तद्वस्त्रं तुंबरदण्डेन कृत्वा कुमारोपालाय प्रयच्छति. — [18] Daç. Kar. कुमारो वनं गत्वा तं प्रक्षिपति. — [19] xiv. 1. 45, 53. — [20] Ath. Paddh. अन्यवस्त्रमभिमंत्र्य यज्ञोपवीतवद्वाङ्गं बध्नाति. — [21] xiv. 2. 68. — [22] So emended; K Bü Bi शतदत इषी°; P Bh शतदंत इषी°; Ch Ku शतदंतेषी°; E शतदंतेषीं°. — [23] So emended; MSS. °षीकेन. —

तेन सकृत्प्रलिख्य[1] । ५ । कृतयाममित्यवसृजति[2] । ६ । आशासाना सं त्वा[3] नह्यामीत्युभयतः पाशेन योक्त्रेन संनह्यति[4] । ७ । इयं वीरुदिति[4a] मदुघमणिं[5] लाक्षारक्तेन सूत्रेण विग्रथ्यानामिकायां[6] बध्नाति[7] । ८ । अन्ततो ह मणिर्भवति बाह्यो ग्रन्थिः[8] । ९ । भगस्त्वेत इति[9] हस्तेगृह्य[10] निर्णयति[11] । १० । शाखायां युगमाधाय दक्षिणतो ऽन्यो धारयति[12] । ११ । दक्षिणस्यां युगधुर्युत्तरस्मिन्युगतर्द्मनि दर्भेण विग्रथ्य[13] शं त इति[14] ललाटे हिरण्यं संस्तभ्य जपति । १२ । तर्द्म समयावसिञ्चति[15] । १३ । उपगृह्योत्तरतो[16] ऽग्नेरङ्गादङ्गादिति[17] निनयति । १४ । स्योनमिति[18] शकृत्पिण्डे ऽश्मानं निदधाति । १५ । तमा[19] तिष्ठेत्यास्था-

---

[1] Ath. Paddh. शतदंतमयं कंकतं कृत्वा सकृत्केशान्प्रलिख्य; Daç. Kar. ..इषीकमयं कंकतं कृत्वा. — [2] Daç. Kar. प्रक्षिपति. — [3] xiv. 1. 42; 2. 70. — [4] Daç. Kar. कटिप्रदेशे बध्नाति. — [4a] i. 34. 1 (vii. 56. 2). — [5] Ch मधुघ°. — [6] So emended; Daç. Kar. विगृंथ्य; MSS. विगृध्य. — [7] Daç. Kar. पुण्याहांते बध्नाति. — [8] Daç. Kar. and Ath. Paddh. here interrupt the account of the विवाह with the अर्घ (Kāuç. 90—93); cf. Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāṭhakagṛhyasūtra p. 76. — [9] xiv. 1. 20. So also Ath. Paddh., but Daç. Kar. भगस्ते हस्तमग्रहीत् etc. (xiv. 1. 51). — [10] So Ku Bü; the rest गृह्यं. — [11] Daç. Kar. and Ath. Paddh. आचार्यः कुमारीं दक्षिणे हस्ते गृहीत्वा कौतुकगृहाद्बहिः निःक्रामयति. — [12] Bi धारयाति. — [13] So only Bü; the remaining MSS. of the text विगृथ्य (cf. sū. 8). Daç. Kar. उत्तरस्यां युगछिद्रेण हिरण्यदर्भेण विगृह्य (!); Ath. Paddh. वरश्चागत्य वेद्यामुपरि उत्तरस्यां युगछिद्रेण हिरण्यदर्भेण विकृष्य (the second MS. विक्रष्य)। युगछिद्रेण मध्ये नीत्वा. — [14] xiv. 1. 40; Ath. Paddh. शं ते हिरण्यमिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 40, 41). — [15] K Bü Bi Bh P शमया°. — [16] Daç. Kar. and Ath. Paddh. तमुदकं गृहीत्वा. — [17] xiv. 2. 69. — [18] xiv. 1. 47ª. — [19] xiv. 1. 47ᶜ. —

ण्य[1] । १६ । इयं नारीति[2] ध्रुवां तिष्ठन्तीं पूल्यान्यावापयति[3] । १७ । त्रिरविछिन्दतीं[4] चतुर्थीं[5] कामाय[6] । १८ । येनाग्निरिति[7] पाणिं ग्राहयति[8] । १९ । अर्यम्ण[9] इत्यग्निं त्रिः[10] परिणयति[11] । २० । सप्त मर्यादा[12] इत्युत्तरतो ऽग्नेः सप्त लेखा लिखति प्राच्यः[13] । २१ । तासु पदान्युत्क्रामयति । २२ । इषे त्वा सुमङ्गलि प्रजावति सुसीम[14] इति प्रथमम्[15] । २३ । ऊर्जे त्वा रायस्पोषाय त्वा सौभाग्याय त्वा साम्राज्याय त्वा संपदे त्वा जीवातवे त्वा सुमङ्गलि प्रजावति सुसीम[16] इति सप्तमं[17] सखा सप्तपदी भवेति । २४ । आ रोह तल्पं भगस्ततक्षेति[18] तल्प उपवेशयति[19] । २५ ।

---

[1] Daç. Kar. and Ath. Paddh. कुमारीं स्थापयति. — [2] xiv. 2. 63. — [3] Daç. Kar. ऊर्ध्वस्थितां लाजानावपयति; Ath. Paddh. ऊर्ध्वस्तिष्ठन् (!) पूल्यान्यावपयति त्रिः. — [4] So emended; E त्रिवरछिंनतीं; P त्रिरवछिंनतीं; Ath. Paddh. त्रिरवछिन्नतीं; the rest °विछिन्नतीं. — [5] Bi चतुर्थी. — [6] Daç. Kar. त्रिर्विछिन्नधारां त्रिर्मन्त्रावृत्तिः कामाय स्वाहा चतुर्थीं. — [7] xiv. 1. 48. — [8] Daç. Kar. स्तुवग्रहणं (? Cod. शुव°) करोति। अत्र स्थाने सूर्यापाठं (? Cod. सूर्य°) पठति; Ath. Paddh. येनाग्निरिति पंचभिर्ऋग्भि. (!) उपास्तिग्रहणं करोति। अत्र स्थाने चत्वारः शकधूमाः (cf. Kāuç. 8. 17; 50. 15) सूर्यापाठं (? MSS. सूर्य°) कुर्वन्ति. — [9] xiv. 1. 39^c; Daç. Kar. adds शं ते हिरण्यं etc., xiv. 1. 40. — [10] So Ch Ku; the rest त्रिष्प°. — [11] Daç. Kar. and Ath. Paddh. वरो मन्त्रं ब्रूयात्. — [12] v. 1. 6. — [13] So all MSS. and the Paddhatis; Haas, Ind. Stud. v. 384, suggests प्राचीः or प्राच्याः; see however Lanman, Noun-inflection p. 396, top. — [14] So emended; MSS. of the text and the Paddhatis सुशोममिति. Cf. the next sūtra, and Kāuç. 24. 13; 39. 9. — [15] Ath. Paddh. अनेन मंत्रेण प्रथमलेखायोपरि(!) दक्षिणं पादं ददाति. — [16] So emended; MSS. of the text and the Paddhatis सुशीममिति. Cf. the preceding sūtra. — [17] Daç. Kar. inserts the numbers २—७, beginning after ऊर्जे त्वा and ending after सप्तमं. — [18] xiv. 2. 31; 1. 60 (KChEPBh ततक्ष इति). — [19] Ath. Paddh. and Daç. Kar. तल्पमुप°. —

उपविष्टायाः सुहृत्पादौ प्रक्षालयति । २६ । प्रक्षाल्यमानावनुमन्त्रयते ।

इमौ पादौ सुभगौ सुशेवौ सौभाग्याय कृणुतां नो[1] अघाय ।

प्रक्षाल्यमानौ[2] सुभगौ सुपत्न्याः[3] प्रजां पशून्दीर्घमायुश्च धत्तामिति ॥ २७ ।

अहं वि ष्यामि प्र त्वा मुञ्चामीति[4] योक्त्रं विचृतति[5] ।२८। अपरस्मिन्भृत्याः[6] संरभन्ते । २९ । ये जयन्ति[7] ते बलीयांस[8] एव मन्यन्ते । ३० । बृहस्पतिनेति[9] सर्वसुरभिचूर्णान्यृचर्चा[10] काम्पीलपलाशेन मूर्ध्न्यावपति[11. 12] । ३१ । उद्यच्छध्वं भगस्ततक्षाभ्रातृघ्नीमित्येकैकयोत्थापयति[13] । ३२ । प्रति तिष्ठेति[14] प्रतिष्ठापयति[15] । ३३ । ॥ २ ॥ ॥ ७६ ॥

सुकिंशुकं रुक्मप्रस्तरणमिति[16] यानमारोहयति । १ ।

---

[1] Bü Bi नौ; the rest and the Paddhatis, as above. — [2] Daç. Kar. °क्षाल्यमाणौ. — [3] E सुपत्नाः; ChBiKu सुपत्न्या. Haas, Ind. Stud. v. p. 384, would emend to सुपत्न्यां or संपत्न्यां. — [4] xiv. 1. 57–58. — [5] Daç. Kar. विसृजति; Ath. Paddh. विचृतत्युपाध्यायः. — [6] Bü अपरस्मिन्हि भृत्याः; Ch (sec. man.) अथरस्मिन्भृ°; Ch (prim. man.), the remaining MSS., and Daç. Kar. as above. — [7] E यजंते. — [8] Ch बलीयान्स; Ath. Paddh. यो योक्त्रं गृह्णाति ते बलीन् (!). — [9] xiv. 2. 53. — [10] Ku Ch (prim. man.) चूर्णान्यन्वर्चा; E °चां; Bi चूर्णान्यृवर्च्चा. — [11] Ch E मूर्ध्ना°. — [12] Ath. Paddh. ... काम्पीलपत्त्रेण मूर्ध्नि आवपति प्रत्यृचं वधूः. — [13] xiv. 1. 59, 60, 62. — [14] xiv. 2. 15. — [15] Ath. Paddh. (to this and the preceding sūtra) उद्यच्छध्वमित्येकया उत्थापयति । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठापयति । तु पुनः भगस्ततच इत्येकया उत्था° । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठा° । अपरं चाभ्रातृघ्नीमित्येकयोत्था° । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठा° । अभ्यातानादि उत्तरतंत्रं । स्वस्तिवाचकाय आचार्याय गौर्दक्षिणा । इति विवाहः समाप्तः । अथ चतुर्थिकाकर्म उच्यते (Kāuç. 79. 1 fg.). — [16] xiv. 1. 61; 2. 30. —

एमं पन्थां ब्रह्मापरमित्यग्रतो[1] ब्रह्मा प्रपद्यते । २ । मा विदन्ननृक्षरा अध्वानमित्युक्तम्[2] । ३ । येदं पूर्वेति[3] तेनान्यस्यामूढायां[4] वाधूयस्य दशां चतुष्पथे दक्षिणैरभितिष्ठति[5] । ४ । स चेदुभयोः शुभकामो भवति सूर्यायै देवेभ्य[6] इत्येतामृचं[7] जपति[8] । ५ । समृछत[9] स्वपथो[10] ऽनवयन्तः[11] सुसीमकामावुभे[12] विराजावुभे[13] सुप्रजसावित्यतिक्रमयतो[14] ऽन्तरा[15] ब्रह्माणम् । ६ । य ऋते चिदभिश्रिष इति[16] यानं संप्रोक्ष्य विनिष्कारयति । ७ । सा मन्दसानेति[17] तीर्थे लोगं[18] प्रविध्यति । ८ । इदं सु म इति[19] महावृक्षेषु जपति । ९ । सुमङ्गलीरिति[20] वध्वीक्षीः[21] प्रति जपति । १० । या ओषधय[22] इति मन्त्रोक्तेषु । ११ । ये पितर[23] इति श्मशानेषु । १२ । प्र बुध्यस्वेति[24] सुप्तां प्रबोधयेत्[25] । १३ । सं काशयामीति[26] गृहसंकाशे जपति । १४ । उद्व ऊर्मिरिति[27] यानं संप्रोक्ष्य विमोचयति । १५ । उत्तिष्ठेत[28] इति

[1] xiv. 2. 8; 1. 64. — [2] xiv. 2. 11; 1. 34; so (without इति after the pratīkas) Bü Ku; the rest °नृत्तराध्वानमित्युक्तं. It seems that इति is omitted because the second इति follows immediately upon it (a sort of haplographia). The phrase अध्वानमित्युक्तं seems to refer to Kāuç. 50. 1 fg. — [3] xiv. 2. 74. — [4] P °मूढाया; Bü °मूढाभ्यां. — [5] Bü दक्षिणैरभितिष्ठंति. — [6] xiv. 2. 46. — [7] K °तानृचं. — [8] K जपे(छमृछत); Ku जपेत्समृ°. — [9] See the preceding note. — [10] Ch (sec. man.) स्वपथो; E श्वेपथो. — [11] So (but without avagraha) all MSS.; Haas, Ind. Stud. v. 391, reads the passage: समृछत(:) स्वपथो नावयातः; the last by conjecture. — [12] So emended; MSS. सुशीम°. Cf. Kāuç. 76. 23. — [13] Ch E Ku भिराजा°. — [14] P Bh सुप्रजावि°. — [15] K P Bh °क्रमयतोत्तरा; Bi °क्रमयतांतरा. — [16] xiv. 2. 47. — [17] xiv. 2. 6. — [18] Ku Ch E लोष्टं; P Bh लोकं. — [19] xiv. 2. 9. — [20] xiv. 2. 28. — [21] Ch (sec. man.) वध्वैत्तो; Ch (prim. man.) वध्वीत्ती. — [22] xiv. 2. 7. — [23] xiv. 2. 73. — [24] xiv. 2. 75. — [25] E प्रति°. — [26] xiv. 2. 12. — [27] xiv. 2. 16. — [28] xiv. 2. 19. —

पत्नी शालां[1] संप्रोक्षति । १६ । स्योनमिति[2] दक्षिणतो वलीकानां शकृत्पिण्डे ऽश्मानं निदधाति । १७ । तस्योपरि मध्यमपलाशे[3] सर्पिषि चत्वारि दूर्वाग्राणि । १८ । तमा[4] तिष्ठेत्यास्थाप्य । १९ । सुमङ्गली प्रतरणीह[5] प्रियं मा हिंसिष्टं ब्रह्मापरमिति[6] प्रत्यृचं[7] प्रपादयति । २० । सुहृत्पूर्णकंसेन[8] प्रतिपादयति । २१ । अघोरचक्षुरित्यग्निं[9] त्रिः[10] परिणयति ।२२। यदा गार्हपत्यं सूर्यायै देवेभ्य[11] इति मन्त्रोक्तेभ्यो नमस्कुर्वतीमनुमन्त्रयते ।२३। ॥३॥ ॥७७॥

शर्म वर्मेति[12] रोहितचर्माहरन्तम् । १ । चर्म[13] चोपस्तृणीथनेत्युपस्तृणन्तम् । २ । यं बल्बजमिति[14] बल्बजं न्यस्यन्तम् । ३ । उप[15] स्तृणीहीत्युपस्तृणन्तम् । ४ । तदा[16] रोहत्वित्यारोहयति । ५ । तत्रोपविश्येत्युपवेशयति[17] । ६ । दक्षिणोत्तरमुपस्थं कुरुते । ७। सुज्यैष्ठ्य[18] इति कल्याणनामानं ब्राह्मणायनमुपस्थ उपवेशयति । ८ । वि तिष्ठन्तामिति[19] प्रमदनं प्रमायोत्थापयति । ९ । तेन भूतेन तुभ्यमग्ने शुम्भनी[20] अग्निर्जनविन्मह्यं जायामिमामदात्सोमो वसुविन्मह्यं जायामिमामदात्पूषा जातिविन्मह्यं जाया-

---

[1] So E Bi; the rest शालं. — [2] xiv. 1. 47. — [3] K P Bh °पलाशेन. — [4] xiv. 1. 47[c]. — [5] Ch प्रतरणीरिह. — [6] xiv. 2. 26; 1. 21, 63, 64. — [7] So emended; all MSS. except Bü read ब्रह्मापरमित्यृचं; Bü °मित्यृजं. — [8] Bi Bh °कांसेन. — [9] xiv. 2. 17. — [10] MSS. त्रिष्प°. — [11] xiv. 2. 20, 46. — [12] xiv. 2. 21. — [13] xiv. 2. 22[b]. — [14] xiv. 2. 22. — [15] xiv. 2. 23. — [16] xiv. 2. 22[c]. — [17] xiv. 2. 23[c]. — [18] xiv. 2. 24[d]. — [19] xiv. 2. 25. — [20] vi. 78. 1; xiv. 2. 1, 45; K Bü have a colon here. —

मिमामदादिन्द्रः सहीयान्मह्यं जायामिमामदादग्नये जनविदे स्वाहा सोमाय वसुविदे स्वाहा पूष्णे ज्ञातिविदे स्वाहेन्द्राय सहीयसे स्वाहेत्यागच्छतः । १० । सविता प्रसवानामिति[1] मूर्ध्नोः[2] संपातानानयति ।११। उदपात्र[3] उत्तरान्[4] । १२ । शुम्भन्याञ्जल्योर्निनयति[5] । १३ । तेन भूतेनेति[6] समशनम् ।१४। रसानाशयति[7] स्थालीपाकं च।१५। यवानामाज्यमिश्राणां पूर्णाञ्जलिं जुहोति । १६ । ॥ ४ ॥
॥ ७८ ॥

सप्त मर्यादा[8] इति तिसृणां प्रातरावपते[9] । १ । अक्ष्यौ[10] नाविति[11] समाञ्जाते[12] । २ । महीमू ष्विति[13] तल्पमालम्भयति । ३ । आ रोह[14] तल्पमित्यारोहयति । ४ । तत्रोपविश्येत्युपवेशयति[15, 16] । ५ । देवा अग्र इति[17] संवेशयति ।६।

---

[1] v. 24. 1. — [2] So emended; MSS. मूध्न्योः. — [3] Haas, Ind. Stud. v. p. 397, reads उदपात्रत; MSS. उदपात्र. — [4] Ch (sec. man.) : उत्तरा(छु°); the rest उत्तरां(छु°). — [5] Ch Bü (उत्तरां) छुम्भंन्या°; the rest °छुम्भन्या°; Haas and Weber, Ind. Stud. v. 397, note 2, unnecessarily e[illegible]d to शुम्भनीत्यञ्जल्यो°; शुम्भन्या means with the çumbhanī-verse (xiv. 2. 45); cf. Kāuç. 79. 25, as also शं-नो-देव्याः, Kāuç. 140. 5, and जीवाभिर्, Kāuç. 3. 4. — [6] vi. 78. 1. — [7] So P Bh; Ch Ku E Bi Bü °शायतः; K °शायत; cf. Ind. Stud. v. 397, note 3. — [8] v. 1. 6. — [9] Daç. Kar. and Ath. Paddh. अथ चतुर्थीकर्म (Ath. Paddh. चतुर्थिकाकर्म) उच्यते (cf. Kāuç. 76. 33, note) । तिसृणां रात्रीणां व्यतीतायां (!) अभ्यातानांतं कृत्वा . . . वर एकामाज्याहुतिं जुहोति. — [10] Ch (°वपते) अक्तौ; the rest (°वपते) क्ष्यौ. — [11] vii. 36. 1. — [12] So all MSS.; Haas, Ind. Stud. v. p. 399, note 3, emends to समञ्जाते. Daç. Kar. वरवधू परस्परं कज्जलमभिमंत्र्य अक्षिणी अंक्ते (!). — [13] vii. 6. 2. — [14] xiv. 2. 31. — [15] xiv. 2. 23c. — [16] Ath. Paddh. उपवेशयति तौ. — [17] xiv. 2. 32. —

अभि त्वेत्यभिछादयति[1] । ७ । सं पितराविति[2] समावेशयति[3] । ८ । इहेमाविति[4] त्रिः संनुदति[5] । ९ । मदुघमणिमौक्षे ऽपनीयेयं[6] वीरुदमो ऽहमिति[7] संस्पृशतः[8] । १० । ब्रह्म[9] जज्ञानमित्यङ्गुष्ठेन व्यचस्करोति[10] । ११ । स्योनाद्योनेरित्युत्थापयति[11, 12] । १२ । परिधापनीयाभ्यामहतेनाछादयति[13] । १३ । बृहस्पतिरिति[14] शष्पेणाभिघार्य[15] व्रीहियवाभ्यामभिनिधाय दर्भपिञ्जूल्या सीमन्तं विचृतति[16] । १४ । शणशकलेन परिवेष्ट्य तिस्रो रात्रीः प्रति सुप्नास्ते[17] । १५ । अनुवाकाभ्यामन्वारब्धाभ्यामुपदधीत[18] । १६ ।

---

1 vii. 37. 1; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अभि त्वा मनुजातेन etc. वस्त्रेणाछादयति तौ. — 2 xiv. 2. 37; Daç. Kar. cites here the three verses 37, 38, and 39; Ath. Paddh. सं पितराविति चतसृभिः(!). — 3 Daç. Kar. and Ath. Paddh. संमुखं करोति. — 4 xiv. 2. 64. — 5 Ath. Paddh. एकया परस्परं कंठग्रहणं करोति । त्रीन्वेलायां तत्राह पैठीनसिः । त्रीन्वेलायां । आवपेत्सुरभिगन्धान् क्षीरसर्पिष्यधोदकं (!) । एतदेवमित्याङ्गरैचं (! for °रौचं?) तु मधुना सह; Daç. Kar. has a metrical passage too corrupt to report, corresponding to the last part of this extract; this also seems to be ascribed to Pāiṭhīnasi. — 6 Bü Bi पिनीये°; E °मौचैपनीये°. — 7 i. 34. 1; xiv. 2. 71. — 8 Daç. Kar. and Ath. Paddh. तं मदुघमणिं पिष्ट्वा सुगन्धमध्ये (Ath. Paddh. अयुतमध्ये) प्रक्षिप्य उद्वर्तयेत् इयं वीरुदिति सूक्तेन । अमो ऽहमिति द्वाभ्यां अक्षतमभिमंत्र्य परस्परं कंठग्रहणं करोति. — 9 iv. 1. 1 (v. 6. 1). — 10 Daç. Kar. and Ath. Paddh. अङ्गुष्ठेन नाभिदेशे (MSS. अङ्गुष्ठेनाभिदेशे) व्यचस्करोति वरः. — 11 xiv. 2. 43. — 12 E °त्युपस्थापयति; Daç. Kar. उत्थापयति वरवधू(!). — 13 Daç. Kar. and Ath. Paddh. या अकृंतन्वष्टा वासो (xiv. 1. 45, 53) द्वाभ्यां. — 14 xiv. 1. 55; Ath. Paddh. बृहस्पतिरिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 55, 56). — 15 Ch (prim. man.) शिष्पेणा°; Bh शः॰ष्पेणा°. — 16 Daç. Kar. कंचूकं (! for कंचु°?) मूर्ध्नि दधाति । व्रीहियवौ शिरः (!) दर्भपिञ्जूलीसहितं; Ath. Paddh. कंदकं(!) मूर्ध्नि दधाति. — 17 E सुप्तोस्ते; P Bh सुप्तस्ते. — 18 Ath. Paddh. to this and the preceding sūtra, शणेन परिवेष्ट्य । सत्येनोत्त-

इहेदसाथेत्येतया[1] शुल्कमपाकृत्य[2, 3] । १७ । द्वाभ्यां निवर्तयतीह मम राध्यतामत्र तवेति[4] । १८ । यथा वा मन्यन्ते । १९ । परा देहीति[5] वाधूयं ददतमनुमन्त्रयते[6] । २० । देवैर्दत्तमिति[7] प्रतिगृह्णाति । २१ । अपास्मत्तम इति[8] स्थाणावासजति[9] । २२ । यावतीः कृत्या इति[10] व्रजेत्[11] । २३ । या मे प्रियतमेति[12] वृक्षं प्रतिछादयति[13] । २४ । शुम्भन्याप्लुत्य[14] । २५ । ये अन्ता[15] इत्याछादयति[16] । २६ । नवं वसान[17] इत्याव्रजति[18] । २७ । पूर्वापरं[19] यत्र नाधिगछेद्ब्रह्मापरमिति[20, 21] कुर्यात्[22] । २८ । गौर्दक्षिणा

भितेति (xiv. 1. 1) सर्वेषु काण्डेषु आज्यं जुहोति तंत्रे आज्यं वा समिधो वा पुरोडाशं वा व्रीहियवतिलादि वा जुहोति विकल्पः । सत्येनोत्तभितेति द्वा° अनुवा° (xiv. 1. 1–2. 75) आज्यादयस्त्रयोदश हवींषि मध्ये एकमावपंति । तिस्रो रात्रीर्मध्ये यदाप्रसक्ता भवन्ति तदा इदं प्रायश्चित्तं करोति. —

[1] xiv. 1. 32; Daç. Kar. and Ath. Paddh. द्वाभ्यामृग्भ्यां (xiv. 1. 32–33). — [2] E Bü Ku शुक्ल°. — [3] Bü Bi °मुपकृत्य; Daç. Kar. and Ath. Paddh. शुल्कं द्विधा करोति. — [4] Ath. Paddh. वरवध्वौ ददाति (!). — [5] xiv. 1. 25; Ath. Paddh. द्वाभ्यां. — [6] Ath. Paddh. and Daç. Kar. . . . तृतीयं वस्त्रमभिमंत्र्य (cf. Kāuç. 76. 1, 4) वरो ददाति. — [7] xiv. 2. 41; Daç. Kar. and Ath. Paddh. add verse 42 also. — [8] xiv. 2. 48. — [9] Ath. Paddh. स्थाणौ (both MSS. छाणा!) परि वस्त्रं प्रक्षिपति. — [10] xiv. 2. 49. — [11] E Bi व्रजेत; Daç. Kar. and Ath. Paddh. वस्त्रं गृहीत्वा आव्रजति. — [12] xiv. 2. 50. — [13] Bü °छादयते. — [14] xiv. 2. 45; Bü Ch (prim. man.) शुंभंन्या°; Ch (sec. man.) शुंभनी इत्या°; Ath. Paddh. शुंभनीत्येकया तं वस्त्रमुदकेन संप्रोक्षति; cf. Kāuç. 78. 13. — [15] xiv. 2. 51. — [16] Ath. Paddh. and Daç. Kar. आत्मानं आचार्यः. — [17] xiv. 2. 44. — [18] Daç. Kar. आचार्यः. — [19] xiv. 1. 23; cf. Kāuç. 75. 6. — [20] E P Bi Ch (sec. man.) नाभि°. — [21] xiv. 1. 64. — [22] Ath. Paddh. पूर्वापरं आचार्यो न जानाति । तदा ब्रह्मापरमित्यनया ऋचा करोति । अभ्यातानाद्युत्तरतंत्रं । सर्वत्र हस्तहोमान् । मंत्रविकल्पः । यदि

प्रतीवाहः । २९ । जीवं रुदन्ति यदीमे केशिन[1] इति जुहोति । ३० । एष सौर्यो[2] विवाहः । ३१ । ब्रह्मापरमिति[3] ब्राह्मयः[4] । ३२ । आवृतः प्राजापत्याः प्राजापत्याः[5] । ३३ । ॥ ५ ॥ ॥ ७९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे दशमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

पूर्वस्थंडिले ऽग्निं करोति तदा उत्तरतंत्रं करोति । कामस्तदग्र इति कामसूक्तं (xix. 52) जपेत् । इति चतुर्थिकाकर्म समाप्तः(!). Here follows in the Ath. Paddh. the ceremony called मदुघमणिप्रायश्चित्तं; see Ath. Pariç. 39. 9 (समुच्चयप्रायश्चित्तानि); cf. Ind. Stud. v. 404.

[1] xiv. 1. 46; 2. 59. — [2] Ch E सूर्यो. — [3] xiv. 1. 64. — [4] Bü Ku ब्राह्म. — [5] So emended with Haas-Weber, Ind. Stud. v. 400 (cf. also 402 and 410); MSS. आवृताः प्रजापत्यः प्रजापत्यः; E P Bi fail to repeat the word प्रजापत्यः. —

॥ ओं ॥

अथ पितृमेधं व्याख्यास्यामः । १ । दहननिधानदेशे[1, 2] परिवृक्षाणि निधानकाल इति ब्राह्मणोक्तम्[3] । २ । दुर्बलीभवन्तं[4] शालातृणेषु दर्भानास्तीर्य स्योनास्मै[5] भवेत्यवरोहयति । ३ । मन्त्रोक्तावनुमन्त्रयते । ४ । यत्ते कृष्ण[6] इत्यवदीपयति । ५ । आहिताग्नौ[7] प्रेते संभारान्संभरति[8] । ६ । आज्यं च पृषदाज्यं चाजं[9] च गां च । ७ । वसनं पञ्चमम् । ८ । हिरण्यं षष्ठम्[10] । ९ । शरीरं नान्वालभते[11] । १० । अन्यं चेष्टन्तमनुमन्त्रयते । ११ । शान्त्युदकं करोत्यसकलं[12] चातनानां चान्वावपते[13, 14] । १२ । शान्त्युदकोदकेन[15] के-

---

[1] E °निधानो°. — [2] Bü Ch (prim. man.) °देश. — [3] Ath. Paddh. दहननिधानदेशे परिवृचाणि इति कौशिकसूत्रमाह। दहनस्थाने वृचवर्जिते देशे निधानकाल इति ब्राह्मणोक्तं. — [4] Ath. Paddh. दुर्बलीशब्देन मृत्युः. — [5] xviii. 2. 19. — [6] xviii. 3. 55. — [7] Bi °ग्ना; Bh °ग्नि. — [8] Antyeṣṭi. तत्र उपहारः । शुद्धो ऽग्निः । दर्भः । तिलाः । घृतं । हिरण्यशकलाः ७ । चंदनकाष्ठं । गोपीचंदनं । तुलसी । पिष्टं । ताम्रपात्र २ । गोमयं । खनित्रं । अहतवस्त्रं । सूत्रं । इत्यादिदुग्धं । पलाशशाखा. — [9] K Bi वा°. — [10] K P Ch (prim. man.) पृष्ठं; Bh पृष्टं. — [11] So Bü only; K P Bh शरीरन्नोन्वा°; Ch Ku शरीरं नोन्वा°; E शरीरमन्वालंते. — [12] So Ch (sec. man.); Ch (prim. man.) °सकलो; E Ku °सकल; P Bh °सकले; Bü Bi °शकलं; K °शकले. — [13] K Ku वा°. — [14] K Bh °न्वापयते. — [15] Bü शान्त्युदकेन. —

शश्मश्रुरोमनखानि संहारयन्ति।१३। आप्लावयन्ति।१४। अनुलिम्पन्ति। १५। स्रजो ऽभिहरन्ति[1]। १६। एवंस्नातमलंकृतमहतेनावाग्दशेन[2] वसनेन प्रछादयत्येतत्ते देव एतत्त्वा वासः प्रथमं न्वागन्निति[3]। १७। अपेममित्यग्निषु[4] जुहोति। १८। उखाः[5] कुर्वन्ति। १९। ताः शकृदाभ्यन्तरं[6] लिम्पन्ति[7] शुष्केण वा पूरयन्ति[8]। २०। ताः पृथगग्निभिः संतापयन्त्या शकृदादीपनात्[9]। २१। तेषां हरणानुपूर्वमाहवनीयं प्रथमं ततो दक्षिणाग्निं ततो गार्हपत्यम्। २२। अथ विदेशे[10] प्रेतस्या रोहत जनित्रीं जातवेदस[11] इति पृथगरणीष्वग्नीन्समारोपयन्ति। २३। तेषु यथोक्तं करोति। २४। अपि वान्यवत्साया[12] वा संधिनीक्षीरेणैकशलाकेन[13, 14] वा मन्थेनाग्निहोत्रं जुहोत्या[15] दहनात्। २५। दर्शपूर्णमासयोः कृष्णकतण्डुलानां[16] तस्या आज्येन नान्तं न बर्हिः[17]। २६। पलालानि बर्हिः।२७। तिल्पिञ्ज्या[18] इध्माः। २८। ग्रहानाज्यभागौ पुरस्ताद्धो-

---

[1] E स्रेजोभिर्हहरन्ति; K Bü स्रजोभिर्हहरन्ति; P Bi Bh स्रजोभिर्हरति; Ch (prim. man.) स्रजोभिरहरति; Ch (sec. man.) as above. — [2] K Bh Ch (prim. man.) °गदेशेन. — [3] xviii. 4. 31; 2. 57ª. — [4] xviii. 2. 27. — [5] K Bü E Bi Bh Ch (prim. man.) उषाः. — [6] Ch Bh सकृदा°; P ताः त्सकृदा°. — [7] K P B Bh Ch (prim. man.) लिखति. — [8] K पूरयति. — [9] Ku Bü Ch P Bi Bh सकृदा°. — [10] Ch (गार्हपत्य)मंथवदेशे; Bh (गार्हपत्यं)मंथ विदेशे; Bü वैदेशे. — [11] xviii. 4. 1. — [12] Cf. Kāuç. 82. 22. — [13] Ch (prim. man.) सन्निधीनि°; Ch (sec. man.) शरीनि°. — [14] Bü °चीरेण वैक°. — [15] Bü जुहृत्या. — [16] K P E कृप्णतण्डु°; Bh कृष्टतण्डु°. — [17] K बर्हिष्प°. — [18] K P Bi Bh तिल्प्यांज्या; Ch (prim. man.) तिल्पांज्या; E तिल्पंज्या; Bü Ch (sec. man.) as above; cf. xii. 2. 54. —

मसंस्थितहोमानुद्धृत्य । २९ । प्राणापानावरुद्ध्यै[1] निधनाभिर्जुहुयात् । ३० । अथोभयोरुत्तिष्ठेत्युत्थापयति[2] । ३१ । प्र च्यवस्वेति[3] त्रिः संहापयति[4] यावत्कृत्वश्चोत्थापयति[5] । ३२ । एवमेव कूर्दीं जघने[6] निबध्य । ३३ । इमौ युनज्मीति[7] गावौ युनक्ति पुरुषौ वा । ३४ । उत्तिष्ठ प्रेहि प्र च्यवस्वोदन्वतीत एते ऽग्नीषोमेदं पूर्वमिति[8] हरिणीभिर्हरेयुरति[9, 10] द्रवेत्यष्टभिः[11] । ३५ । इदं त[12] इत्यग्निमग्रतः । ३६ । प्रजानत्यघ्न्य[13] इति जघन्यं गामेधमग्निं[14] परिणीय ।३७। स्योनास्मै[15] भवेत्युत्तरतो ऽग्नेः शरीरं निदधाति ।३८। अध्वर्यव इष्टिं निर्वपन्ति । ३९ । तस्यां यथादेवतं[16] पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमानुद्धृत्य । ४० । प्राणापानावरुद्ध्यै[17] निधनाभिर्जुहुयात् ।४१। अथोभयोरपेत ददामीति[18]

---

[1] Thus with doubtful emendation; E °वरुध्या°; the remaining MSS. प्राणापानाववरुध्योर्नि°. Cf. sū. 41. — [2] xviii. 3. 8. — [3] xviii. 3. 9. — [4] Bü inserts here the word यापयति. — [5] K Bü Bi Bh यावत्कृत्वश्चो°. — [6] K जने. — [7] xviii. 2. 56; the Antyeṣṭi. employs this verse differently: इमौ युनज्मि etc. वस्त्रं कटे बध्नाति । शवं ततः । प्रक्षालनं । अहतवस्त्रपरिधापनं; cf. sū. 33. Similarly Ath. Paddh.: इमौ युनज्मीत्येकया कटे बध्वा शवं। ततो दहनस्थाने गत्वा भूमौ संस्कार उच्यते. — [8] xviii. 3. 8, 9; 2. 48; 1. 61; 2. 53; 4. 44; K here inserts the syllables: नान्यस्यामूढायां वाधूयस्य (contamination from Kāuç. 77. 4). — [9] Ch °र्हरेयुरित्य(तिद्रवे°). — [10] xviii. 2. 11–18. — [11] In the Antyeṣṭi. the verses of this sūtra are employed as follows: उत्तिष्ठ . . . इदं पूर्वं etc. । अनेन मंत्रेण कलशमुत्थाप्य। अति द्रवेत्यष्टर्चेन अस्थीन्यभिमंत्र्य (here follow the eight verses in full) । एताभिर्ऋग्भिः। हरणोभी (!). Cf. Kāuç. 82. 31; 83. 20; 84. 13. — [12] xviii. 3. 7. — [13] xviii. 3. 4; Ch Ku E °घ्न. — [14] Ch गोमेधम°; P गमेनम°; cf. Kāuç. 81. 20. — [15] xviii. 2. 19. — [16] K Bi Bh °दैवतं. — [17] Thus emended; MSS. प्राणापानाववरुध्योर्नि°. Cf sū. 30. — [18] xviii. 1. 55; 2. 37. —

शान्त्युदकं कृत्वा संप्रोक्षणीभ्यां काम्पीलशाखया[1] दहनं संप्रोक्ष्य[2] । ४२ । उदीरतामित्युद्धृत्याभ्युक्ष्य[3] लक्षणं कृत्वा पुनरभ्युक्ष्य प्राग्दक्षिणमेधश्चिन्वन्ति[4,5] । ४३ । इयं नारीति[6] पत्नीमुपसंवेशयति[7] । ४४ । उदीर्ष्वेत्युत्थापयति[8] । ४५ । यद्धिरण्यं बिभर्ति तद्दक्षिणे पाणावादायाज्येनाभिघार्य ज्येष्ठेन[9] पुत्रेणादापयतीदं हिरण्यमिति[10] । ४६ । स्वर्गं यत इति[11] दक्षिणं हस्तं निर्मार्जयति । ४७ । दण्डं हस्ताद्दिति[12] मन्त्रोक्तं ब्राह्मणस्यादापयति । ४८ । धनुर्हस्ताद्दिति[13] क्षत्रियस्य । ४९ । अष्ट्रामिति[14] वैश्यस्य । ५० । इदं पितृभ्य इति[15] दर्भानेधान्स्तृणाति । ५१ । तत्रैनमुत्तानमादधीतेजानश्चित्तमारुक्षदग्निमिति[16,17] । ५२ । प्राच्यां त्वा दिशीति[18] प्रतिदिशम् । ५३ । नेत्युपरिबभ्रवः । ५४ ।

---

[1] Ch and Ath. Paddh. °शाखाया. — [2] K Ch E °प्रोच; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. दहनस्थानं मार्जयति. — [3] xviii. 1. 44. — [4] E P Bh °दचिणमधश्चि°. — [5] E Ch (sec. man.) चिन्वती(यं); Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. पूर्वदचिणाभिमुखकाष्ठानि विचिन्वन्ति. — [6] xviii. 3. 1. — [7] Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. पत्नीं प्रेतेन सह संवेशयति । मरणार्थं (!) । ततः पुराणोक्तेन विधिना करोति. — [8] xviii. 3. 2; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. अथ यद्युत्तिष्ठति तदा उदीर्ष्वेति, etc. — [9] Ch ज्येष्ठेण. — [10] xviii. 4. 56; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. add ये च जीवा इति (xviii. 4. 57) सर्पिषा संस्पृशति. — [11] xviii. 4. 56^{c}. — [12] xviii. 2. 59. — [13] xviii. 2. 60. — [14] This pratīka seems to be a modification of one of the two verses immediately preceding. — [15] xviii. 1. 46 (4. 51). — [16] xviii. 4. 14^{a}. — [17] Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. चित्तोपरि उत्तानं शवमादधाति । अहतवस्त्रपरिधापनं प्रेतं । एतत्ते देवः सविता etc. । एतत्त्वा वासः etc. । द्वाभ्यां (xviii. 4. 31; 2. 57; cf. sū. 17) प्रेतस्याहतवस्त्रं परिधापयति. — [18] xviii. 3. 30. —

अनुमन्त्रयते। ५५। अथास्य सप्तसु प्राणेषु सप्त हिरण्यशकलान्यवास्यत्यमृतमस्यमृतत्वायामृतमस्मिन्धेहीति[1]।५६।
॥ १ ॥ ॥ ८० ॥

अथाहिताग्नेर्दर्भेषु कृष्णाजिनमन्तर्लोमास्तीर्य[2] । १ । तत्रैनमुत्तानमाधाय[3] । २ । अथास्य यज्ञपात्राणि पृषदाज्येन पूरयित्वानुरूपं[4] निदधति[5] । ३ । दक्षिणे[6] हस्ते जुहूम् । ४ । सव्य उपभृतम्[7] । ५ । कण्ठे ध्रुवां मुखे ऽग्निहोत्रहवणीं नासिकयोः[8] स्रुवम् । ६ । तान्यनुमन्त्रयते जुहूर्दाधार द्यां ध्रुव आ रोहेति[9]।७। ललाटे प्राशित्रहरणम्।८। इममग्ने चमसमिति[10] शिरसीडाचमसम् । ९ । देवा यज्ञमित्युरसि[11] पुरोडाशम् । १० । दक्षिणे[12] पार्श्वे स्फ्यं सव्य उपवेषम् । ११ । उदरे पात्रीम् । १२ । अष्ठीवतोरुलूखलमुसलम् । १३ । श्रोण्योः[13] शकटम् । १४ । अन्तरेणोरू अन्यानि यज्ञपात्राणि । १५ । पादयोः शूर्पम् । १६ । अपो[14] मृन्मयान्युपहरन्ति[15] । १७ । अयस्मयानि निदध-

---

[1] K omits the syllables °मृतत्वाया°; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. . . . आदधाति मुखादिसप्तश्रोत्रान्. — [2] K P Bh °न्तर्धानमास्तीर्य; Ch (prim. man.) °न्तर्लोमानास्तोर्य; Ku E P Bü Ch (sec. man.) as above. — [3] Bü °धाप्य. — [4] So emended; K P Bh पूरयित्वा धूपं; Bü रूपं; Bi रूप; E तूप; Ku Ch (sec. man.) °नपं; Ch (prim. man.) रूपं. — [5] Ch E Bi °दधाति. — [6] K P Bh दक्षिण°. — [7] So E and Ch (prim. man.), cf. Āçv. Gṛ. iv. 3. 3; the rest, including Ch (sec. man.), उपभृत्. — [8] Ch Ku E नासिकयो. — [9] xviii. 4. 5, 6. — [10] xviii. 3. 53. — [11] xviii. 4. 2. — [12] Bü दक्षिण°. — [13] Ch Ku E श्रोण्यां. — [14] Ch (sec. man.) आपो; Ch (prim. et tert. man.) as above. — [15] Ch E मृण्मया°. —

ति[1] । १८ । अमा पुत्रा च हषत्[2] । १९ । अथोभयोरपश्यं युवतिं प्रजानत्यघ्न्य[3] इति[4] जघन्यां[5] गां प्रसव्यं परिणीयमानामनुमन्त्रयते[6] । २० । तां नैर्ऋतेन जघनताघ्नन्त[7] उपवेशयन्ति[8] । २१ । तस्याः पृष्ठतो वृक्कावुद्धार्य[9] पाण्योरस्यादधत्यति[10] द्रव श्वानाविति[11] । २२ । दक्षिणे दक्षिणं सव्ये सव्यम् । २३ । हृदये हृदयम् । २४ । अग्नेर्वर्मेति[12] वपया सप्तछिद्रया मुखं प्रछादयन्ति[13] । २५ । यथागात्रं गात्राणि । २६ । दक्षिणैर्दक्षिणानि सव्यैः सव्यानि । २७ । अनुबद्धशिरःपादेन[14] गोशालां चर्मणावछाद्य[15] । २८ । अजो भाग उस्त्रा वहन्त्विति[16] दक्षिणतोऽजं बध्नाति । २९ । अस्माद्वै[17] त्वमजायथा अयं त्वदधि[18] जायतामसौ[19] स्वाहेत्युरसि[20, 21] गृह्ये[22] जुहोति । ३० । तथाग्निषु[23] जुहोत्यग्नये स्वाहा कामाय स्वाहा लोकाय स्वाहेति[24] । ३१ ।

---

[1] Ch निदधाति; Bi °दध्वति. — [2] So Bü only; the rest धृषत्. The text of this sūtra is doubtful; cf. दृषत्पुत्र, and Āçv. Gṛ. iv. 3. 18. — [3] Ch Ku E °घ्न. — [4] xviii. 3. 3, 4. — [5] K Bü जघन्यं; cf. Kāuç. 80. 37. — [6] K P °णीयमानम°; cf. Kāuç. 80. 37. — [7] So (with double sandhi) all MSS., except Bü which resolves to जघनत आघ्नंत; see the introduction. — [8] So Bü; the rest °यति. — [9] P Bi वृत्तावु°. — [10] So Bü; the rest °दधात्यति. — [11] xviii. 2. 11. — [12] xviii. 2. 58. — [13] E Ch (prim. man.) °यति. — [14] K Bü E P Bi °शिरस्पादेन; cf. Kāuç. 24. 10; 64. 22. — [15] K E P Bi Bh Ch (prim. man.) °वत्साद्य. — [16] xviii. 2. 8, 22; the second pratīka is wanting in K, and P Bi Bh have instead of it: एतत्त्वा वास (xviii. 2. 57). — [17] K (बध्नाति)यस्माद्वै; Bü (बध्नाति)स्माद्वै; P (बध्नात्य)स्माद्वै. — [18] So Ku and Āçv. Gṛ. iv. 3. 27; K अयन्नदधि; Bü अयत्तदधि; the rest अयं तदधि. — [19] K P Bh जायथा इत्यसौ. — [20] Cf. Tāit. Ār. vi. 2. 1; 4. 2; Āçv. Gṛ. iv. 3. 27. — [21] P Bh °त्युत्तरसि. — [22] So Bü Ku Ch E; K P Bi Bh गृहे; is the passage to be emended to उरसिगृह्य (gerund)? Cf. Kāuç. 76. 10. — [23] K Bh Bi यथा°. — [24] Cf. Āçv. Gṛ. iv. 3. 26. —

दक्षिणाग्नावित्येके।३२। मैनमग्ने वि दहः[1] शं तप आ रभस्व प्रजानन्त इति[2] कनिष्ठ आदीपयति[3]। ३३। आदीप्ते स्रुवेण यामान्होमाञ्जुहोति[4, 5] परेयिवांसं प्रवतो महीरिति[6] । ३४। यमो नो गातुं प्रथमो विवेदेति[7] द्वे प्रथमे[8]। ३५। अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा इति[9] संहिताः सप्त। ३६। यो ममार प्रथमो मर्त्यानां ये नः पितुः पितरो ये पितामहा इत्येकादश[10]। ३७। अथ सारस्वताः।३८। सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीं पितरो हवन्ते सरस्वति या सरथं ययाथ सरस्वति व्रतेषु त इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वतीन्द्रो[11] मा मरुत्वानिति[12]। ३९। दक्षिणतो ऽन्यस्मिन्ननुष्ठाता जुहोति। ४०। सर्वैरुपतिष्ठन्ति त्रीणि प्रभृतिभिर्वा[13]। ४१। अपि वानुष्ठानीभिः। ४२। एता अनु-

---

[1] The words वि दहः are wanting in K; Ch Ku E P Bi Bh दह. — [2] xviii. 2. 4, 36; 3. 71 (et al.); ii. 34. 5. — [3] Antyeṣṭi. ततः अग्निस्थापनं। क्रव्यादमग्निं etc. (xii. 2. 8-10; cf. Kāuç. 71. 12)। मैनमग्ने etc. (xviii. 2. 4-7)। शं तप etc.। आ रभस्व जातवेदः etc.। प्रजानत्यघ्न्ये etc. (xviii. 3. 4); एतैर्मंत्रैः पुत्राः। गोत्रिणो वा। अन्यो ब्राह्मणो वा। अग्निं दीपयंति। अस्मात्त्वमभिजातो ऽसि त्वदयं जायतां पुनः (cf. sū. 30) अमुकसगोत्रः। अमुकप्रेतः। स्वर्गाय लोकाय स्वाहा (cf. sū. 31)। स्त्री चेत्। गोत्रा। प्रेता (i. e. अमुकसगोत्रा, etc.)। इति दहनविधिः समाप्तः; Ath. Paddh. deals with this sūtra essentially as the Kāuçika, but like the Antyeṣṭi. employs मैनमग्न इति चतसृभिः (xviii. 2. 4-7) and प्रजानत्येका (xviii. 3. 4.). — [4] Ch Ku E याम्यान्हो°. — [5] K होमान्; Bü Bh Ku Ch (prim. man.) होमां. — [6] xviii. 1. 49. — [7] xviii. 1. 50; the word द्वे is wanting in B. — [8] This word is wanting in K Bh. — [9] xviii. 1. 58. — [10] xviii. 3. 13; 2. 49. — [11] K घृतवज्जुहोतींद्रो. — [12] xviii. 1. 41, 42, 43; vii. 68. 1, 2; xviii. 3. 25. — [13] K Bh वा (अपि); the rest वा(पि). —

ष्ठान्यः । ४३ । मैनमग्ने वि दह इतिप्रभृत्यव सृजेति वर्जयित्वा सहस्रनीथा इत्यातः[1] । ४४ । आ रोहत जनित्रीं जातवेदस इति पञ्चदशभिराहिताग्निम्[2] । ४५ । मित्रावरुणा परि मामधातामिति[3] पाणी प्रक्षालयते । ४६ । वर्चसा[4] मामित्याचामति । ४७ । विवस्वान्न[5] इत्युत्तरतो ऽन्यस्मिन्ननुष्ठाता जुहोति । ४८ । ॥ २ ॥ ॥ ८१ ॥

यवीयःप्रथमानि कर्माणि प्राङ्मुखानां यज्ञोपवीतिनां दक्षिणावृताम् । १ । अथैषां सप्तसप्त शर्कराः पाणिष्वावपते[6] । २ । तासामेकैकां सव्येनावाचीनहस्तेनावकिरन्तो ऽनवेक्षमाणा[7] व्रजन्ति[8] । ३ । अपाघेनानुमन्त्रयते[9] । ४ । सर्वे ऽग्रतो[10] ब्रह्मणो[11] व्रजन्ति । ५ । मा प्र गामेति[12] जपन्त[13] उदकान्ते व्यपाद्ये[14] जपन्ति[15] । ६ । पश्चादवसिञ्चति । ७ । उदुत्तममिति[16] ज्येष्ठः । ८ । पयस्वतीरिति[17] ब्रह्मोक्ताः[18] पिञ्जूलीरावपति[19] । ९ । शान्त्युदकेना-

---

[1] xviii. 2. 4–18, omitting verse 10; cf. Kāuç. 85. 26; 86. 17; 87. 30; E reads इत्यत. — [2] xviii. 4. 1–15. — [3] xviii. 3. 12. — [4] xviii. 3. 10 (11). — [5] xviii. 3. 61. — [6] Bü °वपति. — [7] K °वेच्यमाणा; Bü °देचमाणा. — [8] Ch E Bü Ku व्रजथेत्य(पाद्येना°). — [9] K अपापाधेना°; Bi अपापाद्योना°; cf. D (schol.) to Kāuç. 42. 22, अप नः शोशुचदघमित्यपाघप्रतीक...(iv. 33. 1). Perhaps अपाद्य is to be read both here and at 42. 22: the MSS. confuse घ and द्य hopelessly. — [10] Ku Ch E यतो. — [11] Ku Ch E Bü ब्रह्मणो; the rest ब्राह्मणा; cf. Kāuç. 26. 4; 75. 13. — [12] xiii. 1. 59. — [13] K P जपन्त्यु°. — [14] So K Bh and Ch (sec. man.); Ku Ch (prim. man.) व्यद्यापाद्ये; E व्याद्यापाद्ये; P व्यापाद्ये; Bü घापाघे; cf. sū. 19. Is the word to be emended to अपाघे (or अपाद्ये, sc. सूक्ते): the two hymns iv. 33–34? cf. अपाघेन (अपाद्येन?), sū. 4. — [15] Ku Ch E Bü जपति. — [16] xviii. 4. 69. — [17] xviii. 3. 56 (et al). — [18] E ब्राह्मणोक्ताः; Bü ब्रह्मोक्तः. — [19] Ch Ku पिञ्जूलीभि°; E पिञ्जूलिभि°. —

चम्याभ्युक्ष्याश्वावतीमिति[1] नदीं तारयते[2] । १० । नक्षत्रं दृष्ट्वोपतिष्ठते नक्षत्राणां मा संकाशश्च प्रतीकाशश्चावता-मिति[3] । ११ । शाम्याकीः[4] समिध आधायाग्रतो[5] ब्रह्मा जपति । १२ ।

यस्य त्रया गतमनुप्रयन्ति[6] देवा मनुष्याः पशवश्च सर्वे[7]।
तं नो[8] देवं मनो अधि ब्रवीतु[9] सुनीतिर्नो[10] नयतु[11]
द्विषते[12] मा रधामेति[13]

शान्त्युदकेनाचम्याभ्युक्ष्य[14] । १३ । निस्सालामिति[15] शालानिवेशनं संप्रोक्ष्य । १४ । ऊर्जं बिभ्रदिति[16] प्रपादयति[17] । १५ । नदीमालम्भयति[18] गामग्निमश्मानं च । १६ । यवो ऽसि यवयास्मद्द्वेषो[19] यवयारातिमिति[20, 21] यवान् ।१७। खल्वकास्येति[22] खल्वान्खलकुलांश्च[23] । १८ । व्यपाद्याभ्यां[24] शाम्याकीराधापयति । १९ । तासां धूमं भक्षयन्ति[25] । २० ।

---

[1] xviii. 2. 31. — [2] P Bh तारयति; cf. Kāuç. 86. 27. — [3] Cf. Vāit. Sū. 11. 13. — [4] K Ch (prim. man.) °काः; Bh Ch (sec. man.) °का. — [5] Bü E आदाया° — [6] Ch °यन्ते. — [7] The colon in Bi only. — [8] So emended; MSS. तन्नो — [9] So Bü; E ब्रवीति; K P Bh Bi Ch ब्रवीत्सु°. — [10] So emended; K Bü E Ch सुनीतिनो; P Bh सुनोतुनो; Bi सुनानुतिनो; Ku सुनोनो. — [11] So Ch; Bü E न एतु; K P Bh Bi न एति; cf. Kāuç. 74. 19; 135. 9. — [12] K द्विषतो. — [13] Not found in any known Saṁhitā. — [14] Ch E °भ्युच्च. — [15] ii. 14. 1. — [16] vii. 60. 1. — [17] K पादयति; Bi प्रतिपा°. — [18] Bü नांदीमा°. — [19] K Bü Bi E Ku °स्मद्द्वेषो; P °स्मद्विषो. — [20] K यवया अरातीरिति; cf. the versions of the verse cited in the next note. — [21] Cf. VS. v. 26; Gobhila's Çrāddhakalpa ii. 9; Yājñav. i. 230. — [22] Bü खल्वकस्येति; is it to be emended to खल्वकासीति? Cf. the mantra in the preceding sūtra. — [23] K °कुलंश्च. — [24] So K P Bh Bi; Ch E Bü व्यद्यापाद्याभ्यां; Ku व्यद्यापाद्भ्यां. For द्य read perhaps घ; cf. sūtras 4 and 6. — [25] K भचयति. —

यद्यत्क्रव्यादृह्येद्यदि[1] क्रव्यादा[2] नान्ते[3] ऽपरेद्युः[4]।
दिवो[5] नभः शुक्रं पयो[6] दुहाना इषमूर्जं पिन्वमानाः ॥
अपां योनिमपाध्वं स्वधा याश्चकृषे जीवंस्तास्ते[7] सन्तु मधुश्चुत[8,9] इत्यग्नौ स्थालीपाकं निपृणाति। २१। आदहने चापि[10] वान्यवत्सां[11] दोहयित्वा तस्याः पृष्ठे जुहोति वैश्वानरे हविरिदं जुहोमीति[12]। २२। तस्याः पयसि। २३। स्थालीपाक इत्येके। २४। ये अग्नय इति[13] पालाश्या दर्व्या मन्थमुपमथ्य काम्पीलीभ्यामुपमन्थनीभ्यां तृतीयस्याम- स्थीन्यभिजुहोति। २५। उप द्यां[14] शं ते नीहार इति[15] मन्त्रोक्तान्यवदाय[16]। २६। क्षीरोत्सिक्तेन[17] ब्राह्मणस्याव-

---

[1] So K P Bh Bi; Ku °दुह्येद्यदि; E °दृहेद्यदि; Bü °दृह्ये यदि; Ch °दृह्योद्यदि. — [2] Bü Ku Ch E क्रव्या. — [3] MSS. नांते (for नाङ्के?). — [4] MSS. without avagraha. The entire line seems hopelessly corrupt. — [5] Bü दिव्यो. — [6] Wanting in Ch Ku E P Bh. — [7] So Ch (prim. man.); Bü जीवन्ता°; Ku जीघंवंतास्ते; K E P Bi Bh Ch (sec. man.) जोवंता°. — [8] K °श्च्युत; Bü °स्तुत. — [9] The passage from स्वधा occurs in xviii. 2. 20[c], but note the सकलपाठ. — [10] E Bü वापि; Bi चोपि. — [11] Bü °वशां; E °वश्यां; P Bh °वत्सां गां; cf. Kāuç. 80. 25. — [12] xviii. 4. 35. — [13] iii. 21. 1. — [14] Ch adds उप वेतसं (the words following the pratīka). — [15] xviii. 3. 5, 60. — [16] Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. to this and the following sūtra, अथ तृतीये ऽहनि चतुर्थे वा अस्थिसंचयनं कुर्यात्। उप द्यामिति द्वाभ्यां च (xviii. 3. 5, 6) हिरण्यपार्णिमिति तिसृभिः (iii. 21. 8–10; cf. Kāuç. 71. 8)। शं ते नीहार इत्येकया मंत्रोक्तानामोषधीनां उदकं क्षीरं चैकत्र कृत्वा ब्राह्मणस्यास्थीनि सिंचति। मधूत्सिक्तेन क्षत्रियस्योदकेन वैश्यस्य। मंत्रोक्ता ओषधीरुच्यते (!)। शमीशाखा। दुग्ध। शतपत्र। पलाशपत्र। वेतसश्च। कर्णश्च। नदीफेनं च (Ath. Paddh. सीसं च; cf. Kāuç. 8. 18)। अवका च। अगुरु। हेरुका च। बृहद्दूर्वा च आकाशफेनं च। मण्डूकपर्णो च। मुक्तिका च (Ath. Paddh. सूक्तिकं च)। एता मंत्रोक्ता ओषधयः. — [17] Ch Bi क्षीरौत्सि°. —

सिञ्चति[1] मधूत्सिक्तेन क्षत्रियस्योदकेन वैश्यस्य । २७ । अव सृजेत्यनुमन्त्रयते[2] । २८ । मा ते मनो यत्ते अङ्गमिति[3] संचिनोति[4] पच्छः[5] । २९ । प्रथमं शीर्षकपालानि । ३० । पश्चात्कलशे समोप्य सर्वसुरभिचूर्णैरवकीर्योत्थापनीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः[6] । ३१ । मा त्वा वृक्ष इति[7] वृक्षमूले निदधाति[8] । ३२ । स्योनास्मै भवेति[9] भूमौ त्रिरात्रमरसाशिनः कर्माणि कुर्वते[10, 11] । ३३ । दशरात्र इत्येके । ३४ । यथाकुलधर्मं वा[12] । ३५ । ऊर्ध्वं तृतीयस्या[13] वैवस्वतं स्थालीपाकं श्रपयित्वा विवस्वान्न इति[14] जुहोति । ३६ । युक्ताभ्यां[15] तृतीयाम् । ३७ । आनुमतीं चतुर्थीम् । ३८ । शेषं शान्त्युदकेनोपसिच्याभिमन्त्र्य प्रा-

---

[1] Ch E Bü and Ath. Paddh. ब्राह्मणस्य सिञ्चति. — [2] xviii. 2. 10; K Ch Ku P Bh read अवसिञ्चत्यनु°; Antyeṣṭi. ततः अस्थीन्यभिमन्त्रयेत् । अव सृज etc. — [3] xviii. 2. 24, 26 (et al.). — [4] Antyeṣṭi. अस्थोन्यभिमंत्र्य कलशे निदधाति । पलाशपत्रेण. — [5] K P Bh Ch (prim. man.) पत्सः; Ch (sec. man.) पत्शः; Bü पत्तः; E पत्युः; Antyeṣṭi. पत्तः पादतः. — [6] Antyeṣṭi. पश्चात्सर्वचूर्णानि कलशे निदधाति कलशमुत्थाप्य । उत्तिष्ठ etc. (xviii. 3. 8) । प्र च्यवस्व etc. (xviii. 3. 9) । उदन्वती etc. (xviii. 2. 48) । इत एत etc. (xviii. 1. 61) । अग्नीषोमा etc. (xviii. 2. 53) । इदं पूर्वं etc. (xviii. 4. 44) । अनेन मंत्रेण कलशमुत्थाप्य । अति द्रव etc. (xviii. 2. 11—18) । एताभिर्ऋग्भिः । हरणोभी (!) । अभिमंत्र्य. Cf. Kāuç. 80. 35; 83. 20; 84. 13. The gaṇamālā (Ath. Pariç. 34.25) also contains an उत्थापनगण, which exhibits however a very different set of pratīkas; see Kāuç. 41. 8. — [7] xviii. 2. 25. — [8] Antyeṣṭi. कलशं मूले निखनयति. — [9] xviii. 2. 19. — [10] E Ku Ch (sec. man.) कुर्वन्ति; Ch (prim. et tert. man.) and the rest, as above. — [11] Antyeṣṭi. स्योना etc. । इति मंत्रेण मृन्मयकुम्भं खातमध्ये निक्षिप्य । तस्योपरि मृत्तिकां पूरयेत् । तस्योपरि पिण्डदानं कर्तव्यं. — [12] Ch E चो(र्ध्वं). — [13] So Ku Bü; K E P Bi Bh तृतीयस्या(द्वैवस्व°); Ch तृतीयास्मा(द्वैवस्व°). — [14] xviii. 3. 61. — [15] xviii. 3. 61, 62. —

शयति । ३९ । आ प्र च्यवेथामिति[1] गावावुपयच्छति[2] । ४० । एयमगन्निति[3] दशगवावराध्या दक्षिणा । ४१ । द्वादशरात्रं कर्ता यमव्रतं चरेत् । ४२ । एकचैलस्त्रिचैलो वा । ४३ । हविष्यभक्षः । ४४ । सायंप्रातरुपस्पृशेत् । ४५ । ब्रह्मचारी व्रत्यधः शयीत[4] । ४६ । स्वस्त्ययनानि प्रयुञ्जीत[5] । ४७ । ॥ ३ ॥ ॥ ८२ ॥

पितॄन्निधास्यन्संभारान्संभरति[6] । १ । एकादश चरूंश्चक्रकृतान्कारयति[7, 8] । २ । शतातृण्णसहस्रातृण्णौ[9, 10] च पाशीमूषं[11, 12] सिकताः शङ्खं[13] शालूकं सर्वसुरभिशमीचूर्णकृतं शान्तवृक्षस्य नावं त्रिपादकम् । ३ । द्वे निःशीयमाने नीललोहिते[14] सूत्रे सव्यरज्जुं शान्तवृक्षस्य चतुरः शङ्कूंश्चतुरः परिधीन्वारणं शामीलमौदुम्बरं पालाशं वृक्षस्य[15] शान्तौषधीः[16] । ४ । माघे[17] निदध्यान्माघं[18] भूदिति । ५ ।

---

[1] xviii. 4. 49. — [2] So Ku Bü; E गावा उप°; K P Bh Bi Ch (sec. man.) गावोनुपषत्तन्य(ायमगन्निति); Ch (prim. man.) गावावुपष°. — [3] xviii. 4. 50. — [4] Bi शयान. — [5] Cf. Kāuç. 25. 36, and note. — [6] Ch E Bü °धास्यं. — [7] P Bh here insert the words न भवत्ये(कादश). — [8] So emended hesitatingly; K चरून्चकृक्रतान्कारयति, with the syllable कृ cancelled; Bü चरूनचक्रकृता°; Ch चरून्चक्रकृता°; E चरूनवक्रकृता°; P Bh चरून्वबत्तकृता°; Ku चरूनचत्तकृतान्; Bi चरूनवत्तकृतीन्. Cf. Yājñav. iii. 146. — [9] So emended; K Ch Ku E P Bh Bi शतातृण्य°; Bü शतातृण°. — [10] So emended; K P Bh Bi सहस्रतृण्यौ; Ch °सहस्रतृर्णा; Ku Bü सहस्रा°; E °सहस्राण्यतृण्यो. — [11] K B पाशा°; P Bh पासी°; E पाणी°; cf. Kāuç. 85. 19. — [12] K P Bh °मूष; Ku Ch (sec. man.) °मूषकं. — [13] K Bh शङ्ख. — [14] K °लोहित°. — [15] Bü द्वयास; Bi वृत्तद्वाया. — [16] So emended; Ch Ku शान्त्यौषधीः, perhaps for शान्त्या ओषधीः (with double sandhi), cf. the introduction; the rest शान्त्यो°. Cf. Kāuç. 8. 15, 16. — [17] K Ch (prim. man.) मायो; Bh Ch (sec. man.) मापो. — [18] K Bh Ch (sec. man.) °न्मावं. —

शरदि निदध्याच्छाम्यत्वघमिति । ६ । निदाघे निदध्यान्निदह्यतामघमिति । ७ । अमावास्यायां निदध्यादमा हि पितरो भवन्ति[1] । ८ । अथावसानम् । ९ । तद्यत्समं समूलमविदग्धं[2] प्रतिष्ठितं प्रागुदक्प्रवणम् । १० । यत्राकण्टका वृक्षाश्चौषधयश्च । ११ । उन्नतं[3] स्वर्गकामश्च[4] । १२ । श्वो ऽमावास्येति गां[5] कारयते[6] । १३ । तस्याः सव्यं चापघनं[7] प्रपाकं च निधाय[8] । १४ । भिक्षां[9] कारयति[10] । १५ । ग्रामे यामसारस्वतान्होमान्हुत्वा[11] । १६ । संप्रोक्षणीभ्यां काम्पीलशाखया निवेशनमनुचर्य । १७ । प्राग्दक्षिणां[12] शाखां प्रविध्य सीरेण कर्षयित्वा शाखाभिः परिवार्य[13] । १८ । पुनर्देहीति[14] वृक्षमूलादादत्ते । १९ । यत्ते कृष्ण इति[15] भूमेर्वसने समोप्य[16] सर्वसुरभिचूर्णैरवकीर्योत्थापनीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः[17] । २० । अविदन्तो देशात्पांसून्[18] । २१ । अपि वोदकान्ते वसनमास्तीर्यासाविति ह्वयेत्[19] । २२ । तत्र यो जन्तुर्निपतेत्तमुत्थापनीभिरुत्थाप्य[20]

---

[1] Ch भवति. — [2] Bi सप्तमूल°. — [3] P Bh (°षधय)श्चौन्नँतं. — [4] Bü Ku Ch स्वर्गकामस्त्र. — [5] K P Bh लिंगां. — [6] K कारयति. — [7] Ch चापद्यनं; E वापचनं. — [8] So Bü E; Ku निधानाय; the remaining MSS. निधनाय. The latter reading may be a corruption due to the subject matter: निधान 'death'. — [9] So Bü; K P Bh भिचा न; Ku भिचां न; the rest भिचान्का°. — [10] P Bh यंति. — [11] Ch here inserts कृत्वा. — [12] P Bh °णां. — [13] Ch परिचर्य; wanting in Bi. — [14] xviii. 3. 70. — [15] xviii. 3. 55. — [16] K समाप्य. — [17] For the उत्थापनी and हरिणी verses see sū. 23 and Kāuç. 80. 35; 82. 31; 84. 13. — [18] K P Bh विदन्तो देशाभ्यांसून्. — [19] E Bi ऊयेत्. — [20] Ch योर्जंतु तिप°; K E P Ku Bi Bh योजंतु निप°; only Bü as above. —

हरिणीभिर्हरेयुः[1] । २३ । अपि वा त्रीणि षष्टिशतानि पलाशत्सरूणाम्[2] । २४ । ग्रामे दक्षिणोदग्द्वारं विमितं[3] दर्भैरास्तारयति । २५ । उत्तरं जीवसंचरो दक्षिणं पितृसंचरः । २६ । अनस्तमित आ[4] यातेत्यायापयति । २७ । आच्या[5] जान्वित्युपवेशयति । २८ । सं विशन्त्विति[6] संवेशयति[7] । २९ । एतद्वः पितरः पात्रमिति[8] त्रीण्युदकंसान्निनयति । ३० । त्रीन्स्नातानुलिप्तान्ब्राह्मणान्मधुमन्थं पाययति । ३१ । ब्रह्मणे मधुपर्कमाहारयति[9] । ३२ । गां वेदयन्ते[10] । ३३ । कुरुतेत्याह । ३४ । तस्या[11] दक्षिणमर्धं[12] ब्राह्मणान्भोजयति सव्यं पितॄन् । ३५ । ॥ ४ ॥ ॥ ८३ ॥

वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यत्रैतान्वेत्थ निहितान्पराके ।
मेदसः कुल्या उप तान्स्रवन्तु[13] सत्या एषामाशिषः सन्तु कामाः[14]
स्वाहा स्वधेति वपायास्त्रिर्जुहोति । १ । इमं यमेति[15]

---

[1] For the उत्थापनी and हरिणी verses see sū. 20. — [2] Cf. for this sūtra Kāty. Çr. xxv. 8. 15; Çāñkh. Çr. iv. 15. 9. — [3] Bü विमितं. — [4] xviii. 4. 62. — [5] xviii. 1. 52. — [6] xviii. 2. 29. — [7] Ch Bü संवेशयस्वेति. — [8] Cf. VS. ii. 32[h]; Viṣṇusmṛti 73. 12. — [9] Bü °माहारयिष्यन्; cf. Kāuç. 90. 1. — [10] Bü वेदयते. — [11] Ch तस्याः; Bü तस्य. — [12] P Bi दक्षिणाम°. — [13] So Bü and VS. xxxv. 20; K P B Bh ताः; E Ku Ch (sec. man.) ता; Ch (prim. man.) तँ. — [14] See Kāuç. 45. 14, and cf. VS. xxxv. 20; Āçv. Gṛ. ii. 4. 13; Çāñkh. Gṛ. iii. 13. 3; Pār. Gṛ. iii. 3. 9; Gobh. iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16. — [15] xviii. 1. 60. —

यमाय चतुर्थीम् । २ । एकविंशत्या यवैः कृशरं[1] रन्धयति युतमन्यत्रपाकं च । ३ । सयवस्य[2] जीवाः प्राश्नन्ति । ४ । अथेतरस्य पिण्डं निपृणाति । ५ । यं ते मन्थमिति[3] मन्त्रोक्तं विमिते[4] निपृणाति । ६ । तदुन्नतोष्महर्तारो[5] दासा भुञ्जते[6] । ७ । वीणा वदन्त्वित्याह[7] । ८ । महयत[8] पितृनिति रिक्तकुम्भं[9] विमितमध्ये[10] निधाय तं[11] जरदुपानहाघ्नन्ति[12] । ९ । कस्ये मृजाना इति[13] त्रिः[14] प्रसव्यं प्रकीर्णकेश्यः[15] परियन्ति दक्षिणानूरूनाघ्नानाः । १० । एवं मध्यरात्रे ऽपररात्रे च । ११ । पुरा विवाहात्समांसः[16] पिण्डपितृयज्ञः । १२ । उत्थापनीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः[17] । १३ । अथावसायेति पश्चात्पूर्वकृतेभ्यः पूर्वाणि पूर्वेभ्यो ऽपराणि[18] यवीयसाम् । १४ । प्राग्दक्षिणां[19] दिशमभ्युत्तरामपरां दिशमभितिष्ठन्ति[20] । १५ । यथा चितिं[11] तथा श्मशानं दक्षिणापरां दिशमभि प्रवणम् । १६ । ॥ ५ ॥ ॥ ८४ ॥

---

[1] Bü कृसरं; the rest कृशरं; cf. Kāuç. 66. 16. — [2] So Ch E Ku; the rest यवस्य. — [3] xviii. 4. 42. — [4] So Bü (cf. sū. 9, and 83. 25); the rest विमितं. — [5] E °न्नतोहर्तारो; Ku Ch (prim. man.) °न्नतोमहर्तारो; Bi °न्नताष्महर्तारो. — [6] K P Bi Bh भुञ्जन्ति. — [7] K P Bh वाद°. — [8] Ch महयन्त. — [9] So Bü; K P Bi Bh च्टक्त°; Ch Ku E रक्त°. — [10] K P Bh विमितं. — [11] E Ch (prim. man.) निधारयत; Ch (sec. man.) निधापय°. — [12] Ch °पनहघेनेति; E °पानहघ्नेमि. — [13] xviii. 3. 17. — [14] Bü त्रिष्प्र°. — [15] K प्रकीर्णं. — [16] Bü विचासान्स°; Ch विवाहान्स°; P विवाहां स°; E विवाहसान्. — [17] For the उत्थापनी and हरिणी verses see Kāuç. 80. 35; 82. 31; 83. 20, 23. — [18] K परणी. — [19] E प्राग्दक्षिणानां; Bi प्राङ्दक्षिणां; P प्रदक्षिणापरां; Bh प्रदक्षिणां. — [20] Bü °भिनिस्तिष्ठंति; K Bh °भिस्तिष्ठन्ति. — [21] Bü चिनिं; Ku वित्तं; Ch चितं; E चिंतिं. —

अथ मानानि।१। दिष्टिकुदिष्टिवितस्तिनिमुष्ट्यरत्निपदप्रक्रमाः[1, 2, 3]।२। प्रादेशेन धनुषा चेमां[4] मात्रां मिमीमह इति[5]।३। सप्त दक्षिणतो मिमीते सप्तोत्तरतः पञ्च[6] पुरस्तात्त्रीणि पश्चात्।४। नव दक्षिणतो मिमीते नवोत्तरतः सप्त पुरस्तात्पञ्च पश्चात्।५। एकादश दक्षिणतो मिमीत एकादशोत्तरतो नव पुरस्तात्सप्त पश्चात्।६। एकादशभिर्देवदर्शिनाम्[7]।७। अयुग्ममानानि परिमण्डलानि चतुरस्राणि वा शौनकिनाम्।८। तथा हि दृश्यन्ते।९। यावान्पुरुष[8] ऊर्ध्वबाहुस्तावानग्निश्चितः[9, 10]।१०। सव्यानि दक्षिणाद्वाराण्ययुग्मशिलान्ययुग्मेष्टिकानि[11] च[12]।११। इमां मात्रां मिमीमह इति[13] दक्षिणतः सव्यरज्जुं मीत्वा।१२। वारयतामघमिति वारणं परिधिं[14] परिदधाति[15] शङ्कुं च निचृतति[16]।१३। पुरस्तान्मीत्वा शमेभ्यो ऽस्त्वघमिति[17] शामीलं परिधिं परिदधाति[18] शङ्कुं

---

[1] K वितस्ती; Bü वितस्ति. — [2] Bü निमुष्टिरत्नि; Ch (prim. man.) निर्मुष्यरत्नि; Ch (sec. man.) निमुष्यरत्नि; E निमुष्टवरत्नि. — [3] Bü पद्क्रमाः. — [4] Bü वेमां. — [5] xviii. 2. 38. — [6] K omits the passage beginning here and ending with the word पञ्च in the next sūtra. — [7] K P देवदर्शनाम्. — [8] Ch Ku यावत्पु°; Bb यावा. — [9] So (°स्तावान°) emended; K P Bi Bh °स्तावान्न°; Bü Ch E Ku °स्तावद्°. — [10] Thus emended; Bü °ग्निचित; P Bi °संचितः; the rest °ग्निचितः. — [11] K E °शिलीण्य°; Ch P °शिलाण्य°. — [12] Bü वे(मां). — [13] xviii. 2. 38. — [14] This word is wanting in K. — [15] E परिददाति; K P परिहंति; Ku परिदति; Bi परिति. — [16] Bü Ku निवृतति. — [17] So Ch E Ku Bü; K P Bh Bi त्वघमिति. — [18] Ch Ku E परिददातिः so also in the next sūtras. —

च निचृतति[1]। १४। उत्तरतो नीत्वा शाम्यत्वघमित्यौदुम्बरं[2] परिधिं परिदधाति शङ्कुं च निचृतति। १५। पश्चान्नीत्वा शान्तमघमिति[3] पालाशं परिधिं परिदधाति शङ्कुं च निचृतति[4]। १६। अमासीत्यनुमन्त्रयते[5]। १७। अक्ष्णया[6] लोहितसूत्रेण निबध्य। १८। स्तुहि श्रुतमिति[7] मध्ये गर्तं खात्वा पाशिसिकतोषोदुम्बरशङ्खशालूकसर्वसुरभिशमीचूर्णानि[8, 9, 10, 11] निवपति। १९। निःशीयतामघमिति निःशीयमानमास्तृणाति। २०। असंप्रत्यघम्[12]। २१। वि लुम्पतामघमिति परि चैलं[13] दूर्शं विलुम्पति। २२। उक्तो होमो दक्षिणत[14] स्तरणं च। २३। एतदा रोह ददामीति[15] कनिष्ठो निवपति।२४। एदं बर्हिरिति[16] स्थितसूनुर्यथापरु[17, 18] संचिनोति[19]। २५। मा ते मनो यत्ते अङ्गमिन्द्रो मोदपूरित्यातो[20, 21, 22] ऽनुमन्त्रयते।२६।धानाः सलिङ्गाभिरावपति[23, 24]। २७। ॥ ६ ॥ ॥ ८५ ॥

---

[1] Bü Ku निवृतति: so also in the next sūtras. — [2] E श्राम्यत्व°. — [3] P शाम्यमघमिति; Bi शाम्यत्वघमिति. — [4] This sūtra is wanting in K. — [5] xviii. 2. 45. — [6] Bü यद्दणया. — [7] xviii. 1. 40. — [8] So (पाशि°) all MSS.; cf. Kāuç. 83. 3. — [9] E Ch (prim. man.) (पाशि) शिकतो°; Ch (sec. man.) °शितो°. — [10] All MSS. except Bü Ku omit the syllable °षो°; cf. the word ऊषं in Kāuç. 83. 3. — [11] K °शालूकं; P Bh °सालूकं. — [12] So emended hesitatingly: P Bi Bh Ku °प्रत्यगं; K Ch E Bü °प्रत्वगं. — [13] Ch परिशैलं; Ku परिशिलं. — [14] Bü °तः — [15] xviii. 3. 73; 2. 37. — [16] xviii 4. 52 (et al.). — [17] Ch E स्थितस्तनु°; cf. the word तन्वं in xviii. 4. 52. — [18] So emended; K यथापुरु; the rest यथापरुः; cf. Kāuç. 64. 10. — [19] Cf. Kāuç. 82. 29. — [20] So (अङ्गमिन्द्रो मोदपूरित्यातो) only Bü; E °न्द्रो मा मारुत्वोदपूरित्यातो (cf. xviii. 3. 25); K Ch Ku P Bi °न्द्रस्त्वोदपूरित्यातो. — [21] xviii. 2. 24, 26; 3. 25–37. — [22] For इत्यातो cf. Kāuç. 81. 44; 86. 17. — [23] K सलिङ्गानिरा°. Cf. xviii. 3. 69; 4. 26, 43; 4. 32 fg. — [24] Ch E °वपते; K Bi Bh °वपंति. —

इदं कसाम्बुिति[1] सजातानवेक्षयति । १ । ये च जीवा ये ते पूर्वे परागता इति[2] सर्पिर्मधुभ्यां चरुं[3] पूरयित्वा शीर्षदेशे निदधाति । २ । अपूपवानिति[4] मन्त्रोक्तं दिक्ष्वष्टमदेशेषु निदधाति । ३ । मध्ये पचन्तम्[5] । ४ । सहस्रधारं शतधारमित्यद्भिरभिविष्यन्द्य[6, 7] । ५ । पर्णो राजेति[8] मध्यमपलाशैरभिनिदधाति[9] । ६ । ऊर्जो भाग[10] इत्यश्मभिः । ७ । उत्ते स्तभ्नामीति[11] लोगान्यथापरु[12, 13] । ८ । निःशीयतामघमिति निःशीयमानेनावछाद्य दर्भैरवस्तीर्य । ९ । इदमिद्वा उ नोप सर्पासौ हा इति[14] चिन्वन्ति । १० । यथा यमायेति[15] संश्रित्य[16] । ११ । मृणात्वघमित्युपरिशिर[17] स्तम्बमादधाति । १२ । प्रतिषिद्धमेकेषाम् । १३ । अकल्माषाणां[18] काण्डानामष्टाङ्गुलीं[19, 20] तेजनीमन्तर्हितमघमिति[21] ग्रामदेशादुच्छ्रयति[22] । १४ । प्रसव्यं परिषिच्य कुम्भा-

---

[1] xviii. 4. 37. — [2] xviii. 4. 57; 3. 72. — [3] Bü Ch E चरू; K च चरुं — [4] xviii. 4. 16. — [5] So K P Bh; Ku पंचतं; Ch Bü पवन्तं; E वपन्तं; Bi एवं तं. — [6] xviii. 4. 36 (P omits the word शतधारं). — [7] Ch E P Bi Bh °ष्यंद्य. — [8] xviii. 4. 53. — [9] For मध्यमपलाश cf. Kāuç. 21. 2. — [10] xviii. 4. 54. — [11] xviii. 3. 52. — [12] So Bü; Ch Ku Bh लोकांन्य°; KEPBi लोकान्य°. — [13] Thus emended; E °परं; the rest °परु. — [14] xviii. 2. 50; 3. 49; 4. 66; P Bi सर्प मातारमिति (continuing the second pratīka, and omitting the third). — [15] xviii. 4. 55. — [16] So Ku; Bi संश्रेत्य; E Ch (sec. man.) संश्नंत्य; Ch (prim. man.) संश्रंत्य; K P Bh संश्नेत्य; Bü संघंत्य. — [17] P Bh °शिरः. — [18] So Bü Ku; K (°केषांम) कल्माखानां; Ch (°केषां) कल्माखाणां; the rest (°केषां) कल्माषाणां. — [19] E काष्ठानाम°. — [20] Thus emended; K Ch E P Bi Ku °ष्टांगुदीं; Bü Bh °ष्टागुदी. — [21] K Ch °हिताम°. — [22] So Ch Ku E (cf. Kāty. Çr. xxi. 3. 27); K P Bi Bh °देशा उक्ष्रयति; Bü °देशावुदुक्ष्रयति. —

न्भिन्दन्ति[1, 2] । १५ । समेतेत्यपरस्यां[3] श्मशानसक्त्यां ध्रुवनान्युपयछन्ते[4, 5] । १६ । पश्चादुत्तरतो ऽग्नेर्वर्चसा[6] मां विवस्वानिन्द्र क्रतुमित्यातः[7] । १७ । समिन्धत[8] इति पश्चात्संकसुकमुद्दीपयति । १८ । अस्मिन्वयं यद्रिप्रं सीसे मृड्ढ्वमित्यभ्यवनेजयति[9, 10] । १९ । कृष्णोर्णया पाणिपादान्निमृज्य[11] । २० । इमे जीवा उदीचीनैरिति[12] मन्त्रोक्तम् । २१ । त्रिः सप्तेति[13] कूद्या पदानि योपयित्वा[14] श्मशानात्[15] । २२ । मृत्योः पदमिति[16] द्वितीयया नावः । २३ । परं मृत्यो इति[17] प्राग्दक्षिणं कूदीं प्रविध्य । २४ । सप्त नदीरूपाणि कारयित्वोदकेन पूरयित्वा । २५ । आ रोहत सवितुर्नावमेतां सुत्रामाणं महीमू ष्विति[18] सहिरण्यां सयवां नावमारोहयति । २६ । अश्मन्वती रीयत उत्तिष्ठता प्र

---

[1] So Bü only; Ch (sec. man.) कुम्भां; K E P Ku Bi Bh Ch (prim. man.) कां (! for कुम्भिकां?). — [2] K P Bh भिदंति; Ch भिंदति. — [3] Thus emended so as to yield the pratīka of vii. 21. 1; Ch Bü Ku शमेतेत्य°; E शमग्रम इत्य°; K P Bi Bh शमोत्य°. — [4] K P Ch Bh ध्रुवा°. — [5] So Bü Ku; Ch °नांन्युपयछंते; K P Bh °नान्यपयछते; Bi °नान्युपयछते; E °नान्युवपर्यछंते. — [6] Bü पश्चादुपतिष्ठंते वर्चसा. — [7] xviii. 3. 10; 61–67; cf. Kāuç. 81. 44; 85. 26. — [8] xviii. 4. 41 (et al.). — [9] xii. 2. 13, 40, 19; MSS. मृढ्वम्. — [10] The passage beginning here, and continued to sū. 27, occurs also with slight modifications in Kāuç. 71. 16–24. — [11] Bü Bi निर्मृज्य. — [12] xii. 2. 22, 29. — [13] xii. 2. 29^{c}. — [14] So emended in accordance with xii. 2. 29^{c}, 30; Ch E Bü लोपयत्वा; Ku लापयत्वा; K P Bi Bh लोपयित्वा; cf. Kāuç. 71. 19. — [15] K श्मशानानां; Bü श्मशानं; Ch (prim. man.) श्मशानांन्मृ°; Ch (sec. man.) श्मशानांमृ°; E श्मशानान्नंदीभ्यो; Ku स्मशानान् । नदीभ्यो (cf. the last word in Kāuç. 71. 19). — [16] xii. 2. 30. — [17] xii. 2. 21. — [18] xii. 2. 48^{c}; vii. 6. 3, 2. —

तरता सखाय[1] इत्युदीचस्तारयति । २७ । शर्कराद्या समिदाधानात्[2] । २८ । वैवस्वतादि समानम्[3] । २९ । प्राप्य गृहान्समानः[4] पिण्डपितृयज्ञः । ३० । ॥ ७ ॥ ॥ ८६ ॥

अथ पिण्डपितृयज्ञः । १ । अमावास्यायां सायं न्यह्ने ऽहनि[5] विज्ञायते[6] । २ । मित्रावरुणा परि मामधातामिति[7] पाणी प्रक्षालयते । ३ । वर्चसा[8] मामित्याचामति[9] । ४ । पुनः सव्येनाचमनादपसव्यं[10] कृत्वा प्रैषकृतं[11] समादिशति । ५ । उलूखलमुसलं शूर्पं चरुं कंसं[12] प्रक्षालय[13] बर्हिरुदकुम्भमा हरेति । ६ । यज्ञोपवीती[14] दक्षिणपूर्वमन्तर्देशमभिमुखः शूर्प एकपवित्रान्तर्हितान्हविष्यान्निर्वपति । ७ । इदमग्नये कव्यवाहनाय[15] स्वधा पितृभ्यः पृथिविषद्भ्य[16] इतीदं[17] सोमाय पितृमते स्वधा पितृभ्यः सोमवद्भ्यः पितृभ्यो वान्तरिक्षसद्भ्य[18] इतीदं यमाय पितृमते स्वधा पितृभ्यश्च दिविषद्भ्य इति[19] व्रीनवाचीनकाशीन्निर्वपति[20. 21] । ८ ।

---

[1] xii. 2. 26, 27. — [2] See Kāuç. 82. 2-19. — [3] Cf. Kāuç. 82. 36. — [4] So Ku Bü Bi; E रहान्; Ch (prim. man.) मृहान्; K P Bh Ch (sec. man.) महान्. — [5] So Bü P Bh; K साय त्यह्ने हनि; Bi सोय न्यह्ने हनि; E सायान्हयपराण्हे हनि; Ku सायां न्ह्यपराह्णे र्हनि; Ch (prim. man.) सायं न्यन्य र्हनि; Ch (sec. man.) सायं न्यहनि; Ch (tert. man.) सायं न्ह्यपराह्णे र्हनि (cf. the reading of Ku E). — [6] Ch Ku °ति. — [7] xviii. 3. 12. — [8] xviii. 3. 10 (11). — [9] Ch °चर्मति. — [10] Bü E Bh Ch (sec. man.) °चमनापसव्यं; Ch (prim. man.) °चमनामपसव्यं; Ku. °चमनलपसव्यं. Is the passage to be emended to सव्येनाचमनमपसव्यं? — [11] Ch °कृते. — [12] K P Bi Bh कांसं. — [13] E प्रचाल्य. — [14] Ku Ch E यज्ञोपवीति. — [15] Ch कव्यवाहनायेति; xviii. 4. 71. — [16] Ku E पृथिवी° (cf. Gobh. iv. 3. 10); xviii. 4. 78. — [17] So only Ch Ku E; the rest पृथिविषद्भ्य इदं. — [18] xviii. 4. 72, 73. 79. — [19] xviii. 4. 74, 80. — [20] Ch °वाचीं; E °वाचीन्. — [21] Bü E Ch Ku °काशीं; K °काशी; Bi °काशान्नि°. —

उलूखल ओप्य चिरवहन्तीदं वः पितरो हविरिति । ९ । यथा हविस्तथा परिचरति ।१०। हविर्ह्येव[1] पितृयज्ञः।११। प्रेषकृतं समादिशति चरुं प्रक्षालयाधिश्रयाप[2] ओप्य तण्डुलानावपस्व नेक्षणेन योधयन्नास्व[3] मा शिरो ग्रहीः[4] ।१२। शिरोग्रहं परिचक्षते[5] । १३ । बाह्येनोपनिष्क्रम्य[6] यज्ञोपवीती दक्षिणपूर्वमन्तर्देशमभिमुख उदीरतामिति[7] कर्षूं खनति प्रादेशमात्रीं तिर्यगङ्गुरिम्[8] । १४ । अवागङ्गुरिं पर्वमात्रीमित्येके[9] । १५ । अपहता[10] असुरा रक्षांसि ये पितृषद इति[11] प्राग्दक्षिणं पांसूनुदूहति[12] । १६ । कर्षूं च पाणी[13] च प्रक्षाल्यैतद्वः पितरः पात्रमिति कर्षूमुदकेन पूरयित्वा । १७ । अन्तरुपातीत्य मस्तुना नवनीतेन वा प्रतिनीय दक्षिणाञ्चमुद्वास्य[14]।१८। द्वे काष्ठे गृहीत्वोशन्त[15] इत्यादीपयति । १९ । आदीप्तयोरेकं प्रतिनिदधाति । २० । इहैवैधि धनसनिरित्येकं[16] हृत्वा[17] । २१ । पांसुष्वाधायोपसमादधाति[18] ये निखाताः समिन्धते ये तातृषुर्ये सत्यास

---

[1] E हविस्तर्ह्येव. — [2] So K Bü E P Bh Ch (prim. man.); Ch (sec. man.) °अपया; Bi °अपंयो. — [3] So Bi; Bü Ku Ch योधयन्वास्व; E योधायन्वास्व; K योधयन्वस्म; P योधायन्वस्म. — [4] K P have a colon here. — [5] K P प्रतिचक्षते; Bi प्रचक्षते. — [6] E परिष्क्राम्य. — [7] xviii. 1.44. — [8] P B °ङ्गुर्लिं; E °ङ्गुरि. — [9] Ch पर्वमात्रमि°. — [10] E अपहता. — [11] Cf. VS. ii. 29^c; Kāty. Çr. iv. 1. 8; Āçv. Çr. ii. 6. 9; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 2; Āp. Çr. i. 7. 13; Gobh. iv. 3. 2. — [12] K Ch पांसू°. — [13] K Bü Bi पाणीं. — [14] E दक्षिणांच्यमु°. — [15] xviii. 1. 56. — [16] xviii. 4. 38. — [17] Bü Ch ह्रुत्वा; Ku हूत्वा. — [18] K पांसुष्वा°. —

इति[1]। २२। संभारानुपसादयति[2]। २३। पर्युक्षणीं बर्हि-रुदकुम्भं कंसं[3] दर्विमाज्यमायवनं चरुं वासांस्याञ्जनम-भ्यञ्जनमिति। २४। यदत्रोपसमाहार्यं भवति तदुपसमा-हृत्य। २५। अतो यज्ञोपवीती[4] पित्र्युपवीती बर्हिर्गृहीत्वा[5] विचृत्य संनहनं दक्षिणापरमष्टमदेशमभ्यवास्येत्। २६। बर्हिरुदकेन संप्रोक्ष्य[6] बर्हिषदः पितर उपहूता नः पि-तरो ऽग्निष्वात्ताः पितरो ये नः पितुः पितरो ये ऽस्माक-मिति[7] प्रस्तृणाति। २७। आयापनादीनि त्रीणि[8]। २८। उदीरतामिति[9] तिसृभिरुदपात्रायण्यन्वृचं निनयेत्। २९। अतः[10] पित्र्युपवीती[11] यज्ञोपवीती ये दस्यव[12] इत्युभयत आदीप्तमुल्मुकं त्रिः[13] प्रसव्यं परिहृत्य निरस्यति। ३०। पर्युक्ष्य। ३१। ॥ ८ ॥ ॥ ८७ ॥

ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति।
त्वं तानग्ने अप सेध दूरान्सत्या[14] नः पितॄणां स-न्त्वाशिषः[15]

---

[1] xviii. 2. 34; 4. 41 (et al.); 3. 47, 48. — [2] Ch °नपसादयति· — [3] K P कांसं· — [4] Bü °वीति· — [5] Bü बर्हि; Ku बर्हिर्गृ°. — [6] The passage up to this word is wanting in K. — [7] xviii. 1. 51; 3. 45, 44, 46; 4. 68. — [8] See Kāuç. 83. 27–29. — [9] xviii. 1. 44–46. — [10] So Ch; K Ku Bü E P Bi (निनयेद्)आतः; cf. Kāuç. 88. 29. आतः seems to be a reading contaminated by 81. 44; 85. 26; 86. 17. — [11] Bü Ku Ch °वीति. — [12] xviii. 2. 28. — [13] Bü Ch Ku त्रिष्प्र°. — [14] K दूरात्स°; Bü दुरं; the rest दूरं· — [15] Cf. VS. ii. 30; Kāty. Çr. iv. 1. 9; Āçv. Çr. ii. 6. 2; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 5; Āp. Çr. i. 8. 7; Gobh. iv. 4. 3. —

स्वाहा स्वधेति हुत्वा कुम्भीपाकमभिघारयति । १ । अग्नये कव्यवाहनायेति[1] जुहोति ।२। यथानिरुप्तं[2] द्वितीयाम् ।३। यमाय पितृमते स्वधा पितृभ्य इति[3] तृतीयाम् ।४। यद्वो अग्निरिति[4] सायवनांस्तण्डुलान्[5] ।५। सं बर्हिरिति[6] सदर्भांस्तण्डुलान्पर्युक्ष्य । ६ । अतो यज्ञोपवीती[7] पित्र्युपवीती दर्व्योद्धरति । ७ । द्यौर्दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता सा यथा[8] द्यौर्दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तैवा[9] प्रततामहस्येयं दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता । ८ । अन्तरिक्षं दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता सा यथान्तरिक्षं दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तैवा[10] ततामहस्येयं दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता । ९ । पृथिवी दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता सा यथा पृथिवी दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तैवा[11] ततस्येयं दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तेति ।१०। उद्धृत्याज्येन संनीय त्रीन्पिण्डान्संहतान्निदधात्येतत्ते प्रततामहेति[12] । ११ । दक्षिणतः पत्नीभ्य इदं वः पत्न्य[13] इति । १२ । इदमाशंसूनामिदमाशंसमानानां[14] स्त्रीणां पुंसां प्रकीर्णावशीर्णानां[15]

---

[1] xviii. 4. 71. — [2] K inserts here on the margin सोमाय पितृमतेति (!xviii. 4. 72: this is probably a gloss based upon Kāuç. 87. 8). — [3] xviii. 4. 74, 78. — [4] xviii. 4. 64. — [5] K Bü E P B सायवनंस्त°. — [6] vii. 98. 1. — [7] E °वीति. — [8] K omits the passage beginning here with the word द्यौर् and ending with यथा° in the next sūtra. — [9] E °वं; Bi °व. — [10] P °वं. — [11] K Ku Ch °वं. — [12] xviii. 4. 75. — [13] So emended; MSS. पत्न्या. — [14] K °शंसूनामि°. — [15] E °वकीर्णानां. —

येषां वयं दातारो ये चास्माकमुपजीवन्ति। तेभ्यः सर्वेभ्यः सपत्नीकेभ्यः स्वधावदक्षय्यमस्त्विति[1] त्रिः[2] प्रसव्यं तण्डुलैः परिकिरति।१३। पिञ्जूलीराञ्जनं[3] सर्पिषि पर्यस्याद्ध्व[4] पितर इति न्यस्यति।१४। वद्ध्व[5] पितरो मा वो ऽतो[6] ऽन्यत्पितरो योयुवतेति[7,8] सूत्राणि।१५। अञ्जते व्यञ्जत[9] इत्यभ्यञ्जनम्।१६। आज्येनाविछिन्नं पिण्डानभिघारयति ये च जीवा ये ते पूर्वे परागता इति[10]।१७। अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं यथालोकमावृषायध्वमिति[11]।१८। अत्र पत्न्यो मादयध्वं यथाभागं यथालोकमावृषायध्वमिति।१९। यो ऽसावन्तरग्निर्भवति तं प्रदक्षिणमवेक्ष्य तिस्रस्तामीस्तामर्यति।२०। प्रतिपर्यावृत्यामीमदन्त पितरो[12] यथाभागं यथालोकमावृषायिषतेति[13,14]।२१। अमीमदन्त पत्न्यो यथाभागं यथालोकमावृषायिषतेति[15]।२२। आपो[16] अग्निमित्यद्भिरग्निमवसिच्य।२३। पुत्रं[17] पौत्रमभितर्पयन्तीरि-

---

[1] K स्वधावदक्षय्यमस्त्वक्षय्यमस्त्विति. — [2] Bü त्रिष्प्र°. — [3] Ch °ञ्जन. — [4] K Ch P Bi Ku °स्याध्वं; Bü °स्यांध्व; E °स्याड्ध्व. — [5] MSS. वध्वं. — [6] So emended in accordance with Āçv. Çr. ii. 7. 6; MSS. वोचो. — [7] Bü यूयुवतेति; P E योयुवति. — [8] Cf. VS. ii. 32[b]; Kāty. Çr. iv. 1. 16; Āçv. Çr. ii. 7. 6; Çāñkh. Çr. iv. 5. 2; Donner, Piṇḍapitṛyajña, p. 26. — [9] xviii. 3. 18. — [10] xviii. 4. 57; 3. 72. — [11] Cf. TS. i. 8. 5. 1; VS. ii. 31[a]; Māitr. S. i. 10. 3, 19; Kāty. Çr. iv. 1. 13; Āçv. Çr. ii. 7. 1; Lāṭy. Çr. ii. 10. 4; Çāñkh. Çr. iv. 4. 11; viii. 2. 13; Gobh. iv. 3. 11. — [12] Bü E Ch (prim. man.) here insert मादयध्वं. — [13] K Bü °वृषाइषतेति. — [14] Cf. TS. i. 8. 5. 2; VS. ii. 31[b]; Māitr. S. i. 10. 3, 19; Kāṭh. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Kāty. Çr. iv. 1. 14; Āçv. Gr. ii. 7. 2; Lāṭy. Çr. ii. 10. 5; Çāñkh. Çr. iv. 4. 14; Gobh. iv. 3. 12. — [15] K Bü °वृषाइषतेति. — [16] xviii. 4. 40. — [17] xviii. 4. 39. —

त्याचामत मम प्रततामहास्ततामहास्तताः सपत्नीकास्तृप्यन्त्वाचामन्त्विति[1] प्रसव्यं परिषिच्य । २४ । वीरान्मे प्रततामहा दत्त वीरान्मे ततामहा दत्त वीरान्मे पितरो दत्त पितॄन्वीरान्याचति[2] । २५ । नमो वः पितर[3] इत्युपतिष्ठते । २६ । अक्षन्नित्युत्तरसिचमवधूय[4] । २७ । परा यातेति[5] परायापर्यात । २८ । अतः[6] पित्र्युपवीती[7] यज्ञोपवीती यन्न इदं पितृभिः सह मनो ऽभूत्तदुपाह्वयामीति मन उपाह्वयति[8] । २९ । ॥ ९ ॥ ॥ ८८ ॥

मनो न्वा ह्वामहे[9] नाराशंसेन स्तोमेन ।
पितॄणां च मन्मभिः[10] ॥
आ न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे ।
ज्योक्च सूर्यं[11] दृशे ॥
पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यः[12] जनः ।
जीवं व्रातं[13] सचेमहि ॥
वयं सोम व्रते तव मनस्तनूषु[14] बिभ्रतः ।
प्रजावन्तः सचेमहि ॥

---

[1] Cf. Āçv. Çr. ii. 6. 14. — [2] Ku °रान्वाचयति; Ch °रान्वाचति; Bi °रान्याचते. — [3] xviii. 4. 81, etc. — [4] xviii. 4. 61. — [5] xviii. 4. 63. — [6] So emended; MSS. (परायापयत्य)ातः; cf. Kāuç. 87. 30; also 81. 44; 85. 26; 86. 17. — [7] Ku पित्रुपवोती; Bü पित्र्युपवीति. — [8] So we emend the passage beginning with भूत्त°; K P Bi भूत्तमुपाह्वयामीति मन उपाह्वयति; Ch Ku भूरिति तदुपाह्वयामि मन उपाह्वयति; E भूरिति तदुपार्ाम (!) मनु उपाह्वर्यति; Bü भूरिति मन उपाह्वर्यति; cf. Vāit. Sū. 38. 4. — [9] K Bü P °महि. — [10] Ch E Bü P मन्वभिः. — [11] K P Bi Bü सूर्याय. — [12] K दैव्यं. — [13] Bü जातं. — [14] Ch Bü तनुषु. —

ये सजाताः सुमनसो[1] जीवा जीवेषु मामकाः[2]।
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिन्गोष्ठे शतं समा इति[3]।१।
यच्चरुस्थाल्यामोदनावशिष्टं भवति तस्योष्मभक्षं[4] भक्षयित्वा ब्राह्मणाय दद्यात्।२। यदि ब्राह्मणो न लभ्येताप्स्वभ्यवहरेत्[5]।३। निजाय दासायेत्येके[6]।४। मध्यमपिण्डं[7] पत्न्यै पुत्रकामायै प्रयच्छति।५।

आ धत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजम्[8]।
यथेह पुरुषो ऽसत्[9]॥
आ त्वारुक्षद्वृषभः[10] पृश्निरग्रियो[11] मेधाविनं[12] पितरो
आ त्वायं पुरुषो गमेत्पुरुषः पुरुषादधि। [गर्भमा दधुः।
स ते श्रैष्ठ्याय जायतां स सोमे साम गायत्विति।६।

यद्यन्या[13] द्वितीया भवत्यपरं[14] तस्यै।७। प्राग्रतमं श्रोत्रियाय।८। अथ यस्य भार्या दासी वा प्रद्राविणी भवति ये ऽमी[15] तण्डुलाः प्रसव्यं परिकीर्णा भवन्ति तांस्तस्यै[16] प्रयच्छति।९।

---

[1] K समनसो; cf. VS. and Çāñkh. Gṛ. (see note 3). — [2] E कामकाः. — [3] Cf. RV. x. 57. 3–6; VS. iii. 53–56; xix. 46; TS. i. 8. 5. 2; Tāit. Br. ii. 6. 3. 5; Māitr. i. 10. 3; Kāṭh. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Vāit. Sū. 20. 9; Lāṭy. Çr. v. 2. 11; iii. 2. 10; Āçv. Gṛ. ii. 7. 8; Çāñkh. Gṛ. v. 9. 4. — [4] Ch तस्योष्मं. — [5] So emended; Ku °प्सु अभ्यवहरे°; the remaining MSS. °प्सुभ्यवहरे°. — [6] Bü दामायेभ्येत्येके; Ch दासात्वेत्येके. — [7] Bi मध्यमं. — [8] K पुष्करं°. — [9] Cf. VS. ii. 33; Kāty. Çr. iv. 1. 32; Çāñkh. Çr. iv. 5. 8; Āçv. Çr. ii. 7. 13; Gobh. iv. 3. 27. — [10] Ch E °रुचत्. — [11] K Ku Bü °ग्रियो. — [12] Ch मेधाविनो. — [13] K यद्यान्नया. — [14] K Bü भवंत्य°. — [15] Bü Ch Ku E मी; the rest वै. — [16] Ch तां तस्यै; Bü तास्तस्यै; Bi तंस्तस्यै. —

अर्वाच्युपसंक्रमे[1] मा पराच्युप वस्तथा[2]।
अन्नं प्राणस्य बन्धनं तेन बध्नामि त्वा मयीति । १० ।
पर्युक्षणीं समिधश्चादाय मा प्र गामेत्याव्रज्योर्जं बिभ्रदिति[3] गृहानुपतिष्ठते । ११ ।
रमध्वं मा बिभीतनास्मिन्गोष्ठे करीषिणः ।
ऊर्जं दुहानाः[4] शुचयः शुचिव्रता[5] गृहा जीवन्त उप [वः सदेम[6, 7] ॥
ऊर्जं मे देवा अददुरूर्जं मनुष्या उत ।
ऊर्जं पितृभ्य आहार्षमूर्जस्वन्तो गृहा मम ॥
पयो मे देवा अददुः पयो मनुष्या उत ।
पयः पितृभ्य आहार्षं पयस्वन्तो गृहा मम ॥
वीर्यं मे देवा अददुर्वीर्यं मनुष्या उत ।
वीर्यं पितृभ्य आहार्षं वीरवन्तो गृहा ममेति ।१२।
अन्तरुपातीत्य समिधोऽभ्यादधाति ।
अयं नो अग्निरध्यक्षोऽयं नो[8] वसुवित्तमः ।
अस्योपसद्ये मा रिषामायं[9] रक्षतु नः[10] प्रजाम्[11] ॥
अस्मिन्सहस्रं पुष्यास्मैधमानाः[12] स्वे गृहे ।
इमं समिन्धिषीमह्यायुष्मन्तः[13] सुवर्चसः[14] ॥

---

[1] Ku Ch E Bü °क्राम (= क्रमे?). — [2] Bü वत्तथा. — [3] xiii. 1. 59; vii. 60. 1. — [4] P दुहाना. — [5] Bi °व्रती. — [6] E सद्देम. — [7] Cf. VS. iii. 41; Çāñkh. Çr. ii. 12. 1; Çāñkh. Gṛ. iii. 7. 2; Lāṭy. Çr. iii. 3. 1; Āçv. Çr. ii. 5. 17. — [8] K Bi °ध्यच्चयन्नो; P °ध्यच्चयंतो; E °ध्यच्चायन्नो. — [9] K °यां. — [10] Ch सच्चत नः; E रच्चतनुः; B रच्च पुनः. — [11] Cf. Çāñkh. Gṛ. iii. 7. 3. — [12] So emended; K Ku Bü Ch E पुष्यास्मैधमाना; P तुष्या°; Bi पुष्याम सधमाना. — [13] Ch P समिधि°. — [14] Cf. Çat. Br. xiv. 9. 4. 23. —

त्वमग्न ईडित आ त्वाग्न इधीमहीति[1]। १३। अभूदूत[2] इत्यग्निं प्रत्यानयति। १४। यदि सर्वः[3] प्रणीतः[4] स्याद्दक्षिणाग्नौ त्वेतदाहिताग्नेः[5]। १५। गृह्येष्वनाहिताग्नेः[6]। १६।

इदं चिन्मे कृतमस्तीदं[7] चिच्छक्नवानि[8]।
पितरश्चिन्मा वेदन्निति। १७।

यो ह यजते तं देवा विदुर्यो ददाति तं मनुष्या यः श्राद्धानि कुरुते तं पितरस्तं पितरः। १८। ॥ १० ॥ ॥ ८९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्र एकादशो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] xviii. 3. 42; 4. 88. — [2] xviii. 4. 65. — [3] Ch Ku सर्व. — [4] K Ch E P Bi प्रणीत. — [5] K त्येतद°. — [6] K P गृह्यप्य°; Bü गृह्येय्या°; Bi गृह्येय्य°. — [7] So E; the rest कृतमसीदं. — [8] K P चिच्छक्नुवानिति; Bi Bü Ku Ch चिच्छक्नुवानि. —

॥ ओं ॥

मधुपर्कमाहारयिष्यन्दर्भानाहारयति[1] ।१। अथ विष्टरान्कारयति । २ । स खल्वेकशाखमेव प्रथमं पाद्यं द्विशाखमासनं त्रिशाखं मधुपर्काय।३। स यावतो मन्येत तावत उपादाय विविच्य[2] संपर्याप्य मूलानि च प्रान्तानि च यथाविस्तीर्ण इव स्यादित्युपोत्कृष्य[3] मध्यदेशे ऽभिसंनह्यति[4] । ४ । ऋतेन त्वा सत्येन त्वा तपसा त्वा कर्मणा त्वेति संनह्यति[5] । ५ । अथ ह सृजत्यतिसृष्टो द्वेष्टा यो[6] ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः[7] ।६। अस्य च दातुरिति दातारमी-

---

[1] Daç. Kar. and Ath. Paddh. place the description of the अर्घ ceremony into the middle of the विवाह (Kāuç. 76. 9); cf. Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāṭhakagṛhya. Both paddhatis introduce it with with the words अत्र स्थाने मधुपर्क उच्यते. Then Daç. Kar. आचार्यो गृहगतं कर्म करोति। पुनः आचार्य(!) वेदिकामध्ये स्वस्तिवाचनं करोति (cf. Kāuç. 137. 4, note); Ath. Paddh. आचार्यो गृहागते इदं कर्म कुर्वीत । वर आगत्य। ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयित्वा। वराय मधुपर्कं ददाति । मधुपर्कमाहारयिष्यन् । दर्भानाहारयति । पुनर्दाता वदति। आचार्यो वदति. — [2] Bü उपादायाधिविविभ्य(!). — [3] Ch स्यादपोत्कृष्य. — [4] K P Bi पिसंनह्यति. — [5] Ath. Paddh. ऋतेन त्वा etc.। इति मध्यादभिसंनह्यति । मध्ये ग्रंथीन्करोति; Daç. Kar. विष्टरत्रयं कृत्वा। साधु भवानास्तामर्चयिष्यामो भवन्तमिति दाता वदति। विष्टरा भोः प्रतिगृह्यतां(!)। प्रतिगृह्णामि। ऋतेन त्वा etc. इति मध्ये देशे ऽभिसंनह्यति. — [6] Bi द्वेष्यां; cf. sū. 15. — [7] Ath. Paddh. अतिसृष्टो द्वेष्टेति मंत्रेण विष्टरान्करोति; Daç. Kar. वरो वदति । अतिसृष्टो etc. —

क्षते। ७। अथोदकमाहारयति पाद्यं भो[1] इति[2]। ८। हिरण्यवर्णाभिः प्रतिमन्त्र्य[3] दक्षिणं पादं प्रथमं प्रकर्षति। मयि ब्रह्म च तपश्च धारयाणीति। ९। दक्षिणे प्रक्षालिते[4] सव्यं प्रकर्षति। मयि क्षत्रं च विशश्च धारयाणीति। १०। प्रक्षालितावनुमन्त्रयते।

इमौ पादाववनिक्तौ ब्राह्मणं यशसावताम्।
आपः पादावनेजनीर्द्विषन्तं[5, 6] निर्दहन्तु मे[7, 8] ॥ ११।

अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते। १२। अथासनमाहारयति। सविष्टरमासनं भो[9] इति[10]। १३। तस्मिन्प्रत्यङ्मुख उपविशति। १४। विमृग्वरीं पृथिवीमित्येतया[11] विष्टरे पादौ प्रतिष्ठाप्याधिष्ठितो ऽद्वेष्टा यो[12] ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः[13]। १५। अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते। १६। अथोदकमाहारयत्यर्घ्यं भो[14] इति[15]। १७। तत्प्रतिमन्त्रयते। अन्नानां मुखमसि मुखमहं श्रेष्ठः समानानां भूयासम्। आपो ऽमृतं स्थामृतं मा कृणुत[16] दासास्माकं[17] बहवो

---

[1] K P भो३. — [2] Daç. Kar. पाद्यं भो इति दाता वदति प्रतिगृह्यतां प्रतिगृह्णामि वरो वदति. — [3] Ath. Paddh. and Daç. Kar. हिरण्यवर्णा इत्यप्सूक्तेन (i. 33) उदकं वरस्य प्रति अभिमंत्रयते. — [4] Ath. Paddh. वरस्य पादौ यजमानः (Cod. ॰नं) प्रक्षालयते. — [5] Bü Ch ॰नेजनीर्द्वि॰. — [6] Daç. Kar. द्विषितं. — [7] Daç. Kar. निर्हतं तु मे. — [8] Cf. Āit. Br. 8. 27. — [9] K P भो३. — [10] Ath. Paddh. दाता वदति. — [11] xii. 1. 29. — [12] Bi द्वेष्ट्यां; cf. sū. 6. — [13] Ath. Paddh. विमृग्वरीमिति द्विशाखं विष्टरमासनं निदधाति। एकशाखं पादौ निदधाति। अधिष्ठितो etc. — [14] K P भो३. — [15] Ath. Paddh. दाता प्रेषं ददाति. — [16] KChEPKu and Daç. Kar. कृणुध्व. — [17] So (with double sandhi) all MSS. and Daç. Kar.; cf. the introduction. —

भवन्त्वश्वावन्नोमन्मय्यस्तु[1] पुष्टमों[2] भूर्भुवः स्वर्जनदोमिति[3,4] । १८ । तूष्णीमध्यात्मं[5] निनयति[6] ।१९। तेजो ऽस्यमृतमसीति ललाटमालभते[7] । २० । अथोदकमाहारयत्याचमनीयं भो[8] इति[9] ।२१। जीवाभिराचम्य[10] ।२२। अथास्मै मधुपर्कं वेदयन्ते ह्यनुचरो मधुपर्को भो[11] इति[12] ।२३। द्वाभ्यां शाखाभ्यामधस्तादेकयोपरिष्टात्सापिधानम्[13] । २४ । मधु वाता ऋतायत इत्येताभिरेवाभिमन्त्रणम्[14] । २५ । तथा प्रतिमन्त्रणम् । २६ । ॥ १ ॥ ॥ ९० ॥

मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः ।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः[15] ॥
मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः ।
माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥

---

[1] K Ku Bi भवन्त्य°. — [2] So emended; MSS. पुष्टौं. — [3] P °दो३मिति. — [4] Ath. Paddh. दाता अर्घ्यमभिमंत्रयति वरस्य प्रति. — [5] Ku Bü P °ध्यात्मन्नि°; E °ध्यात्मंन्नि°; Ku भ्यात्मं. — [6] Ath. Paddh. वरस्यांजलिं दाता तूष्णीं निनयति (!). — [7] Daç. Kar. मुखं विमार्ष्टि. — [8] K P भो३. — [9] Ath. Paddh. दाता वदति प्रैषं कर्तारं (Cod. कर्ता) प्रति. — [10] Ath. Paddh. and Daç. Kar. जीवा स्थेति सूक्तेन (xix. 69. 1 fg.: cf. Dārila to Kāuç. 3. 4; Vāit. Sū. 1. 19) त्रिराचमनं करोति वरः. — [11] K P भो३. — [12] Ath. Paddh. दाता वदति. — [13] Ath. Paddh. and Daç. Kar. त्रिशाखं मधुपर्काय (cf. sū. 3) द्वाभ्यां etc. as in Kāuç. — [14] Ath. Paddh. मधु etc. इति त्रिभिरेताभिरेव वराभिमंत्रणं. Cf. RV. i. 90. 6–8; Māitr. S. ii. 7. 16 (Vol. ii. p. 99); VS. xiii. 27; Çat. Br. xiv. 9. 3. 11–13; Kāuç. 118. 1. These mantras occur also in the Kashmir-çākhā (cf. Roth, Der Atharvaveda in Kaschmir, p. 23). The verses are given in full at the beginning of the next kaṇḍikā. — [15] E interchanges this pāda with the third pāda of the next verse like RV.; VS. and Māitr. S. arrange the pādas still differently. —

मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ अस्तु सूर्यः ।
मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ १ ।

तत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्ष[1] इति[2] प्रतीक्षते[3] । २ । अयुतो ऽहं देवस्य त्वा सवितुरिति[4] प्रतिगृह्य पुरोमुखं प्राग्दण्डं निदधाति । ३ । पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयाम्यदित्या उपस्थ इति[5] भूमौ प्रतिष्ठाप्य । ४ । द्वाभ्यामङ्गुलिभ्यां प्रदक्षिणमाचाल्यानामिकयाङ्गुल्याङ्गुष्ठेन च संगृह्य प्राश्नाति[6] । ५ । ओं भूस्तत्सवितुर्वरेण्यं[7] भूः स्वाहेति प्रथमम् । ६ । भर्गो देवस्य धीमहि[8] भुवः स्वाहेति द्वितीयम् । ७ । धियो यो नः प्रचोदयात्स्वः[9] स्वाहेति तृतीयम् । ८ । वयं देवस्य धीमहि जनत्स्वाहेति चतुर्थम् । ९ । तुरं देवस्य भोजनं वृधत्स्वाहेति पञ्चमम् । १० । करत्स्वाहेति षष्ठम् । ११ । रुहत्स्वाहेति सप्तमम् । १२ । महत्स्वाहेत्यष्टमम् । १३ । तत्स्वाहेति नवमम् । १४ । शं स्वाहेति दशमम् । १५ । ओमित्येकादशम् । १६ । तूष्णीं द्वादशम् । १७ । तस्य भूयोमात्रमिव भुक्त्वा ब्रा-

---

[1] K and Daç. Kar. प्रतीक्षत. — [2] Cf. VS. (Kāṇvaçākhā ii, p. 58 of Weber's edition); Kāty. Çr. ii. 2. 15; Lāṭy. Çr. iv. 11. 10; Vait. Sū. 3. 8; Gop. Br. ii. 1. 2. — [3] Ath. Paddh. मधुपर्कमीक्षते. — [4] xix. 51. 1, 2; Ath. Paddh. अयुतो ऽहमिति सूक्तेन देवस्य त्वेति ऋक्. — [5] Cf. VS. (Kāṇvaçākhā ii., p. 58 of Weber's edition); Kāty. Çr. ii. 2. 17; Çāṅkh. Çr. iv. 7. 6; Lāṭy. Çr. iv. 11. 12; Gop. Br. ii. 1. 2; Vait. Sū. 3. 10; cf. Ind. Stud. ii. 307. — [6] Ath. Paddh. भोजनवत्. — [7] RV. iii. 62. 10[a], and in other Saṁhitās. — [8] RV. iii. 62. 10[b], etc. — [9] RV. iii. 62. 10[c], etc. —

ह्मणाय श्रोत्रियाय प्रयच्छेत् । १८ । श्रोत्रियालाभे[1] वृषलाय प्रयच्छेत् । १९ । अथाप्ययं[2] निगमो भवति ।

सोममेतत्पिबत[3] यत्किं चाश्नीत ब्राह्मणाः ।

माब्राह्मणायोच्छिष्टं दात मा सोमं पात्वसोमप इति[4, 5]

। २० ।॥ २ ॥ ॥ ९१ ॥

दधि च मधु च ब्राह्मो[6] मधुपर्कः । १ । पायस ऐन्द्रो मधुपर्कः । २ । मधु चाज्यं च सौम्यो मधुपर्कः । ३ । मन्थश्चाज्यं च पौष्णो[7] मधुपर्कः । ४ । क्षीरं चाज्यं च सारस्वतो मधुपर्कः । ५ । सुरा चाज्यं च मौसलो मधुपर्कः । ६ । स खल्वेष[8] इये भवति सौत्रामण्यां[9] च राजसूये च । ७ । उदकं चाज्यं च वारुणो मधुपर्कः । ८ । तैलं चाज्यं च श्रावणो मधुपर्कः । ९ । तैलश्च पिण्डश्च पारिव्राजको[10] मधुपर्कः । १० । इति[11] खल्वेष नवविधो मधुपर्को भवति । ११ । अथास्मै गां वेदयन्ते गौर्भो[12] इति[13] । १२ । तान्प्रतिमन्त्रयते[14] ।

भूतमसि भवदस्यन्नं प्राणो बहुर्भव ।

ज्येष्ठं यन्नाम नामत

---

[1] E श्रोत्रियस्यालाभे. — [2] Bü अथाप्यनिमिगमो; K P अथाप्रियं निगमो; Ku अथाप्यग्नि निगमो; Ch अथाप्यग्निगमो; Bi अथाप्ययं चिगमो. — [3] K P Ch पिबति; Bi °ते. — [4] K P Bi °सोमपमिति; Ch °सोममिति. — [5] Cf. Lāṭy. Çr. ii. 12. 17; Ind. Stud. x. 61-63. — [6] K E Bi and Ath. Paddh. ब्राह्म्यो; Bü Ku Ch P as above. — [7] E पौष्ण्यो. — [8] So E; Bü खल्वेख; K Ku Ch P Bi खल्वेक. — [9] P स्यौत्रामण्यां. — [10] E P परि°. — [11] Here P inserts स. — [12] K P भो३. — [13] Daç. Kar. दाता ब्रूयात्. — [14] Daç. Kar. आचार्यो गां (Cod. गौः) प्रतिमन्त्रयेत्; Ath. Paddh. मंत्रं (Cod. मंत्रे) वरः. —

ओं भूर्भुवः स्वर्जनदोमिति[1] । १३ । अतिसृजति[2] ।

मातादित्यानां दुहिता वसूनां स्वसा रुद्राणाममृतस्य नाभिः ।

प्र णो[3] वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदितिं वधिष्ट[4] ॥

ओं[5] तृणानि गौरश्नित्याह[6] । १४ । सूयवसादिति[7] प्रतिष्ठमानामनुमन्त्रयते । १५ । नालोहितो मधुपर्को भवति[8] । १६ । नानुज्ञानमधीमह[9] इति कुरुतेत्येव[10] ब्रूयात् । १७ । स्वधिते मैनं हिंसीरिति शस्त्रं प्रयच्छति[11] । १८ । पाप्मानं मे ऽप जहीति कर्तारमनुमन्त्रयते । १९ । आग्नेयीं वपां कुर्युः । २० । अपि वा[12] ब्राह्मण एव प्राश्नीयात्तद्देवतं[13] हि तद्धविर्भवति । २१ । अथास्मै स्नानमनुलेपनं मालाभ्यञ्जनमिति[14] । २२ । यदत्रोपसमाहार्यं भवति तदुपसमाहृत्य । २३ । अथोपासकाः प्राप्योपासकाः स्मो[15] भो[16] इति वेदयन्ते[17] । २४ ।

---

[1] KP °द्रो३मिति. — [2] Ath. Paddh. गां विसर्जयति आचार्यो ब्रूते. — [3] So all MSS. (except Ku) and Daç. Kar.; Ku णु. — [4] RV. viii. 101. 15; Āçv. Gṛ. i. 24. 32; Pār. Gṛ. i. 3. 27; Gobh. Gṛ. iv. 10. 9; Lāṭy. Çr. i. 2. 13. — [5] K Bü Ch वधिष्टों; E P B Ku वधिष्ठों; Daç. Kar. वसिष्ठः (!). — [6] Ath. Paddh. गौस्तृणानि (!) ददाति. — [7] vii. 73. 11. — [8] This word is wanting in K Bü Bi P. — [9] Ch नानुज्ञाम°; E नाननुज्ञातम°. — [10] Cf. Çāṅkh. Gṛ. ii. 15. 3; Āçv. Gṛ. i. 24. 31; Pār. Gṛ. i. 3. 30; Gobh. Gṛ. iv. 10. 22; Lāṭy. Çr. i. 2. 12. — [11] Cf. Kāuç. 44. 30. — [12] E °पीव. — [13] K E °द्दैवतं. — [14] E Ku माल्या°; Ch माल्याभ्या°. — [15] P Bi Bü स्म. — [16] K भो३. — [17] Ath. Paddh. वस्त्रालंकारादि सर्वं समाहृत्य ददाति । प्राप्योपासकाः स्मो भो इति दाता वदति. —

तान्प्रतिमन्त्रयते[1]। भूयांसो[2] भूयास्म ये च नो भूयसः[3] काष्टापि[4] च नो ऽन्ये[5] भूयांसो जायन्ताम्।२५।अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते[6]। २६। अथान्नाहाराः प्राप्यान्नाहाराः स्मो[7] भो[8] इति वेदयन्ते। २७। तान्प्रतिमन्त्रयते[9]। अन्नादा भूयास्म ये च नो ऽन्नादान्काष्टापि[10, 11] च नो ऽन्ये[12] ऽन्नादा भूयांसो जायन्ताम्।२८।अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते। २९। आहृते[13] ऽन्ने जुहोति यत्काम कामयमाना इत्येतया[14]। ३०।

यत्काम कामयमाना इदं कृरमसि ते हविः।
तन्नः सर्वं समृध्यतामथैतस्य हविषो वीहि स्वाहेति।३१।

एष आचार्यकल्प एष ऋत्विक्कल्प एष संयुक्तकल्प एष विवाहकल्प एषो ऽतिथिकल्प एषो ऽतिथिकल्पः। ३२।

॥ ३ ॥ ॥ ९२ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे द्वादशो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] Ath. Paddh. and Daç. Kar. आचार्यः. — [2] So emended; MSS. of the text and Paddhatis भूयसो; cf. sū. 28. — [3] Daç. Kar. has a colon here. — [4] E Bi काष्ठापि; Daç. Kar. काष्टापि. Is the passage to be read: ये च नो भूयांसः काष्ठापि etc.? — [5] K Bi न्ने. — [6] Daç. Kar. आचार्यः. — [7] K Bü P and Ath. Paddh. स्म. — [8] K P भो३. — [9] K तान्मन्त्रयते; Ath. Paddh. आचार्यो मन्त्रयते; Daç. Kar. दाता वदति. — [10] So emended; MSS. of the text and Daç. Kar. न्नादा का°; cf. the accusative भूमसो in sū. 25. — [11] E काष्ठापि; Daç. Kar. काष्टापि. Is the passage to read: ये च नो ऽन्नादाः काष्ठापि etc.? — [12] K न्ने. — [13] E and Daç. Kar. आहुते; B आहृते. — [14] xix. 52. 5; but note the सकलपाठ in the next sūtra; Ath. Paddh. यत्काम इत्येकया विवाहे वस्त्रार्मौ अन्यत्र हस्तहोमः। ...अभ्यागते आचार्यो (!) विवाहे वराय मधुपर्को देयः। अन्येभ्यश्चतुर्वर्णकेभ्यो द्रव्याज्येभ्यश्चतुराश्रमोणिभ्यश्च गृहागते मधुपर्कः देयः। मधुपर्कः समाप्तः. —

॥ ओं ॥

अथाद्भुतानि । १ । वर्षे । २ । यक्षेषु । ३ । गोमायुवदने । ४ । कुले कलहिनि । ५ । भूमिचले । ६ । आदित्योपप्लवे । ७ । चन्द्रमसश्च[1] । ८ । औषस्यामनुद्यत्याम्[2] । ९ । समायां दारुणायाम् । १० । उपतारकशङ्कायाम् । ११ । ब्राह्मणेष्वायुधिषु । १२ । दैवतेषु[3] नृत्यत्सु च्योतत्सु हसत्सु गायत्सु । १३ । लाङ्गलयोः संसर्गे । १४ । रज्ज्वोस्तन्त्वोश्च । १५ । अग्निसंसर्गे । १६ । यमवत्सायां गवि । १७ । वडवागर्दभ्योर्मानुष्यां च । १८ । यत्र धेनवो लोहितं दुहते । १९ । अनडुहि[4] धेनुं धयति । २० । धेनौ[5] धेनुं धयन्त्याम्[6] । २१ । आकाशफेने । २२ । पिपीलिकानाचारे । २३ । नीलमक्षानाचारे । २४ । मधुमक्षानाचारे । २५ । अनाघ्राते[7] । २६ । अवदीर्णे[8] । २७ । अनुदक उदकोन्मीले । २८ । तिलेषु समतैलेषु[9] । २९ । हविः-

---

[1] So (चन्द्रमसश्चौष०) K Ku Bü Bi P E; Ch चन्द्रमसाच्चोष०. — [2] So emended; K P Ch (prim. man.) ०नूदंत्यां; E Bi ०नूर्दित्यां; Ku Ch (sec. man.) ०नुर्दित्यां; Bü ०नूदत्यां. — [3] So emended; MSS. देवतेषु; cf. Kauç. 6. 34; 105. 1. — [4] E अनडुहे; Ku Bi अनद्रुहि. — [5] So emended; MSS. धेनुर्धे०. — [6] So emended; MSS. धयत्यां; Ch on the margin धेनुर्धेनुं धयति. — [7] K (०चारि)नान्याते. — [8] E विदीर्णे. — [9] Ch (prim. man.) ०न्मोलेषु सतैलेषु. —

ष्वभिमृष्टेषु । ३० । प्रसव्येष्वावर्तेषु । ३१ । यूपे[1] विरोहति । ३२ । उल्कायाम् । ३३ । धूमकेतौ[2] सप्तर्षीनुपधूपयति । ३४ । नक्षत्रेषु पतापतेषु । ३५ । मांसमुखे[3] निपतति । ३६ । अनग्नाववभासे[4] । ३७ । अग्नौ[5] श्वसति[6] ।३८। सर्पिषि तैले मधुनि च विष्यन्दे[7] । ३९ । ग्राम्ये ऽग्नौ[8] शालां[9] दहति । ४० । आगन्तौ च । ४१ । वंशे[10] स्फोटति । ४२ । कुम्भोद्धाने[11] विकसत्युखायां सक्तुधान्यां च । ४३ । ॥ १ ॥ ॥ ९३ ॥

अथ यत्रैतानि वर्षाणि वर्षन्ति घृतं[12] मांसं मधु च यद्धिरण्यं[13] यानि चाप्यन्यानि[14] घोराणि वर्षाणि वर्षन्ति[15] तत्पराभवति कुलं वा ग्रामो वा जनपदो वा । १ । तत्र राजा भूमिपतिर्विद्वांसं ब्रह्माणमिछेत्[16] । २ । एष ह वै विद्वान्यद्भृग्वङ्गिरोवित् । ३ । एते ह वा अस्य सर्वस्य शमयितारः[17] पालयितारो यद्भृग्वङ्गिरसः[18] । ४ । स आ-

[1] So emended; MSS. यूपो. — [2] K P E Bi धूमकेतुः. — [3] So emended; MSS. ॰मुखो. — [4] So emended; MSS. ॰नग्नावभासे. Cf. Kāuç. 130. 1. — [5] Ch E । अग्नौ. — [6] K श्वसति; E चसति. — [7] So Ku P; Bi विष्यदे; Bü Ch E विष्पन्दे; K विस्यंदे; cf. Kāuç. 132. 1. — [8] So emended; K Ku P Bi Bü E Ch (sec. man.) ग्राम्यो ऽग्निः; Ch (prim. man.) ग्राम्ये ऽग्निः. — [9] Ch शाला. — [10] K P वंश. — [11] Thus with double sandhi (for कुम्भ उद्धाने) all MSS.: see the introduction. — [12] K पक्तं; cf. the first stanza of the mantra, sū. 14. — [13] Ch (prim. man.) यद्विरिण्यं; Ch (sec. man.) यद्विरिण्यं; cf. the first stanza of the mantra, sū. 14; P Bü have a colon here, as in sū. 14. — [14] K यान्यन्यानि. — [15] The passage beginning with the word घृतं and ending here is wanting in Bi; the first part of it is metrical as in the mantra, sū. 14. — [16] Ch (prim. man.) ब्रह्मणमि॰. — [17] Bü समयितारः. — [18] The passage beginning with एते and ending here is wanting in

होपकल्पयध्वमिति । ५ । तदुपकल्पयन्ते कंसमहते वसने शुद्धमाज्यं शान्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम् । ६ । त्रीणि[1] पर्वाणि कर्मणः[2] पौर्णमास्यमावास्ये पुण्यं नक्षत्रम् । ७ । अपि चेदेव यदा कदा चिदार्ताय कुर्यात् । ८ । स्नातो ऽहतवसनः सुरभिर्व्रतवान्कर्मण्य[3] उपवसत्येकरात्रं त्रिरात्रं षड्रात्रं द्वादशरात्रं वा । ९ । द्वादश्याः[4] प्रातर्यत्रैवादः पतितं भवति तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । १० । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिरुदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य । ११ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च । १२ । अथ जुहोति । १३ ।

घृतस्य धारा इह[5] या वर्षन्ति पक्वं मांसं मधु च यद्धिरण्यम्[6] ।
द्विषन्तमेता अनु यन्तु वृष्टयो ऽपां वृष्टयो बहुलाः[7] सन्तु मह्यम् ॥
लोहितवर्षं मधुपांसुवर्षं यद्वा वर्षं घोरमनिष्टमन्यत् ।
द्विषन्तमेते अनु यन्तु सर्वे पराञ्चो यन्तु निवर्तमानाः ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । १४ । दिव्यो गन्धर्व इति[8] मातृनाम-

K P: it is probably a gloss. The same passage is interpolated in Bi before उपवसति below, sū. 9. —

[1] K omits the passage beginning here, and continuing through the next three sūtras, but reads instead: बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं प्राञ्चमुपसमाधाय परिस्तीर्य etc., as in sū. 11. — [2] Bü मर्मणः. — [3] P कमण्यावुप°; E कर्मण्युप°. — [4] Bü द्वादशाः. — [5] Bü अभि. — [6] Ch (prim. man.) यर्द्विरण्यम्; Ch (sec. man.) यर्द्धिरण्यम्; cf. sū. 1. — [7] So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 349, reads बहुलं. — [8] ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 4, see Kāuç. 8. 24, and note. —

भिर्जुहुयात् । १५। वरमनड्वाहं ब्राह्मणः कर्त्रे दद्यात्।१६।
सीरं वैश्यो ऽश्वं प्रादेशिको ग्रामवरं[1] राजा । १७ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । १८ । ॥ २ ॥ ॥ ९४ ॥

अथ यत्रैतानि यक्षाणि दृश्यन्ते तद्यथैतन्मर्कटः श्वापदो[2] वायसः पुरुषरूपमिति तदेवमाशङ्क्यमेव भवति।१।
तत्र जुहुयात् । २ ।

यन्मर्कटः[3] श्वापदो वायसो यदीदं[4] राष्ट्रं[5] जातवेदः प-
पुरुषरक्षसमिषिरं यत्पताति[6] । [ताति
द्विषन्तमेते अनु यन्तु सर्वे पराञ्चो यन्तु निवर्तमानाः॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । ३ । दिव्यो गन्धर्व इति मातृनामभिर्जुहुयात्[7]।४। सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ ३ ॥ ॥ ९५ ॥

अथ ह गोमायू नाम मण्डूकौ यत्र वदतस्तद्यन्मन्यन्ते[8] मां प्रति वदतो मां प्रति वदत इति तदेवमाशङ्क्यमेव
भवति । १ । तत्र जुहुयात् । २ ।

यद्गोमायू वदतो जातवेदो ऽन्यया[9] वाचाभि[10] जञ्ज-
भातः[11] ।

---

[1] Bü E °चरं. — [2] E °पंदो. — [3] K मर्क. — [4] Ch (prim. man.) वदीदं; the rest, as above; Weber, ibid. p. 354, emends to यदिदं. — [5] K राष्टं. — [6] So emended; MSS. यः पताति; the pāda disturbs the metre of the stanza, which is without it good triṣṭubh. — [7] ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 4, see Kāuç. 8. 24, and note. — [8] So emended with Weber, ibid. p. 356: MSS. वदतस्तद्वन्मन्यन्ते. — [9] Bi न्यथा or न्यधा. — [10] Thus emended; MSS. वाचामभि. The words are to be read metrically वाचा अभि. — [11] So emended with Weber, as third person dual subjunctive of the intensive: MSS. जञ्जभानः. Cf. Kāuç. 114. 2. —

रथंतरं बृहच्च सामैतद्विषन्तमेतावभि[1] नानदैताम्[2] ॥
रथंतरेण त्वा बृहच्छमयामि बृहता[3] त्वा रथंतरं शमयामि ।
इन्द्राग्नी त्वा ब्रह्मणा वावृधानावायुष्मन्तावुत्तमं[4] त्वा कराथः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । ३ । दिव्यो गन्धर्व इति मातृनामभिर्जुहुयात्[5] । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ ४ ॥ ॥ ९६ ॥

अथ यत्रैतत्कुलं कलहि भवति तन्निर्ऋतिगृहीतमित्याचक्षते । १ । तत्र जुहुयात् । २ । आरादरातिमिति[6] द्वे[7] । ३ ।

अयाश्चाग्ने ऽस्यनभिशस्तिश्च सत्यमित्त्वमया[8] असि ।
अयासा मनसा कृतो ऽयास्यं[9] हव्यमूहिषे[10] ।

---

[1] E °वमो. — [2] Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. 356, as subjunctive third dual middle with secondary ending of the intensive; K Bü नानुदैताम्; Ch P Bi Ku नानुदैवताम्; E नानुदैवतम्. — [3] K P Bü बृहदा; E बृहतां. — [4] E °न्ता उत्तमं, as at Kāuç. 97. 6. — [5] ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 4, see Kauç. 8. 24, and note. — [6] E B °मिते. — [7] viii. 2. 12. 13. — [8] Thus emended; MSS. °त्वमया. Cf. Kāuç. 5. 13. — [9] Thus emended; Ch E Bi Bü Bh याम्न॰ (so also in Kāuç. 5. 13); K यास्मा॰ (so also in Kāuç. 5. 13); P reads यास्मा॰ here, but यस्मा॰ in kaṇḍikā 5; Ku यास्मन्; Antyeṣṭi. यासा; Maitr. S. ऽयाः सन्; Çānkh. Çr. यासं; Weber, Omina und Portenta, p. 357, conjectures ऽयास्त्वं. — [10] MSS. of the text °मूहिष (आ); Antyeṣṭi. °मूहिषः ।; Ath. Paddh. °मुहिषः ।; cf. Kāuç. 5. 13. —

अया नो धेहि[1] भेषजं[2] ॥

स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा । ४ । तत्रैवैतान्होमाञ्जुहुयात्[3] । ५ ।

आरादग्निं क्रव्यादं निरूहञ्जीवातवे[4] ते परिधिं दधामि[5] ।

इन्द्राग्नी त्वा ब्रह्मणा[6] वावृधानावायुष्मन्तावुत्तमं[7] त्वा कराथः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । ६ । अपेत एतु निर्ऋतिरित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ७ ।

अपेत एतु निर्ऋतिर्नेहास्या[8] अपि[9] किं चन ।
अपास्याः[10] सत्वनः[11] पाशान्मृत्यूनेकशतं नुदे[12] ॥
ये ते पाशा एकशतं मृत्यो मर्त्याय हन्तवे ।
तांस्ते यज्ञस्य मायया सर्वाँ अप[13] यजामसि ॥

---

[1] Thus emended; Antyeṣṭi. अया धेहि; MSS. of the text and Ath. Paddh. आ नो धेहि; Māitr. S., Kāty. Çr. and Çāñkh. Çr. अया नो धेहि; cf. Kāuç. 5. 13. — [2] The verse occurs in Kāuç. 5. 13 and with more or less variation at Māitr. S. i. 4. 3; Kāṭh. S. v. 4; Kāty. Çr. xxv. 1. 11; and Çāñkh. Çr. iii. 19. 3. — [3] Ch E P Bi Ku होमान्; the rest होमां. — [4] K Bü P Ku निरूहं; Ch E Bi निरुहं; cf. viii. 2. 9^c. — [5] Ch (prim. man.) परि दधामि; E P B ददामि; the two pādas ending here are identical with viii. 2. 9^cd. — [6] K ब्रह्मणां. — [7] E ता उत्तमं, as at Kāuç. 96. 3; Ch (prim. man.) °धानायुवाप्मंतायुत्तमं. — [8] K °स्मा; P स्मा˘३. — [9] Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. 358; MSS. अप. Possibly the entire pada originally stood as follows: नेहास्मा˘ आप किं चन. Cf. note 8. — [10] K अपस्यात्स°; Bü अपास्यात्स°; E आपास्याः; P अपस्या. — [11] E सत्वंनः. — [12] The pratīka of this stanza occurs at Vāit. Sū. 38. 1. — [13] Weber, ibid. reads सर्वानप. —

निरितो यन्तु नैर्ऋत्या[1] मृत्यव एकशतं परः[2]।
सेधामैषां[3] यत्तमः[4] प्राणं ज्योतिश्च दध्महे[5] ॥
ये[6] ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता महान्तः।
तेभ्यो अस्मान्वरुणः सोम इन्द्रो[7] विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः[8] ॥
ब्रह्म भ्राजदुद्गादन्तरिक्षं दिवं च[9] ब्रह्मावाधूष्टामृतेन[10] मृत्युम्[11]।
ब्रह्मोपद्रष्टा सुकृतस्य साक्षाद्ब्रह्मास्मदप[12] हन्तु शमलं तमश्च[13] ॥ ८।

वरमनड्वाहमिति समानम्[14]। ९। ॥ ५ ॥ ॥ ९७ ॥

अथ यत्रैतद्भूमिचलो भवति तत्र जुहुयात्। १।
अच्युता[15] द्यौरच्युतमन्तरिक्षमच्युता भूमिर्दिशो अच्युता इमाः।

---

[1] K E P Bi नैर्ऋत्यां; Bü नैर्ऋता. — [2] This division is according to Ch K Bü E Ku; Weber, ibid. joins this word to the next pada; cf. note 4. — [3] Thus emended; MSS. सेधामेषां. — [4] Weber, ibid., having placed the word परः at the head of this pada, emends यत्तमः to तमः, metri causa; cf. note 2. E reads य उत्तमः; Ku यतमः. — [5] K Bi दय्महे; P दह्महे. — [6] E ऽये. — [7] Bü इन्द्रो. — [8] Cf. for this stanza Kāty. Çr. xxv. 1. 11. — [9] The words दिवं च, which disturb the metre, appear in all MSS. — [10] Thus emended; K Ch ब्रह्मावाधृष्टा°; Ku °धुष्टा°; Bü °धोष्वा°; Bi °धौष्टा°; E °धृष्टवा°; P ब्रह्मावाष्टा°. — [11] K P B सत्यं; Bü रुत्युं. — [12] K °स्मतप; by cancelling the syllable स्मद् and reading ब्रह्माप good tristubh metre may be constructed. — [13] Ch तपश्च. — [14] Cf. Kāuç. 94. 16 fg. — [15] The pratīka of this hymn seems to be employed in Kāuç. 35. 12, a fact not noted there. —

अच्युतो ऽयं रोधावरोधाद्भुवो[1] राष्ट्रे प्रति तिष्ठाति
जिष्णुः ॥
यथा सूर्यो दिवि रोचते यथान्तरिक्षं मातरिश्वाभि-
वस्ते[2] ।
यथाग्निः पृथिवीमा विवेशेवायं[3] ध्रुवो अच्युतो अस्तु
जिष्णुः ॥
यथा देवो दिवि स्तनयन्विव राजति यथा वर्षं वर्ष-
कामाय वर्षति ।
यथापः पृथिवीमा विविशुरेवायं[4] ध्रुवो अच्युतो[5]
अस्तु[6] जिष्णुः[7] ॥
यथा पुरीषं[8] नद्यः समुद्रमहोरात्रे अप्रमादं क्षरन्ति ।
एवा विशः संमनसो हवं मे ऽप्रमादमिहोपा यन्तु[9]
सर्वाः ॥

---

[1] Thus Ch (sec. man.); P Bi रोद्घावरोद्घाध्रुवो; Bü रराद्वाचारा-द्वाध्रुावा; Ch (prim. man.) रोधाद्ध्रुवो; Ku रोद्घाद्भुवो; K E रोधा-वरोधाध्रुवो; Weber, Omina und Portenta p. 359, note 1, suggests hesitatingly रोधनादवरोधाद्भुवो in order to fill out the triṣṭubh pāda. Cf. also the Pet. Lex. sub vōce 1. रोध. — [2] Ch वास्त; Ku वास्ता. — [3] Thus emended; Ch Bü E °वेशिवायं; K P Bi °वेशिवायुं; Ku °वैशी-वायं. — [4] So Bü; Ch Bi °वेशुरेवायं; Ku °वेशुरेवायुं; K P °वे-शिरेवायुं; E पृथिवीमाविश्वेश्वरेवायं. — [5] This word is wanting in K. — [6] E ग्रस्ति. — [7] Bü विष्णु:. — [8] Thus emended; K Ku Ch P Bi पुरीषां; E परीषां; Bü पुरीषा. The sense would be: ‘As the rivers pour their sediment into the sea (or Indus) etc.; cf. Roth in Kuhn’s Zeitschrift, xxvi, p. 62 fg. Weber, ibid. emends to the adjective पुरीष्या, which may be supported by RV. v. 53. 9, मा वः परि ष्ठात्सरयुः पुरी-षिणी. — [9] So all MSS.: Weber, ibid. reads °होपयान्तु. —

दृंहतां देवी[1] सह देवताभिर्ध्रुवा दृढाच्युता[1a] मे ऋस्तु भूमिः ।
सर्वपाप्मानमपनुद्यास्मदमित्रान्मे[2,3] द्विषतो ऽनु[4] विध्यतु[5] ॥
पृथिव्यै स्वाहेति हुत्वा । २ । ऋा त्वाहार्षं ध्रुवा द्यौः सत्यं बृहदित्येतेनानुवाकेन[6] जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ ६ ॥ ॥ ९८ ॥

ऋथ यत्रैतदादित्यं तमो गृह्णाति तत्र जुहुयात् । १ ।
दिव्यं चित्रमृतूया[7] कल्पयन्तमृतूनामुग्रं भ्रमयन्नुदेति[8] ।
तदादित्यः प्रतरन्नेतु सर्वत[9] ऋाप इमां[10] लोकाननुसंचरन्ति ॥
ऋोषधीभिः संविदानाविन्द्राग्नी त्वाभि रक्षताम्[11] ।
ऋृतेन[12] सत्यवाकेन तेन सर्वं तमो जहि ॥
ऋादित्याय स्वाहेति हुत्वा । २ । विषासहिं सहमानमि-

---

[1] So Ku; the rest देवीं. — [1a] Thus emended: MSS. दृढा ऋच्युता, contrary to sandhi and the demands of the metre. — [2] K P Bü सर्वं. — [3] Thus Ch (sec. man.); E Ch (prim. man.) °परुध्या ऋस्मद्°; K P Bü Bi °पनुध्यास्मद्°; Ku सर्वपाश्मानंमपनुध्यानुद्या ऋस्मद्°. — [4] Thus emended with Weber, Omina und Portenta p. 359; MSS. द्विषते न. — [5] Thus emended; Ch E P Bi Ku विध्धतीति; K Bü विध्यति. — [6] vi. 87. 1; 88. 1; the anuvāka beginning at xii. 1. 1. — [7] So K and Bü, the latter of which has the word twice: दिव्यं चित्रमृतुया कल्पयंतमृतूया कल्पयंतमृ° (!); Ch E P Bi and Bü once °मृतुया; Ku °मृया; Weber, Omina und Portenta, p. 361, note 1, emends to °मृतुथा. — [8] K भ्रमयंनुदेनि; Weber, ibid. note 2, points out the fact that भ्रमयदुदेति is to be expected in accordance with the rules of grammar. — [9] Ch सर्वत. — [10] Read ऋापिमां. — [11] Thus all MSS.; Weber, ibid. reads रक्षतात्. — [12] Ch कृतेन. —

त्येतेन सूक्तेन[1] जुहुयात् । ३ । रोहितैरुपतिष्ठते[2] । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ ७ ॥ ॥ ९९ ॥

अथ यत्रैतच्चन्द्रमसमुपप्रवाति[3] तत्र जुहुयात् । १ ।
राहू राजानं त्सरति स्वरन्तमेनमिह[4] हन्ति पूर्वः ।
सहस्रमस्य तन्व इह नाश्याः[5] शतं तन्वो वि नश्यन्तु[6] ॥
चन्द्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । शकधूमं नक्षत्राणीत्येतेन[7] सूक्तेन[8] जुहुयात्[9] । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ ८ ॥ ॥ १०० ॥

अथ यत्रैतदौषसी[10] नोदेति तत्र जुहुयात् । १ ।
उदेतु श्रीरुषसः कल्पयन्ती[11] पूल्यान्कृत्वा पलित एतु चारः ।
ऋतून्बिभ्रती बहुधा विरूपान्मह्यं भव्यं विदुषी कल्पयाति ॥
औषस्यै[12] स्वाहेति हुत्वा । २ । दिव्यो गन्धर्व इति मा-

---

[1] xvii. 1. — [2] The रोहित hymns (cf. AV. xix. 23. 23) are the hymns of the thirteenth book of the AV. (xiii. 1-4). — [3] Bü °प्रवति. — [4] Bü त्सरंतमै°. — [5] Thus according to a suggestion of Böhtlingk. The reading इह नात्मा has also been thought of: Ch K Bü P B इहानात्या; E इहनात्या; Ku इहानान्या. Weber, Omina und Portenta, p. 362, emends to इहागत्य and suggests, ibid. note 2, इहानागत्य as another possibility. The last emendation would however render the pāda hypercatalectic. — [6] Thus emended; MSS. नश्यतु. — [7] vi. 128. 1. — [8] E सूत्रेण. — [9] Ku Bü E here insert the words रोहितैरुपतिष्ठते; Ch has them on the margin, apparently erased by a second hand; they seem to be borrowed from the preceding kaṇḍikā, sūtra 4. — [10] So Ku; Ch E °दोषसि; K Bü Bi P °दोषसी; cf. Kāuç. 93. 9. — [11] K P B कल्पयन्ति. — [12] So Ku; the rest औषस्यै. —

तृनामभिर्जुहुयात्[1] । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।
॥ ९ ॥ ॥ १०१ ॥

अथ यत्रैतत्समा दारुणा भवति[2] तत्र जुहुयात् । १ ।
या समा रुशत्येति प्राजापत्यान्वि धूनुते[3] ।
तृप्तिं यां देवता[4] विदुस्तां त्वा सं कल्पयामसि ॥
व्याधकस्य मातरं हिरण्यकुक्षीं[5] हरिणीम् ।
तां त्वा सं कल्पयामसि ॥

यत्ते घोरं यत्ते विषं तद्विषत्सु नि दध्मस्यमुष्मिन्निति[6] ब्रूयात् । २ । शिवेनास्माकं समे[7] शान्त्या सहायुषा[8] समायै स्वाहेति हुत्वा । ३ । समास्त्वाग्न[9] इत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ १० ॥ ॥ १०२ ॥

अथ यत्रैतदुपतारकाः शङ्कन्ते तत्र जुहुयात् । १ ।
रेवतीः शुभ्रा इषिरा मदन्तीस्त्वचो धूममनु ताः सं विशन्तु ।
परेणापः पृथिवीं सं विशन्त्वाप[10] इमां लोकाननु- संचरन्तु[11] ॥

अद्भ्यः स्वाहेति हुत्वा । २ । समुत्पतन्तु प्र नभस्वेति[12] वर्षीर्जुहुयात्[13] ।३। सा तत्र प्रायश्चित्तिः ।४। ॥ ११ ॥ ॥ १०३ ॥

---

[1] ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamala see Kauç. 8. 24, and note. — [2] K P Bi भवंति. — [3] So emended; Ku प्राजापत्यं: the rest °पत्यां. — [4] Ku Bü देवतां. — [5] Thus the MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 365, reads °कुक्षिं. — [6] Ch K Bü दधास्य°. — [7] E शमे; Weber, ibid., emends to सा मे. — [8] K P समायुषा. — [9] ii. 6. 1. — [10] K विशत्वाप. — [11] So K P; the rest °चरंत्य(द्भ्यः). — [12] iv. 15. 1; vii. 18. 1. — [13] So K Bi P Bü; E वर्षों; Ku वर्ष्या; Ch वर्षों. —

अथ यत्रैतद्ब्राह्मणा आयुधिनो भवन्ति तत्र जुहुयात् । १ ।

य[1] आसुरा[2] मनुष्या[3] आत्तधन्वः[4] पुरुषमुखाश्वरानिह[5] ।
देवा वयं मनुष्यास्ते देवाः प्र विशामसि[6] ॥
इन्द्रो नो अस्तु पुरोगवः स नो रक्षतु सर्वत ।

इन्द्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । मा नो विदन्नमो देववधेभ्य[7] इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ १२ ॥ ॥ १०४ ॥

अथ यत्रैतद्दैवतानि[8] नृत्यन्ति च्योतन्ति हसन्ति गायन्ति वान्यानि[9] वा[10] रूपाणि कुर्वन्ति[11] य आसुरा[12] मनुष्या मा

---

[1] So Ku Bü E Ch (sec. man.); K P Bi Ch (prim. man.) या. — [2] P Bi असुरा; cf. Kāuç. 105. 1, note 12. — [3] Ch मनुषा. — [4] So with K P Bi Bü as Vedic nominative plural masculine; Ch E Ku °धनूः; which is feminine. The entire pāda may perhaps originally have referred to female demons: या आसुरा मनुष्या आत्तधनूः; cf. note 1. Weber, Omina und Portenta, p. 367, reads: य आसुरा मनुष्या आत्तधनूः. — [5] So emended; MSS. चराणिह. Weber ibid., note 3, suggests that पुरुष° be read as a dissyllable for the sake of the metre. — [6] E शविशीमहि; Ch (prim. man.) शविशामहि. — [7] i. 19. 1; vi. 13. 1. These pratīkas, along with the pratīka of the mantra employed in this kaṇḍikā in सकलपाठ, constitute the second अभयगण of the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 29): या असुरा (!two MSS., in accordance with the variants in notes 1 and 2: two other MSS. सासुरा) मनुष्या मा नो विदन्नमो देववधेभ्य इत्यभयगणः ॥ २९ ॥. For the first अभयगण see Kāuç. 16. 8, note. Cf. also Kāuç. 105. 1. — [8] So emended; MSS. °द्दैवतानि; cf. Kāuç. 6. 34; 93. 13. — [9] So Ku Bü E; KP गायंत्यन्यानि; Ch गायन्ति यान्यानि; Bi गायन्ति चान्यानि. — [10] This word is wanting in Ch Bi. — [11] Cf. the corresponding passages in the उशनसाद्भुतानि and the महाद्भुतानि, Ath. Pariç. 73. 12; 74. 4. — [12] K P Bi य असुरा; cf. Kāuç. 104. 2, notes 1 and 2. —

नो विदन्नमो देववधेभ्य[1] इत्यभयैर्जुहुयात् । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । २ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १०५ ॥

अथ यद्येतल्लाङ्गले संसृजतः पुरोडाशं श्रपयित्वा । १ । अरण्यस्यार्धमभिव्रज्य[2] । २ । प्राचीं सीतां स्थापयित्वा । ३ । सीताया मध्ये प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ४ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिः शम्याः परिधीन्कृत्वा । ५ । अथ जुहोति । वित्तिरसि पुष्टिरसि श्रीरसि[3] प्राजापत्यानां तां[4] त्वाहं मयि पुष्टिकामो जुहोमि स्वाहा । ६ ।

कुमुद्वती पुष्करिणी सीता सर्वाङ्गशोभनी ।
कृषिः[5] सहस्रप्रकारा[6] प्रत्यष्टा[7] श्रीरियं[8] मयि[9] ॥
उर्वीं[10] त्वाहुर्मनुष्याः श्रियं त्वा मनसो[11] विदुः ।
आशये ऽन्नस्य नो धेह्यनमीवस्य शुष्मिणः[12] ॥

---

[1] The first pratīka refers to the mantra, which is employed in सकलपाठ in Kāuç. 104. 2; the others are of i. 19. 1 and vi. 13. 1; the entire group makes up the second अभयगण, Ath. Pariç. 34. 29; cf. Kāuç. 104. 3, note. — [2] E °स्याधर्मान्निवज्र; cf. Kāuç. 126. 3. — [3] So all MSS.; Weber, Omina und Portenta p. 368, omits these two words. — [4] Thus with doubtful emendation; the MSS. divide themselves into two classes one reading what seems intended for प्राजापत्यांस्तां (so Bü; K P प्राजापत्यास्तां; Bi प्राजापत्यस्तं); the other what is intended to be प्राजापत्यानां (so Ch E; Ku प्राजापत्याना). The reading accepted above is a syncretism of the two. Weber ibid. reads प्राजापत्यानां alone. — [5] K Ku Ch (sec. man.) ऋषिः; cf. p. 260, note 11. — [6] So Bü alone; the rest °प्रकाराः; cf. p. 260, note 12. — [7] Bü प्रत्यष्टः; K प्रत्युष्टाः; P प्रत्युष्टा; cf. p. 260, note 13. — [8] Ku and Ch on the margin चीरियं; K श्रोरयं; cf. p. 260, note 14. — [9] Ch E Ku मह्रि; cf. p. 260, note 15. — [10] Ch E Bü Bi उर्वीं; Ku उर्वी. — [11] So all MSS.; Weber, ibid. emends to मनवो. — [12] For this stanza cf. Āçv. Gṛ. i. 16. 5; Çāñkh. Gṛ. i. 27. 7. —

पर्जन्यपत्नि[1] हरिण्यभिजितास्यभि[2] नो वद ।
कालनेत्रे[3] हविषो नो जुषस्व तृप्तिं[4] नो धेहि द्विपदे
चतुष्पदे ॥
याभिर्देवा असुरानकल्पयन्यातून्मनून्गन्धर्वान्राक्षसांश्च[5] ।
ताभिर्नो अद्य सुमना उपा गहि सहस्रापोषं[6, 7] सुभगे
रराणा[8] ॥
हिरण्यस्रक्पुष्करिणी[9] श्यामा[10] सर्वाङ्गशोभनी ।
कृषिर्हिरण्यप्रकारा[11, 12] प्रत्यश्वा[13] श्रीरियं[14] मयि[15] ॥
अश्विभ्यां देवि सह संविदाना[16] इन्द्रेण[17] राधेन सह
पुष्ट्या न आ गहि[18] ।
विशस्त्वा रासन्तां[19] प्रदिशो ऽनु सर्वा[20] अहोरात्रार्धमा-
समासा[21, 22] आर्तवा ऋतुभिः सह[23] ॥

---

[1] K पर्जपत्नि; Ku पर्ध्यत्यपन्रे; Ch (prim. man.) पर्यन्पत्न्य; Ch (sec. man.) पर्जन्पत्नि. — [2] Ch (prim. man.) °जितस्याभि. — [3] K कालेनेत्रे. — [4] Ch (sec. man.) स्तृप्तिं. — [5] Ch omits the word मनून्; E reads मनू; Ku °कल्पयन्यान्मनून् गन्धर्वान् etc. — [6] Bü सहस्र°. — [7] E पोयं; B पोषि. — [8] The last two pādas of this verse are identical with vii. 48. 2cd. — [9] K Bü हिरण्यस्रु°; Ch (sec. man.) °सृ°. — [10] So E Bü; Ch K P Bi Ku शामा; cf. Kāuç. 8. 20, note 15; 11. 4, note 3; also AV. i. 24. 4 (शामा for श्यामा). — [11] K Ch (sec. man.) ऋषि°; cf. p. 259, note 5. — [12] Ch K E Ku °प्रकाराः; cf. p. 259, note 6. — [13] K P प्रत्युष्टा; E प्रत्याष्टा; cf. p. 259, note 7. — [14] Ch त्रीरियं; cf. p. 259, note 8. — [15] Ch E Ku महि; cf. p. 259, note 9. — [16] So Ku; the rest °विदान. — [17] Weber, ibid. p. 369, suggests the insertion of the word सह at this point: the result would be one triṣṭubh and two anuṣṭubh pādas. — [18] Ch E नागहि; Ku नगहि. — [19] Thus emended; MSS. रासतां. — [20] Ch E Ku सर्वाहो°. — [21] Bü °रात्र अर्ध°. — [22] K °मासमास; P °मास (with haplographia); E Bi °मासा (with haplographia). — [23] This line may be considered as consisting of one hypercatalectic triṣṭubh pāda, ending at सर्वा, and two anuṣṭubh pādas, the first of which is also hypercatalectic. —

भर्त्री देवानामुत मर्त्यानां भर्त्री प्रजानामुत मानु-
[षाणाम् ।
हस्तिभिरितरासैः[1] क्षेत्रसारथिभिः सह ।
हिरण्यैरश्वैरा[2] गोभिः प्रत्यष्टा[3] श्रीरियं[4] मयि[5] ॥ ७ ।
अत्र शुनासीराण्यनुयोजयेत्[6] । ८ । वरमनड्वाहमिति समानम्[7] । ९ । ॥ १४ ॥ ॥ १०६ ॥

अथ यत्रैतत्सृजन्त्योर्वा कृन्तन्त्योर्वा[8] नाना तन्तू[9] संसृजतो मनायै तन्तुं प्रथममित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ ।

मनायै तन्तुं प्रथमं पश्येदन्या[10] अतन्वत ।
तन्नारीः प्र ब्रवीमि वः साध्वीर्वैः[11] सन्तूर्वरीः[12] ॥
साधुर्वस्तन्तुर्भवतु साधुरेतु[13] रथो वृतः[14] ।
अथो होर्वरीयूयं[15] प्रातर्वोढवे धावत[16] ॥

---

[1] So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 369, emends to °तरारवैः, and translates 'mit bunt rufenden Feldwagenlenkern im Verein'. Does it mean 'with elephants having variegated seats'? And is the text perhaps to be emended to इतरासनैः, which would fill out the metre? — [2] K Ch E °श्वैरां; Bü Bi °श्रीरां. — [3] K P प्रत्युष्टा; Bü प्रत्यष्टाः; cf. p. 259, note 7, and p. 260, note 13. — [4] E Ku चीरियं; K श्रीरयं; cf. p. 259, note 8, and p. 260, note 14. — [5] Ch E Ku महि; cf. p. 259, note 9, and p. 260, note 15. — [6] Cf. Kāuç. 20. 1 fg. — [7] Cf. Kāuç. 94. 16 fg. — [8] So emended; Ch E Bü K P Bi कृतंत्योर्वा; Ku कृंतत्योर्वा. — [9] So emended; Ch E P Bü तन्तुं; K तंतून्; Bi तंतून्; Ku तकु. Cf. Kāuç. 93. 15. — [10] Ch (prim. man.) पश्येदत्या. The Pet. Lex. sub मना emends to नश्येरन्या. — [11] P Bü Bi साध्वीर्नः; Ku Ch साध्वीर्व. — [12] E °र्वराः. The entire stanza is wanting in K. — [13] K P Bü °रोतु. Is this to be emended to °रोतुं (infinitive from वा 'to weave') and to be taken into the text? — [14] Thus emended; Ch E Ku वृताः; K Bü P Bi वृता. — [15] Thus K P Bi Bü; Ch E Ku अथो होर्वरी यूयं; Weber, Omina und Portenta, p. 373. emends to अथाहोर्वरीर्यूयं. — [16] Ch (prim. man.) धावतो. —

खर्गला इव पत्वरीरपामुग्रमिवायनम्[1] ।
पतन्तु[2] पत्वरीरिवोर्वरीः साधुना पथा[3] ॥
अवाच्यौ[4] ते तोतुद्येते[5] तोदेनाश्वतराविव[6] ।
प्र स्तोममुर्वरीणां शशयानामस्ताविषम्[7] ॥
नारी[8] पञ्चमयूखं[9] सूत्रवत्कृणुते[10] वसु[11] ।
अरिष्टो अस्य वस्ता[12] प्रेन्द्र[13] वास उतोदिर[14, 15] ॥ २ ।

वासः कर्त्रे दद्यात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।
॥ १५ ॥ ॥ १०७ ॥

अथ यत्रैतदग्निनाग्निः संसृज्यते[16] भवतं नः समनसौ समोकसावित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ ।

---

1 So K Bü P Bi; E Ku Ch (sec. man.) °रपामुग्रमपायनं; Ch (prim. man.) °रपामुयामपायने; Weber, Omina und Portenta p. 374, emends to पत्वरीरुपव्युषमपायने 'beim wegziehen gegen morgenroth', comparing उपव्युषम् in Pancav. Br. xxi. 3 (cf. Kāty. Çr. xxi. 3. 13). — 2 Ch पेतंतु; Ku ये तु. — 3 Ch (sec. man.) पाथ; Ku यथा. — 4 K P Ch (sec. man.) अवाच्यो. — 5 So following the emendation of the Pet. Lex.; Weber, ibid., reads ते अनुद्योते and translates: 'die beiden einschläg' folgsam sind'. E तैनुद्यौतै; the rest तोनुद्योते. — 6 K °देनाः स्वतराविव. — 7 So E Bü Bi Ku; K Ch P श्वसयानाम°, which is accepted by Weber, ibid., and translated by 'eilig, prustend'. — 8 Thus all MSS.; Weber, ibid. reads नारीयं, which fills out the metre (anuṣṭubh). — 9 So Bü only; E P Bi पंचमयूषं; K Ch Ku पंचमंयूषं. — 10 Thus emended; Ku सूत्रवंतूणतं; the rest सूत्रवत्कृणुतं. — 11 Ch (prim. man.) वस्तु (correct reading?); P Bi वसू. Is the whole passage perhaps to be reconstructed in the dual: नारी पञ्चमयूखं सूत्रवत्कृणुतं वसू (वस्तू)? Cf. the duals सृजन्त्योः and कृन्तन्त्योः in sūtra 1. — 12 K वस्त्या. — 13 Ch (prim. man.) प्रेंद्रा; K P प्येंद्र. — 14 Thus is the unintelligible reading of Ch E; Ku उतोदिरा; P Bi उतौदिर; Bü उतोदे; K उतोदि. — 15 According to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23, this group of mantras occurs in the Kashmirian çākhā of the Atharva-Veda. — 16 Ch E °सृजते. —

भवतं नः समनसौ समोकसावरेपसौ।
मा हिंसिष्टं[1] यज्ञपतिं मा यज्ञं जातवेदसौ[2]
शिवौ भवतमद्य नः[3,4] ॥
अग्निनाग्निः संसृज्यते[5] कविर्बृहस्पतिर्युवा[6]।
हव्यवाड्[7] जुह्वास्यः[8,9] ॥
त्वं ह्यग्ने[10] अग्निना[11] विप्रो विप्रेण सन्सता।
सखा सख्या समिध्यसे[12] ॥
पाहि नो अग्न एकया पाहि न उत[13] द्वितीयया।
पाहि गीर्भिस्तिसृभिरूर्जां[14] पते पाहि चतसृभिर्वसो[15]॥
समीची माहनो पातामायुष्मत्या[16] ऋचो मा सत्ति[17]।

---

[1] So Ku; the rest insert the word मा at this point. — [2] Thus emended; MSS. जातवेदसः; cf. VS. v. 3. — [3] K P Bi नो without the colon; Ch Ku also omit the colon. — [4] This stanza occurs with several variants at VS. v. 3; xii. 60; TS. i. 3. 7. 1-2; iv. 2. 5. 1; vi. 3. 5. 4; Māitr. S. i. 8. 8; ii. 7. 11; iii. 2. 3; iii. 9. 5; Kāth. S. iii. 4; xvi. 11; xxvi. 7; Kap. S. ii. 11; xxv. 2; xli. 5. — [5] K has a colon here. — [6] So Ch E Ku; K Bi P Bü °गृहपति°, in accordance with the parallel texts cited in note 9. — [7] Ku सव्यषाड्. — [8] Bü Bi जुह्वास्वः. — [9] Cf. RV. i. 12. 6; SV. ii. 194; TS. i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; v. 5. 6. 1; Tāit. Br. ii. 7. 12. 3; Māitr. S. iv. 10 2 (3); Kāṭh. S. xv. 12; xx. 14; xxxiv. 19; Kap. S. vii. 6; xlviii. 1. — [10] Bü ह्यग्नि. — [11] K P Bü Bi अग्निरग्निना. — [12] Cf. RV. viii. 43. 14; TS i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; Māitr. S. iv. 10. 2 (3); Kāṭh. S. xv. 12. — [13] Thus all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 376 reads पाहि उत for the sake of the metre, and in accordance with the parallel texts cited in note 15. The metre is satisfied by reading नोत with double sandhi. — [14] So all MSS.; Weber, ibid. suggests for the sake of the metre गीर्भिर्नस्तिसृ°; cf. however the parallel passages cited in the next note.— [15] Cf. RV. viii. 60. 9; SV. i. 36; ii. 894; VS. xxvii. 43. — [16] Bü °युष्मंत्या. — [17] So P Bi Ch (sec. man.); K माप सत्मि; E मा शित्त (नृपाः); Bü मा स्वत्मि; Ch (prim. man.) मा स्मित्मि; Ku मा छित्मि; K Bü P only have the colon here. —

तनूपात्साम्नो[1] वसुविदं लोकमनुसंचराणि[2.3] ॥ २ । रुक्मं कर्ण्णे दद्यात्।३। सा तत्र प्रायश्चित्तिः।४। ॥१६॥ ॥१०८॥

अथ यत्रैतदयमसूर्यमौ[4] जनयति तां शान्त्युदकेनाभ्युक्ष्य दोहयित्वा । १ । तस्या एव गोर्दुग्धे[5] स्थालीपाकं श्रपयित्वा । २ । प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिरुदपात्रमुपसाद्य । ४ । एकैकयैषा सृष्ट्या[6] सं बभूवेत्येतेन[7] सूक्तेनाज्यं जुह्वन्[8]।५। उदपात्रे संपातानानयति । ६ । उत्तमं संपातमोदने प्रत्यानयति । ७ । ततो गां च प्राशयति वत्सौ चोदपात्रादेनानाचामयति[9.10] च संप्रोक्षति च । ८ । तां तस्यैव दद्यात् । ९ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १० । ॥ १७ ॥ ॥ १०९ ॥

अथ चेद्वडवा वा[11] गर्दभी[12] वा स्यादेवमेव प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । १ । एवं परिस्तीर्य । २ । एवमुपसाद्य । ३ । एतेनैव सूक्तेनाज्यं[13] जुह्वन्[14] । ४ । उदपात्रे[15] संपातानान-

---

[1] Thus KPBi; Ch E Ku तनूपाःसाम्नो; Bü तनूपाः त्साम्नो; cf. the parallel passage from the TS. cited in note 3. Weber, Omina und Portenta p. 376 reads तनूपाः. — [2] Bü लाकमनुचराणि (!). — [3] Cf. TS. iii. 2. 7. 1; Çāñkh. Çr. vi. 8. 6; Vāit. Sū. 17. 4; Āçv. Çr. v. 2. 14. — [4] K Ch E Ku °सूयमौ. — [5] E गोदुग्धेः. — [6] K संसृष्ट्या. — [7] iii. 28. 1. — [8] So (जुह्वन्नुदपात्रे for जुह्वदु°?) all MSS.; the same form is repeated in Kāuç. 71. 7; 110. 4; 111. 5; 126. 9. — [9] Ch prim. man.) वोदपा°. — [10] B °देना आचा°. — [11] So K Bü; the rest omit the word वा (by haplographia). — [12] E दर्भगर्द्भी (!). — [13] iii. 28. 1. — [14] So (जुह्वन्नुदपात्रे for जुह्वदु°?) all MSS.; the same form is repeated in Kāuç. 71. 7; 109. 5; 111. 5; 126. 9. — [15] K here inserts संपात्रे. —

यति । ५ । उदपात्रादेनानाचामयति[1] च संप्रोक्षति[2] च । ६ । तां तस्यैव दद्यात् । ७ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ८ । ॥ १८ ॥ ॥ ११० ॥

अथ चेन्मानुषी स्यादेवमेव प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । १ । एवं परिस्तीर्य । २ । एवमुपसाद्य । ३ । उपस्थे जातकावाधाय । ४ । एतेनैव सूक्तेनाज्यं[3] जुह्वन्[4] । ५ । अमीषां मूर्ध्नि स मातुः पुत्रयोरित्यनुपूर्वं[5] संपातानानयति । ६ । उदपात्र[6] उत्तरान्संपातान् । ७ । उदपात्रादेनानाचामयति च संप्रोक्षति[7] च । ८ । तां[8] तस्यैव दद्यात् । ९ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १० । तस्या निष्क्रयो[9] यथार्हं यथासंपद्वा[10] । ११ । ॥ १९ ॥ ॥ १११ ॥

अथ यत्रैतद्धेनवो लोहितं दुहते यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्क्त[11] इत्येताभिश्चतसृभिर्जुहूयात्[12] । १ । वरां धेनुं कर्त्रे दद्यात् । २ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ३ । ॥ २० ॥ ॥ ११२ ॥

---

[1] E °देना आच°. — [2] K reads संप्रोच्यति and omits the च following; cf. Kāuç. 111. 8, note. — [3] iii. 28. 1. — [4] So (जुह्वन्नमीषां) all MSS.; the same grammatical peculiarity is repeated at Kauç. 71. 7; 109. 5; 110. 4; 126. 9. — [5] Weber, Omina und Portenta, p. 378, fittingly regards the words मातुः पुत्रयोरित्यनुपूर्वं as a gloss, incorporated into the text. — [6] E °पात्रेन. — [7] K संप्रोच्यति; cf. Kāuç. 110. 6, note. — [8] Ch तं. — [9] Bi निःक्रयो. — [10] With the contents of this and the preceding two chapters cf. Āit. Br. vii. 9; Çāñkh. Çr. iii. 4. 14; 10. 4; Kāty. Çr. xxv. 4. 35; Āçv. Çr. iii. 13. — [11] K Bü समङ्क्त. — [12] viii. 3. 15-18. —

अथ यद्येतदनड्वान्धेनुं[1, 2] धयति तत्र जुहुयात् । १ ।

अनड्वान्धेनुमधयदिन्द्रो[3, 4] गो रूपमाविशत्[5, 6] ।
स मे भूतिं च पुष्टिं च दीर्घमायुश्च धेहि नः ॥

इन्द्राय[7] स्वाहेति हुत्वा । २ । मा नो विदन्नमो देववधेभ्य[8] इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ २१ ॥ ॥ ११३ ॥

अथ यद्येतद्धेनुर्धेनुं धयति तत्र जुहुयात् । १ ।

योगक्षेमं धेनुं वाजपत्नीमिन्द्राग्निभ्यां[9] प्रेषिते[10] जज्ञभाने[11] ।
तस्मान्मामग्ने परि पाहि घोरात्प्र नो[12] जायन्तां[13] मिथुनानि रूपशः[14] ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । २ । दिव्यो गन्धर्व[15] इति मातृनामभिर्जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ २२ ॥ ॥ ११४ ॥

---

[1] Thus emended; MSS. °नड्वां. — [2] Bü धेनुर्ध°. — [3] Ch E Bü K P Bi अनड्वां. — [4] E °ध्ययदि°; Ku °धृयदि°. — [5] Thus emended; Ku Ch (prim. man.) वोरूपमा; the rest वोरूपमा. Weber, Omina und Portenta, p. 379, adopts the reading वोरूपमा and translates: ‘den breit trinkenden’ i. e. ‘ihn der gierig schlürft’. — [6] Bü E Bi Ch (prim. man.) विशन्. — [7] P Bü इन्द्राग्निभ्यां; cf. Kāuç. 114. 2. — [8] i. 19. 1; vi. 13. 1; cf. Kāuç. 104. 3, note. — [9] Bi राज°; Bü °पत्नीरि°. — [10] K पूषेति; Ku प्रषिते; Ch प्रैषिते; P प्रैषते. — [11] Ku जंतमाने; Weber, Omina und Portenta p. 379 emends to जज्ञभाते; cf. the corresponding emendation in the mantra at Kāuç. 96. 3. — [12] K घोरान्प्र; Ku Ch (prim. man.) °त्प्रहो. — [13] Thus emended: MSS. जयतां; cf. Kāuç. 128. 2. — [14] K रूपयः. This line occurs also in the mantra at Kāuç. 128. 2. — [15] ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 4, see Kāuç 8. 24, and note. —

अथ यत्रैतद्गौर्वाश्वो वाश्वतरो[1] वा पुरुषो वाकाशफेनमवगन्धयति[2] तत्र जुहुयात् । १ ।

पयो देवेषु पय ओषधीषु पय आशासु पयोऽन्तरिक्षे[3]।
तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभि-
संगृणन्तु ॥
पयो यदप्सु पय उस्रियासु[4] पय उत्सेषूत[5] पर्वतेषु[6]।
तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभिसं-
गृणन्तु[7] ॥
यन्मृगेषु पय आविष्टमस्ति यदेजति पतति यत्पत-
त्रिषु[8, 9]
तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभि-
संगृणन्तु[10] ॥
यानि पयांसि दिव्यार्पितानि[11] यान्यन्तरिक्षे[12] बहुधा
बहूनि ।

---

[1] K (श्वो) श्वतरो. — [2] This doubful reading is based upon the authority of Ku, and is in part supported by E, which reads वाकाशमचफेनमवगन्धयति; K Bü Ch P Bi read वाकाशमचफेनगन्धयति, which is emended by Weber, Omina und Portenta p. 380, to वाकाशमवफेनं गन्धयति. Weber translates 'Wenn ein Rind etc. Schaum in der Luft schnopert' (? 'die Luft als eine Schaum herabsendende riecht'). Cf. Kauç. 93. 22. — [3] K अन्तरिचे. Cf. VS. xviii. 36; TS. iv. 7. 12. 2; Maitr. S. ii. 12. 1; Kāṭh. S. xviii. 13. — [4] K उसृयासु; Ku उर्तस्त्रियासु. — [5] Thus emended upon the supposition that the reading उक्ते° is Prākritic for उत्से°; Bi उत्थेषूत; P Ch (sec. man.) उत्थेषुत; K उत्थ्येषुत; E Ch (prim. man.) उक्षेपुच; Ku उत्थेपूच; Weber, ibid., reads उक्थेपु न. — [6] So P Bi Bü; Ku Ch पूर्वधेषु (Weber's reading); E पृधेषु; K पुर्वधेषु. — [7] This line is omitted in K. — [8] E तत्प°. — [9] K E Ch पततृषु. — [10] The two lines ending here are omitted in Bü — [11] Bi दिव्यान्यार्पितानि. — [12] K याच्चंतरिचे. —

तेषामीशानं[1] वशिनी[2] नो अद्य प्रदत्ता[3] द्यावापृथिवी अहृणीयमाना[4. 5]

इत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । २ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ३ ।
॥ २३ ॥ ॥ ११५ ॥

अथ यत्रैतत्पिपीलिका अनाचाररूपा[6] दृश्यन्ते तत्र जुहुयात् । १ । भुवाय स्वाहा भुवनाय स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भुवां पतये स्वाहावोषाय[7] स्वाहा विनताय स्वाहा[8] शतारुणाय[9] स्वाहा । २ ।

यः प्राच्यां दिशि श्वेतपिपीलिकानां राजा तस्मै स्वाहा ।

यो दक्षिणायां[10] दिशि कृष्णपिपीलिकानां राजा तस्मै स्वाहा ।

---

[1] E °शानो· — [2] K वसिनी· — [3] P प्रमत्ता; Ku प्रदता· — [4] Thus Ku Ch; K °मानाः; Bü °मान; E अर्हणीयमाना; Bi आह्वयमाना; P आह्वयमान· — [5] I have taken into the text the best supported readings of the MSS., without however meaning to imply that the text does not stand in need of emendation. Weber, ibid. restores as follows: तेषामोशाते वशिनी नो अद्य द्यावापृथिवी अहृणीयमाने, which involves the omission of प्रदत्ता, in accordance with the demands of the metre. He then translates: 'Ueber die all herrschen heut als Gebieter bereitwillig Himmel und Erde für uns'. In a note, ibid., he also suggests the following reading and translation: तेषामीशानं (or °शानान्) वशिनी नो अद्य प्रदत्तां द्यावापृथिवी अहृणीयमाने, 'als deren Herr mögen uns heut gebietend, bereitwillig Himmel und Erde setzen'. According to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23, the entire hymn occurs in the Kashmirian çākhā of the Atharvan. — [6] K अनाचारु(दृश्यन्ते)· — [7] K omits the passage beginning with भुवनाय and ending here. — [8] K शवारुणाय· — [10] K दक्षिणस्यां· —

य: प्रतीच्यां दिशि रजतपिपीलिकानां राजा तस्मै स्वाहा ।
य उदीच्यां दिशि रोहितपिपीलिकानां राजा तस्मै स्वाहा ।
यो ध्रुवायां दिशि बभ्रुपिपीलिकानां राजा तस्मै स्वाहा ।
यो व्यध्वायां दिशि हरितपिपीलिकानां राजा तस्मै स्वाहा ।
य ऊर्ध्वायां दिश्यरुणपिपीलिकानां राजा तस्मै स्वाहा । ३ ।

ताश्चेदेतावता[1] न शाम्येयुस्तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । ४ । शरमयं[2] बर्हिरुभयतः परिच्छिन्नं प्रसव्यं परिस्तीर्य । ५ । विषावध्वस्तमिङ्गिडमाज्यं[3] शाकपलाशेनोत्पूतं बाधकेन स्रुवेण जुहोति । ६ ।

उत्तिष्ठत निर्द्रवत[4] न व इहास्त्वित्यञ्चनम्[5] ।
इन्द्रो वः सर्वासां साकं गर्भानाण्डानि[6] भेत्स्यति[7] ।

---

[1] K तात्येदेवता; Ch ताश्चेदेव तावता; Ku ताश्चेदेव तातान. — [2] Bü शरमृयं. — [3] K E विषाबध्वस्त°; P विषाबद्ध्स्त°; Bi विषांबध्वस्त°. — [4] So Ku; the rest उत्तिष्ठतं निर्द्रवतं. — [5] Bi न वद्धास्तित्यंचनं; Ku नेव इहास्त्वित्यंधनं. Probably the pāda is to be restored as follows: न व इहास्तु न्यञ्चनं. — [6] So Bü alone; Bi P Ch E Ku गर्भानाङ्गानि; K गर्भानांजानि; Weber, Omina und Portenta, p. 381, reads गर्भानङ्गानि, on the basis of the reading of the Chambers MS. (गर्भानाङ्गानि). — [7] Thus Ku; K Ch (sec. man.) भेर्क्षति; Ch (prim. man.) भिर्क्षति; P Bi भेर्त्सति; E भक्षति; Bü भिर्स्यति. —

फट्टताः[1] पिपीलिका इति[2] ॥ ७ ।
इन्द्रो वो यमो वो वरुणो वो ऽग्निर्वो[3] वायुर्वः सूर्यो वश्चन्द्रो[4] वः प्रजापतिर्व ईशानो[5] व इति[6] । ८ । ॥ २४ ॥
॥ ११६ ॥

अथ यत्रैतन्नीलमक्षा अनाचाररूपा दृश्यन्ते[7] तत्र जुहुयात् । १ ।

या मत्यैः[8] सरथं[9] यान्ति[10] घोरा[11] मृत्योर्दूत्यः[12] क्रविशः[13] सं[14] बभूवुः[15.16] ।
शिवं चक्षुरुत घोषः[17] शिवानां शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥

---

[1] P Bi Ku Ch Bü फड्ढताः (i. e. two ढ, one being written under the other); K E फट्टताः. — [2] MSS. इतीन्द्रो. — [3] Thus Ku Bü; the rest वो अग्निर्वो. — [4] K P E वः श्चन्द्रो. — [5] K इशानो. — [6] The usual ending, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.: so also in kaṇḍikās 119, 122, and 127. — [7] K दृश्यते. — [8] P मन्यः; E मित्यैः; the rest मत्यैः. Is the word to be emended to मर्त्यैः? — [9] E सरथ. — [10] So K; the rest याति. — [11] Thus emended; E चोरन(!); the rest घोरान्. — [12] Thus emended; E मृत्यूत्युर्दूत्युः; the rest मृत्युर्दूत्यः. — [13] So K Bü P Bi; E कविशः; Ch Ku कविशं. Is the word to be emended to क्रमशः? — [14] Wanting in Ch Ku. — [15] K बभुवः. — [16] I have taken into the text the best supported readings of the MSS., emending only where the correction seemed obvious: the word क्रविशः and perhaps also मत्यैः are thus left open to correction. Weber, Omina und Portenta, p. 383, restores upon the basis of Ch alone (या मत्यैः सरथं याति घोरान्मृत्युर्दूत्यः कविशंबभूवुः) as follows: या मरुद्भिः सरथं यान्ति घोरा मृत्योर्दूत्यः कविभिः शंबभूवुः, 'Die mit dem Wind ein Zug hinziehn, die grausen Tod's Botinnen zähmten sich durch die Weisen'. In the note, ibid., the observes that मर्त्यैः and संबभूवुः would be simpler emendations, which however yield no good sense. — [17] K घोष. —

शान्तं[1] चक्षुरुत वायसीनां या चासां[2] घोरा[3] मनसो विसृष्टिः ।
मनसस्पते तन्वा[4] मा पाहि घोरान्मा वि रिक्षि[5] तन्वा मा प्रजया
मा[6] पशुभिर्वायवे[7] स्वाहेति हुत्वा । २ । वात आ वातु भेषजमित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ३ ।
वात आ वातु भेषजं शंभु मयोभु नो हृदे[8] ।
प्र ण आयूंषि तारिषत्[9] ॥
उत वात पितासि न उत भ्रातोत नः सखा ।
स नो जीवातवे कृधि ॥
यददो वात ते गृहे निहितं भेषजं गुहा ।
तस्य नो धेहि जीवस
इत्येतेन सूक्तेन[10] जुहुयात् । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ ।
॥ २५ ॥ ॥ ११७ ॥

---

[1] Weber, Omina und Portenta, p. 383, plausibly supplies for the sake of the metre the word च after this word (haplographia); the MSS. do not exhibit it. — [2] P Ku वासां. — [3] K घोरां. — [4] Ku तव्य; the rest as above. Weber, ibid. emends to तन्वां. — [5] Thus emended, as first person singular middle of the *s*-aorist of the root रिष्; Ch Ku रोचि; K राच; E रिष्ट; P Bi Bu रोच्य. Weber, ibid., emends to रचि, as first person singular middle of the *s*-aorist of root रञ्, also translating: 'Nicht möge Schaden leiden ich'. — [6] K Ku omit this word. — [7] The words मा पशुभिर् may perhaps be regarded as a later addition ,as the preceding line makes fairly good metre without them (the first pāda hypercatalectic). — [8] Ch हृदे. — [9] So all MSS. The reading of RV. x. 186. 1; SV. i. 184; ii. 1190; TB. ii. 4. 1. 9; etc. is तारिषत्, which suits the metre more directly. — [10] Cf. RV. x. 186. 1-3; SV. ii. 1190-2; TB. ii. 4 1. 8-9; TA. iv. 42. 2; Nirukta x. 35; Vāit. sū. 38. 1. —

अथ यत्रैतन्मधुमक्षिका[1] अनाचाररूपा दृश्यन्ते मधु वात ऋतायत इत्येतेन सूक्तेन[2] जुहुयात । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ २६ ॥ ॥ ११८ ॥

अथ यत्रैतदनाज्ञातमद्भुतं दृश्यते[3] तत्र जुहुयात् । १ ।
यदज्ञातमनाम्नातमर्थस्य[4] कर्मणो[5] मिथः ।
अग्ने त्वं नस्तस्मात्पाहि स हि वेत्थ यथायथम् ॥
अग्नये स्वाहा । २ । वायो[6] सूर्य चन्द्रेति[7] च । ३ ।
पुरुषसंमितो ऽर्थः[8] कर्मार्थः[9] पुरुषसंमितः[10] ।
वायुर्मा तस्मात्पातु स हि वेत्थ यथायथम्[11] ॥
वायवे स्वाहा । ४ । अग्निर्मा सूर्यो मा चन्द्रो मेति च[12] । ५ । ॥ २७ ॥ ॥ ११९ ॥

अथ यत्रैतद्ग्रामे वावसाने वाग्निशरणे वा समज्यायां[13]

---

[1] Ku °मचाः; Bü °मचा. — [2] The hymn, whose pratīka is cited here, is not written out in full in the text, as it has been previously given in सकलपाठ at Kāuç. 90. 24; 91. 1. Cf. also RV. i. 90. 6–8; Māitr. S. ii. 7. 16 (Vol. 2, p. 99); Kāṭh. S. xxxix. 3; TS. iv. 2. 9. 3; v. 2. 8. 6; VS. xiii. 17; Çat. Br. xiv. 9. 3. 11–13. It occurs also in the Kashmir-çākhā according to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23. — [3] K Bü दृश्यंते. — [4] Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. 385; Ch यदांज्ञात°; Ku यदावात°; the rest यदाज्ञात°. — [5] Bü कर्मिणो. — [6] K P वायोः. — [7] K Bü श्चन्द्रेति. — [8] Bü अर्थः, in accordance with the metre. — [9] K कामार्थः; Bü inserts here the word कर्म; Bi inserts कर्म. — [10] E Bi Bü °संमितं; cf. the word कर्म, inserted by Bü Bi after कर्मार्थः: see the preceding note. — [11] K यथातथं. — [12] The ending usual in this adhyāya, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.; so also in kaṇḍikās 116, 122, and 127. — [13] K P Bi समय्यायां. —

वावदीर्येत[1] चतस्रो धेनव उपकॢप्ता[2] भवन्ति श्वेता कृष्णा रोहिणी सुरूपा[3] चतुर्थी । १ । तासामेतद्द्वादशरात्रं संदुग्धं नवनीतं निदधाति[4] । २ । द्वादश्याः प्रातर्यत्रैवादो ऽवदीर्णं भवति तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिः[5] श्वेताया आज्येन संनीय । ४ । अग्निर्भूम्यामिति[6] तिसृभिरभिमन्त्र्यालभ्य । ५ । अथ जुहुयात् । ६ । तथा दक्षिणार्धे[7] । ७ । तथा पश्चार्धे । ८ । उत्तरार्धे संस्थाप्य वास्तोष्पत्यैर्जुहुयात्[8, 9] । ९ । अवदीर्णे संपातानानीय संस्थाप्य होमान् । १० । अवदीर्णं[10] शान्त्युदकेन संप्रोक्ष्य । ११ । ता एव ब्राह्मणो दद्यात् । १२ । सीरं वैश्यो ऽश्वं प्रादेशिको ग्रामवरं राजा । १३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १४ । ॥ २८ ॥ ॥ १२० ॥

अथ यत्रैतदनुदक उदकोन्मीलो भवति हिरण्यवर्णा[11] इत्यपां सूक्तैर्जुहुयात्[12] । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ २९ ॥ ॥ १२१ ॥

---

[1] Bü °दीर्येते; Bi °दीर्णेत. — [2] E उपलिप्ता. — [3] So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 386, emends to सरूपा; cf. also Kāuç. 126. 5. — [4] K P Bi भवति. — [5] Ch बर्हि; Ku वर्हि. — [6] xii. 1. 19–21. — [7] K °णार्थे; Ch °णाग्ने. — [8] K has a colon here. — [9] For the वास्तष्पतीयानि sc. सूक्तानि, and the वास्तुगण see Kāuç. 8. 23, and note. Cf. also Kāuç. 43. 4, where the term is also वास्तोष्पतीयैः instead of वास्तोष्पत्यैः, as at Kāuç. 8. 23. — [10] K Ch E Ku °दीर्णे. — [11] i. 33. 1. — [12] For the अपां सूक्तानि see Kāuç. 7. 14, and Dārila ibid. In the list there given the two pratīkas i. 4. 1; 5. 1 precede i. 33. 1. —

अथ यत्रैतत्तिलाः समतैला भवन्ति तत्र जुहुयात् ।१।
अनूनाय[1] स्वाहा । अक्षिताय स्वाहा । अपरिमिताय स्वाहा । परिपूर्णाय स्वाहा ।२। स यं[2] द्विष्यात्तस्याशायां लोहितं ते प्र सिञ्चामीति दक्षिणामुखः[3] प्रसिञ्चेत्[4] ।३।
॥ ३० ॥ ॥ १२२ ॥

अथ यत्रैतद्रूपां वा हवींषि वा वयांसि[5] द्विपदचतुष्पदं[6] वाभिमृश्यावगछेयुर्ये[7] अग्नयो नमो देववधेभ्य[8] इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् ।१। सा तत्र प्रायश्चित्तिः ।२। ॥ ३१ ॥ ॥ १२३ ॥

अथ यत्रैतत्कुमारस्य कुमार्या वा द्वावावर्तौ मूर्धन्यौ भवतः सव्यावृदेको देशावर्तस्तत्र[9] जुहुयात् ।१।
त्वष्टा रूपाणि बहुधा विकुर्वञ्जनयन्प्रजा बहुधा विश्वरूपाः ।
स मे करोत्वविपरीतमस्माननुपूर्वं[10] कल्पयतामिहैव ॥
त्वष्ट्रे स्वाहा ।२।

---

[1] Thus K only; E अनुयाय; the rest अनुनाय. — [2] Thus emended; Ch E Bü Bi K P स्वायं; Ku यं. — [3] E दक्षिणाभिमुखः — [4] The ending usual in this adhyāya, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.: so also at the end of kaṇḍikās 116, 119, and 127. — [5] Ch वपांसि; Ku वयाति. — [6] E द्विपदश्चतुष्पदं; Bi द्विपदं चतुष्पदं. — [7] E चाभि°. — [8] iii. 21. 1; vi. 13. 1; cf. the second अभयगण at Kāuç. 104. 3. — [9] Thus, with double sandhi for देश आवर्त°, all MSS.; cf. Kāuç. 6. 17 (p. 19, note 5); 6. 34 (p. 21, note 6) etc. See also the introduction, and Weber, Omina und Portenta, p. 390, note 3. Weber, ibid. p. 391, note 4, characterizes the words सव्यवृदेको देश आवर्तः as originally a marginal gloss. — [10] Ch °परितम° —

अन्तर्गर्भेषु बहुधा सं तनोति[1] जनयन्प्रजा बहुधा वि-
श्वरूपाः ।
स मे करोत्वविपरीतमस्माननुपूर्वं कल्पयतामिहैव ॥
त्वष्ट्रे स्वाहा । ३ ।
यद्युन्मृष्टं[2] यदि वाभिमृष्टं[3] तिरश्चीनर्थ उत मर्मृजन्ते[4] ।
शिवं तद्देवः सविता कृणोतु प्रजापतिः प्रजाभिः[5] सं-
त्वष्ट्रे स्वाहा । ४ । [विदानः ॥
सव्यावृत्तान्युत या विश्वरूपा[6] प्रत्यग्वृत्तान्युत या ते
परूःषु[7] ।
तान्यस्य[8] देव[9] बहुधा बहूनि स्योनानि शग्मानि शि-
वानि सन्तु ॥
त्वष्ट्रे स्वाहेति हुत्वा।५। त्वष्टा मे दैव्यं वच[10] इत्येतेन सूक्तेन
जुहुयात् । ६ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः।७। ॥ ३२ ॥ ॥ १२४ ॥

---

[1] E व्यसनोति; Bi Ku सनोति; P संनोति. — [2] Ch °मृष्ठं; E Ku °मृष्ट. — [3] So Ku alone; K P Bi Bü भ्रमृष्टं; Ch E भ्रमिष्टं. — [4] The reading of this pāda as taken into the text represents merely the best supported MS. authority without emendation (barring the last word), of which it evidently stands much in need; Bü Bi read तिरश्चोनर्थं उत मन्मृजंते; K तिरश्चीनर्थं उत मन्मृजंते; P तिरश्चीनर्थं उत मुन्मृजंते; Ku तिरश्चीनंर्थनुत मंमृजंते; E Ch (sec. man.) तिरश्चीनघं उत्तमंमृजंते; Ch (prim. man.) तिरश्चीनर्थं उत्तमंजंते. Weber, ibid., emends to तिरश्चीनं यदुत मर्मृजं ते, translating: ‘was seitwärtsgeh’nd dir und was oft zu streichen’. — [5] Bü प्रजया. — [6] Bü Ch (prim. man.) °रूपा. — [7] So Ku; K P Bi पुरुषु; E Ch परुषु; Bü पुरुष; Ch (prim. man.) पुरूषु; Ch (sec. man.) परूषु; Weber, ibid. p. 391. emends to परूंषि. — [8] Ch Ku °स्या. — [9] Thus emended; MSS. देवी. — [10] vi. 4. 1. —

अथ यत्रैतद्यूपो विरोहति तत्र जुहुयात् । १ ।

यूपो विरोहञ्छतशाखो[1] अध्वरः समावृतो[2] मोहयिष्यन्यजमानस्य[3] लोकान् ।
वेदाभिगुप्तो ब्रह्मणा[4] परिवृतो ऽथर्वभिः शान्तः सुकृतामेतु[5] लोकम् ॥
यूपो ह्यरुक्षद्द्विषतां वधाय न मे यज्ञो यजमानश्च रिष्यात्[6] ।
सप्तर्षीणां[7] सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धेहि[8] ॥

वनस्पतये स्वाहेति हुत्वा । २ । वनस्पतिः सह देवैर्न आगन्निति[9] जुहुयात्[10] । ३ । सा तत्र[11] प्रायश्चित्तिः । ४ ।
॥ ३३ ॥ ॥ १२५ ॥

अथ यत्रैतर्हिवोल्का पतति तदयोगक्षेमाशङ्कं भवत्यवृष्ट्याशङ्कं वा । १ । तत्र राजा भूमिपतिर्विद्वांसं ब्रह्माणं वृणीयात् । २ । स वृतो ऽरण्यस्यार्धमभिव्रज्य तत्र द्वादशरात्रमनुशुष्येत्[12] । ३ । स खलु पूर्वं नवरात्रमारण्यशा-

---

[1] Ch Ku E °रोहं श°. — [2] K P Bi Bü समावर्तो. Possibly this or the preceding word represents a later gloss: good metre is obtained by the removal of either. — [3] Ch (sec. man.) मोहयिष्य. — [4] K E ब्रह्मणः. — [5] K °मेतुं. — [6] Bü रिष्यान्. — [7] K सप्तऋषीणां. — [8] The same ardharca occurs in Kāty. Çr. ii. 2. 8. — [9] xii. 3. 15. — [10] The customary word जुहुयात् is supplied by emendation: it is wanting in all MSS.; cf. Kāuç. 130. 3; 131. 3, and the next note. — [11] The words सा तत्र are wanting in K Bü, as in Kāuç. 130. 3; 131. 3: cf. the preceding note. — [12] P °शिष्येत्. —

कमूलफलभक्षश्चाथोत्तरं[1] त्रिरात्रं नान्यदुदकात् । ४ । श्वो भूते सप्त धेनव उपक्लृप्ता[2] भवन्ति श्वेता कृष्णा रोहिणी नीली पाटला सुरूपा[3] बहुरूपा सप्तमी । ५ । तासामेतद्द्वादशरात्रं संदुग्धं नवनीतं निदधाति[4] । ६ । द्वादश्याः प्रातर्यत्रैवासौ पतिता[5] भवति तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । ७ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिः । ८ । अथामुं नवनीतं[6] सौवर्णे पात्रे विलाप्य[7] सौवर्णेन स्रुवेण रक्षोघ्नैश्च[8] सूक्तैर्यामाहुस्तारकैषा विकेशीत्येतेन[9] सूक्तेनाज्यं जुह्वन्[10] । ९ । अवपतिते[11] संपातानानीय संस्थाप्य होमान्[12] । १० । अवपतितं शान्त्युदकेन संप्रोक्ष्य । ११ । ता एव ब्राह्मणो दद्यात् । १२ । सीरं वैश्यो ऽश्वं प्रादेशिको ग्रामवरं राजा।१३। सा तत्र प्रायश्चित्तिः ।१४।
॥ ३४ ॥ ॥ १२६ ॥

---

[1] K °मारण्यः शाकमूलफलभक्षस्या°; P °भक्षस्या°. — [2] Ch °क्लिप्ता. — [3] Weber, Omina und Portenta, p. 394, emends this to सरूपाः MSS. as above. Cf. Kāuç. 120. 1, where Weber emends in the same way. — [4] K P भवति. — [5] K P पतितं. — [6] K °थामुन्नवनीतं; Bü °थामुंन्नवनीतं; the rest as above: अमुं with a neuter noun, for अदो. Or is the passage to be emended to अथासां or अथामूषां (sc. धेनूनां) नवनीतं? — [7] Thus Ku alone; K P Ch (sec. man.) विलाज्यमानं; Ch (sec. man.) विलाज्यं; E विलाज्ये; Bü विलाय्यं; Bi विलाय्य. Perhaps विलाय्यमानं is to be taken into the text upon the basis of K P Ch (sec. man.). — [8] No gaṇa of hymns corresponding to this is to be found in the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34), or the AV. Anukramaṇī. — [9] v. 17. 4. — [10] So (जुह्वन्नवप°) all MSS.; the same grammatical peculiarity is repeated at Kāuç. 71. 7; 109. 5; 110. 4; 111. 5. — [11] K P Bi °पतितं. — [12] E होमांन°. —

अथ यत्रैतद्धूमकेतुः सप्तर्षीनुपधूपयति तदयोगक्षेमाशङ्कमित्युक्तम्[1] । १ । पञ्च पशवस्तायन्ते[2] वारुणः[3] कृष्णो[4] गौर्वाजो वाविर्वा[5] हरिर्वायव्यो[6] बहुरूपो दिश्यो मारुती मेष्याग्नेयः प्राजापत्यश्च[7] क्षीरौदनो[8] ऽपां नप्त्र उद्रः[9] । २ । उतेयं भूमिरिति[10] त्रिर्वरुणमभिष्टूय[11] । ३ । अप्सु ते राजन्निति[12] चतसृभिर्वारुणस्य जुहुयात् । ४ ।

वायवा[13] रुन्द्धि[14] नो मृगानस्मभ्यं मृगयद्भ्यः[15] ।
स नो नेदिष्ठमा[16] कृधि वातो हि रशनाकृत[17]

इति वायव्यस्य । ५ । आशानामिति[18] दिश्यस्य[19] । ६ ।

प्रति त्यं चारुमध्वरं गोपीथाय प्र हूयसे ।
मरुद्भिरग्न आ गहीति[20]

मारुतस्य[21] । ७ । अपामग्निरित्याग्नेयस्य[22] । ८ । प्रजापतिः

---

[1] K Bü Bi P °शुंक्य°. — [2] Bü °यते. — [3] K पशवस्तारुणः ॥. — [4] K P कृष्णा. — [5] K वार्दिर्वा. — [6] Thus the not altogether trustworthy reading of E Ku; the remaining MSS. read हविर्वायव्यो. Weber, Omina und Portenta, p. 396, simply drops the word हविर् from the text, as reported by the Chambers codex, and it does indeed seem possible that it represents another alternative added by a later scribe. — [7] KP प्राजापत्यस्य; E प्रजापत्यश्च. — [8] K P °नौ; Ku °नौं. — [9] Thus emended; Ch P Bi नप्त्ररुद्र (उतेयं); K नप्तरुद्र; Ku नप्तद्र; E नत्र्यरुद्र; Bü ननरुद्र. — [10] iv. 16. 3. — [11] So Bi Bü; K भिष्टूतायाप्सु; Ch Ku भिष्ट्रयाप्सु; E भिष्ट्वयाप्सु; P भिष्टुताप्सु. The reading of P seems to represent भिष्टुत्याप्सु, and Weber, ibid., also emends the reading of the Chambers MS. to भिष्टुत्याप्सु. — [12] vii. 83. 1–4. — [13] Ku वायवी. — [14] MSS. रुंधि. — [15] Thus emended; MSS. मृगयुद्भ्यः. — [16] K Ku Bü नेदिष्टमा. — [17] K कृतमिति. — [18] Ch Ku °शासानामिति; i. 31. 1. — [19] Ch E दिशस्य; K P दिशश्च. — [20] Cf. RV. i. 19. 1. — [21] Bü मारुत्यस्य. — [22] iv. 15. 10. —

सलिलादिति[1] प्राजापत्यस्य । ९ । अपां[2] सूक्तैर्हिरण्यशकलेन सहोद्रमप्सु[3] प्रवेशयेत् । १० । प्र हैव वर्षति । ११ । सर्वस्वं तत्र दक्षिणा । १२ । तस्य निष्क्रयो[4] यथार्हं यथासंपद्वा । १३ । ॥ ३५ ॥ ॥ १२७ ॥

अथ यत्रैतन्नक्षत्राणि पतापतानीव भवन्ति तत्र जुहुयात् । १ ।

यन्नक्षत्रं पतति जातवेदः सोमेन राज्ञेषिरं[5] पुरस्तात्[6] ।
तस्मान्मामग्ने[7] परि पाहि घोरात्स णो जायन्तां[8] मिथुनानि रूपशः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । २ । सोमो राजा सविता च राजेत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ३ ।

सोमो राजा सविता च राजा भुवो राजा भुवनं च राजा ।
शर्वो राजा शर्म च राजा त उ नः शर्म यछन्तु देवाः[9]॥
आदित्यैर्नो बृहस्पतिर्भगः सोमेन नः सह ।

[1] iv. 15. 11. — [2] For the अपां सूक्तानि see Kauç. 7. 14, and Dārila ibid. Cf. also note 11 at Kāuç. 121. 1. — [3] Ch E P सहोद्रमप्सु; Bi सहोप्रम°. — [4] Ch E Ku निःक्रयो. — [5] Thus emended; K E P Bi Ch (sec. man.) राज्ञा इषिरं, in accordance with the demands of the metre; Bü Ch (prim. man.) राज्ञ इषिरं; Ku राजा इषिरं. Weber, Omina und Portenta, p. 399, upon the basis of Ch (sec. man.) has taken राज्ञा इषिरं into the text, without noting the absence of the sandhi. — [6] So K Bü Bi P E (prim. man.); Ch Ku E (sec. man.) and Weber, ibid., परस्तात्. — [7] K तस्मामं°; Ku तस्मान्वामं°. — [8] So emended; Ku जयंता; the rest जयतां. — [9] The metre of these two lines is in the style of the ekapadā virāj: the syllable after the caesura is wanting in each pāda, considered from the point of view of a triṣṭubh. —

विश्वे देवा उर्वन्तरिक्षं त उ नः[1] शर्म यछन्तु देवाः[2] ॥
उताविद्वान्निष्कृद्याथोस्रघ्नो यथायथम्[3] ।
मा नो[4] विश्वे देवा मरुतो हेतिमिछत[5, 6] ॥ ४ ।
रुक्मं[7] कर्त्रे दद्यात् । ५ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ६ । ॥ ३६ ॥
॥ १२८ ॥

अथ यत्रैतन्मांसमुखो निपतति तत्र जुहुयात् । १ ।
घोरो वज्रो देवसृष्टो न आगन्यद्वा गृहान्घोरमुता जगाम[8] ।
तन्निर्जगाम[9] हविषा घृतेन शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥
रुद्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । भवाशर्वौ मृडतं माभि यातमित्येतेन[10] सूक्तेन जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।
॥ ३७ ॥ ॥ १२९ ॥

---

[1] P Bi त उत नः. — [2] The metre of this ardharca is in the style of ekapadā virāj; cf. note 9 on the preceding page. — [3] I am unable to restore this very corrupt line: the text above represents merely the best supported readings of the MSS. taken collectively. K reads: उताविद्वान्निकृताद्याथोस्रघ्नी यथायथं; Bü उताविद्वान्निष्कृद्याथोस्रघ्नी etc.; Bi उताविद्वान्निकृद्यास्रघ्नो etc.; E उताविद्वानिष्कृद्याथोस्तघ्नीया etc.; P उताविद्वानिष्णूताद्यायीस्रघ्नी etc.; Ku नुताविद्वानिष्कृद्याथोस्तघ्नो etc.; Ch (prim. man.) उताविद्वानिषूद्याप्योस्रघ्नोया; Ch (sec. man.) उताविद्वानिष्कृद्याथोस्रघ्नीया etc. — [4] So K P Bi Bü; the rest मनो. — [5] So (हेतिम्) K Bü E P Bi Ch (prim. man.); Ku Ch (sec. man.) हिति°. — [6] Ch Ku E °मर्छतः. — [7] Ku रुचतं. — [8] Thus emended; MSS. °रमुत आजगाम. This pāda and the following ardharca recur at Kāuç. 135. 9. — [9] Bü तं त्रिर्यजामो; K तं निर्जगाम; Ku तं निर्जगातो. — [10] xi. 2. 1. —

अथ यत्रैतदनग्नाववभासो[1] भवति तत्र जुहुयात् । १ ।

या ते ऽवदीप्तिरवरूपा[2,3] जातवेदो ऽपेतो[4] रक्षसां भाग एषः ।
रक्षांसि तया दह[5] जातवेदो या नः प्रजां मनुष्यां[6] सं सृजन्ते ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । २ । अग्नी रक्षांसि सेधतीति[7] प्रायश्चित्तिः[8] । ३ । ॥ ३८ ॥ ॥ १३० ॥

अथ यत्रैतदग्निः[9] श्वसतीव[10] तत्र जुहुयात् । १ ।

श्वेता[11] कृष्णा रोहिणी[12] जातवेदो यास्ते तनूस्तिरश्चीना[13,14] निर्दहन्तीः[15] श्वसन्तीः[16] ।
रक्षांसि ताभिर्दह जातवेदो या नः प्रजां मनुष्यां[17] सं सृजन्ते ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । २ । अग्नी रक्षांसि सेधतीति[18] प्रायश्चित्तिः[19] । ३ । ॥ ३९ ॥ ॥ १३१ ॥

---

[1] Thus emended, assuming haplographia; E यत्रैतदग्नावभासो; the remaining MSS. °नग्नावभासो. Cf. Kāuç. 93. 37. — [2] Ch ते च दीप्ति°. — [3] K °रूपो; E दीप्तिस्वरूपा. — [4] E यतो. — [5] K ह. — [6] So K Bü; the rest प्रजान्मनुष्यान्सं; cf. Kāuç. 131. 2. — [7] viii. 3. 26. — [8] This unusual ending of the kaṇḍikā is exhibited by all MSS.; cf. Kāuç. 131. 3, as also the reading of K Bü in Kāuç. 125. 4. — [9] Ch E °ग्नि. — [10] K here inserts the word भवति. — [11] Bü श्वेताः. — [12] Ch Ku हरिणी. — [13] Ch Ku तनू; E तरू. Is तनूस् to be emended to तन्वस्? — [14] K °श्चीनां. — [15] Ch Ku E P K °हन्ती. — [16] So K Bü Ch E P B; K °तो (रक्षांसि). Weber, Omina und Portenta, p. 402, reads निर्दहन्तो श्वसन्ती. — [17] Thus emended; K प्रजां मनुष्यांन्सं; Bü प्रजां मनुष्यांत्सं; the rest प्रजान्मनुष्यान्सं; cf. Kāuç. 130. 2. — [18] viii. 3. 26. — [19] This

अथ यत्रैतत्सर्पिर्वा[1] तैलं वा मधु वा विष्यन्दति[2] यद्यामं चक्रुर्निखनन्त[3] इत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ ४० ॥ ॥ १३२ ॥

अथ यत्रैतद्ग्राम्यो ऽग्निः शालां दहत्यपमित्यमप्रतीत्त-मित्येतैस्त्रिभिः[4] सूक्तैर्मैश्रधान्यस्य[5] पूर्णाञ्जलिं हुत्वा । १ । ममोभा मित्रावरुणा मह्यमापो मधुमदेरयन्तामित्येता-भ्यां[6] सूक्ताभ्यां जुहुयात् । २ ।

ममोभा मित्रावरुणा ममोभेन्द्राबृहस्पती[7] ।
मम त्वष्टा च पूषा च ममैव सविता वशे ॥
मम विष्णुश्च[8] सोमश्च ममैव मरुतो भवन्[9] ।
सरस्वांश्च[10] भगश्च[11] विश्वे देवा वशे मम ॥
ममोभा[12] द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं स्वर्मम ।
ममेमाः सर्वा ओषधीरापः सर्वा वशे मम[13] ॥
मम गावो ममाश्वा ममाजाश्चावयश्च[14. 15] ममैव पुरुषा भवन्[16] ।

---

unusual ending of the kaṇḍikā is sustained by all MSS.; cf. Kāuç. 130. 3, as also the reading of K Bü in Kāuç. 125. 4. —

[1] K सर्पि वा. — [2] So Bü; K E विष्यंदति; K विष्यंदयते; Bi विष्यन्द्ते; Ch (prim. man.) विष्यंदति; P Ch (sec. man.) विष्यंदयते. — [3] vi. 116. 1. — [4] K °प्रतीत्तमित्यैतैः. — [5] vi. 117–119. — [6] vi. 61. 1. — [7] So Ku; the rest ममोभेंद्रो°. — [8] K विष्णु. — [9] E महत्; Weber, Omina und Portenta, p. 403, 16 emends to भवान्; cf. also note 16. — [10] Bü Bi सरस्वत्यांश्च. — [11] E बृहश्च. — [12] Ch E Ku insert ह्रि at this point. — [13] The stanza ending here is wanting in Bü, and is also omitted by Weber, ibid. — [14] K ममोजा°. — [15] K has a colon here. — [16] Ku पुरुषो भवत्; Weber, ibid., emends to भवान्; cf. also note 9. —

ममेदं सर्वमात्मन्वदेजत्प्राणद्वशे ममेति । ३ । अरणी प्रताप्य स्थण्डिलं परिमृज्य । ४ । अथाग्निं जनयेत् । ५ ।

इत[1] एव प्रथमं[2] जज्ञे[3] अग्निराभ्यो योनिभ्यो अधि जातवेदाः[4] ।

स गायत्र्या त्रिष्टुभा जगत्यानुष्टुभा देवो देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति जनयित्वा । ६ । भवतं नः[5] समनसौ समोकसावित्येतेन[6] सूक्तेन जुहुयात् । ७ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ८ । ॥ ४१ ॥ ॥ १३३ ॥

अथ चेदागन्तुर्दहत्येवमेव कुर्यात् । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ ४२ ॥ ॥ १३४ ॥

अथ यत्रैतद्वंश[7] स्फोटति[8] कपाले ऽङ्गारा भवन्त्युदपात्रं बर्हिराज्यं तदादाय । १ । शालायाः पृष्ठमुपसर्पति[9] । २ । तत्राङ्गारान्वा कपालं[10] वोपनिदधात्या संतपनात् । ३ । प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ४ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिरुदपात्रमुपसाद्य ।५। परिचरणेनाज्यं परिचर्य

---

[1] So K Bü P Bi; Ku इतः, Ch जनयेदिति । ता; E जनयेदिति ता. — [2] K प्रथम. — [3] K Bü यज्ञे. — [4] K °वेदः. — [5] E भवतन्नः — [6] The group of mantras given previously in सकलपाठ at Kāuç. 108. 2. — [7] Bü °शः. — [8] Ku स्फोटयति. — [9] P °मुपसर्पति; K °मुपसर्पतं. — [10] Thus with doubtful emendation; K (सर्पतं) त्रेगं वा कपालानि; P Bi Bü तत्रेगं वा कपालानि; Ku तत्रेगलं वा कपालं; Ch तंत्रंगं । वां कपालं; E तत्रेगं वा कपालं; Weber, Omina und Portenta, p. 405, emends to तत्राङ्गारान्कपालं. —

। ६ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च । ७ । अथ जुहोति । ८ ।

असौ वै नाम ते मातासौ वै नाम ते पिता ।
असौ वै नाम ते दूतः स्ववंशमधि तिष्ठति[1] ॥
उत्तमरात्री[2] णाम मृत्यो ते माता तस्य ते अन्तकः [पिता ।
समंदधानस्ते दूतः[3] स्ववंशमधि तिष्ठति[4] ॥
बहवो ऽस्य पाशा वितताः पृथिव्यामसंख्येया[5] अपर्यन्ता[6] अनन्ताः[7] ।
याभिर्वेशानभिनिदधाति[8] प्राणिनां यान्कांश्चेमान्प्राणभृतां[9. 10. 11] जिघांसन्[12] ।
स इमं दूतं नुदतु[13] वंशपृष्ठात्स[14] मे गछतु द्विषतो निवेशं मृत्यवे स्वाहा ॥
बृहस्पतिराङ्गिरसो ब्रह्मणः पुत्रो विश्वे[15] देवाः प्रददुर्विश्वमेजत् ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स[16] मे गछतु द्विषतो निवेशं बृहस्पतय आङ्गिरसाय स्वाहा ॥

---

[1] Weber, ibid., emends to स्वं वंशमधितिष्ठतु; cf. the end of the next stanza. — [2] So K Bü P Bi Ku; E उत्तररात्री; Ch उत्तमसत्री, upon the basis of which Weber, ibid., emends to उत्तमस्त्रो. — [3] K दूत. — [4] Weber, ibid. emends to स्वं वंशमधितिष्ठतु; cf. the preceding stanza. — [5] K °सख्येया. — [6] Ch अर्पयंता. — [7] Ch (sec. man.) अनंया. — [8] Ku E Ch ताभि°. — [9] K Ku Bü Ch यां (कांश्चे°). — [10] K °श्चेमां. — [11] Bü °भृतं. — [12] Ch जिघांसं. — [13] K नुद. — [14] So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स; Bü वंशपृष्टात्स. — [15] K यस्मै. — [16] So E Ku; Bü वंशपृष्टात्स; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स. —

यस्य ते ऽन्नं न[1] क्षीयते भूय एवोपजायते ।
यस्मै भूतं च भव्यं च सर्वमेतत्प्रतिष्ठितम् ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स्[2] मे गच्छतु द्विषतो निवेशमिन्द्राय स्वाहा ॥
मुखं देवानामिह यो बभूव यो जानाति वयुनानां[3] समीपे[4] ।
यस्मै हुतं देवता भक्षयन्ति वायुनेचः सुप्रणीतिः सुनीतिः ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स्[5] मे गच्छतु द्विषतो निवेशमग्नये स्वाहा ॥
यः[6] पृथिव्यां[7] च्यावयन्नेति[8] वृक्षान्प्रभञ्जनेन[9] रथेन सह संविदानः ।
रसान्गन्धान्भावयन्नेति[10] देवो मातरिश्वा भूतभव्यस्य[11] कर्ता ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स्[12] मे गच्छतु द्विषतो निवेशं वायवे स्वाहा ॥

---

[1] Thus emended, by assuming haplographia; K Ch (prim. man.) यस्य तेन्नं; Bü Ch (sec. man.) तेन्न; Ku तेन; P ते अन्नं; Bi तोन्न; E ते उत; cf. Pār. Gṛ. iii. 15. 22 in support of the emendation. — [2] So Ku; E Bü वंशपृष्टात्स; Bi K P वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स. — [3] So Bü; the rest वयूनानां. — [4] K समोके; Ku समीपो. — [5] So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Bü वंशपृष्टात्म; Ch वंशस्पृष्टात्स. — [6] E यं. — [7] Ku Bi पृथिव्या. — [8] K E Bü स्थ्यावयन्नेति. — [9] Bü °भुंजनेन. — [10] K °वयंन्नेति. — [11] Ku भूतस्य भव्यस्य. — [12] So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Bü वंशपृष्टाः सा; Ch वंशस्पृष्टात्स. —

ब्रह्मचारी चरति ब्रह्मचर्यमृचं[1] गाथां ब्रह्म परं जि-
गांसन्[2] ।
तं विघ्ना अनुपरियन्ति[3] सर्वे ये अन्तरिक्षे ये च दिवि
श्रितासः[4] ।
तं[5] विशो अनुपर्यन्ति[6] सर्वाः कर्माणि लोके परिमो-
हयन्ति[7, 8] ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स[9] मे गछतु द्विषतो निवे-
शमादित्याय स्वाहा ॥
यो नक्षत्रैः सरथं[10] याति देवः[11] संसिद्धेन[12] रथेन सह
रूपंरूपं कृण्वानश्चित्रभानुः सुभानुः । [संविदानः।
स इमं दूतं नुदतु[13] वंशपृष्ठात्स[14] मे गछतु द्विषतो नि-
वेशं चन्द्राय स्वाहा ॥
ओषधयः सोमराज्ञीर्यशस्विनीः ।
ता इमं[15] दूतं नुदन्तु[16] वंशपृष्ठात्स[17] मे गछतु

---

[1] Ku ब्रह्मचारीर्यमृचं; E ब्रह्मचर्यमृतं. — [2] Thus emended; Ch जिघांसं; the rest जिघांसन्; cf. in support of the emendation Çat. Br. i. 4. 1. 21, in which Weber, ibid., p. 406, note 4, also proposes to emend जिघांसन्ति to जिगांसन्ति. — [3] So P Bi Bü: the rest °पर्यंति; cf. the next ardharca. — [4] So Bi P; Bü सृतासः; Ch E Ku श्रुतासः. The passage is wanting in K. — [5] P Bi तां; E त. — [6] So P Bi Bü: the rest °पर्यंति: cf. the preceding ardharca. — [7] P °मोहयंती. — [8] K omits the two ardharcas ending here. — [9] So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स; Bü वंशपृष्टात्स. — [10] Bü सरथे. — [11] Ch K देवान्. — [12] E °सिद्धिना. — [13] K नुद. — [14] So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स; Bü वंशपृष्टात्स. — [15] K °स्विनीः ॥ ता इमं; Ch (prim. man.) °स्विनीस्तयिमं for which compare Kāuç. 74. 19, note; 20, note: the rest °स्विनीस्ता. — [16] So Bü; the rest नुदतु; cf. p. 287, note 2. — [17] So E Ku; Bü वंशपृष्टात्स; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स. —

द्विषतो निवेशमोषधीभ्यः सोमराज्ञीभ्यः स्वाहा ॥
ओषधयो वरुणराज्ञीर्यशस्विनीः ।
ता[1] इमं दूतं नुदन्तु[2] वंशपृष्ठात्स[3] मे गच्छतु
द्विषतो निवेशमोषधीभ्यो वरुणराज्ञीभ्यः स्वाहा ॥
अष्टस्थूणो दशपक्षो[4] यदृछजो[5] वनस्पते ।
पुत्रांश्चैव[6] पशूंश्चाभि रक्ष वनस्पते ॥
यो वनस्पतीनामुपतापो बभूव यद्वा गृहान्घोरमुता जगाम[7, 8]
तन्निर्जगाम[9] हविषा घृतेन शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥
यो वनस्पतीनामुपतापो न आगद्यद्वा यज्ञं नो ऽङ्गुतमा जगाम ।
सर्वं तदग्ने हुतमस्तु भागशः शिवान्वयमुत्तरेमाभि वाजान्[10] ॥

त्वष्ट्रे स्वाहेति हुत्वा । ९ । त्वष्टा मे दैव्यं वच[11] इत्यत्रोदपात्रं

---

[1] K °स्विनीः ॥ ता; the rest °स्विनीस्ता. — [2] So Ku; the rest नुदतु; cf. p. 286, note 16. — [3] So E Ku; Bü वंशपृष्टात्स; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स. — [4] E °पच्यो. — [5] Thus emended; Ch यदृत्तजो; K यदित्तजो; P Bi यदिकूजो; Bü यदकूजो; Ku सदत्तजो; E गादिकूजो. Weber, Omina und Portenta, p. 409, note 6, suggests the emendation यदृक्ज (vocative). — [6] Bü पुत्रांश्चेह. — [7] So K Bi Bü; P गृहां; Ch E Ku गृहं. — [8] So E; K P Bi Bü °त आजगाम; Ch °तमाजगाम; K °तं जगाम. This pāda and the following ardharca recur at Kāuç. 129. 2. — [9] K P Bi तन्निर्जगामो; Ku तं निर्जगामे; Ch तं निर्जगामो; Bü तं निर्यजामो; cf. Kāuç. 129. 2. — [10] For this line K substitutes the second line of the preceding stanza. — [11] vi. 4. 1. —

निनयति । १० । कपाले[1] ऽग्निं चादायोपसर्पति ।११। सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १२ । ॥ ४३ । ॥ १३५ ॥

अथ यत्रैतत्कुम्भोदधानः[2] सक्तुधानी वोखा[3] वानिङ्गिता विकसति तत्र जुहुयात् । १ ।

भूमिर्भूमिमवागान्माता[4] मातरमप्यगात् ।

ऋध्यास्म पुत्रैः[5] पशुभिर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यतामिति।२। सदसि सन्मे भूयादिति[6] सक्तूनावपेत् । ३ । अथ चेदोदनस्यान्नमस्यन्नं मे देह्यन्नं[7] मा मा हिंसीरिति त्रिः प्राश्य[8] ।४। अथ यथाकामं प्राश्नीयात्।५।अथ चेदुदधानः[9] स्यात्समुद्रं वः प्र हिणोमीत्येताभ्यामभिमन्त्य[10]। ६ । अन्यं[11] कृत्वा ध्रुवाभ्यां[12] दृंहयित्वा।७। तत्र हिरण्यवर्णा[13] इत्युदकमासेचयेत्[14] । ८ । स खल्वेतेषु कर्मसु सर्वत्र शान्त्युदकं कृत्वा सर्वत्र चातनान्यनुयोजयेन्मातृनामानि[15, 16] च । ९ । सर्वत्र वरां धेनुं कर्त्रे दद्यात् । १० । सर्वत्र कंसवसनं[17] गौर्दक्षिणा[18]

---

[1] K कपालें. — [2] Thus with double sandhi (for कुम्भ उद्धानः) all MSS.; cf. Kāuç. 93. 43, and the introduction. — [3] Ku वोखां; Ch K E Bi वोषा. — [4] Thus emended in accordance with the corresponding passage in Kāty. Çr. xxv. 5. 29; MSS. भूमिर्भूमिमगान्माता. — [5] K Bü ऋध्यास्मत्पु°. — [6] Thus emended; Ch भूयांनिति; Ku भूयाति; the rest भूयानिति. — [7] K Bi Bü धेह्यन्नं. — [8] E प्रास्य. — [9] °धान. — [10] x. 5. 23, 24. — [11] K अन्न्यं. — [12] The ध्रुवे (sc. ऋचौ) according to Ath. Paddh. to Kāuç. 43. 11 are iii. 12. 1, 2. — [13] i. 33. 1. — [14] K P °सिंचयेत्. — [15] K चातननांन्यनु°; E चातानान्यनु°. — [16] For the चातनगण see Kāuç. 8. 25 and note; for the मातृगण 8. 24, and note. — [17] Bi °वसनां. — [18] Ku Bi गोर्द°. —

। ११ । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेप्सन्ति[1] । १२ । यथोद्दिष्टं चादिष्टास्त्विति[2] प्रायश्चित्तिः प्रायश्चित्तिः[3] । १३ । ॥ ४४ ॥ ॥ १३६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे त्रयोदशोऽध्यायः समाप्तः ॥

---

[1] K °पेचति. — [2] So E Ku; Ch °स्त्वित्तिः; K °श्चित्तिः; Bi °श्चित्ति; P °चिति; Bü चारिष्टाश्चिति. — [3] Bü has this word but once (प्रायश्चित्ति!). —

॥ ओं ॥

यथावितानं यज्ञवास्त्वध्यवसेत्। १। वेदिर्यज्ञस्याग्नेरुत्तरवेदिः[1]। २। उभे प्रागायते[2] किंचित्प्रथीयस्यौ[3] पश्चादुद्यततरे। ३। अपृथुसंमितां[4] वेदिं विदध्यात्[5]। ४। षट्शमीं प्रागायतां[6] चतुःशमीं श्रोण्याम्। ५। त्रीन्मध्ये अर्धचतुर्थानयतः। ६। त्रयाणां पुरस्तादुत्तरवेदिं विदध्यात्। ७। द्विःशमीं प्रागायतामृज्वीमध्यर्धशमी[7] श्रोण्याम्[8]। ८।

---

[1] Cf. Dārila to Kāuç. 2. 18. — [2] So emended; MSS. प्राङायते· — [3] Ch पृथोयस्यौ; E पृथि°. — [4] E पृथु°; Bh Ch (prim. man.) अपृतु°; Ch (sec. man.) अप्यतु° (?); Bü अप्पृतु°; K अमृतु°. — [5] The Daç. Kar. treats the subject of this kaṇḍikā essentially in the same manner as the Kāuçika, but with a different introduction: अथाज्यतंत्रमारभ्यते। तत्र पदार्थानुक्रमो यथा। पूर्वं स्वस्तिवाचनं। त्यमू षु वाजिनं etc. (vii. 85. 1)। त्रातारमिन्द्रम् etc. (vii. 86. 1)। आ मंद्रैरिन्द्र etc. (vii. 117. 1) मर्माणि ते वर्मणा etc. (vii. 118. 1)। अव्यचसश्च (Cod. अव्यसश्च) व्यचसश्च etc. (xix. 68. 1)। इति स्वस्तिवाचनं। (cf. Kāuç. 25. 36, and the स्वस्त्ययनगण, ibid.)। प्र यच्छ पर्शुं etc. सार्धपादेन (xii. 3. 31[a]) दात्रं गृह्णाति। ओषधीर्दान्तु etc. (xii. 3. 31[b])। अधस्ताच्छेदयति। ग्रीष्मस्ते etc. (xii. 1. 36)। वेदिस्थाने व्रीहियवशमीमिश्रोदकेन उपस्थानं करोति। वि मिमीष्व etc. (xiii. 1. 27)। मिमानः समिध अनुमन्त्रणं (cf. Kāuç. 1. 24 fg., and sūtras 9 and 10 of this kaṇḍikā)। ततो वेदिं करोति; cf. Antyeṣṭi. fol. 14, l. 7. — [6] So emended; MSS. of the text and Ath. Paddh. प्राङायतां — [7] So emended; cf. the preceding note. — [8] Cf. p. 291, note 9. —

ग्रीष्मस्ते भूम[1] इत्युपस्थाय[2] । ९ । वि मिमीष्व पयस्वतीमिति[3] मिमानमनुमन्त्रयते[4] । १० ।

बृहस्पते परि गृहाण वेदिं सुगा वो देवाः सदनानि सन्तु ।

अस्यां बर्हिः प्रथतां साध्वन्तरहिंसा[5] णः पृथिवी[6] देव्यस्त्विति[7]

परिगृह्णाति[8,9] । ११ । यत्ते भूम इति[10] विखनति[11] । १२ । यत्त ऊनमिति[12] संवपति[13] । १३ । त्वमस्यावपनी जनानामिति ततः पांसूनन्यतोदाहार्य[14,15,16] । १४ । बृहस्पते

---

[1] xii. 1. 36. — [2] K Ch (prim. man.) इत्युपस्थापय; cf. p. 290, note 5, end (उपस्थानं करोति). — [3] xiii. 1. 27. — [4] Cf. p. 290, note 5, end (समिध अनुमंत्रणं). — [5] K साध्वन्तर्हींसा; Bh Antyeṣṭi. and Daç. Kar. °न्तर्हिंसा; Mahādeva to Kāty. Çr. ii. 2. 12 also reports हिंसा as a variant of अहिंसा. — [6] K Bh Bü and Daç. Kar., as also Kāty. Çr. ii. 2. 12, here insert the word देवी. — [7] The mantra occurs with some variants in Kāty. Çr. ii. 2. 12; its pratīka in Vāit. Sū. 2. 5. — [8] K P Ch Ku प्रतिगृह्णाति; cf. sū. 15. — [9] Daç. Kar. continues after sū. 6: ईशानकोणादारभ्य रेखां (Cod. रेषां) कुर्यात् । सर्वत्र तूष्णीं । बृहस्पते परि गृहाण etc. । कल्पऋचा (? Cod. कल्पचरु) परिमार्ष्टि । ऋज्वों (Cod. रज्वी) अध्यर्द्धशमीं श्रोण्यां (cf. sū. 8) । त्रयाणां पुरस्तादुत्तरवेदिं विदध्यात् (cf. sū. 7) । द्विशमी (!) प्राक् एवं चतुरस्रं (cf. su. 8) पुनः बृहस्पते परि गृहाण इति पुनः संमार्ष्टि; Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. ईशानकोणादारभ्य तूष्णीं वालुकया रेखां (Cod. रेषा) कुर्यात्सर्वत्र । बृहस्पते etc. कल्पजातमंत्रेण त्रीन्वरान् वेदिरेखां परितो ऽनुमंत्रणं. — [10] xii. 1. 35. — [11] Antyeṣṭi. वेदिमध्ये विखननं करोति. — [12] xii. 1. 61c. — [13] Antyeṣṭi. अर्द्धचेंन खनितं समं करोति; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्द्धचेंन पूरयति. — [14] MSS. पांश्नन°. — [15] So (°न्यतोदाहार्य, with double sandhi: cf. the introduction) Ch P; K Bü Bh °न्यतोदाहर्य; Ku °न्यतोवहार्य्य; E Bi °न्यतोवाहार्य. — [16] Daç. Kar. त्वमस्यावपनी etc. अर्द्धचेंन समं करोति (cf. Antyeṣṭi. to the preceding sūtra); Ath. Paddh. पांश्नून्पूरयति. —

परि गृहाण[1] वेदिमित्युत्तरवेदिमोप्यमानां[2,3] परिगृह्णाति[4] । १५ । असंबाधं बध्यतो मानवानामिति[5] प्रथयति[6] । १६ । यस्याश्चतस्रः प्रदिशः पृथिव्या इति[7] चतुरस्रां करोति[8] । १७ । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा दद इति[9] लेखनमादाय यत्राग्निं निधास्यन्भवति तत्र लक्षणं करोति । १८ । इन्द्रः सीतां नि गृह्णात्विति[10] दक्षिणत आरभ्योत्तरत आलिखति । १९ । प्राचीमावृत्य[11] दक्षिणतः प्राचीम् । २० । अपरास्तिस्रो मध्ये । २१ । तस्यां[12] व्रीहियवावोप्य । २२ । वर्षेण भूमिः पृथिवी वृतावृतेत्यद्भिः[13] संप्रोक्ष्य । २३ । यस्यामन्नं व्रीहियवाविति[14] भूमिं नमस्कृत्य[15] । २४ । अथाग्निं प्रणयेत् ।

त्वामग्ने भृगवो नयन्तामङ्गिरसः[16] सदनं[17] श्रेय[18] एहि ।
विश्वकर्मा पुर एतु प्रजानन्धिष्ण्यं पन्थामनु ते दिशामेति[19] । २५ ।

---

[1] Cf. sū. 11. — [2] K °त्युत्तरं. — [3] Bü °माप्यमानां. — [4] Antyeṣṭi. परितः परिगृह्णाति; Ath. Paddh. adds: वालुकां उत्तरवेदिमध्ये निदधाति. — [5] xii. 1. 2. — [6] Daç. Kar. पूर्वं स्रवं(?) प्रथयति; Ath. Paddh. वालुकां प्रथयति. — [7] xii. 1. 4. — [8] Ath. Paddh. शांतिकपुष्टिके चतुरस्रं परिशिष्टे कुण्डलक्षणे उक्तं (cf. Ath. Pariç. 24. 1); see also Ath. Pariç. 22. 3 (sambhāralakṣaṇam). — [9] Cf. xix. 51. 2; TS. i. 1. 4. 2; VS. i. 10 etc.; Māitr. S. i. 1. 9, etc. — [10] iii. 17. 4. — [11] Bü प्राच्यामावृत्य; Ch Daç. Kar. and Antyeṣṭi. have a colon here. — [12] Antyeṣṭi. तासु रेखासु. — [13] xii. 1. 52c. — [14] xii. 1. 42. — [15] Daç. Kar. and Antyeṣṭi. व्रीहियवशमीमिश्रोदकेन उपस्थानं नमस्कारश्च (!) करोति. — [16] Thus emended; MSS. °माङ्गिरसः. — [17] K and Daç. Kar. सदनां. — [18] Daç. Kar. श्रिय. — [19] Ch दिशामे इति. The mantra is not found in any known Saṁhitā; cf. however Māitr. S. ii. 13. 7. —

भद्रश्रेयःस्वस्त्या[1,2,3,4] वा । २६ । अग्ने प्रेहीति[5] वा । २७ । विश्वंभरा वसुधानी प्रतिष्ठेति[6] लक्षणे प्रतिष्ठाप्य[7] । २८ । अथेध्ममुपसमादधाति । २९ । अग्निर्भूम्यामोषधीष्वग्निर्दिव आ तपत्यग्निवासाः पृथिव्यसितज्ञूरेतमिध्मं समाहितं जुषाणो ऽस्मै क्षत्राणि धारयन्तमग्न इति[8] पञ्चभि[9] स्तरणम्[10] । ३० । अत ऊर्ध्वं बर्हिषः । ३१ । त्वं भूमिमत्येष्योजसेति[11] दर्भान्संप्रोक्ष्य । ३२ । ऋषीणां प्रस्तरो ऽसीति[12] दक्षिणतो ऽग्नेर्ब्रह्मासनं निदधाति[13] । ३३ । पुरस्तादग्नेरुदक्संस्तृणाति । ३४ । तथा प्रत्यक् । ३५ । प्रदक्षिणं बर्हिषां

---

[1] P Bü Bh and Ath. Paddh. भद्रः. — [2] Ch Ku श्रेय. — [3] Ku स्वरूपा. — [4] Daç. Kar. treats the passage contained in the two sūtras ending here as follows: It coincides with the Kāuçika as regards the first three pādas of the mantra, then continues: धिष्ण्यं पन्थामनु ते दिशामः । भद्रं पन्थामनु ते दिशामः । श्रेयं (!) पंथामनु ते दिशामः । स्वस्त्यं पन्थामनु ते दिशामः । भद्रो भव श्रेयो भव स्वस्त्यो भव व्रीहियवावग्नौ प्रक्षिप्य; Ath. Paddh. त्वामग्ने भृगवो नयंतामिति अग्निप्रणयनं । भद्रः श्रेयः स्वस्त्या वा । चकारो (! for वा°) निश्चयार्थः । भद्रो भवेति त्रिभिः । सर्वत्र. — [5] iv. 14. 5; Ath. Paddh. अग्ने प्रेहीति वा विकल्पादाज्यतंत्रे । न पाकतंत्र इति पद्धतिकारः. — [6] xii. 1. 6. — [7] Daç. Kar. अग्निं स्थापयति; Ath. Paddh. अग्निप्रतिष्ठापनं. — [8] xii. 1. 19, 20, 21; x. 6. 35; vii. 78. 2. — [9] Bü E P Bi पंचभिः. — [10] Daç. Kar. अमुककर्मप्रारंभनिमित्तं पंचेध्मं सकृज्जुहोति; Ath. Paddh. अग्निर्भूम्यामिति तिसृभिरुपसमादधाति अस्मै क्षत्राण्येतमिध्ममिति वा । वाश्वाद्वात् । आज्यतंत्रे । एतमिध्ममस्मै क्षत्राणि धारयंतमिति भवति । पंचभिरिध्मं जुहोति. — [11] The mantra of which the pratīka is here given occurs in सकलपाठ in Kāuç. 2. 1. It occurs also at xix. 33. 3, but the सकलपाठ and the scholiast's designation (Kāuç. 2. 1) as कल्पजा show that it is regarded as not belonging to the AV. — [12] xvi. 2. 6. — [13] The same passage occurs at Kāuç. 2. 18. —

मूलानि छादयन्तोत्तरस्या[1] वेदिश्रोणेः[2] पूर्वोत्तरतः संस्थाप्य । ३६ । अहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद यो ऽस्मत्पाकतर[3] इति ब्रह्मासनमन्वीक्षते[4] । ३७ । निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना निरस्तः सो ऽस्तु यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म[5] इति दक्षिणा तृणं निरस्यति । ३८ । तदन्वालभ्य जपतोदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदाम्यृतस्य सदने सीदामि सत्यस्य सदने सीदामीष्टस्य सदने सीदामि पूर्तस्य सदने सीदामि मामृषदेव बर्हिः[6] स्वासस्थं त्वाध्यासदेयमूर्णम्रदमनभिशोकम्[7, 8] । ३९ । विमृग्वरीमित्युपविश्यासनीयं[9, 10] ब्रह्मजपं जपति बृहस्पतिर्ब्रह्मा[11] ब्रह्मसदन आसिष्यते[12] बृहस्पते यज्ञं गोपाय यदुद्वत[13] उन्नि-

---

[1] So with double sandhi (?for छादयन्त उत्तरस्या) E only; KPBh छादयन्नोत्तरस्य; Ch छादयंनो°; P छादयत्तो°; Ku छादयतोंतरस्या; Bü illegible. — [2] So Ku E Ch (sec. man.); K P Ch (prim. man.) वेदिश्रोण्यैः; Bü वेदिः श्रोणेः; Bi वेदिः श्रोण्यैः. — [3] Cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Çr. ii. 1. 22; Vāit. Sū. 1. 20; Kāuç. 3. 5. — [4] Ch °सनमीचते, as in Kāty. Çr. The passage beginning with this sūtra and ending with sū. 40 is identical with Kāuç. 3. 5-8; see the notes there. — [5] Cf. Kāty. Çr. ii. 1. 21; Çat. Br. i. 5. 1. 23; Çāñkh. Çr. i. 6. 6; Lāṭy. Çr. ii. 4. 5; iv. 9. 16; Gobh. Gṛ. i. 6. 14; Kāuç. 3. 6 (Çat. Br., Lāṭy., and Gobh. with the variant परावसुः). — [6] K बर्हिं. — [7] Bi and Daç. Kar. °मूर्णमृदम°; Bh Ku °मूर्णम्रदम°. — [8] Cf. Āçv. Çr. i. 4. 7; Çāñkh. Çr. i. 6. 9; Lāṭy. Çr. ii. 4. 5; Kāuç. 3. 7. — [9] xii. 1. 29. — [10] So (°सनीयं) E Bü, and Ath. Paddh.; Ku °सने; the rest °सनीं. — [11] The word ब्रह्मा is wanting in K. — [12] Thus emended; MSS. here, as in Kāuç. 3. 8, आशिष्पते. — [13] So emended, assuming haplographia in the reading यदुद्वत (Ch Ku); E reads यदुद्धत; Daç. Kar. य ऊदन्वत; the rest य उदुद्वत; cf. also Kāuç. 3. 8, note 9. —

वतः[1] शकेयम्[2, 3] । ४० । पातं मा द्यावापृथिवी अघान्न[4] इति द्यावापृथिव्यौ समीक्षते । ४१ । सविता प्रसवाना-मिति[5] कर्मणिकर्मण्यभितो ऽभ्यातानैराज्यं जुहुयात्[6] । ४२ । व्याख्यातं सर्वपाकयज्ञियं[7] तन्त्रम् । ४३ । ॥ १ ॥ ॥ १३७ ॥

अष्टकायामष्टकाहोमाञ्जुहुयात् । १ । तस्या हवींषि धानाः करम्भः शष्कुल्यः[8] पुरोडाश उदौदनः[9] क्षीरौदन-स्तिलौदनो यथोपपादिपशुः[10] । २ । सर्वेषां हविषां समु-द्धृत्य । ३ । दर्व्या जुहुयात्प्रथमा ह व्युवास सेति पञ्चभिः[11] । ४ । आयमागन्संवत्सर इति चतसृभिर्विज्ञायते[12] । ५ । ऋतुभ्यस्त्वेति[13] विग्राहमष्टौ । ६ । इन्द्रपुत्र[14] इत्यष्टादशीम् । ७ । अहोरात्राभ्यामित्यूनविंशीम्[15] । ८ । पशावुपपद्यमाने

---

[1] Thus emended; Ch Ku K P E उन्नमतः; Bü Bi and Daç. Kar. उन्निमतः; cf. for the treatment of this passage the note on p. 9 (Kāuç. 3. 8). — [2] The word इति is wanting in all MSS., perhaps because the text continues with a mantra? — [3] Cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāuç. 3. 8 — [4] So emended; Bü अघाद्न (?); P Bh द्यां न; Ch द्यांन्न; K Ku द्यान्न; Bi द्य न; E वान्न; Daç. Kar. भ्यां न. Or is द्यां न to be taken into the text as a separate pratīka? — [5] v. 24. 1. — [6] Daç. Kar. अभ्यातानानि जुहोति । सविता प्रसवानां etc. । इत्यभ्यातानमिति समाप्तः (!): Ath. Paddh. सविता प्रसवानामिति । अभ्यातानांतं प्राक्तंत्रं । इति वृहत्कुशंडिका समाप्ताः (!) । अभ्यातानाद्युत्तरतंत्रं । अथ उत्तरतंत्र-मुच्यते etc., see Kāuç. 5. 5, note. — [7] K Bü Bh सव°; cf. for this varia lectio Kāuç. 59. 24; 60. 1. — [8] P Bi Bh शुःकुल्यः; K E शु-कुल्यः. — [9] E has a colon here. — [10] E Ch (sec. man.) यथो-पपादे पशुः. — [11] iii. 10. 1-5. — [12] iii. 10. 8-11. — [13] iii. 10. 10. K reads ऋतुभ्यष्ट्वेति. — [14] iii. 10. 13. — [15] vi. 128. 3. —

दक्षिणं बाहुं निर्लोमं सचर्म[1] सखुरं प्रक्षाल्य[2] । ९ । इडा-
यास्पदमिति द्वाभ्यां[3] विंशीम् । १० । अनुपपद्यमान[4]
आज्यं जुहुयात् । ११ । हविषां दर्विं पूरयित्वा पूर्णा दर्वे
इति[5] सदर्वीमेकविंशीम् । १२ । एकविंशतिसंस्थो यज्ञो
विज्ञायते । १३ । सर्वा एव यज्ञतनूरवरुन्द्धे[6] सर्वा एवास्य
यज्ञतनूः[7] पितरमुपजीवन्ति य एवमष्टकामुपैति । १४ ।
न दर्विहोमे न हस्तहोमे न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेत्येके
। १५ । अष्टकायां क्रियेतेतीषुफालिमाठरौ । १६ । ॥ २ ॥
॥ १३८ ॥

अभिजिति शिष्यानुपनीय श्वो भूते संभारान्संभरति
। १ । दधिसक्तून्पालाशं दण्डमहते वसने शुद्धमाज्यं शा-
न्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम् । २ । बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं
प्राञ्चमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य ब-
र्हिरुदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य । ४ । नि-
त्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च[8] । ५ । पश्चादग्नेर्दधिस-
क्तूञ्जुहोत्यग्नये ब्रह्मप्रजापतिभ्यां भृग्वङ्गिरोभ्य उशनसे
काव्याय । ६ । ततो ऽभयैरपराजितैर्गणकर्मभिर्विश्वकर्म-

---

[1] E सचर्म; P Bi सचर्मा; Ku सर्वेमं. — [2] All MSS. neglect the sandhi between this and the next word, writing प्रक्षाल्य इडा°. — [3] iii. 10. 6–7. — [4] P Ku E Ch (sec. man.) पशावनुपपद्यमान; cf. sū. 9. — [5] iii. 10. 7ᶜ. — [6] MSS. °रुंधे. — [7] So all MSS.; is the word to be emended to °तन्वः? — [8] For the passage beginning with sū. 3 and ending here cf. Kāuç. 135. 4–7. —

भिरायुष्यैः[1] स्वस्त्ययनैराज्यं[2] जुहुयात् । ७ । मा नो देवा अहिर्वधीदरसस्य शर्कोटस्येन्द्रस्य प्रथमो रथो यस्ते सर्पो वृश्चिकस्तृष्टदंश्मा नमस्ते अस्तु विद्युत आरे ऽसावस्मदस्तु यस्ते पृथु स्तनयित्नुरिति[3] संस्थाप्य होमान् । ८ । प्रतिष्ठाप्य स्रुवं दधिसक्तून्प्राश्याचम्योदकमुपसमारभन्ते[4] । ९ । अव्यचसश्चेति[5] जपित्वा सावित्रीं[6] ब्रह्म जज्ञानमित्येकां[7] त्रिषप्तीयं[8] च पच्छो वाचयेत् । १० । शेषमनुवाकस्य[9] जपन्ति । ११ । योयो[10] भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते । १२ । स खल्वेतं[11] पक्षमपक्षीयमाणः पक्षमनधीयान उपश्राम्येता दर्शात्[12] । १३ । दृष्टे चन्द्रमसि फल्गुनीषु द्वयान्त्सानुपसादयति । १४ । विश्वे देवा अहं रुद्रेभिः सिंहे व्याघ्रे यशो हविर्यशसं मेन्द्रो गिरावरागराटेषु यथा सोमः प्रातःसवने यच्च वर्चो अक्षेषु येन महानघ्न्या जघनं स्वाहेत्यग्नौ[13] हुत्वा । १५ । रसेषु संपातानानीय संस्थाप्य हो-

---

[1] E P Bi Bh °युष्यै. — [2] For the gaṇas of hymns mentioned here cf. the following places: the first अभयगण at Kāuç. 16. 8, and note; the second अभयगण at 104. 3, and note; the अपराजितगण at 14. 7, and note; the गणकर्मगण at 26. 33, and note; the विश्वकर्मगण at 7. 8, and note; the आयुष्यगण at 54. 11, and note; the स्वस्त्ययनगण at 25. 36, and note. — [3] vi. 56. 1; vii. 56. 5; x. 4. 1; xii. 1. 46; i. 13. 1; 26. 1; vii. 11. 1. — [4] Bi °रभते. — [5] xix. 68. 1 (all MSS. in agreement with the MSS. of the AV. अव्यसश्चेति). — [6] RV. iii. 62. 10; also VS. TS. SV. etc. — [7] iv. 1. 1. — [8] Ch E P Bi Bh त्रिषप्तीं, i. 1; cf. Kāuç. 7. 8. — [9] iv. 1. 2 — iv. 5. 7. — [10] E has an avagraha here. — [11] Bü खल्वेनं. — [12] Thus emended; Ch Ku E Bi Bü उपश्राम्येतादर्शाद्दृष्टे; K P Bh °द्रष्टे. — [13] i. 30. 1; iv. 30. 1; vi. 38. 1; 39. 1; 58. 1; 69. 1; ix. 1. 11; xiv. 1. 35, 36; cf. the two वर्चस्यगण, Kāuç. 12. 10, note, and 13. 1, note. —

मान् । १६ । तत एतान्प्राशयति[1] रसान्मधुघृताञ्छिष्यान्[2] । १७ । योयो भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते । १८ । नान्यत आगताञ्छिष्यान्परिगृह्णीयात्परसंदीक्षितत्वात्[3] । १९ । त्रिरात्रोनांश्चतुरो मासाञ्छिष्येभ्यः[4] प्रब्रूयादर्धपञ्चमान्वा । २० । पादं पूर्वरात्रे ऽधीयानः पादमपररात्रे मध्यरात्रे स्वपन् । २१ । अभुक्त्वा पूर्वरात्रे ऽधीयान[5] इत्येके । २२ । यथाशक्त्यपररात्रे दुष्परिमाणो[6] ह पादः । २३ । पौषस्यापरपक्षे त्रिरात्रं नाधीयीत । २४ । तृतीयस्याः प्रातः समासं संदिश्य यस्मात्कोशादित्यन्तः[7] । २५ ।

यस्मात्कोशादुदभराम वेदं तस्मिन्नन्तरव दध्म एनम् ।
अधीतमिष्टं[8] ब्रह्मणो[9] वीर्येण तेन मा देवास्तपसावतेहेति । २६ ।

योयो भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते । २७ । ये परिमोक्षं कामयन्ते ते परिमुच्यन्ते । २८ । ॥ ३ ॥ ॥ १३९ ॥

अथ राज्ञामिन्द्रमहस्योपाचारकल्पं[10, 11] व्याख्यास्यामः

---

[1] E P B एना°. — [2] K °तान्छिष्यान्; the rest °तां छि°. — [3] K °गतान्छिष्या°; the rest °गतां छि°. — [4] K मासान्छि°; the rest मासां छि°. — [5] Thus E; P °धीयंत; Bi °धीयातः; Ku °धीयीत; the rest धीयत. — [6] Ch दुष्परिणामो. — [7] Cf. xix. 72. 1. — [8] So all MSS.; the vulgate version, xix. 72. 1^c, reads कृतमिष्टं. — [9] E ब्राह्मणो. — [10] Ath. Pariç. 19, which also treats the इन्द्रमहोत्सव, largely coincides with this kaṇḍikā; 19. 1 reads राज्ञामिन्द्रमहोत्सवस्योपचारकल्पं. — [11] E P Bi and Ath. Pariç. 19. 1, °पचार°; cf. Kāuç. 67. 5. —

। १ । प्रोष्ठपदे[1] शुक्लपक्षे ऽश्वयुजे वाष्टम्यां प्रवेशः । २ । श्रवणेनोत्थापनम् । ३ । संभृतेषु[2] संभारेषु ब्रह्मा राजा चोभौ स्नातावहतवसनौ सुरभिणौ व्रतवन्तौ कर्मण्यावुपवसतः[3] । ४ । श्वो भूते शं नो देव्याः[4] पादैरर्धर्चाभ्यामृचा षट्कृत्वोदकमाचामतः[5, 6] । ५ । अर्वाञ्चमिन्द्रं त्रातारमिन्द्रः सुत्रामेत्याज्यं[7] हुत्वा । ६ । अथेन्द्रमुत्थापयन्ति । ७ । आ त्वाहार्षं ध्रुवा द्यौर्विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्विति[8] सर्वतो ऽप्रमत्ता धारयेरन् । ८ । अद्भुतं हि विमानोत्थितमुपतिष्ठन्ते[9] । ९ । अभिभूर्यज्ञ इत्येतैस्त्रिभिः सूक्तैरन्वारब्धे[10] राजनि पूर्णहोमं जुहुयात् । १० । अथ पशूनामुपाचारम्[11, 12] । ११ । इन्द्रदेवताः स्युः । १२ । ये राज्ञो भृत्याः[13] स्युः सर्वे

---

[1] Ch and Ath. Pariç. प्रोष्ट॰; P Bh प्रौष्ट॰. — [2] Bi here inserts सार्विकेषु. — [3] So Bü Ku; Ch E P Bi and Ath. Pariç. 19. 1, ॰पवसथः; K Bh ॰पवसथ (श्वो). Cf. Kāuç. 67. 17. — [4] i. 6. 1. — [5] Thus (षट्कृत्वो॰) with double sandhi (षट्कृत्वस् उ॰) all MSS. of the text. and Ath. Pariç. 19. 1; cf. the introduction. — [6] Bi ॰चामंतो (ऽर्वाञ्च); Ath. Pariç. 19. 1 . . . षट्कृत्वोदकं परि वाचमाचांतौ (one MS. परिवामाचांतो) बर्हिरुपकल्पयित्वा राजानमन्वालभ्य जुहुयात्. — [7] v. 3. 11; vii. 86. 1; vii. 91. 1; Ath. Pariç. 19. 1, अर्वांचमिद्रं त्रातारमिंद्रः सुत्रामेमर्मिंद्र वर्धय क्षत्रियं मे हंताय वृषेंद्रस्येंद्रो जयातीति च। राष्ट्रसंसर्गेश्चाथेंद्रमुत्थापयंति. The pratikas in addition to those of the Kāuçika are: iv. 22. 1; (?हंताय?); vi. 86. 1; 98. 1. — [8] vi. 87. 1; 87. 1^{c}; 88. 1. — [9] Bü E Ch (prim. man.) विनामो॰; Ath. Pariç. 19. 1, अद्भुतं हि सवनानयेत्समुत्थितं (!for सवान॰?) भवति यदि प्राच्यामग्निभयं। यदि दक्षिणस्यां यमभयं। यदि प्रतीच्यां वरुणभयं। यद्युदीच्यां यद्भयं (? one MS. चुद्भयं?)। यदंतर्देशेभ्यो भयतो विद्यादग्निर्मा पात्वग्निं ते वसुमंतमृच्छंत्विति (MSS. ॰मिच्छंत्विति; xix. 17. 1; 18. 1) . . . — [10] vi. 97–99. — [11] Ch E पाशू॰. — [12] Thus K Bü Bh Ch (prim. man.) and Ath. Pariç. 19, 3; the rest ॰पचारम्. — [13] Bü भृत्या. —

दीक्षिता ब्रह्मचारिणः[1] स्युः । १३ । इन्द्रं चोपसद्य यजेरंस्त्रिरात्रं पञ्चरात्रं[2] वा । १४ । त्रिरयनमह्नामुपतिष्ठन्ते[3] हविषा[4] च यजन्ते । १५ । आवृत[5] इन्द्रमहमिति[6] । १६ । इन्द्र क्षत्रमिति[7] हविषो हुत्वा ब्राह्मणान्परिचरेयुः[8] । १७ । न संस्थितहोमाञ्जुहुयादित्याहुराचार्याः । १८ । इन्द्रस्यावभृथादिन्द्रमवभृथाय व्रजन्ति[9] । १९ । अपां सूक्तैराप्लुत्य[10] प्रदक्षिणमावृत्याप उपस्पृश्यानवेक्षमाणाः[11] प्रत्युदाव्रजन्ति । २० । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेप्सन्ति[12] । २१ । श्वःश्वो ऽस्य राष्ट्रं ज्यायो भवत्येको ऽस्यां पृथिव्यां राजा भवति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद यश्चैवं विद्वानिन्द्रमहेण चरति । २२ । ॥ ४ ॥ ॥ १४० ॥

अथ वेदस्याध्ययनविधिं वक्ष्यामः । १ । श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां[13] वोपाकृत्यार्धपञ्चमान्मासानधीयीरन् । २ । एवं छन्दांसि । ३ । लोम्नां[14] चानिवर्तनम्[15] । ४ ।

---

[1] K Bü Ch °चारिण. — [2] Ath. Pariç. 19. 3, सप्तरात्रं. — [3] So with very doubtful emendation; all MSS. of the text and Ath. Pariç. 19. 3, त्रिरयनमह्नम°. — [4] Ch (prim. man.) हविषां. — [5] MSS. of Ath. Pariç. 19. 3 यजंते ॥ आवृत (इंद्र°). — [6] iii. 15. 1. — [7] vii. 84. 2. — [8] Ath. Pariç. 19. 3, ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्य (!). — [9] Ath. Pariç. 19. 3 has for this sūtra simply the words इंद्रमवभृथाय व्रजंति. — [10] For the अपां सूक्तानि see Kāuç. 7. 14, and Dārila, ibid. — [11] Thus emended; Ch Ku °पेक्ष्यमाणाः; the rest °वेक्ष्यमाणाः; MSS. of Ath. Pariç. 19. 3, °पेक्षमाणाः; cf. Kāuç. 7. 14, note. — [12] Ath. Pariç. 19. 3, ब्राह्मणान् भक्त्या यदीप्सितं वरप्रदानैः परितोषयेत्. — [13] Bü प्रोष्ठ°. — [14] Ku लोम्ना. — [15] So Ku; Ch चानिवर्तवन्न°; the rest स्यानिवर्तनं (as though स्यान्निवर्तनं?). —

अर्धमासं चोपाकृत्य क्षपेरंस्त्र्यहमुत्सृज्य।

आरम्भः श्रावण्यामुक्तः पौष्यामुत्सर्ग उच्यते[1] ॥ ५ ।

अथानध्यायान्वक्ष्यामः । ६ । ब्रह्मज्येषु[2] निवर्तते[3] । ७ श्राद्धे । ८ । सूतकोत्थानछर्दनेषु[4] त्रिषु चरणम्[5] । ९ । आचार्यास्तमिते[6] वा येषां च मानुषी योनिः[7] । १० । यथाश्राद्धं तथैव तेषु । ११ । सर्वं च श्राद्धिकं द्रव्यमदसाहव्यपेतं[8] प्रतिगृह्यानध्यायः । १२ । प्राणि चाप्राणि च । १३ । दन्तधावने । १४ । क्षुरसंस्पर्शे । १५ । प्रादुष्कृतेष्वग्निषु । १६ । विद्युतार्धरात्रे स्तनिते । १७ । सप्तकृत्वो वर्षेण विरत[9] आप्रातराशम् । १८ । वृष्टे[10] । १९ । निर्घाते[11] । २० । भूमिचलने । २१ । ज्योतिषोपसर्जन[12, 13] ऋतावप्याकालम्[14, 15] । २२ विषमे न प्रवृत्तिः[16] । २३ ।

अथ प्रमाणं वक्ष्यामः समानं विद्युदुल्कयोः[17] ।

---

[1] K Ku Bü Ch E have a colon here. — [2] Ku E Bi Bh ब्रह्मयेषु. — [3] Bü निवर्ततो. The passage beginning with अथ and ending here seems to be an ardharca; Ku Ch have a colon here. — [4] K P Bh °त्थानः°; Bü, the same with a colon after the word; Ku °त्थाने°; E सूतकोत्वाने (!). — [5] Is the passage, beginning with श्राद्धे, and ending here, an ardharca? — [6] Thus with double sandhi (for आचार्य अस्तमिते) all MSS.; cf. the introduction. — [7] The passage beginning with आचार्य and ending here seems to be an ardharca. — [8] So all MSS. except Ku, which reads द्रव्यमदत्साहव्यपेत्वं. Is the passage to be emended to द्रव्यमदशाहव्यपेतं, or द्रव्यं मदोत्साहव्यपेतं? — [9] E विरेत; P Bh विरता. — [10] Ku वृष्टौ. — [11] Ku निर्घातै. — [12] So ज्योतिषोप° for ज्योतिष उप° (or ज्योतिषामुप°?), with double sandhi, all MSS.; cf. the introduction. — [13] E Bh °सर्जने (ऋता°); Ku °सर्जने. — [14] Ch Bi कृता°; Ku जाता°. — [15] Ku Ch (prim. man.) °वप्याकालं. — [16] K प्रवृत्तिः ॥ अथ; the rest प्रवृत्तिरथ. — [17] The colon is written only in K Bü; the rest read °ल्कयोर्मार्ग°. —

मार्गशीर्षपौषमाघापरपक्षेषु तिस्रो ऽष्टकाः[1] ॥ २४ ।
अमावास्यायां च । २५ । त्रीणि चानध्यानि[2,3] । २६ ।
जनने मरणे चैव दशरात्रो[4] विधीयते[5] ।
आचार्ये दशरात्रं[6] स्यात्सर्वेषु च स्वयोनिषु[7] ॥ २७ ।
सूतके त्वेको नाधीयीत त्रिरात्रमुपाध्यायं वर्जयेत्[8] । २८ ।
आचार्यपुत्रभार्याश्च[9,10] । २९ । अथ शिष्यं सहाध्यायिनमप्रधानगुरुं चोपसन्नमहोरात्रं वर्जयेत्[11] । ३० । तथा सब्रह्मचारिणं[12] राजानं च । ३१ । अपर्तुदैवमाकालम् । ३२ ।
अविशेषर्तुकालेन[13] सर्वे निर्घातादयः स्मृताः[14] ।
यच्चान्यद्दैवमद्भुतं सर्वं निर्घातवद्भवेत्[15] ॥ ३३ ।
ऋतावध्यायश्छान्दसः काल्य[16] आपर्तुकः स्मृतः ।
ऋतावूर्ध्वं[17] प्रातराशाद्यस्तु कश्चिदनध्यायः ।
संध्यां प्राप्नोति पश्चिमाम्[18] ॥ ३४ ।

---

[1] The colon is written only in KCh; the rest read ष्टका अमा°. — [2] E वा°; Bü च°. — [3] Thus (°नध्यानि) all MSS. Is the word to be emended to चानध्ययनानि (supposing that haplographia has taken place)? — [4] Ku °रात्रौ. — [5] The colon is written in K Ku Bü Ch E. — [6] Thus all MSS.; cf. दशरात्रो in the preceding line. — [7] The colon is written in K Ku Bü Ch E. — [8] K P B have a colon here; the rest वर्जयेदाचार्य°. Is the passage to be regarded as metrical? — [9] Thus emended: Ku E °भार्यां च; the rest भार्या च. Cf. the Vāsiṣṭhadharmaçāstra xiii. 40. — [10] E °वा(श्च). — [11] K Bh Bi have a colon here; the rest वर्जयेत्तथा. — [12] Ch Ku च ब्रह्मचारिणं. — [13] So emended; Ch Ku अविशेषार्तु°; E अविशेषार्त°; Bi अविशेषांतु; Bh अविशेषांत्तु; P अविशेषात्तु; Bü अविषषात्तु. — [14] All MSS. have a colon here. — [15] K Ch Ku E have a colon here. — [16] Thus K P Bh; Ku E Bi Ch (prim. man.) काल्प; Ch (sec. man.) कल्प; Bü काल्पा. — [17] Thus emended; Ku ऋता ऊर्ध्वं; Bü ऋतावार्द्ध, Ch (prim. man.) ऋतावार्ध्वं; Bi चेतावोर्ध्वं; the rest ऋतावोर्ध्वं. — [18] Bü E have a colon here. —

सर्वेण प्रदोषो लुप्यते[1] । ३५ । निशि निगदायां[2] च वि-
द्युति शिष्टं नाधीयीत । ३६ ।

अस्तमिते[3] द्विसत्तायां[4] त्रिसत्तायां[5] च पाठवः[6] ।
अथ[7] तावत्कालं भुक्त्वा पदोष[8] उभे संध्ये[9] ॥ ३७ ।
अप्सु श्मशाने शय्यायामभिशस्ते खिलेषु च[10] ।
अन्तःशवे[11] रथ्यायां[12] ग्रामे चाण्डालसंयुते[13, 14] ॥ ३८ ।
दुर्गन्धे शूद्रसंश्रावे पैङ्गे[15] शब्दे भये रुते[16, 17] ।
वैधृत्ये[18] नगरेषु च[19] ॥ ३९ ।
अनिक्तेन च वाससा[20] चरितं येन मैथुनम्[21] ।
शयानः[22] प्रौढपादो[23] चाप्यतोपस्थान्तिके[24] गुरोः[25] ॥ ४० ।
विरम्य मारुते शीघ्रे प्रत्यारम्भो विभाषितः[26] ।

---

[1] K लिप्यते. — [2] So all MSS. Does the word represent the locative fem. sing. of an adjective निगद् 'sounding in', or is it to be emended to the loc. sing. fem. of the participle perfect निगतायां having gone into (the earth)? Or निःशब्दायां? — [3] So (नाधीयीता)-स्तमिते Ku; Bü Bi नाधीयीत स्तनिते; the rest नाधीयीत स्तमिते. — [4] Ku द्विसतायां. — [5] Bü तृ°; Ku °सतायां. — [6] Bü पाठवो(ष्य); the rest पाटवो(थ). None of the MSS. exhibit a colon. — [7] Wanting in K; Bü reads (पाठवो) ष्य. — [8] Bü प्रदोषो. — [9] Bü संधेष्व(प्सु); Bi संधे. The colon is written in Bi only. — [10] K Bi have a colon here; the rest च(ान्तः). — [11] K P E °शबे; Bi °शब्ये. — [12] Ch E have a colon here. — [13] K Bü चण्डाल°. — [14] K Ku P Bü have a colon here. — [15] Ch Ku K E पैङ्गे; Bü पैण्ये. — [16] Ku ऋते; Ch कृते. — [17] K Ku Bü Ch have a colon here. — [18] K B वैधृते. — [19] E च । अनिक्तेन; the rest चानिक्तेन. — [20] Ku seems to have a colon here. — [21] The colon is written only in E. — [22] Bi has a colon here. — [23] Thus emended (cf. Manu iv. 112). Bü प्रोढपादो; the rest प्रौढपादौ. — [24] Thus with double sandhi (for अयत उप°) all MSS.; cf. the introduction. — [25] The colon is written in Bü. — [26] The colon is written in K Ku Ch E. —

सर्वेणापरराचेण विरम्य प्रत्यारम्भो न विद्यते[1] ॥ ४१ । पौषी[2] प्रमाणमभ्रेष्वापतु चेदधीयानाम्[3] । ४२ । वर्षं[4] विद्युत्स्तनयित्नुर्वा विपद्यते[5] । ४३ । त्रिरात्रं स्थानासनं ब्रह्मचर्यमरसाशं[6] चोपेयुः[7] । ४४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४५ । ॥ ५ ॥ ॥ १४१ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे चतुर्दशोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ इति कौशिकसूत्रं समाप्तम् ॥

---

[1] The colon is written in K Ku Ch E Bü. — [2] Bü पोषी. — [3] Ku वेद्°. Is this passage an ardha-çloka, and is the last word to be emended to चेदधीयानानां (with haplographia)? — [4] Bü वर्ष. — [5] Bü विपद्यंते; E has a colon here. — [6] K Bh Bü °रसाः-शं; Ku °रसासं. — [7] E has a colon here. —

APPENDIX.

Extracts from the Paddhati of Keçava.

Keçava has the following introduction with which that of the Atharva-paddhati is identical: अथर्ववेदस्य संहिताविधेर्विवरणं क्रियते। तत्र अथर्ववेदस्य नव भेदा भवन्ति। तत्र चतसृषु शाखासु शौनकादिषु कौशिको ऽयं संहिताविधिः स च गोपथब्राह्मणादर्थवादादि परित्यज्य विधिमात्रं कल्पयित्वा विधेः कृतसूत्रयथोपयोगं (!) टीका क्रियते। संहिताविधेः. Cf. the author in the Journal of the American Oriental Society, vol. xi, pp. 375–7.

Kaṇḍikā 1.

sū. 1. अथशब्द आनन्तर्यार्थः (Cod. आनंतयार्थः) संहिताध्ययनानन्तरं विधेरधिकारः संहिताविधिं वक्ष्यामः। शान्तिकपौष्टिकाभिचारिकाद्भुतादीनि कर्माणि संहिताविधौ उक्तानि। त्रिविधानि कर्माणि विधिकर्माणि अविधिकर्माणि उक्त्रयकर्माणि त्रिःप्रमाणको विधिः प्रत्यक्षं अनुमानं शब्दं चेति. — sū. 2–8. Keçava's comment is essentially the same as that of the Ath. Paddh. The following passage occurs in both texts in connection with sū. 8: उपवर्षाचार्येणोक्तं। मीमांसायां स्मृतिपादे कल्पसूत्राधिकरणे नक्षत्रकल्पो वितानकल्पस्तृतीयः संहिताकल्पश्चतुर्थो अंगिरसां (Ath. Paddh. आंगिरस°) कल्पः शान्तिकल्पस्तु पञ्चमः। एते कल्पा वेदतुल्या हि इति भगवानुपवर्षाचार्येण (!) प्रतिपादितं। अन्ये कल्पाः स्मृतितुल्याः. Cf. J. A. O. S. vol. xi. p. 377. — sū. 9–14. Keçava's comment is again essentially the same as that of the Ath. Paddh. — sū. 15–16. प्रागुदग्वा कर्मसमाप्तिर्दैवकर्मसु दक्षिणा प्रत्यग्वा समाप्तिः पितृकर्मसु केचित्प्रागुदगन्तराले समाप्तिः. — sū. 16. Keç. is

identical with Ath. Paddh. — sū. 17. Keç. illustrates: यथा परि त्वाग्ने पुरं वयमिति त्रिः पर्यग्निं करोति. See Kāuç. 2. 10. — sū. 26. अग्निं पृष्ठतो नावसेत. — sū. 29-30. शांखायनीये (Cod. सांख्यायनीये: cf. Lindner, Das Kauṣītaki Brāhmaṇa, p. ix) ब्राह्मणे उक्तं द्वे पौर्णमास्यौ द्वे अमावास्ये इति पौर्णमास्याः प्रतिपदिति अमावास्यायाः प्रतिपदिति पूर्वा उपोष्या उत्तरा याज्या . . . Cf. Kāuṣ. Br. 3. 1. — sū. 31. तिथिभेदे मुख्यपौर्णमासीभेदे या पूर्वा सा उपोष्या। उपवासं करोति. —

Kaṇḍikā 2.

Introductory: सायंप्रातर्होमवैश्वदेवपिण्डपितृयज्ञादि (!) उद्धृते ऽग्नौ कार्याणि. — sū. 17 (note 10). Keç. also reads ऊर्णं म्रदं. — sū. 18 (note 15). भूपत इति ब्रह्मवरणं। तथा च गोभिलब्राह्मणः (!) प्रत्यक्षं वा दर्भमयं वा आसनं वा उदकमण्डलुं वा ब्रह्मस्थापने वा कुर्यात्. —

Kaṇḍikā 3.

sū. 1 (note 9). Keç. like Dārila places the matter of this sūtra at the end of the preceding kaṇḍikā: युनज्मि त्वेत्येभिः पंचभिरिध्ममुपसमादधाति। द्वितीया कण्डिका. — sū. 2 (note 11) . . . जागमायनमुदपात्रं कांस्यपात्रमुपसाद्य. — sū. 4 (note 9). जीवा स्थेति सूक्तेन त्रिराचामति सत्यं बृहदिति नवभिः शंतिवेत्यृचा उदायुषेति द्वाभ्यां उत्तिष्ठति (cf. Kāuç. 24. 31). —

Kaṇḍikā 4.

sū. 9 (note 9). उदेनमुत्तरं नयेति त्रिभिर्ऋग्भिः (!) प्रजापते न त्वदिति (vii. 80. 3) च चतस्रस्स्रुवाहुतीर्जुहोति (cf. Kāuç. 5. 9)। त्वामग्न इत्यृचा (xix. 59. 1) चतस्र आज्याहुतीर्जुहोति. —

Kaṇḍikā 5.

sū. 13. स्वाहिष्टेभ्य इत्येवमादिभिरेकादशभिः सर्वप्रायश्चित्तीयाज्जुहोति यन्मे स्कन्नं पुनर्मैत्विंद्रियमिति च द्वाभ्यामृग्भ्यां. Cf. also the beginning of the next kaṇḍikā. —

Kaṇḍikā 6.

sū. 10 (note 1). Keç. reads °निसितः. — sū. 16 (note 13). अगन्म स्वरिति पर्यायद्वयेन; cf. Ath. Paddh. ibid. — sū. 17 (note 5).

Keç. as the text, पत्न्यांजलौ. — sū. 22. तस्मान्नादक्षिणं हविःशब्देः नाज्यतन्त्रं पाकतन्त्रं चोच्यते कर्ममात्रमभिमंत्रणाद्यदक्षिणं न कुर्यात् पाकतन्त्रे पूर्णपात्रं माणकं मेतिकाप्रस्थद्रोणाढकादि । पूर्णपात्रं यजमानशक्त्यपेक्षं शक्त्या वा दक्षिणां दद्यान्नातिशक्तिर्विधीयते इत्युक्तं नवमे । आज्यतन्त्रे धेनुः. — sū. 26 fg. Keç. introduces the passage with तथा च ब्राह्मणं. — sū. 30. आज्यतन्त्रे पाकतन्त्रे दर्शपूर्णमासधर्मा भवन्ति पूर्वतन्त्रं च उत्तरतन्त्रं च सर्वेषु पाकतन्त्रेषु सर्वमाथर्वणं कर्म पाकयज्ञशब्देनोच्यते. — sū. 34 (note 2). अथापि गोपथब्राह्मणपठितौ श्लोकौ भवतः. — sū. 34 (note 6). Keç. also reads देवतेति. — sū. 37. त्वमग्ने व्रतपा असि तृचं सूक्तं कामस्तदग्र इति पंचर्चं सूक्तं एते चारणवैद्यानां पद्यन्ते तस्मिन्नेव तन्त्रे आज्यं जुहोति शान्तसमिधो वा आदधाति सूक्तयोर्विकल्पः। दर्शपूर्णमासव्यतिक्रमे प्रायश्चित्तं। सर्वत्र क्रमव्यतिक्रमे . . . सर्वप्रायश्चित्तीयान्होमाञ्जुहोति तस्मिन्नेव तन्त्रे अन्यस्मिन्तन्त्रे (!) वा तन्त्रमध्ये सर्वे होमा इति भद्रमतम्. — The sixth kaṇḍikā winds up with the following additional statement: अथ सर्वार्थाः परिभाषा विधिकर्मार्था अविधिकर्मार्था उच्छ्रयकर्मार्था उच्यन्ते। मेधाजननादि पिण्डपितृयज्ञान्तं यावद्विधिकर्माणि। मधुपर्कादि इन्द्रमहान्तं यावदविधिकर्माणि। पाकयज्ञविधिकर्म सूक्तेन विनियोगं कृत्वा पश्चादृचां विनियोगस्तान्युच्छ्रयकर्माणि। त्रिविधानि कर्माणि । उपदधातीत्यनादेशे आज्यं समित् पुरोडाशः पयः उदौदनः पायसः पशुः व्रीहिः यवः तिलः धानाः करम्भः शष्कुल्यः एतानि त्रयोदश हवींषि जानीयात्। सर्वत्र इयं पैठीनसिपरिभाषा सर्वत्र हविषां विकल्पः। यत्र गणस्तत्र सर्वत्र सूक्तानां विकल्पः यत्रौषधिगणस्तत्रौषधीनां विकल्पः । हविषां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति सर्वद्रव्येषु प्रोक्षणं। सर्वत्र उत्पवनं हविषामिति युवा कौशिक आचार्यो मन्यते। अवशिष्टानां परिभाषाः पुनरुच्यन्ते सर्वकर्मार्थाः। आज्यतन्त्रादिवैदिकेषु कर्मसु सर्वत्र वृद्धिश्राद्धम् (cf. J. A. O. S. vol. xi. p. 376, line 11) । यत्र उदकेन प्रयोजनं तत्र सर्वत्र शान्त्युदकं कुर्यात् चतुर्भिर्गणैरेकेन वा गणेन। सूक्तादिग्रहणे सूक्तं जानीयात्। सर्वत्र स्रुवहोमे नित्यं तन्त्रं हस्तहोमे विकल्पेन तन्त्रं। आज्यतन्त्रे सर्वत्र धेनुर्दक्षिणा हविरुच्छिष्टं च अधिकरणं च. — Then follows an index to the ājyatantram, as follows: आज्यतन्त्रमुच्यते अव्यचसश्च (Cod. अव्यसश्च; xix. 68. 1) बर्हिर्लवनं वेदिः उत्तरवेदिः अग्निप्रणयनं अग्निप्रतिष्ठापनं व्रतग्रहणं पवित्रकरणं पवित्रेणेध्मप्रोक्षणं इध्मोपसमाधानं बर्हिःप्रोक्षणं ब्रह्मासनं ब्रह्मस्थापनं स्तरणं स्तीर्णप्रोक्षणं आत्मासनं उदपात्रस्थापनं आज्यसंस्कारः स्रुवग्रहणं ग्रहग्रहणं पुरस्ताद्धोमाः

आज्यभागौ अभ्यातानान्तं पूर्वतन्त्रं। अथ उत्तरतन्त्रमुच्यते अभ्यातानादि-पार्वणहोमः समृद्धिहोमाः स्विष्टकृद्धोमः सर्वप्रायश्चित्तीयहोमाः स्कन्नहोमः पुनर्मैत्विन्द्रियहोमः स्कन्नास्मृतिहोमौ संस्थितहोमाः चतुर्गृहीतहोमः बर्हिर्होमः संस्रावहोमः विष्णुक्रमाः व्रतविसर्जनं दक्षिणादानं ब्रह्मोत्थापनं यस्मात्कोशादित्येतद् (xix. 72. 1) उत्तरतन्त्रं। उत्तरतन्त्रं समाप्तं· —

Kaṇḍikā 7.

Introductory: परिभाषाव्याख्यानं क्रियते· — sū. 9. यथा पिञ्जूलीभिराप्लावयति। घटं वा कांस्यपात्रं वा· — sū. 11. दूराद्देशाद्वृक्षसंभारा आहर्तव्याः· — sū. 13. नित्यनैमित्तिककाम्यानां कर्मणां प्रयोगः। अरण्यं शान्तिकल्पे उक्तं। यत्र ग्रामशब्दो न श्रूयते तत्रारण्यं(!)· — sū. 14 (note 1). Keç. also reads °पेक्षमाणा· — sū. 14. . . सर्वहोमकर्म समाप्यते ततो ऽवभृथं कुर्यात्। सर्वत्र पुंसवनादिषु संस्कारेषु गृहे प्रयोगः नावभृथ इति रुद्रभाष्यमतं· — sū. 15. आश्याादिषु सर्वत्र संपाताभिमंत्रणं भवति· — sū. 16. . . सर्वे पदार्था अभिमंत्र्य कर्तव्याः· — sū. 18. तं पुरुषं अग्रे कृत्वा गृहे प्रविश्य ततो मन्थौदनौ प्रयच्छति (Kāuç. 7. 7)। यथा उतामृतासुः शिवास्त इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति (Kāuç. 46. 1) मंत्रेण· — sū. 19. यत्र वासितं बध्नाति तत्र सर्वत्र त्रयोदशादि भवति। यथा युग्मकृष्णलं वासितं बध्नाति (Kāuç. 11. 19; 52. 20). — sū. 20. मणिं बद्ध्वा तद्दधिमधु आशयति· — sū. 21. अन्वारब्धे यजमाने च कर्तव्याः। अभिमंत्रणं। यजमान उत्तरतो भूत्वा दर्भैरन्वारभते· — sū. 24. समर्थवृषभचर्म· — sū. 26. यत्र आप्लवनं अवसेचनं च तत्र आचमनं च भवति· — sū. 28. समित्पुरोडाशचरुव्रीहियवतिलादीन्यभ्याधेयादीनि (!) यजमानं धूमं भक्षयति· — sū. 29. कर्मसमाप्तौ शुचिना कर्मप्रयोगः नित्यनैमित्तिककाम्यानि कर्माणि स्नानं कृत्वा प्रयुञ्जीत· —

Kaṇḍikā 8.

sū. 1. सर्वकर्मार्था परिभाषा। अथ निशाकर्मपरिभाषा उच्यन्ते। ...येषु निशाकर्मसु तंत्रं तेषु अयं धर्मः। केचित्स्नातो ऽहतवसनः प्रयुंक्ते इति सर्वार्था परिभाषा मन्यन्ते· — sū. 2. अथ स्वस्त्ययनपरिभाषा उच्यन्ते। स्वस्त्ययनेषु चेज्यानां दिश्यान्बलीन्हरति प्रतिदिशमुपतिष्ठते। ये ऽस्यां स्थेति सूक्तेन (iii. 26) प्रतिदिशं प्रत्यृचं बलिहरणं करोति। प्राची दिगिति (iii. 27) प्रतिदिशमुपतिष्ठते। यथा उत्तमेन सारूपवत्सस्य रुद्राय

त्रिर्जुहोति (Kāuç. 50. 14) तत्र हविरुच्छिष्टेन बलिहरणं कुर्यात्। समाप्ता स्वस्त्ययनपरिभाषा. — sū. 5. पुनः सर्वार्था परिभाषा उच्यन्ते। सर्वत्राधिकरणं कर्तुर्दक्षिणा। हविरुच्छिष्टं आज्यधानी उदपात्रं चर्म मण्डपदर्भसमिधः शान्त्युदकभाजनं स्रुक्स्रुवादीनि देयानि। ...नित्येषु नाधिकरणमस्ति परद्रव्येषु नाधिकरणमस्ति यथा नापितस्य क्षुरं (cf. Kāuç. 54. 1 fg.). — sū. 6. प्रोक्षणाचमनपर्युक्षणादि त्रिः कर्तव्यं. — sū. 8. सर्वत्र शान्तिकेषु शान्तं संभारं दर्भसमिदादि। अभिचारे रौद्रं आङ्गिरसं संभारं; cf. Kāuç. 47. 2. — sū. 9. स्रुक्स्रुवसमिधः काष्ठादि मणिद्रव्यकाष्ठाः कर्तव्यानि(!)। प्रतीकं च द्रव्यं च। यथा कथं मह इति मादानकसृतं क्षीरौदनमश्नाति। . . . चमसे सरूपवत्साया दुग्धे (Kāuç. 12. 1 and 2) चमसोऽपि मादानक एव। कथं मह इति उत्तरमपि अनेन सूक्तेन कर्म कुर्यात्. — sū. 10. विषये (!) यथान्तरं। मंत्रद्रव्यसंशये संनिधानं गृहीतव्यं (!) यथा लोमानि हस्तिरोमाणि यथा विद्मा शरस्येति प्रमेहणं बध्नाति (Kāuç. 25. 10). — sū. 12. उलूखलमुसलकाष्ठं। अन्यार्थे इंधनार्थे काष्ठतक्षणं करोति. — sū. 15. अथ शान्तवृक्षा उच्यन्ते। ...स्रगमालवके प्रसिद्धः वंघः कन्यकुब्जे प्रसिद्धः शिरीषो भोजपुरे वाटिकायां प्रसिद्धः स्रक्त्यस्तिलकः प्रसिद्धः ...वरणो वरुणक इति आनन्दपुरे प्रसिद्धः...जङ्गिडो वाराणस्यां प्रसिद्धः कुडक (!) मालवके . . . गह्यौं हिमवति . . . गलावलस्तत्रैव प्रसिद्धः . . . स्यन्दन (!) हिमवति नर्मदायां प्रसिद्धः अरणिका नर्मदातटे प्रसिद्धः अश्मयोक्त अश्मन्तको भृगुकच्छे प्रसिद्धः तुन्युस्तैन्दुकी (Cod. तुन्नु तै°) पूतुदारुर्देवदारुर्वैद्यके प्रसिद्धः। समाप्ताः शान्तवृक्षाः . . . — sū. 16. अथ शान्त्योषधय(!) उच्यन्ते। चिच्चिः(!) प्रसिद्धा प्रायश्चित्तिः पर्वणिपर्वणि तस्याः त्रीणि पत्राणि भवन्ति . . . शमका नंदपुरे विश्वामित्री (!for वै?) वाप्याः समीपे ऽस्ति (Cod. चाप्याः समीपो स्ति) सवंशा घर्मौलिका साम्यवाका (!) काकजंघासदृशा तलाशा वेतसो . . . वात्सक (!) आटरूषकः (cf. Kāuç. 39. 6, note) सीसपात्र (!for शिंशपा?) प्रसिद्धा शाल्मलिः प्रसिद्धः सिपुनांकरी (!for सिपुन अङ्कुरी?) . . . आकृतिलोष्टः क्षेत्रमृत्तिका वल्मीकमृत्तिका . . . एताः सर्वाः शान्ता ओषधयः शान्त्युदकादौ प्रयोक्तव्याः एतासां समुच्चयः। एतासामलाभे यवप्रतिनिधिः कार्यः इति पैठीनसिः। शान्त्योषधिकल्पः (!) समाप्तः. — sū. 17. प्रमंदोशीरशलल्युपधानं (!) शकधूमा चरंतः (cf. text, note 9) . . . उपधानं विद्यागन्धुकं(!) शकधूमः ब्राह्मणः। एता जरन्तः जीर्णा ग्राह्याः. — sū. 18. यत्र सोमानि तत्र एतानि सर्वाणि प्रत्येतव्यानि। . . . नदीसीसं नदीफेनं . . . — sū. 19 रसकर्मणि एते रसाः प्रत्येतव्याः समुच्चयेन. — sū. 20. Keç.

also reads °पवार्कस्ति°, and glosses it by इन्द्रयवः।... प्रियङ्गुः कांगुणिका (cf. Pet. Lex. sub कङ्गु and कङ्गुनी)... — sū. 21. ग्रहणं प्रतीकग्रहणं ग्रहणमनुग्रहणं तावदनुवर्तते यावत्प्रतीकग्रहणं द्वितीयं. — sū. 22. अनुषङ्गः (Cod. °संगं) यथार्थं सर्वत्र कर्तव्यः। यथा विद्मा शरस्य पितरं पर्जन्यं शतवृष्ण्यमिति (i. 3. 1; cf. Kāuç. 25. 10) वैदिकं। लौकिकमिति भवति कृतयामं कंकतमवसृजामीति (! Kāuç. 76. 5, 6)। अनुषंगः पुनरुक्तमित्यर्थः. — sū. 24 fg. Keç. introduces with अथ चतुर्गणीमहाशान्त्या गणाः पठ्यन्ते ... — sū. 25. ... अरायक्षयणमिति तिस्रः (ii. 18. 3-5) ... —

Kaṇḍikā 9.

sū. 1. ... ये अग्नय इति सप्त ब्रह्म जज्ञानमित्येका (!) अग्नेर्मन्व (iv. 23. 1) इति सप्त मृगारसूक्तानि ग्रहीतव्यानि; cf. text p. 28, note 3. — sū. 2. Keç. presents the matter of this sūtra as follows: प्रथमे द्वे उत्तमं वर्जयित्वा शं च नो मयस्र न इत्येका पुनर्मैत्विन्द्रियमित्येका शिवा न इत्येका शं नो वातो वातु इत्येका शेषाणि सूक्तानि। अनेन शान्तिगणेन शान्त्युदकं कुर्यात्. — sū. 3. यत्र शान्त्युदकं क्रियते तत्र पृथिव्यै श्रोत्रायेति त्रिभिर्ऋग्भिः शान्त्युदकं शान्त्युदकमध्ये प्रक्षिपेत्। अनेनैव कारयिता प्रोक्षणाचमनादीनि प्रत्यृचं करोति. — sū. 4. एष शंतातीयो गणः। यत्र शंतातीयेन प्रयोजनं तत्रायं सर्वत्र प्रयोक्तव्य इति। यथा शंतातीयेन तिलाञ्जुहोति. — sū. 6. शान्तियुक्तानि। इह शान्त्युदके सर्वेषां सूक्तानां समुच्चयः अन्यत्र सर्वत्र यथोक्तेन न्यायेन विकल्पः न सूक्तविकल्पः. — sū. 7. उभयतः शान्तिगणस्य प्रारम्भे समाप्तौ च... — sū. 8 fg. Keç. introduces with अथ शान्त्युदकविधानमुच्यते. — sū. 9 (note 6). अवकरं विसर्जयति. — sū. 9 (note 3, page 30) अनुज्ञातः शान्त्युदकं करोति शं नो देवीत्यृचा सावित्री च अम्बयो यन्ति गणेन च शान्त्युदकं करोति लघुगणेन बृहद्गणेन वा चतुर्गणैर्वा (cf. p. 28, note 7) सावित्री शं नो देवी। ततः पृथिव्यै श्रोत्रायेति त्रिः प्रत्यासिंचति शान्त्युदके शान्त्युदकं प्रक्षिपति. — sū. 10. एते चतुर्गणेन बृहद्गणेनैकेन वा शान्त्युदकं कुर्वन्ति. — Keç. finishes the adhyāya as follows: शान्त्युदककर्मपरिभाषा समाप्ता। नवमी कण्डिका। तत्र भद्रश्लोकः।

> प्रमाणं पार्वणे चैव प्रकृतित्वात्परोक्षिते।
> परिभाषा च सर्वार्था प्रथमे ऽध्याये संहिताविधौ॥

इति प्रथमो ऽध्यायः. —

Adhyāya ii.

Kaṇḍikā 10.

sū. 2 (note 2). . . . सारिकाजिह्वां बध्नाति . . . सारिका कंटारिका प्रसिद्धा· — sū. 2 (note 3). कृशो भारद्वाजः· — sū. 4. . . कर्कन्धू (!) बृहद्बदरी . . . — sū. 6. ये त्रिषप्ता (i. 1. 1) इति सूक्तेन क्षीरौदनं संपात्याभिमंत्र्य भक्षयति . . . पुरोडाशं भक्षयति . . . रसान्भक्षयति । रसप्राशनं सर्वत्र त्वे क्रतुमित्यृचा (v. 2. 3) कर्तव्यं. Cf. Kāuç. 21. 21. — sū. 7. ये त्रिषप्ता इति (i. 1. 1) सूक्तेन उपनयनानन्तरं द्वादशरात्रम् . . . बहुभैक्ष्यमेकत्र कृत्वाभिमंत्र्य उपाध्यायाय ददाति· — sū. 8. सुप्तस्योपाध्यायस्य कर्णमनुमन्त्रयते ब्रह्मचारी· — sū. 9. यदायदा उपाध्यायगृहं याति तदातदा जपति ब्रह्मचारी· — sū. 15. . . उपाध्यायाय· — sū. 16. शुक्लपुष्पहरितपुष्पे इति शंखपुष्पिका अन्धपुष्पिका प्रसिद्धे· — sū. 17. सम्यक् वर्चस्कामो मेधाकामश्च प्रथमप्रवदस्य . . . — sū. 19. अहं रुद्रेभिरिति शुक्लपुष्पेत्यादि पञ्च कर्माणि आयुष्कामोऽपि करोति वार्षशतिकं कर्मेति वचनात्· — sū. 23. . . . आदित्यमुपतिष्ठते मेधाकामः· — sū. 24. . . . निद्रां त्यक्त्वा . . . मुखप्रक्षालनं वर्चस्कामोऽपि करोति। . . . मेधाकर्माणि समाप्तानि· —

Kaṇḍikā 11.

sū. 1. पौर्णमास्यां निर्ऋतिकर्म (Kāuç. 18. 1 fg.) कृत्वा सकृच्छ्रो भूते सांपदं कुरुते· — sū. 3. ब्रह्मचारिगृहात् . . . तृणान्यादधाति· — sū. 4 (note 2). आरण्यपिपीलिकाच्छिद्रे· — sū. 5. संगृह्य स्थाल्यां कृत्वा ग्रामे आगत्य . . . स्थाल्याः सकृज्जुहोति· — sū. 6 (end). . . . समाप्तानि ब्रह्मचारिसांपदानि . . . शिष्यसंपत्तिर्भवति· — sū. 7. पूर्वेद्युर्निर्ऋतिकर्म कृत्वा (Kāuç. 18. 1 fg.) ग्रामसांपदानामधिकारः· — sū. 10 (end). समाप्तानि ग्रामसांपदानि . . . ग्रामकामो यदा भवति तदा ग्रामसांपदं कुरुते· — sūs. 15. 16. ये त्रिषप्ता इति सूक्तेन पृश्निमन्थो जिह्वाया उत्पाद्यमक्षो (!) परिस्तरणमस्त्विहं (!) हृदयं दूरिश (!) उपनह्य etc. — sū. 18. पृश्निमन्थं मैश्रधान्यं च दधिमधुमिश्रं कृत्वा . . . अश्नाति। . . . समाप्तः पृश्निमन्थः· — sū. 19. युग्मकृष्णलं सुवर्णमणिं· — sū. 20. सारूपवत्से ओदने (Cod. तुंदने) पुरुषाकृतिमालिख्य . . . —

Kaṇḍikā 12.

sū. 1 (note 9). मादानककाष्ठशृतम्. — sū. 4. Keç. gives the मन्थान्तानि (sc. कर्माणि) in full, repeating the proceedings described in Kāuç. 10.4-6; 11.12-18. — sū. 5. ..सांमनस्याधिकार आ वर्चस्येभ्यः कर्मभ्यो यावत्...जातपुत्रस्य सांमनस्यं क्रियते। यावज्जीवं संजातानां सगोत्राणां सांमनस्यं भवति. — sū. 6. उदकुम्भं संपातवन्तं कृत्वा ग्रामपार्श्वे भ्रामयित्वा... — sū. 8. Keç. also reads शुक्त्यानि several times, and glosses: आम्लेन रसेन सिक्तानि मांसानि. — sū. 9. सहृदयमिति etc. (see sū. 5) भक्तं संपात्याभिमंत्र्याशयति ... सुरां प्रयच्छति पुरुषेभ्यः त्रैवर्णिकेभ्यः ... प्रपोदकं प्रयच्छति ...। सांमनस्यानि समाप्तानि. — sū. 10. अथ वर्चस्यविधिं वक्ष्यामः। ये त्रिषप्ता इति सूक्तेन औदुम्बरसमिध आदधाति। सर्वत्र वर्चस्कामो ऽनुवर्तते आ राजकर्मभ्यो यावत् (Kāuç. 14. 1). — sū. 12. अथ कुमारीवर्चस्यमुच्यते ...। कुमारी रूपवती वर्चस्विनी भर्तृगृहे प्रधाना भवति. — sū. 16 (note 16). वैश्यशूद्रानुलोमजाः. —

Kaṇḍikā 13.

sūs. 1. 2. हस्तिवर्चसमिति हस्तिदन्तं दृष्ट्वा उपतिष्ठते। ... हस्तिदन्तमणिं बध्नाति. — sū. 3. हस्तिलोमानि लाक्षाहिरण्येन वेष्टयित्वा... बध्नाति. — sū. 4 (note 6). The emendation of the word कृष्ण in the text to वृष्णि, as suggested in the note, is rendered certain by Keçava's gloss: ...सूक्ताभ्यां मेषनाभिरोममणिं ... लाक्षाहिरण्येन वेष्टयित्वा बध्नाति. — sū. 6. ...स्नातकादिसप्तमर्माणि स्थालीपाकेन दत्त्वा ... — sū. 7. ...इदं कर्म क्षत्रियादीनां न ब्राह्मणस्य ... — sū. 11. चन्दनादिगन्धानासाद्य तस्मिन्मध्ये आकाशोदकं प्रक्षिप्य चतुरङ्गुलेन दर्भतृणेनालोड्य. — sū. 12. ... यस्ते गन्ध इति त्रिभिः...राज्ञां समालभते. —

Kaṇḍikā 14.

Keç. has the following introduction: अथ राजकर्माण्युच्यन्ते। सांग्रामिकाणां कर्मणां तन्त्रं वक्ष्यामः। अश्वत्थस्य वधकस्य वा अरण्योरग्निं (!) मन्थति इन्द्रो मन्थत्वित्यृचा (viii. 8. 1) मथ्यमानमनुमन्त्रयते। पूतिरज्जुरित्यर्धर्चेनाग्निपतनस्थाने (viii.8.2^a) रज्जुं निदधाति। धूमं परादृश्येत्यर्धर्चेन (viii. 8. 2^c in a modified form) धूममनुमंत्रयते। अग्निं परादृश्येत्यर्धर्चेन

(viii. 8. 2^c in a modified form) जातमग्निमनुमंत्रयते । एष सेनाग्निः । अव्यचसश्च (Cod. अव्यसश्च; xix. 68. 1) बर्हिर्लवनादि समानं सेनाग्निप्रणयनं ग्रहणं पंचगृहीतमाज्यं । अभ्यातानान्तं कृत्वा लोहिताश्वत्थस्य शाखां रोपयति उत्तरतः । ततः प्रधानकर्म कुर्यात् । तत उत्तरतंत्रे विशेषः । संनतिहोमांतं कृत्वा इमे जयंतु स्वाहेभ्य (cf. Kāuç. 16. 18) इत्येतेन मंत्रेणाज्यं जुहोति। ततो वधककाष्ठप्रज्वालितेऽग्नौ वामेन हस्तेन इङ्गिडं जुहोति (cf. Kāuç. 47. 3) पराभिजयन्तां (!) दुराहामीभ्यः (cf. Kāuç. 16. 19) ओं स्वाहेति। ततः शाखायां दक्षिणतः प्रक्षिपति नीललोहितेनामूनिति मंत्रेण स्विष्टकृदाद्युत्तरतन्त्रं । एतत्सांग्रामिकं तन्त्रं । सांग्रामिकेषु सर्वत्र उच्चैर्मन्त्राणां प्रयोगः तन्त्रमध्ये ये प्रधानमन्त्रास्ते उच्चैर्भवन्ति· — sū. 1. शत्रोर्हस्तित्रासनानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः· — sū. 2. तं हस्ति(नं) संप्रति प्रतिमुखं रथमावर्तयति· — sū. 6. ये त्रिषप्ता इति सूक्तेन विलुकामभिमंत्र्य यत्र हस्तिनस्तत्राभिमुखो याति । समाप्तानि हस्तित्रासनानि· — sū. 7. ... जयकर्माण्यनुवर्तन्ते आ राष्ट्रप्रवेशकर्मभ्यो यावत्· — sū. 8. इध्मसमाधानस्थाने धनुरिध्म(!) आदधाति... धनुःसमिध आदधाति· — sū. 9. शरेध्मोपसमाधानं ... शरसमिधः प्रादेशमात्रीरादधाति· — sū. 11. ... विजयकर्माणि सांग्रामिकाणि समाप्तानि ... संग्रामे अयुध्यमाने जयो भवति । एभिः कर्मभिः दृष्टमात्रतः शत्रवः पलायन्ते· — sū. 12. इषुनिवारणानि कर्माण्युच्यन्ते ... अनेन कर्मणा पुरुषशरीरे इषवो न पतन्ति पार्श्वतो गच्छन्ति· — sū. 14. सर्वशस्त्रनिवारणानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः· — sū. 15. ... जुहोति सेनाग्नौ· — sū. 16. आरे ऽसाविति सूक्तेन शत्रुं दृष्ट्वा जपति· — sū. 17. अथ मोहनकर्मणां विधिं वक्ष्यामः... परसेनामोहनानि· — sū. 18. ओदनेन फलीकरणं पिण्डीकृत्य ... — sū. 19. ओदनेन सह कणिकां पिण्डीकृत्य ... — sū. 20. ... शर्कराः सूर्ये कृत्वा निष्पुनाति· — sū. 21. अप्वादेवताचरुतंत्रं (Cod. अद्या°, here, and everywhere else throughout this passage) आज्यभागान्तं कृत्वाग्निर्नः शत्रूनग्निर्नो दूत इति सूक्ताभ्यां (cf. sū. 17) चरुं जुहुयात् । निर्वापे प्रोक्षणे बर्हिर्होमे विशेषः। अप्वायै (त्वा) जुष्टं निर्वपामि । अप्वायै त्वा जुष्टं प्रोक्षामि अप्वां गच्छतु हविः· — sūs. 22. 23. उद्वेगकरकर्म उच्यते ... अजां सितपदां (!) शत्रुसेनां प्रति विसर्जयति। श्वेतेन पादेन अजा वा अविर्वा एणी वा ...। इत्युद्वेगकरं समाप्तं ... समाप्तानि परस्परोद्वेगकरणानि मोहनस्तम्भनमित्यर्थः· — sū. 24. पुनर्जयकर्मोच्यते· — sū. 25. स्वसेनारक्षणार्थं कर्मोच्यते ... स्वसेनां प्रतिदिशमुपतिष्ठते· — sū. 26. अथ स्वसेनाया उत्साहकरणं वक्ष्यामः· —

sū. 27. सेनयोर्मध्ये स्थितो जपति निरीक्षमाणः. — sū. 28. परसेनायां प्रक्षिपति ... उच्छ्वसन् ... क्रुद्धः. — sū. 30. अथ जयपराजयविज्ञानमुच्यते। ... शरतृणानि ... आङ्गिरसेनादीपयति ... आङ्गिरसो ऽग्निः चाण्डालाग्निः सूतिकाग्निः. — sū. 31. सेनयोर्मध्ये कृत्वा यान् धूमो ऽवतनोति ते जयन्ति यत्र धूमो गच्छति तत्र न जयः. —

Kaṇḍikā 15.

sū. 1. अथ सांग्रामिकं विधिं वक्ष्यामः जयकर्माण्युच्यन्ते। ... सूक्ताभ्यामाश्वत्थ्यां पात्र्यां त्रिवृति गोमयपरिचये ऽग्निं प्रज्वाल्य हस्तिपृष्ठे शत्रुमभिमुखो गच्छन्नाज्यं जुहोति...पुरुषशिरसि...तत्पात्रं प्रक्षिपति भूम्यां. — sū. 4. युद्धे मृतस्य पुरुषस्येध्ममुपसमाधाय उपरि चक्रं धारयित्वा दीर्घदण्डेन स्रुवेण ... — sū. 5. .. युद्धं योजयेत्. — sū. 7. वैश्याय संग्रामविधिं वक्ष्यामः. — sū. 8. ... सेनापतिजयकर्म ... दण्डनायकजयकर्म. — sū. 9. स्वसेनाजयपराजयपुरुषवधशङ्कायां ... विज्ञानमुच्यते। ... उदपात्रमभिमंत्र्य ततो द्वौद्वौ योद्धारौ अवेक्षयेद्राजा. — sū. 10. यं न पश्येत्तं न युध्येत योधयेत्. — sū. 11. अथ नवरथे घटिते संस्कार उच्यते... — sū. 12. अथारोग्यविधानमुच्यते ब्रह्म जज्ञानमनाप्नोति (v. 6) ... — sū. 15. अथ सांग्रामिकविधानमुच्यते ... एका आत्मसेना रज्जुर्द्वितीया मध्ये मृत्युः तृतीया रज्जुः परसेना। एवं संकल्पः। तत अङ्गारेषु निधाय दृष्यते यस्य उपरि मृत्युर्गच्छति तस्य सेनाया जयो भवति. — sū. 18. ... आरोग्यविज्ञानकर्म जयविजयपराजयविज्ञानकर्म । एकरज्जुमुख्यमध्यमाधरविज्ञानकर्म । एतानि त्रीणि कर्माणि भवन्ति। ... इषीका शरमया वा वीरिणमया वा कर्तव्या. —

Kaṇḍikā 16.

sū. 1. अथ त्रासनं परसेनाविद्वेषणमुच्यते... — sū. 3. सोमाङ्कुरमणिं ... बध्नाति. — sū. 4. राजा त्रिः कटकं भ्रामयति. — sū. 6. ... जयकाम इदं कर्म कुर्यात् । जयकर्माणि अनुवर्तन्ते अस्मिन्वस्विति राष्ट्रावगमनं यावत् (sū. 27). — sū. 7 fg. अभयकर्म उच्यते ... — sū. 8. अभयं द्यावापृथिवी इति सूक्तेन (vi. 40) सप्तर्षीन्यजते प्रतिदिशं सेनायाः ... प्रतिदिशं सेनाया उपतिष्ठते वा। श्येनो ऽसि गायत्रेति सूक्तेन (vi. 48) सप्तर्षीन्यजते उपतिष्ठते वा सेनायाः प्रतिदिशं ... — sū. 9 fg. उक्तमग्निमन्थनमादौ इन्द्रो मन्थत्वित्यादि ...अग्निं मन्थति. — sū. 14. अथ सपत्नक्षयणीकर्म उच्यते। अरण्ये .. न ग्राममध्ये कुर्यात्। ...

(बधकः) कृमिमालकः . . . (आङ्गः) तिर्णिसमिधः. — sū. 16 (note 15). . . . भांगानि ज्वालानि (!) . . . सेनाक्रमेषु वपति. — sū. 17. . . . सेनाक्रमेषु वपति. — sū. 18 (note 2) स्वाहेभ्य इत्यमित्रेभ्यः . . . — sū. 21. आवत्सानि (!) जयकर्माण्युच्यन्ते। ये बाहव इत्यनुवाकं युद्धकाले जपति कर्ता. — sū. 23. . . . सर्वत्र पाशेषु आश्वत्थेषु कूटेषु भाङ्गेषु जालेषु बाधकदण्डेषु वज्ररूपेषु पात्रेषु चेङ्गिडालङ्करणे कृद्धानुमंत्रणं कुर्यात् . . . — sū. 24. त्रिषन्धीनि लोहमयानि . . . वज्ररूपाणि लोहमयानि अर्बुदिरूपाणि पृषदाज्येन संपात्याभिमंत्र्य निवपति. — sū. 25. ये बाहव (ix. 9. 1) इत्यनुवाकेन शितिपदीं आज्यं पृषदाज्येन संपात्याभिमंत्र्य राज्ञो (Cod. राज्ञा or राजा?) दण्डे बध्नाति. — sū. 26. द्वितीयां शितिपदीं . . . शत्रुसेनां प्रक्षिपति . . . । शितिपद्योर्द्वयोररण्ये कर्म. — sū. 27. अथावश्यं राष्ट्रप्रवेशककर्मविधिं वक्ष्यामः । स्वराष्ट्रे (!) यो निष्क्रान्तः शत्रुणा पुनः प्रवेशमिच्छति तस्येदं कर्म. — sū. 28. . . . आनुशुष्का (!) लूना व्रीहयः पुनरुत्थिताः छिन्नानि कायानि (! for सस्यानि?) पुनरुत्थितानि . . . सर्वस्यामर्दितायां भूमौ पादानिष्क्रान्तो (!) राजा तदा इदं करोति. — sū. 30. . . . सेनाकारं (!) पुरोडाशं . . . — sū. 31. ततो लोष्टेन पूरयेत् . . . क्षीरौदनं स्थालीपाकं राजानमाशयति. —

Kaṇḍikā 17.

sū. 1. अथ लघु अभिषेककर्मोच्यते (cf. the term महाभिषेक below, in connection with sūtras 11 fg.) . . . माण्डलिकस्य सामन्तस्य युवराजस्य सेनापतेरन्यस्य कस्य चिदभिषिकः . . . । शान्त्युदकं करोति महानद्या उदकेन च पुष्कराणामुदकं देववृष्ट्युदकं दिव्यमुदकं च । उदकानां विकल्पः समुच्चयो वा. — sū. 2 (note 5). . . . दक्षिणतो वेद्याः . . . — sū. 3 (note 7). खट्वायां आर्षभं चर्म आस्तीर्य तत्र राजानमारोहयति. — sū. 4. उदपात्रमुभावप्यभिसिंचति (!). — sū. 6 (note 11). . . . राजा ब्रूते. — sū. 7 (note 13). ब्रह्मा ब्रूयात् . . . — sū. 10. Keç. adds the following statement: अभिषेकादनन्तरं घृतावेक्षणमारात्रिकं (cf. Ath. Pariç. 6 and 7) राजकर्माणि पिष्टरात्र्यादीनि कर्माणि (cf. Ath. Pariç. 5) प्रत्यहं कर्तव्यानि . . . — sū. 11. महाभिषेकविधिं वक्ष्यामः स सार्वभौमस्य भवति. — sū. 16. राजकीयो महाशूद्रः प्रक्षालनं ददाति. — sū. 17. राजा द्यूतक्रीडां करोति. — sū. 18. . . . वैश्यः राजानमुपतिष्ठते उत्सृजायुष्मन्निति मंत्रेण. — sū. 19. ततो

राजा ब्रूते . . . — sū. 21. राजानमाशयति· — sū. 25. . . .राजानमाशयति· — sū. 26. स्त्रीणां गृहे याति· — sū. 27. तत्र मधुपर्को देयः। महाभिषेकः समाप्तः। अतो भूप्रभृतिराजकर्माधिकारः। घृतावेक्षणं (Ath. Pariç. 6) पुरोहितकर्म (Ath. Pariç. 3) आरात्रिकं (Ath. Pariç. 7) नक्षत्रपूजा ग्रहपूजादिकं कर्तव्यं· — sū. 30. . . . शूद्रेण आहृता समिध आदधाति· — sū. 34. अथ वाचयेदिति विकल्पं मन्यन्ते आचार्याः· — Keç. adds here: समाप्तानि राजकर्माणि। तत्र श्लोकः। मेधासांपद्कर्माणि सांमनस्यं च वर्चसांपदं क्रमाच्च राजकर्माणि द्वितीये ऽध्याये महर्षिणा· —

Adhyāya iii.

Kaṇḍikā 18.

sū. 1. अथ निर्ऋतिकर्मणां विधिं वक्ष्यामः। आ पुष्टिकर्मभ्यो यावत् (sū. 19) . . . — sū. 11. प्रदक्षिणं भूत्वा निर्ऋतिदिशमभिमुखो भूत्वा ये क्षिषप्ता इति सूक्तेनाज्यं सकृज्जुहोति· — sū. 12. अग्नौ छत्रोपानहौ जुहोति· — sū. 14. . . . धानाः शर्करामिश्रान्सकृज्जुहोति (!). — sū. 15. सह पिटकेन तृतीयामाहुतिं जुहोति· — sū. 16. काकजङ्घायां लोहकंटकं बद्धा कंटके पुरोडाशं बध्नाति तथा निर्ऋत्यभिमुखो भूत्वा प्र पतेत इत्यृचा काकं विसर्जयति· — sū. 17. नीलं वस्त्रमधः परिधत्ते रक्तवर्णमुपरि आच्छाद्य शुक्लवस्त्रोष्णीषं कृत्वा या मा लक्ष्मीरित्यृचा लोहखण्डेन (Cod. °षंडेन) सह उष्णीषमुदके प्रक्षिपति· — sū. 18. एकशतं लक्ष्म(!) इत्यृचा रक्तवस्त्रं लोहखण्डेन सहाप्सु क्षिपति। एता एना इत्यृचा नीलं वासो लोहखण्डेन सहाप्सु क्षिपति . . . गृहे आगच्छति। ततः कर्माणि कुर्यात्पौष्टिकानि सांपदानि च। समाप्तानि निर्ऋतिकर्माणि· — sū. 19. पूर्वस्य चित्राकर्मादीनि पौष्टिकानि तान्युच्यन्त आ भैषज्येभ्यः कर्मभ्यो यावत् (Kāuç. 25. 1 fg.)। . . . एतत्कर्म चैत्र्यां पौर्णमास्यां कुर्यात्। अथवा चित्रानक्षत्रे कुर्यात्। नित्यं चैत्रीकर्म· — sū. 22. . . . परशुवन्मुखेनाश्नाति न हस्तेन. — sū. 26. Keç. describes the मन्थान्तानि कर्माणि by the rites detailed at 11. 11 fg. — sū. 27. अध्वानं गच्छता पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते· — sūs. 28. 29. यदा गच्छति तदा एतत्कर्म। यदा ग्रामं गच्छति तदा एतत्कर्म कुर्यात्। समाप्तं प्रस्थानकर्म· — sūs. 30. 31. यथार्थं याचते तदा द्रव्यकाम एतत्कर्म कुर्यात्। अथवा निष्कामो ऽपि करोति· — sūs. 32–34. अथ समुद्रकर्म सर्वफलकर्म व्याख्यास्यामः। अभ्यातानान्तं कृत्वा ततश्चत्वारः पूलकाः पलाशसमिन्धनं चत्वारो दर्भपूलका व्यतिषङ्गेन जुहोति। एकं

समिद्भारकं द्वितीयं तस्योपरि दर्भभारकं। पुनरपि तथैव च अष्टौ उपर्युपरि कृत्वा ततो ब्रह्मजज्ञानेन सहस्रधारेणाज्यं जुहोति· — sūs. 37. 38. सान्त्रिकस्याग्नेः प्रणयनं। अथवा सत्त्रस्थाने (Cod. शत्रु°) एतत्कर्म करोति धनधान्यपुत्रलक्ष्मीयशोमेधाधर्मकामः। आयुर्बलप्रजासंपद्ग्रामकृपादि ... संपद्यते समुद्र इत्याचक्षते कर्मेति वचनात्· —

Kaṇḍikā 19.

sūs. 1. 2. अथ गवां रोगेषु गवां पुष्टिप्रजननेषु शान्तिरुच्यते।... बहुदुग्धा गावो भवन्ति ज्वरगण्डमालादिरोगे एतत्कर्म गर्भग्रहणार्थमेतत्कर्म भवति· — sū. 3. तडागमवरुध्य ततो गाः पाययति। समाप्तानि गवां पुष्टिकर्माणि· — sū. 4. सर्वार्थानि पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते। द्वाभ्यां महानदीभ्यामुदकमाहृत्य सर्वत उपसिच्य· — sū. 7. अथ लक्ष्मीकर्म व्याख्यास्यामः।... यस्य गृहे लक्ष्मी नास्ति तस्य गृहात् ... — sū. 8. श्रीमतो गृहाद्गोमयमाहार्य ... — sū. 9. अथ समुद्रे इदं कर्म क्रियते पुष्टिकर्म। अलक्ष्मीविनाशकर्माण्युच्यन्ते। शापिटमालिप्याप्सु निविध्य तत्राग्निं प्रणीय। शेरभकेति सूक्तेन भक्तं संपात्याभिमंत्र्याश्नाति...पुष्ट्यर्थी· — sū. 10 (note 14). कंडितयवानां ... — sū. 14. गोष्ठकर्मणां विधिं वक्ष्यामः· — sū. 18. गोवाटे पांसुकूटं कृत्वा अर्धं दक्षिणेन निक्षिपति· — sū. 20. चतुर्थे उत्खाय ... अश्नाति· — sūs. 22. 23. अथ सर्वकाममणिशान्तिरुच्यते (Cod. सर्वकामा°) ... पालाशमणिं त्रिवासितं कृत्वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति त्रयोदशादयस्तिस्रो दधिमधुनि वासयित्वा बध्नाति परिभाषावचनात् (Kāuç. 7. 19)। पलाशादिचतुर्षु मणिषु संदध्यते पुष्टिकामः।...तिलकमणिं ... वरणमणिं ... खदिरपलाशमणिं ... बध्नाति· — sū. 26. ...तलाशमणिं बध्नाति· — sū. 27. ...समाप्ता मणिबन्धनशान्तिः· — sū. 28. अथ अष्टकाकर्म... पुष्टिकामो वा नित्यं वा ... कुर्यात्। माघाष्टकायां पूर्वाह्णे यज्ञोपवीती शालानिवेशनं समूहयति। उपवत्स्यद्भक्तमशित्वा स्नातो ऽहतवसनः प्रयुङ्क्ते रात्रौ वशातन्त्रं पाकयज्ञविधानं धानादीनां श्रपणं कृत्वा। तत आज्यभागान्तं कृत्वा ततः पुरस्तादग्नेः प्रतीचीं गां धारयन्ति। पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्य अन्वारभ्याय शान्त्युदकं करोति। पथमा ह व्युवास सेति सर्वेण सूक्तेन घृतं जुहोति। त्रिः सूक्तावृत्तिः। ततो मांसहोमे प्रथमा ह व्युवास सेति सर्वेण तिस्रः पश्चादाकृतोर्जुहोति· — sū. 29. ततः प्रथमा ह व्युवास सेति सूक्तेन सर्वेण स्थालीपाकं जुहोति· Then follows a passage corresponding to Kāuç. 138. 1 fg. —

Kaṇḍikā 20.

sū. 1. कृषिनिष्पत्तिकर्म वक्ष्यामः। क्षेत्रे गत्वा ... — sū. 4. हालिको अन्यांश्चतुरो वृषभान्युनक्ति षड्द्रवं हलमिति वचनात्· — sū. 5. ...लोहफालमभिमंत्र्य हले प्रतिकर्षति· — sū. 7. ... अपूपानभिमंत्र्य हले फालमुखे ददाति। ततः ... कर्ता हलेन कृषति· — sū. 8 (note 9). हालिकाय· — sū. 9. तिस्रः सीताः प्राचोर्हालिकः कृषति· — sūs. 14. 15. ...उदपात्रे निदधाति। तेनोदकेन हलं सर्वमनक्ति· — sūs. 16–19. यत्र सीता संपातिता तस्मात्स्थालात् मृत्तिकां पत्नी गृह्णाति हस्तेन। अतोऽन्यो मनुष्यः पृच्छति किमाहार्षीः। ततः पत्नी ब्रूते वित्तिं भूतिमिति· — sū. 20. मृत्तिकां निदधाति पत्नी· — sū. 21. ततो लोहफालं घृतेनाभ्यज्य तत्रैव क्षेत्रे निदधाति· — sū. 22. सीताशिरःसूत्रेषु ... — sū. 23. एकैकस्याः सीताया दक्षिणे चमसे रसान्प्रक्षिप्य मध्यमेषु विरूढं निदधाति पुरोडाशमुत्तरेषु निदधाति· — sū. 24. चमसोपरि दर्भाग्रान्निदधाति ततश्चमसान्पांसुना प्रच्छादयति मृत्तिकां ददाति तत्र। ततः प्रभाते अवश्यं तस्मिन् क्षेत्रे द्वितीयेऽहनि कर्षितव्यं। एतत्सर्वं एकं कर्म। कृषिभ्यः निष्पत्तिकर्म समाप्तं· — sū. 24. अथ वृषभलाभकर्म उच्यते... — sū. 25. .. आनडुहसांपदं कर्म समाप्तं· —

Kaṇḍikā 21.

sū. 1. अथ स्फातिकरणकर्म उच्यते· — sūs. 5. 6. यदायदा भक्तं राध्यते तदातदा अभिमंत्रयते। यदा दीयते कंडेन ... निष्पवने रंधने परीक्षणे (? Cod. °षणे) दाने च सर्वत्राभिमंत्रणं· — sū. 7. स्थिरधान्यमक्षयं भवति। समाप्तानि स्फातिकरणानि पुष्टिकर्माण्येव वर्तन्ते· — sū. 8. संध्याकाले· — sū. 9. यदा प्रथमं होममिच्छति तदा इदं कर्म करोति· — sū. 11. सूर्यस्य रश्मीनन्विति तिसृभिर्द्वादशनाम्न्यां (!) बध्नाति। इह वत्सां नि बध्नीम इति पादेन वत्सां बध्नाति। अयं घास इति पादेन घासं ददाति गोभ्यो वा वत्सेभ्यश्च (!) ...। समाप्ता गोशान्तिः· — sū. 12. वस्त्रसांपदानि (Cod. वत्स°) कर्माण्युच्यन्ते· — sū. 13. ... सूत्रेण परिवेष्य घृतेनाक्ता आदधाति· — sū. 14. ...इषीकाः तिस्रो मधुना चिकसेन(!) प्रलिप्ता आदधाति· — sūs. 15. 16. ज्येष्ठेन पुत्रेण सह भागविधिं वक्ष्यामः। उत पुत्र इत्यृचा गृहकाष्ठकाद्या अभिमंत्र्य ततो गृहं कारयेत्पुष्टिकामः पुत्रो वा सांपदं करोति पिता वा करोति· — sūs. 17. ... आर्द्रपाणि (!) भूत्वा शान्तशाखया ऋचं जपित्वा पुत्रं पिता पुत्रभागं प्रयच्छति· — sūs. 18. 19. प्रागभागमपाकृत्य पुत्रस्य गृहे गोधनं

बधाति। अग्निसंमुखं कुरुते। पुत्रस्य भागं क्रियते· — sū. 20. आग्नेया अमावास्या भविष्यति तस्यां... पुत्राश्च भ्रातारो ऽपि अनेनविधानेन भागं कुर्वन्ति। समाप्तं विभागकर्म· — sū. 21–23. ...त्वे क्रतुमित्यृचा सर्वत्र रसप्राशनं परिभाषा सर्वस्मिन्नथर्ववेदे रसकर्मसु पाकयज्ञविधानेन प्रजापतये चरुं अपयित्वा। सुष्व वर्ष्मन्निति ऋचा जुहोति... पुष्टिकामः। अमावास्यायामस्तमिते रात्रौ वल्मीके दर्भानास्तीर्य तत्र दीपं ददाति· —

Kaṇḍikā 22.

sū. 1. पुनः . . . पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते . . . — sū. 1 (note 5). Keç. also reads भ्रष्टपिष्टं(सक्तुं)· — sū. 6. चैत्रकामस्य कर्म उच्यते। यत्र चैत्रं कामयते तस्मिन्चैत्रे इदं कर्म कुर्यात्· — sū. 7 . . . सप्तग्रामलाभकर्म· — sū. 10. अथ समृद्धिकर्म उच्यते· — sū. 10 (note 7). उदक्यां· — sū. 14. अथ समुद्रकर्म उच्यते। शत्रुदेशे गत्वा गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयेषु कर्म कुर्यात्। ततो गार्हपत्ये अभ्यातानान्तं कृत्वा ममाग्ने वर्च इति सारूपवत्सं गार्हपत्यशृतं गार्हपत्ये प्रथमं संपात्य ततो दक्षिणाग्नितन्त्रं (Cod. °ग्निं°) कृत्वा पूतीकैः स्तरणं। तत अभ्यातानान्तं कृत्वा तमेव सारूपवत्सं संपात्य तत आहवनीयभागस्तरणं। ततस्तमेव सारूपवत्सं संपात्यानेनैव सूक्तेन ततः पश्चात्सकृदभिमंत्रणं कृत्वा ततो ऽश्नाति। गार्हपत्यप्रभृति उत्तरतन्त्रं कुर्यात्। आशनं गार्हपत्यदेशे करोति। उत्तरतन्त्रं। व्रतग्रहणादि करोति। दक्षिणाग्न्याहवनीयगार्हपत्येषु यथाक्रमं व्रतग्रहणादि ...। गार्हपत्यस्य दर्भैः स्तरणं। दक्षिणाग्नेः पूतीकैः। आहवनीयस्य भाङ्गाभिः ...। समाप्तं समुद्रकर्म· —

Kaṇḍikā 23.

sū. 1. अथ नवे गृहे अग्निशालायां गोशालायां वा ग्रामे वा पुरे वा अन्यत्राभिततेषु वा कर्माणि ... पाषाणमये वा काष्ठमये वा तृणमये वा इष्टकामये वा सर्वत्र नवे वासिते इदं कर्म ... — sū. 6. तूष्णीमादौ वाग्यमनं कृतमिहैव स्तेति वाग्विसर्गः· — sū. 7. . . अग्नौ रविकां (!) औदुम्बरं दत्त्वा आज्यं जुहोति। धूमं नियच्छति। लेपं प्राश्नीयात्· — sū. 9. दायादेषु विभागकर्म वक्ष्यामः· — sū. 12. अथ चित्राकर्म चित्रानक्षत्रे उच्यते... संभारान्संपातयति। वृक्षशाखा। उदकं। करम्बकं। औदुम्बरशकलं। ताम्रक्षुरिका· — sū. 14. . . . वत्सकर्णौ छिनत्ति· — sū. 15. . . . कर्णलोहितं (emend कर्माभ्यां in Dārila's comment to कर्णाभ्यां) रसमिश्रितं ... अश्नापयति (!) पुष्टिकामः· — sū. 17. अथ कृषिकर्म उच्यते· —

Kaṇḍikā 24.

sūs. 1. 2. बीजवापनं कर्म करोति ... केदारे वा क्षेत्रे निवपति। त्रीन्मुष्टीन्बीजस्य। ततः पांसुभिराच्छादयति· — sū. 3-6. उच्चस्थाने गत्वा ततो अभ्यातानान्तं कृत्वाभि त्यमिति चतुर्ऋचेन सूक्तेनोदपात्रं संपात्य तदुदपात्रं सोमरसमिश्रं सारूपवत्सं ओदनं संपात्याभिमन्त्र्याश्नाति। तत उत्तरतन्त्रं। प्राग्द्वारप्रत्यग्द्वारे मण्डपे एतत्कर्म। पश्चान्मण्डपमग्निना दहति· — sū. 7. ... एकवारप्रसूता गौर्गृष्टिः। गोदाममणिं ... बध्नाति पुष्ट्यर्थी· — sū. 8. ... अश्नाति पुष्ट्यर्थी· — sū. 9. ... इत्यृचा वपया वृषभस्येन्द्रं यजते वशाविधानेन (Kāuç. 44. 1 fg). — sū. 16. अथ प्रवत्स्यत एकाग्निकस्य इदं कर्म कथ्यते। इहैव स्तेति गृहं मानुष्यांश्चावेक्षते· — ṣū. 18. अथ प्रवेशो याजमानं (!) यदा आगच्छति तदा इदं कर्मोच्यते। मौनं कृत्वा समिधमादाय गृहं दृष्ट्वा ऊर्जं बिभ्रदिति षडर्चं सूक्तं जपति। वामेन हस्तेन समिधः कृत्वा दक्षिणेन शालावलीकं संस्तभ्य जपति ऊर्जं बिभ्रदिति। तत ... समिध आदधाति अग्नौ। सुमङ्गलीति (!) कल्पजेन स्थूणे गृह्णात्युपतिष्ठते। यद्वदामीत्यृचा वाग्विसर्गं करोति। गृहपत्न्यासाद उपविश्योदपात्रं निनयति तूष्णीं... दूर्वाग्राणि अञ्जुलिकायां (!) कृत्वा पूर्वापरमिति (the words दूर्वापरिमिति in Dārila are a corruption of this pratīka) षडर्चं सूक्तं (vii. 81) जपति। अमावास्यायां केचिच्चन्द्रमसं दृष्ट्वा जपं कुर्वन्ति पुष्टिकामाः. — sū. 19. अथ वृषोत्सर्गविधिं वक्ष्यामः। ... ऋषभं संपात्य विवाहवदग्निपरिणयनं कृत्वा सह वत्सतरीभिः विसर्जयति· — sū. 22. अत ... एकादशाहे वृषभं करोति तदा शान्त्युदकं कृत्वा ततो वृषोत्सर्गं करोति। वृषोत्सर्गः समाप्तः। वृषभपुच्छं गृहीत्वा देवपितृर्षिभ्यो ऽहं ददे ऋषभमुच्चारयति· — sūs. 24. 25. अथाग्रहायणीकर्म उच्यते। रात्रौ अभ्यातानान्तं कृत्वा त्रयश्चरवः अर्पयितव्याः। सत्यं बृहदित्यनुवाकेन पश्चादग्नेर्दर्भेषु खदायां भूमौ एकं चरुं सकृत्सर्वहुतं जुहोति· — sū. 31. सत्यं बृहदिति नवभिः शान्तिवेति दशम्या (xii. 1. 1—9 and 59) ... — sū. 36. सत्यं बृहदित्यनुवाकेन कृषिकर्म आयोजनं कर्म भवति· — sū. 37. यस्यां सदोहविर्धाने इति तिसृभिराज्यं जुहोति। तत उत्तरतन्त्रं। वरो म आगमिष्यतीति वरस्य प्रार्थितोऽभिलाषः उत्कृष्टपुत्रधनादि वा सर्वफलकामः. — sū. 38. ... उपतिष्ठते पृथिवीं पुष्टिकामः ... — sū. 39. निधिं बिभ्रतीति द्वाभ्यामुपतिष्ठते पृथिवीं मणिहिरण्यद्रव्यनिधिरत्नकामः. — sū. 41. वृष्टिकाले यस्यां कृष्णमिति नवोदकमभिमन्त्र्याचमनं करोति पुष्टिकामः। यस्यां कृष्णमित्यृचा नवोदकमभिमन्त्र्य स्नानं करोति पुष्टिकामः। नवो-

दकस्य कर्म समाप्तं. — sū. 45. सर्वे मन्त्राः पुष्टिकर्मसु पठिताः तृतीये ऽध्याये तेषामुपधानमुपस्थानं भवति ...। एते मन्त्राः पौष्टिकाः...पौष्टिकानां सर्वेषां मन्त्राणां हविरुपधानमुपस्थानं वा करोति विकल्पेन... — sū. 46. At the end of the adhyāya Keç. has the following: ततः श्लोकः।

पूर्वं निर्ऋतिकर्माणि सर्वपापापनुत्तये।
पौष्टिकानि ततः पश्चात्तृतीये संहिताविधौ॥

सप्तमी कण्डिका। इति कौशिकपद्धतौ तृतीयो ऽध्यायः. —

Adhyāya iv.

Kaṇḍikā 25.

sūs. 1—3. ..भेषजशान्तिर्भैषज्यशब्देनोच्यते। तत्र द्विविधा व्याधयः। आहारनिमित्ता अन्यजननपापनिमित्ताश्च। तत्राहारनिमित्तेषु चरकबाहडसुश्रुतेषु ... व्याध्युपशमनं भवति। अशुभनिमित्तेषु अथर्ववेदविहितेषु शान्तिकेषु व्याध्युपशमनं भवति। तथा चाग्रे वक्ष्यति। अनूक्तान्यप्रतिषिद्धानि (!) भैषज्यानामंहोलिङ्गाभिः (cf. Kāuç. 32. 26, 27) सर्वाणि कर्तव्यानि। उक्तान्यनूक्तानि (!) च कर्तव्यानि। बन्धनपायनादीनि च कार्याणि. — sū. 5. ..मुखवलीर्विमार्ष्टि अङ्गवलीश्च ... तरुणस्य यदि वलयस्तदा एतत्कर्म. — sū. 6. अथ ज्वरातिसारभैषज्यान्युच्यन्ते। ... मुञ्जपुष्पमणिं मुञ्जरज्ज्वा ... बध्नाति. — sū. 7. अतिसारे चातिमूत्रे च भैषज्यं ... — sū. 8 ... अपानं म्रक्षति. — sū. 9 ... अपानं शिश्नं वा नाडीं वा व्रणमुखं धमति अतिसारे। समाप्तानि ज्वरातिसारे अतिमूत्रे अङ्गनाडीप्रवाहे च भैषज्यानि. — sū. 10. अतिदुःखमूत्रे दुःखपुरीषकरणे च शमनभैषज्यान्युच्यन्ते। ... विद्मा शरस्येति द्वितीयेन हरीतकीं कर्पूरं वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति. — sū. 12 ...विषितं ते वस्तिबिलमिति द्वाभ्यामृग्भ्यां मूषिकमृत्तिकोपरि उपविश्य जपति। ... तृणोपरि उपविश्याभिमन्त्रयते। ... वस्तिबिलमुखमभिमन्त्रयते। ... दारुतक्षशकलान्दधिमथितोपरि उपविश्य ततो ऽभिमन्त्रयते। ... जरत्प्रमन्दोपरि उपविश्याभिमन्त्रयते। ... दारुतक्षशकलानामुपरि उपविश्य व्याधितं ततो ऽभिमन्त्रयते मूत्रादिप्रतिबन्धे मूत्रं मुच्यतामिति (i. 3. 6—9) लिङ्गात्. — sū. 13. ...व्याधितमारोहयति. — sū. 14. ...व्याधितः शरं प्रक्षिपति. — sū. 15. ... शरशिश्नमभिमंत्र्य निष्फोटति (!) शिश्नं चर्मणो निःसारयतीत्यर्थः. — sū. 16. ... लोहशलाकामभिमंत्र्य शिश्ने प्रवेशयति। मूत्रप्रवाहं विदारयति. — sū. 17. विद्मा शरस्येति द्वितीयेन द्रुघ्नीं व्या-

धनुषं (! for ज्या°?) जघने शिश्नदेशे ऊर्ध्वं कृत्वा गोदोहन्यामुदकं कृत्वा यवानेकविंशतीन् (!) प्रक्षिप्य तेन उदकेन धनुषमुपरिफलं सिञ्चति सूक्तं जपित्वा। यथा उदकं शिश्ने पतति तथा कार्यं. — sū. 18. . . . यवगोधूमवल्लीपद्ममूलं पाविका एतानि क्वाथयित्वाभिमंत्र्य व्याधितं पाययति। समाप्तानि मूत्रप्रतिबन्धे दुःखमूत्रकरणे दुःखपुरीषकरणे . . . उदरपूर्णनिरोधकरणे च एतानि भैषज्यानि कार्याण्यारोग्यकामः (!). — sū. 20. अथ सर्वरोगभैषज्यान्युच्यन्ते। अभ्यातानान्तं कृत्वा अम्बयो यन्तीति...वायोः पूत इति . . . सूक्तेनाज्यं जुहोति। पलाशोदुम्बराद्याः समिध आदधाति सर्वव्याधिभैषज्यकामः. — sū. 21. अथ सोमभक्षणे भैषज्यमुच्यते।... सोमपवने सोमरसायने सोमपाने सोमाभिषवे च सोमविषये व्याधि (!) उत्पन्ने भैषज्यं समाप्तं. — sū. 22. अथ भूततन्त्रकर्माण्युच्यन्ते। भूतपिशाचशङ्कायां शान्तिरुच्यते।...कुक्कुसाञ्जुहोति।...तुषाञ्जुहोति।...बुसं जुहोति।... काष्ठशकलानि जुहोति (cf. Kāuç. 14. 15)। . . . अभ्याधेयानां धूमं नियच्छति। पिशाचगृहीतं पुरुषं धूमं पाययति। गृहे ग्रामे वा पत्तने क्षेत्रे वा देवगृहे वा यत्र क्वचित्पिशाचशङ्कास्ति तत्र होमं कृत्वा धूमं नियतं कुर्यादित्यर्थः। . . . पिशाचगृहीतं पुरुषमन्वाह . . . आक्रोशं ददाति. — sū. 23. कर्कटिकासमिध आदधाति।... मुसलकाष्ठशकलानि जुहोति। . . . खदिरसमिध आदधाति। . . . सर्षपसमिध आदधाति. — sū. 24. . . . खदिरवितस्तिमात्रशङ्कून्सप्त वा नव वा अभिमंत्र्य पश्चादग्नेर्निखनति। भूमिं समां करोति। अक्ष्यौ नि विध्य इत्यृचा निखननमन्त्रः पिशाचोपद्रवे. — sū. 26. . . . शर्करानभिमंत्र्य (!) शयनं वा अंतराणि वा गृहं वा . . . परिकिरेत् रक्षोभये. — sūs. 27—29. अमावास्यायामभ्यातानान्तं कृत्वा शरमयं बर्हिः स्तृणाति सर्षपेध्मानामुपसमाधानं। . . . सकृद्गृहीतान्यवसक्तूञ्जुहोति।... एतस्मिन्तन्त्रे (!) यवराशिमध्यात् मुष्टिमेकां गृहीत्वा उलूखलेन . . . अप्रदक्षिणं पिष्यते ततो व्याधितं संपात्य शणसूत्रेण जिह्वामार्जनं करोति। ततो ग्रहणमुक्तो (! for °मुक्तं?) न करोति शणेन (Cod. शणे) जिह्वामार्जने ततो न गतो ग्रह इति विजानीयात्. — sū. 30. अथ ग्रहाभिचार उच्यते इदं कर्म अवश्यमस्य ग्रहस्य वशीकरणमुच्यते. — sū. 30 (note 1, p. 70). ...पलाशपुटेन जुहोति. — sūs. 31—33. अथास्मिन्गृहे पिशाचो ऽस्ति वा न वास्ति संशये इदं कर्म उच्यते। . . . सर्षपेध्मं शरमयं बर्हिरभिमंत्र्य शालाया उपरि निदधाति। . . . ततः प्रभाते निरीक्षणं। विकृते पिशाचशङ्का। तदा उक्तो होमः वीरिणतूलमित्यादि (sū. 30). — sū. 34 (note 7) . . . पिशाचगृहीतं पुरुषं. — sūs. 35—36. रात्रिकर्माण्यु-

च्यन्ते। रचौ ... उल्मुके अभिमंत्र्य परस्परं संघृष्यति(!)। ततः प्रभाते स्वस्तिदा इति सूक्तेन (i. 21) प्रक्रामति पदानि ददाति। रक्षोभैषज्यं...समाप्तानि रात्रिकर्माणि. — sū. 37. अथ जलोदरभैषज्यमुच्यते। ... घटे दर्भपिञ्जूलीः प्रक्षिप्यैकविंशतिं गृहतृणानि च प्रक्षिप्य तं घटमभिमंत्र्य ततो व्याधितं सिञ्चति। ततो मार्जनं च। दर्भत्रयमेकत्र बद्धं पिञ्जूलीत्युच्यते। समाप्तं जलोदरभैषज्यं। अभ्यासेन कर्मसिद्धिः दिनेदिने कुर्यात्। जलोदरनाशनार्थं. —

Kaṇḍikā 26.

sū. 1. अथ वातपित्तश्लेष्माणि (!) भैषज्यान्युच्यन्ते। ... मांसमेदोऽभिमंत्र्य पाययति वातविकारे। ... मधु अभिमंत्र्य पाययति श्लेष्मविकारे। ... घृतमभिमंत्र्य पाययति वातपित्तसहविकारे। ... तैलमभिमंत्र्य पाययति वातश्लेष्मविकारे. — sūs. 2—6. अतिकासे शीर्षक्तिशिरोवेदनायां च कर्माण्युच्यन्ते। व्याधितं शिरो मौञ्जवेष्टितं कृत्वा वामेन हस्तेन वपनं जालसहितं (Cod. जाला°) गृहीत्वा जरायुज इति सूक्तेन लाजान्प्रकिरन्व्रजति व्याधिदेशं यावत्। तत्रैव मुञ्जप्रश्नं लाजा (!) च वपनानां प्रक्षेपः। वामेन हस्तेन वपनं मौञ्जइन्दुकं(!) च गृहीत्वा दक्षिणेन हस्तेन ज्यां द्रुघ्नीं गृहीत्वा ... व्याधितमग्रे कृत्वा यत्र व्याधिरुत्पन्ना तत्र स्थाने गत्वा जरायुज इति जपित्वा मौञ्जप्रश्नं वपनं क्षिपति व्याध्युत्पत्तिस्थाने। ज्यां तूष्णीं प्रक्षिपति। वातज्वरे कटिभङ्गे शिरोरोगे च वातगुल्मे वातविकारे च सर्वरोगे च भैषज्यं। धनुर्वाते अङ्गकम्पने वाते शरीरभङ्गे (Cod. शरीरे°) सर्ववातविकारे भैषज्यं. — sū. 8. ...घृतमभिमंत्र्य नासिका (!) नस्तं दद्यात्. — sū. 9. जरायुज इति सूक्तेन पञ्चपर्ववेणुदण्डं ललाटे संस्तभ्य जपति। शिरोरोगकटिभङ्गे वा वातगुल्मे विकारे च। लिङ्ग्युपतापः समाप्तः. — sū. 10. अथ लोहितं वहति शरीरमध्ये बहिश्च ... कर्माण्युच्यन्ते। पञ्चपर्ववेणुदण्डं रुधिरवहनस्थाने दत्वा अमूर्या इति सूक्तं जपति। ... रथ्यायाः पांसून्गृहीत्वाभिमंत्र्य रुधिरव्रणे विकिरति ... — sū. 11. ...अर्मकपालिकां ...बध्नाति। ... केदारमृत्तिका इति. — sū. 12. ... अर्मकपालिकामभिमंत्र्य पाययति। अर्मकपालिका शुष्कं (!) पङ्कमृत्तिका। स्त्रीरजसोऽतिप्रवर्तने भैषज्यं रुधिरप्रवाहे च. — sū. 14. अथ हृद्रोगे कामले चेत्यादिभैषज्यान्युच्यन्ते ... — sūs. 16. 17. अनु सूर्यमिति सूक्तेन गो रक्तचर्मच्छिद्रमणिं गोदुग्धे (Cod. °ग्ध) तं दत्वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति दुग्धं च पाययति। अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। कामले हृद्रोगे चेत्यादिलिङ्ग्युपतापः —

sū. 18. हरिद्रौदनं व्याधितस्य भोजनं दत्वा तस्योच्छिष्टं चानुच्छिष्टं चैकत्र कृत्वा तेन च उद्वर्तनं कृत्वा शिरःप्रभृत्यारभ्य यावत्पादौ उद्वर्त्य ततो व्याधितं च खट्वायामुपवेश्य। खट्वाधस्तात् शुकां काष्ठमुसुकं(!) च गोपीतिलकां च एते त्रयः पक्षिणः सव्यजङ्घायां हरितसूत्रेण बद्ध्वा खट्वाधस्ताद्बध्नाति . . . अपस्मारे भैषज्यं। . . . उदकमभिमंत्र्य व्याधितं स्नापयति. — sū. 19. . . . मन्थमभिमंत्र्य प्रपाद्य प्रयच्छति भक्षार्थं। सर्वत्र गृहद्वारे अग्रे व्याधितं कृत्वा तमग्रे प्रवेश्य स्वयं प्रविश्य ततो भक्तमभिमंत्र्य व्याधिताय प्रयच्छति । सर्वत्र यत्रयत्र प्रयच्छतिशब्दः तत्रतत्रैवं बोद्धव्यं; cf. Kāuç. 7. 18. — sū. 20. अनु सूर्यमिति सूक्तेन शुष्कं चन्दनमभिमन्त्रयेत् । काष्ठशुष्कचन्दनमभिमन्त्रयेत्(!) . . गोपीतिलकां . . . यस्मिन्कस्मिंश्च दृष्ट्वा वदन्तीं तत्राभिमन्त्रयते व्याधितः. — sū. 21. . . . वृषभहृदयलोमभिः सुवर्णवेष्टितं मणिं कृत्वा संपात्याभिमंत्र्य व्याधिताय बध्नाति।...समाप्तानि अपस्मारविस्मयहृद्रोगकामलकरोहिणकानि (!) भैषज्यानि. — sū. 22. अथ श्वेतकुष्ठभैषज्यान्युच्यन्ते। श्वेतकुष्ठं गोमयेन प्रघृष्य यावल्लोहितं दृष्ट्वा... भृङ्गराजहरिद्राभ्यां इंद्रवारुणी नीलिका पुष्पा एताः पञ्च पिष्ट्वाभिमंत्र्य कुष्ठं प्रलिम्पति. — sū. 23. पलितानि छित्वा घृष्ट्वा अवलिम्पति. — sū. 24. अथ मारुतान्युच्यन्ते ।. Then follow the rites described at Kāuç. 41. 1–7, but with the substitution of the pratīkas i. 23. 1; 24. 1, instead of iv. 15. 1; vii. 18. 1. The entire performance winds up with the following: समाप्तानि कुष्ठभैषज्यानि श्वेतपलितनाशनं दुर्भिन्ननाशनं च. — sū. 25. अथ ज्वरभैषज्यमुच्यते। नित्यज्वरे वेलाज्वरे सततज्वरे एकान्तरितज्वरे चातुर्थिकज्वरे च ऋतुज्वरे च . . . — sū. 26. अथोद्वेगविनाशभैषज्यान्युच्यन्ते . . . — sū. 28. उप प्रागादिति सूक्तेन उल्मुकद्वयमभिमंत्र्य घृषीयत (!)। रात्रौ उषाकाले एतत्कर्म। ततः प्रभाते स्वस्तिदा इति सूक्तेन दक्षिणेन पादेन प्रक्रामतीति (Kāuç. 50. 1) स्वस्त्ययनं । वृद्धबालयुवस्त्रीपुरुषाणामकस्मादुद्वेगः प्रलापो वा भवेत्तदा एतत्कर्म कुर्यात्. — sū. 29. गन्धर्वराक्षसे आप्सरसे भूतग्रहादिषु भैषज्यान्युच्यन्ते... — sū. 30. चतुष्पथे व्याधितं कृत्वा तस्य शिरसि दर्भइंदुकं(!) कृत्वा तस्योपरि कपालमग्निपूर्णं प्रज्वालितं कृत्वा ततः प्रज्वालिताग्नौ . . . घृताक्ताः सर्वौषधीर्जुहोति. — sū. 31. व्याधितस्य वल्लणिकां(!) सर्वौषधिसहितां हस्तेन कृत्वा नदीमुखसंमुखां प्रविश्य (!) . . . नदीमध्ये वल्लणिकायां सर्वौषधिं घृताक्तां कृत्वा . . . ततः प्रक्रामति । उदकमध्ये सर्वौषधीर्जुहोति घृताक्ताः . . . पश्चात्स्थितो व्याधितं सिञ्चति. — sū. 32. ततो मृन्मये आमपात्रे होमशेषाः (!) सर्वौषधीः कृत्वा पक्षिणो यस्मिन्वृक्षे वसन्ति तत्र

त्रिपादे कृत्वा बध्नाति· — sūs. 33—40. अथ लौकिके शापे वैदिके शापे च स्त्रीणामाक्रोशे च पुरुषाणां च भैषज्यमुच्यते। सर्वस्मिन्संहिताविधिकर्मणि प्रधानकर्ममध्ये नवं घटं यत्प्रथममास्थापितमुत्तरतस्तेनोदकेन हिरण्यवर्णा इति सूक्तेन (i. 33) अभिमन्त्रितेन कारयिताभिषेचयेत्। सर्वत्र मेधाजननादिकर्मसु। ततः पश्चान्मणिबन्धनादिकर्म कुर्यात्। भैषज्येष्वभिषेकं न कुर्यात्। अभ्यातानान्तं कृत्वा अघद्विष्टा इति सूक्तेन यवमणिं संपात्याभिमंत्र्य पुनः सूक्तं जपित्वा बध्नाति। . . . लौकिके आक्रोशे वैदिके च ब्राह्मणस्य शापे चाक्रोशे च क्रूरचक्षुर्दृष्टिनिपाते च पिशाचरक्षादिषु भैषज्यं समाप्तं। अथ रक्षोग्रहे भैषज्यमुच्यते। आज्यतन्त्रं कृत्वा शं नो देवीति सूक्तेन पृश्निपर्णीमोषधिं पिष्ट्वा संपात्याभिमंत्र्य पुनः सूक्तं जपित्वा शरीरं प्रलिम्पति। अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। पापगृहीते च स्त्रीगर्भस्रावे च मृतापत्यायां च क्रव्यादगृहीते च पिशाचगृहीते च रक्षोभयभैषज्यं समाप्तं। अथ राजयक्ष्मादिभैषज्यमुच्यते। तन्त्रं कृत्वा वरणो वारयाता इति तृचेन वरणवृक्षमणिं . . . बध्नाति। . . . राजयक्ष्मादिपूगव्याधिषु श्वेतोदुम्बरकुष्ठाद्यष्टादशजातिषु ज्वरादिसर्वरोगेषु भैषज्यं समाप्तं। अथ वातविकारे भैषज्यमुच्यते। . . . पिप्पली क्षिप्तभेषजीमिति सूक्तेन पिप्पलद्रव्यं . . . आशयति। . . . वातविकारे धनुर्वातगुल्मे वातशूले क्षिप्तवातप्रदोषे कर्मकृते वाते उत्पन्ने सर्वव्याधिविकारे भैषज्यं समाप्तं। जलोदरे भैषज्यमुच्यते। . . . विद्रधस्य बलासस्येति तृचेन सूक्तेन व्याधितस्य मूर्ध्नि संपातानानयति। . . . सर्वव्याधिविसर्पणे प्रकोपे च बलासे च अन्त्रविसर्पणे च अक्षिविसर्पणे च . . . विद्रविसर्पणे(!) च हृदयामये च अज्ञातराजयक्ष्मणि च एतेषां भैषज्यं समाप्तं। . . . या बभ्रव इति सूक्तेन दशवृक्षशकलानि लाक्षाहिरण्येन वेष्टितं मणिं कृत्वा . . . बध्नाति। सर्वव्याधिभैषज्यं समाप्तं· — sū. 41. अथ क्षेत्रियव्याधिभैषज्यमुच्यते . . . क्षेत्रियो व्याधिर्लिङ्गी पितृपर्यागतः क्षेत्रियरोगः कुष्ठक्षयरोगः ग्रहणीदोषः सर्वशरीरविस्फोटकारः . . . — sū. 43. बभ्रोरर्जुन काण्डस्येत्यृचा अर्जुनकाष्ठं यवबुसं तिलपिञ्जिकां च एकत्र त्रीणि बद्ध्वा . . . बध्नाति। . . . आकृतिलोष्टं जीवकोषण्यां बद्ध्वा . . . बध्नाति। . . . वल्मीकमृत्तिकां . . . जीवकोषण्यां बद्ध्वा . . . बध्नाति। . . . जीवतः पशोश्चर्म जीवकोषणीत्युच्यते· —

Kaṇḍikā 27.

sūs. 3. 4. शालातृणानि गर्ते प्रक्षिप्य तस्मिन्गर्ते व्याधितमुपवेश्य तत आचामयति . . . अवसिञ्चति। . . . समाप्तं क्षेत्रियस्य भेषज्यं — sū. 5. अथ ब्रह्मग्रहे भेषज्यमुच्यते। . . . दशवृक्षेति सूक्तेन वृक्षविकल्पेन पला-

शादिदशवृक्षशकलानि गृहीत्वा लाक्षाहिरण्यवेष्टितं मणिं कृत्वा . . . बध्नाति· — sū. 6. दश ब्राह्मणा अथर्वाङ्गिरसः सुहृदो दशवृक्षेति सूक्तं जपन्तो व्याधितं शरीरमभिमृशन्ति· — sū. 7. पुनः क्षेत्रियभैषज्यान्युच्यन्ते . . . — sū. 9. उदकतृषाक्रान्तभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 13. सवासिनाविति सूक्तेन मन्थघटमभिमंत्र्य पाययति व्याधिताव्याधितौ एकवस्त्रपरिहितौ सन्तौ· — sū. 14-17. अरुषीउदरगण्डुलकभैषज्यान्युच्यन्ते । इन्द्रस्य या महीति सूक्तेन कृष्णचणकान्घृतमिश्राञ्जुहोति । . . . गोवालचित्रितं शरसंध्यं परिवेष्य (cf. sū. 26) पाषाणेन चूर्णयति । . . . अग्नौ प्रतपति । ततः सूक्तान्ते ऽग्नौ आदधाति· — sū. 18. सव्ये हस्ते पांसून् (Cod. पाशं) कृत्वा दक्षिणेन विमृज्य दक्षिणामुखः स्थितः सूक्तं जपित्वा व्याधितस्योपरि किरति । अरुषीगण्डुलकानां भैषज्यं· — sū. 19. पांसून् (Cod. पाशं) मर्दयति हस्ताभ्यां व्याधितः· — sū. 20. . . . पलाशोदुम्बराद्याः समिध आदधाति । समाप्ता उदरकृमयः उदरगण्डुलकाश्च दृष्टकृमयश्च तेषां सर्वेषां भैषज्यं· — sū. 21. अथ गोकृमिभैषज्यान्युच्यन्ते . . . — sū. 26. उद्यन्नादित्य इति सूक्तेन घृतमिश्रान्कृष्णचणकाञ्जुहोति । . . . उद्यन्नादित्य इति सूक्तेन शरं गोवालवेष्टितं धारयति पाषाणेन etc., essentially as in the comment upon sūs. 14-20. — sūs. 27—28. सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते । आज्यतन्त्रं कृत्वा व्याधितं पर्वसु बद्ध्वा । अक्षीभ्यां त इति सूक्तेनोदपात्रं संपात्य ततः पुनः सूक्तं जपित्वावसिच्य व्याधितस्य पर्वग्रन्थिर्विमुच्यते । तत उत्तरतन्त्रं । समाप्तमक्षिरोगनासिकाकर्णशिरोजिह्वाग्रीवाराजयक्ष्मादिसर्वभैषज्यं· — sū. 29. हरिणस्येति सूक्तेन हरिणशृङ्गमणिं . . . बध्नाति । . . . हरिणशृङ्गेन सहोदकं . . . आचमयति । अथोषाकाले एतत्कर्म । हरिणचर्मशङ्कुधानं प्रज्वाल्योदकेन प्रक्षिप्य ततो . . . व्याधितमवसिञ्चति· — sū. 32. बालरोगगृहीते च मैथुनदोषभैषज्यान्युच्यन्ते । . . . पूतिगन्धमत्स्यसहितमोदनं . . . व्याधिताय प्रयच्छति भक्षणार्थं· — sū. 33. अरण्यतिलैः प्रज्वालितमुदपात्रमभिमंत्र्य प्रक्षिपति उषाकाले । अवसिञ्चति व्याधितं । मैथुनराजयक्ष्मणि भैषज्यं । . . . अरण्यशणेन . . . अरण्यगोमयेनावज्वालितमुदकमभिमंत्र्यावसिञ्चति उषाकाले । मार्जनाचमनं । . . . चित्यादिभिः (Cod. चित्याद्याः; cf. Kāuç. 8. 16) प्रज्वालितमुदकमभिमंत्र्य व्याधितमवसिञ्चति । मार्जनमाचमनं च । केचित्तिलशणादिचतुर्षु कर्मसु अरण्ये अवसेकमिच्छन्ति केचिद्गृहे अवसेकमिच्छन्ति . . . — sū. 34. अथ सर्वभैषज्यान्युच्यन्ते । . . . आ गाव इति दशभिः सूक्तैः (iv. 21—30) . . . मुञ्च शीर्षत्या इत्यृचा . . . घटमुदकपूर्णं संपात्याभिमंत्र्य व्याधितमवसिञ्चति . . . —

Kaṇḍikā 28.

sū. 1. स्कन्दविषभये भैषज्यान्युच्यन्ते। तत्रकदेवतायै नमस्कारं कृत्वा ततो ब्राह्मणो जज्ञे वारिदमिति सूक्ताभ्यां (iv. 6; iv. 7) उदकमभिमंत्र्य आचामयति . . . संप्रोक्षति विषदुष्टं· — sū. 2. . . . कृमुकवृक्षशकलं सहोदकमभिमंत्र्य तत आचामयति . . . अभ्युक्षयति . . . दूर्शावज्ज्वालितमुदकमभिमंत्र्य व्याधितमवसिञ्चति। . . . जीर्णहरिणचर्मावज्ज्वालितमुदके प्रक्षिप्य तमभिमंत्र्य ततो ऽवसिञ्चति। . . . मार्जनिकावकरतृणैरवज्ज्वालितमुदकमभिमंत्र्यावसिञ्चति· — sū. 3. . . . उदपात्रं संपात्य तत आप्लावयति विषदुष्टं। . . . विषलिप्ताभ्यां सक्तुमन्थमुपमथ्य ततो ऽभिमंत्र्य पाययति। . . . मदनफलानि प्रत्यृचमभिमंत्र्य प्रत्यृचं भक्षयति यथा च छर्दयति तथा च कर्तव्यं... — sū. 5. अथ शस्त्राद्यभिघाते रुधिरप्रवाहे भैषज्यान्युच्यन्ते। रोहण्यसीति सूक्तेन लाक्षोदकं क्वथितमभिमंत्र्य व्याधिदेशमवसिञ्चति। उषाकाले कर्म। अस्थिभङ्गे रुधिरप्रवाहे शस्त्राभिघातादौ भैषज्यं· — sū. 7. रक्षोभैषज्यमुच्यते। ...सदंपुष्पा संध्या प्रसिद्धा... — sū. 8. अथ सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते। भवाशर्वौ मन्वे वामिति सूक्तेन (iv. 28)... — sū. 9. सर्वभूतग्रहभैषज्यमुच्यते। . . . शमीपर्णचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमंत्र्य सक्तुमध्ये ददाति भक्षार्थं रक्षोग्रहभैषज्यं· — sū. 10. . . . शमीचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमंत्र्यालंकारे ददाति· — sū. 11. . . . शमीचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमंत्र्य . . . व्याधितस्य शालां चूर्णैः परिकिरति· — sū. 12. अमतिगृहीते पुरुषे भैषज्यमुच्यते। . . . प्रज्ञानष्टे अज्ञानगृहीते अधर्मगृहीते त्रिवर्गे च विनष्टे द्यूतक्रीडाद्यतिप्रवृत्ते कुबुद्धिभैषज्यं· — sū. 13. राजयक्ष्मणि शिरोरोगे कुष्ठमये सर्वगात्रवेदनायां भैषज्यमुच्यते। यो गिरिष्वजायत इति सूक्तेन (v. 4) अश्वत्थो देवसदन इति द्वे (v. 4. 3, 4) गर्भो असीति तृचेन च (v. 25. 7-9) कुष्ठपिष्टं नवनीतमिश्रमभिमंत्र्य अप्रतिहारं व्याधितशरीरं प्रलिम्पति· — sū. 14. अथ शस्त्राभिघाते भैषज्यमुच्यते। रात्री मातेति सूक्तेन (v. 5) दुग्धलाक्षां क्वाथयित्वाभिमंत्र्य पाययति। शस्त्राभिघाते काष्ठाभिघाते पाषाणपतनाभिघाते अग्निदाघे सर्वशरीराभिघाते भैषज्यं समाप्तं· — sū. 15. सूतिका स्त्री अरिष्टकस्य भैषज्यान्युच्यन्ते। ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार एव त इति सूक्तेन (v. 6) भक्तमभिमंत्र्य ददाति भक्षणार्थं... — sū. 16. समाप्तं स्त्रीप्रसवदोषे सूतिकारोगे च भैषज्यं। अद्भुतदर्शने दोषनाशनभैषज्यं समाप्तं। सर्वाद्भुतेषु भक्तकर्म वा मन्थकर्म वा आचमनकर्म वा कुर्यात्। यानि चरकादिवैद्यकेषु अद्भुतानि पठ्यन्ते . . . तेषां सर्वेषामियं शान्तिभैषज्यं भवति . . . — sū. 17. अथ

सर्वव्याधिभैषज्यान्युच्यन्ते . . . — sū. 19. . . . द्वौ संपातौ भूमौ दत्त्वा ततः संपातितां भूमिमृत्तिकां गृह्य(!) तत उदपात्रे प्रक्षिप्य . . . व्याधितमाप्लावयति. —

Kaṇḍikā 29.

sū. 1. सर्वविषभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 2—4. यत्ते अपोदकमित्यृचा (v. 13. 2) अप्रदक्षिणं परिक्रामति व्याधितं (!)। विषस्तम्भनभैषज्यं। . . . शिरसि शिखां बध्नाति। . . . श्वेतवस्त्रेण ग्रन्थिं बध्नाति। . . . शणस्तम्बे ग्रन्थिं बध्नाति। विषं न विसर्पति देशस्थितं भवति शरीरे न सर्पति विषस्तम्भनं भवति. — sū. 5. वृषा मे रव इत्यृचा (v. 13. 3) यस्मिन्स्थाने दृष्टं(!) तं स्थानं न पीडयति। ऋचं जपित्वा दंशाद्विषमन्यत्र गच्छति। विषशासने भैषज्यं. — sū. 6. चक्षुषा ते चक्षुरित्यृचा (v. 13. 4) आचार्यस्ततः प्रदक्षिणं परिक्रामति। अपेह्यरिरसीत्यृचं (vii. 88. 1) जपित्वा तृणानि प्रज्वाल्य ततो अह्यभिमुखं प्रक्षिपति. — sū. 7. अपेह्यरिरित्यृचं (vii. 88. 1) जपित्वा यतो दृष्टस्ततो (!) ज्वलिततृणानि क्षिपति दर्शनेन. — sū. 8. कैरात पृश्न इत्यृचा (v. 13. 5) उदकं गृहतृणावज्वालितमभिमंत्र्य व्याधितं पाययति प्रोक्षति च. — sū. 9. असितस्य तैमातस्येति (v. 13. 6) ऋचा आर्त्नीज्यापाशं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति. — sū. 10. आलिगी च विलिगी च उरुगूलाया इति च द्वाभ्यां (v. 13. 7, 8) मधुमक्षिकां मधुवृक्षमृत्तिकामभिमंत्र्य पाययति. — sū. 14. . . . अलाबुवृत्तं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति. — sū. 15. अथ दुष्टवक्तॄणां मुखस्तम्भमुच्यते। एका च मे यद्येकवृषो ऽसीति सूक्ताभ्यां (v. 15; v. 16) कलापपच्कूवां (!) मधूदकं च . . . एकत्र कृत्वा . . . व्याधितं पाययति। दुष्टवक्तामुखबन्धनभैषज्यं (!)। दुष्टपुरुषबन्धनं। परोक्षेण वदन्ति. — sū. 16. यद्येकवृष इति सूक्तेन (v. 16) भोजनमभिमंत्र्य भक्षयति। शापभैषज्यं . . . — sū. 17. यद्येकवृष इति सूक्तेन (v. 16) गृहद्वारमभिमंत्र्य ददाति अपिदधातीत्यर्थः. — sū. 18. अथ ज्वरभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 19. अग्निस्तक्मानमिति सूक्तेन (v. 22. 1) ताम्रस्रुवेण मूर्ध्नि संपातानानयति। तत उत्तरतन्त्रं। एकस्मिन्तन्त्रे द्वावाग्निप्रणयनं. — sū. 20. अथ कृमिभैषज्यमुच्यते। . . . करीरमूलं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति। . . . गोवालैः करीरकाष्ठं वेष्टयित्वा सूक्तं जपित्वा पाषाणेन चूर्णयति। ततः सूक्तेनाग्नौ प्रतपति। ततः सूक्तेनादधाति. — sū. 24. . . . एकविंशत्युशीराणां मूलान्यभिमंत्र्य ततः पाषाणेन क्रुदयति(!) ततः सूक्तं जपित्वा उशीराण्यग्निना दहति. — sū. 26. . . . एकविंशत्युशीरपिञ्जूलीसहितं संपात्याभिमंत्र्य ततो व्याधितमाप्लावयति. — sū. 27.

अथ राक्षसभैषज्यमुच्यते। . . . वयोनिवेशनकाष्ठभृतं . . . — sū. 28. अथ सर्पविषभैषज्यमुच्यते . . . सर्पविषलिङ्गुपतापः. — sū. 30. श्लेष्मभैषज्यमुच्यते। उदकेन इदं क्रियते। अप्स्विदं कृत्वा तत्राग्निं प्रज्वाल्य। अस्थिस्रंसमिति सूक्तेन काष्ठशकलं संपात्य ततः शकलेन संपातवतावसिञ्चति व्याधितं . . . —

Kaṇḍikā 30.

sūs. 1. 2. अथाक्षिरोगे भैषज्यमुच्यते। . . . सर्षपकाण्डमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति सर्षपतैलेन संपातवन्तं करोति। . . . आज्येन प्रधानं। अङ्गानि सर्षपतैलेनाभ्यज्य मणिं वा ततो बध्नाति . . . — sū. 3. . . . सर्षपशाकं सर्षपतैलेनाभ्यक्तमभिमंत्र्य व्याधिताय प्रयच्छति . . . — sū. 5. . . . मूलक्षीरं मुखेन प्राश्य ततोऽभिमंत्र्य अङ्क्ते अक्षिणी व्याधितस्य। मूलक्षीरं क्षीरपाटिकालग्नं तदुच्यते . . . — sū. 6. . . . मूलक्षीरं . . . भक्षयति. — sū. 7. पित्तज्वरभैषज्यमुच्यते। ताम्रस्रुवेण मूर्ध्नि संपातानानयति। . . . अस्मिन्तन्त्रे (!) दावाग्निप्रणयनं कुर्यात्. — sū. 8. अथ केशवृद्धिकरणे केशपतने भैषज्यमुच्यते। . . . वृक्षभूमिजातौषधीभिरवज्वालितमुदकमभिमंत्र्यावनक्षत्रे ऽवसिञ्चति. — sū. 9. . . . मधु . . . क्वाथयित्वा . . . विभीतकां क्वाथयित्वाभिमंत्र्य व्याधितमवसिञ्चति. — sū. 10. . . . दारुहरिद्राहरिद्रे (!) च द्वाभ्यां क्वाथयित्वाभिमंत्र्यावसिञ्चति. — sū. 11. अथ उदरतुण्डभैषज्यमुच्यते। कृष्णं नियानं सस्रुषीरिति सूक्ताभ्यां (vi. 22; vi. 23) चित्याद्योषध्या सहितमुदकमभिमंत्र्य ततो व्याधितमवसिञ्चति. — sū. 12. कृष्णं नियानं सस्रुषीरिति सूक्ताभ्यां (vi. 22; vi. 23) मरुतो यजते पाकयज्ञविधानेन यथा वरुणं (cf. Kāuç. 41. 3)। मारुतं क्षीरौदनं मारुतशृतं etc. as in Kāuç. 40. 7 |. Then follow the practices described at Kāuç. 41. 4–7, along with which are employed the pratīkas mentioned at the beginning of this rite. — sū. 13. अथ हृदयदाघे जलोदरे कामले च भैषज्यान्युच्यन्ते। . . . नद्युदकमनुलोममाहार्य तत्र वलोकतृणानि प्रक्षिप्य . . . व्याधितमवसिञ्चति . . . — sū. 14. अथ गण्डमालाभैषज्यमुच्यते। पञ्च च या इति सूक्तेन गोपाशूलिकां पञ्चाशत्यं (!) चाधिका अग्नौ प्रज्वाल्य अधस्तादयःसमिध आदधाति. — At this point there is a lacuna in the MS., involving the omission of the comment upon the remaining sūtras of this kaṇḍikā, as well as of the first three sūtras of the next one. Sūtra 16 is commented upon by Keçava at length in connection

with Kāuç. 31. 16. The comment upon sū. 14 of this kaṇḍikā is followed directly by the treatment of 31. 4. —

Kaṇḍikā 31.

sū. 4. ...पुरोडाशं...पयो etc. ...जुहोति। व्रीहीन् etc. ...आवपति। शान्तवृक्षसमिध आदधाति . .। रक्षोग्रहभैषज्यं. — sū. 5. अथ सर्वभैषज्यमुच्यते । वैश्वानरो न ऊतये ऋतावानं वैश्वानरमिति सूक्ताभ्यां (vi. 35; vi. 36) उदपात्रमभिमंत्र्य पाययति । . . . सक्तुमन्थं पाययति। . . . हरिद्रां सर्पिषि . . . पाययति। . . . अप्सु घृतमुदकमभिमंत्र्य पाययति. — sū. 6. अपवादे भैषज्यमुच्यते बहुभाषणमधर्मे च प्रवर्तने तस्यापवादः (!)। अभ्याताननान्तं कृत्वा अस्माद् द्यौरिति पूर्वेण (vi. 44. 1) स्वयंपतिते गोशृङ्गे उदकं कृत्वाभिमंत्र्याचमयति अभ्युक्षति च. — sū. 7. अथ उदरे वा हृदये वाङ्गे वा सर्वाङ्गे वा शूले उत्पन्ने भैषज्यमुच्यते। यां ते रुद्र इति सूक्तेन शूलमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति। शूलं लोहमणिः पाषाणो वा दारिलरुद्रमतं। यां ते रुद्र इति व्याधितमभिमंत्रयते रुद्रभाष्यमतं। शूलभैषज्यं समाप्तं. — sū. 8. रक्षोग्रहे भैषज्यमुच्यते। उत्सूर्य इति चित्याद्योषधीभिः सहोदकघटमभिमंत्र्य व्याधितमवसिञ्चति । . . . शम्युदकेन सह . . . अवसिञ्चति । . . . शमीबिम्बमुदकसहितं . . . अवसिञ्चति। . . शीर्षपर्णीमुदके (!) दत्त्वा . . . अवसिञ्चति. — sū. 9. दुष्टगण्डविरिष्टभैषज्यमुच्यते। . . . तैलमभिमंत्र्य व्याधितं गण्डं संमार्ष्टि . . . — sū. 10. स्थूणायां निकर्षति घृष्यति व्रणं। रुधिरकृते दुष्टव्रणे दुष्टगण्डव्याधिभैषज्यं समाप्तं. — sū. 11. अक्षित- (!) व्रणभैषज्यमुच्यते । . . . गोमूत्रमभिमंत्र्य तेन व्रणमर्दयति । यस्य व्रणस्य मुखं नास्ति। अक्षतदुष्टव्रणे भैषज्यं. — sū. 15. . . . तृणरजस्य फेनमभिमंत्र्य व्रणं प्रलिम्पति। यस्य गण्डदुष्टस्य रुधिरं न च वहति तस्य। समाप्तमक्षतव्रणभैषज्यं. — sū. 16. गण्डमालाभैषज्यमुच्यते। ... शङ्खं घृष्ट्वाभिमंत्र्य गण्डमालां प्रलिम्पति। ...श्वानलालां कुर्कुटलालां (! for कुर्कुर°?)... प्रलिम्पति। . . . जलौकामभिमंत्र्य गण्डमालायां संसर्जयति रुधिरप्रवाहनार्थं। . . . गृहगोधिकामभिमंत्र्य गण्डमालायां संसर्जयति. — sū. 17. . . . सैन्धवलवणं चूर्णयित्वाभिमंत्र्य गण्डमालाया उपरि प्रकिरति। ततस्तस्योपरि निष्ठीवति मुखलालां प्रक्षिपति. — sū. 18. अथ पक्षिणोऽभिघाते भैषज्यमुच्यते। . . . श्वानपदस्थानमृत्तिकामभिमंत्र्य (Cod. °काभि°) पक्षाहतं (!) देशं प्रलिम्पति। पक्षहतभैषज्यं. — sū. 19. ...शुनो मक्षिकामभिमंत्र्याग्नौ प्रक्षिप्य ततो धूपयति व्याधिप्रदेशं । काकगृध्रकपो-

तक्षिनाद्दोनि पक्षिणाभिघाते (!) भैषज्यं समाप्तं. — sū. 20. अथ गण्ड-भैषज्यमुच्यते। ग्लौरितः प्र पतिष्यतीति (vi. 83. 3^c) अर्धर्चेन गोमूत्रमभिमंत्र्य गण्डमर्दयति।... प्रक्षालयति।... दन्तमलं... प्रलिम्पति।... तृणरजफेनं... प्रलिम्पति। समाप्तं गण्डभैषज्यं गण्डस्फोटिकां(!) इत्यर्थः — sū. 21. गर्दभाद्युरुगण्डभैषज्यमुच्यते (!)।... शान्त्युदकमभिमंत्र्य क्षतं प्रोक्षति।... आज्यं जुहोति। ततो मनसा संकल्पयति संपातान्ददाति। समाप्तं गर्दभदशजातिपिकादिक्षतगण्डभैषज्यं. — sū. 22. पापगृहीते जलोदरे च भैषज्यमुच्यते... — sū. 26. विषे उपविषे स्थावरजङ्गमे च भैषज्यमुच्यते। मक्षिकायां च भैषज्यं... — sū. 27. अथ कासे श्लेष्मपतने च भैषज्यमुच्यते।... भोजनमभिमंत्र्य ददाति।... सक्तुमन्थमभिमंत्र्य भक्षयति।... उपस्थानमादित्यस्य। उदकमभिमंत्र्याचमयति... — sū. 28. केशवृद्धिकरणे भैषज्यमुच्यते।... काचोमाचोफलमणिं... बध्नाति। जीवन्तीफलं बध्नाति।... भृङ्गराजं... बध्नाति।... केशदृढीकरणे केशजनने ह्रस्वकेशेषु वृद्धकरणभैषज्यं।... माषतिलादिकृष्णमन्नं भक्षयित्वा।... काचोमाचीफलं भृङ्गराजाभ्यां सहोदकमभिमंत्र्य रात्रौ ब्राह्मे मुहूर्ते ऽवसिञ्चति... —

Kaṇḍikā 32.

sū. 1. जम्भगृहीते भैषज्यमुच्यते।... स्तनमभिमंत्र्य बालकाय प्रयच्छति पानार्थं पतिः करोति कर्ता करोति।... दुःखनाशने भैषज्यं. — sū. 2. .. पाययति बालकं पिता वा माता वा पाययति तत्रोपरि दुह्यते अभ्यवदुग्धाः. — sū. 3. सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते... — sū. 5. वृश्चिकभैषज्यमुच्यते। तिरश्चिराजेरित्यष्टर्चेन (vii. 56. 1-8) ज्येष्ठीमधु (! for यष्टि°) पिष्ट्वाभिमंत्र्य पाययति — sū. 6. क्षेत्रमृत्तिकां जीवकोषणीचर्मवेष्टितां मणिं कृत्वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति।... वृश्चिकमशकभैषज्यं। जीवतः पशुचर्म जीवकोषणीत्युच्यते. — sū. 7. ... यानियानि पायनान्युक्तानि तानि तिरश्चिराजेरित्यस्य सूक्तस्य भवन्ति। समाप्तं वृश्चिकपिपीलिकामशकदंशशाकोटजलूकाभैषज्यं(!). — sū. 8. अथ गण्डमालाभैषज्यमुच्यते। अपचितां लोहिनीनामिति द्वाभ्यां (vii. 74. 1—2) आ सुस्रस इत्येका (vii. 76. 1) एताभिस्तिसृभिर्वंशधनुषं कृष्णोर्णमयीं ज्यां कृत्वा चिचितेन शरेण गण्डमालां विध्यति प्रत्यृचं। त्रयः शरा (Cod. शिरा) भवन्ति. — sū. 9. या ग्रैव्या अपचित इति चतुर्थ्या ऋचा चतुर्थेन शरेण गण्डमालामभिनिधाय विध्यति. — sū. 10. ... कृष्णोर्णज्यावज्वालितोदकमभिमंत्र्य उषाकाले... अवसिञ्चति व्याधितं. — sū. 11. अथ राजय-

त्त्मभैषज्यमुच्यते । . . . तृचेन वीणातन्त्रीखण्डं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति· — sū. 12. वाद्यवीणा तस्यां गस्वरं विष्णोवाद्यवीणाकंठं (!) शिखंडं वीणातन्त्रीं बद्धा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति(?). — sū. 13. . . . स्वयंपतितवीरिणखण्डत्रयमेकत्र बद्धा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति· — sū. 14. जलोदरे वरुणगृहीते भैषज्यमुच्यते . . . — sū. 17. अथ ज्वरभैषज्यमुच्यते । नमो रूरायेति सूक्तद्वयेन (vii. 116; vii. 117) खट्वायां व्याधितं कृत्वा . . . बद्धा तत अधः खट्वायां व्याधितमुपवेश्य तत उदकमभिमंत्र्य व्याधितमवसिञ्चति । व्याधितं सिच्यमानं यथा मण्डूकमभि सिच्यते तथा कुर्यात् . . . — sū. 18. अथ सर्वभैषज्यमुच्यते । . . . अर्थसूक्तेन व्याधितं . . . अभिमृशति· — sū. 20. सर्वविषभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 21. इन्द्रस्य प्रथम इत्यर्थसूक्तेन पैद्वं कीटकं तालिणीति लोकप्रसिद्धा तं (Cod. ते) पिष्ट्वाभिमंत्र्य नस्तं ददाति . . . दक्षिणनासिकापुटे· — sū. 22. अथ सर्पभये भैषज्यमुच्यते। . . . पैद्वं श्वेतवस्त्रवेष्टितमभिमंत्र्य यत्र सर्पभयं तत्र निखनति । पैद्वं हिरण्यवर्णसदृशः कोटश्चिचितो वासपैद्व इत्युच्यते . . . — sū. 24. आरे अभूदित्यृचान्तेन (! x. 4. 26) उल्मुकं प्रताप्याभिमंत्र्य ततो विषव्रणं दृष्ट्वा तत्संमुखं क्षिपति· — sū. 25. सर्पादर्शने यतो दृष्टस्ततः (! for दष्टस्ततो) प्रक्षिपत्युल्मुकं· — sū. 26. 27. अथानुक्तेषु कौशिकीयेषु सर्वव्याधिभैषज्येषु उक्तेषु चानुक्तेषु वापठितेषु तत्र सर्वभैषज्यमुच्यते। सर्वव्याधिभैषज्येषु मन्त्र ओषधिवनस्पतीनामनुक्तान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानां अंहोलिङ्गाभिरुच्यते अंहोलिङ्गेन गणेन तानि कर्तव्यानि। आशानामाशापालेभ्य इत्येका etc. . . Here follows the list of pratīkas given as the अंहोलिङ्गगण by the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 31, and quoted above, p. 89, note 2; then the text continues as follows: यानि च वै प्रतीकान्युच्यन्ते तान्यभिमन्त्रणेन सर्वव्याधिभैषज्यानि भवन्ति तान्युच्यन्ते। अक्षिभ्यां ते (ii. 33. 1) मुञ्चामि त्वा (i. 10. 4) उत देवाः (iv. 13. 1) आवतस्त (v. 30. 1) शीर्षक्तिं (ix. 8. 1) अंहोलिङ्गगणः । एतैः पञ्चप्रतीकैः . . . अन्यतमेनैकेनाभिमन्त्रणं कुर्यादित्यर्थः ।. Then follows a list of many of the commoner practices described in the preceding kaṇḍikās of this adhyāya, all of which, if performed while reciting the अंहोलिङ्गगण, are accounted efficacious against all diseases (सर्वव्याधिषु भैषज्यानि), as though they were performed with their own proper mantras (अथवा तैः सूक्तैः कर्तव्यानि । अथवा अंहोलिङ्गेन कर्तव्यानि). Then follows a catalogue of the diseases, many of which are treated in the preceding kaṇḍikās: the others are known in the later medical çāstras: उक्तव्याधीनां परि-

गणनं क्रियते . . . — sū. 28. अथ स्त्रीकर्मणो विधिं वक्ष्यामः। पुत्रकामायै स्त्रीकामायै स्त्रियै मृतापत्यायै रजोनाशे च शान्तिरुच्यते... —

Kaṇḍikā 33.

sū. 1. अथ प्रसवकाले इदं कर्म क्रियते यथा सुखेनैव प्रसवो भवतीत्यर्थः। अथ प्रसूतिकरणमुच्यते . . . — sū. 3. छिद्यमानासु मुञ्जेषीकासु गर्भसंस्थमरणं भवेत्। एकं कर्म· — sū. 5. शालाग्रन्थीन्विचृतति। द्वितीयं कर्म· — sū. 6. . . . कटिप्रदेशे बध्नाति . . . तृतीयं कर्म। केचिद्वषट् ते पूषन्निति सूक्तेन तैलमभिमंत्र्य प्रसवकाले अभ्यञ्जनं कुर्वन्ति· — sū. 8. अन्या वो अन्यामवेति (!) ओषध्यस्ता एवं एकत्र बध्नाति· — sū. 9. सर्वत्रौषधिखननमेतेन विधानेन कर्तव्यं। यत्र क्वचिदोषधिखननं तत्र सर्वत्रानेन विधानेन कर्तव्यं· — sū. 18. यदि तान्येकत्र भवन्ति तदा पुत्रो जायते। विज्ञानकर्मेदं· — sū. 20. यदि पुंनामधेयं स्पृशन्ति तदा कुमारी जायते· —

Kaṇḍikā 34.

sū. 1. अथ बन्ध्याप्रजननकरणमुच्यते... — sū. 2. ततो गृहे . . . पुरोडाशं प्रमन्दं कटुपा अलंकारान्संपात्य प्रयच्छति· — sū. 3. अथ मृतापत्यायाः स्त्रियस्तस्याः शान्तिरुच्यते। गर्भस्रावे जातमात्रे मृते वा स्त्रियां वा पुरुषे वा बाले वा युवाने (!) वा मृते इदं कर्म। त्रीणि मण्डपानि प्राग्द्वाराणि कृत्वा एकस्मिन्मण्डपे अभ्यातानान्तं कृत्वा . . . — sū. 4. पालाशपत्रे . . . — sū. 5. सीसेषूपरि स्त्रीमधिष्ठाप्य तेनोदपात्रेणाप्लावयति· — sū. 10. प्राकपश्चिमद्वारेषीकं (!) द्वार्योरुपरि बद्धा ततो निःसालामिति (ii. 14) सूक्तेनौदुम्बरीः समिध मृतापत्यायै आदधाति· — sū. 12. पतिलाभकर्माण्युच्यन्ते· — sū. 13. . . . आशयति कुमारी· — sū. 14. मृगाखरमृत्तिकाया वेदिं कृत्वा . . . हिरण्यालंकारान्गुग्गुलमौचं च यथोक्तान्संपात्य बन्धनं धूपनं प्रलेपनं कुर्यात्। ...पूर्वस्य संहिताविधिश्लोकः (cf. Ath. Paddh. and Keçava at Kāuç. 79. 9)।

आवपेत्सुरभिगन्धान् क्षीरे सर्पिस्तथोदके।
एतदायनमित्याहुरौचं तु मधुना सह ॥· —

sū. 15. . . . दक्षिणामुखी कुमारी प्रक्रामति· — sū. 16. . . . नावं संपात्य . . . भगस्य नावमित्यृचा उत्तारयति· — sū. 17. सप्तदानतंत्र्या वत्सान्वन्धयित्वा संपात्याभिमंत्र्य कुमारीं मोचयति। स्वयं न कर्ता। . . . यदि प्रदक्षिणं मोचयति तदा पतिलाभः· — sū. 18. . . . वृषभं . . .

विसर्जयति· — sū. 21. . . . आगमकृशरं . . . आशयति आज्यतन्त्रे भगिनीकं (!). — sū. 23. तत अर्यम्ण इत्यर्धर्चेन गृहाभ्यन्तरे कोणे बलिहरणं करोति· — sū. 24. यत आगच्छति काकस्तत आगच्छति वरः। समाप्तानि पतिलाभकर्माणि· —

Kaṇḍikā 35.

sū. 1. पुंसवनान्युच्यन्ते· — sū. 2. . . . नक्षत्रकल्पे उक्तानि पुंनक्षत्राणि· — sū. 3. . . . बाणं विवृहति। . . . शरमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति· — sū. 4. . . . अध्यण्डे बृहतिपालाशविदार्यौं (!) वा एकत्र पिष्ट्वाभिमंत्र्य दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन दक्षिणस्यां नासिकायां नस्तं ददाति। पुत्रार्थं कर्म पुंसवनमित्युच्यते· — sūs. 5. 6. Keçava's explanation is essentially the same as that of Ath. Paddh. and Daç. Kar. — sū. 7. के (!) लूनांश्च पलाशत्सरूनिर्वर्ते (!) निघृष्य . . . शिश्ने आधाय ततो मैथुनं करोति। समाप्तं गर्भाधानं· — sūs. 8. 9. पुनः पुंसवनमुच्यते। . . . मधुमन्थेऽग्निं निक्षिप्याभिमंत्र्य पाययति स्त्रीं· — sū. 10. . . शमीगर्भाश्वत्थस्याग्निं कृष्णोर्णया वेष्टयित्वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति आज्यतन्त्रे। समाप्तं पुनः पुंसवनं. . — sū. 11. अथ गर्भाधानमुच्यते। . . . हस्तावर्तकं कर्णादिकं (? Cod. कणा°) संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति आज्यतन्त्रे। समाप्तं गर्भाधानं· — sū. 12. अथ गर्भदृंहणमुच्यते। . . . अच्युता द्यौरिति (see Kāuç. 98 2, where the hymn is given in सकलपाठ) . . . — sū. 16. धाता दधात्विति चतसृभिर्गर्भिण्या (vii. 17. 1–4) उदरमभिमन्त्रयते। . . . वीरकर्म समाप्तं· — sū. 17. अथ प्रजननकर्म। प्रजापतिर्जनयतीति सूक्तेन (vii. 19) . . . — sū. 19. . . . उदकुलिजं संपातवन्तं कृत्वा गर्भिणीं परिहृत्य मध्ये निनयति। सुराकुलिजं etc. . . . भक्तं (!) सुरां प्रपां संपात्याभिमंत्र्य प्रजाकामायै प्रयच्छति। . . . समाप्तं प्रजागर्भकर्म बन्ध्यायाः. — sū. 20. अथ सीमन्तकर्म उच्यते। . . . श्वेतपीतसर्षपान्संपात्याभिमंत्र्य पुण्याहान्ते बध्नाति· — sū. 21. अथ स्त्रीवशीकरणमुच्यते। वृक्षत्वक्। तगरं। शरखण्डं (Cod. सराखंडं)। अञ्जनं। कुष्ठं। ज्येष्ठीमधु। वातसंभ्रमतृणानि। एतानि द्रव्याणि आज्येनालोड्य अङ्गं समालभेत् रुच्यर्थं· — sū. 22. . . . अङ्गुल्या तुदति भार्यामुदरे पृष्टौ रुच्यर्थौ· — sū. 23. . . एकविंशतिबदरीकण्टकानादधाति· — sū. 24. एकविंशतिदरीप्रान्तानि सूत्रेण वेष्टयित्वा . . . — sū. 26. खट्वां अधोमुखपट्टिकां गृहीत्वा . . . स्वपिति। त्रिरात्रं कर्म· — sū. 27 (note 4). . . . अर्दयं छेते· — sū. 28. . . . समाप्तानि संवननानि वशीकरणानि कामविषये स्त्रियामुत्साहो भवति . . . —

Kaṇḍikā 36.

sūs. 1. 2. स्वापनविघ्नशमनं (Cod. स्वापनं)। स्त्रीस्वापनकर्म उच्यते। ... अभ्यन्तरद्वारि शेषमुदकं न्युन्नति. — sū. 4. ... स्त्रियाः खट्वाया दक्षिणपादमभिमन्त्रयते। ... खट्वाया रज्जुमभिमन्त्रयते। ... स्त्रीस्वापनं पुरुषस्य विषये काम उत्पद्यते कामविषये स्त्रीस्वापनं समाप्तं। लज्जाप्रच्छादनं लज्जा भवतीत्यर्थः। स्वापनं सर्वेषां मानुषाणां निद्राकामानां। मैथुनमाचरतो विघ्नं न भवति ... — sūs. 5. 6. अथ पलायिन्याः स्त्रियाः बन्धनकर्म तन्त्रक्रमेण क्रियते। रज्जु(!) कल्पते तद्रज्जुवेष्टनमुच्यते। अस्माद् द्यौरस्मादिति द्वितीयेन सूक्तेन (vi. 77) रज्जुवेष्टनमभिमंत्र्य वंशाग्रे बद्धा मध्यमस्थूणे (Cod. स्थूरणे) बध्नाति. — sū. 7. ..शयनपादमभिमंत्र्य उत्पले बध्नाति. — sū. 9. ... अङ्कुशेन तिलाञ्जुहोति. — sū. 10. जायापत्योरक्रोधकरणमुच्यते ... — sū. 12. सौभाग्यकरणमुच्यते। ... शङ्खपुष्पीमूलमोषधिवत्खात्वा ... बध्नाति। ... सौवर्चलपुष्पमभिमंत्र्य यस्य सौभाग्यमिच्छति तस्य पुष्पमभिमंत्र्य तस्य शिरसि बद्धा ...। सौवर्चलं सूर्यवेलेति प्रसिद्धा. — sūs. 13. 14. दुष्टस्त्रीवशीकरणमुच्यते। रथजितामिति सूक्तैस्त्रिभिर्माषानभिमंत्र्य स्त्रियाः क्रमेषु वपति। ... चणकान् ... वपति। खट्वास्थाने वा गृहे शयनदेशे वा ... शरभृष्टीरादीप्ता अभिमंत्र्य प्रतिदिशमभ्यस्यति। एषु पतिप्रतिकृतिं कृत्वा ... हृदये विध्यति दार्भूषेण भाङ्गज्येन। ... समाप्तानि पतिद्वेषिणीकर्माणि। पुरुषो वा स्त्रीणां द्वेषं करोति। अनेन कर्मणा शान्तिर्भवति. — sū. 15. अथ स्त्रियो वा पुरुषस्य वा दौर्भाग्यकरणमुच्यते। ... दहनघातिता गौः अनुस्तरणीत्युच्यते। ईशानहता ज्वरहतेत्युच्यते। ... तत उलूखलदरणे त्रिशिले निखनति तत उलूखले ददाति। उपरि यस्य दौर्भाग्यं क्रियते तस्य एतानि गृह्णीयात्. — sū. 16. स्त्रीपुष्पमालां ... पिष्ट्वा अन्वाह. — sū. 17. ... कृष्णसूत्रेण वेष्टयित्वाभिमंत्र्य ... व्यत्यासं अश्मानं (Cod. आश्मनं) शालाया उपरि ददाति। व्यत्यासेन निखनति दौर्भाग्यकामः. — sū. 18. अथ तस्याः सौभाग्यकरणमुच्यते। यं ते भगं निचख्नुरिति ... शिला उत्खनति उत्पादयति। भगमस्या इत्यनेन सूक्तेन यत्कृतं तदनया विनश्यति। समाप्तं यस्या दौर्भाग्यं कृतं तस्याः सौभाग्यकरणं. — sū. 19. अथ सपत्नीजयकर्माण्युच्यन्ते ...। सपत्नीविद्वेषणं ... बाणपर्णी मामिका लोके प्रसिद्धा ... — sū. 22. अथ स्त्रीविषये काम उत्पन्ने कामविनाशकान्युच्यन्ते। ... यस्मिन्देशे काम उत्पन्नस्तत्स्थानं यावत् स्त्री वा पुरुषो वा ... व्रजति. — sū. 25. स्त्रीविषये ईर्ष्याविनाशकान्युच्यन्ते। ... ईर्ष्यालुं दृष्ट्वा जपति। ... सक्तुमन्थमभिमंत्र्य ईर्ष्या-

लुकाय ददाति . . . भक्तार्थं . . . — sū. 26. . . . ईर्ष्यालुकस्य कटिप्रदेशे . . . खल्वामभिमंत्र्य (!) धमति· — sū. 28. अथ मन्युविनाशकान्युच्यन्ते स्त्रीविषये पुरुषस्य। . . . मन्युमन्तं पुरुषं दृष्ट्वाश्मानमभिमंत्र्य हस्तेन गृह्णाति· — sū. 29. . . . अश्मानं भूमौ निदधाति· — sū. 31. . . . मन्युमतः पुरुषस्य छायायां धनुरभिमंत्र्य सज्जं करोति . . . — sū. 32. अथ सर्वविषये मन्युविनाशकान्युच्यन्ते । . . . दर्भमूलमोषधिवत्खात्वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति मन्युके· — sū. 33. अवीरजननमुच्यते । अपुत्रजननमित्यर्थः । अग्ने जातानित्यृचा अश्वतरीमूत्रेण पाषाणं निघृष्य ततोऽभिमंत्र्य भक्तेन सह ददाति। . . . अलंकारं समालभते। विद्वेषणं परस्य . . . । अथ बन्ध्याकरणमुच्यते। प्रान्यानिति तृचेन अश्वतरीमूत्रेण etc. — sū. 34. . . . समाप्तानि विद्वेषणानि परस्त्रीबन्ध्याकरणानि· — sū. 35. जारोच्चाटनमुच्यते . . . — sū. 37. . . . पाषाणमभिमंत्र्य जारमैथुनस्थाने प्रक्षिपति उच्चाटनार्थं· — sū. 38. पुरुषस्य स्त्रिया सह परस्परं विद्वेषणकरणान्युच्यन्ते। . . . बाणापर्णीं लोहिताजाया द्रप्सेन संनीयाभिमंत्र्य शयनमुपरि किरति (cf. sū. 19)। . . . स्त्रीपुरुषस्य उभयरुचिविनाशकरणं· — sū. 39. अथ दौर्भाग्यकरणमुच्यते। . . . हृदयं मुखं वाभिमन्त्रयते परस्त्रियै· — Keçava ends the adhyāya as follows: समाप्तानि स्त्रीकर्मकरणानि। तत्र भद्रश्लोकः।

भैषज्यकर्माणि प्रोक्तानि सर्वव्याध्युपशान्तये।
स्त्रीकर्माणि ततः पश्चाच्चतुर्थः संहिताविधौ ॥· —

Adhyāya v.

Kaṇḍikā 37.

Introduction. अथ विज्ञानकर्मणां विधिं वक्ष्यामः। लाभालाभजयपराजयसुखदुःखोत्कर्षापकर्षसुभिक्षदुर्भिक्षक्षेमाक्षेमभयाभयरोगारोगाः। क्षसोऽस्तीति न वेति। धनाधनधर्माधर्म . . . मरणामरणं। धान्यं भविष्यति न वेति। क्षेत्रं भविष्यति न वेति। गृहे वासो भविष्यति न वेति। धान्यपुत्रपशुहिरण्यस्रग्वस्त्राणि च। विद्याशास्त्रादिलाभो भविष्यति न वेति। जीवितमरणे गमनागमने बलाबले। सदसद्योगाद्व्याधितस्य जीवितमरणाभ्यां। प्रसवे पुत्रयोगात् पुत्रे जाते धर्माधर्मसंयोगात् मित्रामित्रसंयोगात्। ग्रामोऽस्ति वा न वेति। पुरुषस्य विवाहोऽस्ति वा न वेति। संवत्सरे मासे वा भविष्यति सुभगा वा दुर्भगा वा। गृहं ग्रामादि भविष्यति न वा। आधानं भवेन्न वेति। इत्यादि मनसा वाचा वा संचिन्त्य तत्कर्म कुर्यात्· — sū. 1. . . . राध्यमानं क्षीरौदनमभिमंत्र्य तत

आसिञ्चेत् । मनसा चिन्तयेत् । वाचा चिन्तयेत् । ओदनं सृतं भवेदसृतं वा भवेत् । यदि यथाचिन्तितं भवति तदा तस्य कर्मसिद्धिर्भविष्यतीति जानीयात् ...। ...इध्ममुपसमाधायाभिमंत्र्य आयाचेत् उत्कुचनेनार्थः। ...दर्भस्तम्बमभिमंत्र्य आयाचेत् यत्र समं विषमं नानार्थसिद्धिः।...पूर्वेद्युः पाठामभिमंत्र्य आयाचेत्। पत्राणां पत्राणां संकोचनेनार्थसिद्धिः. — sū. 2. अम्बयो यन्तीति सूक्तेन संग्रामे पूर्वेद्युर्वेदिं कृत्वा अभिमंत्र्य द्वितीये ऽहनि समविषमेण भावेन सिद्धिः . . . — sū. 3. . . पञ्चग्रन्थिवेणुदण्डमभिमंत्र्य आयाच्यं समे धारयति। अभीष्टदिशि पतनेनार्थसिद्धिः।... इषुं संधायाभिमंत्र्यायाचेत् चिन्तितं (Cod. चिंतित) प्रक्षेपणेनार्थः।... कुम्भे उदकपूर्णे दुग्धं प्रक्षिप्यायाचेत् जनाधिक्येनार्थसिद्धिः यथा चिन्तितं तथा सिद्धिः । कमण्डलुमुदकपूर्णं दुग्धमाक्षिप्याभिमंत्र्यायाचेत् जनाधिक्येनार्थसिद्धिः।... दर्भस्तम्बमभिमंत्र्यायाचेत् । . . . काम्पीलशाखां मूर्ध्नि धारयित्वाभिमंत्र्यायाचेत् इष्टदिक्पतनेनार्थः । . . . युगमभिमंत्र्यायाचेत् । . . . धान्यमभिमंत्र्यायाचेदग्नौ प्रक्षिपेत् प्रदक्षिणज्वलनेनार्थः । . . . हस्तयोरङ्गुलिद्वयमभिमंत्र्यायाचेत् । अज्ञातस्य वेनस्तदिति सूक्तेन एकविंशत्या (!) शर्करा अभिमंत्र्यायाचेत् धनेनार्थः समविषमभावेन यथावतार्थः (!). — sū. 4. अथ नष्टद्रव्यपरीक्षणे क्रियमाणे इदं कर्म।... वेनस्तदिति सूक्तेन . . . — sū. 6. वेनस्तदिति सूक्तेनाहतेन वस्त्रेण वेष्टितं हलं संपात्याभिमंत्र्य येन हरितां ततो नष्टः। . . . अत्रा(!) कुम्भवत्कृत्वा संपात्य . . . येन हरितां ततो नष्टः । समाप्तं नष्टद्रव्यपरीक्षणे विज्ञानं — sū. 7. अथ कुमारीविज्ञानमुच्यते।... वेनस्तदिति सूक्तेन ... — sū. 11. वेनस्तदिति सूक्तेन कुमारीमुदकाञ्जलिं पूरयित्वाभिमंत्र्य ... — sū. 12. ...समाप्तं कुमारी (!) विवाहकाले विज्ञानं —

Kaṇḍikā 38.

Introduction. अथ नैमित्तिकान्युच्यन्ते — sū. 1. दुर्दिनविनाशकर्मणां विधिं वक्ष्यामः।... दुर्दिनमभिमुखमुपतिष्ठते सर्वत्र दुर्दिनविनाशकानि. — sū. 2. ...प्रत्यृचमुदकं प्रक्षिपति. — sū. 3. ...खड्गं गृहीत्वोपतिष्ठते अभिमुखः।...उल्मुकं गृहीत्वोपतिष्ठते सूर्यस्याभिमुखः।... लकुटं गृहीत्वोपतिष्ठते. — sū. 4. ...उन्मृजानो अर्कमुखो भूत्वोपतिष्ठते. — sū. 6. पटेरकसमिध (!) अर्कसमिध आदधाति स्थण्डिले. — sū. 7. ...खदां खात्वा खदां त्रिः परिक्रम्यार्कनिर्लुञ्चितं कृत्वा खदायां प्रक्षिपति सूक्तान्ते। ततः पांसुना खदां पूरयति।... वृष्टिनिवारणं समाप्तं. —

sū. 8. अशनिनिवारणं कर्म वक्ष्यामः। ... अशन्यभिमुखमुपतिष्ठते. — sū. 9. ... एतत्कर्म क्षेत्रे। अशनिनिवारणं।

अतिवृष्टिरनावृष्टिः शलभा मूषकाः शुकाः।
स्वचक्रं परचक्रं वा सप्तैता ईतयः स्मृताः॥. —

sū. 11. अवदीर्यमाणे ग्रामे वावसाने वाग्निशरणे वा सभायां (Cod. समथ्यां) वा गृहे वा प्राकारे वा...वातरक्षार्थं कर्म वक्ष्यामः. — sū. 12. पत्तने रक्षार्थान्युच्यन्ते. — sūs. 13–16. The rites described in these sūtras are valid for the दृंहणानि as well as the दृतिकर्माणि. Is दृतिकर्माणि at Kāuç. 38. 12 to be emended to दृढिकर्माणि? In describing the latter Keçava ends as follows: समाप्तानि दृढकर्माणि...गृहपत्तने ग्रामपत्तने कार्यदृढकरणे अवहरणरक्षार्थं. — sū. 17. विवादे जयकर्मणां विधिं व्याख्यास्यामः। ... ज्येष्ठोमधुमभिमंत्र्य (!) भक्षयति। ततः सभां प्रविशति अपराजितादिशात्। पर्षज्जयकर्म सभाजयकर्म समाप्तं. — sū. 18. विवादे जयकर्माण्युच्यन्ते। ... पाटामूलं मुखे प्रक्षिप्य तदनन्तरमपराजिताद्दिशादागच्छति. — sū. 19. पाटामूलं मुखे प्रक्षिप्यान्वाह. — sū. 20. ..पाटामूलं बध्नाति. — sū. 21. पाटापुष्पमालामभिमंत्र्य शिरसि धारयति।...पाटापालाशीः सप्तपलाशी (!) सप्तपर्णी (!) मालामभिमंत्र्य धारयति. — sū. 22. वृष्टिनिवारणं भक्षभोजने कर्म उच्यते।...भक्तमभिमंत्र्य भक्तं शाकादि (Cod. भक्त°) ततो भुञ्जीत। वृष्टिनिवारणं समाप्तं. — sū. 23. ब्रह्म जज्ञानमिति सूक्तेन प्रथमेन काण्डादिना सूक्तेन वेदं वा अनुवाकं वा सूक्तं वा कल्पं वा ब्राह्मणं वाध्ययनं कर्तुमिच्छति तदा-तदा सूक्तं जपित्वा ततः अध्ययनं कुर्यात्। कलहशमनं समाप्तं. — sū. 24. ब्रह्म जज्ञानमिति सूक्तं जपति विवादे जयार्थं. — sū. 25. ब्रह्म जज्ञानमिति सूक्तं जपित्वा मीमांसव्याकरणादिशास्त्रवादं करोति तदा जपित्वा करोति प्रतिवादिनं जयति. — sū. 26. विवादकर्म उच्यते। ... चाक्रिकस्य रज्जुमभिमंत्र्य धारयति हस्तेन ... इति विवादकर्म कर्तुर्वदने कलहो न भवति. — sū. 27. सभाजयकर्माण्युच्यन्ते। सभास्तम्भनं कर्म जयकर्म तदा सभासदधर्माधिकरणादि जायते...। क्षीरौदनं etc. भक्षयति. — sū. 29. यद्वदामीति ऋचं जपित्वा सभां वदेत्। ... निरीक्षते। ... अन्वाह। यद्वदति तत्र तथैव वदति यच्चक्षुषा पश्यति तद्वदन् विघातो न भवति. —

Kaṇḍikā 39.

sū. 1. ... तिलकमणिं संपात्याभिमंत्र्य पुण्याहान्ते बध्नाति। आत्मरक्षार्थमणिः। ... सर्वत्र प्रत्यभिचरणार्थी मणिं बध्नाति ... —

sūs. 5—12 ततः शान्त्युदकं करोति महाशान्तिधानं मातलीवर्जं कृत्वा दूष्या दूषिरसीति कृत्वा प्रतिहरणो गणः। ततो वास्तोष्पत्यमातृनामचातनशान्तिगणे (!) एते पञ्च गणाः (cf. Kāuç. 8. 23—9. 6) शान्त्युदकेन आवाप्यन्ते। ततो मातलीं कृत्वा शान्त्युदकभाजने चित्याद्या (cf. Kāuç. 8. 16) आदधाति। मन्त्रोक्तायां दर्भापामार्गसहदेवीआटरूषककाम्पीलशितीवारसदंपुष्पा एता मन्त्रोक्ता भाजने एता ओषधीः शान्त्युदके अवधाय ततः शान्त्युदकं करोति (Kāuç. 9. 8)। तेन शान्त्युदकेन प्रोक्षन्व्रजति... अतो रात्रौ इदं कर्म प्रमाणकं करोति। उपानहौ परिधाय उष्णीषं कृत्वा अग्रे भूत्वा कर्ता शान्त्युदकेन प्रोक्षति कृत्यास्थानं यावत् बालागमपात्रेषु कृत्यादिषु च सर्वेष्विदं कर्म भवति। अमित्रचक्षु (!) यदि कृत्या दुष्टा भवति ततो वक्ष्यमाणं कर्म करोति अथ न भवति तदा कुर्यात्। एवं बालागपात्रेषु कृत्यादिषु सर्वेष्विदं कर्म भवति। अमित्रचक्षुषा इत्यनेन मन्त्रेण कृत्यां (Cod. कृत्वा) निरीक्षते। स च निरीक्षते। कृतव्यधनि इत्यृचा कृत्यास्थानं अवेक्षते। कृतव्यधनि इत्यृचा कर्ता काण्डेन विध्यति आङ्गिरसकल्पविधानधनुषा। अथवा दर्भ्युषेण (!)... काण्डेन विध्यति. — sū. 15. मांसानि शकले निधाय कर्ता संदंशं गृहीत्वा चर्मणि बद्धा प्रैषकृत्परिक्रम्य बन्धान्मुञ्चति. — sū. 18. ... नवनीतेनाभ्यज्याक्षिणी वा अङ्क्ते. — sū. 20. ... अरण्ये गच्छन्ति. — sū. 27. ... वास्तोष्पत्यादयस्त्वारो गणा (! cf. under sūs. 5—12) उच्चैः पठन्ति. — sū. 28. कर्ता अभिचारकृतपुरुषस्य शान्त्युदकेन मर्माणि (Cod. क°) संप्रोक्षते। गार्हपत्यसभाआमपात्रकूपकुकुटइत्यादीनि (! cf. v. 31. 1—4) मर्माणि (Cod. क°) संप्रोक्षति. — sū. 29. कृत्यास्थानं कृष्णवृषभहलेन कर्षति. —

Kaṇḍikā 40.

sū. 1. अथ नदीप्रवाहविधिं वक्ष्यामः। नदीप्रवाहं खात्वा... प्रसिञ्चन्व्रजति... — sū. 2. ... काशमभिमंत्र्य तत्र खाते रोपयति। ... द्विविसेवालपर्णीमभिमंत्र्य (! for °शैवाल°?) रोपयति नदीप्रवाहे। ... वेधूकपाटरकं (! for °पटेरकं?) अभिमंत्र्य नदीमार्गे निखनति। ... वेतसशाखामभिमंत्र्य नदीप्रवाहने (!) निखनति. — sū. 6. ... उदकं ... मण्डूकस्योपरि निनयति. — sū. 7. पूर्वप्रवाहो न भवति अथ नवधा प्रवाहे इदं कर्म कुर्यात्। वरुणदेवतापाकयज्ञविधानेन आज्यभागान्तं कृत्वा यददः संप्रयतीरिति सूक्तेन त्रिर्विभज्य जुहोति। तत उत्तरतन्त्रं। कृष्णव्रीहिं कृष्णाया गोः पयः घृतं च वेतसकाष्ठासु च इन्धनं। वेतसपत्रैः स्तरणं पटेरकेण वा अस्मिन्तन्त्रे (!) सर्वं मारुतं कर्तव्यं। उदकप्रवाहे उदकप्रवाहभये नदीभये ग्रामे नगरे

वा। यत्र उदकनदीभयं भवति तत्र सर्वत्र वारुणो होमः कर्तव्यः — sū. 9. ... बलिं हरेत् ततः अति धन्वानीति द्वाभ्यां न भवति मन्त्रोदकं नदीप्रवाहे प्रसिञ्चन्व्रजति। समाप्तं नदीदूरगमनकर्म — sū. 10. यदि न वहति नदी तदा वक्ष्यमाणमिदं कर्म। यददः संप्रयतीरिति नदीं हन्ति। ...वेतसशाखामभिमंत्र्य नदीमवसिञ्चति। ...यदि दूरं गता पुनः निवर्तते तदा इदं कर्म एके आचार्याः। यददः संप्रयतीरित्यादि सर्वमेकं कर्म मन्यन्ते। अन्ये भिन्नानि कर्माणि मन्यन्ते। अन्ये प्रसिञ्चनकर्म हिरण्यमण्डूककर्म योगकर्म मन्थनकर्म पाणिकर्म एतेषां विकल्पं मन्यन्ते। समुच्चयो वा इति दारिलमतं समुच्चयः। समाप्तं अन्यप्रवाहे नदीकर्म — sūs. 11. 12. अथ अरणिसमारोपणकर्म। ... अरणिद्वयं प्रतापयति पाणी वा प्रतापयति। उत्थाय वा गृह्णाति। ततो ऽनेन विधानेन पथि गच्छतां दोषो न भवति — sū. 13. अथावरोहणमुच्यते ... — sūs. 14. 15. पुरुषस्य वीर्यकरणे विधिं वक्ष्यामः। कपिकच्छुमूलमोषधिवत्खात्वा ... सुरवालकमोषधिवत्खात्वा ... दुग्धे अर्पयित्वा उपविष्टं धनुरुत्सङ्गे कृत्वा ... दुग्धमभिमंत्र्य पाययति — sū. 16. Keçava divides this sūtra in his treatment, so as to join the words मयूखे मुसले वासीनो to the preceding practice, to wit: यां त्वेत्यृचा सुरवालकं दुग्धे क्वाथयति पीत्वा कीलके उपविश्य ... पिबति ... कपिकच्छुं ... मुसले उपविश्य ... पिबति। ... सूकरवालकं ... मुसले उपविश्य ... पिबति. Then a new practice is introduced with the words: शिश्नस्य स्थूलकरणमुच्यते, as follows: यथासित इति सूक्तेन एकशाखार्कमणिं संपात्याभिमंत्र्य अर्कसूत्रेण बध्नाति ... — sūs. 17. 18. यावदङ्गीनमित्यृचा कृष्णमृगचर्ममणिं ... बध्नाति। ... आ वृषायस्वेति सूक्तेन हरिणस्कन्धचर्ममणिं कृत्वा कृष्णवालेन बध्नाति। ...वीर्यकरणं उत्थापनं स्थूलकरणं च भवति रेतोनाशे च —

Kaṇḍikā 41.

sū. 1. अथ वृष्टिकर्मविधिं वक्ष्यामः ... — sūs. 2. 3. त्रयोदशे ऽहनि पाकयज्ञिकं तन्त्रं व्रतोपायनान्तं कृत्वा ततो देवस्य त्वा सवितुरित्यादि मरुद्भ्यो जुष्टं निर्वपामि मरुद्भ्यस्त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति अनेन यजुषा तावत्समानं यावदाज्यभागौ ततः चोरौदनं जुहोति। समुत्पतन्त्विति सूक्तेन पञ्चभिर्ऋग्भिरेकामाहुतिं ततः पञ्चभिर्ऋग्भिर्द्वितीयां षड्भिस्तृतीयामाहुतिं जुहोति।ततः पार्वणाद्युत्तरतन्त्रं। पाकयज्ञिकं तन्त्रमाज्यभागान्तं कृत्वा ततः प्र नभस्वेति चीरौदनं एकामाहुतिं जुहोति। न घ्रंस्तताप्रेत्यृचा

(vii. 18. 2) द्वितीयामाहुतिं। युक्ताभ्यां तृतीयामाहुतिं। पार्वणाद्युत्तरतन्त्रं बर्हिर्होमे मरुतो गच्छतु हविः स्वाहेति। सर्वेषु वृष्टिकर्मसु कृष्णाया गोराज्यं कृष्णाया गोः पयः कृष्णा व्रीहिशालयः वेतसस्रुवः वैतसी समिदिन्धनं च. — sūs. 3. 4. ...काशदिविधुवकवेतसामिकत्र(!) कृत्वा . . . तत उदकमध्ये पात्रं अधोमुखं निनयति। ..उदके विप्लावयति. — sū. 6... कुक्कुरशिरमभिमंत्र्य उदके विप्लावयति। मेषशिरमभिमंत्र्य उदके प्रक्षिपति।... मानुषकेशजरदुपानहौ(!) वंशाग्रे प्रबध्य योधयति जपन्. — sū. 8. अर्थोत्थापने विघ्नशमनविधिं वक्ष्यामः।...अर्थकामोद्यमं यदा करोति तदा इदं करोति।... द्रव्यहस्त्यश्वरत्नहिरण्यधनधान्यादि एवंकामो यदोद्यमं वणिजादि करोति तदा इदं कर्म करोति। यस्मिन्नारम्भा गृहादि न सिध्यन्ति तदा इदं कर्म . . . — sū. 10. अथ द्यूतजयकर्म उच्यते . . . — sū. 11. उत्तराषाढनक्षत्रे संमिनोति (Cod. संभि°) पूरयति. — sū. 13. . . . त्रयोदश्यादयस्तिस्रो दधिमधुनि वासयित्वा (Kāuç. 7. 19) . . . अक्षान्वा कपर्दकान्वा . . . द्यूतं क्रीडां कुर्यात्. — sū. 14. अथार्थोत्थापनोद्यमकरविघ्नशमनकर्म उच्यते। . . . मरुतो यजते पाकयज्ञविधानेन यथा वरुणं मारुतं चोरौदनं मारुतशृतमित्यादि भवति (cf. sū. 3 fg. These performances as well as those following now are performed with each of the pratīkas mentioned in sū. 14)। एवमाद्या ओषधीः संपात्य अभिन्युब्जनं। विप्लावयति। श्वशिर एडकशिरः केशजरदुपानहौ युद्धउदपात्रकर्म (cf. sū. 6) एतानि अभिवर्षणानि कर्माणि भवन्ति एकैकस्य सूक्तस्य। एके आचार्या मारुतस्थाने मन्त्रोक्तदेवतायागं कुर्यात् यथा वरुणं। अथौषधिहोमसमानं वर्षकर्मणाम्. . .। उदकघटं संपात्याभिमंत्र्य तत आप्लावयति। . . . अवसिञ्चति (both performances are again prescribed with all the pratīkas of sū. 14) . . . विघ्नशमनकामः। समाप्तानि अभिवर्षणावसेचनानि कर्माणि. — sū. 15. वैश्वानरो रश्मिभिरिति सूक्तेन उदेहि वाजिन्निति विंशत्या ऋग्भिश्च (xiii. 1. 1—20) उद्यन्तमादित्यं स्नानं कृत्वोपतिष्ठते अर्थमुत्थापनकामः. — sū. 17. . . . वस्त्रं . . . ददाति। विद्रावणादिविषये शमनकामः। समाप्तानि विघ्नशमनकर्माणि. — sū. 18. अथ गोवत्सद्वेषोविरोधसांमनस्यमुच्यते. — sū. 19. . . . ततो वत्सं त्रिः परिभ्रामयित्वा . . . पानार्थं मुञ्चति. — sū. 20. . . . गवां वत्सेन सह विरोधि वत्सगोविरोधिसांमनस्यकर्म(!)।समाप्तं गोवत्सस्य विरोधि सांमनस्यं। अकरणे गौः पूर्वा विनश्यति अथ गोवत्सः . . . तदा राजा प्रजाः . . . — sū. 21. अश्वशान्तिविधिं वक्ष्यामः। . . . अश्वाः शान्तास्तेजस्विनो निरुपद्रवा वेगवन्त आरोग्या भवन्ति. —

Kaṇḍikā 42.

sū. 1. अथ प्रवासनद्रव्योत्थापनमुच्यते। ... प्रवासे गत्वा चौरभयं उदकभयं गमनविघ्नं न भवति। ... हविषामुपधानं कुर्यात्. — sū. 3. ... यदि यानेन याति तदा इदं कर्म. — sū. 4. वाणिजद्रव्यं वस्त्राश्वादि सर्वद्रव्यं... विक्रयार्थं नयति। यदा द्रव्यं गृह्णाति तदा इदं कर्म... — sū. 6. अथाभ्यागतपुरुषाणां सांमनस्यं क्रियते। यदा विशिष्टो गृहे आगच्छति तदा इदं मित्रीकर्म क्रियते। मित्रं त्वेषां दर्शने आगतानां। यदा गृहे आगच्छति तदा इदं कुर्यात् ... — sū. 7. ... हस्त्यादियानं संपात्याभिमंत्र्य तस्मिन्याने यस्य सांमनस्यं क्रियते... उपरि उपविशन्ति। सर्वे यानस्योपरि चटन्ति ततः पश्चिमदिशि ... गत्वा पुनर्गृहे आगच्छन्ति। ततः... ओदनमभिमंत्र्य सह भुञ्जन्ति मन्थं वा। समाप्तं सांमनस्यं। एकस्मिन्युद्धे क्रियमाणे सहागतस्य कर्म इदं कर्म अन्यस्य च साधारणमित्यर्थः। यो युद्धे साहाय्यत्वं करोति तस्येदं कर्म। प्रथमं पादौ प्रक्षाल्य ततः कर्म चेति। क्षत्रिययोरिदं कर्म मन्यन्ते केचित्. — sū. 8. अथ गृहे विरुद्धे सति सांमनस्यमुच्यते। कतारण्ये गत्वा समिधो गृहीत्वा तूष्णीं गृहमागत्य... गृहमनुष्याणां सांमनस्यं भवति कलहनिवारणं... — sū. 9. अथ मन्त्रब्राह्मणयोर्द्रव्यमिच्छति तस्येदं कर्म प्रतिगृहादि उच्यते।... वेदपाठेन शास्त्रपाठेन अर्थोत्थापनमिच्छन्निदं करोति। समाप्तं वेदेन अर्थोत्थापने विघ्नशमनं. — sū. 12—17. अथ परिमोचविधिं वक्ष्यामः। गोदानिकतन्त्रमाज्यभागान्तं कृत्वा ततः शान्त्युदकं कृत्वाभिमन्त्रयते। अपो दिव्या इति चतसृभिः। ततो ऽभ्यातानादि परिदानान्तं कृत्वा। केचित्परिदानान्ते ततो ऽभ्यातानं हुत्वा। तत इदावत्सरायेति कल्पजैश्चतसृभिर्ऋग्भिराज्यं जुहुयात्। ... समिध आदधाति। ... वेदव्रतं कल्पव्रतं मृगारव्रतं विषासहिव्रतं यमव्रतं शिरोव्रतं अङ्गिरोव्रतं इत्येवमादिषु (cf. Kāuç. 57. 32, note) ... इदावत्सरायेति व्रतविसर्जनं व्रतश्रावणं च करोति। ... यत्र क्वचिद्व्रतं वैदिकं लौकिकं च तत्र सर्वत्र व्रतादानं व्रतविसर्जनं च भवति विधानेन। शिरोव्रतादीनि नित्यानि ... कृच्छ्रचान्द्रायणादीनि काम्यानि स्मृतिपुराणशास्त्रवेदविहितानि ... तानि सर्वाणीत्येतेन विधानेन कर्तव्यानि. — sū. 18. परिमोचानन्तरं त्रिरात्रं स्नानव्रतं चरेत् ... — sū. 19. अथ पापलक्षणा स्त्री तस्याः शान्तिरुच्यते। ... स्त्रीमुखं प्रत्यृचं प्रक्षालयति तस्या मुखं हस्तयोर्मशकशिशुकशिरकौ (!) अस्थानतिलकं ह्रस्वकेशादिपापलक्षणं सामुद्रिके स्त्रीलक्षणं व्याख्यातं। ... स्त्रियं पापलक्षणामभिषिञ्चति दक्षिणात्केशादारभ्य यावदुत्तरपार्श्वं ततः पापलक्षणं विनश्यति. — sū. 22. अथ पापदर्शने शा-

न्तिरुच्यते ... दर्शनदोषो न भवति। ... पुरुषस्य भाग्यकाले हरिणा यान्ति प्रदक्षिणाः अप्रदक्षिणेषु हरिणेषु अयं जपः पक्षिषु च। ... श्वानरुदिते काकरुदिते काकमैथुनेषु पुरुषस्य मैथुनेषु श्येनमैथुनदर्शने नग्नस्त्रीदर्शने नग्नपुरुषस्य नपुंसकस्य दर्शने ... यत्र क्वचिदपशकुनाः पतिताः तत्र सर्वत्रायं जपः। शुचौ स्मृतौ पतिताः अद्रष्टव्यास्तेषां सर्वेषां दर्शने अद्भुतानां दर्शनेष्वयं जपः कर्तव्यः। लोके यद्विरुद्धं अन्वीक्ष्यं ... अयं जपः। अपशकुनजपः समाप्तः. — sū. 23. अथ पुरुषहवे अकार्यकरणेन विघ्नशमनकर्म उच्यते ... —

Kaṇḍikā 43.

sū. 1. पुनर्विघ्नशमनमुच्यते। ... पिशङ्गवर्णसूत्रे बद्धा ... अरलूमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति। ... विस्कन्धविघ्नशमनो मणिः। स्पर्धमानस्य स्पर्धा विनश्यतीत्यर्थः। ... वेणुदण्डादीन्संपात्य ततः सूक्तेन विमृज्य धारयति ...। चित्रदण्डे ध्वजदण्डे चिह्नदण्डे ... लकुटादिदण्डं सर्वं संपात्य ... धारयति तस्य सर्पशृङ्गिदंष्ट्रादिविघ्नं न भवति। ...। आयुधं संपात्याभिमंत्र्य विमृज्य सूक्तेन धारयति। ... सर्वशस्त्रसंपातिते मायादिकं मायाजालयुद्धे निवारणं संग्रामे इन्द्रजालनिवारणं युद्धे विघ्नं न भवति शत्रुहवं निवारयति। शत्रवो गच्छन्ति। स्पर्धमानं शत्रुं जयति हवं विनाशयति. — sū. 2. ... विघ्नगृहीतं पुरुषं धूपयति ... यस्य आरम्भा न सिध्यन्ति. — sū. 3. अथ भूमिशुद्धिं गृहं करिष्यमाणस्तस्येदं करोति।. Then Keçava exhibits essentially the same text as the Ath. Paddh., ending with the following: अथवा नवे गृहे श्येनयागः कर्तव्यः विकल्प इति भाष्यकारः। प्रथमतो वा श्येनयागो नवे वा गृहे. — sū. 4. अथ गृहप्रवेश उच्यते। वास्तुसंस्कार उच्यते ... — sū. 5. ततः शान्त्युदकं करोति। मातलीं पूर्वं कृत्वा वास्तोष्पत्यादीनि चतुर्गणीं महाशान्तिं शान्त्युदके आवपते। ततो मातलीं कृत्वा ततः शान्त्युदकं समाप्यते (cf. Kāuç. 8. 23 fg.)। तेन भूमिं प्रोक्षयेत्. — sū. 7. .. अन्येषु स्थूणागर्तेषु पार्श्वे स्थितेषु प्रक्षिपति. — sū. 8. ... नीयमानां (!) शालामनुमंत्रयते. — sū. 11. ... दृढां कारयति शालाभूमिं. — sū. 13. .. द्वाभ्यां चरू जुहोति। केचिदस्मिन्तन्त्रे (!) यजूंषि यज्ञ इति etc., as at Kāuç. 23. 1 fg. — sū. 15. वृद्धस्त्रियो गीतमङ्गल्यादि कुर्वन्ति ब्राह्मणाः पुण्याहानि पठन्ति श्राद्धं च केचित्पश्चात्कुर्वन्ति। ... यत्र गृहं मण्डपं वा कुटीं वा चित्रशालां वा मठस्थानं वा ... देवगृहं वा अन्यं वा तृणमयं वा काष्ठमयं वा इष्टकामयं वा पाषाणमयं वा गृहादिकं करोति तत्रानेन विधानेन वास्तुयागः कर्तव्यः. — sū. 16. अथ क्रव्यादोपहतगृहे क्षेत्रे वान्यत्र गोष्ठे वा

यत्र क्वचित्तत्र शान्तिरुच्यते... क्रव्यादा प्रविष्टे गृहे कुमारा म्रियन्ते वत्सान् (!) वा किशोरान् (!) वा . . . धननाशो यत्र भवति तद्गृहं ग्रामं नगरं वा क्रव्यादोपहतं जानीयात् . . . — sū. 18. . . . पालाशसमिध आदधाति. — sū. 19. . . . कुमारवत्सगोमरणादि धनधान्यविनाशादि चिन्तितोद्वेगादि क्रव्यादचिह्नानि। क्रव्यादोपहतशान्तिः समाप्ता. — sū. 20. अथ क्रव्याच्छमनविधानमुच्यते । . . . लौकिके वाग्नौ गृहे वावसथ्ये वा शान्तिकपौष्टिकार्थं मन्थने वा यत्र वा क्रव्यादोपहतिर्दृश्यते तत्र सर्वत्र कुर्यात्. — sū. 21. अथ वशाशमनविधानमुच्यते। ये अग्नय इति दशर्चेन सूक्तेन वशामभिमंत्र्य ततो ब्राह्मणाय ददाति। यस्य गृहे वशा भवति जायते तद्गृहं दैवहतं विजानीयात्. —

Kaṇḍikā 44.

sū. 1. अथ वशाशमनविधानमुच्यते... — sū. 3. ... शान्त्युदकं करोति अन्वारब्धायै वशायै काष्ठेन तृणेन वा. — sū. 5. मातल्यन्तेन (xi. 6. 23) शान्त्युदकेनाचामयति च संप्रोक्षति च. — sū. 6. वशां कर्ता ऊर्ध्वस्थितः वास्तोष्पत्यादिचतुर्गणीं महाशान्तिं (cf. Kāuç. 8. 23. fg.) उच्चैस्तृतीयसवने जपति वशामभिमुखः स्थितः. — sū. 14. समस्येति (!) मन्त्रेण भूमौ कृत्वा तत उपरि वशां पातयति. — sū. 15. . . . निरुच्छ्वासं करोति मारयतीति. — sū. 17. यद्वशेत्यृचा कल्पजया आज्यं जुहोति. — sū. 19. . . . इति कर्ता ब्रूयात्. — sū. 28. शेषमुदकं पार्श्वदेशे निक्षिप्य ततोऽभ्यन्तरे प्रविश्य... — sū. 36. छेदनस्थानमभिघार्य. —

Kaṇḍikā 45.

sū. 3. अवदानानि पशोरेकादश गृह्णाति. — sū. 4. ततः स्विष्टकृदवदानानि गृह्णाति तानि त्रीणि दक्षिणो बाहुः वामजङ्घा च अन्त्रविभागं। एतानि त्रीणि भागानि. — sū. 6. ततो यद्दैवत्यः पशुस्तद्दैवत्यचरुः श्रपयितव्यः. — sū. 12. . . . वपाश्रपण्यौ द्वे सह जुहोति. — sū. 13. अथ पित्र्येषु काम्येषु विशेषः. . . — sū. 16. सम्राडसीति मन्त्रेणाज्यं जुहोति । सर्ववीरायेत्यादि चतस्र आहुतीर्जुहोति। . . . समाप्तं वशाशमनविधानं । दैवहतं तस्य गृहं यस्य गृहे वशा जायते तस्य धनादिनाशा भवति तस्माच्छान्तिः कर्तव्या. — sū. 17. अथ दुष्टे प्रतिग्रहे सौम्ये वा कृते याजने वा दक्षिणाप्रतिग्रहणे येन कर्मणा पापं विनश्यति तदुच्यते। . . . प्रतिग्रहं . . . प्रतिगृह्णाति। प्रतिग्रहदोषो न भवति . . . — sū. 18. सर्वाणि कर्माणि कृत्वा पुनर्मैत्विन्द्रियमित्यृचा कर्म समाप्य तत आत्मानमनुमन्त्रयते । सर्वकर्मसु भवति । इत्यात्मशान्तिः । संध्यावन्दने

आज्यतन्त्रे पाकतन्त्रे अस्मिन्कर्मणि नित्यनैमित्तिककाम्येषु पुनर्मैत्विन्द्रिय-मित्यृचा आत्महृदयमनुमन्त्रयते. — sū. 19. एतेन विधानेन पशवो व्याख्याताः...नित्यनैमित्तिककाम्याः...पैठीनसिना काम्याः पठिताः. —

Kaṇḍikā 46.

sū. 1. अथ अकृते पापे लोके पापवचनमुत्पद्यते तत्र शान्तिरुच्यते। ...सक्तुमन्थं ... भक्तमभिमंत्र्य ददाति। प्रथममग्रे कृत्वा अभ्याख्यातं गृहे प्रवेश्य कर्ता पश्चात्प्रविशति. — sū. 2. ...द्रुघणमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति. — sū. 3. ...पालाशकाष्ठमणिं द्रुघणप्रतिरूपं कृत्वा ... अभिशस्ते बध्नाति। कृष्णलोहमणिं ... ताम्रमयद्रुघणप्रतिरूपमणिं ...हिरण्यमणिं द्रुघणप्रतिरूपं... बध्नाति। ... सर्वत्र कौशिके कर्मणां विकल्पः। एकस्मिन्विषये यत्र बहूनि कर्माणि पठितानि तत्रैकं कुर्यात्सर्वाणि वा तन्त्रविकल्पः. — sū. 4. अथ यागे क्रियमाणे येन कर्मणा विघ्नशमनं भवति तदुच्यते। ...ऋत्विजो यजमानश्चाशयन्ति(!) अविघ्नेन यज्ञसिद्धिर्भवति. — sū. 5. यागसमाप्तौ विघ्नशमनमुच्यते। सोमदेवत्यं चरुं ... जुहोति. — sū. 6. अथ धनधान्यादिप्रतिग्रहादियाचनामिच्छन्निदं कृत्वा याचितविघातो न भवति। ...याचितं न प्रतिषेधयति।... सारूपवत्सं पायसं संपात्याभिमंत्र्याश्नाति. — sū. 7. अथ कपोते उलूके वा गृहं प्रविष्टे अन्यत्राभीष्टदेशे ऽपि तत्र शान्तिरुच्यते।...शान्त्युदके आवपते ततो मातलीं (xi. 6. 23) कृत्वा शान्त्युदकं समाप्यते रात्रौ तेन शान्त्युदकेन तत्स्थानं प्रोक्षति यतार्ये इत्येतैर्मन्त्रैः (cf. Kāuç. 39. 9) कपोतोलूकस्थानं यावत्... — sū. 8... त्रिः शालां परिणयति कपोतस्थानं वा परिभ्रामयेत् ...। आरण्यके पक्षिणि प्रविष्टे इदं कर्म कुर्यात्। कपोतोलूके वा प्रविष्टे द्विपदचतुष्पदविनाशो वेदे श्रूयते तस्य दोषशमनं... — sū. 9. अथ स्वप्नाध्यायपठिते उग्रे स्वप्नदर्शने शान्तिरुच्यते। स्वप्नाध्यायपठितदुःष्वप्न्यं रुद्रभाष्यकारमतेन गृहीतव्यं(!)। पक्वमांसे प्रेतदर्शने परिष्वङ्गमर्कटे(!) दृष्ट्वा तैलाभ्यङ्गे नग्नपुरुषदर्शने नग्नस्त्रीदर्शने कालसूत्रेत्यादि(!) स्वप्नाध्यायपठिता अनेकशः। इति दुःस्वप्नदर्शने शान्तिरुच्यते। ... स्वप्नं कुत्सितं दृष्ट्वा मुखं प्रक्षालयति. — sū. 13. अथ पुनर्घोरदुःस्वप्ननाशनकर्म उच्यते। विद्मा ते स्वप्नेत्येकेन पर्यायेण दुःस्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्ष्टि।... पार्श्वेन द्वितीयेन भूयते। ... अन्नं स्वप्ने दृष्ट्वा निरीक्षते। ... मिश्रधान्यं पुरोडाशं जुहोति. — sū. 14. अथ आचार्ये मृते ब्रह्मचारी इदं करोति श्रेयस्कामः आचार्यदहने। अग्निर्भूम्यामित्यादि (xii. 1. 19) पञ्च सामिधेनीर्हुत्वा ततो दहनं त्रिर्भ्रामयित्वा तत नहि ते अग्ने तन्व इति सूक्तान्ते

पुरोडाशं जुहोति तस्मिन्दहने. — sū. 16. कौशिकसूत्रे शयनं न मन्यते च प्रेतादिभयात् तद्विघातशमनं. — sū. 17. अपो दिव्या इति चतसृभिर्ऋग्भिः स्नानं कृत्वा त्रिरात्रं गृहे आगत्य ततः शयीत इति कौशिकमतं। मृते आचार्ये इदं कर्म प्रायश्चित्तं कृत्वा ततः समावर्तनं कुर्यादित्यर्थः। अन्यं गुरुमुपासीत. — sū. 19. अथ ब्रह्मचारी स्त्रिया मैथुनसंयोगे इदं करोति। स अवकीर्णीत्युच्यते (Cod. साव°) तस्य प्रायश्चित्तमिदमुच्यते। ब्रह्मचारिणं दर्भरज्वा कण्ठे बद्धा . . . — sū. 22. अथ स्वयंप्रज्वालिते ऽग्नौ प्रायश्चित्तमुच्यते . . . — sū. 23. अथ अग्निशब्दकरणे शान्तिरुच्यते। . . . अग्निमुपतिष्ठते. — sū. 24. अथ संदेशे विस्मृते . . . अग्निमुपतिष्ठते। यदि ग्रामे वा गृहे वा संदेशं न कथयति तदा इदं प्रायश्चित्तं. — sū. 25. अथ पापनक्षत्रे जाते स्त्री वा पुरुषो वा यो जातस्तस्य शान्तिरुच्यते। . . . तस्य मुञ्जरज्वा कण्ठे पादे . . . बद्धा ततः प्रत्नो हीति सूक्तेन उदकघटं संपात्याभिमंत्र्य दर्भपिञ्जूलीर्घटे प्रक्षिप्य ततो ऽभिषिञ्चति। . . . ग्रीवापाशं नदीफेनेषु निदधाति। नदीनां फेनानित्यर्धर्चेन (vi. 113. 2ᶜ) कटिपाशं उदकमध्ये प्रक्षिपति। मातृपितृभ्रातृषु दोषश्रवणात्। तस्मात्पापनक्षत्रेण शान्तिः कर्तव्या। . . . मूलनक्षत्रे इदं कर्म क्रियते। यो नक्षत्रकल्पोक्तं कर्म कुर्यात् तदुच्यते। . . . प्रत्नो हीति सूक्तेन . . . क्षीरौदनं संपात्याभिमंत्र्याश्नाति। . . . एतस्मिन्तन्त्रे (!) समूलं बर्हि स्तृणाति समूलेध्मानुपसमाधाय एष विशेषः। नक्षत्रकल्पोक्तं। एषा नक्षत्रकल्पोक्ता शान्तिः। आप्लवनावसेचने च क्षीरौदनप्राशनं च एतानि त्रीणि। अथवा प्रत्नो हीति सूक्तेन उदकमभिमंत्र्य पापनक्षत्रजातमवसिञ्चति शिरसि। एतानि त्रीणि कर्माणि भवन्ति. — sū. 26. अथ ज्येष्ठे भ्रातरि जीवति विवाह आधानदीक्षां च करोति तस्य शान्तिरुच्यते... — sū. 28. उत्तरपाशं नदीनां फेनानित्यर्धर्चेन नदीफेने निदधाति। अधरपाशं...नदीमध्ये प्रक्षिपति। ततो बन्धनं कृत्वा ततो ऽवसिञ्चति. — sū. 29. . . . अपां सूक्तैर्घटं संपात्याभिमंत्र्य तत आप्लावयति। . . . अवसिञ्चति। परिवित्तिपरिवेत्तृप्रायश्चित्तं. — sū. 30. अथ मृते आचार्ये इदं कर्म... — sū. 33. अथ देवपितृवर्जितखदाशयनिहितस्य अन्नस्य याज्ञाकेन (!for याजकेन) येन कर्मणा भवति तदुच्यते। ...अनुवाकेन खदाशयादन्नादुद्धृत्य सेतिकामेकां जुहोति. — sū. 34. ...प्रायश्चित्तं. — sū. 35. ...खदाशयान्नसंस्कारशान्तिः समाप्ता. — sū. 36. अथ मृते धनिके ऋणकस्य ऋणदानशान्तिरुच्यते। अपमित्यमप्रतीत्तमिति त्रिभिः सूक्तैर्द्रव्यमभिमंत्र्य (vi. 117–119) पुत्राय ददाति। अनृणो भवति. — sū. 41. आकाशोदकेन शरीराप्लवने दोषो भवति तस्य शान्तिरुच्यते . . . — sū. 42.

दिवो नु मां बृहत इति सूक्तेन एकतैलं सर्वौषधिगन्धं हिरण्यं वा एतान्यभिमंत्र्य शरीरमुद्वर्तयेत्।... आकाशबिन्दुदोषोपशान्तिः समाप्ता· — sū. 43. अथ कुमारस्य कुमार्या वा यस्योत्तमदन्तौ पूर्वौ जातौ तत्र मातापित्रोर्मरणशङ्का भवति तत्र शान्तिरुच्यते ... — sū. 44. ... व्रीहियवतिलमाषानेकीकृत्याभिमंत्र्य उत्तमजातदन्ताभ्यां दंशयति· — sū. 47. अथ शिरसि अङ्गे वा काकोपविष्टदोषः श्रूयते तस्य शान्तिरुच्यते· — sū. 48. ... उल्मुकमभिमंत्र्य काकमुखेन अपमृष्टं पुरुषं पर्यग्नि करोति। उपरि भ्रामयित्वा दूरे निक्षिपति. — sū. 49. अथ संसर्गदोषशान्तिरुच्यते।...सर्वेषु रोगेषु शावदन्तादि कुनखिना बण्डेन ज्वरेणापामार्गादिरोगेषु संसर्गेषु सर्वदोषान्मुच्यते ... — sū. 50. अनृतमुक्त्वा आचमनं करोति। वणिजि अनृतं कृत्वा ... दोषो न भवति· — sū. 51. यत्र क्वचित्खनति तत्र सर्वत्र यत्ते भूम इति ... खननदोषो न भवति· — sū. 53. अथ शकुनशान्तिरुच्यते। ... अपशब्दं श्रुत्वा ... कपिञ्जलवाशितं श्रुत्वा ग्रामे अरण्ये पक्षिवाशितं श्रुत्वा वा स्वयं वा क्रुद्धभाषणं कृत्वा अन्यस्य वचनं श्रुत्वा ... उलूकवाशने कपोतवाशने पूर्वतो वा उत्तरतो वा लोके निन्दितः। यत्किंचिल्लोके विरुद्धं दृष्ट्वा श्रुत्वा सर्वत्र जपने स्वस्त्ययनं भवति· — sū. 55. आकाशे यदि स्वपिति अरण्ये वा शून्ये गृहे वा पर्वते वा तदातदा यो अभ्य बभ्रूणा (!) इत्यृचं जपित्वा स्वपिति· — Keç. has the following at the end of the adhyāya: समाप्तानि नैमित्तिकानि सर्वज्ञानप्रबोधार्थं ... दुष्टदोषविनाशनैमित्तिकानि। ... नैमित्तिकान्यवश्यं कर्तव्यानि। अकरणे धनधान्यपश्वादिविनाशः .... जरायुज इति दुर्दिनमायन्नित्यादीनि (Kāuç. 38. 1. fg.)। अथाद्भुतानि वर्षे यक्षेष्वादिनैमित्तिकानि (Kāuç. 93. 1 fg.) तान्यवश्यं कार्याणि· —

Adhyāya vi.

Kaṇḍikā 47.

Introduction. अथ क्रमप्राप्तो अथर्ववेदविहितो ऽभिचार उच्यते। मीमांसायामभिचारो निषिद्धः... मनुस्मृतौ च विहितो ऽभिचारः... — sū. 2. आङ्गिरसकल्पोक्ताः संभाराः प्रत्येतव्याः। दक्षिणस्यां दिशि मण्डपं कारयेत्तत्र यथोक्तविधिना गुरुः। पताकातोरणैर्युक्तं द्वारं ... स्मृतं· — sū. 9. तथा तदग्न इत्यादि स्मर्तव्यं सर्वत्र। अभ्यातानान्ते दूष्या दूषिरसीति सूक्तेन तिलकमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति कारयिता कर्ता सदस्याश्च (cf. Kāuç. 39. 1 fg.) ... आत्मरक्षार्थं· — sū. 12. अधुना दीक्षा उच्यते शुक्लपक्षे त्रयोदश्यां पूर्वाह्णे अभ्यातानान्तं कृत्वा द्यावापृ-

थिवी उर्वन्तरिचमिति सूक्तं कर्ता कनकरजतेति सूक्त(?) द्वाभ्यां सूक्ताभ्यां वेणुदण्डं छिनत्ति· — sūs. 14–16. य इमां देवो मेखलामिति पञ्च चेति सूक्तेन (vi. 133; vi. 25) मेखलां संपात्य। अयं वज्र इति सूक्तेन दण्डं संपात्य। य इमामित्यृचेन मेखलां बध्नाति। वज्रो ऽसीति तृचेन सूक्तेन दण्डं गृह्णाति। नमो नमस्कृद्भ्य इति सप्तर्षिभ्य उपस्थानं करोति शालाया बहिः। ततः शालां प्रविश्य व्रतादानीयाः समिध आदधाति शान्ताः। व्रतश्रावणं तस्मिन्करोति। अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। दीक्षितस्त्रिरात्रमनशनं। त्रिरात्रे निवृत्ते कृष्णपक्षे प्रतिपदि कर्म भविष्यति· — sū. 17. आङ्गिरसदण्डवृश्चनसूक्तं प्रतिपादन उक्तं गृहीत्वा मेखलाया ग्रन्थिमालिम्पति आकृतास्रबिकृता इत्यृचा (vi. 133. 2). — sūs. 18–20. अयं वज्र इति तिसृभिर्ऋग्भिर्यदश्नामि यन्निरामि इति द्वाभ्यामृग्भ्यां भोजनं करोति यत्पिबामीत्यृचा उदकं पिबति। अमुष्यस्थाने शत्रुनामग्रहणं· — sū. 21. . . . फट्टुतो मङ्गमद इत्येतेन मन्त्रेण भोजनपात्रं भिनत्ति· — sū. 22. इदमहं मङ्गमदस्य तुरुष्कस्य मूतिकर्णपुत्रस्य प्राणापानावपयच्छामीत्यनेन मन्त्रेण मेखलां ग्रन्थ्या बध्नाति गाढं करोति· — sūs. 25–27. द्यावापृथिवी उर्विति सूक्तेन पर्शुवृक्षपत्रं च गृहीत्वा शत्रोर्दक्षिणा धावतः पदं ऋजुं छिनत्ति। तिरश्चीनत्रिकोणे एकैकं एवमष्टावरान् सूक्तावृत्तिः· — su. 28. तस्माच्छेदात्पांसुं च गृहीत्वा वधपत्रे (!for बधक°?) बद्धा . . . भ्रष्ट्रे न्यस्यति· — sū. 30. अथवा एतत् . . . अभिचारतन्त्रमुच्यते। पश्चादग्नेः करिष्वां (!) कुशुपस्तीर्णायां etc. . . . — sū. 31. . . . उदकं हस्ते कृत्वा दक्षिणामुखः प्रक्षिपति· — sū. 32. Keç. has nothing corresponding to this sūtra, but seems to connect directly with sū. 33. Later, however, after sū. 38, a passage corresponding to this sūtra appears, which contains nothing additional to the statement of Kāuçika. sū. 33. इदं च उष्णोदकं मध्ये अक्षितसक्तून् (!) प्रक्षिप्य पिबेत् अनालोडितानेकोच्छ्वासेन (अनालोडिता°, as though °नुपमथिता° stood in the text). — sūs. 34–36. त्रींस्त्रीन्मुष्टीं स्त्रिरात्रं द्वौद्वौ त्रिरात्रमेकैकं षड्रात्रे भुंक्ते आकृतास्रबिकृतेत्येवमादि (vi. 133. 2) स्मर्तव्यं (cf. sū. 17). — sū. 37. . . . ब्राह्मणान्परिचारकांश्च . . . भोजयित्वा पात्रस्थमुच्छिष्टमेकधा कृत्वा . . . बङ्गमत्स्ये गर्ते प्रक्षिपेत्. — sū. 38. यदि ते धावन्तो दृश्यन्ते ततो द्वेष्यो मृतो जानीयात्. — sūs. 39–42. द्यावापृथिवी इति सूक्तेन लोहितशिरसं शकशमाशयित्वा (!for शशक°?) प्रेतवत्कृत्वाभिमंत्र्य दहति (? Cod. ददाति)। ततः अग्ने यत्ते तप इति पञ्चभिः (ii. 19–23) सूक्तैरुपतिष्ठते (cf. sū. 8)। अन्यः कर्ता अभ्यातानान्तं कृत्वा…

कृकलासमष्टधा कृत्वा प्रत्यृचं जुहोति· — sū. 44 निवृत्य वेद्यामुपवेश्य . . . स्वेदाक्ताः शरभृष्टीः प्रत्यृचं जुहोति· — sū. 45. . . . शत्रुपदात्पांसुं गृहीत्वा पश्चादग्नेर्निधाय उदग्व्रजत्या स्वेदजननात् । निवृत्य स्वेदालंकृतान्पांसून् . . . जुहोति· — sū. 46—52. कृकलासशरीरे शर्करानवधाय विषमवधाय . . . बध्नाति पाशि स इति पादेन । आमुमित्यादन्ते । मर्मणि खादिरेण स्रुवेण गर्तं खनति अतीव य इति तत्र निदधाति· — sū. 53. संचित्य मृत्तिकोपरि निदधाति द्यावापृथिवी इति सूक्तेन जुहोति· — sū. 54. द्यावापृथिवी इति सूक्तेन आवलेखनीं हृदये विध्यति· — sū. 57. . . . शत्रुमारणकामः·

Kaṇḍikā 48.

sū. 1. अश्वत्थ . . . कृकलास . . . एरण्ड . . . श्लेष्मान्तक . . . खदिर . . . शरसमिध आदधाति· — sū. 3. . . . स्रुवाग्रे दण्डं बध्नाति . . . — sū. 4. . . . शत्रुमर्मणि निखनति· — sū. 5. तौ अश्वत्थशाखायां . . . प्रणुदति· — sū. 6. . . यावन्तः सपत्नास्तावन्तः (!) पाशान् . . . उदके प्लावयति· — sū. 7. . . . शत्रुं क्रोशन्तमन्वाह । मरणं भवति· — sū. 8. . . उपसमाधानं । . . . स्रुवग्रहणं । . . . जुहोति· — sū. 9. . . कृकलासकर्म शरभृष्टिकर्म सपत्नक्षयणीयकर्माणि षट् ग्राममेत्य च कर्माणि षट् मणिकर्म पाशकर्माणि त्रीणि विकङ्कतस्रुवकर्म एकोनविंशति तन्त्राणि भवन्ति· — sū. 10. . . . सर्पकृत्त्वं चूर्णयति· — sū. 11. . . गोहरणेऽभिचारः· — sū. 12. . . चौरानन्वाह (Cod. चौरन्वाह)· — sūs. 13-22. नैतां तेति सूक्ताभ्यां श्रमेण तपसेत्यनुवाकः सदा गोहरणमारणेषु . . . क्रियमाणेषु ब्रह्मचारी जपति । श्मशाने जपति । ऊबध्ये श्मशानमवधाय (!) ततो परिस्थितः श्रमेण तपसेत्यनुवाकं जपति । द्वादशरात्रं यावत् अहरहः ततः . . . मृतो द्वेष्य इति जानीयात् . . . — sū. 23. . . श्वेतमृत्तिकामभिमंत्र्य शुने प्रयच्छति· — sū. 24. . . पलाशमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति· — sū. 25. . . इङ्गिडं जुहोति· — sū. 27. इदं तद्युज इति चितागन्यभिचारः· — sū. 28. इदं तद्युज इति सूक्तेन मध्यमपरिभवापर्णेन (!) फलीकरणाञ्जुहोति । यत्किं चासाविति सूक्तेन पञ्चर्चेन (vii. 70) मध्यमपलाशेन फलीकरणाञ्जुहोति· — sūs. 29—31. बर्हिर्लवनादिप्रतिष्ठापनान्तं कृत्वा तमग्निं स्फोटयति शर अन्यमग्निं प्रणयति । निरमुमिति सूक्तेन स्तरणं कृत्वा पुनर्मन्त्रेण स्तृणाति । निरमुमिति सूक्तेनाभ्यातानान्तं कृत्वा इङ्गिडं जुहोति· — sū. 32. . . वत्सखल्वायां कृत्वा तस्य वृषणैरपिधाप्य बाधकेन काष्ठेन हन्यात् . . . — sū. 35. . . शत्रुं दृष्ट्वा जपति· — sū. 37. . . विद्युद्धतवृक्षस्य समिध आदधाति· — sū. 38. . . ऊर्ध्वशु-

ष्कवृत्तसमिध आदधाति. — sūs. 41—43. असदन्गाव इति चारक्तो-शालिशकुनी (!) चीरौदनं पत्काभिमंत्र्य द्वेष्याय प्रयच्छति भचार्थं । . . . आमपात्रस्योपरि हस्तप्रचालनं करोति . . . —

Kaṇḍikā 49.

sū. 1. द्वेष्याभिमुखं विसृजति वृषोत्सर्गवत् (cf. Kāuç. 24. 19 fg.). — sū. 2. . . आश्वत्थीः स्वयंपतिताः समिध आदधाति. — sūs. 3—27. The treatment of the remaining sūtras of this kaṇḍikā by Keçava differs so much from Kāuçika's, especially in the arrangement of the sūtras, as to render it impossible to present extracts sūtra by sūtra. The entire passage, barring irrelevant matter, is here given: उदवज्राणां विधानमुच्यते । इन्द्रस्यौज इति दूर्वाभवैर्घटं प्रचालयति । जिष्णवे योगायेत्युत्तराभवैः षडुदकांसघटानुदकसमीपे निदधाति । इदमहं यो मा प्राच्या दिश इति अष्टर्चेन कल्पजेन सूक्तेन उदकमध्ये निदधाति घटं । इदमहमिति घटेनोदके इदमहमिति सूक्तेन घटमध्ये मुखं करोति । इदमहं यो मा प्राच्या दिश इति सूक्तेन घटमुदकपूर्णं कृत्वा अपक्रामति । इदमहमिति सूक्तेन उदकपूर्णं घटं मण्डपे स्थापयति एतदभिचारे उदकाहरणम् । येन विधानेन वज्रप्रहरणं क्रियते तदुच्यते । इन्द्रस्यौज इत्यादि सर्वं कृत्वा । इदमहमिति स्थापनान्तं कृत्वा अग्नेर्भाग इत्याद्यष्टभिर्ऋग्भिर्द्विधाकरणं (v. 5. 7 fg.) । अर्धं (Cod. अर्धौ) घटे कृत्वा अर्धं भाजने करोति भाजनमग्नौ तापयति । घटमन्यस्मै पुरुषाय प्रदाय अग्नेर्भाग इत्यष्टभिस्तापने मन्त्रः । बहिर्दक्षिणामुख उपविश्य भाजनमग्रे कृत्वा वातस्य रंहितस्य इति मन्त्रेण उदकं गृह्य । समम्नय इति सूक्तेन कल्पजेन सर्वेभ्यो भूतेभ्यो अभयवदनं (cf. sū. 12) । यो व आपो ऽपामिति etc. . . वज्रप्रक्षेपः । एतामनाधराच (!) पराच इति कल्पजया ऋचा (cf. sū. 6) भाजनमुदकं भूमौ निनयति । यं वयमिचि सूक्तेनैव अपामस्मै वज्र-मित्येकया एवमेव । इन्द्रस्यौज इत्यादि कर्तव्यं । तत्र रुद्रकृताः श्लोकाः ।

प्रचालनं तथा योगो अप्सुपात् (!) निधापनं ।
अपोहनमनेनैव तन्निवेद्य पात्रपूरणं ॥ १ ॥.

Here two more çlokas are given, which are however too corrupt for reproduction. Then the text continues as follows: विष्णोः क्रमो ऽसीति द्वादशभिः प्रत्यृचं विष्णुक्रमान्क्रमते (cf. sū. 14) शत्रोरभिमुखं । सवविधानेन (cf. Kāuç. 60. 1 fg.) बृहस्पतिशिर-ओदनं द्वेष्याय ददाति । ममाग्ने वर्च इति (cf. sū 15) सूक्तेन तं पृषातके-

नोपसिच्य तस्यौदनस्येत्यर्थसूक्तेनाभिमंत्र्य (xi. 3. 1) ददाति। सूक्तेनाभिमृते सति सूक्तेन संपातवन्तं करोति . . . । उदेहि etc. . . नावं . . . द्वेषत्सु (!) अन्वाह (cf. sū. 18) । समिद्धो etc. . . (cf. sū. 19) शङ्कुसहितान्पाशानभिमंत्र्य अरण्ये निदधाति। . . . द्वेष्यस्य पदं वृश्चति (cf. sū. 20)। पाशान् . . . अग्नौ ऽभ्यस्यति (cf. sū. 21)। . . . आमपात्रस्योपरि द्वेष्यस्य हस्तप्रक्षालनं करोति (cf. Kāuç. 48. 43)। . . . वृषभं संपात्य उत्सृजति शत्रुगृहानभिसृजति (cf. sū. 1)। रक्तशालिक्षीरौदनं संपात्याभिमंत्र्य द्वेष्याय ददाति (cf. sū. 22)। शत्रुप्रकृतिं च मृन्मयां कृत्वा वेदिमध्ये ऊर्ध्वं स्थाणौ निबध्य . . . मूर्ध्नि संपातानानयति (cf. sū. 23) घृतेन पाचयति . . . । यस्मिन् षडुर्वीः पञ्च इति उदवज्रान्प्रहरति उक्तेन विधानेन (sū. 24)। यो ऽन्नादो ऽन्नपतिरित्यृचा द्वेष्यं मनसा . . . आचामति स्वयं द्वेष्यस्य मरणं भवति (sū. 25) । यस्य गां पदा स्फुरति ऋग्द्वयाधिकारः तृचेन द्वेष्यं दृष्ट्वा अन्वाह (sū. 26)। . . . अवभृथे स्नात्वा निर्दुर्मण्य इति सर्वौषधिभिरात्मानमभिमृशति। अभिचारं कृत्वा इमां कर्ता शान्तिं करोति. — The following is an extract from a longer statement of Keçava at the end of this adhyāya: समाप्ता अभिचारपद्धतिः। मरणं बन्धनं वा प्रणिपातो वा उन्मत्तभावो वा भवति।...भद्रमतेन भाष्यकारदारिलमतेन च एभिः त्रिभिर्भाष्यकारैः (!) कौशिको विचारितः तस्य तस्य एते पदार्था भवन्ति। ...ततः श्लोकाः। मरणं व्यसनं चैव बन्धनं च विशेषतः। प्रणिपातोन्मत्तं वा दैवोपहतिरेव च। ...उपाध्यायकवीश्वरेण नाम्नातो ऽभिचारः कृतः। तुरुष्कमङ्गमदस्योपरि (Cod. रुरुष्क°) कारितः। पृथिव्यां दुष्ट उत्पन्नः सर्वदा च विनाशयेत् । अधर्मसंभवो दुष्टः प्रजाहिंसनतत्परः। तुरुष्कनाम्ना (Cod. रुरुष्क°) पापिष्ठा देवब्राह्मणहिंसकाः। पृथिव्यां श्रीभोजदेवधर्मसंरक्षणाय च।देशे तु मालवके उत्पन्नः श्रीराजगृहेषु च।...—

Adhyāya vii.

Kaṇḍikā 50.

sū. 1. स्वस्त्ययनकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । यदा ग्रामे गच्छति तदा आचमनं कृत्वा... प्रथमं दक्षिणेन पादेन प्रक्रामति अध्वानं. — sū. 2.. गृहे वा क्षेत्रे वान्यत्र वा प्रक्षिपति। ...यत्र क्षिपति तत्राविनाशो भवति द्विपदचतुष्पदादीनां स्वस्त्ययनं भवति. — sū. 3. . . . दर्भादीनि तृणानि गृहे वा क्षेत्रे प्रक्षिपति। . . . इन्द्रमुपतिष्ठते . . . — sū. 4. . . . खड्गादिशस्त्रं संपात्य हस्तेन विमृज्याभिमंत्र्य धारयति। . . . रात्रौ

प्रयच्छति । सुखं भवतीत्यर्थः. — sū. 5. दिष्ट्या मुखं मीत्वा स्वपिति रात्रौ स्वस्त्ययनकामः। मध्यमाङ्गुल्याङ्गुष्ठाभ्यां प्रदेशन्यङ्गुष्ठाभ्यां । प्रादेशी दिष्टीरित्युच्यते (! for दिष्टिरि° ?). — sū. 6... प्रभाते निद्रां त्यक्त्वा... यदा उत्तिष्ठति तदा सूक्तं जपित्वा त्रीणि पदानि प्रक्रम्य तदा ... प्रयोजनार्थं गच्छति। ... गच्छतां स्वस्तिर्भवति. — sū. 7. सुप्त्वोत्थाय ... भूमौ तिस्रो दिष्टीर्मीत्वा ततो गच्छति प्रयोजनार्थं स्वस्त्ययनकामः। ... दिष्टोः प्रादेशमात्रीः. — sūs. 8—9. अथाध्वाने (!) गच्छतां कर्म उच्यते। पथि गच्छन्तं संबलं (! for शम्बलं?) सक्त्वादि प्रेतं पादावित्यृचाभिमंत्र्य ब्राह्मणाय ददाति स्वस्त्ययनकामः. — sū. 10. उपस्थास्त इत्यृचा ओदनसक्तून् वटकादीनि त्रीणि द्रव्याण्यभिमंत्र्य भूमौ निक्षिपति। त्रीणित्रीणि प्रसृतिर्वा(!) अञ्जलीर्वा मुष्टीर्वा। पथि ततो गच्छति। स्वस्तिर्भवति सर्वस्य अनेन विधानेन। एतदध्वानकर्म (!) समाप्तं. — sū. 11. अथ सर्वार्थस्वस्त्ययनकर्म उच्यते। ... गृहे वा अथवा अरण्ये वा भये ... समुपस्थिते स्वस्त्ययनं नित्यं ... कुर्वीत. — sū. 12. वणिक्कर्म लाभार्थमुच्यते। ... उत्थापयति विक्रययोग्यत्वात्। ... लाभो भवति स्वस्तिर्भवति. — sū. 13. ये ऽस्यां प्राची दिगिति सूक्ताभ्यां etc. ... आज्यादि त्रयोदश द्रव्याणि भवन्ति (cf. the extract from Keçava at the end of the sixth kaṇḍikā) पालाशादयो द्वाविंशतिं वृक्षाणां समिध आदधाति (cf. Kāuç. 8. 15)। ... यत्र समिध आदधाति तत्र सर्वत्र एते समुच्चिता वा विकल्पिता वा भवन्ति. — sū. 14. भवाशर्वौ मृडतमिति सूक्तेन (xi. 2) .. चरुं जुहोति।... रुद्रभूतप्रेतराक्षसलोकपालगृहदेवमहादेवगणाद्युपहताभिघाते(Cod. °देवगृह°) स्वस्त्ययनं। समाप्तं महादेवाभिघाते स्वस्त्ययनं. — sū. 15. अथ शीघ्रेण पुण्यमङ्गलकर्मकरणे स्वस्त्ययनमुच्यते। ... ब्राह्मणस्य शकृत्पिण्डान्पर्वस्वाधाय अग्रे भूत्वाभिमंत्र्य ततः प्रयच्छति ... किमद्याहरिति पृच्छति. — sū. 16. स च शोभनमद्याहः मङ्गलमद्याहरिति ब्राह्मणो वदति। ... यदा शीघ्रे प्रयोजने कार्ये कर्तुमिच्छति तदा इदं कर्म कृत्वा ततः शान्तिकर्म करोति ... — sū. 17. अथ सर्पादिस्वस्त्ययनमुच्यते। सर्पवृश्चिकद्विदंशकमशकभ्रमरभूमिकीटकृमयः। एतेषां भयं न भवति। ये ऽस्यां स्थेति सूक्तेन...प्राची दिगिति सूक्तेन (iii. 26; iii. 27: Keçava evidently construes the word युक्तयोः as दिग्युक्तयोः, contrary to the reading of all MSS.; cf. Kāuç. 14. 25; 50. 13) मा नो देवा इति सूक्तेन etc. ... सिकतामभिमंत्र्य शालां परितः किरति। ... शर्करामभिमंत्र्य शयने वा शालायां वा उर्वरायां वा गृहे वा वने वा ग्रामे वा तत्र परिकिरति (the emendation suggested in note 6, p. 146,

is thus rendered unnecessary, as Keçava's version of the passage seems a plausible one). — sū. 18. ये ऽस्यां स्थेति etc. (cf. Keç. at sū. 17) . . . तृणमालां युगच्छिद्रेण संपात्याभिमंत्र्य द्वारे बध्नाति . . . स्वस्त्ययनकामः । महानवम्यां दीपोत्सवे च शिष्टाचारः । . . . गजमार्गे बध्नाति . . . महानवम्यामिदं जयकर्म । . . . तृणमालां युगच्छिद्रेण संपात्य पथि वा पत्तनद्वारे वा गृहद्वारे वा बध्नाति । . . . अहिभये वृश्चिकभये मशकभये भ्रमरसंघे कृमिभये . . . — sū. 19. ये ऽस्यां स्थेति etc. (cf. Keç. to sū. 17) . . . शुष्कगोमयमभिमंत्र्य गृहे विसृजति . . . स्तृणाति — sū. 20. . . . गोमयमभिमंत्र्य पत्तनद्वारे गृहद्वारे . . . चैत्ये वा निखनति — sū. 21. . . . गोमयं . . . अग्नौ — sū. 22. ये ऽस्यां स्थेति etc. (cf. Keç. to sū. 17) . . . अपामार्गमञ्जरीमभिमंत्र्य संभिनत्ति . . . गृहे स्तृणाति । . . . अपामार्गप्रसूनमभिमंत्र्य द्वारे निखनति । . . . अपामार्गमञ्जरीं निखनति ग्राममध्ये । . . . गुडूचीमभिमंत्र्य नाना करोति . . . गृहे स्तृणाति । गुडूचीपादानभिमंत्र्य निखनति । . . . गुडूचीपादानग्नौ जुहोति . . . (no mention is made of anything corresponding to the पराचीनमूलान् of the sūtra) । . . . समाप्तानि मशकादीनां स्वस्त्ययनानि —

Kaṇḍikā 51.

sū. 1. अथ व्याघ्रचौरवृकचरकसिंहारण्यकादीनां भये स्वस्त्ययनान्युच्यन्ते । . . . गां पृष्ठतो गच्छति । कीलकं निखनन्नुद्घाटयन् गृहादरण्यं गच्छति व्याघ्रादिस्वस्त्ययनकामः — sū. 2. . . उदकघटमभिमंत्र्य गोमचारे (!) निनयति । ततः पांसुकूटं तन्त्रं कृत्वा अर्धं दक्षिणेन हस्तेन विक्षिपति । इन्द्राय पाकयज्ञविधानेन . . . — sū. 4. ये ऽस्यामिति सूक्तेन (iii. 26) प्रत्यृचमुपतिष्ठते — sū. 5. मध्ये पञ्च (!) बलिहरणं — sū. 7. पर्वतदेवतायै अरण्ये पाकयज्ञविधानेनाज्यभागान्तं कृत्वा ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधारेति सूक्तेन (v. 6. 3) जुहोति । हिमवते त्वा जुष्टं निर्वपामि हिमवते त्वा जुष्टं प्रोक्षामि हिमवन्तं गच्छतु हविः स्वाहेति निकटं पर्वतं यजते । भवाशर्वौ मृडतमित्यर्थसूक्तेन चरुं जुहोति . . . भवाय जुष्टं निर्वपामीत्यादि — sū. 8. . . भवाशर्वादिभ्यो देवताभ्यो निर्वापं कृत्वा बृहद्भाण्डके श्रपणं । . . . एते सप्त पर्वतदेवताः । व्याघ्रचौरवृश्चिकहस्त्यारण्यकगर्वत्यादिभये स्वस्त्ययनं — sū. 9. गोष्ठकर्म व्याख्यास्यामः । गोशान्तिः पाकयज्ञं तन्त्रं कृत्वा इन्द्रदेवतायै ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार इति सूक्तेन . . . भवाशर्वौ मृडतमिति सूक्तेन चरुं जुहो-

ति। . . . रुद्रदैवस्य चरोः हविरुच्छिष्टं यजमानो ऽश्नाति· — sū. 11. प्रथमप्रसवे गवां शान्तिरुच्यते। ब्रह्म जज्ञानं etc. . . . वत्सस्य वा वत्सिकाया वा मुखं म्रचति स्वस्त्ययनकामः· — sū. 13. . . . शाखामुदकमभिमंत्र्य गोभ्यो बहिरुदकधारां निनयति . . . — sū. 14. अथ पत्तनग्रामस्य गृहस्य शान्तिरुच्यते। . . . गृहकोणेषु निखनति चतुरः एकं मध्ये एकं गृहोपरि निदधाति· — sū. 15. अथात्र स्वस्त्ययनमुच्यते· — sū. 16. . . . त्रीणि सस्यवल्ली (!) अभिमंत्र्य चेत्रमध्ये निखनति। समाप्तमन्नव्याधिरचास्वस्त्ययनं· — sū. 17. अथ मूषकपतङ्गशलभहरिणरुरुशल्यादीनि (Cod. ०रोरु०) सस्यविनाशकानि तेषां शान्तिरुच्यते। . . . अभिक्रामति मूषकादिस्थाने· — sū. 19. मूषकादिमुखं केशेन बन्धयित्वा . . . चेत्रमध्ये निखनति· — sū. 22. तस्मिन्नहनि मौनं कुर्यादस्तमयनं यावत्। . . समाप्तं मूषकशलभपतङ्गटिट्टिभकीटककोटिकाहरिणरुरुशल्यकगोसेधागोकूम्यादिस्वस्त्ययनं (Cod. ०रोरु०). —

Kaṇḍikā 52.

sū. 1. . . आज्यं जुहोति। . . . समिध आदधाति। पुरोडाशादि योज्यं सर्वत्र· — sū. 2. . . मन्थमभिमंत्र्य पथिकाय प्रयच्छति स्वस्त्ययनकामः। . . . भक्तमभिमंत्र्य भचयति . . .। समाप्ता ग्रामदूरगमनस्य शान्तिः। कलहदोषो न भवति· — sū. 3. पुरुषबन्धने मोचनशान्तिरुच्यते। . . . यस्मास्त इति चतुर्ऋचेन सूक्तेन येन बद्धः तत्सदृशं संपातवन्तं कृत्वा सूक्तसदृशं (! for मुक्त०?) द्वितीयं च संपातवन्तं करोति। यत्ते देवीति तृचेन सूक्तेन निगडयुगलद्वयं च संपातवन्तं करोति . . .। . . . विषाणा पाशानिति चतुर्ऋचेन निगडयुगलद्वयं संपात्य एकमुक्त(!) निगडं चर्ममयं वा लोहमयं वा येन बद्धस्तन्मयं कृत्वा अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। समाप्तं बन्धनमोचनं· — sū. 4. वाचा बन्धनस्य मोचनमुच्यते। . . . भूमिलेखां संपात्य तत उत्तरतन्त्रं। समाप्तं बन्धनस्वस्त्ययनं बद्धो अनेन कर्मणा कृतेन मुच्यते बन्धनात्· — sū. 5. अग्निदावरचार्थमुच्यते। . . . उदकमभिमंत्र्य गर्तें प्रचिपति . . . उदकपूरणं करोति· — sū. 6. . . शालामध्ये द्वयो (!) उदकमभिमंत्र्य गर्ते प्रचिपति। अग्निरचा भवति· — sū. 7. . . अग्न्युपसर्गे एतत्कर्म· — sū. 8. आयन इति सूक्तेन दिव्यमभिमंत्र्य गृह्णाति दिव्ये शुध्यति तप्तमाषके (! for मोषके?) दिव्ये· — sū. 9. . . . अङ्गदग्धं उदकमभिमंत्र्य प्रचालयति। अङ्गमारोग्यं भवति अङ्गे अग्निरचा। समाप्तानि अग्निदाहरचाणि — sū. 10. नावा (!) पेटकपट्टिकादि स्वस्त्ययनार्थो-

दकतरणार्थरचा उच्यते। . . . नावादि अभिमंत्र्य ततश्चटन्ति उपविशन्ति। न कदा चिन्मज्जति क्वचित्। उदकरचार्थे दूरदेशगमने. — sū. 11. Keçava's treatment of the following passage renders it probable that it contains two sūtras, the division being after संपातवतीं, as follows: ...तृचेन नावं संपात्य। तत उत्तरतन्त्रं। समाप्तं दूरदेशगमने एतत्कर्म।... तृचेन नौमणिं संपात्याभिमंत्र्य . . . नाविकेभ्यो बध्नाति। ये नावं चटन्ति तेषां बन्धनं. — sū. 12. अथ नष्टे द्रव्ये लाभकर्म उच्यते। . . . उत्थापयति नष्टनिरीक्षणार्थं. — sū. 14. . . . समाप्तं नष्टलाभकर्म. — sū. 15. नमस्कृत्य द्यावापृथिवीभ्यामित्येकां जपित्वार्थसूक्तं कुर्वीत स्वस्त्ययनकामः। केचित्स्वस्त्ययनकामोपस्थानं. — sū. 16. . . . सप्तप्रतीको अंहोलिङ्गगणः। एकैकस्य प्रतीकस्य होमः। त्रयोदशहविर्भिः प्रतीकविकल्पः। ...भोजनमभिमंत्र्य पाययति स्वस्त्ययनकामः। . . . भक्षं भक्षयति। . . . हविराज्यसमिधादि जुहोति। . . . आप्लवनावसेचनाचमनादीनि यथासंभवं कर्तव्यानि। पापसंसर्गे व्याधिसंसर्गे वर्णसंसर्गे अन्यस्मिन्पापि स्वस्त्ययनं। . . . अंहोलिङ्गेन विकल्पेन . . . हृदयमालभ्य जपं कृत्वा उपस्थानमादित्यस्य कुर्यात्। तेनैव सूक्तेन . . . अभिमर्शनं पुरुषस्य अन्यस्य वा . . . वृक्षगृहस्त्रीपुरुषादीनां स्वस्त्ययनं क्रियते। . . . अभिमर्शनं कृत्वा उपस्थानमादित्यस्य कुर्यात्. — sū. 17. . . . हविरभिमंत्र्य भक्षयति। . . . स्वयमभिमन्त्रणं करोति स्वयं हविषां भोजनमिति वचनात्। . . . यत्र क्वचिच्छान्तिः क्रियते तत्र सर्वत्र स्वस्त्ययनहोमं कुर्यात्। गृहे नगरे वा बहिर्वा पत्तने वा ग्रामे पुरे वा सर्वत्र . . .। समाप्तानि स्वस्त्ययनानि. — sū. 18. आयुष्यकर्मणां विधिं वक्ष्यामः. — sū. 19. . . . स्थालीपाकेन घृतपिण्डत्रयं कृत्वा संपात्याभिमंत्र्य घृतमश्नाति स्थालीपाकमश्नाति . . . — sūs. 20. 21. . . हिरण्यमणिं युग्मकृष्णलं . . . त्रिगुणं कृत्वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति। ...स्थालीपाके स्थापयित्वा स्थालीपाकमश्नाति। ...केचित्स्थालीपाके संपातं न कुर्वन्ति। अथ क्रमेण यथा द्यौरित्यादि गोदानमध्ये पठितं प्रथमं व्याख्यायते।. Here follows an extended description of the performances indicated at Kāuç. 54. 11—12. —

Kaṇḍikā 53.

sū. 1. अथ गोदानं संवत्सरे . . . यथा कुलधर्मेण वा कुर्यात्. — sū. 8. मातन्यन्तेन शान्त्युदकेन त्रिरेवाग्निं etc. . . . — sū. 9. माणवकं . . . — sū. 13. . . . उत्तरसंपातान्दक्षिणतः सुहृदो हस्ते शकृत्पिण्डे आनयति. — sūs. 15. 16. उदपात्रे पोथिकां (!for पोतिकां) गुडूचीं च

प्रक्षिप्य ततः संपातः। शकृत्पण्डे दूर्वां कृत्वा ततः संपातः। शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधाराभिः (!) समासिच्य. — sū. 18. अदितिः श्मश्रु इति ओदनं (in this form the word occurs several times in the expanded treatment of the following sūtras).

Kaṇḍikā 54.

Introductory. अत्र ब्राह्मणवाचनं वृद्धस्त्रीभिर्गीतं च कारापयेत्(!). — sū. 1. अथ नापिताय प्रैषं ददाति . . . — sū. 3. . . क्षुरं मार्जयित्वा नापिताय प्रयच्छति पुनर्वपनार्थं. — sū. 8. . . . वेद्युपरि प्रदक्षिणमग्निमनुपरिणीय. — sū. 9. . . . उपरिततं वस्त्रं गृह्णाति कर्ता. — sū. 10. . . परिधानवस्त्रेण उपरि आच्छादयति माणवकं. — sū. 11. यथा etc. . . . इत्यादि प्रथमतो व्याख्यानं कृत्वा (cf. Keç. at Kāuç. 52. 20, 21, where the subject matter of this sūtra is treated expansively) ततो गोदानं प्रारब्धं। आयुष्यमन्त्रा आयुष्यकर्ममध्ये पठिताः (cf. Keç. at Kāuç. 52. 18 fg.) — sū. 12. . . आज्यं जुहोति। . . . समिध आदधाति . . . पालाशादयः। . . . पुरोडाशं . . . पयः . . . ओदनं . . . पायसं . . . पशुं जुहोति। . . . आवपति . . . — sū. 13. . . पितुर्मन्त्रः न मातुः — sū. 14. Keç. has at the end of this sūtra the परिदानानि, described in the same words as the Ath. Paddh. at Kāuç. 58. 17, note. Then: गोदानं समाप्तं। सप्तमे पञ्चमी कण्डिका (!). — sū. 15. अथ चूडाकरणमुच्यते। संवत्सरे द्विसंवत्सरे वा गोदाने कृते पश्चाच्चूडाकरणं कार्यं पूर्वतन्त्रं। शान्त्युदके तुभ्यमेवेति सूक्तमनुयोजयेत्। यत्र वपनं पठ्यते तत्र सर्वत्र गोदानविधानेन वपनं कुर्यादिति दारिलमतं . . . —

Kaṇḍikā 55.

sū. 1. . . गर्भपञ्चमे गर्भाष्टमे। वर्षे कुर्यादिति पैठीनसिः। वसन्ते ब्राह्मणमुपनयीतेति च मीमांसायां। . . . शान्त्युदके आ यातु मित्र इति सूक्तमनुयोजयेत्। ततो ऽभ्यातानानि। ततः आ यातु मित्र इति (iii. 18) आयुर्दा इति (ii. 13) केचित् सूक्तेन मूर्ध्नि संपातानानयन्ति। दक्षिणे पाणौ अश्ममण्डलवर्जं शान्त्युदकमुष्णोदकं कृत्वा तस्मिन्नुदपात्रे संपातानानयति। उत्तरसंपातान् स्थालरूपे आनयति. — sū. 4. वपनं करोति सकृद्दक्षिणे पिञ्जूलीवर्जं। एवमुत्तरे शिरःपार्श्वे. — sū. 8. ब्रह्मचारी (!)ब्रवीति। आह ब्रूहि. — sū. 10. तत आचार्यो ब्रवीति को

नामासि किंगोत्रमिति (!)। पुनर्ब्रह्मचारी ब्रवीति सोमदेवदत्तशर्मनामाहं अमुकसगोत्रो ऽहं यथासंख्यप्रवरो ऽहं· — sū. 11. पुनर्ब्रह्मचारी ब्रवीति … — sū. 12. पुनराचार्य आह … — sū. 13. .. उदकाञ्जलिमादित्याय ददाति ब्रह्मचारी· — sū. 14. . . दक्षिणं पाणिं गृह्णाति आचार्यः· — sū. 14. . . आदित्यं निरीक्षते· — sū. 16. . . पूर्वाभिमुखं ब्रह्मचारिणमुपवेश्य . . . नाभिदेशं संस्पृश्य संस्तभ्य· — sū. 17. . . . गणं जपति आचार्यः· —

Kaṇḍikā 56.

sū. 1. मेखलां प्रवरां चतुःप्रवरां वा . . . बध्नाति· — sū. 2. मित्रावरुणयोस्त्वेति श्येनो ऽसीति च सूक्तेन . . . ब्रह्मचारिणे प्रयच्छति· — sū. 3. . . . ब्रह्मचारी दण्डं गृह्णाति। पुनर्मैत्विन्द्रियमिति (vii. 67. 1) यज्ञोपवीतमभिमंत्र्य परिधत्ते मन्वादिविहितं। अहं रुद्रेभिरिति सूक्तं (iv. 30) प्रत्यृचं ब्रह्मचारिणं वाचयति· — sūs. 5-7. अथ व्रतग्रहणं करोति। ब्रह्मचारिव्रतं द्वादशवर्षिकं etc. (as in the other paddhatis) . . . यथास्मर्यमाणधर्मकं इत्याद्युक्तं आङ्गिरसकल्पे व्रतश्रावणं। अग्नये गुरवे च ब्रह्मचारिव्रतं निवेदयेत्। अग्ने व्रतपते इति प्रत्यृचं ब्रह्मचारी अष्टौ समिध आदधाति· — sū. 12. अथाचार्य आचारं कथयति।· The treatment of this sūtra is identical with that of the Daç. Kar., ending … मा यज्ञायं कुरु इत्येवमादि आचारान्कथयति· — sū. 13. अथैनं भूतेभ्य इत्यादिभिर्व्रीहियवशमीमभिमंत्र्य मूर्ध्नि दद्यात्. — sū. 16. . . ब्रह्मचारिणमात्मसंमुखं करोत्याचार्यः· — sū. 17. समिध आदधाति . . .। अभ्यातानानि हुत्वा वाताज्जात इति सूक्तेन (iv. 10) शङ्खमणिं संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति। . . . उपनयनं समाप्तं· —

Kaṇḍikā 57.

sū. 21. मय्यग्र इति पञ्चभिः पञ्च समिध आदधाति। उपनयनाग्नौ नष्टे इदं प्रायश्चित्तं। अनेन विधिना पुनाराधानं ब्रह्मचारी करोति। इति ब्रह्मचारी (!) अग्निपरिग्रहः। द्वादशरात्रं . . . सावित्रीव्रतस्य न ग्रहणं नो दीक्षणं भवति द्वादशरात्रं पयाशी (!) भवति। त्रयोदशे ऽहनि वेदव्रतं ददाति व्रतग्रहणं व्रतादानीयाः भवन्ति· — sū. 22. सायंप्रातरग्निकार्यमुच्यते etc. as in Daç. Kar. — sū. 31. अथ ब्रह्मचार्युपनयनानन्तरं मेधाजननमन्त्रैरायुष्यमन्त्रैश्चाज्यं जुहुयात्। ये त्रिषप्ता अहं रुद्रेभिस्त्वं नो मेधे यात्र म इति (cf. Kāuç. 10. 1, 16, 20)। . . . मेधा संपद्यते . . . —

Kaṇḍikā 58.

sūs. 1. 2. . . कर्णे क्रोशन्तमनुमन्त्रयते। अक्षि स्फुरन्तमनुमन्त्रयते (!)। दुःस्वप्नदर्शने स्वस्ति अनिष्टदर्शने च अद्भुतदर्शने च . . . — sū. 3. पुरुषशरीरमनुमन्त्रयते आयुष्कामः. — sū. 4. ब्राह्मणोक्तमुच्यते। सप्त ब्राह्मणानभीष्टान्नभोजनं कारापयित्वा(!) एकः प्राङ्मुख एको दक्षिणामुखः चत्वार उदङ्मुखाः सर्वे उत देवा इति सूक्तेनाभिमृशन्ति पुरुषस्य शरीरं। समाप्तं ब्राह्मणोक्तमायुष्कामस्य। ऋषिहस्त उच्यते। अन्तकाय मृत्यव इति सूक्तेन नाभेरूर्ध्वमधस्तादभिमन्त्रयते। द्विः सूक्तावृत्तिः। आ रभस्वेति हृदयमभिमन्त्रयते। आवतस्ते ब्राह्मणाय नम इति सूक्ताभ्यां दक्षिणकर्णमनुमन्त्रयते। समाप्त ऋषिहस्तः. For the mantras cf. sūtra 3. — sū. 5. आयुष्कामस्य कर्मणि वामिति हस्तौ प्रक्षाल्य वि देवा इति etc. (cf. sū. 3) अभिमन्त्रयते. — sūs. 6. 7. . . आत्मानमनुमन्त्रयते . . . आयुष्कामः. — sū. 8. . . आयुष्कामः। रक्षार्थे युद्धे। नाशनं नैनं प्राप्नोति न शपथो न कृत्या नाभिशोचनं. — sū. 9. . . आयुष्कामः रक्षार्थी उपनयने नित्यं बन्धनं. — sū. 10. . . सूक्तेन सुवर्णरजतलोहं त्रीणि शकलान्येकत्र कृत्वा नवशालाकं मणिं त्रिवृतं कृत्वा संपात्याभिमंत्र्य बध्नाति. — sū. 11. . . आयुष्कामः . . . आरोग्यकामः . . . रक्षाकामः . . . बालशरीरमनुमन्त्रयते. — sū. 12. . . . अनुलोमं प्रलिम्पति (the reading ऽप्रतीहारं in the text of the sūtra is therefore correct) । . . . यो विकलेन्द्रियस्तस्येदं कर्म. — sū. 13. The introduction is in essential agreement with that of the Ath. Paddh. and Daç. Kar. — sū. 16. . . . पाययति। ततः पिता नाम करोति। अथ आचार्यो वा दक्षिणे कर्णे श्रावयति। . . . नक्षत्रकल्पोक्तं नाम द्व्यक्षरं चतुरक्षरमित्यादि. — sū. 17. . . प्रच्छादयति। शिवे ते स्तामित्यादि परिदानानि सिंहावलोकनन्यायेन गोदानमध्ये उक्तानि। अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। ततः श्राद्धं। नामकरणं समाप्तं. — sū. 18. . . . चतुर्थे मासि . . . पुण्याहान्ते निष्क्रामयति। . . . ततः पूर्वोक्तानि परिदानानि ददाति . . . श्राद्धं च. — sū. 19. अथान्नप्राशनं। षष्ठे मासि प्राशनं कुर्यादिति पैठीनसिः सर्वस्यां स्मृतौ। पञ्चमे कुमार्या इति. Then essentially in the same strain as the other paddhatis. — sūs. 20. 21. . . . गोदानवत्परिदानानि ददाति। नामकरणे निष्क्रमणे अन्नप्राशने च गोदानिकानि परिदानानि भवन्ति। इत्यन्नप्राशनं समाप्तं। ऊनो वातिरिक्तो वा यः स्वशाखोदितो विधिः तेनैव सर्वं परिपूर्णं न कुर्यात्पारतन्त्रिकं पश्चाच्छ्राद्धं सर्वेषु संस्कारेषु कुर्यादिति दारिलभाष्यकारस्याभिप्रायेण व्याख्यायत इति। श्राद्धं कृत्वा पश्चात्कर्मेति रुद्रभद्रौ . . . —

sū. 22. पुनरायुष्यकर्म उच्यते ... — sū. 23. विषासहिमित्यनुवाकेनादित्यमुपतिष्ठते त्रिष्कालमायुष्कामः. — sū. 25. .. अग्निं ब्रूम इति सूक्तस्य यन्मातली रथक्रीतमिति सर्वासां द्वितीया व्यतिषङ्गेन यन्मातली कर्तव्या (!) ... —

Kaṇḍikā 59.

Introduction. अथ काम्यानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः। संभारलक्षणे (Ath. Pariç. 21) मण्डपविधानमुक्तं। गृहे वा कुर्यात् ... — sū. 1. ... चरुं जुहोति। ... शतवर्षपरिमितमायुर्भवति. — sū. 2. .. उपतिष्ठते विश्वान्देवान्. — sū. 3. .. पुष्टिकामो द्रव्यवृद्धिकामः. — sū. 4. .. संपच्छब्द उदयशब्द उच्यते. — sū. 5. .. पुरुषादिबलकामो राजा नित्यं कुर्यात्. — sū 7. .. जुहोति इन्द्राय ग्रामकामः।... इन्द्रमुपतिष्ठते. — sū. 8. ..पालाशसमिध etc. आदधाति। ... सभानामुपस्तरणानि जुहोति. Cf. Kāuç. 11. 8. — sū. 9. .. चरुं जुहुयात्। ... भृशमिन्द्रमुपतिष्ठते. — sū. 10. .. इन्द्रं यजते ... कूपतडागवापीपुष्करिणीउदकमर्थी (!) सेतुबन्धादि उदकार्थी एवंकामः। अथवा ... उपतिष्ठते. — sū. 11. .. इन्द्रं यजते। ... उपतिष्ठते. — sū. 12. .. इन्द्रं यजते। ... उपतिष्ठते। ... एको ऽस्यां पृथिव्यां राजा भवति एकाधिपत्यकामः. — sū. 13. .. इन्द्रं यजते। ... उपतिष्ठते। ... निखिलं राज्यं भवतीत्यर्थः. — sū. 14. .. इन्द्रं यजते। ... उपतिष्ठते। ... द्विपदचतुष्पदानामविनाशमित्यर्थः. — sū. 15. .. अग्निं यजते। ... उपतिष्ठते ... — sū. 16. .. पृथिवीमग्निमन्तरिक्षं वायुं द्यौः आदित्यः दिशः चन्द्रमाः ...। एता अष्टौ देवताः। अष्टौ चरवः ...। उपतिष्ठते सर्वकामः. — sū. 17. ... यजते वा उपतिष्ठते वा सर्वकामः. — sū. 18. .. इन्द्रं ... अथर्वाणं ... अदितिं ... देवान् ... बृहस्पतिं यजते वा उपतिष्ठते वा सर्वकामः। बृहस्पते सवितरित्येकया सुप्तं ब्रह्मचारिणमुत्थापयति। आदित्य उदिते सति प्रायश्चित्तमेतत्. — sū. 19. Keç. recounts the various divinities, mentioned in the hymns of which the pratikas are here given: ... मन्त्रोक्ता देवताः ... यजते उपतिष्ठते च सर्वकामः. — sū. 21. .. सर्वलोकाधिपत्यकामः. — sū. 22. अभीष्टमन्त्रमभिमंत्र्य ... भिक्षुकेभ्यः करोति. — sū. 25. .. अथर्वाणं यजते उपतिष्ठते वा सर्वलोकाधिपत्यकामः। परिमोक्षः। गोदानिकं तन्त्रं परिधापनान्तं कृत्वा ततो ... इदावत्सरायेति (cf. Kāuç. 42. 15 fg.) ततो ऽभ्यातानानि। ऋचं सामेति (cf. Kāuç. 42. 9)। ततो ऽभ्यातानान्तं कृत्वा दोषो गायेति

सूक्तेन (vi. 1) भक्तं संपात्याभिमंत्र्याश्नाति. — sū. 26. व्रतं समाप्य व्रतविसर्जनं कृत्वा अभयं द्यावापृथिवी इति etc. . . । यस्य ग्रामस्य नगरस्य वा अभयमिच्छति तस्य प्रतिदिशं . . . — sū. 27. . . ज्योतिष्टोमे दीक्षिताय दण्डप्रदानं करोति ब्रह्मा. — sū. 28. . . द्यावापृथिव्यौ यजते उपतिष्ठते वा विरिष्यति यदि विनाशोपस्थितं तदा इदं कर्म कुर्यात्. —

Adhyāya viii.

Kaṇḍikā 60.

Keçava's treatment of this adhyāya deviates materially in arrangement and subject matter from that of Kāuçika: kaṇḍikās 60—63 are closely interwoven with 67-68, so that a passage of one division alternates with a passage of the other. For the introduction, given in this kaṇḍikā (sūs. 1–7) it substitutes that of kaṇḍikā 67 (sūs. 1–18), as follows: अथ सवयज्ञानां विधानं व्याख्यास्यामः । संभृतेषु साविकेषु संभारेषु देवयजनमुक्तं । उदगयने । ऋषिमार्षेयं गुणयुक्तानृत्विजो वृणीते । एष ऋत्विक्कल्पः । उक्तो मधुपर्कः । एकादश्यां वरणं कृत्वा गोदानिकेन विधानेन केशश्मश्रुरोमनखानि वापयित्वा । केशवर्जं पत्नीं नखानि कारयेत् । स्नातावहतवाससौ भवतः । सुरभिणौ भूत्वा दाता उपनयनवद्दण्डमेखलायज्ञोपवीती । त्रिरात्रं दीक्षाग्रहणं सह पत्न्या । अग्नये ब्रह्मणे गुरवे व्रतश्रावणं कृत्वा ततो व्रतादानीया अष्टौ समिध आदधाति । ततः कर्ता अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं करोति । हविष्यभक्षणादि कर्ता कारयिता पत्नी च करोति । अथ चतुर्दश्यां प्रातर्यज्ञोपवीती शान्त्युदकं कृत्वा देवयजनं संप्रोक्ष्याकृतिलोष्टवल्मीकेनास्तीर्य . . . दर्भैश्च गोअश्वाजाविलोमभिः . . . । पलाशमयीअरणीद्वयेनाग्निं (!) मन्थयेद्यजमानः । अग्ने जायस्वेति etc. (sū. 19). — sūs. 20. 21. . . पत्नीनामयजमाननामग्रहणं प्रथमे अर्धर्चे. — sū. 23. अग्ने ऽजनिष्ठा इति त्रिभिः पादैर्जातं । अस्यै रयिमिति पादेन पत्नीमनुमन्त्रयते. — sū. 24. उत्तमं नाकमिति (xi. 1. 4^d) दातारं पादेन वाचयति ।. Here, in Keçava's treatment, the account given in kaṇḍikā 67 is resumed: एवं ब्रह्मौदनिकमग्निं मथित्वा स्थण्डिले ऽग्निं कृत्वा यद्देवा (etc. 67. 19) . . . पूर्णहोमं जुहुयात् । पूर्णहोमस्य विधानं शान्तिकल्पे उक्तं । यद्देवा देवहेडनमित्यनुवाकेनाज्यं जुहुयात्समिधो ऽभ्यादध्यात् । शकलान्वा दध्यात् । एवं ब्रह्मौदनिकमग्निं संवत्सरं दीपयत्यहोरात्रौ वा यथाकामी वा । संवत्सरं तु प्रशस्तं (60.

1—4). — sū. 25. अथामावास्यायां प्रातरुदकाहरणं करोति। ब्राह्मणीमलंकृतां साधुवादिनीं . . . उदकघटं हस्ते गृहीतां (!) . . . प्रेषयति. — sū. 28. . . गृहद्वारे. — sūs. 31. 32. ततः पुमान्पुंस इति पादेन यजमान आरोहयति। तत्र ह्वयस्वेति पादेन (xii. 3. 1^{b}) पत्नीं आह्वयीत. — sū. 33. यावन्तावग्रे प्रथममिति पादेन (xii. 3. 1^{c}) अपत्यानि अन्वाह्वयीत. — sū. 35. . . उदकघटमनुनिपद्येते. —

Kaṇḍikā 61.

sū. 1. . . प्रतिदिशमुपतिष्ठते मन्त्रोक्तं. — sū. 4. . . भूमौ स्थापयति। सर्वाणि कर्माणि तेनोदकेन कुर्यात्. — sū. 5. पुनन्तु मा वायोः पूतो वैश्वानरो रश्मिभिरिति पवित्रगणः (vi. 19. 1; 57. 1; 62. 1: cf. Kāuç. 9. 2) एतेन दाता पत्नीमपत्यानि च . . . पवित्रेण प्रोक्षयेत्. — sū. 6. अथ निर्वापकरणं . . . — sūs. 7. 6. ततो ऽनडुहि व्रीहिं त्रीणि विभागानि करोति। ततो देवपितृमनुष्यत्रयं पत्नी अनजानत्यै प्रयच्छति। कर्ता प्रैषं ददाति। व्रीहीन्विभागेषु निधाय कर्ता त्रेधा भागो निहित इति त्रिभिः पादैः... अनुमन्त्रयते. — sū. 9. यः पितृभागस्तेनावभृथान्ते (Cod. °भृतांते) वृद्धिश्राद्धं करोति. — sū. 13. निरुप्तान्... अभिमृशतः. — sūs. 15–17. त्रीन्वरान्वृणीष्वेति दातृप्रैषं दत्त्वा एवं पत्न्यै ददाति। तौ वृणन्तौ त्रयो वरा इत्यर्धर्चेन प्रतिपत्न्यनुमन्त्रयते (!)। दाता सर्वकर्मणां समृद्धिभिः प्रथमं वृणीते. — sū. 21. ऊर्ध्वौ नकस्येत्यर्धर्चेन (xi. 1. 7^{c}) मुसलमुच्छ्रयन्तीमनुमन्त्रयते. — sū. 24 (note 5). Keç. reads उदूहन्ती. — sū. 26. अस्यै रयिमिति पादेन (xi. 1. 11^{d}) अवक्षिणन्तीं (!). —

Kaṇḍikā 62.

sū. 1. . . पत्न्या दर्विं ग्राहयति. — sū. 3. Keç. reads दर्व्या कुंभ्यां, in accordance with the reading accepted in the text. — sū. 4. तस्मिन्दर्विकृते शेषम् . . . — sū. 15. . . ओदनस्योपरि गर्तं करोति. — sūs. 20. 21. अत्यासरत् . . . इत्यर्धर्चेनाभिसरन्तीं गामनुमन्त्रयते। उप वत्सं . . . इति पादेन वत्सं सर्जयति। वाश्यते गौरिति वाश्यमानामनुमन्त्रयते। व्यमृष्ट सुमना हिंकृणोतीति हिंकुर्वन्तीं (!) . . .। बधान . . . इति वत्सं बन्धयति। भुञ्जती निञ्ज्येति नियोजयति। गोधुगुप सीदेति ब्राह्मणं दोहायोपसादयति। दुग्धीत्यादिपदसहितेनार्धर्चेन दोहयति। सा धावत्वित्यर्धर्चेन विमुच्यमानां गामनुमन्त्रयते। अतूर्णदत्तेत्यर्धर्चेन पुनः वत्सेन संसर्जयति. — sū. 22. एवं दोहयित्वा दुग्धेनौदनमवसिच्य। इदं मे ज्योतिरिति पादं दातारं वाचयति हिरण्यमधि-

दधाति। दाता सूक्तेन सर्वं संपातवन्तं करोति। श्राम्यत इतिप्रभृतिभिर्वा दातृपत्न्यपत्यानि अन्वारभ्भं करोति (cf. Kāuç. 63. 20)।. Then the description passes over to 68. 23 fg., as follows: रसैरूपसिच्य प्रतिगृहीते (!) दातोपवहति etc. . ., essentially as in sūs. 24–34. —

Kaṇḍikā 63.

sū. 3. अथाथर्ववेदे ब्राह्मणानामाह्वानकालः। दाता सोम राजन्निति (xi. 1. 26) ऋचा चतुर आर्षेयान्भृग्वङ्गिरोविद आह्वय। मृतं त्वा etc…, essentially as in sūs. 3—9. Then the description turns again to Kāuç. 68. 35 fg.: अथ दाता व्रतं निवेद्य साविकव्रतं चिरात्रं यथाशास्त्रविहितमित्यादिव्रतश्रावणं। इदावत्सरायेति etc. . ., essentially as the rest of the kaṇḍikā. Then follows: इति ब्रह्मौदनप्रकृतिसर्वसवविधानं समाप्तं। …अथर्ववेदविहिता यागा एते। आवसथ्याधाने सवयज्ञान्कृत्वा (Cod. सर्व°) ततो ऽग्न्याधानं कुर्यात्। ब्रह्मौदनं वा कुर्यात्। …आधाने नित्यं सवदानं . . . —

Kaṇḍikā 64—66.

Keç. disposes of the matter treated in these kaṇḍikās as follows: द्वाविंशतिः सवाः। . . . सवयज्ञानां परिगणनं क्रियते। अग्ने जायस्वेत्यर्थसूक्तेन ब्रह्मौदनं ददाति (cf. 60. 19 fg.)।१। पुमान्पुंस इत्यनुवाकेन स्वर्गौदनं ददाति (cf. 60. 31 fg.)।२। आशानामिति चतुःशरावसवं (cf. 64. 1)।३। यद्राजान इति…सूक्तेन…अविसवं (cf. 64. 2)।४। अजो ह्यग्नेरजनिष्टेति (Cod. दवाग्ने°) सूक्तेन (iv. 14) अजौदनसवं।५। आ नयैतामित्यर्थसूक्तेन पञ्चौदनसवं (cf. 64. 6)।६। अघायतामित्यर्थसूक्तेन शतौदनं सवं (cf. 65. 1)।७। ब्रह्मास्य शीर्षमिति सूक्तेन ब्रह्मास्यौदनं सवं (cf. 66. 6)।८। यमोदनमिति सूक्तेनातिमृत्युं सवं (cf. 66. 11)।९। अनड्वान्दधारेति सूक्तेनानड्वाहं सवं (cf. 66. 12)।१०। सूर्यस्य रश्मीनिति तिसृभिर्ऋग्भिः कर्कं (Cod. कक्क) सवं (cf. 66. 13)।११। आयं गौरिति तिसृभिर्ऋग्भिः पृश्निसवं (cf. 66. 14)।१२। अयं सहस्रमिति द्वाभ्यामृग्भ्यां पृश्निगां सवं (cf. ibid.)।१३। देवा इममित्यृचा पौनःशिलं सवं (cf. 66. 15)।१४। पुनन्तु मेति सूक्तेन पवित्रं सवं (cf. 66. 16)।१५। कः पृश्निमित्यृचा उर्वरां सवं (cf. 66. 17)।१६। साहस्र त्वेष इति सूक्तेन ऋषभं सवं (cf. 66. 18)।१७। प्रजापतिश्चेति सूक्तेनानड्वाहं सवं (cf. 66. 19)।१८। नमस्ते जायमानायै इत्यर्थसूक्तेन वशासवं (cf. 66. 20)।१९।

ददामीत्यनुवाकेन वशासवं (cf. ibid.)। २०। उपमितामित्यर्थसूक्तेन शालासवं (cf. 66. 22)। २१। तस्यौदनस्येत्यर्थसूक्तेन (xi. 3. 1) बृहस्पतिसवं। २२। अभिचारकामस्य। २३। द्वाविंशतिः सवयज्ञाः संहितायां पठ्यन्ते स्वर्गौदनतन्त्रेण सर्वे कर्तव्याः ब्रह्मौदनतन्त्रेण वा स्वर्गब्रह्मौदनौ तन्त्रमिति वचनात् (cf. 68. 4)... — The remaining two kaṇḍikās (67, 68) are treated along with the first four kaṇḍikās (60-63) of this adhyāya: see the introduction to 60. —

Adhyāya ix.

Kaṇḍikā 69.

sū. 1. अथ क्रव्यादशमनेन सह आवसथ्याधानं व्याख्यास्यामः। ...दक्षिणतः पत्नी अधरारणिं गृह्णाति। उत्तरतो यजमान उत्तरारणिं। अरणिलक्षणे (Cod. °लक्षणं: see Ath. Pariç. 22) अरणिरुक्ता। ... यो ऽस्वत्थ इति द्वाभ्यां यजमानं वाचयति। अर्चयित्वा। देहाद्रूपं चन्दनेन समालभते। उभयोर्वाग्यतस्तावत्पूर्णाहुतिविसर्जनं — sūs. 17 fg. ..अरणिलक्षणे (Ath. Pariç. 22) उक्तं मन्थनविधानं — sū. 20. 21. उर्वश्यसीति मन्त्रेणोत्तरारणिमूलमधरारणिना संयोज्यं। पत्नी पश्चान्मुखी मन्थं धारयति पूर्वाभिमुखो यजमानो मन्थयति — sū. 22... वैश्वानरमाह्वयति —

Kaṇḍikā 70.

sūs. 8. 9. सत्यं बृहदिति नवभिः (xii. 1. 1—9) शन्तिवेति दशम्या (xii. 1. 59) उदायुषेति द्वाभ्यां (iii. 31. 10, 11; cf. Kāuç. 24. 31)। अग्ने गृहपत इति वैतानाग्निमुपतिष्ठते —

Kaṇḍikā 71.

sū. 1. .. क्रव्यादं विभजति — sū. 3. .. नडो नलः. — sū. 4. अपावृत्येति षड्भिर्ऋग्भिः क्रव्यादं गृहीत्वा एकाग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा दक्षिणस्यां दिशि निष्क्रम्य ततो गृहद्वारे भूमौ निदधाति — sū. 8. .. अन्येभ्यस्त्वा पुरुषेभ्य इति तिस्रः... हिरण्यपाणिमिति तिसृभिः... यथा शमयति तथा होतव्यं। भस्मनि होमः. — sūs. 9-11. जीर्णपिटके क्राव्यादं भस्मकृत्वा (!) शान्त्युदकेन सुशान्तं कृत्वा भूमिस्थानं कृत्वा दग्धं खात्वा पिटके प्रक्षिप्य ततः परं मृत्यो इत्यृचा पिटकं यजमानशिरसि ददाति — sū. 13 (note 15). The surmise that the sūtra refers to Kāuç. 39. 20-27 is correct: Keçava quotes the passage in full. — sū. 15. सीसं नदीफेनं लोहमृत्तिका एतानि त्रीणि द्रव्याणि यजमान-

हस्ताञ्जलौ दत्त्वा . — sū. 16. अस्मिन्वयमिति द्वे . . . सीसे मृद्ध्वमिति द्वे . . . उदकसहितेन सीसेन हस्तप्रक्षालनं करोति· — sū. 18. . . . प्राङ्मुखा आगच्छन्ति· — sū. 19. . . लोपयति· — sū. 20. . . . द्वितीयया कूद्या पदानि लोपयति सप्तनद्री आ नावः (!). — sū. 21. . . . प्राग्दक्षिणस्यां दिशि कूदीं प्रक्षिपति· —

Kaṇḍikā 72.

sū. 1. . . तस्मिन् (sc. गर्ते) अकर्णमश्मानमुदकमध्ये निदधाति· — sū. 5. . . सर्वे शालां प्रविशन्ति। केचिद्गृहद्वारे महाशान्तिं चतुर्गणोमुच्चैरभिनिगदन्ति (cf. Kāuç. 39. 27 etc.). — sū. 7. . . वृषभमनुमन्त्रयते अनड्वाहं वा (Keç. does not therefore regard the word अनड्वाहं in sūtra 8 as the pratīka of xii. 2. 48, but joins it to sūtra 7: I nevertheless adhere to the division of the sūtras as given in the text). — sū. 10. . . शयने उपविश्यानुमन्त्रयते· — sū. 11. . . त्रीणि दर्भपविचाणि एकत्र बद्धा पिञ्जूलीत्युच्यते। केचिदेकं . . . — sū. 12. इमे जीवा अविधवा सुजामय आञ्जनेन सर्पिषेति (the quotation in the sūtra therefore refers to xii. 2. 31, the persons and epithets being changed from feminine to masculine: correct accordingly note 1 on page 191) . . . पिञ्जूलीं उदकघटोपरि भ्रामयित्वा यजमानादिपुरुषेभ्यः प्रयच्छति। एकैकस्मै पुरुषाय तिस्रास्तः (!) . . . — sūs. 13. 14. . . एतैर्मन्त्रैराज्यं जुहोति· — sū. 16. शर्करान्स्वयंछिद्रितान् . . . बद्धा अग्नेरुपनिदधाति· — sū. 20. यजमनो ऽशित्वा . . . दद्यात्। इति आवसथ्याधानं समाप्तं· — After a description of the दक्षिणा Keç. passes over to adhyāya x: no mention being made of the matter treated in the remainder of adhyāya ix. —

Adhyāya x.

Kaṇḍikā 75.

sū. 14. . . अर्धर्चेनापगाह्य· — sū. 25. उशतीरिति सप्तभिर्ऋग्भिरुष्णोदकपात्रं संपात्य· —

Kaṇḍikā 76.

sūs. 2. 3. तद्दासस्तुम्बरदण्डेन गृहीत्वा गोवाटे प्रक्षिपति· — sū. 5 (notes 22. 23). . . शतदन्तेषीकेन . . . — sū. 6. Cf. Keç. at Kāuç. 8. 22. — sū. 10. उपाध्यायः कौतुकगृहे प्रविश्य कुमारीं हस्ते गृहीत्वा

निर्णयति . . . — sū. 18. चिरविच्छिन्नती (!) . . . — sū. 19 (note 8). . . . वृषाकपिब्राह्मणाः सूर्यं पठन्ति. The emendation of सूर्यपाठं in Daç. Kar. and Ath. Paddh. to सूर्या° is to be cancelled. — sū. 21 (note 13). Keç. also read प्राच्यः. — sū. 22. . . लेखासूपरि कुमारी पदानि ददाति. — sū. 28. . . कुमारीकटिवेष्टितं योक्त्रं. — sū. 29 (note 6). Keç. reads अथस्मिन्भृ°: Haas, Ind. Stud. v. 384, plausibly emends to अथास्मिन्भृ°. — sū. 33. . . इति विवाहः समाप्तः. —

Kaṇḍikā 77.

Introduction. उद्वाह उच्यते. — sū. 2. . . पथि गच्छतोर्वरवध्वोरग्रे कर्ता व्रजति. — sū. 3. मा विदन्नन्चरा इति द्वाभ्यामध्वानं दक्षिणेन प्रक्रामति; cf. Kāuç. 50. 1. — sū. 4. तदा इदं प्रायश्चित्तं . . . — sū. 6. Keç. reads समृच्छत शपथो (!) नवयन्त सुशोम° . . . — sū. 8. . . लोष्टं प्रक्षिप्य तत उत्तरन्ति. — sū. 11. . . व्रीहियवादिक्षेत्रं दृष्ट्वा वने वृक्षान् नद्यादिषु च. — sū. 13. . . यदि पथि स्वपिति. — sū. 19. . . वधूमास्थापयति. — sū. 20. . . गृहे प्रवेशयति. — sū. 23. . . गृहदेवतानमस्कारं कुर्वतीं . . . —

Kaṇḍikā 78.

sū. 5. . . बल्वजस्तृते चर्मणि वधूमारोहयति. — sū. 9. . . कुमाराय फलमोदकादि दत्त्वा तत उत्थापयति. — sūs. 10. 11. . . अष्टर्चं कल्पजं सूक्तं। आ गच्छत इति तृचं सूक्तं (vi. 82: therefore a very different construction from that implied in the text, as divided above by the editor and by Haas-Weber, Ind. Stud. v. 397. 399) सविता प्रसवानामिति सूक्तं। एतैः सूक्तैराज्यं जुह्वद्वरवध्वोः क्रमेण संपातानानयति. —

Kaṇḍikā 79.

sū. 10. . . मदुघमणिं पिष्ट्वा क्षीरे प्रक्षिप्य अभिमंत्र्य परस्परं वरवधू समालभेते। आह पैठीनसिश्लोकः (cf. Keç. at Kāuç. 34. 14)।

आवपेत्सुरभिगन्धान् क्षीरे सर्पिष्यथोदके।
एतद्वनमित्याहुः (!) क्षीरं तु मधुना सह॥. —

sū. 11. . . वरः . . . प्रजननदेशं स्पृशति. — sū. 12. . . खट्वायां उत्थापयति. — sū. 16. . . यदि चतुर्थिकाकर्ममध्ये रजस्वला वधूर्भवति तदेदं प्रायश्चित्तं. — sū. 21. . . कर्ता. — sū. 25. . . स्नानं सर्वे

कुर्वन्ति. — sū. 30. पितृगृहे यदि रोदनं भवति तदा इदं प्रायश्चित्तं ... — sū. 33. आवृताः (!) प्राजापत्य इति शूद्रस्य विवाहे तुष्णीं सर्वं कार्यं. —

Adhyāya xi.

Kaṇḍikā 80.

sū. 1. अथान्त्येष्टिपितृमेधं व्याख्यास्यामः. — sū. 2. वृक्षवर्जिते देशे दहनं कर्तव्यमिति ब्राह्मणोक्तं। आहिताग्नेरेकाग्नेश्चायं संस्कारः. — sū. 3. . . मुमूर्षन्तमग्निहोत्रशालायां आवसथ्यशालायां वा शालातृणानि आस्तीर्य तेषूपरि दर्भतृणानि . . . — sū. 5. अथ यदि काकपिपीलिकासर्पव्याघ्रशृङ्गिश्वापदादिषु दंष्ट्रादंशदोषान्म्रियते तदा इदं प्रायश्चित्तमुच्यते। यत्ते कृष्णः शकुनीत्यृचा तस्य दष्टव्रणमग्निना दहति. — sū. 10. सप्तगोत्रिणः स्पर्शं न कुर्वन्ति. — sū. 12. अथ शान्त्युदकं करोतीति कर्ता न सकलप्रतीकत्रयेण ओषधीत्रयेण च मातृनामप्रतीकत्रयं शान्त्युदके आवपति; cf. Kāuç. 8. 24, 25. — sū. 16. Keç. reads स्वजोग्निहरन्ति. — sū. 19. एकाग्नौ च उषाः (!) कुर्वन्ति. — sū. 23. अथ देशान्तरमृते आहिताग्नेश्च कर्म उच्यते... — sū. 26. दर्शपूर्णमासयोर्विधानमुच्यते ... — sū. 28. तिल्पिञ्जानां इध्मा ग्रहणं. — sū. 30. ... देशान्तरमृतस्य दर्भाज्याग्निहोत्रं वा समारोपणं समाप्तं. — sū. 31. अथ प्रकृतमुच्यते उत्थापनं. — sū. 34. . . वृषभौ अभिमंत्र्य शकटे युनक्ति अन्यः शयने पुरुषान्वा. — sū. 35. . . अति द्रवेत्यष्टौ ऋचो हरिणीत्युच्यते। दहनदेशे नीयमानं हरिणीभिरभिमन्त्रयते. — sū. 36. . . कर्ता . . . अग्नयः (!) प्रेतस्याग्रे कृत्वाभिमन्त्रयते. — sūs. 44. 45. Keç. as the other paddhatis. — sū. 48. . . वेदयष्टिं प्रेतहस्ताद्गृह्णाति पुत्रः. — sū. 49. धनुर्हस्तादिति क्षत्रियहस्तात्. — sū. 50. अष्ट्रां हस्तादिति मन्त्रविकारं कृत्वा ... — sū. 53. . . केचित्प्रतिदिशं शिरः कुर्वन्ति. — su. 55. आचार्यो ऽनुमन्त्रयते. —

Kaṇḍikā 81.

sū. 21. गां निर्ऋतिदेशे जघनप्रदेशे लकुटेन घातयित्वा... हन्यमानां गामुपवेश्य ... — sū. 45. . . उपतिष्ठते. — sū. 48. . . समाप्तं दहनकर्म. —

Kaṇḍikā 82.

Introductory. अथ प्रथमे दिवसे पुत्रगोत्रिणां शान्तिरुच्यते. — sū. 5. सर्वे बान्धवाः ... — sū. 9. . . एकविंशतिं दर्भपिञ्जूलीर्नद्यां ह्रदे

वा आवपति. — sū. 17. . . यवानालभते. — sū. 19. अप नः शोशुचदिति सूक्ताभ्यां (iv. 33; iv. 34) शाम्याकीः समिध आदधाति. — sū. 20. . . . बान्धवाः. — sū. 21. अथ द्वितीये ऽहनि कर्मोच्यते। दिवो नभ इत्यृचाग्निं प्रज्वाल्य स्थालीपाकं सकृत्सर्वहुतं करोति. — sū. 24. . . समाप्तं द्व्यहकर्म. — sū. 25. तृतीये नास्ति कर्म। चतुर्थे ऽहनि कर्मोच्यते . . . — sū. 26 (note 16). Keç. reads श्रक्तिकं, as the last of the list of plants: perhaps for शुक्तिकं. — sū. 29. ततः संचयनं करोति . . . — sū. 33. . . समाप्तं संचयनं चतुर्थे ऽहनि केचिद्यवीयःप्रथमानि कर्माणि (cf. sū. 1 fg.). . . कुर्वन्ति। तथा च माहकिः (essentially the same statement) . . . —

Kaṇḍikā 83.

Introductory. अथ पितृमेध उच्यते। . . . संवत्सरे कुर्यादिति श्रुतिः। अथवा संवत्सरमध्ये . . . — sū. 3. . . शतच्छिद्रं सहस्रच्छिद्रं द्वितीयं मृन्मये द्वे कुर्यात् . . . — sū. 4. . . द्वे . . . जीर्णवाससो नीललोहितसूत्रे प्रसिद्धे प्रसव्यं रज्जुं . . .। इति पितृनिधानसंभाराः. — sū. 5. अथ पितृनिधानकाल उच्यते . . . — sū. 9. अथावसानमस्थिगृह्यमुच्यते (!) तत्स्थानमुच्यते . . . — sū. 13. अथ चतुर्दश्यामिदं कर्म . . . — sū. 17. For the संप्रोक्षणौ (sc. ऋचौ) see Kāuç. 40. 9, note 16. — sū. 21. अस्थिनाशे प्रायश्चित्तकर्मोच्यते। अस्थिनाशे तद्देशात्पांसूनृहीत्वावसानं समोप्य तत उत्थापयति. — sū. 34. अथवा त्रीणि शतानि षष्टिश्च (!) पलाशत्सरुप्रान्तैः पुरुषं कल्पयित्वा तत उत्थापनीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः। शरीरनाशे दग्धे वैतत्प्रायश्चित्तं भवति. — sū. 25. मण्डपः . . . तस्योत्तरद्वारं दक्षिणद्वारं कुर्यात् . . . — sū. 27. . . . अस्थीनि मण्डपे प्रवेशयति. —

Kaṇḍikā 84.

sū. 6. सयवस्य चरोः सर्वे स्वगोत्रजा भोजनं कुर्वन्ति. — sū. 8. अथ प्रैषं ददाति गोत्रिणां। वीणां वादयेत्। वाद्यानि वादयेत्. — sūs. 13. 14. अथामावास्यायाः प्रभाते कर्मोच्यते। तान्यस्थीनि मण्डपादुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः। ततः पादे निधाय। अथ विधानमुच्यते। पश्चात्पूर्वकृतेभ्यः पितृभ्यः etc. . . . — sū. 15. प्रागदक्षिणां दिशमभिमुखान्यारभ्याणि उत्तरस्यां दिशि समाप्यन्ते. —

Kaṇḍikā 85.

sū. 1. अथ प्रमाणमुच्यते . . . — sū. 4. . . एवंविधं मण्डपं मिमीते. —

sū. 8. अयुग्मानि कुर्यात् । परिमण्डलानि वर्तुलानि । चतुरस्राणि वा श्मशानानि कार्याणि विकल्पेन शौनकिनां· — sū. 20. . . जीर्णवस्त्रमास्तृणाति· — sū. 22. . . जीर्णवस्त्रं स्तृणाति ततो द्वितीयं परिचेलवस्त्रं· — sū. 23. तचैव बहिर्धारयित्वा अग्नेर्कर्म भविष्यति । तेन वस्त्रेण उक्तो होमः स्तरणं च· — sū. 24. . . सर्वाण्यस्थीनि तस्मिन्गर्ते निवपति· — sū. 25. . . कुले ज्येष्ठो अस्थीनि यथापरु . . . — sū. 27. . . यास्ते धाना इति द्वे (cf. xviii. 3. 69; 4. 26, 43) धाना धेनुरित्येका (xviii. 4. 32) एतास्ते असौ धेनव इत्येका (xviii. 4. 33) यास्ते धान्य अस्त्वित्येका (?) एताभिस्तिलमिश्रधानाः . . . अस्थिषूपरि आदधाति· —

Kaṇḍikā 86.

sū. 1. तान्यस्थीनि गर्तस्थितानि· — sū. 2 (note 3). . . द्वौ चरू· — . . अष्टौ चरवः प्रतिदिशं दधाति· — sū. 4. एकं मध्ये निधाय ततोऽभिमन्त्रयते प्रतिमन्त्रं चीरादिपूर्णा मन्त्रोक्ता अपूपापिधानाः सर्वे कर्तव्याः प्रसव्या दातव्याः· — sū. 5. . . अस्थीनि· — sū. 6. . . मध्यमपलाशपत्त्रैः (Cod. °पात्रे) शतछिद्रसहस्रछिद्रादिचरवश्च (!) सर्व आछादयन्ति· — sū. 10. . . शिलाभिर्विषमाभिरिष्टकाभिर्वा प्रसव्यं चिन्वन्ति श्मशानं· — sū 14. शरस्तम्बस्य अन्तर्हितमघमिति मन्त्रेण कटिकामभिमंत्र्य ग्रामश्मशानमन्तर्धानं करोति· — sū. 15. अष्टाङ्गुलां कटिकां प्रसव्यं कुशेन त्रिः परिषिच्य भ्रामयित्वा सिञ्चति पश्चिमायां दिशि स्फाटयन्ति· — sū. 16. समेत विश्व इत्यनया ऋचा (vii. 21. 1) सर्वे बान्धवाः परिषिञ्चन्ति ध्रुवनान्युपयच्छन्ते (!) । त्रिः प्रसव्यं परिकीर्णकेशः परियन्ति दक्षिणानूरूनाघ्नाना (cf. Kāuç. 84. 10) इति ध्रुवनानि (!)... — sū. 17. . . . इन्द्र क्रतुमित्यन्तं । एतैः पश्चात्स्थिता उपतिष्ठन्ते कर्ता गोत्रिणश्च· — sū. 18. . . समाप्तं श्मशाने चित्तस्य कर्म· — sū. 19. शुभकर्म । . . . सीसे मृड्ढ्वमित्यादि क्रव्याच्छमनेन (71.16 fg.) व्याख्यातं· — sū. 22 (note 14). . . पदानि लोपयति . . — sū. 28. . . सप्त शर्कराः पाणिभ्यावपते इत्यादि . . . तासां धूमं भक्षयन्ति इत्येवमन्तं सर्वं (Kāuç. 82. 2–20) कुर्वन्ति गोत्रिणः· — sū. 29. वैवस्वतं स्थालीपाकं श्रपयित्वा इत्यादि . . . यमव्रतान्तं सर्वं भवति (Kāuç. 82. 36—42).

Kaṇḍikā 87.

sū 8. . . चीनधोमुष्टीन्निर्वपति· — sū. 14. . . तिर्यगङ्गुलिं· — sū. 15. अवागङ्गुलिं . . . — sū. 27. . . एताभिर्बर्हि स्तृणाति बर्हिषि

आयवनं करोति. — sū. 28. आ यात पितर इत्यृचा आच्य जान्वित्यृचा सं विशन्त्वित्यृचा एतैस्तिलान्विकीर्य (cf. Kāuç. 83. 27-29). —

Kaṇḍikā 88.

sū. 1. ..चरुमभिघारयति. — sū. 6. सं बर्हिरक्तमिति सदर्भांस्तण्डुलाञ्जुहोति। ततः पर्युक्षणं (Keç. therefore divides, no doubt correctly, a sūtra after तण्डुलान्). — sū. 14. पिञ्जूलीर्घृताक्ताः पिण्डेषु निदधाति ..— sū. 18. अत्र पितर इति प्रतिपिण्डं जपति. — sū. 20. . . त्रींस्त्रीन्प्राणायामान्कुर्यात्. — sū. 21. . . पिण्डेषूपतिष्ठन्ते. — sū. 29. यन्न इदमिति मनो न्वा ह्वामहेति (!) सूक्तं हृदये अन्वालभ्य जपेत्. —

Kaṇḍikā 89.

sū. 16. गृह्येष्वनाहिताग्नेर्होमः. Cf. note 6. — sū. 17. इदं मे (!) कृतमस्तीति मन्त्रेणाग्निमुपतिष्ठते यस्मात्कोशादिति (xix. 72. 1)। इति पिण्डपितृयज्ञः समाप्तः. —

Adhyāya xii.

Kaṇḍikā 90.

sū. 1. अथ मधुपर्क उच्यते। आचार्ये गृहमागते इदं कर्म करोति... — sū 9. . . सूक्तं जपित्वा पुनराचार्य उदकमभिमन्त्रयते. —

Kaṇḍikā 92.

sū. 14. . . आचार्यो ब्रूते तृणानि गौरत्त्विति। तृणानि ददाति गवे. — sū. 25. . . भूयसो (!) भूयस्येति मन्त्रेण . . . —

Adhyāya xiii.

Kaṇḍikā 93.

Introductory. अद्भुतकर्मपरिभाषा उच्यन्ते। . . . लोकविरुद्धं दृश्यते यत्तदद्भुतमित्युच्यते। . . . अद्भुतशान्तिर्यत्र न क्रियते तत्र दोषो भवति। . . . अद्भुतं यत्र भवति तत्पराभवति विनश्यति। विनाशार्थे अद्भुतं देवाः सृजन्ति. — sū. 9. °र्घोषस्यामनुदित्यां . . . उषामनुदित्यां. — sū. 10. दारुणसंवत्सरे दुर्भिक्षे मरके वा. — sū. 13. देवतेषु (!) . . .— sū. 21. धेनुर्धेनुं धयत्यां. — sū. 22. . . आकाशफेनं पिबति. — sū. 26. अनाज्ञातमद्भुतं दृश्यते। यदद्भुते न पठितं तदनाज्ञातमद्भुतमथवा लौकिकं जुगुप्सितं वा अदृष्टं वा. — sū. 32. यूपो . . . — sū. 34. धूम-

केतुः सप्तऋषीन् ... — sū. 36. मांसमुखो (!) ... — sū. 37. अनमावभासे (!). — sū. 38. . . स्वसति (!). — sū. 40. ग्रास्थो ऽग्निः ... — sū. 43. कुम्भोदधाने ... —

Kaṇḍikās 94—120.

100. 3. शकधूममिति सूक्तेनाज्यं जुहुयात् । विषासहिमित्यनुवाकेन । रोहितैरुपतिष्ठते (cf. note 9, p. 256, and Kāuç. 99. 3, 4). — 103. अवर्षणे ग्रहनक्षत्राणां समापिचे . . . शान्तिः. — 104. 2. या असुरा इति द्वाभ्यां ... — 105. 1 (note 12). या असुरा. — 106. . . सीतामध्ये लाङ्गलसंसर्गे पुच्छसंसर्गे च. — 115. 1. . . . पुरुषो वाकाशफेनं भक्षयति ... — 116. 3, 4. . . पिपीलिकायां शान्तिः समाप्ता । अथ पिपीलिकाभिचार उच्यते. — 118. अथ मधुजालके गृहे लग्ने शान्तिरुच्यते. — 119. अथ सर्वाद्भुतेषु शान्तिरुच्यते ।. Here follows a long list of omens and portents, similar to that contained in the last pariçiṣṭas of the Atharva-Veda, the भार्गव्याणि । गार्ग्याणि । बार्हस्पत्याद्भुतानि । महाद्भुतानि औशनसाद्भुतानि; cf. the following statement: यद्ग्रन्थे न पठ्यते तत्सर्वमनाम्नातमित्युच्यते यदपि परिशिष्टेषु पठ्यते. The chapter contains also the following: इतिहासपुराणज्योतिःशास्त्रे अश्ववैद्यके नरवैद्यकेषु पठितेषु अद्भुतेषु सर्वाद्भुतेषु एषा शान्तिः। अथवा महाशान्तिरमृता घृतकम्बलकोटिहोमसर्वाद्भुतेषु (cf. Ath. Pariçiṣ. 33 and 35) कौशिक अपठितेषु एषा शान्तिः । महाशान्तिर्वा विकल्पात् इति भाष्यकारः. — The MS. ends abruptly, after a passage corresponding to kaṇḍikā 120, with the short colophon mentioned in the introduction, p. xvi. —

INDEXES.

A.

Proper Names and Kindred Subjects.*

1. Names of divinities and personifications.

* This index includes the entire text of the Kāuçika, with the exception of the mantras quoted by pratīka from the Atharva-saṁhitā. The numbers above the line indicate the number of occurrences of a word in a given sūtra or passage.

2. Names and designations of priests, teachers, and other persons.

3. Solemn words in sacrificial formulas.

4. Astronomical, chronological, and geographical terms.

5. Designations of literary works, and sections, chapters, verses of the same.

B.

Technical Designations of Verses, Hymns, Anuvākas, and Groups of the Same.

C.

List of Mantras, Gāthās, Çlokas, Prāiṣas, and Other Formulas.*

* This list includes every passage quoted in the text of the Kāuçika, excepting the mantras of the AV. quoted by their pratīkas. For these see index D.

अग्ने त्वं नो अन्तम 68. 31; RV. v. 24. 1; SV. i. 448; ii. 457. VS. iii. 25, 26; xv. 48; xxv. 47; TS. i. 5. 6. 2; iv. 4. 4. 8; MS. i. 5. 3, 10; ii. 13. 8; Kāṭh. S. vii. 1, 8; Kap. S. v. 1.

अग्ने ऽभ्यावर्तिन्नभि न आ ववृत्स्व 72. 13, 14; cf. VS. xii. 7; TS. iv. 2. 1. 2; MS. i. 7. 1; ii. 7. 8; Kāṭh. S. xvi. 8; xix 11; xxii. 12; Lāṭy. Çr. iii. 5. 11.

अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयम 56. 6; cf. VS. i. 5; ii. 28; TS. i. 5. 10. 3; MS. iv. 9. 24; TĀ. ix. 41. 3–6; Çāṅkh. Çr. iv. 8. 6; 12. 8.

अग्निष्ठासि ब्रह्मचारिन्मम चापो ऽशान 56. 12; cf. Āçv. Gṛ. i. 22. 2; Çāṅkh. Gṛ. ii. 4. 5; Gobh. Gṛ. ii. 10. 34. Pār. Gṛ. ii. 3. 2; Çat. Br. xi. 5. 4. 5.

अग्नेष्ट्वास्येन प्राश्नामि बृहस्पतेर्मुखेन 65. 14; VS. (Kāṇva-çākhā, Weber's ed. p. 58); Kāty. Çr., ii. 2. 20; Kāuṣ. Br. vi. 14.

अङ्गिरसां त्वा देवानामादित्यानां 70. 6; cf. VS. iii. 5; TS. i. 5. 3. 1; MS. i. 6. 1, 2.

अच्युता द्यौरच्युतमन्तरिक्षम् 98. 2; cf. Kāuç. 35. 12 (the pratīka).

अच्छिद्रेण त्वा पवित्रेण शतधारेण 2. 34; cf. VS. i. 3.

अतिसृष्टो द्वेष्टा यो ऽस्मान्द्वेष्टि 90. 6.

अत्यासरत्प्रथमा धोक्ष्यमाणा 62. 21.

अत्र पत्न्यो मादयध्वं यथाभागम् etc. 88. 19 (cf. under **अत्र पितरो** for parallel passages).

अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं etc. 88. 18; cf. TS. i. 8. 5. 1; VS. ii. 31[a]; MS. i. 10. 3, 19. Kāty. Çr. iv. 1. 13; Āçv. Çr. ii. 7. 1; Lāṭy. ii. 10. 4; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 11; viii. 2. 13; Gobh. Gṛ. iv. 3. 11.

अथ प्रमाणं वक्ष्यामः 141. 24.

अथोपवसथ 1. 31.

अधराचः पराचो ऽवाचस्तपसस्तमुन्नयत देवाः 49. 6.

अधिष्ठितो द्वेष्टा यो ऽस्मान्द्वेष्टि 90. 15.

अध्रिगो शमीध्वम्। सुशमि शमीध्वम् 69. 6; TB. iii. 6. 6. 4; Āit. Br. ii. 7; Āçv. Çr. ii. 3. 1; Nirukta 5. 11; cf. VS. i. 5; TS. i. 1. 5. 2; MS. i. 1. 6.

अनड्वान्धेनुमधयत् 113. 2.

अनमीवो वास्तोष्पते 43. 13; cf. RV. vii. 55. 1; MS. i. 5. 13; Pār. Gṛ. iii. 4. 7; Çāṅkh. Gṛ. iii. 4. 7; Nirukta 10. 17.

अनशनं ब्रह्मचर्यं च भूमौ 73. 10.

अनिक्तेन च वाससा 141. 40.

अनूनाय स्वाहा। अचिताय स्वाहा 122. 2.

अनेन कर्मणा ध्रुवान् 61. 16.

अन्तरिक्षं दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता etc. 88. 9.

अन्तरिक्षाय त्वा (sc. **अनज्मि**) 6. 5.

अन्तर्गर्भेषु बहुधा सं तनोति 124. 3.

अन्तर्हितमघम् 86. 14.

अन्नमस्यन्नं मे देहि 136. 4.

अन्नादा भूयास्म ये च नो ऽन्नादान्कार्ष्ट 92. 28.

अन्नानां मुखमसि मुखमहं श्रेष्ठः 90. 18.

अन्नाहाराः स्थो भोः 92. 27.

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत 33. 8; RV. x. 97. 14; TS. iv. 2. 6. 3; TB. ii. 8. 4. 8; VS. xii. 88; MS. ii. 7. 13; iv. 14. 6;

Kāṭh. S. xvi. 13; Kap. S. xxv. 4.

अन्वद्य नोऽनुमतिः पूषा सरस्वती मही 45. 16; cf. AV. vii. 20. 1; MS. iii. 16. 4, 5; iv. 9. 10; 12. 6; Kap. S. xxxvi. 2.

अपराह्णस्य तेजसा सर्वमन्नस्य प्राशिषम् 22. 4.

अपहता असुरा रक्षांसि ये पितृषदः 87. 16; cf. VS. ii. 29[c]; Kāty. Çr. iv. 1. 8; Āçv. Çr. ii. 6. 9; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 2; Āp. Çr. i. 7. 13; Gobh. Gṛ. iv. 3. 2.

अपां योनिमपाध्वं 82. 21.

अपेत एतु निर्ऋतिः 97. 8; cf. Vāit. Sū. 38. 1.

अप्रतिभुक्तौ शुचिकार्यौ च नित्यं 73. 17.

अप्सु श्मशाने शय्यायाम् 141. 38.

अभि गावो अनूषत 47. 16; cf. RV. ix. 32. 5[a].

अभ्युद्धृतो हुतोऽग्निः 73. 4.

अमीमदन्त पत्न्यो यथाभागम् 88. 22 (cf. under अमीमदन्त पितरो for parallel passages).

अमीमदन्त पितरो यथाभागम् 88. 21; TS. i. 8. 5. 2; VS. ii. 31[b]; MS. i. 10. 3, 19; Kāṭh. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Kāty. Çr. iv. 1. 14; Āçv. Gṛ. ii. 7. 2; Lāṭy. Çr. ii. 10. 5; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 14; Gobh. iv. 3. 12.

असुमन्वैषम् 47. 54.

अमुष्मै त्वा जुष्टं 2. 5; cf. TS. i. 1. 5. 1.

अमुष्मै त्वा (sc. अधिक्षिपामि) 44. 10.

अमुष्य त्वा प्राणाय गृह्णेऽपानाय etc. 3. 15.

अमूं ते ददामि 68. 28.

अमून्हनस्व 48. 18 (कल्पजा).

अमून्हन्मि 47. 39.

अमृतमस्यमृतत्वायामृतमस्मिन्धेहि 80. 56.

अमोऽसि प्राण तदृतं ब्रवीमि 74. 20; cf. Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh. Gṛ. iii. 8. 4.

अयं स्रुवो वि दधाति 3. 10.

अयं नो अग्निरध्यक्षः 89. 13; cf. Çāṅkh. Gṛ. iii. 7. 3.

अयाश्चाग्नेऽस्यनभिशस्तिश्च 5. 13; 97. 4; MS. i. 4. 3; Kāṭh. S. v. 4; Kāty. Çr. xxv. 1. 11; Çāṅkh. Çr. iii. 19. 3.

अर्घ्यं भोः 90. 17.

अर्धाहुतिस्तु सौविष्टकृती 73. 12.

अर्वाच्युपसंक्रमे 89. 10.

अवाच्यौ ते तोतुद्येते (emend to तुतुद्येते?) 107. 2.

अविशेषर्तुकालेन 141. 33.

अश्विना फालं कल्पयतामुपावतु बृहस्पतिः 20. 5

अश्विभ्यां देवि सह संविदाना 106. 7.

अष्टस्थूणो दशपक्षः 135. 9.

असौ 83. 22.

असौ वै नाम ते माता 135. 9.

अस्तमिते द्विसत्तायाम् 141. 37.

अस्माद्वै त्वमजायथा अयं त्वदधि etc. 81. 30; cf. TĀ. vi. 2. 1; 4. 2; Āçv. Gṛ. iv. 3. 27.

अस्मिन्सहस्रं पुष्यास्म 89. 13.

अस्य च दातुः 90. 7, 12, 16; 92. 26, 29.

अहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठ 3. 5; 137. 37; TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Çr. ii. 1. 22; Vāit. Sū. 1. 20.

अह्ने च त्वा (sc. परिददामि) 58. 20.

आकूत्यै त्वा स्वाहा । कामाय त्वा स्वाहा etc. 5. 7.

आचामत मम प्रततामहास्तताम-हास्तताः etc. 88. 24; cf. Āçv. Çr. ii. 6. 14.

आचमनीयं भोः 90. 21.

आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्रं 6. 34 (श्लोक); also Gop. Br.

आ त्वारुक्षद्वृषभः पृश्निरग्रियः 89. 6.

आदित्यैर्नो बृहस्पतिः 128. 4.

आ देवानामपि पन्थामगन्म 5. 12; cf. AV. xix. 59. 3; RV. x. 2. 3; TS. i. 1. 14. 3; MS. iv. 10. 2; iv. 11. 4; Kāṭh. S. ii. 15; xviii. 21; xxxv. 9.

आङ्क्ष्व पितरः 88. 14.

आ धत्त पितरो गर्भं 89. 6; cf. VS. ii. 33; Kāty. Çr. iv. 1. 32; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 8; Āçv. Çr. ii. 7. 13; Gobh. Gṛ. iv. 3. 27.

आ धावतु यमराज्ञः सवत्सा 62. 21.

आ न एतु मनः पुनः 89. 1; cf. RV. x. 57. 4; VS. iii. 54; TS. i. 8. 5. 2; MS. i. 10. 3; Kāṭh. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9.

आपो ऽमृतं स्थामृतं मा कृणुत 90. 18.

आ प्यायस्व समेतु ते 68. 10; RV. i. 91. 16; ix. 31. 4; TS. iii. 2. 5. 3; iv. 2. 7. 4; TB. iii. 5. 12; vii. 13. 4; TĀ. vi. 6. 3; VS. xii. 112; MS. ii. 7. 14; Kāṭh. S. xvi. 14; Kap. S. xxv. 5; Tāṇḍ. Br. i. 5. 8.

आयुर्दावा धनदावा बलदावा etc. 72. 18.

आरादग्निं क्रव्यादं निरूहन् 97. 6.

आर्षेयं त्वा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनयामि 55. 12.

आर्षेयं मा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनय 55. 11.

आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद 46. 54; RV. ii. 43. 3 (also in the खैलिकं सूक्तं, verse 6).

आशायै श्रद्धायै मेधायै etc. 74. 9 (see ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel passages).

इत एव प्रथमं जज्ञे अग्निः 133. 6.

इदं वः पत्न्यः 88. 12.

इदं वः पितरो हविः 87. 7.

इदमहं यो मा दिशामन्तर्देशेभ्यः 49. 9; cf. AV. iv. 40. 8; v. 10. 7.

इदमहं यो मा प्राच्या (दक्षिणायाः etc.) दिशः 49. 7–8 (Keçava: अष्टर्चेन कल्पजेन सूक्तेन); cf. AV. v. 10. 1–6; iv. 40. 1–7.

इदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदामि 3. 7; 137. 39; cf. Āçv. Çr. i. 4. 7; Çāṅkh. Çr. i. 6. 9; Lāṭy. Çr. ii. 4. 5; Kauṣ. Br. vi. 13.

इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः पुत्रस्य 44. 31, 33; 47. 22; cf. AV. x. 5. 36, etc.

इदमाशंसूनामिदमाशंसमानानां etc. 88. 13.

इदं चिन्मे कृतमस्ति 89. 17.

इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय 42. 17 (कल्पजा); cf. AV. vi. 55. 3; TS. v. 7. 2. 4; Weber, Nakṣatra ii. 298, note 1. The pratīka at Kāuç. 68. 35.

इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य 6. 17; cf. AV. vi. 85. 2^{ab}.

इन्द्राग्नी अस्मान्रक्षताम् 5. 2; cf. RV. i. 93. 3^{cd}; AV. x. 1. 27^{cd}.

इन्द्राग्नीभ्यां (जुष्टं निर्वपामि) 2. 3.

इन्द्राग्नी रोचना दिवः 5. 2; RV. iii. 12. 9; TS. iv. 2. 11. 1; 3. 13. 8; TB. iii. 5. 7. 3; SV. ii. 1043; MS. iv. 10. 4; 11. 1; Kāṭh. S. iv. 15.

इन्द्रो नो अस्तु पुरोगवः 104. 2.

पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयामि 91. 4; cf. VS. (Kāṇva-çākhā ii, p. 58 of Weber's edition); Kāty. Çr. ii. 2. 17; Çāñkh. Çr. iv. 7. 6; Lāṭy. Çr. iv. 11. 12; Gop. Br. ii. 1. 2; Vāit. Sū. 3. 10.
पृथिव्यै त्वा (sc. अनज्मि) 6. 5.
पृथिव्यै (sc. त्वा जुष्टं प्रोक्षामि) 2. 16; cf. Kāty. Çr. ii. 2. 11.
प्रजापतेष्ट्वा ग्रहं गृह्णामि। मह्यं भूत्यै etc. 74. 18; cf. Çāñkh. Gṛ. iii. 8. 2.
प्रति त्यं चारुमध्वरं 127. 7; cf. RV. i. 19. 1.
प्रत्युष्टं रक्षः 44. 38; VS. i. 7, 29; TS. i. 1. 2. 1, etc. MS. i. 1. 11.
प्राण प्राणं त्रायस्व 47. 16; cf. AV. xix. 44. 4.
प्राणापानाभ्यां स्वाहा समानव्यानाभ्यां स्वाहा 72. 42.
प्रेहि प्र हर वा दावान् 46. 54.
फड्ढतो ऽसौ 47. 21.
बधान वत्समभि धेहि भुञ्जती 62. 21.
बहवोऽस्य पाशा विततः पृथिव्याम् 135. 9.
बीभत्सवः शुचिकामा हि देवाः 73. 18.
बृहस्पतिराङ्गिरसो ब्रह्मणः पुत्रः 135. 9.
बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आसिष्यते (MSS. आशिष्यते) 3. 8; 137. 40; cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāuṣ. Br. vi. 13.
बृहस्पते परि गृहाण वेदिं 137. 11, 15; cf. Kāty. Çr. ii. 2. 12; Vāit. Sū. 2. 5.
ब्रह्मचर्यमागमुप मा नयस्व 55. 9.
ब्रह्मचारी चरति ब्रह्मचर्यम् 135. 9.
ब्रह्मणे वैश्रवणाय विश्वेभ्यो देवेभ्यः etc. 74. 3; cf. Çāñkh. Gṛ. ii. 14. 4; Pār. Gṛ. i. 12. 3, 4; ii. 9; Āçv. Gṛ. i. 2; Gobh. Gṛ. i. 4. 4, 9; Kāṭh. Gṛ. XLiv. 2 fg.; Viṣṇu 67. 3; Mān. Gṛ. ii. 12.
ब्रह्म भ्राजदुदगादन्तरिक्षम् 97. 8.
ब्रूहि 55. 8.
भर्गो देवस्य धीमहि 91. 7; cf. RV. iii. 62. 10^b, and other saṁhitās.
भद्रं वद दक्षिणतो शतपत्त्र 46. 54; cf. RV. ii. 43. 1 (खैलिकं सूक्तं); Nirukta 9. 5.
भद्रं वद पुत्रैः 46. 54; RV. ii. 43. 2 (खैलिकं सूक्तं).
भद्रं सुमङ्गलम् 50. 16.
भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवाः 74. 19; cf. TS. v. 7. 2. 4; TB. ii. 4. 8. 7; Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāñkh. Gṛ. iii. 8. 3; Pār. Gṛ. iii. 1. 4; Gobh. Gṛ. iii. 8. 16.
भद्राय कर्णः क्रोशतु 58. 1.
भर्त्रो देवानामुत मर्त्यानाम् 106. 7.
भवतं नः समनसौ समोकसौ 108; 1, 2; 133. 7; cf. VS. v. 3; xii. 60; TS. i. 3. 7. 1, 2; iv. 2. 5. 1; vi. 3. 5. 4; MS. i. 8. 8; ii. 7. 11; iii. 2. 3; 9. 5; Kāṭh. S. iii. 4; xvi. 11; xxvi. 7; Kap. S. ii. 11. xxv. 2; XLi. 5.
भवति भिक्षां देहि 57. 16.
भिक्षां भवती ददातु 57. 17.
भुवाय स्वाहा भुवनाय स्वाहा 116. 2.
भूतमसि भवदसि 92. 13.
भूत्यै वः पुष्ट्यै वः 51. 11.
भूमिर्भूमिमवागात् 136. 2; cf. Kāty. Çr. xxv. 5. 29.
भूयांसो भूयास्म ये च नो भूयसः कार्ष्ट (?) 92. 25.
मघासु हन्यन्ते गावः 75. 5; cf. AV. xiv. 1. 13^cd.
मधु नक्तमुतोषसः 91. 1; 118. 1; cf. RV. i. 90. 7; VS. xiii. 28; TS.

xxxviii. 2; TB. ii. 6. 3. 5; Çāṅkh. Gṛ. v. 9. 4; Lāṭy. Çr. iii. 2. 10.
यो ऽभ्यु बभ्रुणार्यसि 46. 55; Nakṣatrakalpa 36.
योगक्षेमं धेनुं वाजपत्नीम् 114. 2; cf. 128. 2.
यो ऽग्निर्नृमणा नाम 65. 15.
यो दक्षिणायां दिशि कृष्णपिपीलिकानाम् 116. 3.
यो दुष्कृतं करवत्तस्य दुष्कृतम् 17. 7.
यो ध्रुवायां दिशि बभ्रुपिपीलिकानाम् 116. 3.
यो नक्षत्रैः सरथं याति देवः 135. 9.
यो वनस्पतीनामुपतापो न आगत् 135. 9.
यो वनस्पतीनामुपतापो बभूव 135. 9.
यो व्यध्वायां दिशि हरितपिपीलिकानाम् 116. 3.
यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः 13. 12; frequent in AV. and other texts.
यौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणः 68. 26; TS. iv. 7. 13. 1; VS. xviii. 52; MS. ii. 12. 3; Kāṭh. xviii. 15; Kap. S. xxix. 4.
यौवनानि महयसि जिग्युषामिव 46. 54; RV. ii. 43. 5 (खैलिकं सूक्तं).
रथंतरेण त्वा बृहच्छमयामि 96. 3.
रमध्वं मा बिभीतन 89. 12; cf. VS. iii. 41; Çāṅkh. Çr. ii. 12. 1; Çāṅkh. Gṛ. iii. 7. 2; Lāṭy. Çr. iii. 3. 1; Āçv. Çr. ii. 5. 17.
राहू राजानं त्सरति स्वरन्तम् 100. 1.
रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा etc. 68. 2; cf. MS. iii. 12. 19; VS. xxiii. 8, also i. 27; v. 2.
रुहत्स्वाहा 91. 12.
रेतोधायै त्वातिसृजामि वयोधायै 24. 20 (षड्कत्पजा मन्त्राः).
रेवतीः सुभ्रा इषिरा मदन्तीः 103. 2.
लोहितं ते प्र सिञ्चामि 122. 3.
लोहितवर्षं मधुपांसुवर्षम् 94. 14.
वज्रो ऽसि सपत्नहा 47. 16
वक्ष्वं पितरो मा वो ऽतो ऽन्यत्पितरो योयुवत 88. 15; cf. VS. ii. 32[h]; Kāty. Çr. iv. 1. 16; Āçv. Çr. ii. 7. 6; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 2.
वनस्पतिभ्यो वानस्पत्येभ्य ओषधिभ्यः 73. 5.
वपया द्यावापृथिवी प्रोर्णुवाथाम् 44. 34; cf. VS. vi. 16[d].
वयं देवस्य धीमहि 91. 9.
वयं सोम व्रते तव 89. 1; cf. RV. x. 57. 6; VS. iii. 56; TB. ii. 4. 2. 7; iii. 7. 14. 3.
वसवस्त्वा गायत्रेण निर्वपन्ति 68. 1; cf. MS. iii. 12. 19; VS. xxiii. 8; also i. 27; v. 2.
वह वपां जातवेदः पितृभ्यः 45. 14; 84. 1; cf. VS. xxxv. 20; Āçv. Gṛ. ii. 4. 13; Çāṅkh. Gṛ. iii. 13. 3; Pār. Gṛ. iii. 3. 9; Gobh. Gṛ. iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16.
वाचयित्वा सर्वान्सर्वान् 68. 37.
वात आ वातु भेषजम् 117. 3, 4; cf. RV. x. 186. 1; SV. i. 184; ii. 1190; TB. ii. 4. 1. 8; TĀ. iv. 42. 2; Nirukta x. 35.
वातस्य रंहितस्यामृतस्य योनिः 49. 5.
वायवा रुन्द्धि नो मृगान् 127. 5.
वायवे स्तोकानाम् 44. 37.
वायो व्रतपते। सूर्य व्रतपते। चन्द्र व्रतपते etc. 56. 7.
वारयतामघम् 85. 13.
वासुकये चित्रसेनाय चित्ररथाय etc. 74. 8 (see under ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel passages).
वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान् 43. 13; RV. vii. 54. 1; TS. iii. 4. 10. 1; MS. i. 5. 13; Çāṅkh. Çr.

ii. 16. 1; Çāṅkh. Gṛ. ii. 14. 5; iii. 4. 8; Pār. Gṛ. iii. 4. 7; Āçv. Gṛ. ii. 9. 9; Gobh. Gṛ. iv. 7. 32; Mantrabr. ii. 6. 1.

वित्तिं भूतिं पुष्टिं प्रजां पशूनन्नमन्नाद्यम् (sc. आहार्ष) 20. 19.

वित्तिरसि पुष्टिरसि श्रीरसि 106. 6.

वि मुञ्चामि ब्रह्मणा जातवेदसम् 6. 11 (कल्पजा); cf. Vāit. Sū. 24. 7.

विरम्य मारुते शीघ्रे 141. 41.

विलुम्पतामघम् 85. 22.

विष्णोर्मनसा पूतमसि 2. 32; Gobh. i. 7. 23; cf. VS. i. 12.

विष्णोर्मनसा पूते स्थः 1. 37; MS. iv. 1. 6; Kāṭh. S. i. 5; xxxi. 4; Kap. S. i. 5; xlvii. 4; Gobh. i. 7. 23; cf. VS. i. 12.

विष्णोर्हस्तो ऽसि दक्षिणः 3. 10; cf. Çāṅkh. Gṛ. i. 9. 3.

वीणा वदन्तु 84. 8.

वीरपत्न्यहं भूयासम् 6. 18 (कल्पजा).

वीरान्मे प्रततामहा दत्त 88. 25.

वीर्यं मे देवा अददुः 89. 12.

वृषणौ स्थः 69. 17; VS. v. 2^b; TS. i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 29; Çat. Br. iii. 4. 1. 21.

वृष्णे बृहते स्वर्विदे अग्नये 4. 1 (कल्पजा).

वैश्वदेवस्य हविषः 73. 16.

व्याधकस्य मातरम् 102. 2.

व्रतानि व्रतपतये 6. 19; (pratīka); 42. 16 (sakalapāṭha); Vāit. Sū. 4. 22.

शं स्वाहा 91. 15.

शणशुल्वेन जिह्वां निर्मृजानः शालायाः प्र स्कन्द 25. 28.

शमग्नये शं पृथिव्यै शमन्तरिक्षाय 49. 12.

शमेभ्यो ऽस्त्वघम् 85. 14.

शरदे त्वा (sc. परिददामि) 58. 21.

शान्तमघम् 85. 16.

शान्तं चक्षुरुत वायसीनाम् 117. 2.

शाम्यत्वघम् 83. 6; 85. 15.

शिवेनास्माकं समे शान्त्या 102. 3.

शुनं वद दक्षिणतः 46. 54.

शुनि किलासमजे पलितं तृणे ज्वरः 13. 12.

शृणात्वघम् 86. 12.

श्नथद्वृत्रमुत सनोति वाजम् 5. 2; RV. vi. 60. 1; TS. iv. 2. 11. 1; 3. 13. 8; TB. ii. 8. 5. 1; iii. 5. 7. 3; MS. iv. 10. 5; 13. 5; 14. 8; Kāṭh. S. iv. 15; xxi. 13; xxiii. 11.

श्वेता कृष्णा रोहिणी जातवेदः 131. 2.

श्वो ऽमावास्या 83. 13.

संस्रावभागास्तविषा बृहन्तः 6. 9; cf. VS. ii. 18; TS. i. 1. 13. 2–3; TB. iii. 3. 9. 7; MS. i. 1. 13; Kāṭh. S. i. 12; Kap. S. i. 12; Kāty. Çr. iii. 6. 18; Vāit. Sū. 4. 7.

सखा सप्तपदी भव 76. 24.

सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरग्नये etc. 74. 15.

सत्यं त्वर्तेन (sc. परिषिञ्चामि जातवेदः) 6. 20; TB. ii. 1. 11. 1; Çāṅkh. Çr. ii. 6. 11.

सदसि सन्मे भूयात् 136. 3.

स न इन्द्र पुरोहितः 47. 16.

सं ते पयांसि समु यन्तु वाजाः 68. 10; RV. i. 91. 18; TS. iv. 2. 7. 4; VS. xii. 113; MS. ii. 7. 14; Kāṭh. S. xvi. 14; xxxv. 13; xxxvii. 5; Kap. S. xxv. 5.

समस्यै तन्वा भव 44. 14.

समीची माहनो पाताम् 108. 2; cf. TS. iii. 2. 7. 1; Çāṅkh. Çr. vi. 8. 6; Vāit. Sū. 17. 4; Āçv. Çr. v. 2. 14.

D.

Index of Citations.*

Atharva-Veda.

* The citations which are accompanied by an asterisk are not directly quoted in the text of the Kāuçika, but occur in the notes to the text.

Kāṇḍa vii.

Kāṇḍa viii.

Kāṇḍa ix.

Kāṇḍa xiii.

Kāṇḍa xiv.

Kāṇḍa xix.

Rig-Veda.

Sāma-Veda.

Tāittirīya-Saṁhitā.

Māitrāyaṇī-Saṁhitā.

Kāṭhaka-Saṁhitā.

Kapiṣṭhala-Saṁhitā.

Vājasaneyi-Saṁhitā.

Kātyāyana-Çrāutasūtra.

Çāṅkhāyana-Çrāutasūtra.

Āçvalāyana-Çraūtasūtra.

Āpastamba-Çrāutasūtra.

Lāṭyāyana-Çrāutasūtra.

Vāitāna-Sūtra.

Āçvalāyana-Gṛhyasūtra.

Çāñkhāyana-Gṛhyasūtra.

Gobhila-Gṛhyasūtra.

Pāraskara-Gṛhyasūtra.

Mantrabrāhmana.

Nirukta.

Atharva-pariçista.

Miscellaneous Texts.

Cross-references from the Kāuçika.

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

p. xliii, s. v. *akṣata*—read 32. 11, 13 for 32. 11, 12.
p. xliv, s. v. *kūdī*—read 21. 2, 13 for 21. 2, 15.
p. xlvi, s. v. *āhva*—read 14 for 11.
p. xlvii, s. v. *āvalekhanī*—read 49. 23 for 49. 22.
p. lii, s. v. *pradehana*—read 26 for 25.
p. liii, s. v. *māhiṣa*—read 26 for 6.
p. liv, s. v. *vāidyuddhatī*—read 37 for 36.
p. liv, s. v. *çañku-dhāna*—read 26. 16 for 26. 17.
p. lv, s. v. *sic + pratyā*—read 9. 3, 5 for 58. 1.
p. lvi, s. v. *parāmarçana*—read 14 for 4.
p. lvi, s. v. *puṣṭikarman*—read 45 for 43.

Throughout the foot-notes of the text the word *preface* is printed occasionally when *introduction* is meant.

p. 16, sūtra 13, and p. 252, sūtra 4—we prefer now to read *ā no dhehi*, with the MSS. of the Kauçika, instead of *ayā no dhehi*, as emended.

p. 26, note 13—the passage quoted is Kāuç. 71. 15.

p. 28, note 2—add in the citation i. 33. 1, between ii. 14. 1 and iii. 21. 1.

p. 34, note 5, end—read 52. 18 for 52. 20.

p. 42, note 15—the emendation suggested for *khādānāṁ* is worthless.

p. 44, sūtra 29—*sūtrotam* is our emendation ; the MSS. *sūtroktam*.

p. 55, note 5—emend *praveçati* to *praveçayati*, and cancel the sign (!) after *prapakṣaṇārthaḥ*.

p. 59, sūtra 3—read *madhyaṁ-* for *madhyan-* (twice).

p. 59, note 13—read *saṁmiçryā-* for *saṁmiçyrā-*.

p. 63, sûtra 12—read *saṁstabhya* for *saṁsthabhya*.

p. 72, sūtras 9, 10—the division of the sūtras, though according to Dārila, is incorrect : the words *amūr yā iti* go with sū. 10.

p. 75, sū. 42—read *vyucchantyāṁ* for *vyuchantyāṁ*.

p. 76, sūtra 14—the true reading is *algaṇḍūn* instead of *alāṇḍūn*.

p. 77, sūtra 24—read *madhyaṁdine* for *madhyandine*.

p. 79, note 19—emend *niçrāmayati* to *niṣkrāmayati*.

p. 83, note 9—read *nikaṭā ca nikaṭā* for *nikaṭāvanikaṭā*.

p. 84, sūtra 15—the end of the long compound *-maçakādibhyāṁ* is probably to be emended to *-maçakādibhiḥ*.

p. 89, sūtra 26—we read now, with Keçava, *anuktāny* instead of *anūktāny*.

p. 92, note 15—read *paççād* for *praççād*.

p. 93, sūtra 18—read *saṁpātavata* for *saṁpātavatā*.

p. 96, sūtra 19—read *prapā-* for *vrapā-*.

p. 135, sūtra 28—the reading suggested in note 8 is rendered certain by Keçava's commentary.

p. 136, sūtra 33—we now incline to the reading *anucchrasaṁ* instead of *anucchrasan*.

p. 189, note 16—read xii. 2. 53 for xii. 2. 52, and correct the index correspondingly.

p. 190, sūtra 19, and p. 230, sūtra 22—we do not now consider our emendation of *lopayitvā* to *yopayitvā* as certain : *padāni lopayitvā* may mean 'causing the foot-steps to be suppressed.'

p. 190, sūtra 1—the anusvāra in '*çmānaṁ* is indistinct.

p. 197, sūtra 3—read *prācīnaṁ* for *pracīnaṁ*.

p. 218, sūtra 41—read *trīṇiprabhṛtibhir* as a compound.

p. 244, sūtra 20—read *ucchiṣṭaṁ* for *uchiṣṭaṁ*.

p. 270, last line—the *ḥ* of *ghoṣaḥ* is defective in part of the edition.

p. 339, kaṇḍ. 38, sūtra 7—read *arkaṁ nirluñcitaṁ* for *arkanir-*.

p. 394, column 1—add *mahayata pitṝn* 84. 9 at the proper place.